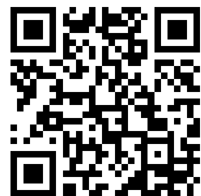

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS

ÅRSSKRIFT

BAND X.

1904.

UTGIFVEN PÅ BEKOSTNAD AF HÖGSKOLANS
GUSTAF-ADOLFSFOND

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS

ÅRSSKRIFT

BAND X.

1904.

UTGIFVEN PÅ BEKOSTNAD AF HÖGSKOLANS
GUSTAF-ADOLFSFOND

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

INNEHÅLL:

BLANDADE SPRÅKHISTORISKA BIDRAG

AF

EVALD LIDÉN

I.

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1903

BLANDADE SPRÅKHISTORISKA BIDRAG.

1. *Nord.* alda.[1]

1. No. dial. *olle* fem. betyder 1. stort Trug, ofte af en udhulet Stamme; særlig Slagtetrug; udhulet Kar, Vandkumme'.[2] Ordet träffas i liknande betydelse i öfriga nordiska språk: äldre nda. *aalde, olde*, äfven *olden* comm. 'Kar, Saltekar: alueus, cupa' (äldsta cit. från 1622)[3], nu *olde* 'et stort Trug, eller et af heelt Træ udhulet Kar, til at salte Kjød ell. Fisk i'[4]; äldre nsv. *ålla*, pl. *-or* (från slutet af 1600-talet),[5] nsv. dial. *ålla* fem. 'vidt men grundt tråg' (Gadd), 'ett håligt och urgröpt kärl; stor låda; mältkar (*malt-ålla*); en träram försedd med botten af väf, hvarpå frukt m. m. torkas (*tork-ålla*; Rietz)', allmänt i svenska dialekter.[6]

2. Ordet brukas i svenska och norska dialekter äfven om tråg- eller rännformiga fördjupningar i terrängen, ofta om vattenförande sådana: nsv. *ålla* 'aflång fördjupning i

[1] För denna artikel ligger ett föredrag till grund, hvilket jag höll i Filologiska Samfundet härstädes i febr. 1902 (kort referat däraf i »Göteborgs Aftonblad» för den 5 mars).

[2] Aasen Ordbog s. 553 under *olla* 2., Ross Ordbog 559 under *olda* 2.

[3] Kalkar Ordbog til det ældre danske Sprog III: 285.

[4] Molbech Dansk Ordbog s. v.; jfr Feilberg Ordbog over jyske almuesmål II: 739, Det Da. Vidensk. Selsk. Ordb. IV: 64.

[5] Tamm Supplement till Valda skrifter av G. Stiernhielm (1892), s. 17.

[6] Rietz Ordbok 839 b, Möller Ordb. öfver halländska landskapsmålet 226, Gadd Allmogemålet i Östra Härad (1871) s. 94, Linder Allmogemålet i Södra Möre (1867) s. 194, Ihre Dialect Lexicon (1766) s. 5, [Wennberg] Ordb. ö. allmogeord i Helsingland (1873) s. 86. — Möller, Rietz och Linder sammanställa *ålla* med nsv. dial. *ål*, da. och no. dial. *aal*, fisl. *áll* 'djup ränna på bottnen af en å m. m.' Linder's skrifning *åla* beror utan tvifvel på någon sammanblandning med sistnämda ord, dit också den ena af honom upptagna betydelsen (»ränna midt i en å») med rätta hör. Om detta *ål* etc. se nedan sid. 14 med not 5.

urgröpning t. ex. i ett bärg; urgräfd fördjupning för båtar vid låga stränder; däld, håla; smal, rätlinig ljusning i skogen, genom huggning uppkommen', äfven 'källåder'[1]; 'en fördjupning på åker eller äng; ränna i ett kärr';[2] 'aflång och grund fördjupning, naturlig eller konstgjord, i ett bärg, trästycke eller dyl.'[3]; no. dial. *olle*, *ølde* 1. 'Rende, Vandgrøft'; 2. 'Kilde, Vandaare, ogsaa om Brønd eller Vandsted'[4].

3. Att de angifna båda betydelserna lätt låta sig förena och tillhöra ett och samma ord, är ju tydligt. Så är ock Rietz' och Aasen's uppfattning. Förhållandet mellan betydelserna belyses af färö. *ker* (= fisl. *ker*, nsv. *kar*): det betyder utom 'kar' äfven »hulning, fordybning, f. eks. i *sandker*»[5]; jfr ock nno. *tro* sid. 6 nedan. — De olika norska dialektformerna, *olle*, *ølde* o. s. v., samt da. *aalde*, *olde* och sv. *ålla* förutsätta med nödvändighet ett fnord. **alda* fem., som dock icke är bekant från medeltida skrifter. Det norska ordets olika vokalnyanser förklaras af fno. former med *u*-omljud (*ǫldu, ǫldur*).

Den medeltida formen är i självfva värket direkt bestämbar genom ett svenskt ortnamn, hvari jag anser att det ifrågavarande ordet ingår. Namnet på det bekanta *Ållebärg* i Västergötland, Vartofta härad, möter oss redan omkr. 1325, under formen *Aldubiærgh*, i de s. k. Vidhemsprästens anteckningar i äldre Västgötalagen (se Schlyter Westgöta-Lagen s. 291[6]), i senare skrifter *Allubyærgh*, *Allo bærgh*, *Ollabærgh*.[6] Här återfinnes det sökta **alda* i oblik form och säkerligen i någon af de under § 2 anförda betydelseskiftningarna. Detta bekräftas däraf, att ordet *ålla* ännu lefver i Ållebärgs omedelbara närhet och just i en betydelse, som påtagligen varit bestämmande för

---

[1] Rietz l. c.

[2] Möller l. c.

[3] Gadd l. c.

[4] Aasen l. c., Ross Ordb. under *olda* 3.

Torp-Falk Dansk-norskens Lydhist. 72, 236 sammanställa no. *olle* 'Kilde, Vandaare' med fisl. *vella* 'framvälla, koka'. Men det kan icke skiljas från sv. *ålla* 'källåder' (hvars *å* icke kan vara äldre *ö*), jfr ock sv. *äll* 'källådror på fältet' (nedan sid. 6), — andra invändningar att förtiga.

[5] Jakobsen Færøske Folkesagn sid. 471.

[6] Se anf. st., not 39.

bärgets uppkallande. I Luttra socken, invid Ållebärg, brukas *ålla* speciellt »om försänkningar i Ållebärg, om stora, djupa fåror, som gå uppifrån och ned på själfva högkullen, och som åtminstone på västra sidan äro ganska talrika».[1] Namnets betydelse står således ännu lefvande för befolkningen i bärgets grannskap.

I Östergötland finnes äfvenledes en höjd med namnet *Ållebärget*, i Ydre härad, nära sjön Sommen; och just från detta härad anför Rääf (Beskrifning öfver Ydre härad II: 103) ordet *ålla* i betydelsen 'fördjupning, urgröpning, t. ex. i ett bärg'.[2]

I en norsk gränsregleringsurkund från slutet af 1200-talet uppräknas bland gränsmärkena mellan Sverige (Värmland) och Norge en höjd vid namn *Ælldubergh*, i en senare urkund kallad *ælde klintt*.[3] Jag vill bringa i öfvervägande, om häri ingår ett **ęlda* (af **alðiōn-*), biform till det i fsv. *Aldubiærgh* ingående **alda*; jfr särskildt det nedan sid. 8 omnämda västg. *äll.* Emellertid är det möjligt, att bärget har sitt namn efter någon der upprinnande eller framflytande älf. O. Rygh[4] har nämligen förutsatt ett gammalt älfnamn *Elda*, dels på grund af det nutida älfnamnet *Eld-aaen*, som finnes i tre olika trakter af Norge, dels på grund af det på icke mindre än sex håll förekommande gårdnamnet *Elde*, *Elle*, *Elden* (i fno. urkunder *a Ældo*, *i Eldo* o. s. v.), som han antager ursprungligen ha varit namnet på der framrinnande vattendrag. Faktiskt torde *Elda* råkas såsom sådant åtminstone en gång i gårdbeteckningen *Hual vider Eldu* (nu Hval i Asker herred) i Eysteins Jordebok c. 1400. Rygh härleder det 'af *eldr* Ild, som sig-

[1] Detta intressanta meddelande har på min förfrågan välvilligt lämnats af fil. kand. Albert Linnarsson. I Slöta socken, likaledes vid foten af Ållebärg, är *ålla* 'en fåra i marken, der rägn och vårflod bruka gå fram' (Linnarsson). I Velinge, i samma härad, betyder det »den rännil, som vatten bildar, hvilket skär sig ut t. ex. från en öfverfull å; *e gammel ålla* är den kvarvarande strömfåran, sedan vattnet försvunnit» (meddel. af fil. kand. Alfr. Stalin).

[2] *Ålleberget* nämnes i samma arbete t. ex. I: 53.

[3] Norges Gamle Love II: 491[21] (»þædan ok j Ælldubergh þar sem þat er hæst»). Om dess läge se Munch Saml. Afhandl. I: 220, Hertzberg i Norges Gamle Love V: 796.

[4] Norske Gaardnavne II: 73 f., 156, 163; IV. 1: 121; XV: 247, 256.

ιende til Vandets Kulde (»sviende som Ild»).' Det synes mig likväl troligt, att *Elda* snarare betecknar ett vattendrag, som framflyter liksom i en »ålla», eller i hvars dalgång eller vid hvars stränder många »ållor» (i några af de under § 2 angifna betydelserna) finnas.[1] Det råkas utmärkta paralleller härtill: fisl. *þró*, nno. *tro* 'et langagtigt Kar; Rende, Vandrende, fig. om fördjupningar i marken', brukas enligt Rygh (Gaardnavne IV. 1: 36, 164; XIV: 233; XV: 259) såsom älfnamn och i efter älfvar uppkallade gårdnamn, t. ex. *Tro-dalen*, *Tro-vatn*, *Traa-stad* (fno. *i þroastadum*); nno. *no* 'et af en Stok udhulet Vandtrug' har varit älfnamn: jfr fno. *af Nodalom*, *af Noeide*, nno. *Nodalselven* (ib. XV: 259)[2].

4. Med det nyss afhandlade *alda* sammanfaller fullständigt i form fisl. *alda* fem. 'våg, bölja, isynnerhet stor, våldsam bölja',[3] färö. *alda* '(stor, høi) Bølge',[4] no. dial. *alla, olde, ølde, oll(e), olla* 'Bølge, især om de store Bølger i Havet', men i vissa dialekter 'mest om smaa Bølger', dertill verbet *olla* 'bølge svagt, kruse sig, om Vand' samt *olle* mask.' liden Bølge'[5]. — I

[1] Ånamn på *-a* med *i*-omljud (suffix *-iōn-*) äro ytterst vanliga, t. ex. *Hyrna*, *Gryta*, *Senda*, **Fyrsa*, *Espa*, **Berđa*, **Lýsa*, *Dysta* m. fl., se No. Gaardnavne II, IV, XIV passim.

[2] Fno. *Aldi* mask., fjordnamn (och bygdenamn), nu *Olden*, och det nno. gårdnamnet *Olden*, som ursprungligen torde ha varit namnet på den fjord, bredvid hvilken gården ligger (se O. Rygh Sproglig-hist. Stud. tilegnede C. R. Unger, sid. 42, 59, Norske Gaardnavne XIV: 25) kunde också höra till **alda* 'tråg'. [Se tillägg sid. 24]. Rygh ansätter fno. *ā* på grund af det nuvarande uttalet. Om detta är riktigt, måste mitt förslag förfalla, ehuru ett fno. **āldi* är åtminstone för mig oförklarligt. Jag vill dock påpeka, att Ross från Dalene och Lister anför ett mask. *olle* 'liden Bølge', hvars *o* vore att förklara såsom i *Olden*, *om* nämligen detta *olle* är en gammal form.

[3] Blott i skaldespråket kan *alda* betyda 'vätska' (Bugge Aarbøger f. nord. Oldk. 1889, s. 82; jfr B. M. Ólsen Aarbøger 1888, s. 32).

I nisl. betyder *alda* äfven »en bølgeformig Sandbanke»; *öldu-hryggur* är 'den öfversta delen af en sådan sandbank' (Erik Jonsson Ordbog). Dit hör *Ǫlduhryggr* i Grettis saga kap. 59, namnet på en bank eller en låg landtrygg i Snæfellsnes på Island, se Kålund Hist.-top. Beskr. af Island I: 411.

En biform *jalda* 'våg' antages af Egilsson Lex. poet. 445 b och Kålund Hist.-top. Beskr. af Island I: 259, men på alldeles för otillräckliga grunder.

[4] Jakobsen Færøsk Anthol. II: 4.

[5] Aasen Ordb. s. 3 (under *alda* 1.) och s. 553, Ross Ordb. s. 3 (under *alda*) och s. 559 (under *olda* 1. och *olde*).

äldre och nyare svenska saknas detta *alda* (om finl.-sv. dial. *allo* se nedan sid. 8, n. 3). Likaså i danskan; visserligen anföres af Det Da. Vidensk. Selsk:s Ordb. I: 136 och Kalkar Ordb. I: 43 ett *alde* 'en overmåde stor søens bevægelse, som skier efter en stor storm', men enda källan är Moth's samlingar, hvilken, såsom ej sällan är fallet, torde ha upptagit det från norskan; redan ordets form (man väntade **olde*) ger tillkänna, att det är odanskt.[1]

Jag känner inga andra etymologier af *alda* 'våg' än V. Thomsen's (Einfluss d. germ. Sprachen auf d. finn.-lapp. s. 128) och Falk-Torp's (Etym. Ordb. s. 14).[2] Den förre hänför det tillika med fisl. *ala, aldinn,* lat. *alere*, *olere* o. s. v. till en rot med grundbetydelsen 'bewegen, erheben', de senare hänvisa särskildt till lat. *altum* 'djupet', *altus* 'hög, djup'. Särskildt med sistnämnda uppfattning skulle man till nöds kunna slå sig till ro; den är dock föga sannolik på den grund, att den betydelsespecialisering, som roten *al-* undergått i lat. *altus,* synes vara egendomlig för latinet och främmande för germanskan (jfr fisl. *ala, ǫld*, *aldr*, got. *alan*, *aljan* etc.).

Den mest uppmärksammade betydelsen 'hög bölja' är säkerligen ej väsentlig för ordet; såsom vi sett, har betydelsen i vissa delar af Norge specialiserats i alldeles motsatt riktning: 'liten bölja, krusning på vattnet'. I bemärkelsen 'bölja' (stor eller liten) tycks ordets förekomst vara begränsad hufvudsakligen till Norges västkust, Färöarna och Island. Till utgångspunkt för en förklaring af *alda* bör man, enligt min mening, taga den användning det har åtminstone i *en* norsk inlandsdialekt, i Hallingdalen; *ølde* (fn. **ǫldu*) betyder der dels, såsom redan anförts, 'Rende eller Vandgrøft', dels ock »Huulningen imellem to Bølger (= Baaredal)». Det synes mig vara i hög grad sannolikt, att betydelsen 'våg' beror på en nära till hands liggande utvidgning af betydelsen 'vågdal, grafsjö'. Den sistnämda utgår i sin ordning tydligen från den i Sverige

---

[1] Gering Vollst. Wörterb. z. d. Liedern d. Edda 22 anför under *alda* till jämförelse »aschwed. *alda*» och »adän. *alde*». Intetdera ordet existerar.

[2] Rietz' förslag (Ordbok s. 7 under *allo* 1.) är utan värde.

(ålla) och Norge *(olle* etc.) vidt spridda betydelsen 'tråg- eller rännformig fördjupning i terrängen'.

5. Sammanfattas resultatet af den gjorda utredningen, har man alltså att uppställa ett allmännordiskt ord *alda* med följande betydelseräcka: 1. större, aflångt tråg eller ho, ofta af en urgröpt trädstam (Sv., No., Da.); 2. tråg- eller rännformig fördjupning t. ex. i marken, vattenförande ränna i marken etc. (Sv., No.); 3. vågdal (No., åtminstone i Hallingdalen); 4. (stor eller liten) våg, bölja (Norges västkust, Isl., Färö.).

Den allmänt spridda formen är *alda* (eller deraf utvecklade former), af urn. **alđōn-*. Mera lokala former, med trängre begränsad betydelse, äro: äldre da. *olden* (likbetydande med *olde*); den ursprungliga formen kan jag ej med säkerhet bestämma; — nsv. (Västergötland) *äll* 'et litet os i kärr, som swårligen fryser igen',[1] enligt Hof[2] 'kiällådrårr på fälltett'; ordet, som enligt Rietz anf. arb. 845 är neutr., torde vara deverbativum till ett verb **älda*, användt om framkvällandet af en 'ålla', d. v. s. källåder; — fno. *elda* (af **alđiōn-*) i *Ælldubergh* samt såsom flod- och gårdnamn, hvarom sid. 5 ofvan; — slutligen no. *olle* mask. 'liten våg', se ofvan s. 6, not. 2.

6. Den med 1. betecknade betydelsen ('ho, tråg') är allmännordisk. Utan tvifvel är den också den relativt äldsta eller, historiskt sedt, centrala. Detta utesluter naturligtvis icke, att äfven de öfriga användningarna äro urgamla. Så t. ex. har vnord. *alda* 'våg' i mycket gammal tid ingått i finska språk: fi. *aalto*, gen. *aallon*, i en annan dial. *alto allon* 'fluctus, unda major', veps. *ald* 'unda', lap. *aldoh*, *āltuh* pl. 'Meereswellen', lån från urn. **alđōn-*, nom. **alđō*.[3] Men att man har att utgå från

[1] Så Götheborgska Magasinet för år 1760, s. 582 och därefter Ihre Dial. Lex. sid. 2.

[2] Dialectus Vestrogoth. (1772), sid. 327.

[3] Thomsen Einfluss etc., ss. 53, 107, 128, Qvigstad Nord. Lehnwörter im Lapp. sid. 88.

På återlån från finskan beror finl.-sv. dial. *allo* 'våg, bölja' (Vendell Saml. af ord ur nyländska allmogemålet sid. 2); likaså estl.-sv. *ält* fem., pl. *-ar* 'våg, bölja' (Freudenthal och Vendell Ordb. ö. estl.-sv. dialekterna s. 266, Vendell Laut- u. Formenlehre der Mundarten in Ormsö o. Nukkö, s. 90), ehuru formen icke är mig klar.

betydelsen 1, bestyrkes af ordets utomnordiska släktingar, till hvilka vi nu öfvergå.[1]

7. Det synes icke vara iakttaget, att ett hithörande ord i sistnämda betydelse ingått i finskan, näml. *allas*, gen. *altaan* (dial. *allaan*) 'tråg, ho, bassin; vattenkärl; bål' (Lönnrot). Det måste lemnas oafgjordt, om det långifvande språket varit gotiskan eller urnordiskan; det senare alternativet är det sannolikaste, så länge ordet icke är påvisadt i andra finska språk. Grundlaget är i så fall urn. **alđa-R*, motsvarande ett fisl. **aldr*, en form som äljest icke är känd. [Se tillägg sid. 24.] För ljudbehandlingen i fi. jfr t. ex. *harras*, gen. *hartaan*, af urn. **harđaR* (fisl. *harđr*) m. fl.

8. I västgermanskan kan jag påvisa ett par spridda representanter. I gamla fornengelska glossamlingar finnes ett hittills oförklaradt ord *aldot* 'alviolum' Ep. och Erf. gl., *aldaht* Corp. gl. Suffixets egentliga form är osäker.[2]

Vidare för jag hit ett af Schmeller Bayer. Wörterb.[2] I: 67 [3] från en dialekt vid Ilz anfördt ord: »die *alden* Furche, Vertiefung im Ackerfelde»; man jämföre särskildt det halländska *ålla* 'fördjupning på åker eller äng' (ofvan s. 4). Formen är förmodligen en plural. Skrifningen *-d-* för historiskt regelrätt *-t-* vållar naturligtvis ingen betänklighet, då den bayerska dialekten i all synnerhet efter likvida icke åtskiljer äldre *d* och *t*[4]).

Vi ha alltså konstaterat ett allmängermanskt ord **alđōn-* och **alđa-* 'tråg, ho'.

9. Utom de germanska språkens krets vill jag, för det första, finna en släkting i ett bekant slav.-balt. ord: fsl. *ladiji*,

[1] Ihre Dial. Lex. s. 5, Rietz Ordb. s. 839 sammanställa nsv. *ålla* med lat. *olla*, men detta står för äldre *aulla aula* (Plautus o. a.), ännu äldre **auxla* (jfr *auxilla* Festus).

[2] Sweet The Oldest Engl. Texts, ss. 38$_5$, 39^{15}. Såsom västsax. form konstruerar Sweet (The Student's Anglosax. Dict) **ealdoþ*.

[3] Schmeller hänvisar till ett annat, tydligen obesläktadt tyskt ord samt till »isl. *ald*(!) Welle». I fråga om det sista råkar han ha rätt, ehuru han knappast haft värkliga sammanhanget klart.

[4] Se t. ex. Weinhold Bair. Grammatik (1867) § 141.

alŭdiji f. 'πλοῖον, σκάφος',[1] slov. *ládja* 'skepp, båt', serb. *lâdja* id., bulg. *ládija* 'båt', čech. *lodí*, *loď* 'skepp', pol. *łodzia*, *łódź*, *łodź*, *łódka* 'Kahn, Nachen, langes und flaches Flussschiff', polab. *lü'd'a* 'skepp', osorb. *łódź* id., lillry. *lódja*, *lodĭ*, *lódka*, ry. *loaĭjá*, *ladĭjá*, *lódĭja*, (*lódka*) 'Kahn, Nachen; grosses Transportboot, Holzboot'.[2] Slav. grundform **oldĭja*.

Baltiskan representeras af lit. *éldija* 'ein Flusskahn'[3]. Detta kan stå i afljudsförhållande till den slav. formen[4], men sannolikheten häraf är ganska ringa; i lit. begynnelseljud växlar nämligen *e-* med *a-* och *a-* med *e-* i synnerligen talrika fall, der växlingen måste antagas bero på rent litau., delvis dialektala ljudförhållanden, t. ex. *álnis* jämte *élnis:* fsl. *jelenĭ* 'hjort'; *erēlis* jämte *arēlis*, *ăras:* fsl. *orĭlŭ*, got. *ara* 'örn'.[5] Nu anföres värkligen af Miklosich Etym. Wörterb. s. 221 en lit. biform *aldija*, men jag har icke lyckats att uppdaga hans källa.[6] Så länge *éldija* är det enda stödet för vokalen *e*, kan man icke betrakta afljudsväxling i förhållande till det slav. ordet såsom sannolik.

Det slaviska ordet har i flere omgångar vandrat in i de västra grannspråken: a) Mlt. *lodie*, *loddie*, *loddige* 'Leichterschiff', nlt. *loddige*, *lodje;* fsv. *lodhia* (citat från och med 1200-talet), nsv. *lodja*, ständigt användt om bland ryssarna brukliga flatbottnade pråmar.[7] Från ryskan. Likaså fi. *lotja*, karel. *lotďa*,

---

[1] Jfr *alŭkati* jämte *lakati* 'hungra' m. fl.; om denna vokalism se J. Schmidt Voc. II: 174, Mikkola Baltisches u. Slavisches s. 43 (Finska Vetensk.-Soc.:s Förhandl. XLV. 1902—1903), Pedersen KZ 38: 314 f.

[2] Alb. *lajë* 'Schiff' är lånt från serb., G. Meyer E. W. d. alb. Spr. 231.

[3] Citat hos Leskien Bild. d. Nomina im Lit., s. (167) 317, Nesselmann Wb., s. 18.

[4] Mikkola anf. arb. sid. 42 tviflar på att lit. *éldija* är inhemskt; anser det snarast lånt från ett slav. **eldiji*.

[5] Ett stort antal exempel äro sammanställda af Bezzenberger BB. XXIII: 296 ff. Nyss har Zubatý Arch. f. slav. Phil. XXV: 364 noten sökt ge en förklaring af växlingens tillkomst, åtminstone för vissa fall. Den passar utmärkt för *éldija*, om det står för äldre *aldija*.

[6] Den saknas hos Leskien l. c., Nesselmann, Kurschat och i Juškevič Litovsk. slovarĭ. Den sistnämde anför (sid. 11) ett *áldija* 'stor koja', som naturligtvis icke hör hit, jfr *aldàrija* id. och *áldrija* '*bolĭšoe prostranstvo*, *bolĭšoe mèsto*' (ib., sid. 10, 11).

[7] Tamm Svenska ord belysta genom slav. o. balt. språk (1881), s. 5; Söderwall Ordb. I: 775, 788, 789.

estn. *lodi*, *lod'ja*, veps. *lodj* 'lastbåt'.[1] b) Fsv. *lydia* (1495), *lydugia* (= *lodhia*).[2] Vokalen tyder på vendiskt ursprung, jfr polab. *lüd'a*. c) Fisl. *leđia* råkas blott bland skipa heiti i Snorre's Edda, men öfverensstämmer med fsv. *lædia* (1400-talet)[3]. Grundlaget torde vara en slav. form med *a*, hvilket substituerats med *æ*, då *a* framför *j* var främmande för de dåtida nordiska språken. d) fisl. *elliđi* m., säll. *elliđa* fem., råkas redan på 900-talet, hos skalden Kormak, i ett sammanhang, der ett tåg till Bjarmaland är på tal; det förekommer sedan ofta såsom namn på skepp, men var utan tvifvel också brukligt såsom appellativ, äfven i isländsk prosa, se utförligt härom Bugge Aarbøger f. nord. Oldk. 1889, s. 15—17. Dess slaviska ursprung, som först antagits af Weinhold Altnord. Leben (1856) s. 137 — han tänker särskildt på lit. *éldija* — och sedan af Bugge och andra, torde vara otvifvelaktigt, men det långifvande språket är ej lätt att bestämma, då ordet påtagligen undergått en stark folketymologisk omvandling (s. Bugge ib.), såsom fallet ofta är med lånord i fornnordiskan. Mikkola anf. arb. s. 43 förmodar på goda grunder lån från östersjövendiskan.[4] — Jag kan icke ingå på de kulturhistoriskt och äfven språkligt intressanta spörsmål, hvartill de anförda lånorden kunde gifva anledning.[5]

10. Urbaltoslav. **aldii̯ā* 'pråm, båt, eka' är afledt af ett **aldo-* eller *aldā*.[6] Tillsammans med germ. **alđa-*, *alđōn-* 'tråg, ho' förutsätter det en ieu. grundform **aldho-*, **aldhā-*.

[1] Mikkola Berührungen zw. den westfinn. u. slav. Spr. I: 22, 45, 62, 76.

[2] Söderwall ll. cc.

[3] Söderwall I: 793.

[4] Fritzner Ordb.[2] I: 323 och ännu, ehuru med tvekan, Kahle Idg. Forsch. XIV: 187 — för hvilken ingen annan uppfattning tycks vara känd — antaga lån från ags. (poet.) *ýþ-lida*, *ýþ-lid* 'skepp', egl. 'wave-traverser'. Redan från formens synpunkt är detta omöjligt. Att ordet skulle vara inhemskt (»*él-liđi*» egl. 'stormvandrare', Möbius Kormaks Saga s. 167), bestrider Bugge med fullt fog. Dock skrifver ännu Finnur Jónsson t. ex. i sin edition af Snorres Edda (1900) sid. 208[5] *élliđi*. Begynnelsevokalen är kort, se Bugge ib., sid. 16.

[5] I afseende på behandlingen af slav. *l*-diftong i nord. lånord vill jag i förbigående fästa uppmärksamhet på *Aldeigia*, det fisl. namnet på Ladoga.

[6] Den enda mig bekanta etymologi är Persson's (Wurzelerweit. u.

Urtypen för **båten** liksom för sådana husgeråd som **tråg** och **ho** och dylika är en urgröpt stam af ek eller andra större träd. Så framställas såväl den ena som de andra, som bekant, ännu i dag på många håll. De språkliga vittnesbörden därom äro hardt när oräkneliga. Ofta äro de båda betydelserna förenade i samma ord, t. ex. fht. *scif* 'Schiff' och 'Gefäss', lat. *linter* 'liten båt' och 'tråg', gr. σκαφίς 'skål, bytta' och 'eka'; jfr ock ty. *kahn:* no. *kane* 'skål'; fi. *soima* 'båt': mordw. *šuma* 'tråg'; lit. *lū́tas* 'Kahn, Einbaum'[1] anser jag höra ihop med fsl. *laty latŭvĭ latva* 'olla, lebes,' pol. *łatka* 'lebes'.

11. Den förmodan ligger nära till hands, att äfven lat. *aluos, alueus* har samma ursprung som de nyss behandlade orden. Den vanliga betydelsen af *aluos* mask. (fem.)[2] är visserligen 'Bauchhöhle, Bauch, Magen, Mutterleib', men äfven (liksom *alueus*) 'Rumpf des Schiffes' och 'Bienenkorb'; *alueus* deremot har de från det föregående bekanta betydelserna: 1. 'Trog, Mulde, Wanne, Badewanne (jfr nsv. *ålla*, fi. *allas*); 2. ein zu einem Kahn ausgehöhlter Baumstamm, Einbaum, Kahn (jfr ry. *ladĭja*); der Rumpf des Schiffes; 3. die Vertiefung, in der ein Fluss strömt, Flussbett (jfr no. *olle* 'Rende, Vandgrøft'); 4. länglicher Graben, in welchen die Rebsetzlinge gelegt werden (jfr bair. *alden* 'Furche, Vertiefung im Ackerfelde'), jfr *sulcus alueatus* Cato; 5. Bienenstock'. — Öfverensstämmelsen i betydelse mellan *alueus* och de germ. och slav. orden är handgriplig. Nu kan dock en invändning göras, som kunde synas ödesdiger för min etymologi, nämligen att man måste utgå från betydelsen i det relativt primära ordet *aluos*, och att grundföreställningen deri, såsom också ofta antagits, vore 'hålighet, fördjupning'. Ett sådant inkast skulle jag icke vilja bemöta därmed, att äfven

---

Wurzelvariation, s. 174 n.). Under hänvisning till ry. *poromŭ* 'pråm' o. s. v. af roten *per-* 'fara' förbinder han fsl. *ladija*, lit. *éldija* med gr. ἐλθεῖν, ἤλθον o. s. v. 'komma'.

[1] Citat hos Leskien Bildung d. Nom. im Lit. 197. Med rätta godkänner han icke Brückner's mening (Litu-slav. Stud. I: 105, jfr J. Schmidt Voc. II: 144), att *lū́tas* skulle vara lån från pol. *łódź*.

[2] Ordets vanliga genus i äldre latin är mask., senare fem., se Neue-Wagener Formenlehre[2] I: 969.

de germ.-slav. ordens ursprungliga mening vore densamma. Jag tänker mig förhållandet annorlunda. Af de båda orden *aluos* och *alueus* visar sig *alueus* genom sin användning tydligen vara det mera folkliga; det är också det enda, som öfvergått i de romanska språken: jfr fr. *auge* 'tråg', rum. *albie* 'tråg, kar', it. *alveo* 'flodbädd; bistock', *albuolo* 'vasetto' o. s. v. Nu är det ofta fallet ej minst i latinet, att det afledda, fylligare ordet blir det folkliga och öfvertager de vanligaste, de hvardagliga funktionerna, under det att det primära ordet hufvudsakligen inskränkes till den högre stilen och öfvervägande brukas i öfverförd bemärkelse. På denna väg, menar jag, har *aluos* förlorat flere af sina ursprungliga funktioner, hvilka öfvertagits af dess afledning *alueus; aluos* har efter detta blott betydelserna 'bistock' och 'skrofvet på en båt' gemensamma med *alueus*, och brukas för öfrigt mest i den öfverförda bemärkelsen 'bukhåla' etc.

Från den latinska ljudlärans sida anser jag intet hinder möta att härleda *aluos* af **aldhou̯o-*. Intet annat kändt exempel visar, huru *ldh*, urital. *lþ*, utvecklar sig i latinet. Man kunde ju icke utan skäl förmoda — och denna förmodan har också helt allmänt och utan motivering uttalats af Solmsen KZ XXXVIII: 446 —, att resultatet skulle bli *lb*, eftersom *dhl*, urital. *þl*, ger *bl*, t. ex. *stabulum stabilis* af *stadhl°*. Erfarenheten lär oss dock tillräckligt, att af ett ljuds öde framför ett visst annat ljud a priori ingen slutsats kan dragas angående dess behandling efter detsamma; om vi inskränka oss till förbindelser af spirant + likvida och omvändt, så behandlas visserligen *rdh* och *dhr* i lat. lika, men *sr* utvecklar sig helt annorlunda än *rs* (lat. *br*, men *rr*), *ls* annorlunda än *sl*, germ. *lð* annorlunda än *ðl*, *lþ* annorlunda än *þl*, *rs* än *sr* o. s. v.

Jag antager, att *ldh* (urital. *lþ*) blifvit urlat. *ld*, liksom *ndh* (urital. *nþ*) gifvit *nd;* derpå har detta *ld* assimilerats till *ll* i sällskap med sådant *ld*, som går tillbaka på ieu. *ld; *alþou̯o-* blef alltså **aldou̯o-* och **allou̯o-* och efter synkopen **allu̯o*, hvaraf slutligen *aluo-*.[1] Beträffande behandlingen af *llu̯* är *aluos* att

[1] Assimilationen *ld* > *ll* är relativt sen; den är senare än synkopen uti orden *pollux, hallux* (af **polu-dic-*, **halo-doic-*) se Brugmann Grundriss I² § 587,5 Anm. 2. Öfvergången *du̯* (urspr. *dhu̯*) till *b* i *lumbus* (jfr fsl. *lędvija*) är rimligtvis äldre än synkopen.

sammanhålla med sådana fall som lat. *giluos*, som enligt flera forskare står för **gelluo-* af ieu. **gelsuo* (lit. *gelsvas*).[1]

Om min etymologi af *aluos* är riktig, bör *-uo-* vara sekundärsuffix, och grundformen är **aldho-uo-*.[2] Suffixet *-uo-* är — liksom *-iiā* i balt-slav. **aldiiā* — lagdt till och har tjänat att på något visst sätt modifiera den ursprungliga betydelsen af grundordet **aldho-* (= germ. **alđa-z* = fi. *allas)*.

Ur semasiologisk synpunkt torde den nu framställda etymologien af *aluos*, *-eus* ha företräde framför hittills föreslagna. På den gamla sammanställningen direkt med lat. *alō*, *altus* etc. behöfver intet ord spillas. Detsamma gäller om den gamla identifieringen af *aluos* och grek. αὐλός 'flöjt' (αὐλών 'hålväg'); den dervid förutsatta metatesen *ἀλϝος> αὐλός torde numera icke ha många förespråkare;[3] om denna metatesfråga se utförligt Persson Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge 1892, s. 180 ff., särskildt s. 189. Kretschmer KZ XXXI: 448 har sökt återkalla sammanställningen *aluos* αὐλός till lifvet genom antagande af en urspråklig metates, men har, med rätta, icke rönt efterföljd. Johansson Uppsalastudier s. 72 vill, i likhet med Kretschmer l. c., förbinda *aluos* med gr. ἀλωή 'Tenne, Garten, Weingarten' o. s. v., utgående från en abstrakt grundbetydelse 'rund fördjupning', hvilken, hvad i hvarje fall det grek. ordet beträffar, är allt annat än sannolik. — Själf har jag[4] antagit släktskap med find. *āra-* 'Höhlung' och fisl. *áll* (nno., nda. *aal*, nsv. *ål*) 'tiefes Thal od. Einsenkung zwischen Gebirgen u. s. w.'; dock har det sistnämda ordet flere andra, delvis svårförenliga betydelser, hvilka föra i annan riktning.[5]

---

[1] Meyer-Lübke KZ XXVIII: 163. Niedermann ĕ und ĭ im Lat. s. 70 ff., Brugmann Grundriss I²: § 878.

[2] För den omstridda frågan om assimilation af *lu* till lat. *ll*, hvari senaste inlägget gjorts af Solmsen KZ. XXXVIII: 437, har fallet *aluos* således ingen betydelse, ej häller för behandlingen af ieu. *ldu* i lat. *mollis*, hvarom Brugmann Grundriss I² § 359 b, Solmsen ib., sid. 446 f.

[3] Andra kombinationer med αὐλός se Lidén Stud. z. altind. u. vergl. Sprachgesch. (1897) s. 83, not 5, Bezzenberger Gött. Gel. Anz. 1898, s. 553, not. 1.

[4] Nyssnämda »Studien» sid. 82.

[5] Jfr om fisl. *áll* o. s. v. Jessen Da. Etym. Ordb. s. 8, Falk-Torp Etym. Ordb. s. 3 (under *Aal* III), O. Rygh Norske Gaardnavne Inledning s. 41

Senast har Torbiörnsson Die gemeinslav. Liquidametathese I: 69 förbundit det lat. ordet med slov. *láva* 'tiefe, sumpfige Stelle neben einem Flusse oder in einem vertrockneten Flussbette', men betydelserna stämma tydligen ganska illa. Nedan sid. 32 har jag föreslagit en annan etymologi af det slov. ordet.

12. Sedan jag alltså konstaterat dels ett samgerm. **alđa-*, **alđō-n-* 'tråg, ho', dels dettas nära sammanhang med slav.-balt. **aldii̯ā-* 'båt, eka', dels slutligen på sannolika grunder dessa ords samband med urit. **alþou̯o-* lat. *alueus*, kunde jag här sluta. Men äfven med risk att beträda osäkrare mark vill jag gå ett steg vidare. Den pålitliga ledtråd, som jag hittills ansett mig skönja vid hvarje steg, är hädanefter styckvis upprifven, men kan måhända åter sammanknytas.

Det ureurop. **aldho-*, *-ā-*, som direkt föreligger i germanskan och i genomskinliga suffix-afdelningar i två andra språkfamiljer, kunna vi på grund af hvad hittills blifvit anfördt tillskrifva en mycket konkret, väl afgränsad betydelsekärna. Enklast kan den återgifvas med 'alueus'. Är denna betydelse också den yttersta, till hvilken vi med någon sannolikhet kunna nå?

För lat. *aluos, alueus* har man velat lägga till grund en mera abstrakt grundbetydelse af »urhålkning, fördjupning», men jag ser ingen anledning att söka vidare i den riktningen. Den metodologiskt sedt enda lönande vägen att hypotetiskt bestämma utgångspunkten för ett ords eller en ordgrupps faktiskt gifna betydelser är att taga till ledning likartade fall, der utvecklingen ligger klarare. I nu förevarande fall kommer man närmast att tänka på de mycket talrika ord med betydelsen 'alueus', hvilka äro identiska med eller afledda af ord, som betyda 'träd, trädstam, block' eller träd af visst slag, exempelvis fht. *asc,* fisl. *askr* '1. askträd 2. träkärl; båt'; fht., fisl. etc. *trog* 'tråg' (ieu. **dru-kó-*), sammanhängande med nsv. *trä,* gr. δρῦς o. s. v.; nno. *strokk* 'träkärl, bytta' = nht. *strunk* 'trädstam, stubbe'.[1]

Det uppgifves uttryckligen om da. *olde* och no. *olle* (se

[1] Ett antal exempel äro sammanförda hos Lidén Uppsalastudier s. 82 f., 84 f., Stud. z. altind. u. vergl. Sprachgesch. s. 34.

ofvan § 1) — något som för öfrigt knappast behöfde sägas —, att de så benämda kärlen ofta helt enkelt bestå af ett massivt, urhålkadt träblock; lat. *alueus* användes t. ex. af Livius 21: 26, 9 om primitiva (galliska) farkoster förfärdigade af en enda trädstam (Einbaum, μονόξυλον).

13. Det råkas i ett par gamla svenska landskapslagar, Uplands- och Västmannalagarna, ett *alda* fem. med betydelsen 'ållonbärande ek'. Schlyter[1] återger det mindre riktigt med 'fruktbärande träd'; på alla förekomstställena är det fråga om böter för skadegörelse eller afvärkning af *ek* och särskildt mera värdefulla, större ekar, som hunnit den ålder, att de kunna bära eller för tillfället bära frukt = *ek aldinbær* i Västg.-lagen.[2] Detta ålderdomliga ord, förekommande blott i ett par formelartade uttryck, har föga blifvit beaktadt, emedan det ständigt behandlats blott såsom bihang till ett mera lifskraftigt, dermed sammanhängande ord, nämligen: fsv. *aldin* neutr., senare *aldon (aallon)* och *aallan*, nsv. *ållon* och (föråldr.) *ållan*; ngutn. Fårö *āldi* (fgutn. **aldin*);[3] fisl. *aldin* neutr.; färö. *aldin* och *aldan* n.[4]; nno. *alda* (af fno. **aldan*);[5] fda. *aldæn*, nda. *olden*. I svenska

[1] I sina glossar till de nämda lagarna samt i sin Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar, sid. 19.

[2] Jfr: þæt ma *aldu* kallæ sum aldin bær. wæri allt en bot um *eki*. hwat þæt hældær hux. ællr barkæs ællr brænnis UL. Viþærbob. 14: 11; — nu løpir man *ek ok aldu*. wærþær bar ok a takin ... þa bøte þre markær fore enæ ek etc. ibid. 14: 8; — nu huggær man *ek ok aldu* .j. annærs skoghi ... bøte þre markær etc. ibid. 14: 9; — I nyssnämda flock af Upl.-lagen fastställas särskilda bötesbelopp för nedhuggandet af en mindre ek ('ek axuls dighræ', § 5), för apel, som bär eller icke bär frukt (§ 6), för hassel (§ 4) o. s. v.

[3] Svenska Landsmålen I: 309.

[4] Jakobsen Færøsk Anthol. II: 4.

[5] Såsom Aasen Ordb. sid. 3 riktigt insett, återgår no. *alda* på äldre **aldan* (med regelrätt nno. förlust af slutljudande *n*) och har först sekundärt blifvit fem. Samma är förhållandet med *ålla* fem. i svenska dialekter (se formerna hos Schagerström Svenska bär- och fruktnamn på *-on*, Upsala 1884, s. 10 f.); delvis kan det gå tillbaka på fnord. *aldin* (jfr t. ex. nsv. dial. *lita* af fsv. fem. *litin* o. s. v.). Denna moderna form på *-a* (= 'ållon') får således icke — såsom stundom skett (t. ex. Jessen Da. etym. Ordb. s. 175 f.) — identifieras med fsv. *alda* (= 'ållonek').

och danska är betydelsen endast 'ållon, ekens och bokens frukt'.[1] I västnord. användes det om frukt i allmänhet, isynnerhet ätlig trädfrukt, såsom äpplen, körsbär o. s. v.; jfr fisl. *aldin(s)-garðr*, nno. *aldu-gar* = 'fruktträdgård'. Ihre Gloss. Suiogoth. I: 52, Schlyter Ordbok s. 20 och andra anse det västnordiska bruket vara det ursprungligare, men saken förhåller sig utan tvifvel omvändt. Den enda trädfrukt, som under Nordens forntid spelade en afsevärd roll i hushållningen var ållon, om ock vildapelns vid sidan deraf funnit någon användning;[2] när sedermera, särskildt genom klostrens inflytande, sydligare fruktsorter blefvo bekanta, utsträcktes i Norge benämningen *aldin* äfven till dessa.[3] Just i västnordiskan har i flere liknande fall en betydelseutvidgning ägt rum: *apaldr*, ursprungligen blott namn på vildapeln, brukas om (sydligare) fruktträd i allmänhet och *epli* 'äpple' äfven om andra, ädlare trädfrukter. Jämförligt härmed är, att *eik* i den isländska litteraturen blifvit beteckning för alla större träd. Naturligtvis får man i intet af dessa fall spåra en ursprungligare betydelse än den i andra språk gällande.

Den gamla betydelsen af *aldin* är således ekens och väl också — såsom nu i Sverige och Danmark — bokens frukt. I hvad förhållande står nu *aldin* till fsv. *alda* 'ållonek'? Mer eller mindre dunkelt torde man tänka sig *alda* såsom ett sekundärt ord i förhållande till *aldin*. Från formens synpunkt är dock detta att ställa saken på hufvudet: *aldin*, *-an* anger sig genom sin form såsom frukten af »alda», liksom ty. *eichel* är en afdelning af *eiche*. — Från Ihre l. c. till etymologer af senaste datum såsom Hellquist Arkiv f. nord. fil. VII: 7 och Jessen Da. etym. Ordb. sid. 175 hänföres *aldin* (och *alda*) till

[1] Schlyter öfversätter fsv. *aldin* med 'trädfrukt' (Söderwall: »eg. på träd växande ätlig frukt; ållon»). I själfva värket är betydelsen 'ållon' den enda, som har skäl för sig. Schlyter åberopar såsom stöd för den allmännare betydelsen endast Upl.-l. Manh.-b. 49: 1, men jag är ur stånd att där läsa fram någon annan än den vanliga. Äfven *aldin-træ*, *-skogher*, *-viþer* behöfva ingenstädes åsyfta annat än ållonbärande träd.

[2] Jfr härom Bugge Arkiv f. nord. fil. V: 8 ff.

[3] Delvis — genom klosterspråket och i öfversättningar från latinet — torde *aldin* ha fått sin vidgade betydelse från lat. *glans*, som användes om allehanda trädfrukter.

fisl. *ala* 'nutrire, alere'.[1] Detta måste förefalla ganska tilltalande, men ordbildningen erbjuder dervid svårigheter, för hvilka man icke alltid gjort sig reda. Det bästa som med denna utgångspunkt torde kunna sägas, är sagdt af Hellquist: *aldin* och *alda* vore, på sätt som han närmare utför, afledda af ett part. **al-đa-* 'uppvuxen l. d.' Felet är, att förhållandet mellan de båda orden icke blir rätt naturligt. Det rimliga är, att *aldin, -an* förhåller sig till *alda* väsentligen såsom ty. *eichel* till *eiche* eller som got. *akran* till *akrs*. Visserligen är *aldin* icke bildadt direkt af *alda*, men af en biform därtill, som man på grund af andra liknande fall tryggt kan förutsätta. Nord. *aldan, aldin* af urg. **alđana-*, **alđena-* förutsätter närmast ett grundord **alđa-*, **alđō-* eller liknande. Med afseende på bildningssättet har man en träffande parallell i **akr-ana-* got. *akran* n. 'καρπός, γένημα', fisl. fsv. *akarn* 'ekållon' o. s. v. med biformen **akrena-* mlt. *ecker* pl. *-en* '(bok)ållon', bildadt af **akra-* got. *akrs* etc.[2] Såsom sekundärsuffix fungerar *-ana-*, *-ena-* äfven i got. *þiudans* (: *þiuda*), *kindins* (: fisl. *kind*), fisl. *Herjann* (: *herr*), *dróttinn* (: *drótt*), vidare i fsv. *gull-fingran* (: *finger*) o. s. v.[3]

[1] Jfr Da. Vidensk. Selsk:s Ordb. VI: 64: »*olden* af *ala*, fordi man i de ældste Tider levede meest af Frugter og Olden».

[2] Jfr ock användningen af det besläktade suffixet *-no-* i lat. *quernus*, *acernus*, *īlīgnus* m. fl. (Brugmann Grundriss II: 137).

[3] Hellquist l. c. fattar *aldin* såsom substantiveradt neutrum af ett adj. **alđ-īna-*, likartadt med fisl. *birkinn* 'af björk', got. *triweins* o. s. v. Ordet böjes delvis utan synkope, hvilket kunde visa att det anslutit sig till ord på *-īna-*: fsv. dat. *aldine*, fisl. *aldini* (jämte *aldni*; jfr ock biformen *aldini* n., kollektiv singular, som anslutit sig till *eikini* n. 'quercetum' o. dyl.). Men denna böjning bevisar icke, att *aldin* ursprungligen haft *-īna-*: fsv. *bundin* n. 'kärfve' (fisl. *bundin*, jämte fsv. *bundan* och *-on*) har dat. *bundine*, ehuru det med säkerhet är ett starkt part. på *-ana-*, *-ena-*. — Det synes mig gifvetvis vara att föredraga att fatta förhållandet mellan nord. *aldan* got. *akran* och nord. *aldin* mlt. *ecker* (**akrin*) på samma sätt som förhållandet mellan got. *þiudans*: *kindins* — *bundans*: *fulgins* etc. Dermed är icke förnekadt, att *-ena-* (*-ina-*) såsom sekundärsuffix haft att konkurrera, i äldre och senare tid, med suffixet *-īna-*, t. ex. fht. *truhtīn* vid sidan af det ursprungligare fisl. *dróttinn* (got. **drauhtins*). — På min uppfattning af relationen mellan *aldan*, *-in* och *alda* invärkar det för öfrigt icke, om formen *aldin* af gammalt haft suff. *-īna-*. Frånvaron af *i*-omljud talar dock afgjordt deremot!

Om suffixet i *aldin*, *-an*, *-on* se ock Noreen Altschwed. Gramm. § 165, anm., § 180, 3; Schagerström Bär- och fruktnamn på *-on* (1884) passim.

Efter denna nödvändiga digression återgår jag till fsv. *alda*. Jag förmodar, att detta är den sista kända lemningen af ett gammalt trädnamn, som måhända blott i Norden fått den speciella betydelsen 'quercus glandifera'; *alda* är bildadt såsom fsv. *fōra*, fisl., nsv. *fura* (urg. **forhōn-*); af en gammal biform **alđa-* (jfr i afseende på stambildningen fisl. *askr*, *almr*, lit. *bérżas* 'björk' etc.) eller **alđō-* (jfr stamslutet i nsv. dial. *for* fht. *foraha* af **forhō-*) är namnet på ekens frukt, **alđana-*, *-ena-*, bildadt. Nord. *alda* 'tråg' (§ 1) är då helt enkelt identiskt med *alda* 'ållonek', liksom fht. *asc* 'Gefäss, Kahn' är samma ord som *asc* 'Esche'; och fi. *allas* 'tråg' (af germ. **alđa-z*) kan vara identiskt med det supponerade grundordet för *aldan*, *-in* 'ållon'. — Det försvunna grundordet för lat. *aluos*, *-eus* och för slav.-balt. **aldii̯ā* kan likaledes ha betydt ek (eller annat större träd, ty trädnamnens betydelse skiftar som bekant mycket ofta); **aldii̯ā* vore då väsentligen bildadt såsom fisl. *eikia* nno. *eikja øykj(a)* nsv. *eka öka* (urg. **aikui̯ō-n-*) af fisl. *eik* etc., fsv. *æskia* 'liten kista' af *asker* 'ask', jfr ock fht. *birihha* (**birhiō-n-*) jämte fisl. *biǫrk*, nlt. *böke* mlt. *bōke* (**bōkiō-n-*) jämte fisl. *bók* o. s. v.

Ordet *ek* är, såsom kändt, uteslutande germanskt och helt visst icke från början det enda eller det äldsta germ. namnet för quercus. Bakom detta skymtar ju ett annat, langob. *fereha*, gemensamt för germaner och italiker. Intet är rimligare, än att *ek* en gång haft att konkurrera med andra benämningar tillhörande speciella ekarter eller angifvande ek af någon viss egenskap.[1] Ett sådant namn vore **alđōn-* 'ållonbärande ek', som längst lefvat kvar i Sverige, liksom nästan det sista minnet af **ferhu̯ō-* 'ek' genom en egendomlig slump räddats från glömskan af de sparsamma langobardiska språkresterna. Om med **alđōn-* särskildt betecknades en större ek, så förstår man lättast, dels att det längst fortlefvat i betydelsen 'ållonbärande ek', dels att det indirekt spåras i benämningar på större kärl

[1] Så har det allmängerm. *fura* i vissa delar af Skandinavien, i vissa speciella bemärkelser lidit intrång af ordet *tall* fisl. *þǫll* (jfr *þollr* 'träd'). Rollerna äro i skilda trakter på olika sätt fördelade mellan *fura* och *tall* (se Tamm Etym. Ordb. 181, Aasen Ordb. 823 under *toll*). Jfr ock förhållandet mellan ty. *fichte* och *tanne*.

af trä (nsv. *ålla*, feng. *aldot* o. s. v.), vid hvilkas framställande ekens kraftiga stam företrädesvis kom till användning.

14. Måhända döljer sig ett med fsv. *alda* 'quercus glandifera' besläktadt ord i gr. ἄλσος neutr. 'lund, i synnerhet en åt någon viss gudomlighet helgad lund'.

Detta har varit föremål för många och mycket olikartade ursprungstydningar. Sammanställningarna med nht. *wald*[1] eller med av. *varešem* 'skog'[2] falla därpå, att ἄλσος icke har Ϝ. — Hoffmann och andra[3] förbinda det med got. *alhs*, feng. *ealh* 'tämpel' och lit. *elkas*, *ælkas* 'heiliger Hain', žem. *alko-kalnei* 'Opferberge'; men den af denna anledning förutsatta grundformen *ἀλκ̯εσ- lemnas morfologiskt alldeles oförklarad, och för öfrigt skulle den enligt all sannolikhet leda till att. *ἄλτος.[4] — Enligt den etymologi, som möter oss redan hos grekiska grammatici och återupptagits af många nutida forskare, hör ἄλσος till roten *al-* 'växa', lat. *alere*, gr. ἄν-αλ-τος 'insatiabilis' o. s. v.[5] Af skäl, som jag strax skall utveckla, kan det icke, åtminstone direkt, höra dit. — Samma skäl hindrar mig att acceptera den för närvarande kanske mäst hyllade sammanställningen, näml. med fsl., ry. *lěsŭ* 'skog'[6]; för öfrigt torde detta ord höra åt helt annat håll, såsom jag nedan skall söka visa.

Af bestämmande vikt för etymologien af ἄλσος är lösningen af frågan, huru ursprungligt *ls* är representeradt i grekiskan. Som bekant har Wackernagel (KZ XXIX: 127 ff.) uppställt och många sedan accepterat den satsen, att urgrek. antevok. *ls, rs* i allmänhet kvarstå i grek., och endast i ställningen framför grek. hufvudtonig vokal ge λλ, ρρ, hvaraf ion.-att. λ, ρ med ersättningsförlängning.[7] Bortseende från regelns gil-

---

[1] T. ex. Kluge Etym. Wb.[6] 413, Wood Journ. of Germ. Phil. II: 221.

[2] Bartholomæ IF III: 178, not 2, Horn Neupers. Etym. sid. 59.

[3] BB. XXV: 106, Uhlenbeck Etym. Wb. d. got. Spr.[2] sid. 10, Mikkola Balt. u. Slav. sid. 44; jfr Thumb KZ XXXVI: 190.

[4] Jfr Lagercrantz Zur griech. Lautgesch. sid. 45.

[5] Curtius Grundz. d. griech. Etym.[5] 356, Fick Etym. Wb.[4] I: 356 m. fl.

[6] Pedersen IF V: 56, 73, KZ. XXXVIII: 309, Brugmann Griech. Gramm.[3] sid. 119, Grundriss I[2]: 744 och andra.

[7] Litteraturen i frågan är samlad hos Brugmann ll. cc.; jfr ock Hirt Handbuch d. griech. Laut- u. Formenl. sid. 158.

tighet eller icke giltighet beträffande *rs*, håller jag mig här endast till *ls*. Om man frånser de erkändt icke beviskraftiga verbalformerna, sådana som κέλσαι, ἔλσαι o. s. v., hvilar nämda antagande hvad *ls* beträffar uteslutande på de gängse, men omtvistade etymologierna af ἄλσος och τέλσον. Brugmann ll. cc. (jfr ock Kurze vergl. Gramm. § 286, anm. 4) anser visserligen den Wackernagel'ska regeln obevisad, men godkänner de vanligen anförda exemplen på kvarstående *ls*, om ock med någon tvekan (särskildt i Griech. Gramm.[3] 119). Likaså andra forskare. — Joh. Schmidt KZ XXXII: 386 f., Meillet IF. V: 328 (jfr ock Hoffmann BB. XXV: 106) bestrida på goda grunder, att gr. λσ kan gå tillbaka på ursprungligt *ls*. I likhet med dessa menar jag, att den enda ostörda utvecklingen af ieu. *ls* är λλ, resp. λ med ersättningsförlängning, t. ex. ἔσφηλα, ὤκειλα o. s. v. Bevisande härför äro πέλλα· λίθος Hes. (: find. *pāṣyám* 'sten', fisl. *fiall* 'bärg' af **pelso-* o. s. v.) och kanske πῖλος 'filt'[1]. Såsom Schmidt visar, behöfver τέλσον ingalunda vara ieu. **q*ᵘ*elso-*, äfven om det, enligt vanliga antagandet, hör till find. *karṣū́ṣ* 'fåra' etc.; jag tror mig kunna göra troligt, att de båda orden ingenting ha med hvarandra att skaffa, hvarom i annat i sammanhang[2]. Återstår endast ἄλσος, som Schmidt anser till sin härkomst dunkelt.

I ἄλσος måste, enligt min åsikt, en dental ha försvunnit framför -σ-. Med hänsyn till fsv. *alda* 'quercus glandifera' antager jag, att grundformen är **aldhsos-*. Hvad bildningssättet angår, utgår jag från ett **aldhos, -es-* 'ek (eller annat större träd)'. *En* möjlighet är då, att stammen i de svaga kasus, **aldh-s-*, eller ett deraf afledt **aldh-s-ó-* bildade grundlaget för en afledning **aldhs-os-*, *-es-* 'quercetum' (eller 'arbustum'). Men jag skulle vilja föredraga ett annat alternativ. Benämningar för träd tjänstgöra ofta, utan ytterligare afledning, kollektivt äfven såsom beteckning för skog eller lund: t. ex. find. *vánam*, fir. *fid*, feng. *wudu* betyda både 'träd' och 'skog', lit. *mēdis* 'träd', men i äldre litauiska äfven 'skog' (= lett. *mesch*) o. s. v.[3]

[1] Om πῖλος se Schmidt ib. sid. 387 f.

[2] För tillfället inskränker jag mig till att nämna, att find. *karṣū́ṣ*, *kárṣati* sannolikt förutsätta ieu. **qers-*, icke **q*ᵘ*els-*.

[3] Se Lidén Stud. zur altind. u. vergl. Sprachgesch. 33 f.

Antaga vi nu en ursprunglig böjning nom. **aldh-os* gen. **aldh-s-ós* lok. **aldh-es-i*, så kan härur — genom upptagande af *-s-* ur de synkoperade kasus — ha framgått en ny böjning nom. **aldhsos* lok. **aldhsesi* o. s. v.[1] I så fall är ἄλσος en omedelbar fortsättning af ett trädnamn **aldhos*[2]. Om ἄλσος 'helig lund' från början betydde 'ek (eklund)', så står detta i bästa öfverensstämmelse med hvad vi veta om ekens framträdande roll i urgammal, allmäneuropeisk kult.

15. Det ureurop. trädnamn, som jag anser kunna rekonstrueras på grundval af fsv. *alda* med stöd i andra hand af gr. ἄλσος, torde stå i närmaste förbindelse med den verbalstam **aldh-*, som föreligger i gr. ἀλθ- ἄλθετο ἀλθαίνεται o. s. v. 'coalesco: växa ihop, gro igen, läka sig, om sår och frakturer' (ἄλθετο χείρ 'läkte sig' E 417; ἕλκε' ἀπαλθήσεσθον 'sie sollen heil werden an ihren Wunden' Θ 405; ἐπὴν τὸ ἕλκος ἀλθαίνηται Hippokr.); jfr ock *s*-stammen δυσ-αλθής Plato, Hippokr.[3] Grundbetydelsen af ἀλθ- är växa; trädnamnet **aldho-, -ā-, -es-* betecknar i så fall, etymologiskt sedt, egentligen 'arbor adulta, alta'[4].

Eftersom detta *aldh-* otvifvelaktigt sammanhänger med *al-* i lat. *alere,* fisl. *ala* o. s. v., så behålla de äldre och nyare etymologer i viss mening rätt, som från nämda rot velat härleda det ena eller andra af de nu behandlade orden, ända från den gamle latinske grammatiker, som ansåg »aluus, venter feminæ, ab alendo dicta (est enim generis feminini)», till nyare tiders bättre skolade språkforskare, som på plausiblare grunder satt fisl. *alda* 'våg' eller fsv. *alda* 'ållonek' eller gr. ἄλσος i samband med roten *al-*. Men under vår enighet i form i denna

[1] Åtskilliga stammar på *-ses-* torde lättast finna sin förklaring genom en dylik ombildning af ett ursprungligen synkoperande *s*-stamsparadigm, t. ex. gr. φάρσος n. jämte φάρος n. (: φάρω); μύσος n. (: μυδάω); πῖσος n. (: πῖδαξ, πιδάω); μῖσος n. (fht. *mídan*); ἄψος n. (: ἅπτω); ἄρσεα· λειμῶνες Hes. (: ἄρδω); find. *ápsas* n., *vápsas* n., m. fl.

[2] Samma suffix ha t. ex. lat. *arbos*, **alos* i fht. *ęlir-a* fe. *alor* 'al' m. fl.

[3] Huruvida ἀλθ- sammanhänger med find. *ṛdhát*i, *ṛdhnóti* 'gedeihen; fördern, gelingen machen, zu Stande bringen' (Curtius Grundz. d. gr. Etym.[5] 250 efter Bopp o. a., Uhlenbeck Etym. Wb. d. altind. Spr. 34), förefaller mig något tvifvelaktigt.

[4] Betydelsen 'ek' kan vara en senare specialisering af bet. 'träd': jfr gr. δρῦς, ngr. δένδρον 'ek' (men forngrek. δένδρον 'träd') m. fl. exempel.

punkt döljer sig en grundväsentlig oenighet i sak. Hela den diskussion, som jag nu fört till slut, rör sig i grund och botten om ett enda, i urspråklig tid färdigbildadt ord (eller hvarandra närstående former af samma ord), och min uppgift har egentligen blott varit att söka påvisa dess betydelse-evolution, de sekundära och tertiära användningarnas förhållande till den ursprungliga betydelsen.

Tillägg till art. 1.

Sid. 3. Ross Ordb. sid. 375 anför från Telemarken en form *jǒlla* 'stort Slagtetrug'. Dess *j-* torde ha aflösts från föregående obestämd artikel: *ei olla* kom att uppfattas som *ei jolla.*

Af Aasen Ordb. sid. 131 anföres — på uppenbarligen oriktig plats, nämligen under *elda* 'tænde Ild' — ett *elda* 'ælte, stampe, f. Ex. Leer' (Søndmøre och flerst.) Den allmännord. formen har *-t-* (no. *elta*, nsv. *älta* o. s. v.) såväl i denna som öfriga betydelser. Falk-Torp Etym. Ordb. sid. 136, som, säkerligen i hufvudsak riktigt, etymologiserat *elta*, omnämna icke formen *elda.* Kanske är den att förklara sålunda: emedan ältande af lera, deg etc. försiggår i en ho eller ett tråg, kunde, vid sidan af den gamla formen *elta* i den speciella betydelsen 'älta lera l. d.', uppkomma en form *elda*, uppfattad som afledning af fno. *alda (no. *olle*) i betydelsen 'ho, tråg'?

Sid. 3 f. Jag är numera i tillfälle att äfven från Island påvisa *alda* i den i § 2 omtalade betydelsen 'fördjupning i terrängen etc.' I Landnámaboken[1] berättas, huru en dal i Rangárvalla sýsla, vid namn *Qldugrǫf* (»ok heitir þat nv Olldv grof» Hauksbók) på ett öfvernaturligt sätt uppkommit. Namnet lefver ännu kvar på Island, och lokaliteten skildras af Kålund Hist.-

[1] Landnámabók, Köpenhamn 1900, ss. 109^{18}, 220^{22}.

topogr. Beskr. af Island I: 230 sålunda: »Denne 'Öldugrav', en ejendommelig dannelse i landskabet, der formodenlig har givet anledning til sagnet, findes endnu aldeles som af sagaen beskrevet. Den såkaldte »alda» er en ikke ubetydelig kløft eller sænkning i sletten, hvis nederste del fører en lille bæk ud i Rangå . . . . , men som ellers aldeles tör . . . . fortsætter sig op vest for Hvolsfjæld, ud for hvis nordvestlige hjørne »Öldugröf» eller, som stedet nu i almindelighed kaldes, »*Öldubotnar*» dannes. Her findes i sletten en bred fordybning, omtrent som en lav grusgrav, hvorfra flere rævner udstrækker sig . . .; den störste af disse er den omtalte kløft (»alda»), der af mange . . . . anses for et gammelt åleje.» Kålund sätter namnet i direkt förbindelse med *alda* i dess vanliga isländska betydelse ('bölja' eller 'böljeformig sandbank', jfr ofvan s. 4, not 3). Men man bör helt visst sammanhålla denna *Ǫldugrǫf* med nsv. *ålla* »en fåra i marken, der rägn och vårflod bruka gå fram; däld, håla; aflång fördjupning t. e. i ett bärg o. s. v.» — Samma *alda* ingår möjligen i *Ölduhólar* (jfr *hóll* 'hög, backe'), ett nu bortglömdt gårdnamn i Húnavatns sýsla (Kålund ib. II: 56, not 1); jfr särskildt fsv. *Aldubiærgh* 'Ållebärg'.

Sid. 5 f. har jag förutsatt, att älfnamnet *Elda* egentligen betyder »tråg» och är synonymt med älfnamnen *þrō* och **Nō-r*. Ett **ęlda* (**alđiōn-*), likbetydande med **alda* (no. *olle*, nsv. *ålla*) torde ingå i de fno. namnen *af Elnadale* Aslak Bolts Jordeb., c. 1430, *a Ællnom* Dipl. Norv. V: 68 (1328), nu gården *Elnan* i N. Trondhjems amt (Beitstaden). Rygh Norske Gaardnavne XV: 245 ger ingen förklaring. Man har troligen att utgå från en gen.-pl. **eldna*, der *d* ljudlagsenligt skall försvinna såsom t. ex. i fisl. pl. *haldner* af *haldinn* o. dyl.

Sid. 6, not 2 har jag uttalat den förmodan, att fno. fjordnamnet *Aldi* hör till **alda* 'tråg; trågformig fördjupning', nno. *olle* etc. Med större tillförsikt vill jag göra en liknande uppfattning gällande beträffande tre norska sjönamn, hvilka skenbart innehålla ett suffix *-ald-:*

fno. *i Verald* (ack.) Norges Gamle Love II: 491[19], slutet af 1200-talet, (jfr *Veraldschoff* 1617), nu *Varalden*, en sjö i Hedemarken (Vinger);

nno. *Jar-alden*, en liten skogssjö i Hedemarken (S. Odalen); äldre former saknas;

nno. *Nollen* (*Nolld* 1668), nu en gård i N. Trondhjems amt (Stod), men ursprungligen ett sjönamn; i fno. form **Nōaldr*, hvars första led enligt Rygh är det nu försvunna, men indirekt påvisbara älfnamnet **Nō-r*, nu Nodalselven, hvilken bildar afloppet för den sjö, som fordom hetat **Nōaldr*.[1]

Det kan icke gärna vara tal om att *-ald-* här skulle vara suffix i egentlig mening. Sjöarnas namn antager jag vara sammansatta med fno. **aldr* mask. 'tråg, trågformig fördjupning', syftande på sjöbassängens eller dess dalgångs form. Detta **aldr* motsvarar fullständigt det urnord. **alđa-ʀ*, som enligt sid. 9 ofvan är grundlaget för fi. *allas* gen. *altaan* 'tråg, ho, bassäng'. — Samma grundtanke framträder i det svenska sjönamnet *Ho-sjön*, och Elof Hellquist har haft vänligheten att ur sina rika samlingar till våra sjöars namnhistoria meddela mig ytterligare följande paralleller: *Kar-sjön, Kar-bon, Blå-karen, Stor-karen:* — *Stor-tron, Half-tron* (jfr no. *tro* 'tråg'); — *Kitteln, Kittelsjön;* — *Kiste-vattnet.*

---

2. Slav. lěsŭ — feng. lǽs.

1. Slav. *lěsŭ* 'Wald; Holz' — fslav. *lěsŭ*, serb. *lijes* (*lîs, lês*), slov. *lę̂s*, čech. *les*, osorb. *lěs*, polab. *l'os*, pol. *las*, lillry. *l'is*, ry. *lěsŭ* — har oftast förbundits med gr. ἄλσος 'helig lund'. Upphofsmannen till etymologien är mig obekant; Miklosich Etym. Wörterb. 167 afvisar densamma utan uppgifvet skäl, men den återupptogs af Pedersen IF. V: 56, 73 med instämmande af Brugmann Grundriss I²: 744, 783 och andra; *lěsŭ*, ἄλσος föra de tillbaka på ieu. **elso-*, resp. **l̥ses-*.

[1] Se om dessa namn Rygh Norske Gaardnavne III: 184, 215; XV: 259.

[2] Alb. *l'is* 'träd, ek' är lånt från slaviskan, se G. Meyer Etym. Wörterb. d. alb. Spr. 247.

Jag har emellertid ofvan sid. oo f. sökt visa, att ἄλσος måste hafva förlorat en dental framför -σ-, och härledt det från en grundform **aldh-s-es*, sammanhörande med fsv. *alda* 'quercus glandifera'. Visserligen skulle sammanställningen med *lěsu* kunna räddas, om man ville antaga, att äfven detta haft en dental framför *-s-*, men ändock skulle allvarliga anmärkningar kvarstå mot densamma. Sådana hafva också, på olika grunder, uttalats af Torbiörnsson Die gemeinslav. Liquidametathese sid. 10, hvarå Pedersen gifvit ett ganska afvisande svar (KZ XXXVIII: 309), samt af Mikkola Balt. u. Slav. sid. 43 f. (Finska Vetenskaps-Soc:s Förhandl. XLV. 1902—1903). Resultatet af grundformen **elso-* skulle enligt den senare bli allmänslav. **lesŭ*, enligt den förre (då ordet har »accent I») nordslav. **lesŭ* och blott i sydslaviskan *lěsŭ*. Båda hålla före, att *lěsŭ* utgår från urslav. **lěsŭ;* den etymologi jag nu vill föreslå ger dem rätt häri.

I själfva värket torde hvarje positivt bevis saknas, huru ordbörjande *el er* + kons. utveckla sig i de slav. språken. Till förmån för Pedersen's och Miklosich's (Vergl. Gramm. I²: 31) åsikt, att resultatet blir allmänslav. *lě rě*, ha blott två plausibla fall blifvit andragna, nämligen fsl. *rědŭkŭ* ry. *rědkij* 'gles, sällsynt' + lit. *erdvas* 'rymlig' samt *lěsŭ* + ἄλσος. Det förra exemplet har Mikkola l. c. gjort åtminstone högst tvifvelaktigt, och äfven det andra bör enligt mitt förmenande strykas. — Att för öfrigt ingå på Torbiörnsson's och Mikkola's resp. uppfattningar af nämda ljudförbindelsers historia i slaviskan, dertill saknar jag här anledning.

Öfriga mig bekanta etymologier af *lěsu* torde icke behöfva särskildt bemötas.[1]

2. Slav. *lěsŭ* 'skog' sammanställer jag med feng. *lǽs* fem., gen. *lǽswe* (*lǽse*) 'a pasture: pascua', *lǽswian* (*lǽsian*) 'to pasture, feed, graze'; meng. *leswe* (med vokalförkortning framför två konsonanter) och *lēse*, neng. dial. *leasow*, *lesew* etc. (af feng. dat. ack. *lǽswe*) och *lease leaze leas* etc. (af feng. *lǽse*) 'a pasture, a pasture

[1] Pogodin Russk. Fil. Vĕstn. XXXV: 143 (1896) hänför *lěsŭ* af **lā-so-* till fsl. *la-ja-ti* 'insidiari', lat. *la-t-eō*, gr. λή-θ-ω etc. — Lika litet afseende förtjänar Fick's förklaring Etym. Wörterb. II³: 647.

field; a gently sloping field on a mountain side; a common, open land subject to rights of pasturage, a stinted grass pasture'.[1] Att feng. *ǽ* utgår från urgerm. *ē*, visar nordeng. *léswe* Rushw., *lésua* Lindisf.[2]

Slav. *lěsu* motsvarar ieu. **lēso* eller kanske **lēsu-;* feng. *lǽs* vore ieu. **lēsu̯ā-*. Suffixet i det senare är detsamma som i det synonyma ordet feng. *mǽd* fem., gen. *mǽdwe* 'äng', urg. **mēđu̯ō-*.[3]

Att betydelserna 'skog' och 'betesmark, utmark' och närliggande begrepp stå hvarandra nära och lätt öfvergå i hvarandra, är utan vidare begripligt, men förtjänar kanske att belysas med ett par icke omtvistliga exempel:[4]

fsl. *lągŭ* serb. *lug* 'Hain, lucus' — ry. *lugŭ* čech. *luh* 'Wiese, Aue';

got. *haiþi* 'ἀγρός', fht. *heida* 'unbebautes wildbewachsenes Land', feng. *hǽþ* 'Heide, Wüste', fisl. *heiđr* nno. *hei(d)* 'Hede, ubeboet Egn, især om høitliggende skovløse Marker' — nsv. (Gotland) *haid* 'stor, obebyggd skog, sammanhängande skogsmark med grof skog'[5], jfr fcymr. *coit* ncymr. *coed* 'silva, lignum, arbores', bret. *coit* 'bois';[6]

find. *vánam* 'Wald; Baum' — got. *winja* 'νομή', fht. *winne wunnia* 'Weide', fisl. *vin, viniar* (nästan blott såsom nom. propr.) 'betesmark el. dyl.';

fht. *wald* 'Wald, bewaldetes Gebirge' fe. *weald* 'skog' — ne. *weald wold* 'skogstrakt; äfven öppen skoglös trakt'; fsv. *valder* 'mark', *hiorþ-valder* 'betesmark', *vigh-valder* 'stridsplats'; fisl. *vǫllr* 'slätt; jämn mark; ängsmark; mark i allmh.'; nno. *voll* 'Græsplan, Engslette; gammel Eng som ikke har været pløiet';

fno. *mǫrk* 'skog; obygd; gränsland', nno. *mork* 'skogsmark, stor skog', fsv. *mark* '1. mark, skog, utmark; 2. mark l. jord i allmh.', nsv. *mark* 'Grund und Boden, Gebiet; Feld; Boden, Erde'.

---

[1] Wright Engl. Dial. Dict. III: 556. 558.

[2] Om formerna se Skeat Notes on Engl. Etym. (1901), sid. 160 f., Möller (Dansk) Hist. Tidsskr. 6. Række, V: 348 f., n., Björkman Arch. f. d. St. d. neu. Spr. CIX: 166.

[3] Möller l. c. (jfr Schmeller Bayer. Wörterb.[2] I: 1499) förbinder *lǽs* med germ. verbet *lesan* 'auflesen, sammeln'. Häri kan jag icke följa honom.

[4] Jfr Uhlenbeck Etym. Wörterb. der got. Spr.[2] sid. 71.

[5] Wennersten Bidrag till en nygutnisk ordbok I: 105.

[6] Fick Etym. Wörterb. II[4]: 76.

Hvilkendera betydelsekomplexen — 'skog, skogig bärgstrakt etc.' eller 'gräsmark, äng, slätt, mark etc.' — som är den ursprungliga, är icke lätt att i hvarje enskildt fall afgöra. Det gemensamma för båda betydelsekategorierna är, i stort sett, motsättningen till odlad eller inhägnad mark, eller ock beteckna de olika slag af obygd, utmark i motsättning till odlad bygd.

3. Med feng. *læs* har Emil Madsen m. fl.[1], säkerligen med rätta, sammanställt fda. *-løsæ*, *-løse*, *-læse*, *-lese*, nda. *-løse (-else)*, nsv. *-lösa*, som ingår såsom senare sammansättningsled i talrika byanamn. Hvad M. meddelar om så benämda byars läge, talar för sammanställningens riktighet: »Altid findes Navne, som oprindelig have Endelsen *löse*, i det storformede Terrain, ved ofte vidtudstrakte Moser, Enge og lavt liggende, flade Strög. Især have disse Navne deres rette Plads i Nærheden af Aaerne, hvor de bekvemmeste naturlige Græsgange findes». Exempel: fda. *Ughløsæ* 'Ulsø', *Slaglæsæ* 'Slagelse', *Hollese* 'Holløse', *Methulese* 'Meelløse', *Ramløsæ* 'Ramlösa' (Skåne), *Thorløse* 'Torlösa' (ib.).[2]

Den ursprungliga formen af denna ändelse är svårbestämbar: enligt Möller anf. st. är den **laswia-* eller **lösia-*; enligt Kock Zeitschr. f. deutsch. Altert. XL: 202 skulle den urnord. formen vara **lāswiō* [d. v. s. urgerm. **lēsu̯iōn-*], hvaraf

[1] Annaler f. nord. Oldkynd. 1863, sid. 223; Steenstrup (Dansk) Hist. Tidsskrift, 6. Række, V: 348 f. Jfr Falkman Ortnamnen i Skåne, sid. 71 f.

[2] De sydskand. namnen på *-lösa*, *-løse*, hvilka uteslutande synas vara gamla byanamn, äro att skilja från de i hela Norden, kanske mest i Norge vanliga gårdnamnen på *-lös*, *-lösa*, hvilka äro sammansatta med fnord. *-lausa -løysa*, *-løysi* och beteckna frånvaro eller brist på det, som sammansättningens första led uttrycker, t. ex. nno. *Solløs*, *Husløs*, *Mjølløs*, fno. *i Gardlausu Sollausu*, *Klædløysu*, *Miolleysi*, da. *Brødløs Vandløs*, sv. *Daglös(a)*, *Brödlösa*. Se Madsen l. c., Steenstrup anf. arb., sid. 347 f., 351, Bugge Ark. f. n. fil. II: 221, Nordlander Sv. Fornminnesfören. Tidskr. VII: 171, Medelpads äldre byanamn (Stockholm 1903), s. 34 f., men i synnerhet Rygh No. Gaardnavne I: 122, 172, 194, 210, 250, 286, 321, 336, 349 och passim i de öfriga banden. Jag kan dock icke värja mig från den misstanken, att dylika gårdnamn, som utan tvifvel icke häller i äldre tid saknats i Danmark och Skåne, kunnat sammanblandas med och påvärka de gamla bynamnen på *-løse*, *-lösa*. Måhända ha de bidragit till att vokalen *ö* segrat i de sistnämda, och att den fda. biformen på *-læsæ*, *-lese* fått träda i skuggan. Deremot vore det väl oriktigt,

fnord. **lǿsa*[1]. Med en modifikation af Möller's förra alternativ — grundformen **laswia-* (fnord. **lǿsui*) förklarar icke de skånska formerna på *-a* — är jag snarast böjd att utgå från en fnord. plural *-*lǿsuar* af urgerm. stam **lasuiō-*. Ortnamn pläga, som bekant, ofta ha pluralform, t. ex. *Viniar*, *Salir*, *Upsalir*, namn på *-staðir*, *-sandar* etc. Afljudet *ē* (feng. *lǽs*) — *ă* (**lasuiō*) har, såsom Möller påpekar, ett noggrannt motstycke i feng. *mǽd* 'äng' i förhållande till nsv. *mad* nht. *matte* etc.

4. Fno. *Lęsiar* pl., *á Lęsium* (tidigast i Ol. hel. saga; invånarnas namn *Lęsir* ibid.), nu *Lesje*, namn på ett härad (och en socken) i öfre Gudbrandsdalen, är enligt Rygh Norske Gaardnavne IV. 1: 13 säkert ett ursprungligt bygdenamn. Det är hittills oförklaradt. Möjligen sammanhänger det med feng. *lǽs* och de nyss omtalade byanamnen på *-lösa* etc. *Lęsiar* — urgerm. stam. **lasiō-* — hade i så fall tillnärmelsevis samma betydelse som socken- och gårdnamnet *Viniar*, nu *Vinje*, och har samma suffix som detta (urg. *-iō-*). Ofvanstående förklaring af vokalen i *-lösa* vinner härigenom i sannolikhet[2].

5. Grimm Gramm. II: 735 (1826) och Rechtsalterth.[2] 498 har med feng. *lǽs* sammanställt fht. *calasneo* (var.: *galasino*, *calesneo*) 'commarcanus' i Lex Baiuwar. XXII: 11[3]. Ett fht.

att helt och hållet skrifva vokalen *ö* på den förstnämda namngruppens konto. Endast en uttömmande statistik och en noggrann undersökning kunna afgöra frågan.

[1] Det af Kock antagna omljudsfallet är så enastående, att det icke är lätt att få en bestämd öfvertygelse om dess riktighet eller möjlighet. Skulle icke *w* efter lång stafvelse, som icke slutar på guttural, utträngas utan att värka omljud? Jfr t. ex. fisl. *bęnda* af **bandwian* (got. *bandwjan*), icke **bǿnda*, hvaremot **malwian* ger fisl. *mǿlua*, **sankwian* ger *sǿkkua* o. s. v. — Kock utgår från den fnord. nominativen, men denna är i ortnamn föga bruklig i förhållande till casus obl.: de nuvarande ortnamnen utgå i regel från den gamla dat. eller ack. — Bero värkligen de (af Kock icke omnämda) fda. formerna *-læsæ*, *-lese* uteslutande på delabialisering på grund af tonförsvagning? Jfr näst föregående not.

[2] Om de Madsen anf. arb. sid. 225 omtalade fda. ortnamnen *Læsisholm*, *Læsthorp* har jag ingen mening; måhända höra de på något sätt hit.

[3] Monvm. Germ. Hist.: Legum Tom. III, ed. Pertz, pag. 334: » . . . de avibus sententia subiacetur, ut nullus de alterius silva, quamvis prius inveniat, aves tollere præsumat: nisi eius commarcanus fuerit, quem *calasneo* dicimus».

**lasan* 'marca, campus, pascuum' vore enligt G. grundlaget för afledningen *ca-lasn-eo*, egentl. »compascens: vicinus». Alternativt föreslår han, med hänsyn till feng. *læs læswe*, att med en lätt emendation läsa *ca-lasueo*, som skulle motsvara ett feng. »*ge-läsvea*» [d. v. s. **ʒe-læswea*] 'compascens'. Så plausibel denna tolkning förefaller, blir den likväl något osäker på grund af den möjligheten, att ett *h* vore bortfallet framför *-s-* i *calasneo*, resp. *-sueo;* jag kan icke afgöra, i hvad mån denna möjlighet göres sannolik genom det af Schmeller Bayer. Wörterb.[2] I: 1427 anförda bayer. *lächsinen* 'Grenzmarken (?)', ett ord hvars ursprung eller hvars värde i förevarande fall jag saknar möjlighet att fastställa[1].

Till *calasneo* hänföres af Müllenhoff-Scherer Denkmäler[3] II: 371 det fornfries. ortnamnet *Kin-leson* (senare *Kinloson*, jfr Förstemann Namenb. II[1]: 876).

6. Med feng. *læs* ha äfven följande ord blifvit satta i förbindelse.

I ett stort antal ortnamn, hemmahörande såväl på högtyskt som lågtyskt och nederländskt språkgebit, råkas ett element *lār*, dels enkelt, dels och oftast såsom senare kompositionsled, se Förstemann Namenbuch[1] II: 903 f., 530, 591, 1229 etc., Graff Sprachsch. II: 243; t. ex. fornty. *Lara*, flera orter i Tyskland och Belgien; *Larun* (dat.), nu Laar, namn på två orter i Westfalen; *Goslari*, *Gosilare*, *Gosleri* etc., nu Goslar an der Gose; *Sceftilari*, nu Schäftlarn i Bayern; *Frideslar*, *Fridislare*, *Fritislar(e)*, *-leri* etc., nu Fritzlar an der Eder.

Det har ofta antagits och kan knappast betviflas, att detta på det närmaste sammanhänger med fht. *gilāri* neutr. 'mansio, habitatio'[2]. Man får dock icke förutsätta, att *lar* vore likbetydande med *gilāri*, deruti måste man gifva Förstemann

[1] Andra, till stor del förfelade, kombinationer med *calasneo* se Pertz l. c. (noten), Schmeller anf. arb. I: 1427, 1503. S. andrager bl. a. utom feng. *læs* äfven čech. *les* 'Wald', hvaruti han delvis varit på rätt spår.

Annorlunda om *calasneo* Miklosich Etym. Wörterb. 162 f. under *lazŭ* 'Neubruch, Waldwiese'.

[2] Otfr. IV. 15: 7 thār ist managfalt gilāri, parafraserande Joh. 14: 2 'in domo patris mei mansiones multæ sunt'; — Otfr. I. 11: 11 zi sīnemo alt-gilāre, jfr Luc. 2: 3 '(ibant omnes ... singuli) in suam civitatem'.

II: 903 rätt, på af honom anfördt skäl, gent emot Graff, Weigand och andra, men de torde representera åt olika håll specialiserade användningar af närbesläktade ord. Betydelseklyftan behöfver t. ex. icke vara större än mellan fisl. *salr* 'mark, jord' (Vsp. 4: 3, 14: 3) å ena sidan och *salir* 'boning, hemvist', *salr* 'hall, sal' å andra sidan.

Man tyckes icke ha lyckats med någorlunda säkerhet bestämma den ursprungliga betydelsen af detta namnbildande *lar*. Ehuru jag icke vågar träffa något afgörande mellan de olikartade åsikter, som derom framkommit, förefaller det mig dock, som om flere förutsättningar vore tänkbara, hvilka kunde motivera den af äldre forskare gjorda sammanställningen af *-lar* och *gilāri* med feng. *lǽs*. Jag måste här inskränka mig att hänvisa till den mig för tillfället bekanta litteratur, der material är samladt och saken blifvit diskuterad: Förstemann och Graff ll. cc., Weigand Wörterb.[3] I: 407 f. (under *Gelärr*), Schmeller Bayer. Wörterb.[2] I: 1498 f., Doornkaat-Koolman Wörterb. d. ostfries. Spr. II: 473. Underligt nog anser ännu Kluge Vorgesch. d. germ. Dial.[2] 339 åtminstone tänkvärdt, att fht. *gilāri* vore lån från lat. *lār lăris* (Graff m. fl. har trott på ursläktskap). Vida rimligare förefaller vid första påseendet Weigand's och andras mening, att *lar* i ortnamn och *gilāri* vore lån från kelt. **lāro-* 'solum, fundus, area' (fir. *lár* o. s. v.); uppenbarligen måste lånet i så fall vara urgammalt, men deremot strider, att kelt. *ā* i gamla lånord i germanskan deltagit i öfvergången af förgerm. *ā* till samgerm. *ō* eller kanske rättare substituerats af germ. *ō*, t. ex. *Dānuuius:* fht. *Tuonouwa*[1]. — Rent orimlig är Jellinghaus förklaring af *-lar*, Anglia XX: 332.

---

[1] Se Streitberg Urgerm. Gramm. sid. 48.

3. *Lat.* ulua, *slov.* láva.

Slov. *láva* 'tiefe, sumpfige Stelle neben einem Flusse oder in einem vertrockneten Flussbette', vill jag direkt identifiera med lat. *ŭlua* 'Sumpfgras, Schilfgras' (*u* är kort såsom synes af span. *ova* 'Schilfgras; Meergras, Alge'), jfr *Ulubræ(ŭ-)*, en ort i närheten af de pomptinska träsken. Gemensam grundform är **olu̯ā*. Grundbetydelse: 'slamm, gyttja, sump', hvaraf dels 'sumpigt ställe' (slov. *láva*), dels 'slemmig vattenväxt' eller 'sumpgräs' (lat. *ulua*). I mina Stud. z. altind. u. vergl. Sprachgesch. s. 30 f. har jag kombinerat *ulua* med flera ord, hvari betydelsen af något slemmigt, fuktigt eller sumpigt är förhärskande, t. ex. lat. *alga* 'sjögräs', lit. *alksna* 'sump, göl', nisl. *al-d-inn* 'rutten' m. fl. Att många ord, som äro likbetydande eller betydelsebesläktade med lat. *ulua*, sammanhänga med ord, som betyda 'slam, sump eller vatten', har jag på samma ställe visat.

Mikkola Baltisches u. Slav. s. 42 uttalar, dock med tvekan, den förmodan, att ieu. *ol-*, *or-* alltid skulle ge *lo-*, *ro-*, hvaremot ieu. *al-*, *ar-* alltid blefve *la-*, *ra-*; slov. *láva* skulle i så fall icke kunna gå tillbaka på **olŭā*, men hans sats är icke bevisad och icke sannolik[1]. Att ieu. *lu̯* i latin skulle assimileras till *ll*, finner jag efter Solmsen's diskussion af de fall, som så tolkats (KZ XXXVIII: 437 ff), oantagligt eller åtminstone högst tvifvelaktigt.

Så länge motsvarigheter i andra slav. språk till slov. *láva* icke äro påvisade, kunde detta möjligen misstänkas att vara lån från ett rom. **olva* (af *ŭlua*). Jag anser likväl detta föga troligt, af två skäl, dels på grund af betydelseolikheten, hvilken dock icke är oöfverkomlig, dels emedan det romanska ordet, så vidt af Körting Lat.-rom. Wörterb. sp. 890 (n:o 9873)

---

[1] Jfr Torbiörnsson Slav. Liquidametath. s. 6 f. — För öfrigt hindrar naturligtvis ingenting, att lat. *ulua* står i afljudsförhållande till *láva; ulua* kan i och för sig vara ieu. **olu̯ā*, **l̥u̯ā* eller **elu̯ā*.

Zubatý IF. Anz. IV: 60 menar också, att ieu. *or-*, *ol-* och *ar-*, *al-* hållas åtsär i slaviskan, men på ett annat sätt än Mikkola antagit. Jfr Solmsen Arch. f. slav. Phil. 24: 578.

framgår, icke är anträffadt utom i span., lyones. och provençalska, alltså icke i närheten af slav. språkområde.

Torbiörnsson's förslag att etymologisera *láva* har jag ofvan sid. 15 omnämt.

---

4. *Sv.* ry-höna, *no.* røy 'tjäderhöna'.

1. Nisl. *hrygla* f. 'a rattling in the throat' (Vigf. Dict.), *hryggla* 'asthma, Trangbrystighed, Stakaandethed' (Biørn Haldorsen), nno. *ryggle* och *rugla* 'v. impers., om urene Halslyd, mest form. Forslimning'[1] kunna svårligen skiljas från följande västgermanska ordgrupp: mndl. *ruchelen*, *rochelen* 'rossla, hosta', äfven 'brumma, om björnen; skria, om åsnan; om människor: prata hvarandra i munnen, sladdra'; nndl. *rochelen* 'qualstern, kolstern, Qualster auswerfen, röcheln', mht. *rüheln*, *rücheln* 'röcheln; wiehern, brüllen', nht. *röcheln* 'rossla; snarka; kväka', dial. (frank.) *rühling* 'Sumpffrosch' o. s. v., vidare fht. *rohōn*, mht. *rohen*, *ruhen*, *ruchen* 'grunzen, brüllen'.

Emellertid sammanställas de vgerm. orden allmänt med fsl. *rykati*, *ryknąti* 'brüllen', serb. *rukati* dets., *ruka* 'Brummen des Bären', lett. *rūkt* 'brüllen' o. s. v.[2] Man förutsätter alltså, att de förra från början ha *r-* till begynnelseljud, icke *hr-*, såsom nisl. *hrygla* kräfver. Att detta åtminstone delvis är riktigt, kan icke alldeles bestridas: jfr isynnerhet skrifningen *rohot* 'fremit' i de gamla Hrabaniska glossorna, der *h-* framför kons. i allmänhet, ehuru ej alltid, är bevaradt[3]. Men begynnande *hr-* är satt utom allt tvifvel dels genom nisl. *hrygla*, dels ock genom feng. *hrēam* m. 'noise, cry, outcry; weeping', urgerm. **hrauh-ma-*;

---

[1] Ross Ordbog 616.

[2] Schade Altd. Wb. 731, Kluge Etym. Wb.[6] 319, Franck Etym. Wb. 798, Persson Wurzelerw. 197, Zupitza Die germ. Gutt. 137 m. fl.

[3] Ahd. Gl. I: 155. Jfr Wüllner Das Hrabanische Glossar 29.

och den nära öfverensstämmelsen i betydelse och — frånsedt växlingen *-h-* och *-ȝ-* — äfven i form mellan nisl. *hrygla* nno. *rugla, ryggle* och de med *-l-* afledda vgerm. orden gör det mer än sannolikt, att man har att antaga ett germanskt grundlag **hruh-la-*, **hruȝ-la-*. — Intet hindrar naturligtvis, att de tysk-nederl. orden ha till utgångspunkt dels äldre germ. *ruh-* (slav.-balt. *ruk-*), dels *hruh-*.

2. Jag anser mig sålunda kunna konstatera en germansk rot *hruh(h)- hruȝ- hrauh-*, använd isynnerhet om rasslande, rosslande halsljud, om gröfre, starkare djurläten. Den bör sammanställas med en bekant slav.-balt. ordfamilj: lett. *krauka* 'Auswurf, Speichel; Husten beim Vieh', *kraukāt* 'Schleim auswerfen; husten, vom Vieh' — betydelselikheten med isl. *hrygla* ndl. *rochelen* etc. är påtaglig —; *krauk-l-s* 'Rabe', *kraukis* 'Saatkrähe'; lit. *krauklỹs* 'Krähe', *kraukiù* 'krächzen wie ein Rabe od. eine Krähe', *kriùkiu* 'grunzen'; *kriùkė* 'Gegrunze; Schweineschnauze'; fsl. *krukŭ* pol. *kruk* 'Rabe', pol. *krukać* 'schreien wie ein Rabe; gurren wie eine Taube', *krukawka* 'Girrtaube'; lillry. *krjukaty* 'quaken', *krukaty* 'krächzen' o. s. v.[1]

Inom slav.-baltiskan användes den ifrågavarande roten i starkt framträdande grad om gröfre (kraxande, kuttrande) läten hos fåglar och till bildning af namn på flere fåglar, som utmärka sig för ett dylikt läte.

3. Detsamma torde en gång ha varit fallet med motsvarande germanska rot. Jag vill nämligen hit hänföra tvänne nordiska fågelnamn, som visserligen äro kända först från senare tid, men hvilkas form ger intrycket af hög ålderdomlighet. Båda äro hittills oförklarade.

Det ena är nno. *rugda* (Smaalen., Busker., enl. Aasen), *rogda* (Mandal fogd., enl. Ross) 'morkulla, Scolopax rusticula'[2].

---

[1] Grundlaget för de slav.-balt. orden är ieu. *qrau̯q-*. Derjämte finnes som bekant ieu. *qrau̯k̑* l. *qreu̯k̑-* i find. *krṓçati* 'schreit', av. *χraosaiti* dets., npers. *χurōs* 'Hahn' etc., men det ligger mindre nära till hands att förbinda de germanska orden med denna, såsom det synes, uteslutande ariska rot.

[2] Flera andra namn på morkullan ha likaledes sin grund i hennes

Samma suffix återfinnes i fisl. *ig-đa* nno. *igda*, *egd(a)*, namn på en mindre fågel, ovisst hvilken; jfr ock fht. *anut*, *ęnit* 'and' m. fl. — Biformerna *-rugga* (*bloomrugga* Sogn, *nattrugga* Land) — *rudde* — *rutte* (de båda senare i äldre skrifter, enl. Aasen) — *-rukka* (*bloomrukka* N. Bergenh.) äro påtagligen olika slag af »smeknamn», bildade genom konsonantgemination efter välbekanta typer[1]. — I isländsk form skulle ordet heta **hrugđa*, urg. **hruȝiđōn-*, *-uđōn-*.

4. Det andra fågelnamnet, som jag åsyftade, är den i en mängd svenska och norska munarter förekommande benämning på tjäderns hona, tjäderhönan, hvars mest kända former äro *röj*, *röja* eller *ry-höna*, no. *røy*. Den äldre nordiska formen är hittills okänd och låter sig icke utan en längre utredning med säkerhet rekonstruera. Aasen Ordbog 627 upptager såsom uppslagsform och enda norsk form *røy* fem.; Noreen Sv. Landsm. IV: 2, sid. 152 anser dalmålens former motsvara en svensk riksspråksform **rö*; den österbottn. formen *røyu* uppför Freudenthal Vöråmålet 177 under en riksspråksform **röa*; o. s. v. Ingendera ger oss, enligt min åsikt, en riktig fingervisning om ordets äldre historia.

De flesta formerna peka uppenbarligen hän på äldre (västnord.) *øy*, ehuru några tyckas göra svårighet. Men ingenstädes kommer omedelbart till synes, att stammen ursprungligen slutat på *ȝ* (fsv. *gh*, fno.-isl. *g*). Jag utgår från en medeltida form, motsvarande ett fornisländskt **hrøygr* fem., gen. sing. och nom. ack. pl. **hrøygjar* (böjdt såsom *ylgr*, *gýgr* o. s. v.). Därjämte måste antagas en svag biform **hrøygja*, gen. *-u*.

Äldre nordiskt *gj* i denna ställning (d. v. s. *ȝį*) sammanfaller i sin vidare utveckling tidigt (i allmh. senast på 1300-talet) med ensamt *j* (d. v. s. *į*). Detta gäller, som bekant, om åtminstone allra största delen af det nordiska språkområdet,

---

läte, t. ex. *kväll-knorr*, *knispa*, *trå-rispa*, *dra-resp*, se Kolthoff o. Jägerskiöld Nordens fåglar, s. 189, Rietz Ordb. 95 (*dra-risp*).

[1] Aasen anför äfven *ruge* ur äldre skrifter: dialektisk utveckling af *rugda*? eller en form utan suffixet *-d-*?

Enligt Ross äfven *blombrigda*, *-brygda* (Nordhordland), en folketymologisk ombildning af dunkel anledning.

se Noreen Altisl. Gramm.[3] § 283, 2, Altschw. Gr. § 270, Aasen Norsk Gr. s. 27, Torp-Falk Dansk-norskens Lydhistorie s. 208, Hultman De östsvenska dial. (Helsingfors 1894) s. 11. I den svaga formen skall alltså öfverallt (utom i gen. pl.) *-g-* vara försvunnet. Dit höra[1]:

Österbotten: Gamlakarleby *røyjjo*[2], Vörå *røyu*[3].

Dalarna: Mora *rǟʒa*, *ræʒa*[4], jfr *ǣ*, *sæʒa* = fisl. *øy*, *segja* i samma dialekt.[5]

I den starka formen skall *g* af samma anledning försvinna i alla kasus utom nom., dat. och ack. sing. Under den senare medeltiden skulle så uppstå en ljudlagsenlig böjning: (fno.) nom. sg. **røygr* eller snarare genom vanlig analogisk ombildning **røyg* — gen. **røyjar*, pl. **røyjar* o. s. v. Under inflytande af sådana mönster som *øy* gen. *øyjar*, *møy* (senare form för *mær*) gen. *møyjar* etc. skulle efter all sannolikhet uppkomma en förenklad böjning **røy* gen. **røyjar*, hvarur nedan anförda dialektformer utan vidare låta sig förklara. Men äfven om den i vissa singularformer berättigade stammen *røyg* till en tid lyckades fortlefva, så skall dess *-g-* lida intrång genom en något senare ljudlag, enligt hvilken *-g-* bortfaller eller öfvergår till *jj (j)* äfven framför vokaliskt *i*, och som varit värksam bland annat i Norge, Värmland, Dalarna, Norrland, Upland, finsk-estländska och andra dialekter, se Aasen a. st., Hultman a. st., Hagfors Sv. Landsm. XII: 2, sid. 71 (§ 156), Åström ibid. VI: 6, sid. 123 (§ 140), Lindgren ibid. XII: 1, sid. 118, Grip ibid. XVIII: 6, sid. 156 och Noreen på nedan anförda ställen. Detta inträffar i den bestämda formen af sing., m. a. o. i de nutida representanterna för fno. **røygin*, *-inni*, *-ina*.

---

[1] Af typografiska skäl måste jag begagna en något gröfre ljudbeteckning än vissa af mina källor.

[2] Hagfors Sv. Landsm. XII: 2, sid. 52 (§ 88).

[3] Freudenthal a. st. 110, 177.

[4] Noreen Sv. Landsm. IV: 2, sid. 153.

[5] [Wennberg] Ordb. ö. allmogemålet i Helsingland s. 59 har formen *rödja*; han anger Rietz såsom sin källa, men Rietz Ordb. 545 anför *rödj* (!) från Helsingland. Ljudbeteckningen är säkerligen falsk. Wennberg's uppgift angående betydelsen (»allmänt namn på honor af skogsfågel») torde också tarfva bekräftelse.

För en i och för sig tänkbar modern singularform nno. **rөyg* nsv. **rög* fins alltså faktiskt blott en mycket ringa möjlighet att fortbestå. — Hithörande former äro:

Norge: *røy* f., pl. *røyar; røy* ur sing. gen. (jfr *røye-kuld*, *røy-egg* o. s. v.) och hela plur. samt ur best. formen *røyi, -e, -a* för äldre **røygin:* jfr nno. *teig* best. form *teien, tyel* (fno. *tygill*), sup. *dreje* (fno. *drægit*).

Estland: Nukkö *rai* pl. *raiar;* jfr *bai hai* = fno. *bøygja, høy* i samma dialekt.[1]

Nyland: *röi* pl. *-ar*[2]; jfr *böjj, öi* = fno. *bøygja, øy.*

Västerbotten: Degerfors *røy*[3], jfr *smөy* = fno. *smøygja* dersammastädes. — Burträsk *ræįjj*[4], jfr *flæįjj* = fno. *fløygja, dræįjji* = fno. *drægit.*

Jämtland: Lid, Kall *røy.*[5]

Dalarna: Älfdalen o. s. v. *ræ*[6], jfr *flæa, æ* = fno. *fløygja, øy*; *draiđ* = fsv. *draghit* i samma dial.

Värmland: Fryksdalen *røjj* fem. enl. Magnusson Sv. Landsm. II: 2, sid. 60. Ett fno. **røyg* måste i denna dialekt motsvaras af **rөg* och ett fno. **rөy-* af **rө;* den faktiska formen måste vara påvärkad af bestämda formen *røjja*, som ljudlagsenligt motsvarar fno. **røygin*, fsv. **röghin;* jfr nämligen i samma dial. *vægg* best. f. *væjja* (fsv. *væggin*), *өg* 'öga' pl. best. f. *ÿjja* (af **өghin*, nybildn. för fsv. *öghunin*), *drējj* = fsv. *draghit* o. s. v.[7] Det finnes i målet en annan likadan nybildning, näml. *hæjj* (jämte *hægg*) efter best. f. *hæjja.*[8]

Närike: Nora bärgslag *röj* 'Tjädershöna' enl. Ihre Sw. Dialect Lex. 142; skall måhända förklaras såsom värml. *røjj.* — De hittills anförda nutidsformerna låta sig således otvunget härleda från ett äldre grundlag motsvarande fisl.

---

[1] Freudenthal-Vendell Ordb. ö. de estl.-sv. dial. 169.

[2] Vendell Saml. af ord ur nyländska allmogem. 191.

[3] Åström Sv. Landsm. VI: 6, sid. 68 (§ 65).

[4] Enl. godhetsfullt meddelande af rektor J. V. Lindgren.

[5] Waltman Sv. Landsm. XIII: 1, sid. 52 (n:o 256). Enligt kand. Waltman's benägna meddelande finnes i andra jämtl. dialekter troligen äfven *rөy* af äldre svag form.

[6] Noreen Sv. Landsm. IV: 2, s. 152.

[7] Jfr Noreen Fryksdalsmålets ljudlära § 194.

[8] Magnusson a. st. sid. 30, jfr Noreen Ordb. ö. Fryksdalsmålet s. 42.

**hrøygr* gen. *-jar*, resp. **hrøygja* gen. *-u*. Det förra är ett »moveradt» femininum på *-iō-* (urg. **hrauȝiō-*) af samma typ som fisl. *gyltr*, *ylgr*, *męrr* m. fl.[1] Beträffande biformen **hrøygja* jfr fisl. *gylta* jämte *gyltr*, *moyja* jämte *mǽr*, fsv. *ylva* jämte fisl. *ylgr* o. a.

5. Den fornnorska motsvarigheten till nno. *røy* 'tjäderhöna' torde i själfva värket kunna direkt påvisas, ehuru blott såsom första kompositionsled i några ortnamn, nämligen: *j Røyar huamme* Bjǫrg. Kalfsk. 22 b., c. 1360, nu Reiekvam i Førde; *i Røyabringu, i Royæbringho* Eysteins Jordebog 145, 148, c. 1400, nu Røbringen i Trøgstad; *Roiadall* ibid. 117, nu försvunnen gård i Aas herred.

O. Rygh har visat, att sedan gammalt fågelnamn i stor utsträckning användts såsom benämningar på rinnande vatten. Sådana namn på floder, åar och bäckar i Norge äro t. ex. *Rypa*, *Hona*, *Hønsa*, *Ugla* (*Ygla*), *Kraaka*, *Hauka*, *Lomma*, *Elta* (af fno. *elptr* 'svan'), *Igda*, *Ravna* (*Revna*), *Gaasa* (*Gjæsa*).[2] Efter dessa äro i sin ordning gård- och andra ortnamn i mycket stort antal uppkallade, t. ex. fno. *Uglodalr*, *Lómodalr*, *Ugloruđ* o. s. v.; själfva ånamnet har sedan ej sällan råkat ur bruk. Se Rygh Oplysninger til trondhjemske Gaardnavne II: 173 f. (Thj. VSS 1891), Norske Gaardnavne Inledn. s. 49 och bd I—IV passim.

Nu har O. Rygh Gaardnavne I: 23, II: 72 förmodat, att ett ånamn ligger till grund för de nämda tre gårdnamnen, och faktiskt finnas ännu, enligt Rygh, tre åar i Norge med namnet *Roia* (i Ringebu, i Tydalen och om en ström mellan två af Vinstervandene i Gudbrandsdalen). Detta ånamn, som O. Rygh lemnar oförklaradt,[3] torde vara identiskt med nno. *røy*, nsv.

---

[1] Se Hellquist Arkiv VII: 28.

[2] I nynorskan ändas de regelbundet på *-a*, men i fno. var äfven stark form (fem.) vanlig.

[3] I ett senare band af Norske Gaardnavne (bd XIV: 199) har K. Rygh framställt såsom en möjlighet, att ånamnet *Røia* kunde stå i förbindelse med gårdnamnet *af Roydrene* c. 1430, nu *Roá*, hvilket måste innehålla ett ånamn. Vare sig detta är riktigt eller icke, invärkar det naturligtvis icke på förklaringen af de tre nu förevarande gårdnamnen, då ett *-đ-* icke kan antagas hafva bortfallit i dessa så tidigt som c. 1350.

röj etc. 'tjäderhöna'. Första leden i de ifrågavarande gårdnamnen, *røya(r)-*., *røia-*, är just den form man har att vänta sig i sen fornnorska för äldre **røygjar*, gen. sing. af **røygr*.[1]

Intet hindrar för öfrigt att antaga, att fågelnamnet ingår i dessa gårdnamn i sin egentliga betydelse, såsom fallet är med *'orre'* i fno. *Orraruđ* (nu Orud i Rakkestad) eller *'tjäder'* i nno. *Terøen* o. s. v.

6. I åtskilliga Götalandsdialekter träffas former af det ifrågavarande fågelnamnet, hvilka icke låta sig föra tillbaka på en fnord. form med *øy:*

Värmland: *ry* från Värmlands älfdal (Råda) och *rý-høn* från Fryksdalen (jämte det anförda *røjj* i en annan Fryksdalsdialekt);[2] *ry* kan måhända förklaras ur äldre *røjj* eller **rø*: jfr det ofvan sid. 37 anförda *ȳjja* (af **ōghin*) 'ögonen' eller *hy* 'hö' (Noreen Fryksd. ljudl. sid. 33, § 98); — vidare *rȳ* från Färnebo härad, hvilket Kallstenius Sv. Landsm. XXI: 1, sid. 26, 107, 172 anser icke kunna likställas med no. *røy* hvad vokalen beträffar;

Bohuslän: Sörbygden *rȳ-hōna*[3]. Vokalen *y* synes aldrig äljest utgå från äldre *ø*, *øy:* jfr i samma dial. *höjja böjja ö hö, ūwa hūwer* = fisl. *høygja bøygja øy høy, auga haugr;*

Småland: Södra Möre *rya*[4]; visserligen anföres från samma dialekt pl. *ȳa* = fsv. *øiar* fisl. *øyjar*[5], men detta fall tycks vara enastående.

Halland och Blekinge: *ry* eller *rya* enligt Rietz Ordb. 545; jag kan icke kontrollera hans uppgift.[6]

Dessa former tillsammantagna berättiga att med Kall-

---

[1] Äldre *gį* och *į* hade redan tidigt på 1300-talet sammanfallit i fno. (liksom i fsv), såsom det framgår af talrika förväxlingar i skriften mellan *-gi-* *(-ghi-)* och *-i-*, t. ex. *Øygemark* Dipl. Norv. III: 327 (1380), *Øygiamorka sokn* ibid. I: 445 (1408) = *Øyjamǫrk*; *i Øyghiastadum* Eysteins Jordeb. 116 = *Øyjarstađum* o. s. v. Jfr Noreen Altisl. Gramm.3 § 283, 2.

[2] Noreen Ordb. ö. Fryksdalsmålet, sid. 79, 142.

[3] Nilén Ordb. ö. allmogemålet i Sörbygden, sid. 105. Åfven lic. Karl Lindberg känner denna form från Bohuslän, enligt benäget meddelande.

[4] Linder Allmogemålet i Södra Möre, sid. 133.

[5] Ibid. sid. 199.

[6] Saknas i P. Möllers Ordb. öfver Hallandsmålet.

stenius anf. arb. sid. 172 uppställa en med no. *røy* o. s. v. afljudande fnord. form med *ȳ*. De motsvarande fisl. formerna vore **hrýgr* (gen. **hrýgiar*) och **hrýgia* af **hrūʒiō-*, *-iōn-*. Vokalen *ū* är som bekant i »andra afljudsserien» ytterst vanlig: jfr fsv. *būgha* (: got. *biugan*), *sūgha* etc., feng. *þútan* (: fisl. *þióta*), *smúʒan* (: fisl. *smiúga*), *slúpan* (: got. *sliupan*), fisl. *strúpi* (: *striúpi*), *strúgr* (: *striúgr*) m. fl.

Ord-index.

SEXTI PROPERTII ELEGIAE

RELEGIT ET SVECICE CONVERTIT

ELIAS JANZON

I.

LIBER PRIMVS

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1903

SEXTI PROPERTII ELEGIARVM

LIBER PRIMVS

RELEGIT ET SVECICE CONVERTIT

ELIAS JANZON

I.

Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis,
contactum nullis ante cupidinibus.
tum mihi constantis deiecit lumina fastus
et caput inpositis pressit Amor pedibus,
donec me docuit castas odisse puellas
inprobus et nullo vivere consilio:
et mihi iam toto furor hic non deficit anno,
cum tamen adversos cogor habere deos.
Milanion nullos fugiendo, Tulle, labores
saevitiam durae contudit Iasidos.
nam modo Partheniis amens errabat in antris,
ibat et hirsutas ille videre feras:
ille etiam Hylaei percussus vulnere rami
saucius Arcadiis rupibus ingemuit.
ergo velocem potuit domuisse puellam:
tantum in amore preces et bene facta valent.
in me tardus Amor non ullas cogitat artes
nec meminit notas, ut prius, ire vias.
at vos, deductae quibus est fallacia lunae
et labor in magicis sacra piare focis,
en agedum dominae mentem convertite nostrae
et facite illa meo palleat ore magis.
tunc ego crediderim vobis et sidera et amnes
posse Cytaines ducere carminibus.
aut vos, qui sero lapsum revocatis, amici,
quaerite non sani pectoris auxilia.
fortiter et ferrum saevos patiemur et ignes,
sit modo libertas quae velit ira loqui.
ferte per extremas gentes et ferte per undas,
qua non ulla meum femina norit iter.
vos remanete, quibus facili deus adnuit aure,
sitis et in tuto semper amore pares.

1.

Cynthias ögon det var som på fall först bragte mig arme:
otillgänglig förut var jag för heta begär.
Då tvang Amor min blick, den förnämt högdragna, mot jorden,
och med sin segrande fot tryckte mitt hufvud han ned,
tills därhän han mig bragt, lättsinnige guden, att kyska
flickor jag skydde och bjöd sans och besinning farväl.
Snart ett år har jag nu i de vildaste nöjen mig tumlat —
fåfängt: glädje däraf unna mig gudarna ej
Lycklig Milanion! Käck som han var, vän Tullus, och orädd,
Iasus-dottern till slut, trotsiga mön, han betvang.
Än i den älskades spår han sig smög i Parthenii dälder,
skogarnes ludne monark äfven till mötes han drog;
drabbad jämväl af ett slag af centaurens förskräckliga klubba,
kvidande låg han en gång sträckt på Arcadiens häll.
Så snabbfotade mön han till sist ock kufvade: storverk
komma i kärliga värf bön och bedrifter åstad.
Trögtänkt Amor för mig däremot ej finner ett konstgrepp,
hittar ej väg, där han förr fann sig till rätta så väl.
I, som med svekfull konst nedlocken ur skyarne Luna
och på er magiska härd offer förbrännen alltjämt,
visen mig nu er makt: omvänden min älskades sinne!
Låten min Cynthias kind blekare varda än min!
Då skall jag tro ert ord, att med trollsång, lärd af Medea,
stjärnorna lätt I förmån leda och flodernas lopp.
Eller ock I, som för sent från min irrväg kallen mig åter,
vänner, bereden mig I hjälp mot den sot mig förtär!
Manligt fördraga jag skall, hur grymt I än skären och brännen:
låten mig endast i ord luft åt min vrede få ge.
Skaffen mig bort härifrån, långt bort öfver länder och vågor,
dit, där min väg för enhvar kvinna förborgad förblir.
I däremot, som af guden en lätt bönhörelse vunnit,
stannen och sämjens alltjämt väl i ert ömma förbund.

in me nostra Venus noctes exercet amaras
    et nullo vacuus tempore defit amor.
hoc, moneo, vitate malum: sua quemque moretur
    cura, neque adsueto mutet amore locum.
quod siquis monitis tardas adverterit aures,
    heu referet quanto verba dolore mea!

Mig blott nätter af kval den Venus beskär, som jag tjänar,
och af min lidelse städs hetsas jag, tidigt och sent.
Flyn min vidriga lott! Blin trogne den älskling I ägen:
hemvan vorden en gång, skifte er kärlek ej plats.
Men om åt varningens ord senfärdig ditt öra du vänder,
ack, med hvad smärta en dag minnas du skall hvad jag sagt!

II.

Quid iuvat ornato procedere, vita, capillo
et tenues Coa veste movere sinus,
aut quid Orontea crines perfundere murra
teque peregrinis vendere muneribus
naturaeque decus mercato perdere cultu
nec sinere in propriis membra nitere bonis?
crede mihi, non ulla tuaest medicina figurae:
nudus Amor formae non amat artificem.
adspice, quo submittat humus formosa colores
et veniant hederae sponte sua melius,
surgat et in solis formosius arbutus antris,
et sciat indociles currere lympha vias.
litora nativis persuadent picta lapillis,
et volucres nulla dulcius arte canunt.
non sic Leucippis succendit Castora Phoebe,
Pollucem cultu non Hilaira soror,
non Idae et cupido quondam discordia Phoebo
Eueni patriis filia litoribus,
nec Phrygium falso traxit candore maritum
avecta externis Hippodamia rotis:
sed facies aderat nullis obnoxia gemmis,
qualis Apelleis est color in tabulis.
non illis studium vulgo conquirere amantes:
illis ampla satis forma pudicitia.
non ego nunc vereor ne sim tibi vilior istis:
uni siqua placet, culta puella sat est;
cum tibi praesertim Phoebus sua carmina donet
Aoniamque libens Calliopea lyram,
unica nec desit iucundis gratia verbis,
omnia quaeque Venus quaeque Minerva probat.
his tu semper eris nostrae gratissima vitae,
taedia dum miserae sint tibi luxuriae.

2.

Hvarför, älskade min, uppträda med glitter i håret?
Hvarför med svajande dräkt frasa i siden från Cos,
dränka i syrisk myrraparfym dina lockar och skrytsamt
föra med främmande lands håfvor till torgs din person,
skämma med dyrköpt bjäfs hvad dig gafs af naturen och neka
lemmar som dina att skönt stråla i eget behag?
Tro mig, medel ej finns din fägring med konst att förhöja:
naken är Amor, och fals älskar han icke och flärd.
Skåda på marken! Sin skrud själf väfver hon skönast i frihet.
Se murgrönan! En vildt växande spirar ju bäst.
Arbutusträdet slår ut i de ensliga klyftorna rikast.
Bäcken behöfver ju ej lära sig hitta sin väg.
Menar du, stenarnes prakt, som stränderna täcker, är konstgjord,
eller att fågeln i skog tagit lektioner i sång?
Phoebe sin Castors glöd ej tände med kläder och smycken,
icke med grannlåtskram vann Hilaira hans bror;
så ej heller den mö, som en gång vid sin faders, Eueni,
flöden en Phoebus i strid bragte med gynnad rival;
och när som främlingens brud bort Hippodamia med Pelops
for, ej var det med falsk fägring sin hjälte hon tjust:
nej, af naturligt behag, ej pärldiadem, deras ännen
lyste, Apelles' porträtt låta oss ana hur skönt.
Icke af älskares hop omsvärmas de ville: de voro
kyska och nöjdes med den fägring naturen dem skänkt.
Väl ej sådana där lycksökare räds jag, men hör dock:
flicka, som älskas af en, äger af prydnader nog.
Dig ju Apollo därhos har förlänt sånggåfva, och huldrik
Calliopea dig lärt lyrans aoniska konst,
sällsam tjusning ju ock du förstår inlägga i orden;
allt, hvad Cypria, allt har du, som Pallas beskär.
Var mig med sådana gåfvor alltjämt högtälskade hälsad!
Ack att förhatlig dig blott blefve en jämmerlig flärd!

III.

Qualis Thesea iacuit cedente carina
languida desertis Gnosia litoribus,
qualis et accubuit primo Cepheia somno
libera iam duris cotibus Andromede,
nec minus adsiduis Edonis fessa choreis
qualis in herboso concidit Apidano,
talis visa mihi mollem spirare quietem
Cynthia non certis nixa caput manibus,
ebria cum multo traherem vestigia Baccho
et quaterent sera nocte facem pueri.
hanc ego, nondum etiam sensus deperditus omnes,
molliter inpresso conor adire toro.
et quamvis duplici correptum ardore iuberent
hac Amor hac Liber, durus uterque deus,
subiecto leviter positam temptare lacerto
osculaque admota sumere et arma manu,
non tamen ausus eram dominae turbare quietem,
expertae metuens iurgia saevitiae,
sed sic intentis haerebam fixus ocellis,
Argus ut ignotis cornibus Inachidos.
et modo solvebam nostra de fronte corollas
ponebamque tuis, Cynthia, temporibus,
et modo gaudebam lapsos formare capillos,
nunc furtiva cavis poma dabam manibus,
omniaque ingrato largibar munera somno,
munera de prono saepe voluta sinu.
et quotiens raro duxti suspiria motu,
obstupui vano credulus auspicio,
nequa tibi insolitos portarent visa timores,
neve quis invitam cogeret esse suam.
donec diversas percurrens luna fenestras,
luna moraturis sedula luminibus,

3.

Fager som Theseus' brud, där på ödsliga stranden hon ensam
djupt uti dvala försänkt låg vid sin älskades flykt
fager Andromeda lik, när ur bojorna löst hon för första
gången på klipphäll hård slutit sitt öga i sömn,
lik en edonisk bacchant, när af dans uttröttad hon maktlös
dignat i gräset till sist ned vid Apidani brädd,
sådan sig tedde för mig min Cynthia: slumrande stilla
låg hon med hufvudet tungt lutadt mot glidande arm,
när jag från Bacchi tumult kom släpande stegen i sena
natten och slafvarnes bloss lyste min vingliga stråt.
Sans och besinning jag dock ej helt än mist, och jag sökte
närma mig henne och lätt luta mot bädden mig ned.
Och fastän mig, med tvefald glöd uppeldande, både
Amor och Liber, de tu gudar med härskarehug,
bjödo att smyga min arm kring slumrerskan varligt och kyssar
röfva och skrida med djärf hand till erotisk attack,
hade jag dock ej mod att ur sömnen min tjuserska väcka,
rädd för det häftiga språk ofta i vrede hon för,
men i beskådan jag helt som en Argus gick upp, när han stirrar
stum på de främmande horn dottern af Inachus bär.
Och än kransen jag tog, som jag bar om min panna, och lade
Cynthia, sakta på ditt härliga hufvud den ned,
än jag i ringlar på lek ostyriga lockarne snodde,
än i din öppnade hand stack jag ett äpple i smyg;
allsköns gåfvor på sömnen, den otacksamma, jag spillde,
gåfvor, som rullade längs fallande vecken sin väg.
Och närhelst någon gång med en suck du i slummern dig rörde,
lättskrämd såg jag däri tecken, som bådade ondt;
menade rädd, att om skräckingifvande monster du drömde,
drömde, att någon med våld ville dig tvinga bli hans.
Tills omsider ifrån motliggande fönster beställsam
måne, som gärna en stund kunnat fördröja sig än,

conpositos levibus radiis patefecit ocellos.
sic ait, in molli fixa toro cubitum:
'tandem te nostro referens iniuria lecto
alterius clausis expulit e foribus?
namque ubi longa meae consumpsti tempora noctis,
languidus exactis hei mihi sideribus?
o utinam tales producas, inprobe, noctes,
me miseram quales semper habere iubes!
nam modo purpureo fallebam stamine somnum,
rursus et Orpheae carmine fessa lyrae,
interdum leviter mecum deserta querebar
externo longas saepe in amore moras,
dum me iucundis lapsam sopor inpulit alis.
illa fuit lacrimis ultima cura meis.'

silar sin strålflod in, som mildt upplåter ditt öga.
Stödjande armen mot mjuk dyna begynte hon så:
'Ändtligen är du då här, tack vare, förstås, att en annan
flicka försmått dig och grymt visat dig bort från sin dörr.
Eller hvar har väl din natt, som åt mig bort ägnas, du tillbragt,
slapp och förstörd som du hit kommer, när morgonen gryr?
O att sådana nätter, som ditt lättsinne bereder
städse mig arma, du själf pröfva dock finge en gång!
Se, vid min väfstols purpur jag än sökt sömnen förjaga,
än på min lyra en stund spelte jag, trött som jag var;
stundom jag klagade tyst för mig själf, jag stackars besvikna,
att du i främmande famn glömmer så ofta dig kvar;
tills med sitt vingpar ljuft, när jag mer ej mäktade, slummern
rörde mitt hufvud och tröst bragte mig sist i min sorg'.

IV.

Quid mihi tam multas laudando, Basse, puellas
mutatum domina cogis abire mea?
quid me non pateris vitae quodcumque sequetur
hoc magis adsueto ducere servitio?
tu licet Antiopae formam Nycteidos et tu
Spartanae referas laudibus Hermionae,
et quascumque tulit formosi temporis aetas:
Cynthia non illas nomen habere sinat;
nedum, si levibus fuerit conlata figuris,
inferior duro iudice turpis eat.
haec sed forma mei pars est extrema furoris:
sunt maiora, quibus, Basse, perire iuvat,
ingenuus color et multis decus artibus et quae
gaudia sub tacita dicere veste libet:
quo magis et nostros contendis solvere amores,
hoc magis accepta fallit uterque fide.
non inpune feres. sciet haec insana puella
et tibi non tacitis vocibus hostis erit:
nec tibi me post haec committet Cynthia nec te
quaeret — erit tanti criminis illa memor —,
et te circum omnes alias irata puellas
differet: heu nullo limine carus eris.
nullas illa suis contemnet fletibus aras,
et quicumque sacer, qualis ubique, lapis.
non ullo gravius temptatur Cynthia damno,
quam sibi cum rapto cessat amore deus,
praecipue nostri. maneat sic semper, adoro,
nec quicquam ex illa quod querar inveniam.

4.

Städse, min Bassus, för mig med beröm framhåller du andra
flickor och söker min håg draga från Cynthia bort.
Hvarför ej låta mig förr i den tjänst, som jag pröfvat, få stanna
troget hos henne de dar ödet beskär mig ännu?
Mana du fram jämväl heroinernas höga gestalter,
ståtlig Hermione hölj, Helenas dotter, med lof,
minn om Antiope, minn om enhvar af de sköna från fordom:
all deras ära ändock bleknar för Cynthias bild.
Tror du, en sådan gestalt vid en skönhetstäflan med dina
damer, min kritiske vän, komme till korta som ful?
Dock är det icke gestalten som främst hänrycker mig, Bassus,
dödligt förälskad mig gör mycket förmera än den:
kindens naturliga färg, de talanger, som rikt henne smycka,
ljufliga ord, som hon ömt hviskar i njutningens stund;
och då du sträfvar att slita det band oss bägge förenar,
dubbelt så eldigt vi blott svärja hvarandra vår tro.
Ej ostraffad du blir. Hvad du sagt ursinnig min flicka
spörjer, och svar på ditt tal får du, det lofvar jag, då.
Allt umgänge med dig blir då mig förbjudet, och själf hon
flyr dig — en Cynthia ej glömmer den skymf, som hon led —,
och i sin vrede hon så skall måla dig ut för hvarenda
flicka, att ingen sin dörr öppnar, du arme, för dig.
Gråtande klaga hon skall, hvarhelst hon ett altare upprest
eller en gudoms bild finner i form af en sten.
Lätt all annan förlust kan Cynthia bära, men icke
lida sin kärlek se gäckad af flyende gud,
minst den hon hyser för mig. Må hon städs blott sådan förbli och
städse mig bjuda, jag ber, ämne till jublande sång.

V.

Invide, tu tandem voces conpesce molestas
et sine nos cursu, quo sumus, ire pares.
quid tibi vis, insane? meos sentire furores?
infelix, properas ultima nosse mala
et miser ignotos vestigia ferre per ignes
et bibere e tota toxica Thessalia.
non est illa vagis similis conlata puellis:
molliter irasci non solet illa tibi.
quod si forte tuis non est contraria votis,
at tibi curarum milia quanta dabit!
non tibi iam somnos, non illa relinquet ocellos:
illa feros animis adligat una viros.
ah mea contemptus quotiens ad limina curres,
cum tibi singultu fortia verba cadent,
et tremulus maestis orietur fletibus horror,
et timor informem ducet in ore notam,
et quaecumque voles fugient tibi verba querenti,
nec poteris, qui sis aut ubi, nosse miser.
tum grave servitium nostrae cogere puellae
discere et exclusum quid sit abire domum:
nec iam pallorem totiens mirabere nostrum,
aut cur sim toto corpore nullus ego.
nec tibi nobilitas poterit succurrere amanti:
nescit Amor priscis cedere imaginibus.
quod si parva tuae dederis vestigia culpae,
quam cito de tanto nomine rumor eris!
non ego tum potero solacia ferre roganti,
cum mihi nulla mei sit medicina mali:
sed pariter miseri socio cogemur amore
alter in alterius mutua flere sinu.
quare, quid possit mea Cynthia, desine, Galle,
quaerere: non inpune illa rogata venit.

5.

Afundsjuke, ditt skryt är för outhärdligt! Jag ber dig,
hindra oss ej att i fred vandra den väg vi begynt.
Längtar, din dåre, du så min lidelses yra att känna?
Tro mig, säkert fördärf rusar du, arme, emot,
rusar förblindad åstad att på glödande kol promenera,
läska din tunga med allt gift, som Thessalien bryggt.
Tänk ej henne dig lik de fjärilsnaturer du känner:
god i sin vrede minsann icke att tas med hon är.
Och om måhända hon ej motsätter sig nu hvad du önskar,
o, hvad du kommer att dyrt plikta för detta en dag!
Snart blott henne du ser i din dröm, blott henne som vaken:
trotsiga lynnen som hon ingen att fjättra förstår.
Hånligt af henne bemött på min dörr skall ofta du klappa,
när dina modiga ord stocka sig djupt i din hals,
när du af rysningar grips och af darrning och jämmerligt gråter
och med förvirrade drag röjer den ångest dig tär
och för din klagan försagd ej ens kan finna ett uttryck,
knappt ens vet, om du själf lefvande är eller död.
Grant då spörja du skall, hvad en Cynthias slaf får fördraga,
huru det kännes att hem snöpligt få vandra försmådd.
Då ej undra du skall på min blekhet längre och fråga,
hvadan det kommer, att mer mager beständigt jag blir.
Ej skall heller din börd dig som älskare lända till nytta:
åldriga anträd ej Amor beundra sig lärt.
Och om du kanske dig själf någon gång blott flyktigt försyndar,
tror du, ditt lysande namn skyddar dig då för skandal?
Tröst ej kan jag dig då, hur än du mig beder, beskära,
när för de kval, som jag själf lider, jag bot mig ej vet;
nej, likställda vår olyckslidelse då få vi gråta,
du, vän Gallus, i mitt sköte och jag uti ditt.
Sök du därför, jag ber, ej pröfva, hvad Cynthia mäktar:
ej ostraffadt en gunst njuta af henne man får.

VI.

Non ego nunc Hadriae vereor mare noscere tecum,
Tulle, neque Aegaeo ducere vela salo,
cum quo Rhipaeos possim conscendere montes
ulteriusque domos vadere Memnonias:
sed me conplexae remorantur verba puellae
mutatoque graves saepe colore preces.
illa mihi totis argutat noctibus ignes
et queritur nullos esse relicta deos:
illa meam mihi iam se denegat: illa minatur,
quae solet ingrato tristis amica viro.
his ego non horam possum durare querellis:
ah pereat, siquis lentus amare potest!
an mihi sit tanti doctas cognoscere Athenas
atque Asiae veteres cernere divitias,
ut mihi deducta faciat convicia puppi
Cynthia et insanis ora notet manibus
osculaque opposito dicat sibi debita vento
et nihil infido durius esse viro?
tu patrui meritas conare anteire secures
et vetera oblitis iura refer sociis:
nam tua non aetas umquam cessavit amori,
semper et armatae cura fuit patriae,
et tibi non umquam nostros puer iste labores
adferat et lacrimis omnia nota meis.
me sine, quem semper voluit Fortuna iacere,
hanc animam extremae reddere nequitiae.
multi longinquo periere in amore libenter,
in quorum numero me quoque terra tegat.
non ego sum laudi, non natus idoneus armis:
hanc me militiam fata subire volunt.
at tu seu mollis qua tendit Ionia seu qua
Lydia Pactoli tingit arata liquor,

6.

Ej är det rädsla som gör, att jag nu ej Hadrias vågor
trotsar och Aegeus' haf plöjer, min Tullus, med dig.
Ända till Scythiens snöiga fjäll med dig jag ju gärna
droge och Memnons, den mörk-hyades, bygder förbi.
Nej, det är flickan som håller mig kvar: hon tigger och ber mig,
klänger sig fast i min famn, bleknar och rodnar och ber.
Natten i ända för mig om sin kärlek talar hon, menar
bittert, att gudar ej mer finnas, då så hon besviks,
klagar, att min ej längre hon är, och mig hotar, som kvinnan
plägar, försmådd, i sin harm hota den man hon har kär.
Icke en timme jag kan slik jämmer förhärdad bevittna:
skam den drabbe, som lojt ler åt sin älskades kval!
Vore att Pallas' stad få bese, att få syna hvad härligt
Asiens fräjdade land äger att visa ännu
värdt det priset, att här vid min affärd Cynthia verop
höjde och grymt med sin hand sargade kindernas par,
sade, att vinden ju blott för min kyss att tacka hon hade,
och att af allting svårt mannen som sviker är värst?
Sök du vinna ett namn, som i glans din frändes fördunklar,
lag och författning på nytt Roms allierade skänk.
Aldrig i Amors tjänst du ju spillt en dag af din ungdom,
blott på ditt fäderneslands värnande städse betänkt.
Måtte ej heller de kval den pilten mig bragt du få pröfva,
gjuta de tårar, som jag gjutit för kärlekens skull.
Mig, som af ödet är dömd att förbli ringaktad för alltid ,
låt på min dårskap fritt offra mitt fattiga lif.
Många med fröjd till sin död framhärdat som kärlekens slafvar:
måtte som en bland dem bäddad jag bli i min graf!
Ej är för vapen jag skapt, ej skapt för krigareära:
endast vid Amors armé blef mig att tjäna befalldt.
Och då din färd går fram på Ioniens yppiga marker,
eller där guldmängd flod fuktar maeoniska fält,

seu pedibus terras seu pontum carpere remis
    ibis et accepti pars eris imperii,
tum tibi siqua mei veniet non inmemor hora,
    vivere me duro sidere certus eris.

---

när du till vatten och lands din provins lär känna som högställd
stabsofficer i din högt aktade frändes kohort,
får du då tid att en stund på din vän ock tänka, så vet, att
oblid städse hon var, stjärnan som länkar hans lif.

VII.

Dum tibi Cadmeae dicuntur, Pontice, Thebae
armaque fraternae tristia militiae,
atque, ita sim felix, primo contendis Homero,
sint modo fata tuis mollia carminibus,
nos, ut consuemus, nostros agitamus amores
atque aliquid duram quaerimus in dominam,
nec tantum ingenio quantum servire dolori
cogor et aetatis tempora dura queri.
hic mihi conteritur vitae modus, haec mea famast,
hinc cupio nomen carminis ire mei.
me laudent doctae solum placuisse puellae,
Pontice, et iniustas saepe tulisse minas;
me legat adsidue post haec neglectus amator,
et prosint illi cognita nostra mala.
te quoque si certo puer hic concusserit arcu
(quam nolim nostros te violasse deos!),
longe castra tibi, longe miser agmina septem
flebis in aeterno surda iacere situ,
et frustra cupies mollem conponere versum,
nec tibi subiciet carmina serus Amor.
tum me non humilem mirabere saepe poetam,
tunc ego Romanis praeferar ingeniis;
nec poterunt iuvenes nostro reticere sepulcro
'ardoris nostri magne poeta iaces.'
tu cave nostra tuo contemnas carmina fastu:
saepe venit magno fenore tardus Amor.

7.

Medan om cadmisk stad du, Ponticus, diktar, om Thebae,
och om de bröder, som där möttes i mördande strid,
och — på min ära! — dig snart skall se som en annan Homerus
hälsad, om ödet sig huldt visar mot dig och din dikt,
är af min kärlek jag upptagen som vanligt och söker
vinna med smekande sång henne, som stolt mig försmår,
måste jämväl som poet mer följa mitt hjärtas än snillets
lagar och klaga mitt lifs sorgliga lott i min vers.
Härmed sysslar jag städs, och min stolthet sätter jag häri,
häraf äfven sitt lof vinne i världen min sång.
Prise man mig för att väg jag ensam fann till den vittra
tjuserskans hjärta och hård hotelse ofta fördrog.
Mig i en framtid den, som försmås af sin flicka, studere;
lände min klagande dikts studium honom till gagn.
Träffar dig själf med en pil från sin aldrig felande båge
Amor — du skymfat tyvärr allt, hvad min dyrkan jag ger —,
skall du med sorg nog se, hur din krigslåt tystnar för alltid,
hur dina hjältar, o ve! ligga där höljda af damm.
Fåfängt stämmer du då till elegiska toner din lyra:
länge försummad, sin hjälp Amor ej mera dig ger.
Mig skall säkert du då som en stor skald hälsa och ägna
mycket förmer än åt Roms snillen din aktning åt mig;
och vid min graf skall säkert en gång så klaga vår ungdom:
'alltså ligger du här, mästare, tolk af vår glöd!'
Se du fördenskull ej så föraktfullt ned på min diktning:
Amor med ränta en dag kräfver dig nog på din skuld.

VIII.

Tune igitur demens, nec te mea cura moratur?
an tibi sum gelida vilior Illyria,
et tibi iam tanti, quicumque est, iste videtur,
ut sine me vento quolibet ire velis?
tune audire potes vesani murmura ponti
fortis, et in dura nave iacere potes?
tu pedibus teneris positas fulcire pruinas,
tu potes insolitas, Cynthia, ferre nives?
o utinam hibernae duplicentur tempora brumae,
et sit iners tardis navita vergiliis,
nec tibi Tyrrhena solvatur funis harena,
neve inimica meas elevet aura preces,
atque ego non videam tales subsidere ventos,
cum tibi provectas auferet unda rates,
ut me defixum vacua patiatur in ora
crudelem infesta saepe vocare manu.
sed quocumque modo de me, periura, mereris,
sit Galatea tuae non aliena viae,
ut te, felici praevecta Ceraunia remo,
accipiat placidis Oricos aequoribus.
nam me non ullae poterunt corrumpere taedae,
quin ego, vita, tuo limine verba querar:
nec me deficiet nautas rogitare citatos
'dicite, quo portu clausa puella meast?'
et dicam 'licet Atraciis considat in oris,
et licet Eleis: illa futura meast.'

* * *

Hic erit, hic iurata manet. rumpantur iniqui!
vicimus: adsiduas non tulit illa preces.
falsa licet cupidus deponat gaudia livor:
destitit ire novas Cynthia nostra vias.

8.

Rasar du, Cynthia? Har du för mig ej mera en tanke?
Är dig Illyriens köld mer än Propertius kär?
Lyster dig färdas, hvarthelst det bär af, från mig med en sådan —
hvad han nu heter, den där? Har han bedårat dig så?
Tror du, ditt öra är skapt för att höra orkanerna ryta,
eller att skeppsdäck hårdt passar till läger för dig?
Är du väl van vid att jämt kringsvepas af yrande snöglopp?
Kan du med finhyllt fot trampa på frostiga fält?
O att de vintriga stormarnes tid sig fördubblade! O att
tröga plejader å land fjättrade böljornas män,
att från tyrrhenisk strand ditt skepp ej finge sin lina
löst, ej ohörd bort klunge i rymden min bön,
att jag dock sluppe att se stormvinden bedarra och vågen
villigt din farkost ut vagga på djupet en dag,
lämnande mig här kvar på den ödsliga kusten att höja
gång efter annan min hand, ropande: grymma, o ve!
Dock, hur illa du än mot mig, trolösa, beter dig,
vare, om färden blir af, skön Galatea dig huld,
att du Ceraunii skär lätt klarar och lyckligt omsider
får uti Orici hamn ankra på speglande vik.
Aldrig till bröllopsfacklor min håg jag vänder, det vet du:
din jag förblir, blott din tröskel mitt kval jag förtror.
Ropa jag skall jämväl hvar sjöman till mig och fråga:
'såg du min älskade? säg! nämn mig den hamn, där hon dväljs!'
'Har uti Atrax' nejd', tillfogar jag, 'har hon i Elis
slagit sig neder, jag svär, min skall hon blifva till sist!

* * *

Här, hon har svurit det, här kvarstannar hon! Spricken, I harmsne!
Segern är min! Med min bön henne till sist jag betvang.
Jubel för tidigt du höjt, stick pipan i säcken, du bleka
afund! Cynthias håg står ej till främmande land.

illi carus ego et per me carissima Roma
    dicitur, et sine me dulcia regna negat.
illa vel angusto mecum requiescere lecto
    et quocumque modo maluit esse mea,
quam sibi dotatae regnum vetus Hippodamiae,
    et quas Elis opes ante pararat equis.
quamvis magna daret, quamvis maiora daturus,
    non tamen illa meos fugit avara sinus.
hanc ego non auro, non Indis flectere conchis,
    sed potui blandi carminis obsequio.
sunt igitur musae, neque amanti tardus Apollo;
    quis ego fretus amo: Cynthia rara meast.
nunc mihi summa licet contingere sidera plantis:
    sive dies seu nox venerit, illa meast,
nec mihi rivalis certos subducit amores.
    ista meam norit gloria canitiem.

Mig har hon kär och för min skull Rom, så säger hon, kärast,
ja, ej ens för en tron ville hon skiljas från mig.
Äfven ett trångt nattläger med mig vill hellre hon dela,
mig tillhöra hon vill hellre, hur helst jag det har,
än en Hippodames rikt tillmätta konungsliga hemgift,
landet af täflingars glans fräjdadt, besitta hon vill.
Mycket han gaf, än mer han lofvade gifva, men likväl
lopp hon af lust till hans gods icke sin väg ur min famn.
Icke med pärlor och guld därhän jag det bragte: min seger
vanns med det fogliga, ömt klagande kväde jag skref.
Muser det alltså finns, på den älskande tänker Apollo:
älska jag vill och på dem lita! Den ljufva är min!
Säll som en gud jag min väg bland strålande stjärnor nu träder:
komma må dag eller natt, städse är Cynthia min,
städs är min kärlek trygg, jag behöfver ej frukta rivaler.
Njute i lefnadens höst denna triumf jag ännu!

IX.

Dicebam tibi venturos, inrisor, amores,
nec tibi perpetuo libera verba fore:
ecce iaces supplexque venis ad iura puellae,
et tibi nunc quaevis imperat empta modo.
non me Chaoniae vincant in amore columbae
dicere quos iuvenes quaeque puella domet.
me dolor et lacrimae merito fecere peritum:
atque utinam posito dicar amore rudis!
quid tibi nunc misero prodest grave dicere carmen
aut Amphioniae moenia flere lyrae?
plus in amore valet Mimnermi versus Homero:
carmina mansuetus lenia quaerit Amor.
i quaeso et tristes istos conpone libellos
et cane quod quaevis nosse puella velit.
quid si non esset facilis tibi copia? nunc tu
insanus medio flumine quaeris aquam.
necdum etiam palles, vero nec tangeris igni:
haec est venturi prima favilla mali.
tum magis Armenias cupies accedere tigres
et magis infernae vincula nosse rotae,
quam pueri totiens arcum sentire medullis
et nihil iratae posse negare tuae.
nullus Amor cuiquam faciles ita praebuit alas,
ut non alterna presserit ille manu.
nec te decipiat quod sit satis illa parata:
acrius illa subit, Pontice, siqua tuast;
quippe ubi non liceat vacuos seducere ocellos,
nec vigilare alio nomine cedat Amor,
qui non ante patet, donec manus attigit ossa.
quisquis es, adsiduas ah fuge blanditias.
illis et silices possunt et cedere quercus;
nedum tu possis, spiritus iste levis.
quare, si pudor est, quam primum errata fatere:
dicere quo pereas saepe in amore levat.

9.

Har jag för Amors hämnd, spefågel, ej varnat och sagt dig,
att för ditt skräflande prat plikta du skulle till sist?
Se nu! Står du där icke och går, som en flicka befaller,
och en slafvinna därtill, en, som du köpt här om da'n?
Gäller det ömma begär, är en siare jag som Dodonas
dufvor och vet, hvar enhvar yngling sitt hjärta har mist.
Dyrt den gåfvan jag måst med de bittraste smärtor betala:
ack att jag vore mitt kval kvitt och mitt kännareskap!
Arme, hvad båtar dig nu din epik och att gråta de murars
fall, som Amphions spel fogade samman en gång?
Mer än maeoniern's vers för en älskare passar Mimnermi:
Amor, den ljufve, i sång ljufliga toner begär.
Lägg thebaiden, min vän, lägg blodiga bladen på hyllan!
Sjung hvad i flickornas krets läses med lust af enhvar!
Om du ej hade så lätt för att göra det! Nu, med förlof sagdt,
liknar du dåren, som ej varsnade skogen för trän.
Än finns färg på din kind, än älskar du icke på allvar;
gnistan allena ju är detta till kommande brand.
Förr bland rytande lejon du sen skall önska att dväljas,
förr att, Ixion lik, svänga på hjulet omkring,
än i din innersta märg alltjämt af Cupido marterad
nödgas bevilja ehvad vredgad din flicka begär.
Amor af gammalt är slug: har han låtit sig gripa vid vingen,
låter han, rätt som det är, griparen känna sin makt.
'Flickan är spak som ett lamm!'— Ack, Ponticus, vet, att ju mer du
helt henne äger, dess mer farlig hon blir för ditt lugn.
Aldrig du kan ju din blick nu slita från henne, och Amor
unnar till studier ej natten dig fri; men du ser
icke hans list, förr än han har sårat dig ända till benen.
Tage för ändlöst smek noga enhvar sig i akt!
Smekande toner ha berg ju försatt, rört väldiga ekar:
skulle du, vindfläkt där, bättre dig värja förmå?
Skäms du ett grand, så bekänn nu snart, att vilse du farit:
ofta med sång om sitt kval älskaren lättat sitt bröst.

X.

O iucunda quies, primo cum testis amori
adfueram vestris conscius in lacrimis!
o noctem meminisse mihi iucunda voluptas,
o quotiens votis illa vocanda meis,
cum te conplexa morientem, Galle, puella
vidimus et longa ducere verba mora!
quamvis labentes premeret mihi somnus ocellos
et mediis caelo Luna ruberet equis,
non tamen a vestro potui secedere lusu:
tantus in alternis vocibus ardor erat.
sed quoniam non es veritus concredere nobis,
accipe commissae munera laetitiae.
non solum vestros didici reticere dolores:
est quiddam in nobis maius, amice, fide.
possum ego diversos iterum coniungere amantes,
et dominae tardas possum aperire fores,
et possum alterius curas sanare recentes,
nec levis in verbis est medicina meis.
Cynthia me docuit semper quaecumque petenda
quaeque cavenda forent: non nihil egit Amor.
tu cave ne tristi cupias pugnare puellae,
neve superba loqui, neve tacere diu;
neu, siquid petiit, ingrata fronte negaris,
neu tibi pro vano verba benigna cadant.
inritata venit quando contemnitur illa,
nec meminit iustas ponere laesa minas:
at quo sis humilis magis et subiectus amori,
hoc magis effectu saepe fruare bono.
is poterit felix una remanere puella,
qui numquam vacuo pectore liber erit.

10.

Ljufliga natt, då jag fick i er kärleks första, med tårar
blandade sötma en del taga som vittne och vän!
O, huru ljufligt att minnas ännu den natten! hur ofta
önskar jag ej, att på nytt njuta jag finge som då!
När vid din älskades bröst dig, Gallus, jag såg uti namnlös
salighet sänkt och med nöd mäktande stamma ett ord.
Fastän sömnen så tung på mitt öga sig lade och Luna
halfvägs ren med sitt spann hunnit på skimrande färd,
ej från er kärliga lek jag ändock mig slita förmådde,
tjusad af glöden i hvar hviskning I växladen ömt.
Men då du tillitsfullt mot din vän dig betedde och lät mig
dela er lycka, så tag tacksamhetsgärden jag ger.
Ej blott tiga jag lärt om de kärlekskval jag bevittnat:
se, pålitlighet är icke min enda förtjänst.
Jag kan älskande par, då de söndra sig, åter förena,
dörr, som i vrede sig slöt, mäktar jag öppna igen,
vet, hur hos kvinna och man nyspirande böjelse botas,
och på min tunga är lagd ordens bedårande makt.
Allt hvad en älskare har att i hvart fall göra och låta
har jag af Cynthia, ja, äfven af Amor mig lärt.
Tag, vän Gallus, för kif dig i akt, när din flicka är misslynt!
Ej uti härskareton tala! Sitt icke och tig!
Ber hon om något, se till, att du ej högdraget det afslår!
Låt ett försonande ord aldrig få falla förspilldt!
Ser hon sig mött med förakt, hon till motvärn vredgad sig sätter;
sårad, en rättvis harm dämpa hon aldrig har lärt.
Men ju mera du är mot din älskade lydig och ödmjuk,
se, dess oftare bön-hörelsens fröjd dig beskärs.
Lycklig med en framlefver sitt lif blott den, som sin frihet
offrar och trofast tjänst ägnar åt henne allen.

XI.

Ecquid te mediis cessantem, Cynthia, Bais,
qua iacet Herculeis semita litoribus,
et modo Thesproti mirantem subdita regno
proxima Misenis aequora nobilibus,
nostri cura subit memores ah ducere noctes?
ecquis in extremo restat amore locus?
an te nescio quis simulatis ignibus hostis
sustulit e nostris, Cynthia, carminibus?
atque utinam mage te remis confisa minutis
parvula Lucrina cymba moretur aqua,
aut teneat clausam tenui Teuthrantis in unda
alternae facilis cedere lympha manu,
quam vacet alterius blandos audire susurros
molliter in tacito litore conpositam,
ut solet amota labi custode puella,
perfida communes nec meminisse deos;
non quia perspecta non es mihi cognita fama,
sed quod in hac omnis parte timetur amor.
ignosces igitur, siquid tibi triste libelli
attulerint nostri: culpa timoris erit.
ah mihi non maior carae custodia matris
aut sine te vitae cura sit ulla meae.
tu mihi sola domus, tu, Cynthia, sola parentes,
omnia tu nostrae tempora laetitiae.
seu tristis veniam seu contra laetus amicis,
quidquid ero, dicam 'Cynthia causa fuit.'
tu modo quam primum corruptas desere Baias.
multis ista dabant litora discidium,
litora quae fuerant castis inimica puellis.
ah pereant Baiae, crimen Amoris, aquae!

11.

När du förlustar dig nu som bäst i det yppiga Baiae,
där längs näset en gång Hercules lade sin väg,
och från thesprotisk strand ser hänryckt ned på det haf, som
sköljer Miseni i sång fräjdade skär med sin våg,
smyger din tanke till mig, säg, Cynthia, troget i natten?
Göms i ditt hjärta ännu ringaste minne af mig?
Eller måhända för dig har kärlek någon min ovän
hycklat och plånar dig så, Cynthia, ut ur min sång?
Funne du dock mer lust i att käckt med näpna små åror
ro dig omkring på lucrinsk bölja i julle så nätt,
mer i att pröfva, af Teuthras' kristall omsluten, hur villigt
vattnet för simmerskans hand hit sig fördelar och dit,
än i att lyss till hvad ömt framläspas af främmande läppar,
vekligt i hvila försänkt nere å tigande strand.
O, hur nära sitt fall är ej flickan, af ingen bevakad!
Växlade löften hur lätt glömmer hon ej och sin tro!
Dig jag ju känner: jag vet, du är oförvitlig; men oro
äfven den trognaste där vållat sin älskare städs.
Säkert förlåter du då, om ett sårande ord jag i brefven
råkat att fälla: jag rädd varit att mista dig blott.
Själfva min älskade mor ej mer hängifvet jag önskar
skydda, och mister jag dig, mister sitt värde mitt lif.
Du allena för mig uppväger familj och föräldrar,
du min glädjes och fröjds alfa och omega är.
Frågar en vän mig: 'hvarför så glad?' 'hvarför så bedröfvad?'
'Cynthia', svarar jag strax, 'Cynthia stämde mig så.'
Käraste, lämna, jag ber, blott snart det förföriska Baiae.
Se, skilsmässor i mängd vållade stränderna där,
dessa mot kvinnlig dygd alltjämt så fiendtliga stränder.
Ve den nejden, till skam skapad för kärlekens gud!

XII.

Quid mihi desidiae non cessas fingere crimen,
quod faciat nobis conscia Roma moram?
tam multa illa meo divisa est milia lecto,
quantum Hypanis Veneto dissidet Eridano,
nec mihi consuetos amplexu nutrit amores,
Cynthia nec nostra dulcis in aure sonat.
olim gratus eram: non illo tempore cuiquam
contigit ut simili posset amare fide.
invidiae fuimus: num me deus obruit? an quae
lecta Prometheis dividit herba iugis?
non sum ego qui fueram: mutat via longa puellas:
quantus in exiguo tempore fugit amor!
nunc primum longas solus cognoscere noctes
cogor et ipse meis auribus esse gravis.
felix qui potuit praesenti flere puellae:
non nihil adspersis gaudet Amor lacrimis;
aut si despectus potuit mutare calores:
sunt quoque translato gaudia servitio.
mi neque amare aliam neque ab hac desistere fas est:
Cynthia prima fuit, Cynthia finis erit.

12.

Sluta då upp med ditt prat, att mitt lif jag förspiller, en visa
vorden i Rom, där enhvar känner min trägna kurtis.
Hon är sin kos! Hon dväljs så långt från Propertii läger
skild, som från öster är skild väster, från Hypanis Po;
ej hon mig eldar som förr med sitt smek till kärliga famntag,
ack, och sin vanliga klang Cynthia-namnet har mist.
Kär hon mig hade en gång; då fanns bland älskare alla
ingen, som hade som jag lätt för att trogen förbli.
Afund kom i min väg; om en gud det nu var eller giftig
planta, på Caucasi fjäll plockad, som skilde oss åt.
Allt är förbi! Som hon for, ej vänder en flicka tillbaka!
Tänk, att den kunde så snart flykta, en kärlek som vår!
Nu först pröfva jag får, hur det känns att i nätterna långa
ligga allena och tungt klaga sin nöd för sig själf.
Lycklig den man, som sin gråt i den älskades sköte får gjuta!
Amor är glad åt att lätt fuktas af tårarnas dagg.
Lycklig jämväl, om försmådd du din håg kan vända till andra!
Utan sitt nöje är ej växling i Cyprias tjänst.
Mig ombyte förment och en enda att tjäna befalldt blef:
hjärtat, som Cynthia tog, Cynthias evigt förblir.

XIII.

Tu, quod saepe soles, nostro laetabere casu,
Galle, quod abrepto solus amore vacem.
at non ipse tuas imitabor, perfide, voces:
fallere te numquam, Galle, puella velit.
dum tibi deceptis augetur fama puellis,
certus et in nullo quaeris amore moram,
perditus in quadam tardis pallescere curis
incipis et primo lapsus abire gradu.
haec erit illarum contempti poena doloris,
multarum miseras exiget una vices.
haec tibi vulgares istos conpescet amores,
nec nova quaerendo semper amicus eris.
haec ego non rumore, malo non augure doctus:
vidi ego; me quaeso teste negare potes?
vidi ego te toto vinctum languescere collo
et flere iniectis, Galle, diu manibus
et cupere optatis animam deponere verbis
et quae deinde meus celat, amice, pudor.
non ego conplexus potui diducere vestros:
tantus erat demens inter utrosque furor.
non sic Haemonio Salmonida mixtus Enipeo
Taenarius facili pressit amore deus,
nec sic caelestem flagrans amor Herculis Heben
sensit in Oetaeis gaudia prima iugis.
una dies omnes potuit praecurrere amantes:
nam tibi non tepidas subdidit illa faces,
nec tibi praeteritos passa est succedere fastus,
nec sinet abduci: te tuus ardor aget.
nec mirum, cum sit Iove digna et proxima Ledae
et Ledae partu gratior, una tribus,
illa sit Inachiis et blandior heroinis,
illa suis verbis cogat amare Iovem.

13.

Efter din vana du nog åt mitt olycksöde dig gläder,
när det förspörjs, att din vän sviken här går för sig själf.
Dock jag lönar dig ej, som ditt hån, trolöse, förtjänar:
måtte din flicka, jag ber, Gallus, dig trogen förbli!
Bäst du triumf på triumf som förförare firar, och bäst du
hit till en blomma och dit, flyktig som fjärilen, far,
dödligt förälskad till sist du för en dock grips af en ovan
känsla och vacklar med ens: arme, förlorad du är!
Straffet med henne du får för de kval, dem andra du vållat,
hvad du mot många förbröt hämnar sig nu uti en.
Hon skall dämpa din lust för den friare kärlekens nöjen
och på ditt rykte som flink rikskurtisör göra slut.
Ej jag af löst prat sport hvad jag vet och af snöda orakel:
själf jag ju såg det; försök jäfva mig du, om du kan.
Själf jag ju såg, hur du, ömt omslingrad af tjuserskans armar,
tårögd tätt till ditt bröst säll som en gud henne slöt,
och hur du hela din själ inlade i eldiga smekord,
och hvad som vidare, vän, följde och skildras ej kan.
Ej från hvarandra med våld jag er skilja förmådde: till den grad
haden I bägge i vild yra besinningen mist.
Så ej famnade ens i gestalt af Haemonisk Enipeus
Taenarus-guden en gång Tyro, den villiga mön,
och, med sin himmelska Hebe förmäld, högt uppe på Oeta
brudnattsfröjderna så icke en Hercules njöt.
Du på en endaste dag ställt älskare alla i skuggan:
väldig för visso den var, elden hon tände hos dig.
Icke hon lät dig som förr stolt vandra din väg, och hon skall ej
släppa dig heller, och ro aldrig du får för din glöd.
Värdig en Zeus hon ju är, som en Leda så skön, och med Ledas
döttrar hon kan i behag mäta sig, en med de tre,
ljufligt som hon ej ens Inachiderna tala förmådde,
ja, Zeus skulle, om blott henne han hörde, bli kär.

tu vero, quoniam semel es periturus amore,
utere: non alio limine dignus eras.
qui tibi sit felix, quoniam novus incidit, error,
et quodcumque voles, una sit ista tibi.

Därför, då så är bestämdt, att af kärlekskval du förgås skall,
njut af din lycka vid den tröskel, som värdig du var.
Väl dig bekomme, jag ber, att på nytt du förvillat dig, Gallus!
Måtte den enda dig allt skänka, hvadhelst du begär!

XIV.

Tu licet abiectus Tiberina molliter unda
Lesbia Mentoreo vina bibas opere,
et modo tam celeres mireris currere lintres
et modo tam tardas funibus ire rates,
et nemus omne satas ut tendat vertice silvas,
urgetur quantis Caucasus arboribus:
non tamen ista meo valeant contendere amori:
nescit Amor magnis cedere divitiis.
nam sive optatam mecum trahit illa quietem,
seu facili totum ducit amore diem,
tum mihi Pactoli veniunt sub tecta liquores,
et legitur rubris gemma sub aequoribus:
tum mihi cessuros spondent mea gaudia reges;
quae maneant, dum me fata perire volent.
nam quis divitiis adverso gaudet Amore?
nulla mihi tristi praemia sint Venere!
illa potest magnas heroum infringere vires,
illa etiam duris mentibus esse dolor:
illa neque Arabium metuit transcendere limen,
nec timet ostrino, Tulle, subire toro
et miserum toto iuvenem versare cubili:
quid relevant variis serica textilibus?
quae mihi dum placata aderit, non ulla verebor
regna vel Alcinoi munera despicere.

14.

Gärna vid Tiberns strand på ditt yppiga läger, min Tullus,
må du ditt doftande vin klunka ur kostlig pokal,
ömsom rikta förnöjd på en pilsnabbt ilande slup och
ömsom på trögt vid sin tross halade skutor din blick,
eller mot höjden, där tätt uppspira din ståtliga lustparks
jättar, en skyhög skog, sådan som Caucasus bär:
aldrig en rik mans fröjd uppväger den älskandes lycka:
nalkas dig Amor, ditt gods sjunker i pris och ditt guld.
Se, när min tjuserska huld mitt nattliga läger förljufvar,
när hon med älskligt behag dagen igenom är min,
o, då böljar mitt hus af Pactoli gyllene flöden,
pärlor ur Indiens haf fiskar till fyllest jag då,
stolt från min sällhets höjd ser då på monarker jag neder —
ack att sådan min lott blefve till dagarnes slut!
Ty står kärlekens gud dig emot, hvad båta dig skatter?
Tom all lycka mig tycks, har jag ej Venus till vän.
Lätt hon hjälten förmår, hur stark han än är, att betvinga,
lätt med sin lidelses kval kufvar hon hårdaste bröst.
Orädd träder hon in öfver tröskel af marmor och räds ej
nalkas på praktsäng sträckt yngling att honom sin makt
visa, som sömnlös rundt i sin bädd får vältra sig: föga
hjälper att hufvudet djupt borras i sidenbrokad.
Ser hon nådigt mig an, en Alcinoi håfvor jag ringa
skattar och går med förakt furstepalatser förbi.

XV.

Saepe ego multa tuae levitatis dura timebam,
hac tamen excepta, Cynthia, perfidia.
adspice me quanto rapiat fortuna periclo:
tu tamen in nostro lenta timore venis,
5 et potes hesternos manibus conponere crines
et longa faciem quaerere desidia
nec minus eois pectus variare lapillis,
ut formosa novo quae parat ire viro.
at non sic Ithaci digressu mota Calypso
10 desertis olim fleverat aequoribus:
multos illa dies incomptis maesta capillis
sederat iniusto multa locuta salo,
et, quamvis numquam post haec visura, dolebat
14 illa tamen longae conscia laetitiae.
17 nec sic Aesoniden rapientibus anxia ventis
Hypsipyle vacuo constitit in thalamo:
Hypsipyle nullos post illos sensit amores,
20 ut semel Haemonio tabuit hospitio.
15 Alphesiboea suos ulta est pro coniuge fratres,
16 sanguinis et cari vincula rupit amor.
21 coniugis Euadne miseros elata per ignes
occidit, Argivae fama pudicitiae.
quarum nulla tuos potuit convertere mores,
tu quoque uti fieres nobilis historia.
25 desine iam revocare tuis periuria verbis,
Cynthia, et oblitos parce movere deos,
audax ah nimium, nostro dolitura periclo,
siquid forte tibi durius inciderit.
alta prius vasto labentur flumina ponto,
30 annus et inversas duxerit ante vices,
quam tua sub nostro mutetur pectore cura:
sis quodcumque voles, non aliena tamen.

15.

Väl mångfaldiga kval jag af ditt lättsinne mig väntat,
men att du var så falsk, Cynthia, trodde jag ej.
Farlig är färden, hvartill motvillig jag drifs af mitt öde:
liknöjdt kan du ändock höra, hur ängslig jag är,
5 gifva dig tid att i lugn din frisyr justera, med omsorg
blanda för kinden en skär, passande färg och din hals
smycka med pärlor från Indiens strand som en brud, när hon första
kvällen sig rustar att skön möta sin unge gemål.
Se, mot Ulixes en gång ej så sig betedde Calypso,
10 nej, på sin ensliga strand tårar hon göt, då han for;
sorgsen med upplöst hår där satt hon i dagarna många,
spillde på trolöst haf mänget förbittringens ord,
visste ju väl, att bort han för alltid begaf sig, och grät dock
14 bittert vid minnet af ljuf lycka i år som förgått.
17 Så sig ej heller förhöll Hypsipyle förr, när Iason
flydde: förstenad af sorg stod hon i öde gemak;
aldrig af kärlek mer till en man Hypsipyle tändes,
20 sedan haemoniern först satt hennes hjärta i brand.
15 Bröder, som dräpt hennes man, drap Alphesiboea, och heligt
16 blodsband aktade hon ringa mot kärliga band.
21 Upp på sin Capaneus' bål sprang, trogen i döden, Euadne,
Argolis' kvinnliga ätts ära och stolta beröm.
Ack att af dessa du lärt och ditt lif så ställt, att du kunnat
själf som en typ af en huld kvinna förevigad bli!
25 Gudarnes nåd ej nu med en mened fresta å nyo,
Cynthia! Länge de nu hafva förlåtit! Var tyst!
Se, du förmätna, jag löper ju, jag, mer risk än du själf gör,
om för din synd du till sist drabbas af straffet en dag.
Förr från hafvet sin väg skall flod mot höjderna leta,
30 våren i sommarens spår följa och sommar på höst,
än mitt hjärta för dig upphöra att klappa: bete dig
huru du vill, se, fast håller vid dig jag ändå.

at tibi ne viles isti videantur ocelli,
per quos saepe mihi credita perfidiast!
hos tu iurabas, siquid mentita fuisses,
ut tibi suppositis exciderent manibus:
et contra magnum potes hos attollere solem,
nec tremis admissae conscia nequitiae?
quis te cogebat multos pallere colores
et fletum invitis ducere luminibus?
quis ego nunc pereo, similes moniturus amantes
'o nullis tutum credere blanditiis'.

Men var försiktig du själf, om pris på de ögon du sätter,
hvilka du, trolös, bjöd ofta som pant på din tro.
Ofta vid dem du ju svor, att, om sant ej var hvad du sade,
gärna i händernas par fånga du ville dem upp.
Och du har mod att lyfta dem än mot solen den höga?
Känner ej bäfvan, ehur brottslig du vet att du är?
Säg, hvem tvang dig att jämt afpressa dem tillrande tårar
eller att blekna och färg skifta på växlande vis?
Sådant på fall mig bragt. Lär, älskande man, af mitt öde:
lockar dig aldrig så ljuft tjuserskan, tro henne ej!

XVI.

Quae fueram magnis olim patefacta triumphis,
ianua Tarpeiae nota pudicitiae,
cuius inaurati celebrarunt limina currus
captorum lacrimis umida supplicibus,
nunc ego, nocturnis potorum saucia rixis,
pulsata indignis saepe queror manibus,
et mihi non desunt turpes pendere corollae
semper et exclusi signa iacere faces.
nec possum infamis dominae defendere noctes,
nobilis obscenis tradita carminibus:
nec tamen illa suae revocatur parcere famae,
turpior et saecli vivere luxuria.
has inter gravibus cogor deflere querellis,
supplicis a longis tristior excubiis.
ille meos numquam patitur requiescere postes,
arguta referens carmina blanditia.
'ianua vel domina penitus crudelior ipsa,
quid mihi tam duris clausa taces foribus?
cur numquam reserata meos admittis amores,
nescia furtivas reddere mota preces?
nullane finis erit nostro concessa dolori,
turpis et in tepido limine somnus erit?
me mediae noctes, me sidera prona iacentem,
frigidaque eoo me dolet aura gelu:
tu sola humanos numquam miserata dolores
respondes tacitis mutua cardinibus.
o utinam traiecta cava mea vocula rima
percussas dominae vertat in auriculas!
sit licet et saxo patientior illa Sicano,
sit licet et ferro durior et chalybe:
non tamen illa suos poterit conpescere ocellos,
surget et invitis spiritus in lacrimis.

16.

Jag, som emottog förr i triumf hemvändande herre,
jag, Tarpeias för dygd fordom beprisade dörr,
jag, hvars tröskel med gråt bönfallande fångar begöto,
när de till segrarens hus fördes vid gyllene vagn,
jag, olyckliga, nu hvar natt har att dras med en drucken
skara, som utan försyn väsnas och slåss och vill in.
Nesligt med kransar behängd hvar morgon jag står, och omkring mig
ligga om vägrad visit skvallrande facklorna kvar.
Lönlöst tycks det mig ock att sin matmors rykte försvara,
när man med oblyg vers tvingas att ståta som jag.
Ack, men hvad tänker väl hon på sitt rykte! Det enda hon åtrår
är att i skamlöst lif sägas fördunkla enhvar.
Gråta jag måste af sorg öfver sådana nätter, och än mer
gör mig bedröfvad den ömt klagande älskarens sång.
Aldrig för honom jag får någon fred: här timme på timme
ligger han, inställsamt jollrande jämt om sitt kval.
'Dörr, mer obarmhärtig och grym än själfva din matmor,
hvarför så envist städs tigande står du och stängd?
Hvarför med aflyft bom ej komma min längtan till mötes,
ej villfara, på glänt öppnad, min kärliga bön?
Skall du då icke ett slut på mitt kval omsider mig unna?
Vill vid din tröskel du se nesligt i sömn mig försänkt?
Natten med mig och med mig medlidande himmelens stjärnhär
hyser och luften jämväl, kylig af morgonens frost.
Du blott hjärtlöst städs ser ned på en människas smärta:
tystnad allenast är allt svar, som din axel består.
O att en remna du ägde ändock, hvarigenom min stämma
kunde förstulet ett ord smyga till tjuserskan fram!
Vore hon ock okänslig förmer än sicaniska stenen,
mera än järnet och mer hård i sitt hjärta än stål,
tårar sig skulle likväl öfver kinderna bana och barmen
ofrivilligt af tungt suckande häfvas därvid.

nunc iacet alterius felici nixa lacerto:
at mea nocturno verba cadunt zephyro.
sed tu sola mei, tu maxima causa doloris,
victa meis numquam, ianua, muneribus.
te non ulla meae laesit petulantia linguae,
quae solet ingrato dicere turba ioco,
ut me tam longa raucum patiare querella
sollicitas trivio pervigilare moras.
at tibi saepe novo deduxi carmina versu,
osculaque inpressis nixa dedi gradibus.
ante tuos quotiens verti me, perfida, postes,
debitaque occultis vota tuli manibus!'
haec ille et siquae miseri novistis amantes
et matutinis obstrepit alitibus.
sic ego nunc dominae vitiis et semper amantis
fletibus aeterna differor invidia.

Nu är han säll, min rival, på hvars arm hon hvilar därinne,
medan för vindarne jag täljer förgäfves min nöd.
Dock, det är du blott, dörr, du främst, som är skuld till min smärta,
du som beständigt försmår hvad jag dig hyllande ger.
Säg, har grof i mitt tal jag en endaste gång dig förnärmat,
har jag till ofint skämt brukat som mängden min mun,
då du mig låter så här, hes vorden af klagande, ängsligt
hålla på allfarväg natten igenom min vakt?
Har jag ej träget uti nydiktade kväden dig prisat,
kyssar dig gifvit och knä böjt på din trappa af sten,
bugat mig ödmjukt, ack, otaliga resor och lönligt
bragt dig, du dörr, som mig nu sviker, min skyldiga gärd?'
Detta den arme och mer, som är väl er, älskande, kunnigt,
tills omsider hans röst blandas med kvittret från gren.
Så numera på grund af min matmors fel och en ständig
älskares jämmer min fräjd har för beständigt jag mist.

XVII.

Et merito, quoniam potui fugisse puellam!
nunc ego desertas adloquor alcyonas.
nec mihi Cassope solito visura carinam,
omniaque ingrato litore vota cadunt.
quin etiam absenti prosunt tibi, Cynthia, venti:
adspice, quam saevas increpat aura minas.
nullane placatae veniet fortuna procellae?
haecine parva meum funus arena teget?
tu tamen in melius saevas converte querellas:
sat tibi sit poenae nox et iniqua vada.
an poteris siccis mea fata opponere ocellis
ossaque nulla tuo nostra tenere sinu?
ah pereat, quicumque rates et vela paravit
primus et invito gurgite fecit iter.
nonne fuit levius dominae pervincere mores
(quamvis dura, tamen rara puella fuit),
quam sic ignotis circumdata litora silvis
cernere et optatos quaerere Tyndaridas?
illic siqua meum sepelissent fata dolorem,
ultimus et posito staret amore lapis,
illa meo caros donasset funere crines,
molliter et tenera poneret ossa rosa:
illa meum extremo clamasset pulvere nomen,
ut mihi non ullo pondere terra foret.
at vos aequoreae formosa Doride natae,
candida felici solvite vela choro:
si quando vestras labens Amor attigit undas,
mansuetis socio parcite litoribus.

17.

Ja, har jag bättre förtjänt, då jag stolt min flicka förlupit?
  Nu jag för ensliga is-fåglar får klaga min nöd.
Aldrig på välkänd redd min köl skall ses i Cassope:
  strändernas gudar försmå alla de löften jag gör.
Vindarne lyda ditt bud, jämväl när själf du är fjärran,
  Cynthia! Hör, hur sitt hot stormarne dundra i skyn!
Kommer då aldrig den stund, som vredgade vädren försonar?
  Skall väl en handfull sand blifva den graf mig beskärs?
Älskade, dämpa din harm! Bjud ej elementerna rasa!
  Natt och förrädiska grund vare dig nog för din hämnd.
Skulle ditt öga ej fuktas ändå, om min död du förnumme
  utan att få till ditt bröst trycka en rest af mitt stoft?
Trefaldt ve öfver den, som ett skepp först byggde och uppfann
  segel och ut sig begaf djärft öfver giriga djup!
Värre väl icke det var med ett hårdt flickhjärta att kämpa —
  hård var flickan, men ack! make till flicka ej fanns! —
än att vid okänd strand, som af rysliga skogar omkringhvärfs,
  ligga och bida så här Tyndarus-sönernas blink.
Hade mitt lif och min lidelse där, där hemma jag lyktat,
  stode det där, mina kvals minne, mitt grafmonument,
ack, hon skulle en lock af sitt älskade hår åt den döde
  offrat, hans aska ett mjukt läger af rosor beredt,
skulle vid griften mitt namn högt ropat, ett sista farväl mig
  bjudit och bjudit mig ljuft slumra, af mullen ej tyngd.
Fort, hafsjungfrur, I barn af den dägliga Doris, mig lösen
  dukarna hvita! Min köl hägnen i räddande ring!
Hjälpen, så visst på sin färd öfver våg er Amor har sårat,
  hjälpen till vänsäll kust lyckligt en like, jag ber.

XVIII.

Haec certe deserta loca et taciturna querenti,
et vacuum zephyri possidet aura nemus;
hic licet occultos proferre inpune dolores,
si modo sola queant saxa tenere fidem.
unde tuos primum repetam, mea Cynthia, fastus?
quod mihi das flendi, Cynthia, principium?
qui modo felices inter numerabar amantes,
nunc in amore tuo cogor habere notam.
quid tantum merui? quae te mihi crimina mutant?
an nova tristitiae causa puella tuae?
sic mihi te referas, levis, ut non altera nostro
limine formosos intulit ulla pedes.
quamvis multa tibi dolor hic meus aspera debet,
non ita saeva tamen venerit ira mea,
ut tibi sim merito semper furor et tua flendo
lumina deiectis turpia sint lacrimis.
an quia parva damus mutato signa colore
et non ulla meo clamat in ore fides?
vos eritis testes, siquos habet arbor amores,
fagus et Arcadio pinus amica deo.
ah quotiens teneras resonant mea verba sub umbras,
scribitur et vestris Cynthia corticibus!
an tua quod peperit nobis iniuria curas,
quae solum tacitis cognita sunt foribus?
omnia consuevi timidus perferre superbae
iussa neque arguto facta dolore queri.
pro quo, divini Fontes, et frigida rupes
et datur inculto tramite dura quies:
et quodcumque meae possunt narrare querellae,
cogor ad argutas dicere solus aves.
sed qualiscumque es, resonent mihi 'Cynthia' silvae,
nec deserta tuo nomine saxa vacent.

18.

Vildmark, hälsad mig var! Till min klagan du lyssnar förtegen.
Vestan allena är här herre i susande skog.
Här från förhemligadt kval kan tryggt jag få lätta mitt hjärta:
ödsliga klippor och fjäll yppa väl icke min bikt.
Cynthia, stolt du försmår mig! O ve! hur kommer sig detta?
Gråta jag måste alltjämt! Cynthia, säg mig för hvad!
Jag, som betraktades nyss som en kärleksgudarnes gunstling,
får nu med smälek svår gälda min låga för dig.
Hvad har jag brutit? Har skvaller och prat så ändrat ditt sinne?
Gör en befarad rival kanske ditt lynne förstämdt?
Ack att du mig tillhörde, du flyktiga, likaså visst som
främmande tjuserskas fot aldrig min tröskel beträdt!
Bjuder min smärta mig ock att dig vedergälla med hårdhet,
därhän aldrig ändock skulle i yra jag gå,
att du med rättvis harm ditt förakt mig måste för alltid
skänka och skämma med gråt dägliga ögonens glans.
Finner du färgen för hög på min kind? Säg, skyr du mig kanske,
därför att icke jag gällt skriar om kärlek och tro?
Varen mig vittnen, I träd — om ett träd kan kärlek förnimma —
bok och pinie, du, kär för Arcadiens gud!
O, hur ofta mitt kval i er darrande skugga jag klagat,
ristat min älskades namn, Cynthia, djupt i er bark!
Tänker du skyggt på den sorg, som din otrohet mig beredde?
Ack, för din dörr jag ju blott yppat den! Dörren är stum.
Van att fördraga jag är som en slaf hvar nyck af min sköna,
van vid behärskning, om ock skymfligt behandlad jag blir.
Därför, heliga källor, min lön är hvila på kylig
häll och ett läger så hårdt ute i villande skog;
och hvad i klagande ord uttrycka jag kan af min smärta
får jag förstulet så här kvittrande fåglar förtro.
Dock, var huru du vill! Ditt namn skall i skogarna tona,
'Cynthia' svara mig skall ekot i ödsliga fjäll.

XIX.

Non ego nunc tristes vereor, mea Cynthia, manes,
nec moror extremo debita fata rogo:
sed ne forte tuo careat mihi funus amore,
hic timor est ipsis durior exequiis.
non adeo leviter nostris puer haesit ocellis,
ut meus oblito pulvis amore vacet.
illic Phylacides iucundae coniugis heros
non potuit caecis immemor esse locis,
sed cupidus falsis attingere gaudia palmis
Thessalis antiquam venerat umbra domum.
illic quidquid ero, semper tua dicar imago:
traicit et fati litora magnus amor.
illic formosae veniant chorus heroinae,
quas dedit Argivis Dardana praeda viris;
quarum nulla tua fuerit mihi, Cynthia, forma
gratior, et (Tellus hoc ita iusta sinat)
quamvis te longae remorentur fata senectae,
cara tamen lacrimis ossa futura meis.
quae tu viva mea possis sentire favilla!
tum mihi non ullo mors sit amara loco.
quam vereor ne te contempto, Cynthia, busto
abstrahat a nostro pulvere iniquus Amor,
cogat et invitam lacrimas siccare cadentes!
flectitur adsiduis certa puella minis.
quare, dum licet, inter nos laetemur amantes:
non satis est ullo tempore longus amor.

19.

Icke för Hades och skuggornas här nu, Cynthia, räds jag,
icke för bålet, som sist kräfver af alla sin gärd;
men att måhända du själf i mitt liktåg, älskade, saknas,
mera än döden är den tanken mig bitter och tung.
Se, innästlat sig har så djupt i mitt väsen Cupido,
att af min trånad jag skall täras ännu i min graf.
Så phylaciden en gång, thessaliske hjälten, vid Lethes
vatten ej kunde likväl glömma sin ljufva gemål,
utan af lust att till blodlös barm än sluta sin lycka
vände till hemmet hans hamn åter, där fordom han bott.
Hvad jag där nere må bli, din blir jag bland skuggorna äfven:
öfver förgängelsens strand sträcker sig kärlekens makt.
Komma till mötes mig där heroinernas höga gestalter,
bytet det fagra, som förr Argos vid Ilion vann,
ingen af dem dock skall så som du mig, Cynthia, fängsla,
nej — och må Tellus, som rätt dömer, bekräfta mitt ord! —
trofast skall jag med tårar ditt stoft, högtälskade, hälsa,
äfven om dag dig beskärs lång i de lefvandes land.
Kunde för mig i min graf du lefvande känna som jag gör,
intet jag aktade då döden, hur bitter den är.
O, hvad jag räds, att du ej skall sakna mig alls, och att Amor,
grym som han är, från min grift drager dig bort och dig lär
torka, om äfven du själf ej vill, dina tillrande tårar!
Trognaste flicka på fall frestaren bringar till sist.
Låt oss fördenskull nu gladt nyttja de stunder, som ödet
ger oss att älska! Sin kos flyga de städse för fort.

XX.

Hoc pro continuo te, Galle, monemus amore,
id tibi ne vacuo defluat ex animo:
saepe inprudenti fortuna occurrit amanti.
crudelis Minyis dixerit Ascanius.
est tibi non infra speciem, non nomine dispar,
Thiodamanteo proximus ardor Hylae:
hunc tu, sive leges umbrosae flumina silvae,
sive Aniena tuos tinxerit unda pedes,
sive gigantea spatiabere litoris ora,
sive ubicumque vago fluminis hospitio,
nympharum semper cupidas defende rapinas
(non minor Ausoniis est amor adryasin),
ne tibi sint duri montes et frigida saxa,
Galle, neque expertos semper adire lacus,
quae miser ignotis error perpessus in oris
Herculis indomito fleverat Ascanio.
namque ferunt olim Pagasae navalibus Argon
egressam longe Phasidos isse viam,
et iam praeteritis labentem Athamantidos undis
Mysorum scopulis adplicuisse ratem.
hic manus heroum, placidis ut constitit oris,
mollia conposita litora fronde tegit.
at comes Invicti iuvenis processerat ultra
raram sepositi quaerere fontis aquam.
hunc duo sectati fratres, Aquilonia proles,
hunc super et Zetes, hunc super et Calais,
oscula suspensis instabant carpere palmis,
oscula et alterna ferre supina fuga.
ille sub extrema pendens secluditur ala,
et volucres ramo submovet insidias.
iam Pandioniae cessit genus Orithyiae:
ah dolor! ibat Hylas, ibat hamadryasin.

20.

Lyss till ett varningens ord af en vän, hvars tro du bepröfvat,
Gallus, och prägla det djupt in i ditt minne, jag ber.
Var på din vakt, när du älskar! I ve lätt vänder sig lyckan.
Minns hvad Ascanii flod lärde, mot minyer grym!
Skön är din Hylas, den älskling du har, jämförlig med sagans
väne Thiodamas-son både i fägring och namn.
Städs den svennen, ehvad vid din lustparks bäckar du vandrar,
eller i Anios våg svalka du fann för din fot,
när du besöker den kust, som giganternas strider ha fräjdat,
eller hvarhelst vid en flods slingrande flöden du dväljs,
skydde du väl, att han ej bortsnappas af kärliga nymfer:
lystna dryader det finns här i Ausonien ock.
Snart nog annars din lott blir klippan och kyliga hällen,
snart att till okänd tjärn rikta din kosa och kval
pröfva så bittra som dem, som amphitryoniden i fjärran
fordom på irrande färd grät vid Ascanii brus.
Ty från Pagasas varf långt hän skeppsförstlingen Argo
en gång — så är det sagdt — styrde mot Phasis åstad.
Athamasdotterns sund ren ilande skeppet bakom sig
lämnat och Mysiens berg hunnit och lupit i hamn.
Här landstego dess män och begynte på vänliga stranden
reda ett svällande mjukt läger af hopade löf.
Men för att hämta ur källa fördold ljuft läskande vatten
Hercules' småsven raskt gifvit på spaning sig ut.
Strax har han öfver sig sönerna två till hvinande Nordan:
Zetes är framme, och strax framme är Calais ock.
Kyssar de äflades först att i förbiflykten sig plocka,
kyssande ville de sen ila med pilten sin kos.
Denne af nedfälld vinge är dold: tåspetsarna endast
synas och grenen, till värn lyftad mot luftigt försåt.
Sist boreaderna dock sitt försök uppgåfvo, och öppen
vägen för Hylas, o ve! öppen till nymferna låg.

hic erat Arganthi, Pegae, sub vertice montis
grata domus nymphis umida Thyniasin,
quam supra nullae pendebant debita curae
roscida desertis poma sub arboribus,
et circum inriguo surgebant lilia prato
candida purpureis mixta papaveribus;
quae modo decerpens tenero pueriliter ungui
proposito florem praetulit officio,
et modo formosis incumbens nescius undis
errorem blandis tardat imaginibus.
tandem haurire parat demissis flumina palmis
innixus dextro plena trahens umero;
cuius ut accensae dryades candore puellae
miratae solitos destituere choros,
prolapsum leviter facili traxere liquore:
tum sonitum rapto corpore fecit Hylas.
cui procul Alcides iterat responsa, sed illi
nomen ab extremis fontibus aura refert.
his, o Galle, tuos monitus servabis amores,
formosum nymphis credere visus Hylan.

Pegae benämndt låg högt på Arganthusberget det svala,
källsprångsymniga hem Thyniens nymfer sig valt.
Träd, ej människohänder för vård tackskyldiga, sänkte
grenar, af daggvåt frukt tyngda, däröfver i ro,
och däromkring var en äng, ur hvars vattenmättade sköte
blandad med vallmons glöd spirade liljornas snö.
Stänglar sig brytande här med de rosiga fingrarne pilten,
barnsligt i blomstren förtjust, glömmer sitt ärende bort,
lutar förvånad sig ock djupt ned mot den speglande vågen,
stirrande länge i ljuf villa på bilderna där.
Handen han sänker till sist för att fylla sin kanna och tungt sig
stöder mot knät, när han upp drager den fylld med sin arm.
Se, af hans fägring då upptändes dryadernas åtrå:
häpna sin öfliga dans lämna de strax, och sitt rof
sakta de draga i mjukt sig fördelande flödena neder.
Klagande Hylas' röst ljöd, när i djupet han gled.
Hercules skriar och skriar till svar; men ur nymfernas fjärran
gömslen till honom igen namnet af vindarne förs.
Sådant betänk, och du skall helt visst väl akta din älskling,
Gallus, och aldrig en skön Hylas åt nymfer förtro.

XXI.

Tu, qui consortem properas evadere casum
miles ab Etruscis saucius aggeribus,
quid nostro gemitu turgentia lumina torques?
pars ego sum vestrae proxima militiae.
sic te servato, ut possint gaudere parentes,
neu soror acta tuis sentiat e lacrimis;
Gallum per medios ereptum Caesaris enses
effugere ignotas non potuisse manus,
et quaecumque super dispersa invenerit ossa
montibus Etruscis, haec sciat esse mea.

21.

Du, som att undgå öde som mitt från tusciska vallar,
krigsman, skyndar så brådt, sårad i striderna där!
Min är den suck, som du hör: hvi stirrar du, slagen af fasa?
Ingen i hela er här står dig ju närmre än jag.
Rädda dig du till en fröjd för far och för mor, och din syster
läse ej heller i ditt tårade öga sin sorg.
Gallus, som lyckligt och väl undkommit caesariska svärden,
ljutit för okänd hand döden på flykt mot sitt hem;
och hvarhelst hon ett hvitnande ben här uppe i bergen
finner, en lämning af mig finner hon — säg henne det!

XXII.

Qualis et unde genus, qui sint mihi, Tulle, penates,
quaeris pro nostra semper amicitia.
si Perusina tibi patriae sunt nota sepulcra,
Italiae duris funera temporibus,
cum Romana suos egit discordia cives
(sic, mihi praecipue, pulvis Etrusca, dolor,
tu proiecta mei perpessa es membra propinqui,
tu nullo miseri contegis ossa solo).
proxima supposito contingens Umbria campo
me genuit, terris fertilis uberibus.

22.

"Hvar är du född, hvad har du för släkt, och hvad äro de dina?"
Så i vår vänskaps namn frågar du, Tullus, mig städs.
Säkert Perusias nejd, vårt lands dödsåker, du känner,
nejden, som dystert ännu minner om dagar, då Roms
tvedräktsande sin borgarehjord ej unnade hvila. —
Ack, mig smärta du mest vållat, du tusciska mark!
Lät du ej ligga för gamar till rof min frändes lekamen?
Nändes du väl med din sand hölja hans hvitnade ben? —
Se, ej långt därifrån, vid den slätt, som i dalen sig breder,
där är jag född, i det rikt bördiga Umbriens land.

MEINONGS ALLMÄNNA VÄRDETEORI

EN UNDERSÖKNING

AF

EFRAIM LILJEQVIST

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1904

FÖRORD.

Hurudan ställning man må intaga till MEINONGS värdeteoretiska åsikt, den betydelsen torde icke kunna frånkännas henne att för sitt område utgöra en insats, hvilken kommande tiders forskning ej skall tillåta sig förbigå. I öfverensstämmelse med sådan uppfattning är den följande undersökningen anlagd. Den vill på intet vis ersätta MEINONGS egen framställning men väl bidraga till ett rikare och självständigare utbyte af dess studium. Äfven det allvarligaste försök att intränga i MEINONGS värdeteori har emellertid sina betydande vanskligheter. I denna punkt och för en återverkan häraf på vår egen undersökning må eftertryckligt åberopas inledningens uttalanden ss. 16—20. Endast till de på området redan arbetande eller åtminstone de för värdeproblemerna intresserade, som tillika äro verkligt och uppriktigt arbetsvillige, är det vår undersökning adresserar sig. Blott desse skola nämligen vara i stånd att komma till rätta med vanskligheterna i fråga.

För öfversiktens skull och för att icke förlora den alla detaljer och episodiska utvikningar enande tanketråden torde våra läsare i allmänhet kunna tillrådas att vid en första lektyr förbigå noterna, särskildt de större. Har man på det viset orienterat sig inom kapitlen I—IV och sedermera genomarbetat dessa med noter, torde lämpligen kap. V för sig behandlas på samma sätt. I kap. VI skall noternas läsning i ett sammanhang med texten ej vålla någon svårighet.

Jag begagnar tillfället att göra ett par förtydligande tillägg. S. 38 not 1 hänvisas för en närmare utredning om betydelsen af proportionalitetskonstanter till s. 138 med not 2. På detta ställe betraktas emellertid proportionalitetskonstanterna egentligen med hänsyn till deras betydelse för den allmänna

värdeteoriens formel $W = CI + C'I'$. Tillämpningen af MEINONGS förklaring *U* 131 på de moraliska värdeformlerna är tämligen självklar men borde väl ha uttryckligen framhållits. I den första (okorrigerade) moraliska värdeformelns första fall

$$W(\gamma u) = C \frac{g}{\gamma}$$

skulle *C* uttrycka den olika vikt, hvarmed eventuellt resp. *g*- och γ-enheter bidroge till ifrågavarande värde. Om exempelvis *g*-enheten hade dubbelt så stor vikt som γ-enheten, vore *C* här = 2. Konsekvent borde *C'* i motsvarande ovärdeformel

$$W(g v) = - C' \frac{\gamma}{g}$$

vara det inversa värdet till *C*, alltså vara = $1/2$, hvilket ock svarar mot det af MEINONG (*U* 136, 140) uttryckligen betonade (negativa) reciprocitetsförhållandet mellan den första (liksom mellan den andra) moraliska hufvudformelns båda fall. Häri ligger emellertid den sakliga dementien, hvad angår *C* och *C'*, af MEINONGS uttalande *U* 135: »Zunächst wird man annehmen dürfen, dass die für die negativen Werthe in Betracht kommenden Constanten denen bei positivem Werthvorzeichen gleich sind, also auch bei den ersteren *C*, *c* und *k* bezeichnet werden dürfen» (*c* och *k* hänföra sig till de korrigerade moraliska värdeformlerna och ha i detta sammanhang för oss ingen betydelse). Hvad beträffar både MEINONGS och v. EHRENFELS' antagande, att proportionalitetskonstanterna *C* och *C'* dock vore sinsemellan lika och kunde göras = 1, d. v. s. elimineras, ha vi för den allmänna värdeformeln $W = CI + C'I'$ redan i sak uttryckt vår reservation genom uttalandena om en (eventuell) omräkning i slutet af not 2 till s. 138 och i noten s. 143. — I samband med nu antydda tillägg vidtages i sista stycket af not 2 till s. 138 följande rättelse. S. 140 raderna 6—7 uppifrån af noten utgår hvad som följer efter punkt till kolon. I stället insättes och tänkes börja ett nytt stycke: »Högst betänklig ur synpunkten af själfva anledningen till proportionalitetskonstanters införande är MEINONGS förklaring *U* 135—6». Efter kolon kompletteras citatet med det alldeles nyss här i förordet från *U* 135 anförda, som där går omedelbart framför: »Was ferner den Zahlenwerth» etc. Raderna 10—11 uppifrån samma

sida och af samma not utgår: »I samma riktning pekar» ; i ställes sättes: »Sak samma gäller om». Strax nedanför (rad 14) utbytes ordet »emellertid» mot ordet »nämligen».

Ss. 47 ff. är fråga om hvilka svar MEINONGS ståndpunkt kunde ha att lämna på vissa af oss framkastade spörsmål; och i not 5 därstädes tala vi om vissa integrationer härvidlag, n. b. »integrationer, som utgöra en naturlig fortsättning på MEINONGS egen tankegång». Här hade bort framhållas, att äfven om dessa integrationer i själfva verket utgöra en sådan »naturlig fortsättning», det dock ingalunda finge tagas för gifvet, att MEINONG själf skulle tillerkänna dem sagda karaktär. I öfverensstämmelse härmed må man som erkändt meinongskt endast betrakta det af ifrågavarande parti, som genom direkta hänvisningar eller på annat otvetydigt sätt har meinongsk ursprungsbeteckning. Den företrädesvis kritiska punkten är öfvergången af »Wirkungswerthe» till »Eigenwerthe». Anser MEINONG, att hvad »Wirkungswerth» som helst genom upprepning af motsvarande värderingsakt kan under gynnsamma omständigheter öfvergå till »Eigenwerth», så är förhållandet mellan »Wirkungs-» och »Eigenwerthe» alltför flytande, för att våra till ifrågavarande punkt knutna resonnemang skulle utgöra en naturlig fortsättning af MEINONGS egen tankegång. MEINONGS egna uttalanden fordra dock ingalunda detta utan medge tvärtom den, som oss synes, i och för sig rimligare tolkning, att endast det »Wirkungswerth» kan öfvergå till »Eigenwerth», där känslodispositionen till »Eigenwerthhaltung» redan är för handen, låt vara som latent, vid sidan af en märkbarare disposition till »Wirkungswerthhaltung» af samma värdeobjekt. Åtminstone från direkt och säker empiri som utgångspunkt torde antydda obegränsade öfvergångsmöjlighet ej lätteligen låta sig rättfärdiga.

För lektyrens skull anmärkes här, att, som äfven vår litteraturförteckning anger, MEINONGS »Untersuchungen» och »Ueber Annahmen» äfvensom v. EHRENFELS' »System der Werttheorie» citeras under förkortningarna: *U*, *A* och *S W*. För tidskrifters citerande använda vi samma förkortningar som bibliografien i »Archiv für Systematische Philosophie». Arabiska siffror utan föregående §:tecken ange i allmänhet

hänvisning till sida, romerska siffror till band eller volym. I citat från främmande språk har stafningssättet icke normaliserats, hvilket här må påpekas till förklaring af skenbara inkonsekvenser.

Författaren.

INNEHÅLL:

I.

Inledning.

»Seit den griechischen und römischen Ethikern des Altertums hat es wol keine Zeit gegeben, in welcher die Werttheorie, und was an Problemen sachlich mit ihr zusammenhängt, so sehr im Blickfelde der allgemeinen Aufmerksamkeit gestanden wäre wie gegenwärtig. Tiefgreifende Wandlungen in den thatsächlichen Wertungen menschlicher Güter oder desjenigen, was man dafür hielt, lassen sich leicht als gemeinsame Ursachen jener analogen Erscheinungen aufdecken.» Så börjar v. EHRENFELS[1] träffande det reflexionsmättade och kanske just därför något tunga företalet till sitt *System der Werttheorie*. Under antiken framsprang ju den företeelse, hvarvid han fäster uppmärksamheten, ur känslan af en kultur, som nått och öfverskridit sitt kulmen. Den var alltså ett slags regress- eller dekadanssymtom. I våra dagar borde man åter däri se uttrycket af en rastlöst fortskridande utveckling, som icke kan stanna vid eller nöja sig med öfvervunna ståndpunkters värdemått. I hvad mån v. EHRENFELS' antydan åt detta håll finge utan afprutning godkännas, måste vi här lämna som öppen fråga: själf är han icke blind för att vid sidan af vår tids uppåtsträf-

1 Värdeproblemernas närvarande aktualitet framhåller äfven MACKENZIE, som tillika i största allmänhet betonar "the importance of a treatment of Ethics from the point of view of Value" (*Md* N. S. IV: 424, 446—7). JODL finner, att det är mot värdebegreppet, som "die ganze neuere Entwicklung der Ethik, soweit sie nicht von einseitig intellectualistischen Interessen beherrscht ist, immer entschiedener hindrängt" (*A S Ph* I: 487). I en präktig essay talar JOEL rent af om vår tid som "das ethische Zeitalter"; nämda essays första del öfverskrifves "Der neue Geist", och där heter: "das Prinzip des Wertes scheint das leuchtende Centrum der neuen Anschauung werden zu wollen" (*Philosophenwege*: 27 ff., speciellt 37).

vande kulturelement ock röja sig motsatta tendenser. Oafkortadt torde i alla händelser gälla, att nutidens intresse just för värdeproblemens vetenskapliga behandling sammanhänger med djupt liggande och vidtgripande, följaktligen äfven långsamt åvägabragta omskiktningar vid den kulturbärande mänsklighetens lifssyn och värdesättning af tillvaron. Härförutan skulle väl icke heller NIETZSCHE med sitt fina sinne för ordens valörer ha som lösen utropat »alla värdens omvärdering»[1]. Hvilken resonans han därmed funnit, är en hvar bekant.

Så ofta än ordet »värde» påträffas vid senare tiders behandling af den praktiska filosofiens problemer, antyder det likväl mindre ofta en afgjordt ny och fruktbärande syn på dessa. Enligt JODL[2] spökar värdebegreppet i etiken från och med HUME utan att till datum ha vunnit full medborgarrätt. Det är på

---

1 Att denna formel har en för sakläget karaktäriserande betydelse, framhåller äfven v. EHRENFELS. Men han uttalar på samma gång, att NIETZSCHES "Erfolge sich fast ausschliesslich auf ein ungewöhnlich feines publicistisches Witterungsvermögen zurückführen lassen." Häri skulle jag icke vilja instämma. Visserligen synes mig på NIETZSCHE i vida högre grad än på SCHOPENHAUER kunna tillämpas ett ord, som, om jag minnes rätt, LIEBMANNS *Zur Analysis der Wirklichkeit* riktar mot den senare, nämligen att han vore "ein Schriftsteller ersten, ein Philosoph zweiten Ranges". Men NIETZSCHE besitter dock onekligen i hög grad en egenskap, som hvarje filosof måste önska att äga: han är en spegel af sin tid, låt vara en brusten spegel, en spegel som därför icke uppfångar allt, hvad den eljest kunde reflektera, utan ger fragmentariska bilder, och som ofta förvrider hvad den återger. Man skall måhända finna, att detta uttalande antyder en välvilligare uppfattning af NIETZSCHE, än den jag gjort gällande i *Antik och modern Sofistik*. Här skizzerades hans filosofi närmast efter skrifterna *Jenseits von Gut und Böse* och *Zur Genealogie der Moral*, företrädesvis sistnämda. Den NIETZSCHE, som där talar, torde äfven vara NIETZSCHE, sådan han då lefde i det allmänna medvetandet, några geniala och ännu fler förment geniala dekadenters idol. Och just denne NIETZSCHE hörde hemma under den moderna sofistikens synpunkt — därvidlag har jag intet att återkalla. Jag hade också i mitt företal antydt bildens ensidighet och ofullständighet. NIETZSCHE är emellertid som skriftställare och filosof en alltför sammansatt natur, för att icke trots nämda antydan ett dylikt behandlingssätt skulle innebära verklig orättvisa. Annorlunda var förhållandet med hans sidoman i vår framställning MAX STIRNER, hvars bild knappast blifvit lidande på att icke ha återgifvits "med det allsidiga vägande af olika drag, som en monografisk behandling — — —skulle påkalla."

2 *A S Ph* I: 488.

många håll likgiltigt, huruvida man talar om »Güter» eller »Werthe», och värdets synpunkt tyckes ur stånd att fullständigare än det godas uttömma området i fråga, den praktiska filosofiens problemområde. Sant och dock en half sanning! Ordet »värde» påminner om »värdering», men uttrycket »det goda» har inga dylika påminnelser att ge. Är värde det, som förmår ge upphof åt värdering, eller hvad man så till vida kan värdera, ja då häntyder nämda ord på ett objekt för värdering men tillika på ett värderande subjekt. Lägger man värdets synpunkt på den praktiska filosofiens problemer, innehåller detta följaktligen ett slags memento om sagda problemers dubbelsidighet, om deras objektiva och subjektiva moment. Naturligtvis har ej uttrycket »det goda» hindrat, att nämda dubbelsidighet för längesedan beaktats af vetenskapen. Men enligt språkets makt öfver tanken är för visso ej utan betydelse, om värdets synpunkt allt mer tränger in, där förut det godas härskade. Ju starkare denna tendens framträder, dess mer torde den röja en känsla af att de praktiskt filosofiska problemens första angreppspunkt rätteligen är den subjektivt psykologiska.

Erfarenheten visar, att hvar helst subjektets synpunkt först framträder och äfven eljest om den gör sig gällande mot ett ensidigt objektivt uppfattningssätt, böjelsen blir stark att låta den förtränga sin motsats eller åtminstone icke låta denna komma till sin rätt. Att styrka detta vårt påstående med bestämda hänvisningar till filosofiens historia synes obehöfligt. Däremot har det för oss ett visst intresse att beakta nämda tendens vid en del nationalekonomers sätt att behandla sin vetenskaps värdeproblem. Här talar man ofta om värdets subjektiva natur och någon gång så, som om hvarje skillnad mellan objektiva och subjektiva värden vore ohållbar, ja som om vid värdet öfver hufvud alls intet objektivt moment kunde upptäckas[1]. Naturligtvis gör man klokt i att icke taga för kontant allt som säges i dylik riktning: språket är ju som kändt ett ganska ofullkomligt uttrycksmedel för tanken. Äfven i fall som de nyss nämda skall man finna, att det objektiva momentet ej låter stänga sig ute — det slinker in på en eller annan bak-

1 Så t. ex. H. Cohn, *Die subjektive Natur des Werthes.*

väg[1]. Naturam expellas furca tamen usque recurret. Vår svenska filosofi kan af dylika företeelser blott se bekräftadt, hur lyckligt det grepp varit, hvarmed SAHLIN låter erfarenhetens undersökning ur subjektivt psykologisk eller antropologisk synpunkt visa utöfver sig själf på den objektiva synpunkt, som fenomenologien fullföljer[2].

---

1 Se t. ex. CH. GIDE, *Nationalekonomiens grunddrag* (s. 63): "Emedan nyttighet är ett i grunden subjektivt begrepp, så följer häraf, att den grad af begärlighet nyttigheterna hafva för oss främst beror på vårt eget uppskattande, vårt värderande, med andra ord, att också värdet är *subjektivt*." När GIDE förut (s. 60) hade konstaterat, att nyttigheten vore "i grunden ett subjektivt begrepp", fortsätter han emellertid omedelbart: "Men en viss objektivitet måste dock sägas gemenligen existera vid vårt uppskattande af nyttan. Då vi anse någonting vara en nyttighet, är vårt omdöme vanligtvis så till vida objektivt, som ju en viss relation då verkligen förefinnes mellan tingets fysiska egenskaper och något af våra behof", exempelvis mellan brödets närande egenskaper och vårt näringsbehof. C. MENGER, *Grundsätze der Volkwirthschaftslehre* I: 4 hade förklarat: "Dinge, welche ihre Güterqualität lediglich aus eingebildeten Eigenschaften derselben, oder aber aus eingebildeten Bedürfnissen der Menschen herleiten, kann man füglich auch eingebildete Güter nennen." Häremot invänder COHN (anf. arb.: 8): "Dies ist gerade so, als ob man von einem eingebildeten Vergnügen spricht; wenn man sich's einbildet, dann hat man es. — — — Die Gutsqualität hängt also nicht von den thatsächlichen, sondern von den vorausgesetzten Eigenschaften der Dinge ab." Och därsammastädes s. 7 heter det mot MENGER och BÖHM-BAWERK: "Diese Scheu, die objektiven Eigenschaften der Dinge dem menschlichen Ermessen unterzuordnen, ist um so charakteristischer, als die genannten Volkswirthschaftslehrer die subjektive Natur der Begriffe 'Gut' und 'Werth' sonst hervorgehoben haben." Omöjligheten att fullständigt aflägsna hvarje objektivt moment ur den nationalekonomiska värdeteorien betyga likväl re vera sådana uttalanden som s. 8: "Was zur Befriedigung eines Bedürfnisses geeignet ist, das hängt — — — ganz allein von dem subjektiven Urtheil der einzelnen Person ab, die im gegebenen Falle der Sache gegenüber steht. Was aber ein 'Gut' nach dem Sinne der deutschen Sprache ist, das hängt in erster Linie von den Eigenschaften der Sache selbst ab. Wir bezeichnen also einen Begriff, der seinem Wesen nach durchaus subjektiv ist, mit einem Worte, das seinem Wesen nach etwas objektives bezeichnet." Och s. 11: "Man kann daher zwischen subjektivem und objektivem Werth nicht unterscheiden, objektiv können bestenfalls nur einige Faktoren des Werthes sein. Ein objektiver Werth wäre 'ein objektives Urtheil', ein begrifflicher Widerspruch, wenn man auch diesen Ausdruck zu gebrauchen pflegt, um zu behaupten, dass ein Urtheil sachgemäss ist und nicht in einer Laune des Urtheilenden seinen Grund hat." Kommentarier härtill torde vara öfverflödiga — de göra sig själfva.

2 Jfr min *Inledning till psykologien* och dess exkurs *Om den filosofiska pro-*

I viss mening är motsatsen mellan subjektivt och objektivt oöfvervinnelig. Men hos erfarenhetens subjekt finnas momenter, som gripa öfver denna motsättning. Den allmänna möjligheten häraf har KANT ådagalagt genom sin kopernikanska revolution i det filosofiska åskådningssättet, en revolution, som ingalunda inskränker sig till kunskapsteorien utan i lika hög grad gäller äfven de praktiska problemens behandling. Sagda öfvergripande momenter tillhöra erfarenhetens subjekt och äro så till vida subjektiva. De gripa öfver hvarje individuell subjektivitet och konstituera all sann objektivitet i erfarenheten; så till vida äro de objektiva. FICHTE skapar med dem som sin egentliga utgångspunkt beteckningen subjekt-objektivitet, ett sedermera ofta missbrukadt ord. Så mycket åtminstone antyder denna historiska hänvisning, att man noga måste skilja på subjektivitet och subjektivitet. Allmängiltighet och nödvändighet existera endast för subjekter men äro dock villkoret för hvarje sann objektivitet i uppfattning och gärning[1]. Betonas med rätta psykologiens subjektiva synpunkt som den första för erfarenhetens undersökning, måste man dock förebygga, att däri skulle ses den enda, att den blefve allomfattande, blefve både a och o. Sker så, hotar ock all sann objektivitet att försvinna utanför de vetenskapliga teoriernas räckvidd. Med antydda svårigheter är det som psykologismen, yngre eller äldre, har att kämpa[2].

---

pedevtikens allmänna problem och begrepp. Hvilken verkligt "modern ståndpunkt i filosofien" representeras af SAHLIN, hur aktuellt de närvarande tidsproblemerna lefva bakom hans abstrakt analyserande och syntetiserande metod, härom såväl som om den rätta distansen mellan honom och hans förgångsman BOSTRÖM synes man äfven i vårt eget land på blott alltför få håll och utanför detsamma knappast alls ha någon aning. I väsentlig mån sammanhänger detta otvifvelaktigt med själfva framställningens höggradigt abstrakta, diskursiva och "etwas vornehme Art", som mera sällan väljer sina utgångspunkter i fullt konkret erfarenhet eller söker bestämd historisk anknytning och aldrig citerar dagens vetenskapliga litteratur.

1 Att här antydda synpunkter ingalunda vore blott död metafysisk ballast, visar bättre än något den storstilade framställningen i SIMMEL, *Philosophie des Geldes* (särskildt första kapitlet och därinom I).

2 En kritiker, hvars namn jag vill hålla utanför diskussionen, har mot min ofvan åberopade *Inledning till psykologien* riktat en minst sagdt egendomlig anmärkning. "Sid. 45 ff.", heter det, "ingår förf. på en flera sidor lång vederlägg-

Att redan från början härvid fästa sitt ögonmärke har icke blott den yttre anledning, som kan ligga i att namnen MEINONG och v. EHRENFELS hänförts till en samtida psykologistisk riktning[1]. Detta ej utan en viss befogenhet, som MEINONGS sista större publikation *Ueber Annahmen* uttryckligen erkänner. Men fortsättningsvis och som begränsning af sitt medgifvande

ning af det möjliga — man vore frestad att säga omöjliga — missförståndet att, enär allting för subjektet fattligt och vetbart på något sätt ingår i dess själslif, däraf skulle följa, att psykologien blefve allfamnande, så att den ej vid sin sida lämnade något rum för andra vetenskaper. Denna missuppfattning hade åtminstone bort kunna med några ord fullkomligen undanrödjas." Ville man illustrera min förmenta ovana att till behandling upptaga alla möjliga, ja rent af omöjliga invändningar och svårigheter, har knappast ett olyckligare exempel kunnat väljas. Antaget att saken vore så enkel som min kritiker förutsätter, hvaraf kommer då psykologismen med alla sina svårigheter? Man känner t. ex. instinktivt, att kunskapsteorien ej är ett kapitel psykologi men kan icke ange hvarför (jfr MEINONGS uttalande i nästa textstycke). För att taga en nära liggande parallell: på fullt allvar torde knappast någon uppträda som solipsist, men ligger ej bakom solipsismen en saklig svårighet, den man ej "fullkomligen undanrödjer med några ord"? I allmänhet torde vara rådligt att hvarken underskatta sakliga svårigheter eller öfverskatta sina läsares, resp. åhörares "bon sens" — åtminstone om man ej vill bidraga till det "skenvetande", hvari filosofien väl alltifrån SOKRATES' dagar borde se det verkliga vetandets farligaste fiende. Jag afslutar min replik med ett synnerligen typiskt exempel på det där "omöjliga" missförståndet, ett exempel, som är fullt klassiskt icke genom sina anor eller sin ålder utan i illustrativt afseende. Det härstammar från samme FELIX KRUEGER, som författat *Der Begriff des absolut Wertvollen als Grundbegriff der Moralwissenschaft.* Han yttrar sig i broschyren *Ist Philosophie ohne Psychologie möglich?* (s. 28) på följande sätt. "Der Mensch nach seiner geistig-geschichtlichen Seite ist immer das interessanteste Rätsel für denkende Köpfe, das Hauptproblem aller Philosophie gewesen. Eben dieses Problem, oder diese Summe von Problemen, bildet den Gegenstand der wissenschaftlichen Psychologie (die ihre Aufgaben auf empirischem, d. h. auf dem allein wissenschaftlichen Wege zu lösen sucht). Philosophie als Wissenschaft ist daher völlig unmöglich ohne empirische Psychologie. Diese bildet die notwendige und einzig mögliche Grundlage aller philosophischen Forschungen: alle wissenschaftliche Philosophie ist empirische Psychologie." Empirisk psykologi är oumbärlig grundval för filosofien — godkännes. Empirisk psykologi är tillräcklig och enda möjliga grundval för filosofien — högst tvifvelaktigt, motsatsen högst sannolik eller rent af säker. Till sist: en vetenskaplig filosofi *är* empirisk psykologi, det principierade ej annat än sin princip eller grundval! "Geistig-geschichtlich" hör människan redan till psykologien. Hvad hindrar egentligen denna att med samma logik i sig upptaga all annan vetenskap?

1 Så af UEBERWEG-HEINZE, *Grundr. d. Gesch. d. Philos.* III: 2^8 § 30.

yttrar han i nämda angelägenhet något för oss vida betydelsefullare. »Dass Erkenntnisstheorie nichts als ein Kapitel Psychologie sei, habe ich zu keiner Zeit gemeint; und die Ausnahmestellung der Evidenz schien mir nie durch ihre psychologische Eigenart, sondern stets durch ihre Dignität bedingt. Allerdings aber scheint mir heute, dass ich erst seit der Bekanntschaft mit der Thatsache des Objectivs[1] wirklich sagen kann, warum Erkenntnisstheorie nicht Psychologie ist.» Visserligen gäller uttalandet närmast det »intellektualpsykologisk-kunskapsteoretiska» område, hvaråt MEINONG ägnat hufvudparten af sitt vetenskapliga arbete. Men det är knappast möjligt, att icke motsvarande symtomer skulle röja sig äfven på »das emotionalpsychologisch-ethische Nebengebiet», som utfylles af hans värdeteoretiska undersökningar: symtomer af en viss svårighet äfven här att göra det objektiva momentet i dess egendomlighet gällande gent emot reflexionen på en allomfattande subjektivitets synpunkt[2].

Värdeproblemens uppförande på den vetenskapliga forskningens dagordning ha vi enligt vissa symtomer af denna aktualitet kunnat afvinna ett bestämdt memento. Detta memento gäller en synpunkt, som torde göra särskildt anspråk på vår uppmärksamhet, när vi nalkas området i fråga. Längre ger oss värdeproblemernas aktualitet knappast någon hänvisning. Kanske skänker i stället värdesynpunkten som sådan en ytterligare ledtråd: det var ju också nyss ej en abstrakt aktualitet utan just värdesynpunktens aktualitet symboliserad af ordets, som blef för oss vägledande.

Tidens anda kräfver mer än någonsin orientering öfver den gifna forskningens läge och resultat. Detta äfven om man af rent sakligt-systematiskt och ej specifikt historiskt intresse beträder ett vetenskapligt arbetsområde. Men skall sådan orientering äga den grundlighet, som kräfves af sakligt intresse syftande till verkligt saklig behållning, ligger däri en vidtutseende uppgift, hvilken blott steg för steg kan lösas. Indivi-

---

1 Med objektivets begrepp få vi göra närmare bekantskap först i kap. III s. 123 not 2.

2 *A* 196—7 att jämföra med "Vorwort" pag. X.

duella omständigheter verka naturligtvis härvidlag i olika riktning för olika forskare. För min del har vid denna undersökning varit afgörande, hvad som i och för sig är oemotsägligt, att bland alla filosofer, som på den praktiska filosofiens område arbeta med ordet och begreppet värde, de intaga ett slags särställning, hvilka göra ett specifikt eller prägnantare värdebegrepp grundläggande för hela den praktiska filosofien. De må ha rätt eller orätt: utförandet och dess noggranna pröfning skall till äfventyrs visa, att försöket slagit fel och måste slå fel. I alla händelser är sannolikheten stor, att ett dylikt försök äfven sakligt bör vara ytterst lärorikt. Jag har sålunda låtit mig angeläget vara att just åt detta håll söka en möjligast djupgående orientering.

Antydda särställning intaga tvenne forskare, MEINONG och v. EHRENFELS. Deras allmänna enligt syftet för hela den praktiska filosofien grundläggande värdebegrepp är ett analogon till nationalekonomiens, sådant värdebegreppet här gestaltar sig under inflytande af gränsnyttesynpunkten. Obestridligt synes äfven[1], att deras allmänna värdebegrepp upprunnit under afgjord påverkan från nämda vetenskap och synpunkt, närmast representerade genom den s. k. österrikiska skolan och därinom namnen MENGER och v. WIESER. Naturligt nog då äfven de tvenne filosoferna i fråga äro österrikare. Eljest hade ungefär samtidigt med MENGER engelsmannen STANLEY JEVONS och schweizaren WALRAS d. y. kunnat erbjuda liknande nationalekonomiska anknytningspunkter[2]. Att v. EHRENFELS' åskådning står i faktiskt beroende af MENGER och v. WIESER, erkänner han uttryckligen i *Werththeorie und Ethik*[3]. Denna artikelserie vill närmast sammanfatta »die Ergebnisse der neueren

1 Samma uppfattning uttalad af MACKENZIE *Md* N. S. IV: 267—8, 426—7.

2 Jfr GIDE, anf. arb.: 41—2, 71—2. På sistnämda ställe framhållas som förgångsmän härvidlag DUPUIT och GOSSEN. Desse hade "återupptäckts" eller rättare helt enkelt "upptäckts" först sedan nämde andre nationalekonomer oberoende af dem och af hvarandra framställt en principiellt likartad gränsnytteteori. T. o. m. CONDILLAC har varit denna teori på spåren. Af KRAUS' nedan nämda BENTHAM-studie framgår, att äfven BENTHAM hade förtjänat att här omnämnas. Icke heller hade väl namnet COURNOT bort saknas.

3 *V W Ph* XVII—XVIII.

Werththeorie» för att vidare utbilda och på etikens område tillgodogöra sig dem. Första artikeln öfverskrifves t. o. m. *Analyse der Werthbegriffe als Ausführung der Lehre vom »Grenznutzen»*. Något uttryckligt erkännande i samma riktning ger icke MEINONG, men hans lärareställning till v. EHRENFELS och saklig öfverensstämmelse i de afgörande punkterna jämte enstaka bestämda citat[1] lämna intet utrymme för tvifvel.

Ifrågavarande historiska relation ger vår undersökning en ny riktpunkt för uppmärksamheten. Ofta verkar det befruktande, när synpunkter, som visat sig gifvande på ett vetenskapsområde, därifrån öfverflyttas till ett annat. Utan risk är en dylik öfverflyttning dock ej. Visserligen är det våra båda österrikiska filosofers redliga afsikt att från det nationalekonomiska värdebegreppet gå tillbaka till ett rent allmänt. Men tänkbart vore, att något af utgångspunkten som icke bort öfverflyttas ännu häftade vid resultatet och afkortade dess allmängiltighet. I den riktningen ha vi alltså att i sinom tid skärpa vår gransknings uppmärksamhet.

Då vi till undersökningsföremål valt denna nationalekonomiskt och just i sagda riktning influerade allmänna värdeteori, har sådan begränsning en dubbel befogenhet. Dels är naturligtvis den allmänna värdeteorien grundläggande för den speciella. På dess granskning kan följaktligen komma att bero, i hvad mån speciellare värdeteoretiska undersökningar förtjäna närmare uppmärksamhet eller ej. Dels motiveras denna begränsning också af det gifna sakläget, hvad beträffar MEINONG och v. EHRENFELS. Meningsutbytet dem emellan har alldeles öfvervägande rört sig på den allmänna värdeteoriens mark och ådagalagt, att det just är de principiella bestämningarna, som stå under aktuell debatt.

För den allmänna värdeteori, som så att säga med sig amalgamerat nationalekonomiens gränsnyttesynpunkt, behöfver vår framställning ej ta omedelbar hänsyn till andra forskare än de båda nämda. Skälen äro dessa. I företalet till sin sista publikation af värdeteoretisk innebörd yttrar sig MEINONG sålunda[2]. »Die von mir in meinen *Psychologisch-ethischen Unter-*

1 *U* 5, 9, jfr nedan s. 218.

2 *A* pagg. IX—X.

suchungen zur Wertheorie aufgestellte und innerhalb angemessener Grenzen auch bereits bethätigte Forderung, die Ethik auf Werththeorie, die Werththeorie auf psychologische Untersuchung der Werththatsachen zu gründen, hat zu einer Reihe von Publicationen den Anstoss gegeben, in denen ich wohl die hoffnungsvollen Anfänge einer psychologischen Werththeorie und einer werththeoretischen Ethik begrüssen darf, fest überzeugt, dass diese Ethik und keine andere die wissenschaftliche Ethik der Zukunft ist. Unter diesen Publicationen nehmen ohne Frage die zwei Bände *System der Werttheorie* von CHR. VON EHRENFELS nicht nur dem Umfange nach die erste Stelle ein, vielmehr muss ich in ihnen auch inhaltlich, ohne den Werth der übrigen Arbeiten gering anzuschlagen, die weitaus erfolgreichste Weiterführung der von mir angebahnten werththeoretischen Untersuchungen erblicken.» Bortsedt från v. EHRENFELS är det också högst undantagsvis, som MEINONG åberopar någon af hithörande publikationer[1]. Lika uteslutande tar v. EHRENFELS hänsyn till MEINONG. Häri framträder för ingen del blott ett närmare personligt förhållande (mellan den forne läraren och hans lärjunge) utan, som en öfverblick af den allmänna stundom s. k. »psykologiska» värdeteoriens litteratur skulle visa, tillika en afgjord samhörighet i sakligt afseende. På intet annat håll är det allmänna värdebegreppets släktskap med nationalekonomiens och där bakom liggande gränsnyttesynpunkt så konstitutiv[2].

---

1 Citerade äro H. SCHWARZ (*A* 214², 225¹), F. KRUEGER (*A* 251²), M. REISCHLE (*A* 242⁷, 252¹), som själfva ta uttrycklig hänsyn till MEINONG, och bland hvilka SCHWARZ sökt i rätt hög grad tillgodogöra sig MEINONGS undersökningar. För ingen är dock samhörigheten med MEINONG på långa vägar så stor som för v. EHRENFELS. Gent emot denne och MEINONG representera de tvärtom samtliga en principiellt afvikande ståndpunkt just med hänsyn till den från nationalekonomien utgångna inflytelsen på det allmänna värdebegreppet. En helt annan ståndpunkt intager äfven O. RITSCHL, af MEINONG citerad (*A S Ph* I: 345) utan att ha härtill gett någon som helst anledning genom eget hänsyntagande till MEINONG; han citeras närmast som representant för den värdeuppfattning, hvilken gjorts gällande af hans fader A. RITSCHL och inom dennes bekanta teologiska skola, dit äfven REISCHLE bör hänföras.

2 Äfven S. ALEXANDER behandlar *The idea of value* (*Md* N. S. I: 31 ff.) och söker stöd i nationalekonomiska synpunkter, som återföras till psykolo-

Men äfven en ytterligare begränsning låter sig motivera. Att stanna vid en undersökning af v. EHRENFELS' allmänna värdeteori vore olämpligt, då MEINONG ju är dennes omedelbara historiska förutsättning. Att stanna vid MEINONGS allmänna värdeteori utan hänsyn till den af v. EHRENFELS utvecklade vore likaledes mindre lyckligt, då vissa modifikationer af den förra stå i ett slags historiskt sammanhang med den senares framställning. Närmare härom meddela nedan kapp. IV—V. Däremot synes det kunna komma i fråga att inlåta sig på v. EHRENFELS' allmänna värdeteori blott så långt, som sammanhanget med MEINONGS gör nödvändigt. Just detta är också den gräns vi närmast satt för vår undersökning.

Mot dylik begränsning ville man måhända anföra, att v. EHRENFELS dock uppställt ett värdeteoretiskt system, MEINONG åter blott lämnat vissa för ett sådant grundläggande psykologisk-etiska undersökningar[1]. Först det systematiska utförandet

giska. Här dominerar emellertid bytets, bytesvärdets synpunkt. "In other words, economic value represents, and embodies in a particular form, the exchange of desires for material things: now, it may be maintained, and it will be maintained here that moral and other ideals represent equally an exchange as between many persons; though not an exchange of desires for material things, yet still an exchange of mental requirements; and the standards of truth, beauty and goodness in their different ways represent the different methods of effecting the exchange" (l. c.: 33). Ungefär liknande synpunkter företräder SIMMEL i *Philosophie des Geldes*, dock vida mer djupgående än ALEXANDER. Genom sitt arbete *Zur Theorie des Wertes, eine* BENTHAM-*Studie* vill KRAUS utreda det ekonomiska värdets natur med BRENTANOS allmänna principer som utgångspunkt (se företrädesvis den senares *Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis*). Härvid får gränsnytteteorien åtskilligt erkännande men icke utan en viss reservation och opposition. Detta åter har i sin mån till förutsättning, att BRENTANOS allmänna principer ej skulle medge gränsnyttesynpunktens tillämplighet på allt hvad värde heter — icke ens om den återföres till motsvarande rent psykologiska expression.

Af alldeles särskildt intresse är att bland de filosofer, som UEBERWEG-HEINZE hänför till en nyare psykologistisk riktning (*Grundr. d. Gesch. d. Philos.* III: 2^8 § 30), finna trenne representanter för en i denna punkt principiellt afvikande riktning: BRENTANO (genom nyss anf. arb.), LIPPS (genom *Die ethischen Grundfragen*) och H. SCHWARZ (förnämligast genom *Psychologie des Willens*, *Das sittliche Leben* och *Glück und Sittlichkeit*). Att — utan minsta jämförelse för öfrigt — den principiella afvikelsen äfven hos KRUEGER (jfr s. 10 not 1) skall stå under psykologismens tecken, framgår redan af citatet i not 2 till s. 5 ofvan.

1 v. EHRENFELS' *System der Werttheorie* är visserligen oafslutadt: ännu

skulle väl klargöra, hur långt ståndpunktens resurser räcka, skulle låta skarpare framträda dess både förtjänster och fel. Otvifvelaktigt under förutsättning af tillräcklig saklig identitet och ett — ceteris paribus — lika förtjänstfullt utförande på båda hållen. Vår åtgärd sammanhänger med att dessa villkor icke synas tillfredsställande fyllda af v. EHRENFELS gent emot MEINONG.

Hvad beträffar den sakliga identiteten, är denna visserligen nog omfattande för att gent emot andra värdeteoretikers positioner grundlägga en väsentlig samhörighet[1]. Men vid saklig identitet föreligger ock saklig divergens och det i högst väsentliga punkter. MEINONG lämnar »eine Gefühlstheorie des Werthes», v. EHRENFELS »eine Begehrungstheorie»; enligt MEINONG kommer ingen värdering till stånd utan existentialomdöme, resp. existentialantagande, enligt v. EHRENFELS är det nog med en på visst sätt kvalificerad »Vorstellung des Seins oder Nichtseins». Dessa afvikelser äro redan i och för sig så betydande, att motsvarande värdeteorier torde böra noga isärhållas. Härtill kommer, att i meningsutbytet om nämda divergenspunkter v. EHRENFELS alldeles afgjordt synes dra kortaste strået. Förlorar redan härigenom hans värdeteori i allmänt saklig betydelse gent emot MENONGS, så blir detta tydligen icke heller utan konsekvenser, hvad beträffar själfva framställningen af det sakliga. Denna skulle omöjligen kunna betecknas

felas den tredje delen, som skulle behandla "die ethisch-ökonomischen Wertthatsachen" och dessutom till kritisk ompröfning ur logisk och psykologisk synpunkt upptaga "die rein ökonomische Wertlehre". Nämda omständighet spelar emellertid härvidlag ingen roll, emedan det som saknas vore en utbyggnad utöfver hvad MEINONGS *Psychologisch-ethische Untersuchungen* innehålla. Då *S W* I innehåller "Allgemeine Werttheorie" och "Psychologie des Begehrens", *S W* II "Grundzüge einer Ethik", är öfverensstämmelsen för det på båda hållen utförda så stor, som saklig divergens medger.

1 Äfven bortsedt från denna samhörighet kunde måhända MEINONG och v. EHRENFELS inta ett slags särställning redan på grund af större förtjänster om de allmänna värdeproblemen. En sådan uppfattning synes MACKENZIE vilja uttala (*Md* N. S. IV: 425): "I am not aware, however, that the whole subject has ever been subjected to so searching an examination as it has recently received from two Austrian writers, ALEXIUS MEINONG and CHRISTIAN EHRENFELS"; det är t. o. m. närmast för att vid dem fästa uppmärksamheten, som han skrifvit sin artikel *Notes on the theory of value*.

som lika förtjänstfull på båda hållen — särskildt, vilja vi antyda, är den det icke, då det gäller tillgodogörandet af omedelbar erfarenhet. Än mindre kunde då ifrågakomma att ens för det sakligt gemensamma låta v. EHRENFELS så till sägandes tala å MEINONGS vägnar. För detaljerad motivering må här än en gång hänvisas till kap. V.

I samma riktning pekar en annan tungt vägande omständighet. MEINONG sträfvar uppenbart efter att från sina värdeteoretiska undersökningar utestänga hvarje inmängning af frågor, som icke nödvändigt höra dit. Annorlunda v. EHRENFELS. Särskildt gör sig hos honom en t. o. m. åt metafysiskt håll utbildad evolutionism gällande. Häremot behöfver i och för sig ingenting vara att anmärka[1]. HEGEL må ha rätt i sin uppfattning af »die Philosophie als Gedanke ihrer Zeit»[2], att hvarje filosofi vore sin egen tid i begrepp fattad; och vår egen tid är kanske mer än gångna tider stadd i kraftigt framåtskridande utveckling. Så till vida vore det måhända just ett uttryck af världsandens logik, att det flydda århundradet sett så många och så skiljaktiga utvecklingsläror framträda. Jag bortser härvid alldeles från att till äfventyrs samtliga dessa specifika utvecklingsläror kunde behöfva bli »aufgehoben und aufbewahrt» i någon ännu högre form af utvecklingslära. Principiellt nekar jag heller icke, att det torde röja sig ett sant filosofiskt kynne i v. EHRENFELS' ifver att amalgamera värdeteori och utvecklingslära. Men har GOETHES ord om mästerskapet i begränsningen någon giltighet, så tillhör väl mästerskapet den värdeteoriker, som vill fatta värdetanken och dess konsekvenser i möjligaste renhet för sig[3]. Härmed obestridt

---

1 Sakligt har detta förhållande t. o. m. ett särskildt intresse och torde stå i något samband med den större subjektivism, som vi skola finna röjer sig i v. EHRENFELS' värdebegrepp jämfördt med MEINONGS. Olägenheterna vid en långt gående subjektivism i det eller det problemets behandling kunde man instinktivt känna och söka öfvervinna genom problemets inordnande i något slags allmänt biologiskt (resp. utvecklings-) sammanhang. En antydan härom torde kunna spåras hos MACKENZIE — äfven för de biologiska eller kvasibiologiska vyernas utmynnande i metafysik (*Md* N. S. IV: 431, 434, 446—7).

2 Se t. ex. *Werke* XIII[2]: 67.

3 I bild hämtad från musiken kunde man möjligen säga, att MEINONGS ton på det hela är renare och mer egaliserad i behandlingen, v. EHRENFELS'

att värdetanken endera i sin fulla allmänhet eller i någon särskild form kunde ha säregna relationer till utvecklingens idé.

Till allt detta kommer, att som vi redan känna, MEINONG är ifrågavarande riktnings grundläggare, v. EHRENFELS efterföljaren och fortbildaren, låt vara under en af den förre uttryckligen betonad »'Weiterführung' im Sinne freiester Bethätigung einer anderen Forscher-Individualität»[1]. Men grundläggaren är otvifvelaktigt ceteris paribus den intressantare företeelsen. Ceteris paribus kan man ock måhända hos honom vänta de nya tankarnes fullare behärskning — särskildt när de nya tankarna från början framträda så skarpt formulerade, som hos MEINONG är fallet. Och att MEINONG icke torde besvika förväntningarna i detta afseende, har redan det föregående antydt och torde fortsättningen bevisa. Härmed alls icke sagdt att nämda fullare behärskning vore full behärskning[2]. Ingen har eftertryckligare än MEINONG själf och det redan från första stund framhållit »die Unfertigkeit des — Geleisteten»[3]. »Dass der Versuch nicht ganz geglückt ist, hat der Verf. selbst mit seltener

stundom fylligare, eller att den senares framställning ej sällan verkar mer polyfont men mindre strängt uppbyggd än den förres. — Hur pass långt afväga de evolutionistiska vyerna kunde föra från värdeproblemerna som sådana, visar bäst den riktning v. EHRENFELS' skriftställeri tagit på senare tider. Värde- och utvecklingsvyer samfäldt lägga synnerligen nära idén om rasförädling, resp. reaktion mot en hotande degeneration inom kulturfolken. En sådan synes v. EHRENFELS stå för dörren, sedan hygien och andra sociala framsteg minskat det naturliga urvalets skärpa. Här borde sexuell selektion ingripa rättande, och den fordrade sexualreformen finner han böra ske i riktning af monogamiens upphäfvande. At sådana idéer har v. EHRENFELS i första och andra årgången af *Politisch-Anthropologische Revue* (den senare årgången ej ännu afslutad) ägnat en del uppsatser, tvenne öfver *Zuchtwahl und Monogamie*, en *Ueber* BJÖRNSONS *"Monogamie und Polygamie" und die einschlägigen Forschungen* WESTERMARCKS, en öfver *Sexuales Ober- und Unterbewusstsein*, en öfver *Monogamische Entwicklungsaussichten*; dessutom tvenne med allmännare innebörd: *Die aufsteigende Entwicklung des Menschen* och *Entwicklungsmoral*; slutligen i *Annalen der Naturphilosophie* III *Beiträge zur Selektionstheorie*.

1 *A* "Vorrede" pag. X.

2 Skall på en och annan punkt framträda i vår immanenta kritik af ståndpunkten.

3 *U* "Vorrede" pag. III; dylika uttalanden återkomma ofta — ända in i hans sista publikation af värdeteoretisk innebörd.

wissenschaftlicher Aufrichtigkeit gezeigt, und er hat damit zum Theil die Kritik entwaffnet», yttrar HØFFDING[1] med fullaste skäl om MEINONGS ansatser att utveckla ett slags »ethischer Algorithmus». Sätter man i stället för »gezeigt» ordet »zugestanden», gäller omdömet i fråga för MEINONGS hela värdeteori.

Den betydelse, jag här tillmätt MEINONG framför v. EHRENFELS, synes af intet motsagd i den vetenskapliga litteraturen. Men väl torde där kunna upptäckas en del företrädesvis indirekt bekräftande symtomer. Till det erkännande, v. EHRENFELS själf ger sin tre år yngre forne lärare MEINONG[2], föreligger ett slags allmän motsvarighet från H. CORNELIUS[3]. Och A. HÖFLER, liksom v. EHRENFELS en MEINONGS f. d. lärjunge, har ej blott under dennes medverkan planerat en *Philosophische Propädeutik* utan ock under samma medverkan publicerat dennas första del *Logik* jämte ett allmänt »Anhang» *Zehn Lesestücke aus philosophischen Classikern.* Den *Psychologie*, han sedan utgifvit i stället för nämda »propädevtiks» andra del, hvilar också på ett utkast, tillkommet under MEINONGS medverkan, samt innehåller »einzelne Lehren (so in der Psychologie der ethischen Gefühle, so in den mancherlei Analogien zwischen Begehrungen und Urtheilen, der Lehre vom Interesse u. s. f.), welche zurückgehen auf den mündlichen Verkehr» med denne[4]. HÖFLER betecknar väl maximum af homogen anslutning till MEINONG, om vi här med fog bortse från den yngre skola, som grupperat sig kring honom och hans verksamhet i Graz' »filosofiska seminarium»

---

1 *G G A* för 1896: 297—8.

2 Födelseåren äro enligt UEBERWEG-HEINZE 1853, resp. 1850. Nämda erkännande citeras nedan i början af kap. V.

3 I sin *Psychologie* (66, 432) intager denne en förmedlande ställning mellan nominalism och konceptualism och yttrar härom: "Ich verdanke die Ueberzeugungen, welche ich in diesem Abschnitte vertrete — wie so Vieles andere — im Wesentlichen dem Studium von MEINONGS Arbeiten", utan att det likväl vore fråga om fullständig öfverensstämmelse ens på punkten i fråga. En analog restriktion uttalas (s. 441), då det gäller bådas uppfattning af värdekänslorna som omdömeskänslor.

4 Se anf. arb. "Vorrede" pagg. III, VIII, som äfven upplyser, att MEINONG deltagit i korrekturläsningen på detta verk. Under sådana omständigheter torde ej minsta betänklighet vidlåda det sätt, hvarpå vår följande framställning här och hvar tillgodogör sig HÖFLERS publikationer.

eller »laboratorium». Hur långt ett slags anslutning kan äga rum trots principiella afvikelser, visar H. SCHWARZ. I hans lilla arbete *Grundzüge der Ethik* återger andra delen *Die descriptive (beschreibende) Ethik* alldeles öfvervägande[1] MEINONGS framställning af »det moraliska värdeobjektet». SCHWARZ bekänner i sin senare publikation *Glück und Sittlichkeit* s. 85 om MEINONG »durch das Lesen gerade dieses Autors viel angeregt zu sein»: genom MEINONG hade han på sin tid allra först lärt känna den psykologiska värdeteorien. En jämförelse med *Psychologie des Willens* och *Das sittliche Leben* ådagalägger i själfva verket, att MEINONG för SCHWARZ utgör en högst betydelsefull etapp vid frammarschen mot hans egen slutliga åskådning »in ethicis». Så mångskiftande anslutning från så pass betydande vetenskapsmän säger rätt mycket, och till den har v. EHRENFELS ingen motsvarighet att uppvisa. Mindre vikt äga enstaka men dock allmänt jämförande omdömen, sådana som MACKENZIES[2].

Recensioner öfver våra båda auktorers värdeteoretiska arbeten förekomma blott sparsamt i de vetenskapliga revyerna[3]. Väsentligen torde detta sammanhänga med undersökningarnas höggradigt abstrakta och invecklade beskaffenhet, som självfallet återspeglar sig i framställningsformens. Stora anspråk ställas på läsarens aktiva medverkan. Om v. EHRENFELS anmärker HØFFDING träffande: »Der Leser wünscht auf vielen Punkten bestimmte

1 5 paragrafer af 8 (22 sidor af 33). Då JODL (*A S Ph* VII: 397) säger detta parti vara "eine sehr klare Darstellung der MEINONG'schen Werttheorie", så är hans uttalande alldeles för vidt och begränsas i fortsättningen af vår text till sitt rätta mått.

2 Se *Md* N. S. IV: 268, 426, 436. Till hans jämförelse förelågo endast MENIONGS *Untersuchungen* och v. EHRENFELS' *Werththeorie und Ethik*. I någon mån gör han sitt högre vitsord för MEINONG beroende af den mindre systematiska karaktär, som naturligt nog utmärker v. EHRENFELS' ifrågavarande artikelserie i *V W Ph*. Hans jämförelse förlorar så till vida i betydelse gent emot *System der Werttheorie*.

3 MEINONGS *Untersuchungen* recenseras af MACKENZIE i *Md* N. S. IV: 425—49, af JODL i *A S Ph* I: 487—90, af HØFFDING i *G G A* för 1896: 297—315, v. EHRENFELS' *Werththeorie und Ethik* af MACKENZIE i nyssnämda recension, hans *System der Werttheorie* af HØFFDING i *G G A* för 1900: 739—52, af STAUDINGER i *A S Ph* VII: 295—315 och af SCHMIDKUNZ i *Ethische Kultur* VII: 274—6. Andra recensioner än dessa ha icke kommit till min kännedom. Sakligt värdefullast äro MACKENZIES och HØFFDINGS.

Beispiele, damit die den Abstraktionen zu Grunde liegenden Realitäten sichtbar werden können», om MEINONG: »Man wünscht, dass das deskriptive und empirische Element in der Darstellung des Verf.s einen grösseren Raum einnähme; er bewegt sich allzu sehr in Abstraktionen, und das Abstrakte ist doch mit dem Exakten nicht identisch»[1]. I många fall gäller för läsaren

[1] *G G A* för 1900: 739 och för 1896: 298. Icke heller är en deskriptiv och empirisk vy af tingen identisk med en genetisk. Man kan tydligen ge HØFFDING rätt i anförda uttalanden utan att fortskrida till krafvet på genetisk metod. Inom vissa gränser har emellertid äfven ett dylikt kraf befogenhet. HØFFDING fortsätter (först anf. ställe) sin anmärkning mot v. EHRENFELS sålunda: "Und mehrere psychologische Partieen würden gewonnen haben, wenn eine genetische Methode statt der abstrakt analysierenden und konstruierenden angewandt worden wäre." Detta uttalande får ej fattas, som om HØFFDING yrkat, att genetisk metod öfver hufvud kunde och borde ersätta analytisk(det är ju också uttryckligen tal blott om "mehrere Partieen"). Att så icke kan vara förhållandet, framgår bäst af en likartad anmärkning adresserad till MEINONG. Frågan gäller då den skarpa motsättning, som MEINONG efter BRENTANOS föredöme statuerar mellan "Vorstellung" och "Urtheil" i afseende på existentialitet: endast genom omdömet skulle existentialitet tilläggas någonting (äfven det senterade), medan "Vorstellung" fattas som liktydig med "blosse Vorstellung" (jfr *G G A* för 1900: 745 och HØFFDINGS skrift *Det psykologiske Grundlag for logiske Domme*: 64). *G G A* för 1896: 299 bestrider HØFFDING, att dessa MEINONGS distinktioner vore träffande. "Wenn er, statt rein analytisch vorzugehen, seine Untersuchung zugleich empirisch-genetisch angelegt, wenn er mit den einfachsten Fällen in denen Vorstellungen auftreten angefangen hätte, allmälig aber zu den komplicierteren Fällen übergegangen wäre — dann würde er sicher zu dem Resultate gekommen sein, dass jede aufsteigende Vorstellung vom Anfang an als etwas Wirkliches behandelt wird" (spärr. af oss). Vi stryka än en gång under ordet "zugleich".

Gent emot både v. EHRENFELS och MEINONG gäller otvifvelaktigt, att om de med sin faktiskt använda metod också förenat en afgjordt genetisk, skulle vissa olägenheter och svårigheter ha kunnat undvikas, skulle mer klarhet ha vunnits i en eller annan kritisk punkt. Hvad särskildt angår MEINONG, har han enligt HØFFDING (*G G A* för 1896: 298) "ein grosses analytisches Talent und ein grosses Distinktions- und Abstraktionsvermögen", som dock ej sällan förleder "zu allzu subtilen Unterschieden und zu Begriffsaufstellungen die nicht auf wirklicher Beobachtung gegründet sind". Härpå torde den genetiska metoden ha kunnat råda bot, synes det HØFFDING. Samma tankegång återfinna vi hos MACKENZIE. Enligt denne har MEINONG "approached the study of psychology rather according to the analytical than according to the genetical method"; han är "too prone — — to draw minute distinctions", men utvecklingssynpunkten medger sällan "absolute distinctions"; MEINONGS "subtle

att på egen hand söka anknytning till omedelbar konkret erfarenhet och nödig verifikation genom dess analys. Dylika intellektuella ansträngningar verka sällan tilldragande ens på den verklige forskaren. Och nog är i allmänhet önskvärdt, att hvad som redan i sig erbjuder betydande svårigheter ej onödigt försvåras. Men det kommer an på hur långt ett onödigt försvårande verkligen skulle föreligga.

Naturen har sin egen hushållning, och i denna synes lagen om arbetets fördelning ha något så när samma betydelse, som äldre tiders spekulation tillerkände lex parsimoniæ. Värdefulla egenskaper utbildas på bekostnad eller med tillbakasättande af andra egenskaper, i lyckligaste fall mindre värdefulla. Differentiering i olika riktningar gör, att för släktet motsatta ensidigheter komplettera hvarandra, att t. o. m. ensidigheten kan bli något värdefullt. Onekligen har nu all behandling af princip-spörsmål en stark dragning åt det abstrakta hållet. Men i samtidens psykologi åtminstone torde det konkret empiriska och deskriptiva momentet inta ett så bredt utrymme och det på bekostnad af intresset för hvad som går öfver det empiriska och deskriptiva, att den motsatta ensidigheten ej saknar sin raison d'être. Man må i båda dessa riktningar konstatera ensidigheten som ensidighet och sedan på det i hvardera rikt-

---

distinctions" bli därför ofta "obscure", en viss "supersubtlety" leder stundom till dunkelhet o. s. v. (*Md* N. S. IV: 438, 440—1, 443). Det kan dock ej rätteligen vara tal om och har tydligen ej varit HØFFDINGS mening, knappast heller MACKENZIES, att genetisk metod skulle öfver hufvud ersätta analytisk. Hvad beträffar den distinktion hos MEINONG, som framkallat HØFFDINGS anmärkning, få vi tillfälle att senare återkomma till densamma och den genetiska synpunktens betydelse därvidlag. — En fullkomligt annan fråga är, huruvida v. EHRENFELS eller ens MEINONG i det hela användt rent analytisk metod. Åtminstone STAUDINGER tadlar v. EHRENFELS (*A S Ph* VII: 297) som skattande åt "die landläufige Vermengung zwischen zwei methodisch grundverschiedenen Gesichtspunkten, dem genetischen und dem funktionellen (analytischen)". Och hans kritik är tydligen så att förstå, att v. EHRENFELS använder genetisk där han borde använda analytisk metod. Detta behöfver naturligtvis ej utesluta, att den som genetisk kunde befinnas vara otillräckligt genetisk. Enligt beskaffenheten af STAUDINGERS kritik måste antagas, att han själf skulle finna den i någon mån tillämplig äfven på MEINONG. På den af HØFFDING berörda punkten är emellertid hans metod otvifvelaktigt rent analytisk och kunde med fördel kompletteras af den genetiska.

ningen värdefulla tillämpa MADVIGS ord om CICERO som filosof: accipiamus talem, qualis esse potuit.

Att som här skett betona »omgifningens» betydelse för rättvis uppskattning af MEINONGS och v. EHRENFELS' författareindividualiteter ligger synnerligen nära till hands, när man riktar sin uppmärksamhet åt värdeteoretiskt håll. Och vi tro oss böra på det viset integrera HØFFDINGS tankegång, då han framhäfver antydda ensidighet hos de österrikiska psykologerna BRENTANO, MEINONG, v. EHRENFELS, WITASEK m. fl., men på samma gång om dem (närmast v. EHRENFELS) uttalar: »Grosse Anerkennung verdient die Energie und Ausdauer, von der die Arbeiten zeugen, — die (freilich oft unnöthige) Resignation, mit welcher jeder Möglichkeit einer mehr populären Darstellung ausgewichen wird, — und der Eifer im Analysieren und Distinguieren, der den Verfasser der vorliegenden Schrift[1] sowohl als die ganze Gruppe von Forschern, der er angehört, auszeichnet». En viss sanning må ligga i HØFFDINGS yttrande: »Die etwas vornehme Art, in welcher diese Autoren sich der neueren Litteratur über die von ihnen behandelten Fragen gegenüberstellen, ist oft sehr wenig begründet»[2]. Men hur förhåller man sig egentligen på få undantag när från den andra sidan[3]? Är man där mindre eller med större skäl »vornehm» gent emot ifrågavarande riktning?

---

1 *System der Werttheorie.*

2 *G G A* för 1900: 739—40.

3 HØFFDING själf hör just genom sina båda ingående recensioner till undantagen. Karaktäristiskt är, hvad MEINONG anför i företalet till sin skrift *Ueber Annahmen* (pag. XI): "Nicht lange vorher wurde in einer Art psychologischen Centennarberichtes der *Zeitschrift für pädagogische Psychologie* mir, diesmal zusammen mit A. HÖFLER, die Stellung von Repräsentanten einer 'scholastischen Methode' in der Psychologie unter Bezugnahme auf BRENTANOS Vertrautheit mit der scholastischen Philosophie angewiesen, obwohl ich leider bekennen muss, dass mir eine solche Vertrautheit, aus der sicher vielerlei Gewinn auch für die moderne Wissenschaft zu schöpfen wäre, gänzlich abgeht." Hvem som är författaren till åsyftade "Centennarbericht" vet jag ej, då jag olyckligtvis ej haft densamma tillgänglig. Parollen har måhända sitt upphof i ett uttalande af HØFFDING — jag antager mycket mot hans vilja. *G G A* för 1896: 300 antyder denne en viss fara för MEINONG "in eine psychologische Scholastik — die allerdings bisweilen für die einzige 'exakte' Psychologie erklärt wird — zu gerathen". HØFFDING är emellertid nog rättvis att sedan tillfoga: "Er ist von der psychologischen Scholastik nicht gefangen."

Af det anförda framgår tillräckligt, att MEINONGS och v. EHRENFELS' värdeteoretiska undersökningar kännetecknas af en betydande svårtillgänglighet, som i afsevärd grad sammanhänger med problemernas egen svåra och invecklade natur. Detta återverkar i sin ordning på den mer inträngande framställningen af nämda auktorers principiella ståndpunkt i de värdeteoretiska frågorna. »Säg mig, med hvem du umgås, och jag vill säga dig, hvem du är» — heter det. Jag vill för ingen del söka bortskymma min personliga andel i de svårigheter, som möta läsaren af denna bok på snart sagdt hvarje sida. Men ämnets beskaffenhet har ock sin andel. Och att i det enskilda fallet bestämma, hvar gränsen går, torde ej vara så alldeles lätt. Äfven för min personliga andel har jag förmildrande omständigheter att åberopa. Yttre anledningar tvinga till en publikation just nu. Det vetenskapliga arbetets art är emellertid icke sådan, att en undersökning kan på bestämdt klockslag framläggas i bästa möjliga form. Resultaten af mina undersökningar öfver MEINONGS allmänna värdeteori som grundläggning för praktisk filosofi synas mig visserligen kunna betraktas som i allt väsentligt afslutade. Men för en formgifning afvägd så, att jag själf kunde känna mig tillfreds därmed, har ingen tid stått till buds. Helst skulle jag nu ha velat rikta min uppmärksamhet åt annat håll och låta en rundlig tid förgå, innan jag skridit till slutgiltig formgifning. När ögat ackommoderat sig för arbete på nära håll och i detalj, kan det ej med ens träffa rätta perspektiverna för helheter och afståndsbedömning. Våra undersökningar vända sig därför endast till den, som är öfvertygad om värdeproblemernas stora sakliga intresse och i denna sin öfvertygelse är villig till intensivt samarbete med författaren, framför allt den, som redan har något orienterat sig på området i fråga. Ett besök i den vetenskapliga verkstaden och det i arbetskläder, härtill och till ingenting annat är det vi inbjuda.

För att se, i hvad mån MEINONGS allmänna värdeteori erbjuder en verklig grundläggning för den praktiska filosofien, måste vår framställning så långt som möjligt fullfölja en immanent kritiks synpunkter. Gäller det företeelser tillhörande flydda tider, tillhörande »historien», som man säger, torde be-

fogenheten af ett sådant kraf numer få anses oomstridd. Men äfven det närvarande har rättmätiga anspråk att ej i sagda afseende sättas i någon principiell undantagsställning. Och härvidlag syndar man blott alltför mycket. Det är för ingen del min mening, att man i det ena som i det andra fallet skulle stanna vid blott immanent kritik. Men verklig objektivitet i bedömandet kräfver, att man först och främst ser sig om efter hvad en ståndpunkt betyder inom sig, hur långt den tillgodogjort sig sina förutsättningar o. s. v. För MEINONGS allmänna värdeteori har jag ansett detta syfte kunna säkrast tillgodoses, om man tillämpar en viss form af filologisk metod. Jag har gifvit en kondenserad parafras af hans egen framställning och i kommenterande noter till denna lämnat mina bidrag till saklig upplysning och immanent kritik. För hithörande punkter af hans mellanhafvande med v. EHRENFELS har emellertid befunnits lämpligt att välja ett annat framställningssätt. Öfverallt har jag låtit mig angeläget vara att låta läsaren komma i omedelbar beröring med bevismaterialet, att låta detta tala själft, så långt ske kan. På sådant vis är objektiviteten bäst tryggad, men jag förbiser ingalunda, att framställningen härigenom mången gång får ett oscillerande drag, som tröttar åtskilligt — ej minst därigenom att läsarens egen aktivitet påkallas för att hos honom återge, hvad författaren skänkt genom sina kombinationer blott som sådana.

För att i någon mån motverka olägenheterna häraf förutskicka vi en öfversikt af den meinongska undersökningen som helt, sålunda äfven i hvad den går utöfver sin auktors allmänna värdeteori, och vinna då tillika ett slags ram för denna allmänna värdeteori. Härvid bör ock visa sig, hur MEINONG tänker sig dess tillämpning på de praktiskt filosofiska problemen. I hvad denna öfversikt gäller MEINONGS allmänna värdeteori, ställa vi oss friare gent emot hans egen framställning och skilja icke skarpt på de olika faserna i dess utveckling[1]. Risken häraf torde icke vara betydande. Författaren har utarbetat partiet i

1 Endast för MEINONGS allmänna värdeteori, ej för dess praktiskt filosofiska tillämpning företer hans framställning hittills vissa olika utvecklingsskeden.

fråga först sedan kapitlen III—V voro afslutade och har härigenom för egen del en viss trygghet mot att göra våld på MEINONGS tankegång eller pålägga honom helt främmande synpunkter. Läsaren åter har alla möjligheter till kontroll genom den följande framställningens kapp. III—V och lättheten att efter där gifna anvisningar på hvarje särskild punkt gå tillbaka till källorna. För öfversiktens återstående delar ha naturligtvis direkta källhänvisningar icke försummats.

II.

Blick på den meinongska värdeundersökningen som ett helt.

Psykologiskt sammanhänger värdet med den verkliga, resp. möjliga värderingens akt; hvad jag ej hittills värderat, ej heller nu värderar och omöjligen kan komma att värdera, har för mig intet värde. Och värdet blir för mig olika allt efter som jag värderar olika, allt efter min värderings, min verkliga eller möjliga värderings, beskaffenhet. Det finnes en intellektuell värdering — i och genom värdeomdömen. Men denna förutsätter emotional värdering: hos en varelse med uteslutande intellektuell eller teoretisk anläggning, skulle ingen värdering förekomma, och för ett sådant väsen skulle inga värden existera. Å andra sidan kunna inga blott emotionala momenter för sig uppbygga en värderingsakt — redan på den grund att »die Vorstellung» är ett i allt annat psykiskt ingående element, förutsättning för och så till vida oberoende af allt öfrigt själslif.

Men inom den emotionala sfären, hvar är där värderingens egentliga rot? Är det känslan, är det »die Begehrung»? Frågan erbjuder särskilda svårigheter enligt det nära sammanhanget mellan dessa själslifvets elementer. Afgörande blir för Meinong i sista hand motsättningen mellan aktiva och passiva naturer: till och med en människa med förlamad vilja, en människa, hvars önskningar äro döda, som ingenting begär af lifvet, är dock ej fullkomligt utblottad på värden. Hon må vara fattigare på värden och ovärden, hon saknar dock ej alldeles sådana. Äfven för henne vore lyckan ett värde, olyckan ett ovärde. Icke »die Begehrung» utan känslan af lust, resp. olust vore alltså värderingens emotionala rot, och den emotionala värderingen eller värderingen från sin emotionala sida är själf en känsla af lust, resp. olust.

Är då, som verkligen har yrkats, hvarje lust eller olust en värdering? Icke enligt MEINONG. Hvilken lust- eller olustkänsla som helst kan bli anknytningspunkt för men är icke som sådan någon värdering. Så länge man omedelbart uppgår i lust- eller olustkänslan, värderar man ej. Det nyfödda barnet värderar icke, ej heller den utvecklade människan i de momenter af sitt lif, där hon så att säga ännu står på barnets ståndpunkt. Värdering förutsätter, som SIMMEL riktigt iakttagit, ett slags distansering mellan subjekt och objekt. Detta ligger redan däri, att man alltid värderar något, att hvarje värdering har sitt objekt. Vissa psykologer må ha orätt, då de i känslan se en alltigenom subjektiv funktion. Om man emellertid kunnat ifrågasätta detta, visar sådant, att den emotionala värderingen är en mera differentierad känsla, att icke hvad känsla som helst vore en värdering.

Såsom en ej blott mer utan måhända äfven i öfrigt på särskildt vis differentierad känsla torde värderingen ock ha sina särskilda psykologiska förutsättningar. Känslan som sådan har ingen annan psykologisk förutsättning än »die Vorstellung». Ett intellektuellt förutsättningsmoment utöfver denna kräfver all emotional värdering så till vida, som ingenting värderas utan hänsyn till dess verkliga eller möjliga existens. För att kunna värdera ett objekt måste jag endera vara öfvertygad om dess existens (i någon tid) eller åtminstone sätta mig in i hur det vore, om nämda objekt existerade (nu eller då). I senare fallet »antager» jag preliminärt dess existens (i någon tid), eventuellt med klart medvetande om att verkligheten afviker härifrån, att det t. ex. faktiskt ej existerar — så vid motiverande värdering. Här kan nämligen ett föremåls existens komma att bero af den anticiperande värderingens resultat. Förnämligast genom att beakta antagandenas funktion i värderingsprocessen vid sidan af eller som ersättning för omdömenas är det, som den andra modifikationen af MEINONGS allmänna värdeteori kommer till stånd. Då nu hvarje öfvertygelse uttalar sig i omdömets form och hvarje omdöme innebär öfvertygelse, synes det för all värdering närmast oumbärliga vara ett existentialomdöme eller ock ett existentialantagande riktadt på värderingens objekt. Utöfver »die Vorstellung» tillkommer

alltså ytterligare existentialomdömets, resp. existentialantagandets intellektuella moment som betingande.

Understundom kan vid närmare undersökning ett sådant existentialomdöme, resp. existentialantagande upplösa sig i flere omdömen, resp. antaganden. Så t. ex. existentialomdömet: det lusten *a* kauserande *A* existerar, i existentialomdömet: *A* är till, och relationsomdömet: *A* kauserar lusten *a*. Sammaledes låta sig ett existential- och ett relationsantagande utvinna ur existentialantagandet, att det *a*-kauserande *A* vore till. I dylika fall kunde alltså en flerhet omdömen, resp. antaganden sägas fungera som den emotionala värderingens psykologiska förutsättningar. Naturligtvis sker detta ingalunda blott förstucket som här utan ofta öppet. Äro de nu alla lika väsentliga för den emotionala värderingen? Nej, svarar MEINONG, oumbärligt är för denna som sådan blott det existentialomdöme, resp. existentialantagande, hvars innehåll sammanfaller med den emotionala värderingens eget innehåll. Särskilda former af emotional värdering må härutöfver förutsätta äfven andra omdömen, resp. antaganden, biomdömen, biantaganden. För den emotionala värderingen som sådan kräfves detta ej. Men hvad som alltid kräfves är samtliga förutsättningsomdömens riktighet, därest man skall tala om motsvarande värdes objektivitet eller sanning. Oriktighet vid ett enda förutsättningsomdöme reducerar värdet till subjektivt eller inbilladt. Enligt antagandenas omdömesersättande funktion torde ock åt dem kunna tillerkännas ett slags likartad inflytelse. Men bortsedt från den beskaffenhet, all emotional värdering äger genom nämda intellektuella förutsättningsmomenter, kan icke dess specifika känslobeskaffenhet, dess känslobeskaffenhet som sådan konstituera någon skillnad med afseende på värdets objektivitet och sanning.

Från en sida åtminstone sammanhänger frågan om hufvud- och biomdömen, resp. hufvud- och biantaganden med skillnaden mellan »Eigenwerthe» och »Wirkungswerthe», mellan hvad man värderar för dess egen skull och hvad man värderar som medel för ett annat[1]. Vid den värdering, som grundar något

[1] Härvid måste beaktas, att hvad som ur en synpunkt är "Eigenwerth" kan ur en annan vara "Wirkungswerth" och vice versa. Beaktas må ock, att

»Wirkungswerth», skall noggrannare analys upptäcka allra minst ett biomdöme, resp. biantagande, hvari uttryckes kausalitetsrelationen mellan ett eller annat »Eigenwerth» och ifrågavarande »Wirkungswerth» som dess orsak. Den enda värdering, som kunde äga rum utan biomdömen, resp. biantaganden, vore den, som ginge å »Eigenwerthe». Ren konversion är på båda hållen otillåten: man får sålunda ej från förhandenvaron af biomdömen vid en värdering sluta till motsvarande värdes karaktär af »Wirkungswerth», icke heller från ett värdes karaktär af »Eigenwerth» till att motsvarande värdering saknade biomdömen. Det händer nämligen, att man värderar ett objekt utan att det vore medel för ett annat värdeobjekt — så till vida är det »Eigenwerth» — men att man dock egentligen värderar det t. ex. af den grund att andra värdera detsamma. Det härvidlag för värderingen betingande, det »förmedlande» skulle då uttryckas i ett biomdöme som psykologisk förutsättning.

Enligt hvad vi ofvan sade, kunde hvad lust eller olust som helst bli anknytningspunkt för utan att likväl som sådan själf vara en värdering. Man ville nu måhända ifrågasätta, att lusten vore enda »Eigenwerth», olusten enda »Eigenunwerth». Allting annat än lust, resp. olust finge då värdekaraktär blott om det i något förhållande fungerade som medel för nämda »Eigenwerth», resp. »Eigenunwerth» — allt annat skulle på sin höjd ha »Wirkungswerth». Dylik tankegång synes MEINONG på intet sätt vilja omfatta. Åtminstone skall man ej hos honom påträffa minsta antydan, att lust och olust vore enda objekten för »Eigenwerth» och »Eigenunwerth», resp. motsvarande värdering. Kanske är det blott emedan den saken förefaller MEINONG så själfklar, som han uraktlåter att direkt[1] inlåta sig

hvad som tidigare i individens eller släktets lif varit "Wirkungswerth" kan förvandlas till — härledt — "Eigenwerth" (härledningen sålunda individuell eller successorisk).

[1] Indirekt torde man lätt kunna sluta, åt hvad håll MEINONGS uppfattning lutar. *U* 97 ställer han sig uppenbart afvisande mot tanken, att lusten vore "das jedesmal eigentlich Begehrte, im Wollensfalle also das eigentliche 'Ziel' ". Men enligt *U* 143, 189 följer man i sitt viljande alltid hvad som för den viljande har största subjektiva värde. Vore då lust, resp. olust det egentligen och ytterst (positivt, resp. negativt)värderade, synes den konsekvens näraliggande, att lusts,

på spörsmålets behandling. Så snart något existentialomdöme, resp. existentialantagande framkallar en lust eller olustkänsla, hvars innehåll sammanfaller med detta omdömes, resp. antagandes, föreligger emotional värdering, positiv eller negativ. Till sådan värdering kan under särskilda omständigheter hvad föremål som helst, yttre eller inre, fysiskt eller psykiskt, ge anledning. Lust och olust intaga därvid ingen annan undantagsställning, än att de såsom i högsta grad subjektiva verkligheter först på ett tämligen sent utvecklingsstadium torde kunna bli föremål för särskild omedelbar värdering. Hvad man eljest omedelbart värderar och värderar för dess egen skull, låter sig näppeligen fatta i någon undantagslös formel, utan sammanhänger detta i alltför hög grad med den värderandes individualitet och ställning eller läge i lifvet. Redan den omständigheten, att många »Wirkungswerthe» ej blott i släktets utan t. o. m. i individens lif förvandlas till »Eigenwerthe», omöjliggör en sådan formel.

Af den emotionala värderingens beskaffenhet beror, som antydt, värdets. Värdet har såväl som värderingen subjekt, objekt, kvalitet och kvantitet. Blott hos subjekter med bestämda emotionala dispositioner kunna på visst sätt beskaffade objekt framkalla den eller den bestämda värderingen. Häremot svarar, att just dessa objekt för just dessa subjekt ha detta bestämda värde. Värdeväxling kan då vid oförändradt objekt bero på dispositionsändring hos värdesubjektet, liksom naturligtvis vid oförändrade dispositioner hos värdesubjektet på förändringar hos objektet eller t. o. m. — vid fortfarande oförändradt värdeobjekt — på förändringar i dettas omgifning, förändringar, som beröra möjligheten af värdeobjektets ersätt-

resp. olusts undvikande dock vore "das eigentliche 'Ziel' ". Jfr *U* 100, som förklarar, att man gör våld på erfarenheten, om man antager den egoistiskt viljande uttryckligen och medvetet rikta sig på egen lust; ett sådant fall torde snarare höra till undantagen. Hvad den girige i regel omedelbart vill, det är penningar — ej egen lust genom penningars ägande och förvärf. På samma sätt är penningen hvad den girige värderar omedelbart och för dess egen skull. Något helt och hållet annat är, att penningar knappast från början varit "Eigenwerth" för den girige: ingen torde ha girigheten "medfödd". Penningens karaktär af "Eigenwerth" vore så till vida individuellt förvärfvad (penningen själf ett individuellt härledt "Eigenwerth").

ning genom andra. Tydligen kunna ock förskjutningar i alla dessa afseenden tillsammans eller i blott tvenne betinga mer komplicerade former af värdeväxling. I värdets här antydda väsentliga relation till värdesubjektet ligger dess relativitet. Hvad beträffar värdets kvalitet som positivt eller negativt, godt eller ondt, sammanhänger den med eller beror af värderingens känslokvalitet. Dess kvantitet åter står i samma förhållande till värderingens känslointensitet, hvarvid en grundligare värdering konstitueras under hänsyn till tvenne samtidigt oförenliga eventualiteter, värdeobjektets existens och icke-existens. Genom fordran att beakta dessa bägge eventualiteter skiljer sig Meinongs första modifikation af sin allmänna värdeteori från dess ursprungliga form.

Värdets beroende af värderingen; dennas emotionala rot och beroende af vissa intellektuella förutsättningsmomenter, in specie omdömen, resp. antaganden, hvaribland åtminstone ett med existential karaktär; värdets relativitet genom att förutsätta värderande subjekt af viss beskaffenhet; detta jämte frånvaron af hvarje inflytande på värdets objektivitet och sanning från andra faktorer än förutsättningsomdömena, resp. förutsättningsantagandena enligt dessa senares omdömesersättande funktion torde väl utgöra hufvudpunkterna af Meinongs *allmänna värdeteori*. Om allmängiltiga värden kan man då icke vidare tala, synes det, inför den obestridliga skiljaktigheten vid olika individers emotionala konstitution. Föreligger ingen oriktighet i resp. värderingars förutsättningsomdömen, resp. -antaganden, äro den ena individens värden lika giltiga som den andres. Under vissa omständigheter kan detta t. o. m. sägas om sinsemellan stridande värden för en och samma individ och för ingen del blott under olika skeden af hans lif utan rent af samtidigt. Någon analogi till evidensen på det intellektuella området erkänner ej Meinong för känslans sfär. Naturligtvis utesluter detta icke att — särskildt i vissa riktningar — likartad känslodispositionell anläggning kan erkännas hos en större eller mindre mångfald af individer och då äfven leda till likartade värderingar. Så är enligt Meinong fallet på det moraliska eller allmännare det etiska området.

* * *

Ha vi för MEINONGS nu skizzerade allmänna värdeteori att taga hänsyn till samtliga hans värdeteoretiska publikationer, måste vi åter för dess tillämpning på sistnämda område, det etiska och in specie det moraliska, uteslutande hålla oss till den tidigaste, hans *Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werth-Theorie*. Denna handlar i sin första del *Vom Werthe im Allgemeinen*, i sin andra del *Vom moralischen Werthe*. Nämda andra del utgöres af fyra kapitel med öfverskrifterna *Das moralische Werth-Object, Das moralische Werth-Subject,*[1] *Vom moralischen Sollen* och *Ueber Zurechnung und Freiheit*, hvartill komma tvenne §§ *Schlussbemerkungen*.

Det etiska och det moraliska området, det senare som integrerande del af det förra, grundlägga motsvarande praktiska discipliner enligt den konstitutiva betydelse, som värdets synpunkt har för områdena i fråga. Etiken är den allmännare och mer omfattande af dessa discipliner genom att undersöka, »was der Mensch, namentlich in seinem Verhalten zum Menschen, dem Menschen werth ist». I sagda bestämning är det »mänskliga» företrädesvis att fatta som det psykiskt mänskliga, ehuru det må inbegripa äfven det fysiskt mänskliga i dess intimare relationer till det förra. Centralområdet inom det etiska utgöres af det moraliska, som utvärtes kännetecknas »durch den Gegensatz der Vulgär-Termini Gut und Böse, beide im engeren, ethischen Sinne verstanden», och som i vulgäruppfattningen låt vara med orätt gäller för »das natürliche, wenn nicht ausschliessliche Gebiet des Sollens, der Pflicht, der Zurechnung». Exaktast torde detta centralområde karaktäriseras, om man anger de moraliska värderingarnas objekt, som är det i människornas viljanden ådagalagda opersonliga deltagandet i medmänniskornas väl och ve. Följaktligen vore det städse fråga om Egos viljeförhållande till Alter. Inga skarpa gränser kunna för öfrigt här uppdragas: »Es sieht am Ende doch danach aus, als müssten, wie die Grenzen zwischen Moralisch und Ausser-Moralisch (nicht minder Quasi-Moralisch, wenn man

1 Moralisk värdekvantitet och moralisk värdekvalitet få ingen särskild behandling, i det för området i fråga "Bestimmungen über Werthgrösse und Werthqualität sich theils von selbst einstellen müssen, theils erst Sache der feineren Ausführung sind" (*U* 85—6).

diese Classe einschiebt) fliessend sind, auch die zwischen Ethisch und Ausser-Ethisch fliessende bleiben, soweit es sich um die einzubeziehenden Objecte, eben die ethischen Werth-Objecte handelt.»[1]

En preliminär bekantskap med det moraliska centralområdet ger oss MEINONG i sin framställning af *Die vier moralischen Werth-Classen.* Tvenne moraliska värdegrupper synas redan antydda genom skillnaden mellan godt och ondt eller exaktare mellan moraliskt öfver- och undervärde. Man kan så att säga tänka sig en moralisk värdelinie, där det goda eller öfvervärdet faller på en sida, det onda eller undervärdet faller på andra sidan om en moralisk nollpunkt. Men allt godt eller öfvervärde synes icke få liksättas, ej heller allt ondt eller undervärde. En sådan gärning som ARNOLD VON WINKELRIEDS eller DECIUS MUS' synes vara förtjänstfull i jämförelse t. ex. med uppfyllandet af ett vanligt löfte, hvari blott låge något korrekt. Omvändt kan man ej lika strängt bedöma uraktlåtenheten af en förtjänstfull handling som af det blott korrekta. Det korrektas tillbakasättande synes förkastligt, det förtjänstfullas så att säga tillåtligt. På samma sätt tyckes förtjänstfullt att uraktlåta, hvad som ännu är tillåtligt, men blott korrekt att uraktlåta ett förkastligt. Hvar och en af dessa fyra klasser medger inom sig ytterligare gradation dock med jämförelsevis liten latitud inom det korrekta och det tillåtliga. »Es ist also in keiner Weise ungenau, zu sagen, dass die Werth-Linie in vier Stücke zerfällt: zwei kleine, begrenzte, nach innen, zwei beträchtlich grössere, ja streng genommen unendlich grosse nach aussen, — unendlich gross, sofern von einem grössten Ueberwerth oder grössten Unterwerth nicht die Rede sein kann[2], die betreffenden Linien-Stücke also nach

---

1 *U* §§ 28, 53, 69; jfr äfven § 54. Här må noga beaktas den från öflig terminologi afvikande betydelse, som MEINONG ger ordet "moralisk" gent emot ordet "etisk", en terminologi, som han äfven i fortsättningen strängt iakttager. — Vi anteckna för öfrigt, att enligt *U* 225 är etikens empiriska material "nicht — — — was die Menschen thun und lassen, sondern die Art und Weise, wie sie dies Thun und Lassen werthhalten". Motsvarande skulle naturligtvis äfven — mutatis mutandis — gälla för moralen, om man med denna term vill beteckna den vetenskapliga disciplin, som till föremål har centralområdet inom det etiska.

2 Skall värdestorheten bestämmas som funktion af den emotionala värderingens intensitet (se ofvan s. 28 och nedan s. 127), synes detta utesluta oändliga

aussen offen bleiben müssen.» Blott ur språkbrukets ej ur saklig synpunkt synes man kunna invända: »Wie könnte etwas correcter sein als correct, wie etwas zulässiger als zulässig?» och då äfven ifrågasätta, att dessa klasser skulle symboliseras af någon isolerad punkt på värdelinjen i st. f. af linjestycken. På samma sätt vore det ur språkbrukets synpunkt, som man tvekar att erkänna ett ondt som vore tillåtligt eller ett tillåtligt som vore ondt[1]. Och är det ej alltför stor ära att som godt beteckna det korrekta uraktlåtandet af exempelvis stöld och mord? Gängse språkbruk tyckes alltså som godt och ondt vilja beteckna blott det mest karaktäristiska: som godt det förtjänstfulla och det korrekta som ligger detta närmast, som ondt det förkastliga och kanske något litet af närmast angränsande tillåtliga.[2]

* * *

Vi gå nu *das moralische Werth-Object*[3] närmare inpå lifvet. Hvad man moraliskt värderar, är enligt MEINONG självfallet ej

värden. All känslointensitet har nämligen sitt ändliga maximum, som ej kan öfverskridas. Skall nu icke en alltför uppenbar inkonsekvens föreligga, får textens uttalande ej anses gälla andra värden än de som komma till stånd eller rättare fattas genom en som oändlig eller kvasioändlig tänkt summation af hvar för sig ändliga värden (i sista hand elementarvärden — jfr nedan not 1 till s. 137), t. ex. värdet af individens lif, inbegreppet af ett folks, af mänsklighetens värden o. s. v. Denna iakttagelse är ur ännu en synpunkt af intresse. Från densamma kan slutas, att enligt MEINONGS förutsättningar i vissa fall emotional motivering måste bli otillräcklig. Om t. ex. tvenne i olika riktning pekande värdekänslor båda förete ett maximum af intensitet, kunde ett dem emellan deciderande finnas allenast genom den emotionala värderingens intellektuella komplettering.

1 H. SCHWARZ (i *Grundzüge d. Ethik* § 14) accepterar MEINONGS benämningar för de fyra moraliska värdeklasserna som "die vier Prädikate der moralischen Wertschätzung" (dock talar han om "schlecht" i st. f. "böse"). Senare däremot (i *D. sittl. Leben*: 220) ersätter han termen "zulässig" med "ungut".

2 *U* § 29.

3 Då JODL (*A S Ph* VII: 397) förklarar, att H. SCHWARZ i en del af sina *Grundzüge der Ethik* gifvit "eine sehr klare Darstellung der MEINONG'schen Werttheorie", måste detta uttalande, som vi sett (ofvan s. 16 not 1), begränsas till kapitlet om "das moralische Werth-Object". Förtjänsterna i SCHWARZ' återgifvande af detta kapitels hufvudinnehåll medger jag gärna. Ss. 53—4 vållar dock oreda däraf, att hvad som i MEINONGS strax nedan återgifna 3 teser är *A* här blir *B* och vice versa, d. v. s. att SCHWARZ som de 3 teserna (s. 53) uppställer deras omvändningar, men på samma gång (s. 54) i granskningen af de 3 teserna utgår från deras formulering hos MEINONG. I framställningen af formlerna för konflikt mellan egoism och positiv altruism har SCHWARZ dessutom

handlingarnas yttre utan deras inre sida. Man värderar moraliskt »nicht den thatsächlich gesetzten äusseren Erfolg, sondern die betreffende Wollung». Detta får icke så uttryckas, att här uteslutande skulle vara fråga om afsikten, att afsikten städse skulle utgöra det egentliga moraliska värdeobjektet. Med afsikt förstå vi då detsamma som ändamål eller »das Object sozusagen der letzten (oder sollte man lieber sagen, der ersten?) Wollung, derjenigen nämlich, die selbst keine Wollung mehr zur psychischen Voraussetzung hat». Hur betydelsefull afsikten må vara vid moralisk värdering, det moraliska värdeobjektet utgör den likväl ej. Vid sidan af densamma spela »die Begleit-Werththatsachen» en viktig roll och tvinga oss att söka det moraliska värdeobjektet bakom såväl dessa som afsikten, nämligen i det sinnelag som yttrar sig i viljandet.[1] Genom antydda uppfattning intar MEINONG en bestämd position gent emot jesuiternas kända sats, att ändamålet helgar medlen.

Vore afsikten ensam för sig det moraliska värdeobjektet, synes nödvändigt, att viljeobjekten så till sägandes självmant inordnade sig i de moraliska värdeklasserna »godt», »ondt» och »indifferent». Naturligast skulle väl detta ske, om på det moraliska området en handling, ett viljande finge prädikatet god, resp. ond, så snart afsikten vore positivt, resp. negativt altruistisk. Egoistisk afsikt skulle i sin ordning innebära moralisk indifferens. Handlingar och viljanden, som hvarken vore positivt, resp. negativt altruistiska eller egoistiska, kunde heta neutrala och fölle utanför den moraliska värderingens sfär. Man skulle alltså ha att pröfva de trenne satserna: allt moraliskt godt är positivt altruistiskt, allt moraliskt ondt är negativt altruistiskt, allt moraliskt indifferent är egoistiskt. Vederlagda vore dessa satser, om något enda undantag kunde uppvisas från den regel de uttala (om ej alla *A* äro *B*), eller om de ej låta sig rent konvertera (om ej alla *B* äro *A*), eller om stegring, resp. minskning i subjektkvaliteten (*A*) ej går full-

---

s. 66 (ej s. 65) korrekturläst så illa, att formlerna alldeles vanställts. Jag fäster mig då icke vid valet af delvis andra symboler, ej heller därvid, att SCHWARZ för det uppoffrade värdet (i ena fallet värdet för Ego, i andra fallet värdet för Alter) infört dess negativa expression (*u*, *U*), medan MEINONG uteslutande begagnar de positiva värdesymbolerna (*g*, γ).

[1] *U* §§ 30—1, 49.

komligt parallellt med sådan i prädikatkvaliteten (*B*) och vice versa[1].

Pröfningen af nämda tre teser ger följande resultat. (1.) Vid satsen »allt moraliskt godt är positivt altruistiskt» gäller visserligen att alla *A* äro *B*. Kan emellertid stegring här ifrågasättas, möta genast betänkligheter mot sammanfallandet af *A* och *B*. Stegringen skulle då afse värdet från Alters synpunkt af hvad Ego vill. En större gåfva har naturligtvis som sådan större värde för Alter än en mindre, men moraliskt värderas enkans skärf högre än den rike mannens stora penningsummor. Och

---

1 *U* §§ 31, 36. Det finnes en vid och sväfvande uppfattning af "egoism", som gör allt mänskligt viljande till egoistiskt. Ostridigt är, att "nichts wird begehrt, als was im Falle seiner Existenz mindestens subjectiven Werth für mich hat". Skall nu detta innebära egoism, så kan det åtminstone icke vara den egoism, som brukar motsättas altruismen. En närmare analys af egoismens begrepp är alltså behöflig. Bortser man från den potenserade betydelse af hänsynslöshet i fullföljandet af egna intressen, som ofta inlägges i ordet egoism, synes den betydelse, hvarom här är fråga, vara sammansatt af tvenne momenter. I egoismen ligger för det första inaltruism som kontradiktorisk ej konträr motsats till den positiva altruismen, för det andra en speciell relation till Ego, hvilken MEINONG betecknar som "selbstisch" eller "meistisch", och som brukar uttryckas i possessivet "min", "mitt". Egoistiskt är ett viljande, om det ej kan tänkas fortbestå, "wenn an Stelle des Ego ein Alter das andere Glied in dieser 'Meinheits-Relation' (falls der Ausdruck statthaft wäre) ausmachte". Efter fastställandet häraf kan man vinna följande öfversikt af "die Begehrungen" i närmaste motsvarighet till den af texten ofvan nyss antydda indelningen:

"1. Selbstisch-inaltruistische Begehrungen; wir haben sie eben als egoistische kennen gelernt;

2. Selbstisch-altruistische Begehrungen; in ihnen bethätigt sich die Liebe zur Familie, zum Volke, zum Vaterland, das engere Verhältnis zu Berufs-, Glaubens-, Schicksalsgenossen u. s. f.

3. Unselbstisch-inaltruistische Begehrungen; die doppelte Negation fände am besten in dem oben schon einmal gebrauchten Terminus 'neutral' ihren Ausdruck. Neutral in diesem Sinne ist das Streben für Wahrheit und Kunst, aber ebenso das zu Gunsten des gleichgiltigsten Sportes und seiner Förderung, wenn der Begehrende sich dafür ohne Hintergedanken interessiren gelernt hat.

4. Unselbstisch-altruistische Begehrungen, wie sie der idealen von allen Schranken und Besonderheiten losgelösten Menschenliebe entspringen müssten."

2 och 4 representera här altruismen i den vidare betydelse, som till species har positiv och negativ altruism (riktning i ena fallet på Alters väl, i andra fallet på Alters ve). Vid beaktandet häraf är korrespondensen i fråga fullkomligt klar. Jfr för allt detta ytterligare *U* §§ 32—5.

vid en prästation, som omedelbart har samma värde för Alter, kan det moraliska värdet utfalla högst olika allt efter Egos insats: om det t. ex. gäller Alters lif, som Ego ena gången räddar med blott ett ord, andra gången med sitt eget lif. För satsens omvändning möta sådana betänkliga instanser som att t. ex. nepotism väl må uttrycka positiv altruism, men omöjligen kan erkännas för något moraliskt godt — tvärtom. (2.) Den andra tesen granskas bäst med sin omvändning som utgångspunkt: negativ altruism är naturligtvis något moraliskt ondt, men äfven här framkallar stegringssynpunkten betänkligheter mot det ifrågasatta sammanfallandet af *A* och *B*. Vill Ego ett och samma onda för Alter, t. ex. en viss hämd, är dock det moraliska ovärdet vid denna större, om hämden planlägges, än om detta icke är fallet. Sammaledes om det onda Ego åsyftar är förenadt med skada för tredje man, än om detta ej är förhållandet. Den icke konverterade tesen möter dessutom en förkrossande negativ instans däri, att väl blott ett fåtal moraliska förseelser, resp. brott äro af negativt altruistisk natur. (3.) Tesen om moralisk indifferens som sammanfallande med egoism finge ifrågasättas redan på den grund, att om positiv altruism rent af kan innebära moraliskt ovärde, synes den ock i vissa fall kunna innebära moraliskt nollvärde. Satsens omvändning faller naturligtvis på det faktum, att flertalet moraliska förseelser framspringa af egoism.[1]

Resultatet af denna pröfning är, att afsikten för ingen del ensam bestämmer en handlings eller ett viljandes moraliska värde, så att den kunde sägas vara det moraliska värdeobjektet. Af samma pröfning framgår dock indirekt, att — ceteris paribus — positiv altruism pekar i riktningen af moraliskt öfvervärde, negativ i riktning af moraliskt undervärde och egoism i riktning af moraliskt nollvärde: detta blefve nämligen »das Endergebnis der betreffenden Werthhaltungen — —, wenn nichts als das Ziel den Ausfall derselben beeinflusste». Så till vida hänvisas man till en undersökning af »die Begleit-Werththatsachen». Af beledsagande omständigheter kunna blott de, som själfva äro värdefakta inverka på den moraliska värderingen, och äfven

---

[1] *U* § 37.

dessa tydligen blott om de i nämda betydelse ingått i den viljandes uppfattning af sakläget -- en konsekvens af att den moraliska värderingen endast riktar sig på handlingens inre sida. Närmare granskning ådagalägger härvidlag, att positiv, resp. negativ altruism liksom egoism, när de komma till uttryck i sådana »Begleit-Werththatsachen», i sin mån bestämma handlingens moraliska värde till öfver-, resp. under- och nollvärde.[1]

---

1 *U* §§ 38, 41. Vid denna granskning inför MEINONG symbolerna *g* och *u*, resp. γ och υ för att beteckna värde och ovärde för Ego, resp. Alter, n. b. enligt den handlandes uppfattning häraf. För enkelhetens skull inskränker han granskningen till det inflytande, som en enda moraliskt betydelsefull biomständighet kan få vid sidan af afsikten; så till vida gäller frågan binomer; vid tvenne eller flere sådana biomständigheter skulle man tala om ett trinom, resp. ett polynom. Symbolen för det afsedda får första platsen, för "die Begleit-Werththatsache" den andra. En parentes kring uttrycket antyder, att det betecknar ett viljande. Utan parentes anger uttrycket ett projekt, som kan resultera i motsvarigt viljande eller ock i ett viljande af motsatsen. Man talar sålunda både om projekt- och om viljebinomer (resp. -trinomer o. s. v.). Egos afsikt kan emellertid omöjligen vara ett *u*, om än ett sådant må förekomma som "Begleit-Werththatsache". Man får sålunda 12 kombinationsmöjligheter och därmed 12 värdebinom. Antydda granskning försiggår genom motsvarande "Werthungleichungen resp. -gleichungen". Dessa kunna sammanställas sålunda, hvarvid *W* framför parentesen anger det i förevarande fall naturligtvis moraliska värdet af det viljande, som uttrycket inom parentesen symboliserar:

$$
\begin{array}{lll}
W(\gamma\gamma) > W(\gamma)\,(?) & W(g\gamma) > W(g)\,(?) & W(\upsilon\gamma) > W(\upsilon)\,(?) \\
W(\gamma g) = W(\gamma) & W(gg) = W(g) = 0 & W(\upsilon g) = W(\upsilon) \\
W(\gamma\upsilon) < W(\gamma) & W(g\upsilon) < W(g) & W(\upsilon\upsilon) < W(\upsilon) \\
W(\gamma u) > W(\gamma) & W(gu) = W(g) = 0 & W(\upsilon u) < W(\upsilon).
\end{array}
$$

Resultatet vore alltså en bekräftelse af hvad som uppvisats för afsikten som sådan: som "Begleit-Werththatsache" verkar γ (svagt, därför tabellens ?) värdestegrande, υ starkt värdeminskande, *g* hvarken höjer eller minskar värdet och *u*, som ej kan förekomma som afsikt, verkar allt efter afsiktens positiva, resp. negativa altruism eller dess egoism värdestegrande, resp. -minskande eller intetdera.

Sammanhanget mellan projekt- och viljebinomer är sådant, att liksom ett och samma projekt kan ge anledning till tvenne motsatta viljanden, kan ett och samma viljande tänkas framgå ur det ena eller det andra af tvenne motsatta projekt. "Zwei Project-Binome, aus denen formell übereinstimmende Wollungen hervorgehen können, nenne ich einander zugeordnet. In gleicher Weise werden auch zwei Wollungs-Binome, die auf das nämliche Paar zugeordneter Project-Binome hinweisen, als zugeordnet bezeichnet werden müssen." Vill man med ett binom som utgångspunkt uppsöka det som är detsamma "zugeordnet", har man att förvandla *g* till *u*, γ till υ och vice versa samt att låta de sålunda förvandlade värdena byta plats. Omöjliga visa sig härvid de 3 binomer, som på platsen n:o

Är det som moraliskt värderas just Egos viljeförhållanden till Alter, blifva naturligtvis de fall särskildt betydelsefulla, där den viljandes egoism kolliderar med hans vare sig positiva eller negativa altruism. Hithörande moraliska värderingar vill MEINONG söka fatta i kvasimatematiska formler[1]. Den första hufvud-

2 (se tabellens andra horisontallinie) ha ett g: förvandladt till u kan detta ej intaga platsen n:o 1 eller vara det "afsedda". Består binomet af olika termer ur samma alfabet, ger förvandlingen intet nytt binom. Af de sex binompar, som sålunda öfver hufvud äro möjliga, påkalla de tvenne ett särskildt intresse, hvilka uttrycka en konflikt mellan egoism och positiv, resp. negativ altruism: γu—gv och $g\gamma$—vu. Diskussionen af dessa resulterar i vissa värdeformler. Jfr för notens innehåll ytterligare *U* §§ 39—44, 48.

1 HØFFDING lämnar i sin recension (*G G A* för 1896: 310—2) en intressant redogörelse för FRANCIS HUTCHESON som ett slags föregångare till MEINONG i fråga om etisk algorism. Hvad angår MEINONGS egen moraliska, resp. etiska algorism, kunde man inför ett sådant uttalande som det första i nästa not citerade måhända ifrågasätta, om den icke i HØFFDINGS recension dominerar något starkt. Uttalandet i fråga motbevisas åtminstone icke af MEINONGS senare bidrag till värdeteoriens utbildning. Och äfven den omständigheten, att nämda sida träder så tillbaka hos v. EHRENFELS, synes talande nog. Af de i kap. V diskuterade principiella divergenserna mellan honom och MEINONG torde detta knappast bero. I alla händelser riktar HØFFDING sin uppmärksamhet minst lika mycket på andra sidor. Och hans allmänna betänkligheter mot en etisk algorism kan jag endast dela. Det visar sig snart nog, "dass die Verhältnisse zu kompliziert für die Formeln des Verf:s sind", och "die einzelnen Momente können nicht hinlänglich auseinandergehalten werden" (l. c.: 309; jfr slutet af nästa not).

Fråga är blott, om icke MEINONG själf till en viss grad insett och påpekat detta. Vi hänvisa till *U* 132 och diskussionen därstädes af den första ännu okorrigerade hufvudformeln vid limesvärdena ∞ och o för γ och g. Det är för $g = 0$, som en korrektur blir nödvändig. Äfven för $\gamma = 0$ och $g = \infty$ möta betänkligheter, som likväl enligt MEINONG härröra från "aussermoralische Voraussetzungen" (spärr. af oss). I vår auktors terminologi kunna dessa emellertid fortfarande ha etisk valör. Häri synes mig ligga en antydan (jfr ock *U* 157—8, citat nedan ss. 42—3), att verkligheten åtminstone ofta nog, kanske alltid är för komplicerad för att utan rest gå in under den blotta moraliska värderingens formler. Sagda formler vore då måhända ett slags teoretiska abstraktioner af mer eller mindre fiktiv karaktär, ungefär som den allmänna mekanikens tes om den ohindrade rörelsen — det existerar ju ingen rörelse utan hinder. Det komme sålunda ytterst an på om värdeformlernas fiktioner skulle ha en vetenskaplig betydelse, som motsvarade den teoretiska mekanikens. I sin ordning sammanhänger detta med den allmänna frågan om en matematisk behandling af psykologien, hvarpå MEINONG här alls icke inlåter sig. Särskildt måste beaktas, att han på intet sätt klargör, hur bestämda numeriska värden skulle kunna insät-

formeln afser kollisionen mellan den viljandes egoism och hans positiva altruism. Fallen äro här allmännast tvenne: positiv altruism besegrar egoism, resp. egoism besegrar positiv altruism. Den moraliska värderingen statuerar i förra fallet ett positivt moraliskt värde: större ju mer Ego vill offra af sina egoistiska intressen (*g*) för ett bestämdt värde för Alter (γ) och större ju mindre det värde för Alter (γ) är, för hvilket han vill offra ett bestämdt egoistiskt värde (*g*). När egoism besegrar positiv altruism, statuerar den moraliska värderingen tvärtom ett ovärde: större ju mindre det egoistiska intresse (*g*) är, för hvilket man vill offra ett bestämdt värde för Alter (γ), och större ju större

---

tas i st. f. de allmänna symbolerna *g* och γ (resp. *u* och υ). Mot invändningar i denna sista riktning skulle väl MEINONG dock kunna göra gällande något så när liknande synpunkter som EDGEWORTH i hans *Mathematical Psychics*, speciellt Part. I och ifrågavarande arbetes första appendix *On unnumerical mathematics* (jfr därvidlag *Ueb. d. Bedeutung d.* WEBER'*schen Gesetzes* i *Z Ps* XI).

Vid MEINONGS algoristiska behandling af det moraliska värdeobjektet synes JODL ej ha de minsta betänkligheter (se *A S Ph* I: 489—90). Han statuerar hos MEINONG "drei Gruppen von Corollar-Begriffen, die am Wert-Begriff hängen: den moralischen Wert- Classen (Verdienstlich und Correct; Verwerflich und Zulässig), den verschiedenen möglichen Wollungszielen (Gut und positiv Altruistisch; Böse und negativ Altruistisch; moralisch Indifferent und Egoistisch); endlich den moralisch relevanten Begleitumständen, ohne welche die Umsetzung keines Wollens in Handeln möglich ist, und die sich zunächst selbst wieder als Güter und Übel entweder für das Ego oder für den Alter charakterisiren". Härtill sluter sig följande omdöme. "Durch die Wahl einfacher symbolischer Bezeichnungen gewinnt der Verfasser die Möglichkeit, die sämtlichen aus der Combination dieser Verhältnisse sich ergebenden moralischen Elementarfunctionen in begrifflicher Vollständigkeit darstellen und teils an der Hand seiner theoretischen Voraussetzungen, teils an der Hand der Empirie auf ihre Giltigkeit und moralische Bedeutsamkeit untersuchen zu können. Hierin und nur hierin liegt der Wert dieser mit der mühevollsten Genauigkeit und Peinlichkeit durchgeführten Untersuchungen, nicht in irgend welchem sachlich Neuen, welches sie etwa zu Tage gefördert hätten. Sie wollen für die Ethik nichts anderes leisten als etwa eine auf dem Combinationsverfahren ruhende Ermittlung aller überhaupt möglichen und aller giltigen Schlussfiguren für die Logik, und die systematische Ethik wird den Dank für diese Arbeit, welche künftighin viel Exemplificiren aufs Gerathewohl sparen wird, nicht schuldig bleiben dürfen. Die einfachsten Formeln für erschöpfende Beschreibung einer complicirten Thatsachengruppe gefunden zu haben: dies ist ein Verdienst, welches nach dem Vorgange der Naturwissenschaft auch in den Geisteswissenschaften vollauf gewürdigt werden muss."

det värde för Alter (γ) är, som man vill offra för ett bestämdt egoistiskt värde (*g*). Andra hufvudformeln afser en kollision mellan negativ altruism och egoism hos den viljande, och undersöker MEINONG här egentligen blott det fall, där negativ altruism besegrar den viljandes egoism. Detta skulle man vilja behandla i analogi med den första hufvudformelns första fall — endast så, att här skulle föreligga ett ovärde men där ett positivt värde. Dock synes den moraliska värderingen afvika från denna analogi, som skulle göra handlingens ovärde mindre i samma mån lidandet för Alter blefve större, och i stället fasthålla regeln att ovärdet växer med lidandet för Alter.[1]

---

1 *U* §§ 44—5, 48; för denna not ytterligare att jämföra §§ 46—7, 51. *U* 131 heter det (närmast med afseende på den första hufvudformeln och dess båda fall): "Zum Zwecke übersichtlicherer Aufzeichnung und sonstigen raschen Vorgehens und nur zu solchem Zwecke, also unter ausdrücklicher Verwahrung gegen den Verdacht theoretischer Vorwegnahme, seien im Folgenden die Symbole W, γ und g als Masszahlen behandelt, über deren bezügliche Einheiten vorerst gar nichts ausgemacht sein soll. Wir können dann die eben ausgesprochene Gesetzmässigkeit in den Gleichungen zum Ausdruck bringen:

$$W'(\gamma\, u) = C\,\frac{g}{\gamma} \quad \text{und} \quad W'(g\, v) = -\,C'\,\frac{\gamma}{g}\,,$$

wo C und C' unbekannte, durch die Beschaffenheit der Einheiten bedingte Proportionalitäts-Constanten bedeuten." Om proportionalitetskonstanter se närmare nedan s. 138 not 2 och ett tillägg i förordet.

Genom limesbetraktelser, hvarvid i första hufvudformelns båda fall g och γ successivt sättas lika med än ∞ än 0, kommer MEINONG till en dubbel korrektur af nämda formel. För $g = 0$ nämligen blir $\lim W'(\gamma\, u) = 0$ och $\lim W'(g\, v) = -\infty$. Härom *U* 133: "Unnatürlich ist daran schon, dem Eintreten für fremdes Wohl schlechterdings allen moralischen Werth abzusprechen, wenn es ohne Opfer geschieht: man kann zugeben, dass der Werth kein hoher sein wird; für werthlos aber wird dergleichen thatsächlich nicht erachtet. Noch weniger annehmbar ist aber der Gegenfall: sollte, wer es unter diesen Umständen ablehnt, dem Anderen förderlich zu sein, dadurch dem ärgsten Verbrecher an die Seite treten?" Dessa konsekvenser kunna undvikas genom att till g foga en konstant summand c, resp. c', hvarefter första hufvudformelns tvenne fall skulle taga sig så ut:

$$W'(\gamma\, u) = C\,\frac{g + c}{\gamma} \quad \text{och} \quad W'(g\, v) = -\,C'\,\frac{\gamma}{g + c'}\,.$$

Vid dessa korrigerade formler möter nu en ytterligare betänklighet. Antaget t. ex. att g och γ äro lika stora och förblifva detta vid stegring eller minskning, blir värdet i första fallet tydligen allt mindre för växande g och γ (omvändt

Hvad här moraliskt värderas, är ej det enskilda viljandet som sådant, utan något bakom detta liggande, själfva sinnelaget, låt vara närmast så långt det kan anses ådagalagdt genom just

ovärdet allt större vid desammas växande). "Wird aber Grösseres zu schenken moralisch höher oder tiefer stehen als Kleineres? Doch ohne Zweifel höher; steht vollends aber einmal Leben gegen Leben, so wird, wer das seine hingibt, um das des Anderen zu erhalten, hohe Bewunderung finden. Das ist gerade das Gegentheil dessen, was die Betrachtung unserer Formel ergäbe — — —. Als Correctiv — — — bietet sich einfachst Potenzirung des g durch eine Zahl, die grösser als 1 ist. Wir erhalten dann, wenn k, resp. k' die constanten Potenz-Exponenten bedeuten " (*U* 134):

$$W(\gamma\ u) = C\frac{g^k + c}{\gamma} \quad \text{och} \quad W(g\ v) = -\ C'\ \frac{\gamma}{g^{k'} + c'} \quad .$$

Väljer man sina enheter på lämpligt sätt, kunna C och C' (som torde få anses lika, *U* 135) göras = 1 och alltså elimineras. I fråga om c och k, särskildt det förra, måste vara naturligast att för dem antaga så låga värden som möjligt, i hela tal sålunda för c t. ex. 1, för k t. ex. 2, hvarmed första hufvudformeln finge detta utseende:

$$W(\gamma\ u) = \frac{g^2 + 1}{\gamma} \quad \text{och} \quad W(g\ v) = -\ \frac{\gamma}{g^2 + 1} \quad .$$

Vid detta resultat må en anmärkning göras. Naturligtvis föreligger ej minsta tvång att sätta c och k = hela tal. Särskildt måste kvadreringen af g ge otillbörligt höga värden på bekostnad af γ. Det lider alltså intet tvifvel, att de algebraiska konstanterna c och k exaktare än resp. hela tal uttrycka hvad MEINONG åsyftat, om man som han yrkat iakttager, att de måste sättas så små som möjligt: c alltså närmande sig 0 och exponenten k blott obetydligt öfver det hela talet 1.

Då MEINONG i fortsättningen (*U* § 47) söker visa sannolikheten, att "die natürlichen Grenzen der vier moralischen Grund-Classen (wenigstens soweit sie in unsere Project-Gruppe fallen)" skulle ligga förutom vid 0 vid + 1 och — 1, så kan enheten i fråga ej vara den från hans allmänna förutsättningar naturliga värdeenheten eller ens något slags uttryck för denna. Skall värdestorheten bestämmas utifrån värdekänslans intensitet, synes nödvändigt att fastställa denna senare utifrån betraktelser analoga till den s. k. weber-fechnerska lagens i fråga om sensationens intensitet (jfr nedan not 2 till s. 138). Hvarje skillnad i värdestorhet skulle sålunda visa tillbaka till en skillnad i värdekänslans intensitet med yttersta gräns i dess minima distinguibilia. Då MEINONG tidigare (jfr ofvan s. 30) fordrat en gradation inom det korrekta och det tillåtliga lika visst som inom det förtjänstfulla och det förkastliga, skulle förstnämda gradation uttryckas i egentliga bråk, om de förras gräns uppåt, resp. nedåt sättes vid + 1 och — 1. Härmed är naturligtvis bevisadt, att detta + 1, resp. — 1 ej kan på något sätt indicera den naturliga värdeenheten.

detta bestämda viljande. Här uppskattas m. a. o. det enskilda viljandets dispositions-, ej dess aktualitetsvärde. Äfven detta senare erbjuder emellertid moraliskt intresse, hvilket måhända

---

Hvad beträffar den andra hufvudformelns första fall, skulle dess ifrågasatta analogi med den första hufvudformelns likaledes första fall ge äkvationen

$$W(vu) = \frac{g^2 + 1}{-\gamma} = -\frac{g^2 + 1}{\gamma} .$$

De i texten antydda betänkligheterna vid denna föranleda MEINONG att i stället ifrågasätta och tills vidare hypotetiskt antaga äkvationen

$$W(vu) = -(g^2 + 1)\gamma .$$

Enligt den reciprocitet, som härskar mellan den första hufvudformelns båda fall, skulle analogien för den andra hufvudformelns andra fall fordra äkvationen

$$W(g\gamma) = \frac{1}{(g^2 + 1)\gamma} .$$

Dessa den andra hufvudformelns tvenne fall röja i sina äkvationer en dubbel afvikelse från analogien med den första hufvudformeln, hvilket närmare utföres för båda hufvudformlernas första fall (*U* 146—7). "Ganz äusserlich besehen könnte man sagen: der erste Fall der zweiten Hauptformel ist durch Zusammensetzung der Zähler der beiden Fälle der ersten Hauptformel gebildet. Mit dem ersten dieser Fälle verglichen, bedeutet das eine doppelte Ungleichförmigkeit: eine besteht darin, dass der bei diesem Falle anzutreffende Nenner fehlt, die zweite darin, dass der zum zweiten Falle gehörige Zähler hinzugekommen ist." Härtill anknyter MEINONG rätt invecklade betraktelser, som vi ej nu kunna diskutera. För den intresserade må här i annan form återges, hvad jag anser som dessa betraktelsers kärna. Man borde tänka sig, att de båda hufvudformlerna i sina resp. tvenne fall egentligen skulle ha uttryckts genom följande äkvationer:

I: 1 och 2 $\quad W(\gamma u) = -\frac{(g^2 + 1)|\gamma|}{\gamma}$ och $W(gv) = -\frac{\gamma}{(g^2 + 1)|\gamma|}$.

II: 1 och 2 $\quad W(vu) = -\frac{(g^2 + 1)\gamma}{|\gamma|}$ och $W(g\gamma) = \frac{|\gamma|}{(g^2 + 1)\gamma}$.

Här betecknar nämnarens γ välvilja men efter minustecken för hela expressionen illvilja, täljarens γ brist på illvilja men efter minustecken för hela expressionen brist på välvilja. Egentligen skulle ett viljande moraliskt värderas med hänsyn till däri röjd både välvilja och brist på illvilja, resp. illvilja och brist på välvilja. Så grundligt förfar emellertid icke vår tids moraliska medvetande: där välvilja finnes, tager det ingen hänsyn till den implicerade bristen på illvilja, och där illvilja finnes, tager det ingen hänsyn till denna utan blott till den implicerade bristen på välvilja (man värderar illviljan mildare: alldeles som om den vore blott och bart brist på välvilja). Det i den moraliska värderingen tillbakasatta momentet har för de resp. fallen satts inom klammer och bör matema-

tydligast framträder ur börats synpunkt[1]. Vi bortse emellertid nu härifrån. Det är sålunda t. ex. beredvilligheten att redan för ett obetydligt värde för Alter (γ) offra ett bestämdt egoistiskt värde (*g*), som ger denna handling högre moralisk dignitet, än när man offrar alldeles detsamma för ett större värde för Alter (för ett större γ). Har jag nämda beredvillighet, gör jag naturligtvis ännu hellre samma offer för att åt Alter vinna ett större värde (ett större γ), medan denna senare handling som sådan icke garanterar min villighet att bringa samma offer redan för ett mindre värde för Alter (för ett mindre γ)[2]. Af de olika sinnelagsriktningarna värderar man som ett moraliskt godt den positiva altruismen och bristen på negativ, som ett ondt den negativa altruismen och bristen på positiv. Dessa vore alltså de fyra egentliga objekten för moralisk värdering. Egoismen är som sådan hvarken ett moraliskt godt eller ett moraliskt ondt. Den är som sådan helt enkelt moraliskt indifferent. Vår hittills förda undersöknings resultat skulle alltså vara:

---

tiskt tänkas ersatt af en etta. På sådant vis vore den bristande korrespondensen förklarad och resp. äkvationers form så till vida motiverad. MEINONG anmärker själf (*U* 148) vid den tankegång vi på detta vis återgifvit, att därmed "allerdings von der Ausgangsvoraussetzung *bi*nomialer Wollungen, freilich im praktisch gerechtfertigten Hinblick auf eine regelmässige Coexistenz, abgegangen wäre" (kurs. af oss). Som äkvationerna visa, skulle här ytterst och egentligen vara fråga om vilje*tri*nom (man beakte att enligt MEINONG skall hvarje värdefaktum ha sin särskilda symbol), nämligen enligt den dubbla betydelsen af γ, resp. — γ allt efter dess plats i täljare eller nämnare. Häri skulle emellertid implicite ligga, att verkligheten dock ytterst och till sist vore för komplicerad för att i något enda fall medge en blott *bi*nomial värdering.

1 *U* 154, 193 och speciellt § 62.

2 Detta synes HØFFDING förbise, då han (l. c.: 308) anmärker: "Es würde wenigstens ein ethisches Paradoxon sein (und Common Sense schwärmt nicht für Paradoxien), dass je mehr Gutes ich dem Anderen zu thun beabsichtige, desto geringeren Werth meine Wollung bekommen sollte!" Spela inga "aussermoralische Voraussetzungen" in — dessa kunde ju vara i hög grad etiska — finge det endast tillskrifvas ett moment af negativ altruism, om jag visserligen ville göra ett bestämdt offer för att åt Alter vinna ett mindre γ, men icke ville göra samma offer för att i stället åt honom vinna ett större γ. Den moraliska värderingen af ett dylikt viljande skulle så till vida ha att räkna med ett vilje*tri*nom, n. b. ett öppet ej ett förstucket sådant (jfr slutet af not 1 till s. 38). Fallet i fråga hör alltså ej hemma under spörsmålet om vilje*bi*nomer och deras moraliska värdering.

»was an den Wollungen moralisch werthgehalten wird, ist der durch dieselben bethätigte Antheil am Wohl und Weh Anderer»[1].

Härmed skulle emellertid icke det moraliska värdeobjektet vara uttömmande angifvet, om vi eljest hade rätt, då vi ofvan[2] anticipationsvis karaktäriserade detsamma som »det i människornas viljanden ådagalagda opersonliga deltagandet i medmänniskornas väl och ve». Hvad som principiellt skiljer de båda uttalandena åt är opersonlighetens moment. Vid detta ha vi alltså nu att fästa oss.

Vill jag t. ex. göra en medmänniska godt, men sker detta på bekostnad af en annan medmänniska, röner sådant ett afgjordt moraliskt ogillande[3]. Sammaledes om jag skall hjälpa två eller flere lika nödställda medmänniskor men af omotiverad sympati eller eljest något slags nyck lämnar den ene större, resp. bättre hjälp än den eller de andra. Hvad man här moraliskt ogillar, är att den ene så att säga af »personliga» grunder behandlas olika mot den eller de andra. Den moraliska värderingen innehåller så till vida ännu ett moment, rättvisans. Visserligen kan ej talas om »Antheilsgleichheit» annat än med hänsyn till »Antheilsgrösse», och undersökningen af detta senare moment har alltså rätteligen förutskickats. Men tillika inses nu, att de hittills diskuterade värdeformlerna endast gälla, om ingen undantagsrelation existerar mellan Ego och den eller de af hans medmänniskor, som det värderade viljandet afser. De gälla sålunda »nur unter der Voraussetzung, dass der dispo-

1 *U* 154; jfr för hela textstycket dessutom §§ 49—50, 52. I sistnämda § påpekar MEINONG, att så snart man bortser från dispositionssidan, det enskilda viljandets altruism, resp. egoism är alldeles "unsteigerungsfähig". Som dispositionell vore däremot både den positiva och den negativa altruismen "steigerungsfähig". På sätt och vis äfven egoismen. Denna får emellertid som dispositionell sin enhetlighet närmast genom motsatsförhållandet till den dispositionella positiva altruismen, betyder som dispositionell alltså brist på positiv altruism. På samma sätt ger den negativa altruismen enhetlighet åt de tendenser, som uttrycka en brist på negativ altruism. Strängt taget skulle man då om dessa dispositioner till brist på positiv, resp. negativ altruism snarare prädicera attributet "quasi-steigerungsfähig" än "steigerungsfähig".

2 S. 29.

3 Den moraliska värderingen häraf skulle rikta sig på viljebinomet (γ υ), hvarvid naturligtvis icke, som ju i och för sig är möjligt, γ och υ skulle hänföra sig till en och samme Alter utan till tvenne.

sitionelle Altruismus, den die betreffenden Wollungen bethätigen, ein unselbstischer ist»[1]. »Der Antheil hat den in den Formeln angegebenen Werth nur, sofern er losgelöst ist von allen Besonderheiten, welche gerade diesen Ego mit gerade diesem Alter persönlich verknüpfen, sofern er also, wie man in diesem Falle ganz wohl sagen kann, ein unpersönlicher Antheil ist. Ob es einen solchen unpersönlichen Antheil in voller Reinheit gibt über alle Schranken von Raum und Zeit hinaus, mag billig zu bezweifeln sein: der Gedanke in seiner idealen Einfachheit charakterisirt gleichwohl, wenn ich recht sehe, den Standpunkt der moralischen Werthhaltung, indem sie sich auf den Antheil nur insofern einlässt, als sie ihn für unpersönlich nehmen darf, — ausserdem aber nur noch besonders auffallende Verstösse gegen das Princip der Unpersönlichkeit zum Anlasse und Objecte ausdrücklicher Verurtheilung nimmt.»[2]

* * *

I hvad senast återgifvits framskymtar för det moraliska värdeobjektets del den sociala synpunkt, som behärskar Mei-

1 *U* 157; jfr *U* 103, citeradt ofvan s. 33 not 1. Formlerna gälla sålunda icke för kamrat-, familje-, fosterlandskärlek o. s. v. Meinong tillfogar i omedelbar fortsättning till textens uttalande, "dass im Falle selbstischen Altruismus der resultirende Werth, gleichviel ob positiv oder negativ, umso geringer sein wird, je enger die Bande sind, welche den Ego mit dem Alter verknüpfen". För tydlighetens skull borde han ha satt "der resultirende moralische Werth". Det etiska värdet kunde nämligen måhända samtidigt vara större. "Es ist damit dann keineswegs gesagt, dass die verschiedenen Abstufungen innerhalb des persönlichen Antheiles etwa werthlos sind: es kann sogar Gesichtspunkte geben, unter denen der auf engere oder weitere sociale Gruppen beschränkte, in diesem Sinne also sehr bestimmt persönliche Antheil jenem unpersönlichen an Werth vorgeht." Sådan värdering vore emellertid "ohne Zweifel ethisch, aber doch nicht mehr moralisch" (*U* 158—9; man beakte noga den ofvan s. 30 med not 1 påpekade meinongska terminologien).

2 *U* 158. Jfr dessutom hela § 53. Det sista utförliga citatet synes i hög grad bekräfta vår ofvan s. 36 not 1 gjorda antydan.

Kapitlets sista § (n:o 54) afhandlar de kvasimoraliska värderingarna. "Das terminologische Geltungsgebiet des Gegensatzes von Gut und Böse" omfattar också annat än "Antheil". Lögn, tjufnad, bedrägeri, löftesbrott kallas för något ondt; s. k. lojalitet heter däremot god o. s. v. Sin altruistiska sida må äfven detta ha, därmed är dock dess betydelse af godt och ondt ej uttömd. Så till vida torde enligt Meinong hithörande värderingar inta ett slags mellanställning mellan de strikt moraliska och de likaså strikt utommoraliska men ännu etiska.

NONGS hela uppfattning af det moraliska, resp. etiska ända därhän, att MEINONG bestrider möjligheten af en individuell etik vid sidan af den sociala[1]. Rättvisans moment tillåter icke några godtyckligt satta gränser för värderingen af »Antheilsgleichheit» gent emot medmänniskorna. Å ena sidan ha uppenbarligen alla medmänniskor, till hvilka jag kan komma att stå i något slags viljeförhållande, ceteris paribus samma befogenhet till »Antheilsgleichheit» från min sida. Här vore då fråga om alla medmänniskor som eventuellt »Betroffene». Å andra sidan ha de alla denna befogenhet ej blott gent emot mig utan mot hvarje särskildt Ego. För tredje gången möter oss så att säga samma universalitet, när vi öfvergå till spörsmålet om de moraliska värderingarnas subjekt. Det är nämligen »die umgebende Gesammtheit», som skall vara *das moralische Werth-Subject*, och som för öfrigt är »das charakteristische Werth-Subject nicht nur in der Moral, sondern in der gesammten Ethik»[2]. Den konstitutiva skillnaden åter mellan dessas resp. områden ligger som redan antydt i de resp. värdeobjekten[3].

Som hvarje annan värdering skall den moraliska med sitt specifika objekt ha ett däremot svarande subjekt. De subjekter, med hvilka vi hittills sysselsatt oss, ha varit Ego som den handlande, resp. viljande och Alter som »der Betroffene». Så till vida låge närmast att ifrågasätta något af dessa som moraliskt värdesubjekt. Men detta sken är lätt skingradt. Ego och Alter intaga just i sin egenskap af Ego och Alter en personlig undantagsställning; och kan hos dem en moralisk värdering utlösas, sker sådant tydligen icke på grund utan i trots af denna. Det moraliska värdesubjektet bör alltså vara att finna, där hvarje undantagsställning bortfaller, m. a. o.

---

1 *U* 222.

2 *U* 216.

3 Se ofvan s. 29. Att det moraliska värdesubjektet är "die umgebende Gesammtheit", därtill kommer MEINONG enligt fortsättningen i texten från den utgångspunkt, att "der unpersönliche Antheil" skulle fordra värdesubjektets "Unbetheiligtheit". Det moraliska värdesubjektet vore då närmast" der Unbetheiligte als solcher". På samma sätt skulle man närmast från det etiska värdeobjektet i dess ofvan s. 29 antydda beskaffenhet komma därhän, att det etiska värdesubjektet vore "der Mensch als solcher". Vid kongruensen mellan moraliskt och etiskt värdesubjekt kan det emellertid *U* 170 heta, "dass der Mensch als solcher das moralische Werth-Subject ausmacht".

hos »der Unbetheiligte». »Der unpersönliche Antheil» som värdeobjekt förutsätter sitt värdesubjekts »Unbetheiligtheit». Häremot svarar krafvet på opartiskhet hos den, till hvars moraliska värdeomdöme man skall kunna hysa något förtroende. Svårigheterna för ett ointresseradt och opartiskt bedömande växa med de närmare och intimare relationerna till den eller det, som skall bedömas. Ett visst afstånd synes påkalladt, för att denna opartiskhet skall ostördt kunna göra sig gällande. Och torde detta i sin mån förklara ett eljest synnerligen paradoxalt faktum. Moraliskt värderas icke ett viljande efter den disposition, hvarur det i själfva verket framsprungit, utan efter det dispositionsminimum, hvarförutan viljandet i fråga ej hade varit möjligt. Detta är naturligtvis så till vida högst begripligt, som i regel dispositionens beskaffenhet härutöfver är osäker och svåråtkomlig. »Höchst auffallend aber ist, dass die Werthhaltung auch dort bei den mangelhaften Daten stehen bleibt, wo ihr Besseres zugänglich wäre. Ich kann dies eben nur unter der Voraussetzung verstehen, dass der Standpunkt, von dem aus die moralische Werthhaltung erfolgt, so beschaffen ist, dass ein genauerer Einblick in die der Wollung zufälligen Umstände, unter denen diese zu Stande kommt, sich nur als Störung geltend machen könnte: damit ist aber gesagt, dass eben der Fernstehende es ist, dessen Werthstandpunkt den Ausfall der moralischen Werthhaltungen entscheidet.»[1]

Enligt detta är »die Unbetheiligtheit» condicio sine qua non för moralisk värdering. Den synes emellertid på samma gång garantera kvaliteten af moraliskt värdesubjekt, om man med MEINONG skall kunna säga: »moralisches Werth-Subject ist der Unbetheiligte als solcher»[2]. Så till vida vore ock en hvar

---

1 *U* §§ 55—6.

2 Om "die Unbetheiligtheit" är en beskaffenhet hos värdesubjektet, som fordras af "det opersonliga deltagandet" som värdeobjekt, kan sagda "Unbetheiligtheit" tydligen ej utesluta utan fordrar tvärtom den disposition hos värdesubjektet, enligt hvilken detta just uppskattar deltagandet; blott mot deltagandets "personliga" karaktär är det den vänder sig. Så till vida vore genom "Unbetheiligtheit" dock något ganska positivt åsyftadt och det är naturligtvis detta positiva, hvars närvaro skänker kvaliteten af moraliskt värdesubjekt. Terminologiskt synes emellertid frappant och beaktansvärdt, att "Unbetheiligtheit" just skall innebära disposition till värdering af ett visst slags "deltagande". — Uppenbarligen har "der Unbetheiligte" ett starkt släkttycke med

»Unbetheiligter» moraliskt värdesubjekt. Det skulle m. a. o. finnas obestämdt många sådana. Talar man om det moraliska värdesubjektet i allmänhet, vore väl detta följdriktigt att fatta som ett collectivum: »die Gesammtheit der Unbetheiligten». »Da es in des mindestens gar nicht selbstverständlich ist, dass für die Werthstellung der Unbetheiligten gegenüber einer Wollung räumliche und zeitliche Entfernung nichts zu bedeuten haben sollte, so empfiehlt es sich statt des Ausdruckes 'Gesammtheit der Unbetheiligten' die Bezeichnung 'umgebende Gesammtheit' zu wählen, wo es ja immer noch offen bleibt, wie weit man den Kreis der 'Umgebung' gezogen denken will.»

Härmed vore en i och för sig möjlig missuppfattning förebyggd beträffande uttrycket nyss ofvan »der Fernstehende»: opartiskheten växer ej utan vidare med afståndet. Beteckningen »umgebende Gesammtheit» skall äfven ha den fördelen, att icke »der Betheiligte» (närmast Ego och Alter) rätt och slätt utestänges från de moraliska värdesubjektens krets: äfven hos honom må en verkligt moralisk värdering kunna komma till stånd. »Nur sind die Umstände in der Regel nicht günstig, weil die Betheiligung die sozusagen theoretisch mögliche Werthhaltung nicht aufkommen lässt». Eftertanken en gång sporrad till uppmärksamhet i antydd riktning kan emellertid ej stanna här, den drifves vidare. Onekligen ges det människor, som ej blott i undantagsställningen af Ego eller Alter utan öfver hufvud blott med svårighet eller alls icke kunna bringa en moralisk värdering till stånd -- dock ej per se uteslutet att antydda omöjlighet till sist befunnes blott temporär. Må vara att nämda »dissenters» skulle befinna sig i minoritet — är icke detta till sist en tillfällighet, skulle ej det förhållandet kunna tänkas växla?[1]

Ja, skulle ej till sist kunna ifrågasättas, om det öfver hufvud finnes någon verkligt »Unbetheiligter»? Åtminstone skulle värdesubjektets relation till värdeobjektet lägga den

---

ADAM SMITHS ideale och opartiske åskådare. Af det sammanhang, som här uppvisats, framgår att detta subject ingalunda som MACKENZIE påstår (*Md* N. S. IV: 444), "is dropped upon us, as it were, from the clouds" Det har sin bestämda anknytningspunkt i ett visst genom analys utsöndradt moment vid en särskild grupp empiriskt gifna värderingar.

1 *U* 168—70.

analogien nära, då ju MEINONG förut yttrat tvifvelsmål, »ob es einen solchen unpersönlichen Antheil in voller Reinheit gibt über alle Schranken von Raum und Zeit hinaus»[1]. Befogenheten af detta sista spörsmål ligger så mycket närmare, som MEINONG uttalar, att det icke är »die näher oder entfernter Betheiligten, von denen aus, wenn man so sagen darf, die moralische Werthhaltung sich vollzieht»[2]. Just genom att uppvisa de moraliska värdeobjekten såsom innebärande »Wirkungswerth» för »die umgebende Gesammtheit» vill han nu[3] styrka, att denna är det moraliska värdesubjektet. Men blefve ej »die umgebende Gesammtheit» just genom sådana »Wirkungswerthe» i viss mening låt vara »entfernter betheiligt»?

Skulle vi från de antydningar MEINONG i förevarande sammanhang[4] själf lämnar och med anknytning till hans allmänna värdeteori söka för oss klargöra, hvilka svar hans ståndpunkt kunde ha att ge på våra frågor, blefve detta ungefär följande[5]. Om de för moralisk värdering och moraliskt värde grundläggande känslodispositionerna gäller ej mindre än om de känslodispositioner, som intaga samma ställning till hvad värdering och värde som helst, att endera har man dem eller har man dem icke; och har man dem, så har man dem i starkare eller svagare grad. Genom öfning torde de som all annan förefintlig disposition förstärkas, genom brist på öfning försvagas, rudimenteras. Ur ljuset häraf finge man väl se öfvergången från »Wirkungswerth» till »Eigenwerth»: hvad som ännu icke röjer något »Eigenwerth», emedan motsvarande dispositioner äro latenta, kan så göra, om dess värdeobjekt sammanfaller med objektet för ett »Wirkungswerth». När genom upprepad öfning i samma riktning den omärkliga men dock ingalunda obefintliga dispositionen vunnit i styrka, får värdeobjektet i

1 Se ofvan s. 43.

2 *U* 166.

3 *U* 170 ff.

4 *U* 169—70.

5 Vi anse härvid vissa integrationer tillåtna efter det aktuella vetenskapliga sakläget — självfallet endast sådana integrationer, som utgöra en naturlig fortsättning på MEINONGS egen tankegång. Kännaren eller den, som arbetar på området i fråga (jfr ofvan s. 20), skall utan svårighet se, hvar dessa integrationer föreligga. En slags indirekt och negativ antydan härom ge för öfrigt de gjorda hänvisningarne till MEINONG. Jfr ock ett tillägg i förordet.

fråga allt mer öppet karaktären af »Eigenwerth». För samtidens teleologiska och af ARISTOTELES påverkade etik erbjuder denna tankegång intet nytt, och i själfva verket är den åtminstone från en sida bakgrunden för WUNDTS lära om »die Heterogonie der Zwecke». En fullkomlig creatio ex nihilo af moraliska eller andra dispositioner låter sig ej tänka och lika litet någon virtus infusa, för att nu begagna medeltidsskolastisk terminologi. De moraliska värdena äro omöjliga utan anknytning till en hos individen faktiskt befintlig dispositionsgrundval. Frågan vore blott, om denna grundval kan hos någon människa saknas. Inför möjligheten, att människan har anlag till allt (man jämföre LEIBNITZ' åskådning), kan omöjligheten att i ett visst fall konstatera någon dispositions förhandenvaro ej bevisa dess faktiska frånvaro, och ofta lämnar erfarenheten senare bevis på dess befintlighet. MEINONG nöjer sig också med att konstatera[1], »dass es Menschen giebt, deren moralische, vielleicht überhaupt ethische Interessen schwach sind bis zur Unmerklichkeit».

Sådana som nu emellertid människornas känslodispositioner faktiskt äro, sådana bli ock deras värderingar. I den mening gäller oafkortadt — enligt värdets sammanhang med värderingen — att »Werthfragen sind Thatsachenfragen»[2]. Att det moraliska värdeobjektet som »der unpersönliche Antheil» hänvisar på värdesubjektet »der Unbetheiligte», resp. »Gesammtheit der Unbetheiligten», därom kan intet tvifvel råda. I viss mening är detta något öfver hvarje »Thatsachenfrage» höjdt. Finnes emellertid icke, har det aldrig funnits och kommer det aldrig att finnas någon »Unbetheiligter», ja då synes med den moraliska värderingen också allt, hvad moraliskt värde heter, försvinna ur verklighetens sfär. Och detta vore uppenbarligen »eine Thatsachenfrage». Lika visst är det »eine Thatsachenfrage», i hvad mån individen som Ego eller Alter är i stånd att höja sig öfver sitt »Betheiligtsein» till en »Standpunkt des Unbetheiligten». Att individen, åtminstone en eller annan individ, stundom vore därtill kapabel, uttalar MEINONG alldeles bestämdt[3]. Så till vida kan icke heller det moraliska värdeobjektet med därtill hörande värdesubjekt utsöndras från verkligheten, om man ock finge ifrågasätta deras verklighet för viss bestämd tid.

1 *U* 169.
2 *U* 170, 225; i tillämpning på de moraliska värdeproblemen *U* 181, 186.
3 *U* 168.

»Eine Thatsachenfrage» vore ock, i hvad mån individerna befriade från undantagsställningen af Ego och Alter vore i stånd att intaga den moraliska värderingsståndpunkten. Möjligheten häraf bör tydligen vara ännu större. Och sin öfvertygelse om sakläget uttalar MEINONG sålunda[1]. »In der That, stellt man von vornherein keine zu hohen Anforderungen an die menschliche Natur, gibt man sich also auch schon mit niedrigen Stärkegraden des Antheilsgefühles zufrieden, so wird man kaum einen Menschen antreffen können, der, wenn er nach seinen egoistischen Interessen gar nicht engagirt ist, wenn es ihn also, vulgär geredet, gar nichts kostet, nicht lieber sähe, dass es seinem Nebenmenschen, falls er auch nichts gegen ihn hat, besser, als dass es ihm schlechter ergeht. Nun ist aber die Situation des hier ins Auge gefassten Menschen genau die unseres Unbetheiligten *X* gegenüber dem *E* und *A*»[2]. Härmed vore tillika svaret gifvet på ännu en »Thatsachenfrage», huruvida nämligen »die umgebende Gesammtheit» kan fungera som moraliskt värdesubjekt. Svaret — ett ja — hänför sig till närvarande tid[3]. Huruvida förhållandet alltid så varit och all-

1 *U* 172.

2 *E* och *A* symboler för Ego och Alter.

3 Om som ofvan (s. 30 not 1) påpekats, den etiska, resp. moraliska disciplinens egentliga erfarenhetsmaterial skall vara mänskliga värderingar, afseende "Thun und Lassen", är gifvet att detta material måste gestalta sig högst varierande allt efter som den värderande är en nutidens eller en gångna tiders människa, en kulturmänniska eller vilde o. s. v. o. s. v. Blott under förutsättning af en viss homogenitet hos materialet synes man därpå kunna bygga något slags enhetlig vetenskap. Detta har MEINONG ingalunda förbisett. En antydan därom lämnar *U* 93—4. Om det, resp. de problem, där föremålet vore "die Natur des unter dem Namen des Guten und des Bösen werth, resp. unwerth Gehaltenen" yttrar han sig där på följande sätt. "Zeitlos kann die Frage natürlich so wenig gemeint sein als irgend eine Thatsachenfrage: um aber allen Zweifeln den Weg zu verschliessen, sei ausdrücklich bemerkt, was aus dem implicirten Appell an Sprachgebrauch und Sprachgefühl freilich zur Genüge hervorgehen könnte, nämlich dass es sich hier zunächst um Werthhaltungen der Gegenwart, zugleich um solche handeln soll, wie sie dem Leser und Verfasser wissenschaftlicher Darlegungen aus directer Empirie geläufig zu sein pflegen (spärr. af oss). Der Bedeutsamkeit des Thatsachen-Materiales, das ausserhalb dieser Zeit- und Raumschranken liegt, soll dadurch nicht präjudicirt sein, wenn ich auch weder in Abrede stellen kann noch will, dass es mir von ganz besonderer Wichtigkeit scheint, dass die Forschungsarbeit zunächst gerade an der Stelle gethan

tid kommer att så förblifva, därom uttalar sig icke MEINONG. Möjligheten af växling därvidlag har han emellertid uttryckligen betonat[1]. Att så icke alltid varit förhållandet, skulle inses, om man enligt sammanhanget mellan ontogenetiskt och fylogenetiskt finge sluta från individens utvecklingsgång till släktets. Och profetior om framtiden torde endast så långt vara tillåtna, som den moraliska värderingens och de moraliska värdenas beskaffenhet visar, att de icke genom inre motsägelse tendera att upphäfva sig själfva, att så till vida öfningen i denna värdering och det goda viljandet verkar på dem befästande.

MEINONGS öfvertygelse i antydda punkter torde emellertid föga betyda, om det låter visa sig, att enligt hans förutsättningar intet subjekt kan verkligen uppfylla det villkor för moralisk värdering, som heter »Unbetheiligtheit». Man får visserligen ej utan vidare sluta från värdeobjektens egenskaper till värdesubjektets. Eljest skulle väl strängt taget icke ett och samma värdesubjekt kunna ha olika slags värdeobjekt. Men i förevarande fall synes det dock utgöra liksom två sidor af en och samma sak, att om icke hos oss människor finnes

---

werde, wo auch die folgenden Beiträge einsetzen." I öfverensstämmelse härmed betecknar MEINONG *U* 130 sin undersökning som "ein methodisches Befragen des moralischen Common-Sense" (jfr dessutom sådana uttalanden som *U* 87, 129, 142—3, 146, 159, 163, 181, 183, 185, 219, 224; som MEINONGS föregångare i hänvändningen till Common-Sense och detta med säkrare, pålitligare metod omnämner HØFFDING *G G A* för 1896: 309—10 HENRY SIDGWICK genom dennes *Methods of Ethics*). Och förklarar MEINONG, att hans undersökning ådagalägger, hurusom man på den vägen kan komma "zu erheblich präcisen Ergebnissen —, als man vorgängig zu erwarten geneigt sein wird". Det förefaller så till vida, som om MEINONG mot HØFFDINGS antydan i *G G A* för 1896: 303—4 både för sig uppställt och jakande besvarat frågan, "ob der gebildete Common-Sense unserer Zeit wirklich eine hinlänglich gleichartige Grundlage systematischer Werthhaltung bietet". Om han därvidlag har rätt eller icke, är ju en helt annan sak. Skall emellertid äfven det material, som föreligger i andra värderingar än de just så karaktäriserade, på något vis kunna hänföras till samma vetenskaper, är materialets nödiga homogeneitet tydligen icke möjlig annat än genom tillgodogörande af utvecklingstanken. Här vore sålunda en af de punkter, där en evolutionistisk integration af den meinongska värdeteorien helt naturligt kunde ifrågakomma (jfr ofvan ss. 13—4).

4 *U* 169.

något opersonligt deltagande i absolut renhet, det ej heller skulle finnas någon fullkomligt »Unbetheiligter». I viss mening kunde emellertid detta få anses af MEINONG medgifvet, utan att han därur behöfde draga de betänkliga konsekvenser vi ifrågasatt. MEINONG känner ju icke till något absolut fixt moraliskt värdesubjekt. Men de föregående betraktelserna synas visa, att som moraliskt värdesubjekt gäller hvarje människa, i den mån hon i sin värdering lyckas frigöra sig från »Betheiligtsein». Detsamma finge då anses gälla »die umgebende Gesammtheit», där ett i divergenta riktningen verkande »Betheiligtsein» kan medföra sin egen större eller mindre kompensation, och där det aflägsnare »Betheiligtsein» bortom vissa gränser blir så försvinnande, att det kan lämnas ur räkningen. Det verkliga värdesubjektet vore här endast approximativt moraliskt, liksom det verkliga värdeobjektet här endast var approximativt moraliskt. Är det moraliska värdeobjektet alltså ett slags ideal fiktion, finge väl detsamma anses gälla om det moraliska värdesubjektet[1]. I sin renhet vore dessa ingenstädes uttryckta i den konkreta verkligheten. Men allt efter som denna assymtotiskt närmar sig till eller fjärmar sig från nämda ideala abstraktioner, kunde dessa dock gälla som verklighetens egna uttryck och i sin mån bidraga till ett visst slags empiriskt gifna värderingars begripliggörande. Mer paradoxalt vore detta åtminstone icke än FICHTES sats, att det absoluta jaget icke är verkligt och det verkliga jaget icke absolut.

Vi ha i det föregående[2] tangerat frågan om moraliska »dissenters» och därmed frågan om de moraliska värdenas allmängiltighet. Om dessa värdens subjektivitet och objektivitet gäller utan vidare, hvad den allmänna värdeteorien uttalar[3]. Condicio sine qua non för objektivitet och sanning är äfven här förutsättningsomdömenas sanning — från förutsättningsantagandenas betydelse tillåta vi oss bortse. Är nämda villkor

1 Så till vida skulle äfven hos MEINONG vid all olikhet för öfrigt kunna skönjas ett slags analogi till öfvergången hos ADAM SMITH från den verklige till den ideale åskådaren (jfr HØFFDING i *G G A* för 1896: 304).

2 Ofvan s. 46.

3 Jfr ofvan ss. 25, 28 och nedan ss. 115 ff., 129 f.

fylldt, vore därmed ingalunda möjligheten af moraliska värdeanomalier uteslutna. Sådana skulle obevekligt komma till stånd under förutsättning af de positivt moraliska känslodispositionernas absoluta frånvaro eller deras ersättning genom någon sin motsats hos den ena eller andra individen. Moraliska värdeanomalier af blott temporär art kunde åter grundas på t. ex. de moraliska känslodispositionernas större svaghet här och hvar i jämförelse med det mänskliga själslifvets vanliga utvecklingsgång eller på deras bristande utbildning enligt omgifningens beskaffenhet. Sådana moraliska värdeanomalier vore naturligtvis ej outrotliga. Ett af MEINONGS uttalanden[1] lägger det spörsmål nära, om icke alla moraliska värdeanomalier vore af denna senare art. I sådant fall skulle han visserligen icke heller för det moraliska området yrka något evidensens analogon, men man komme den moraliska allmängiltighetens synpunkt närmre vid hans yrkande af en åtminstone till arten om också ej till graden likartad moraliskt känslodispositionell anläggning för hela mänskligheten[2]. Sitt särskilda intresse erbjöde detta, emedan däri kunde ligga något slags indice på förhandenvaron af en prägnantare artskillnad inom själslifvets område, ungefärligen den som svensk filosofi och äfven annan benämnt sinnlighet och förnuft[3].

Frågan om moraliska »dissenters» och deras »korrigerbarhet», om jag så får säga, hvilken fråga tillika är den, om vid moralisk »dissensus» den ena sidan kunde sägas ha rätt

---

1 Se *U* 172, citeradt ofvan s. 49.

2 Jfr ofvan ss. 7, 28.

3 På denna punkt skulle det vara, som MEINONGS värdeteori kunde tänkas i och för sig medge något slags metafysisk integration. En sådan yrkar ju MACKENZIE men utan stöd i upphofsmannens intentioner (jfr nedan not 2 till s. 120), och ser han med rätta anknytningspunkten härför i ett universellt och idealt moment hos det empiriska subjektet (*Md* N. S. IV: 444—6). — Hvad beträffar vår hänvisning till motsättningen mellan förnuft och sinnlighet enligt svensk personlighetsfilosofi, är uppenbart, att med den ej ifrågasatts någon omfångskongruens mellan "förnuft" och de moraliska värderingarnas psykologiska underlag: om hvad som gällde detta, ock gällde de etiska, rättsliga och religiösa värderingarnas, hade man dock på sin höjd en kongruens med hvad svensk personlighetsfilosofi kallar "praktiskt förnuft".

gent emot den andra, sättes af MEINONG[1] i närmaste samband med frågan om »Eigen-, resp. Wirkungswerthe». »Dächte man sich die menschliche Natur so verändert, dass die Gesammtheit etwas als Eigenwerth behandelte, was für sie gleichwohl Wirkungs-Unwerth hat, so würde sich die Verkehrtheit eines solchen Werth-Standpunktes von selbst herausstellen und insofern der Dissenter Recht behalten.» »Der Dissenter» torde i detta fall få identifieras med den, som enligt mänsklighetens närvarande faktiska anläggning representerar den moraliska värderingsståndpunkten och alltså därvidlag befinner sig i harmoni med »die umgebende Gesammtheit»[2]. Vi vilja något fullfölja denna antydan i samband med MEINONGS framställning af »die Wirkungswerthe der moralischen Wollungen für die umgebende Gesammtheit».

Utgångspunkt för MEINONGS sagda framställning blir den moraliska handlingens värde. Härvid rör han sig med de ofvan[3] antydda symbolerna *E*, *A* och *X*, den senare som representant för »die umgebende Gesammtheit». För *X* har *E*:s positivt altruistiska handling mot *A* »Wirkungswerth», ty »alles Thun übt sich», tenderar att återvända, hvarvid en annan gång *X* och honom närastående kunna bli föremål för samma altruistiska handlande som nu *A*. Ytterligare betydelse för *X* har *E*:s altruistiska handling mot *A* enligt »das Gesetz der Nachahmung»: den framkallar sålunda äfven hos andra en viss tendens till likartadt handlande, hvarigenom ju sannolikheten växer, att *X* och honom närastående kunna bli föremål för sådan altruism. Enligt samma båda synpunkter måste *X*

1 *U* 169—70.

2 Så till vida låge häri en bekräftelse af vår antydan nyss ofvan (s. 50) om de moraliska värderingarnas och värdenas utsikter att för framtiden få behålla "die umgebende Gesammtheit" som sitt värdesubjekt. Detta enligt deras inre samstämmighet, som svarar mot förnuftets enligt den svenska personlighetsfilosofien (jfr ofvan s. 52), medan enligt denna en icke förnuftigt bestämd utan åt sig själf lämnad sinnlighet hotar med själfupplösning, sedan utvecklingen fört fram till en punkt, där sinnligheten visar sig förnuftigt bestämbar. Det behöfde naturligtvis egentligen icke påpekas, att den inre samstämmigheten är väsentligt villkor för ett fullt genomförande af den yttre samstämmighet, som "närmar" sig "allmängiltighetens" aspekt (jfr ofvan s. 28).

3 S. 49.

emellertid äfven intressera sig för det *E*:s handlande af egoistisk natur, i hvilket han ej omedelbart tangerar andras intressesfärer utan gör något, »das ihm selbst und nur ihm nützlich oder schädlich ist» — n. b. omedelbart. I och för sig må detta mindre intressera *X*, »nur dürfte diese Verschiedenheit reichlich wett gemacht werden durch die vitale Natur der egoistischen Interessen, in denen Jedermann, also im Besonderen auch unser *E*, der Natur der Sache nach auf sich selbst angewiesen ist». Det värde, som sålunda *E*:s handling i antydda tvenne former får för *X*, kan så till vida öfverflyttas på själfva viljandet, som detta ju i regel är handlingens oumbärliga förutsättning. Och det rent af förstärkes så till vida som »Absichtliches der Nachahmung mehr ausgesetzt ist als Zufälliges». Viljandets värde öfverflyttas i sin ordning på själfva dispositionen såsom dess rot och källa. Och härvid skiljer sig nu »den goda viljan» från alla andra psykiska dispositioner genom sin — åtminstone om man bortser från tillfälligheter — fullständiga frånvaro af »Wirkungs-Unwerth»[1]. Och denna frånvaro tillförsäkrar henne under alla omständigheter ett betydligt försteg framför alla andra dispositioner. Härmed vore bevisadt, att *E*:s opersonliga deltagande för *A* »für den *X* thatsächlich Wirkungswerth und zwar ganz beträchlichen Wirkungswerth hat».[2]

---

1 Allt annat kan utan den goda viljan missbrukas, dess eventuella värde alltså lända till ovärde. Som bekant uttalar sig redan KANT i sådan riktning genom sin *Grundlegung z. Metaph. d. Sitten*. Det måste emellertid storligen ifrågasättas, huruvida anförda tankegång kan utan afkortning gälla den blott moraliskt goda (alltså den positivt och i intet afseende negativt altruistiska) viljan i dess åtskillnad från den etiskt goda viljan. *G G A* för 1900: 750 anmärker HØFFDING mot v. EHRENFELS, "dass während die mehr elementaren Formen der Selbstbehauptung in Stärke und Häufigkeit Nichts zu wünschen übrig lassen, ihre mehr ideellen Formen eben so seltene Vögel sind wie wahre Menschenliebe. Anderseits giebt es auch ein elementares Mitleid, das nicht ohne weiteres gebilligt wird oder gebilligt werden darf, und das im ähnlichen Verhältnis zur eigentlichen Menschenliebe, wie elementare Selbstbehauptung zur ideellen Selbstbehauptung steht." I ett slags anslutning till denna tankegång påstå vi, att den blott moraliskt goda viljan kan bli föremål för etiskt ogillande, och att det först vore den etiskt goda viljan eller eventuellt den goda viljan utan all områdesbegränsning, som genom frånvaro af "Wirkungs-Unwerth" skulle äga den i texten uttalade betydelsen.

2 *U* §§ 57—8.

Men fullföljer nu icke hela denna bevisning en synpunkt, som egentligen — enligt vår antydan ofvan[1] — förvandlar *X'* »Unbetheiligtheit» i ett slags »Betheiligtsein» och alltså skulle lida af betänklig inre motsägelse? Med den bevisningen ville nämligen MEINONG vinna ett stöd för sin uppfattning, att »die umgebende Gesammtheit» verkligen utgjorde det moraliska värdesubjektet[2]. »Lässt sich der Wirkungswerth erweisen, so ist damit auch eine Art Beweis geliefert, dass die umgebende Gesammtheit wirklich moralisches Werth-Subjekt ist, allfällige Dissenter also unzureichend oder irrig orientirt sind.»[3] Må vara att frågan här icke gäller ett närmare eller rent af omedelbart »Betheiligtsein» utan ett medelbart och fjärmare, äfven detta är dock »Betheiligtsein» och appellen till *X'* egoism är omisskännelig. Rätta belysningen häraf torde vinnas genom följande.

---

1 S. 47.

2 *U* § 59 antyder och belyser MEINONG "zwei Schwierigkeiten", som kunde göras gällande mot hans uppfattning af *X* eller "die umgebende Gesammtheit" som moraliskt värdesubjekt. Den första vore *X'* intresse äfven för *E*:s icke utanför dennes egen sfär gående egoistiska handlingar (jfr ofvan s. 54). Hos det moraliska värdesubjektet kunde detta synas utan hvarje anknytningspunkt. Så till vida finnes emellertid en sådan, som otvifvelaktigt är, att för *X* "der *E* soviel gilt wie der *A*". *X'* mindre intresse för *E*:s egoism bestämd så som nyss sammanhänger med det faktum, att de egoistiska dispositionerna "allenthalben nach Bedarf und weit über Bedarf vorhanden sind, was in Betreff der altruistischen Dispositionen sicher nicht behauptet werden könnte". Häraf deras så olika uppskattning genom *X*. I än klarare belysning torde saken i fråga komma, om man erinrar sig, att enligt MEINONG det etiska och det moraliska värdesubjektet sammanfalla. Men etiskt kunna äfven de egoistiska dispositionerna och en viss s. k. "själfhäfdelse" positivt värderas (se *U* 217—8). — Den andra svårigheten vore följande. Om för *X* "der *E* soviel gilt wie der *A*", huru därmed förena den högre värderingen af *E*:s positivt altruistiska handling? Denna värderas nämligen mer, ju större offer *E* vill bringa och ju mindre vinsten är för *A*. Det lika intresset för *E* synes däremot fordra en högre värdering, "wo *A* mehr gewinnt und *E* weniger verliert". Nämda svårighet uppstår endast genom en förväxling af handlingens aktualitets- och dispositionsvärde (jfr ofvan ss. 40—1 med not 2 och *U* 185—7). Den moraliska värderingen afser detta senare värde, och moraliskt måste utan vidare den större beredvilligheten att äfven för ett mindre γ offra ett större g taxeras högre än den altruism, som på sin höjd ville offra sitt g för ett minst lika stort γ. Att värderingen i det enskilda fallet kan etiskt utfalla annorlunda, berör icke detta spörsmål.

3 *U* 170.

För MEINONG har sagda appell närmast betydelsen att förstärka den naturliga om än svaga altruism, hvilken han tror innebo hos kanske en hvar människa[1] — det heter nämligen: »War also der *X* an dem, was dem *A* von dem *E* erwiesen wurde, schon an sich interessirt, so ist er es noch mehr wegen der eventuellen Folgen»[2]. Det hela faller alltså tydligen under synpunkten af öfvergången från »Wirkungswerth» till »Eigenwerth», nämligen så fattad som redan antydts[3], att ett ursprungligen befintligt men i denna sin beskaffenhet mer eller mindre omärkligt »Eigenwerth» genom i samma riktning verkande »Wirkungswerthe» alltmer afslöjas i sin karaktär af »Eigenwerth». Först om moraliteten i någon grad har karaktären af »Eigenwerth» för människonaturen, kunde nämligen denna utan motsägelse fattas som moralitetens verkliga värdesubjekt. Aktuellt moraliskt värdesubjekt vore den mänskliga individen och »die umgebende Gesammtheit» i samma mån det positivt moraliska för dem har aktuell karaktär af »Eigenwerth». Och möjligheten att det moraliskt goda finge sådan karaktär för den empiriskt gifna mänskligheten synes växa med dess större »Wirkungswerth». Detta vore väl MEINONGS innersta tankegång på punkten i fråga.

Huruvida de moraliska värderingarna till sist få »rätt» gent emot därifrån afvikande, beror alltså på den förmåga moralitetens »Eigenwerth» har att göra sig gällande vid sidan af eller mot andra »Eigenwerthe». Människonaturen har inom sig många stridiga tendenser, och utgången vid en strid mellan olika »Eigenwerthe» måste i väsentlig mån bestämmas af deras duglighet till själfbibehållelse och maktutvidgning. En viss gynnsam undantagsställning äger därvidlag moralitetens »Eigenwerth» på förut antydda grunder[4]. Utöfver denna aspekt komma vi ej från MEINONGS allmänna förutsättningar.

I naturlig anslutning till nu fullföljda tankegång må ock här en antydan lämnas, i hvad mån moralisk eller allmännare

---

1 Se ofvan s. 49 citatet från *U* 172.
2 *U* 173 (spärr. af oss).
3 Ofvan s. 47.
4 Jfr ofvan s. 50.

etisk vetenskap kunde enligt MEINONG sägas ha normativ karaktär[1]. Den frågan beror ytterst på de moraliska, resp. etiska värdenas egen »giltighet»[2]. Efter MEINONGS uttryckliga förklaring »kommt die Eignung, das menschliche Thun zu beeinflussen, also, wenn man sich gern so ausdrücken mag, 'Normen' für menschliches Thun aufzustellen, jeder praktischen Disciplin als solcher zu; sie kann es nicht im eigenen Namen wohl aber im Name des Interesses, im Namen des Werthes, auf dem als Grundlage sie aufgebaut ist»[3]. Etisk, resp. moralisk disciplin ha sålunda normativ karaktär i mån af deras förmåga att inverka på det mänskliga handlandet, och denna förmåga beror af motsvarande värdens. Vetenskapens

1 HØFFDING vill *G G A* för 1896: 303 konstatera, "dass er zwischen der Auffassung der Ethik als empirischer und als normativer Wissenschaft schwankt". Något sådant "Schwanken" kunna vi icke konstatera åtminstone enligt betydensen af "normativ" för MEINONG. Så till vida som han faktiskt rör sig med både empirisk och ideal synpunkt utan deras skarpa isärhållande eller präciserande mot hvarandra, saknar dock ej denna anmärkning en viss befogenhet. Hos "der Unbetheiligte" t. ex. kan man tydligen endast genom en abstraktion, som af MEINONG snarare förutsättes än utföres, varsna dessa bägge sidor, den empiriska och den ideala. Antydd är den genom uttrycket "der Unbetheiligte als solcher", hvarmed närmast den ideala sidan vore framhäfd. Båda sidornas förening är villkoret för allt tal om en "Gesammtheit der Unbetheiligten", och vid uttrycket "die umgebende Gesammtheit" står den empiriska sidan i förgrunden. Båda sidornas fullt medvetna och afsiktliga isärhållande skulle för "die umgebende Gesammtheit" ge en begreppsdistinktion analog till ROUSSEAUS "volonté de tous" och "volonté générale". Hvad här utförts närmast med afseende på det moraliska som tillika är det etiska värdesubjektet, kunde tydligen ej mindre utföras för det moraliska och det etiska värdeobjektet, resp. de moraliska och de etiska värdena. Och från denna utgångspunkt finge man äfven hos moralisk och etisk disciplin skilja mellan ett empiriskt och ett idealt moment. Genom detta senare kunde måhända disciplinerna i fråga t. o. m. bli i mer prägnant bemärkelse normativa än andra praktiska discipliner. Så blefve nämligen förhållandet, om deras resp. värden genom sin empiriska sidas approximation till den ideala just i mån af denna approximation finge större makt till självbibehållelse och maktutvidning, alltså äfven en större sådan "Eignung", som den textens fortsättning här ofvan nämner. Med dessa antydningar är att jämföra ej blott textens omedelbara förutsättning här ofvan till styckets slut utan äfven ss. 43, 47, 51 ofvan.

2 Jfr ofvan s. 28.

3 *U* 224 (spärr. af oss). Praktisk är en disciplin enligt *U* 85 (jfr ofvan s. 29), så snart den handlar "von Werththatsachen als solchen".

liksom allmännare insiktens betydelse vore härvidlag närmast att låta de emotionala dispositionerna verka handlings- och viljebestämmande i sin renhet och ostörda af teoretiska misstag. Striden inom själslifvet mellan olika »Eigenwerthe» är då tillliká en strid om hvad som skall få bestämma eller normera handlandet. Och stridens utgång afgör, hvilka normer blifva de härskande, naturligtvis de andra och sålunda underordnade normerna obetaget att göra sig gällande inom gränser satta af de härskande. Se vi bort från utmattningens vapenhvila, som ju må förekomma vid dylik strid, innebär tydligen hvarje dess större eller mindre afslutning en markerad ändring af de psykiska dispositionerna, hvarvid särskildt insikten om sammanhanget mellan orsaker och verkningar — eventuellt potenserad till vetenskaplig — må ha sin betydande andel. Efter erfarenhetens vittnesbörd variera både förlopp och relativ afslutning af sådan strid med individerna. Som fullt afslutad känna vi den ingenstädes. Och den etiska, resp. moraliska vetenskapens oafkortade normerande rycker sålunda i ett lika idealt fjärran som det rent opersonliga deltagandet och en fullkomlig »Unbetheiligtheit». Men enligt sin ständigt i denna riktning pekande möjlighet kunna de tillerkännas normativ karaktär.

* * *

At kapitlen »Das moralische Werth-Object» och än mer »Das moralische Werth-Subject» ha vi måst ägna en tämligen inträngande uppmärksamhet. Detta enligt deras ojämförligt större principiella betydelse för tillämpningen af Meinongs allmänna värdeteori på den praktiska filosofien i ett af dess hufvudproblemer. Hvad angår de tvenne återstående kapitlen, åtnöja vi oss med en helt kort skizzerad framställning af hur deras problemer anknytas till värdesynpunkten.

För sin utredning *Vom moralischen Sollen* går Meinong tillbaka till börats allmänna synpunkt. »Der Ausdruck 'Sollen' bedeutet die complexe Thatsache, dass ein Wille oder Wunsch vorliegt, der auf eine Handlung oder Wollung seitens desjenigen gerichtet ist, der eben 'soll'. Der Sollende und der Wollende können das nämliche Subject sein; es ist aber natür-

licher, wenn sie es nicht sind.»[1] Till moraliskt bestämmes detta böra, »wenn das Wollen, worauf es geht, ein moralisch qualificirtes Wollen ist». Så till vida skulle här föreligga det moraliska värdeobjektet: »das moralisch Ueberwerthige» som det positiva, »das moralisch Unterwerthige» som det negativa börats föremål[2]. Den vilja, som är riktad på ett så kvalificeradt viljande, kan då ej heller vara någon annan än det moraliska värdesubjektets. Då nu det positiva börats intensitet är starkast för det korrekta, det negativa börats för det förkastliga, föreligger med hänsyn till »das Ueberwerthige» en uppenbar afvikelse från den moraliska värderingen, rent af en motsatt värderingsriktning, som visar, att här ej kan vara fråga om viljandets dispositions- utan blott om dess aktualitetsvärde[3]. I och för sig måste nu skiljas mellan viljandets dispositions- och aktualitetsvärde med hänsyn till förflutet och närvarande ej mindre än till framtiden. Börat afser emellertid uteslutande framtiden och bestämd person, alltid en sådan, på hvars framtida beslut börat kunde anses utöfva något slags motiverande inflytelse. Så till vida finge man säga, att det moraliska börat »jenen besonderen Actualitäts-Werth darstellt, welcher auf eine Werthhaltung der umgebenden Gesammtheit zurückgeht, die angesichts einer bevorstehenden Entschliessung an das in der

---

1 I sin tillämpning på det moraliska eller allmännare det etiska området innebär detta uttalandes sista del ett slags tendens att vid det moraliska som också är det etiska värdesubjektet framhäfva dess empiriska moment på det idealas bekostnad. I sak vore väl detta knappast oundvikligt, men enligt våra antydningar ofvan (s. 57 not 1) synes tendensens befintlighet föga tvifvelaktig. Häri den befogenhet, som må tillkomma HÖFFDINGS karaktäristik af MEINONGS etik som "eine Autoritätsethik" (*G G A* för 1896: 314), äfven om dennes utföranden om auktoritet i *U* § 60 ej nödvändiggöra sådan rubricering. Framhålles ej eftertryckligt, att "die Unbetheiligthet" och människonaturen som sådan är det moraliskt, resp. etiskt förbindande, att först genom denna "die umgebende Gesammtheit" blir moraliskt-etiskt värdesubjekt, men att genom den också människan-individen får samma kvalitet eller blir "der Repräsentant socialer Interessen" (*U* 187; jfr ofvan s. 43), så verkar nog "die umgebende Gesammtheit" närmast som auktoritet. Denna behöfde dock, som HØFFDING efter MEINONGS antydningar har påpekat, icke göra sig gällande genom belöningar och straff utan snarast genom att väcka "Liebe und Nachahmungstrieb".

2 *U* § 61.

3 *U* § 62.

Entscheidung begriffene Subject sozusagen persönlich gerichtet gedacht ist». Plikt är häraf ett specialfall, det böra, hvars område är det moraliskt korrekta; och »correlativ steht dem Gedanken der Pflicht der des Rechtes im moralischen Sinne gegenüber, ohne irgend etwas Neues herzuzubringen»[1].

Lika litet som här vore fråga om annan rätt än den moraliska, är det i kapitlet *Ueber Zurechnung und Freiheit* fråga om annan imputation än den moraliska[2]. Angreppspunkten för detta problem vill MEINONG finna i en undersökning af när handlingar alls icke tillräknas och när tillräkneligheten vid dem får anses nedsatt[3]. Med värdeteoretiska synpunkter sammanhänger detta, emedan imputationen — »die Zurechnung» i ordets vidare bemärkelse — ytterst innebära en värdering. Man finge nämligen skilja mellan intellektuell och emotional imputation, af hvilka den förra egentligen åsyftar att låta den senare göra sig fullt och ostördt gällande[4]. Genom den intellektuella imputationen afsåge man att fastställa »zweierlei, einmal, in welchem Masse die Handlung als aus der Gesinnung des Subjectes hervorgegangen betrachtet werden kann, dann, wie die in diesem Masse bethätigte Gesinnung in Wirklichkeit beschaffen ist». Dessa tvenne sidor vid den intellektuella imputationen vill MEINONG isärhålla genom att beteckna den förra som »Zurechnung im engeren Sinne», den senare som »Anrechnung». Den förra sidan vore all intellektuell imputations egentliga kärna och syftade att fastställa, i hvad

---

1 *U* § 64. Af det sista citatet (spärr. af oss) framgår, att MEINONG här icke velat lämna någon anknytning för de specifikt rättsfilosofiska problemerna, liksom han *A S Ph* I: 345 uttryckligen afstår från att inlåta sig på de religionsfilosofiska. Närmast gäller alltså hans försök att filosofiskt tillgodogöra sig sin allmänna värdeteori blott det etiska eller moralfilosofiska problemet, dessa termer här icke att fatta enligt MEINONGS specifika terminologi.

2 Liksom det finnes ett allmännare "Sollen" än det moraliska, resp. etiska, liksom äfven motsatsen "godt — ondt" kan fattas i en allmännaste betydelse, kunde visserligen också "die Zurechnung" återföras på ett allmännare begrepp än här ifrågavarande. Så då man fattar "imputera" som ett specialfall af "tillskrifva" — saken gäller då att återföra en gifven effekt på dess verkliga orsak (jfr det nedan s. 61 not 3 anförda uttalandet)

3 *U* § 65.

4 *U* § 67.

mån handlingen kunde anses framsprungen ur den handlandes moraliska spontaneitet eller uttrycka beskaffenheten af hans individuella[1] moralitet. Och måste man härvid naturligtvis taga hänsyn till omständigheter, andra personers inflytande o. d. Sedermera skulle »die Anrechnung» konstatera hvilket moraliskt värde tillkomme handlingen som denna bestämda akt af moralisk spontaneitet, alltså som röjande den eller den graden af positiv resp. negativ altruism eller egoism[2]. Till den intellektuella imputationen såsom härigenom fullbordad anslöte sig den emotionala som en värdering af själfva den handlande personligheten enligt dess i handlingen ådagalagda moraliska spontaneitet.[3]

I denna tankegång ligger, att imputationen såsom moralisk värderingsakt i motsats till börat riktar sig på det förflutna och på dispositions- ej aktualitetsvärdet. Enligt ifrågavarande värderingsobjekts natur måste det egentliga värdesubjektet, m. a. o. den moraliskt imputerande vara »die umgebende Gesammtheit»[4]. Då imputationsfrågan kunnat så behandlas utan frihetsbegreppets användning, anser MEINONG härigenom ådagalagdt, att dettas betydelse för imputationens teori ej vore så stor, som man oftast antager. Med indeterminismens frihets-

---

1 Först genom imputationen skulle hänsyn få tagas till det individuella: "Wir haben, wo uns bisher die Werthe *g* und *u* begegneten, Durchschnittsgrössen bei denselben vorausgesetzt, und bei Bestimmung moralischer Werthgrössen wird dies auch das einzig Zulässige bleiben" (*U* 199; jfr 201). Men hvad vill egentligen en moralisk värdering säga, om icke det som värderas värderas i sin individuella beskaffenhet som just detta? Utan hänsyn till det individuella momentet synes den moraliska värderingen icke kunna vara fullbordad som sådan. I denna riktning pekar också HØFFDINGS uttalande *G G A* för 1896: 314—5. Naturligtvis gäller det om *g* och *u* sagda äfven om γ och υ.

2 "Die Anrechnung" vore sålunda att jämföra med ett slags bokföringsåtgärd, genom hvilket ens moraliska konto på debet- eller kreditsidan paföres ett bestämdt belopp, extremast en bestämd grad af förtjänst eller skuld (*U* 200).

3 *U* §§ 66—7. Att jämföra för tankegången i det hela MEINONGS illustrativa uttalande *U* 206: "Man ist einmal darauf angewiesen, den Baum an seinen Früchten zu erkennen und nach diesen werthzuhalten: man will aber nicht dem Baume zuschreiben, was etwa Wind und Wetter, Boden und Nachbarschaft gut oder übel gemacht haben."

4 *U* 200, 205.

begrepp vill han icke ha något att skaffa, då detta synes honom strida mot kausalitetslagen. Härigenom vore i den frågan »die Acten längst geschlossen»[1]. Och denna öfvertygelse finner han bekräftad genom en ur vissa kombinatoriska synpunkter gifven öfversikt af frihetens former, där blir intet rum öfrigt för indeterminismens frihet. I stället utpekar nämda öfversikt som kärnan af viljandets frihet och genom denna handlandets ett slags spontaneitetsdisposition. »Nur was den Neigungen des Handelnden entspringt, entspringt zugleich seiner Persönlichkeit: was ihr aufgezwungen ist, ist ihr eben fremd.» Den moraliska friheten vore alltså en till sina grader uppenbarligen individuellt varierande moralisk spontaneitetsdisposition, d. v. s. just hvad man vid imputationsprocessen egentligen ville komma åt och värdera.[2]

---

1 Denna MEINONGS öfvertygelse grundar sig naturligtvis på tolkningen af indeterminismens frihetsbegrepp såsom involverande något slags orsakslöshet. Men om med indeterminismens frihetsbegrepp innerst skulle åsyftas något annat, öfvergången från en form af kausalitet till en annan? Vi konstatera, att både v. EHRENFELS och HØFFDING trots egen determinism reservera sig mot uppfattningen, att problemet i fråga vore definitivt utageradt (*V W Ph* XVIII: 92 ff.; *S W* II: 207 ff.; *G G A* för 1896: 315).

2 *U* § 68.

III.

Meinongs allmänt värdeteoretiska undersökning i dess ursprungliga form.

A. »Der Werthgedanke».

MEINONGS allmänt värdeteoretiska undersökning, sådan den ursprungligen framställdes, påträffa vi i första delen af hans *Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werth-Theorie*. Den utföres i trenne kapitel öfverskrifna: *Der Werthgedanke — Von den Urtheilsgefühlen — Werthhaltung und Werth*. Första kapitlet ger några *inledande* anmärkningar (§§ 1—4) och behandlar dessutom frågan om *värdets väsen* (§§ 5—10). Vid vår redogörelse iakttaga vi naturligtvis samma ordning.

(§ 1. *Das Werth-Problem vor dem Forum der Psychologie*. § 2. *Ausser-ökonomische Werthe*.) Ända från nationalekonomiens första uppkomst, påpekar MEINONG, har värdet utgjort ett af dess viktigaste föremål. Om nu i våra dagar[1] äfven

---

1 Naturligtvis menar icke MEINONG, att värdets synpunkt och problemer varit främmande för filosofien intill vår tid och hans eget uppträdande. Annat att förtiga må blott hänvisas till KANTS distinktion mellan "Werth" och "Würde" äfvensom framhållande af det praktiska förnuftets primat. Både i etikens och i religionsfilosofiens historia har detta lämnat outplånliga spår efter sig. (Några historiska data med särskild hänsyn till värdesynpunktens betydelse för den ritschlska teologien i den af ALBRECHT RITSCHLS son OTTO RITSCHL författade broschyren *Ueber Werthurtheile*, Kap. I.) MEINONGS mening torde endast vara den, att han med sitt grepp på de allmänna värdeproblemen vandrar "auf bisher ungebräuchlichen Forschungswegen" (*U* 3), att värdesynpunkten härvid kommer till en centralare och rent af dominerande ställning för exempelvis etiken (*U* 85), hvarjämte uttrycket "diesen Problemen-Kreis" (*U* 3) i sitt sammanhang må kunna antyda, att MEINONGS nya grepp på saken har något släkttycke med (den moderna) nationalekonomiens. Så är nämligen i sak (man kan härvidlag jämföra CHR. V. EHRENFELS' artikelserie *Werththeorie u. Ethik* i *V W Ph* XVII—XVIII, särskildt första artikeln med underrubriken *Analyse der Werthbegriffe als Ausführung der Lehre vom "Grenznutzen"*) förhållandet genom den betydelse, som ett analogon till nationalekonomiens gränsnyttesynpunkt har för MEINONGS undersökning (jfr ofvan ss. 8 ff.).

filosofien och in specie psykologien[1] vill gripa sig an med värdeproblemerna, behöfver detta ingalunda motiveras blott därmed, att hvarje frågeställning har sin psykologiska sida, att t. o. m. själfva föremålet för ett vetenskapligt eller ovetenskapligt spörsmål alltid på något vis tillhör den spörjandes själslif, hvad det än eventuellt må kunna vara utanför detta samma själslif[2]. Viktigare är följande. Utan hänvisning till psykiska faktorer torde man — sådan är sakens egen natur — ej någonsin ha försökt bestämma värdets väsen i vare sig definitionens eller beskrifningens form; ja, knappast har väl ens en tanke gått i den riktningen[3]. Och ej nog härmed, man torde också allmänt finna det otillräckligt att taga hänsyn blott till själslifvets intellektuella momenter. Utan fortgång till »das Gemüthsleben»[4] låter sig ej värdets natur fastställa. Lika klart är

---

1 För MEINONGS uppfattning af dessa vetenskapers inbördes förhållande redogör första kapitlet i hans arbete *Über philosophische Wissenschaft und ihre Propädeutik*. Filosofien skall ej utgöra en enhetlig vetenskap utan en hel grupp af vetenskaper, bland hvilka psykologien är fundamentaldisciplinen och det sammanhållande bandet. De öfriga filosofiska vetenskaperna ha endera blott psykiska fenomen till föremål, eller ock hänföra sig deras uppgifter till både psykiska och fysiska fakta. Med metafysiken är detta senare fallet. Sagda ståndpunkt skall emellertid enligt MEINONG icke göra de af psykologien på detta vis beroende disciplinerna till några blotta kapitel af psykologien; dock medger han (A 196—7), att det först är "objektivets" upptäckt (om termen "objektiv" se not 2 till s. 123), som klart visat honom, hur psykologism kan undgås i de filosofiska vetenskaperna (jfr s. 6 noten).

2 På sätt och vis samma reflexion som för SAHLIN (*Om logikens uppgift*) är grunden till att antropologien (psykologien) blir den första vetenskapen inom den filosofiska propedevtikens system; jfr min *Inledning till psykologien* med exkurs.

3 ROBERT EISLER har emellertid senare verkligen gjort ett försök "den Wertbegriff unabhängig von jeder psychologischen Voraussetzung abzuleiten", och synes honom t. o. m. detta vara "die einzige einwandfreie Ableitung des Wertbegriffes überhaupt"; jfr "Vorwort" till hans *Studien zur Werttheorie*.

4 Originalets "Gemüthsleben" koordineras i "Vorwort" (pag. IV) med "Geistesleben". Det sammanfattande "Gemüthsleben" innebär naturligtvis ingen förnekelse af en koordination mellan känslor och viljanden (jfr *U* 39 och HÖFLER, *Logik*: 1, ett arbete, som utgör första delen af en under MEINONGS medverkan författad *Philosophische Propädeutik*). Så till vida föreligger också den allmänna möjligheten af vare sig en känslo- eller en viljeteori för värdet (jfr *U* 15—6 äfvensom v. EHRENFELS i *V W Ph* XVII: 84, 88—9). Af en jämförelse med *U* 41, som ger divisionen "das intellectuelle Gebiet" och "das

emellertid ej, åt hvad håll inom denna sistnämda sfär man härvid närmast skulle hänvända sig. Så till vida synes en psykologisk värdeundersökning påkallad utöfver den nationalekonomiska. Dubbelt behöflig är den inför det obestridliga faktum, att erfarenheten uppvisar andra värden än de ekonomiska[1], t. ex. det värde jag fäster vid medmänniskors bifall, aktning och välvilja, vid en persons älskvärdhet, duglighet, ädelhet, vid särskilda af mina egenskaper, vid det eller det af mina minnen[2] o. s. v. För den psykologiska värdeundersökningen föreligger själffallet alls ingen anledning att stanna vid den ena eller andra formen af värde. Problemet kan och bör här fattas i sin allmänhet.

(§ 3. *Werth und Bedürfnis.*) Innan man fastställer den eller de psykologiska utgångspunkterna för denna undersökning, kunde man försöka att bestämma värdets natur från en synpunkt, som både gjort nationalekonomien goda tjänster och ligger den hvardagliga uppfattningen nära: behofvets. Värde kunde måhända bestämmas som förmåga att tillfredsställa våra behof. Då man har anledning att tala om tillfredsställda behof vid sidan af de ännu otillfredsställda, finge man vidare säga: behof har jag efter det, hvars frånvaro vållar mig en olustkänsla[3].

emotionale Gebiet" (se äfven *A* 209—11, 285), framgår att MEINONG (liksom v. EHRENFELS, se *V W Ph* XVII: 89; jfr MACKENZIES anmärkning *Md* N. S. IV: 427[3]) fattar termen "emotional" vidare än kanske flertalet moderna psykologer; för MEINONG omfattar denna term hela "das Gemüthsleben", såväl känslo- som viljelif. Vi hade sålunda ofvan kunnat säga: utan fortgång till något emotionalt etc.

1 MEINONG påpekar (*U* 5) det olämpliga språkbruket hos en del nationalekonomer, t. ex. MENGER och v. WIESER, hvilka uttrycka sig som om de ekonomiska värdena vore de enda.

2 Att värde ej är = ekonomiskt värde, framträder synnerligen skarpt vid användning af stegringsmetoden (jfr *U* 105 ff.) på något lämpligt fall. Långvarigt bruk låter t. ex. ofta ett föremåls (affektions-) värde blifva afsevärdt större för mig på samma gång som dess ekonomiska värde reduceras genom slitning o. d.

3 Originalet har (*U* 7): "Bedürfnis habe ich nach demjenigen, was mir abgeht, wenn es nicht vorhanden ist". Vår tolkning framgår af en jämförelse med *U* 8, 55. Behof, sådant MEINONG här fattar detta begrepp, svarar mot den "andra" af de tvenne betydelser, som v. EHRENFELS (*V W Ph* XVII: 84) anser tillkomma ordet i fråga. I den "första" betydelsen, af MEINONG icke erkänd, skulle "Bedürfniss nach einem Gegenstande" vara = "Verlangen nach dem Gegenstande, oder — psychologisch präcise ausgedrückt — ein auf den Ge-

Därhän bestämdt skulle emellertid värdet fattas ensidigt, för snäft — definitionen är för trång. Värde måste otvifvelaktigt tillerkännas äfven det, som förmår skänka mig en hittills okänd fördel, vinst eller dylikt, och på hvars tidigare frånvaro jag icke reagerat med någon olustkänsla[1]. Beaktandet häraf leder öfver från behofvets till nyttighetens synpunkt.

(§ 4. *Werth und Nützlichkeit.*) På det nationalekonomiska området torde frågan om förhållandet mellan värde och nyttighet kunna anses ha fått sin lösning[2]. Obestridligt förefaller, att det, som ej skänker minsta nytta, att det, hvars nytta är ingen, ej heller är eller har något värde. Men huru då förklara att så nyttiga verkligheter som luft och vatten[3] i regel gälla som värdelösa? Med sagda svårighet har nationalekonomien

---

genstand als Object gerichtetes Begehren". Dock medger v. EHRENFELS olägenheter vid denna "första" betydelse, enligt hvilka språkbruket egentligen också tenderar till den "andras" fasthållande (l. c.: 84—6).

1 Jfr *A S Ph* I: 333. — Stannar man vid den angifna definitionen, kunde sådant peka i pessimistisk riktning och vara en analogi till den uppfattning, som låter all lust betingas af olust.

Hvad beträffar den af oss i texten inlagda, d. v. s. icke hos MEINONG befintliga logiska expressionen för hans kritik af definitionen i fråga, så ville man till äfventyrs invända, att om värdet förenar antydda tvenne förmågor (en analogi till den tvåfald, som genast återkommer under nästa synpunkt, nyttighetens, resp. nyttans), så vore den kritiserade definitionen ej för trång utan för vid. Ja väl, men blott under antydda villkor. Tills vidare måste man tala om värde, vare sig den ena eller den andra förmågan föreligger — de må ofta vara förenade, men få ingalunda utan bevisning härför antagas alltid följa hvarandra åt.

Ytterligare ett är här att anmärka. Stringensen i MEINONGS tankegång upphäfves naturligtvis icke däraf, att hvad som ej ursprungligen är ett behof kan blifva så senare, ett förvärfvadt behof: ett värde af annat slag än behofsvärdet är just förutsättningen för att hvad som ej ursprungligen är ett behof skall kunna resultera i ett sådant. Med ett förbiseende analogt till förbiseendet häraf sammanhänger hedonismen som etisk teori.

2 Jfr v. EHRENFELS i *V W Ph* XVII: 76.

3 En diskussion af dessa verkligheters värde i samband med den dubbelsidighet, som utmärker värdets idé (närmast utifrån värdestorhetens synpunkt) enligt MEINONGS första modifikation af sin allmänt värdeteoretiska ståndpunkt, se *A S Ph* I: 335—6 (se nedan s. 136; jfr dessutom för hela sammanhanget v. EHRENFELS *V W Ph* XVII: 78—83).

kommit till rätta först genom gränsnyttebegreppets[1] införande och på den vägen löst sitt värdeproblem. Om härvid nyttighetens synpunkt ingår i värdets, låt vara att denna icke uttömmes genom nyttighetens, ligger nära till hands att fråga efter

---

1 Gränsnyttebegreppet lägger till nyttighetens synpunkt sällsynthetens, som man kanske mindre exakt än allmänfattligt kunde uttrycka det (jfr GIDE, *Nationalekonomiens grunddrag* ss. 67 ff.). Det fäster sålunda afseende vid lättheten eller svårigheten att ersätta ett nyttigt föremål genom andra af samma (resp. liknande) beskaffenhet; innebär med andra ord "Rücksicht auf die Umgebung des Werth-Objectes" — ordet "Umgebung" här icke att fatta alltför snäft (jfr *U* 23, 29—30, 75 och ytterligare ss. 135—6 nedan).

Med det sist antydda kan naturligtvis icke gränsnyttebegreppets nationalekonomiska innebörd vara ens tillnärmelsevis formulerad. De satser af MEINONG, på hvilka vi nyss anticipationsvis häntydt, vilja på sin höjd uttrycka nämda begrepps allmänna psykologiska bakgrund. För det nationalekonomiska (jfr i öfrigt den ofvan s. 63 not 1 åberopade artikeln af v. EHRENFELS) hänvisar här MEINONG själf till v. WIESER, *D. natürl. Werth*: 11 ff. Vi anföra däraf följande: "Selbst dort, wo die Natur mit ihren Schätzen am freigebigsten ist, sind die Menschen doch nur in wenig Güterarten bis zum Überfluss versorgt, so dass sie alle selbst die geringfügigsten Regungen der Bedürftigkeit befriedigen könnten. In aller Regel sind die verfügbaren Gütervorräthe so knapp, dass man mit der Befriedigung auf einem Punkte der Sättigungs-Scala, der vor der vollen Sättigung liegt, abbrechen muss. Der Grad, bei dem man, die vollste überhaupt durchführbare Ausnützung der Güter vorausgesetzt, abzubrechen genöthigt ist, der geringste noch erreichbare Nutzen ist für den Act der Werthschätzung, wie für die ganze Wirthschaft, von besonderer Bedeutung. Auf ihn bezieht sich die Bezeichnung 'Werth des letzen Atoms' bei GOSSEN, 'final degree of utility' oder auch 'terminal utility' bei JEVONS und 'intensité du dernier besoin satisfait' ('rareté') bei WALRAS. MENGER gebraucht keinen eigenen Namen. Ich habe (*Ursprung des Werthes*, pag. 128) den Namen 'Grenznutzen' vorgeschlagen, der seither auch mehrfach angenommen wurde."

För uttrycket "Sättigungs-Scala" hänvisa vi till samma arb. ss. 9—11 och citera därifrån: "Bezeichnen wir, die Sättigung eines Bedürfnisses verfolgend, jeden Act der Befriedigung mit dem ihm zukommenden Werthe, so erhalten wir eine abnehmende Scala, deren Nullpunkt bei voller Sättigung erreicht ist, während der Höhepunkt dem ersten Acte der Befriedigung zukommt. Hätten wir ein allgemeines und exactes Mass für Lust und Unlust, so vermöchten wir die Sättigungs-Scala aller Bedürfnisse in Ziffern auszudrücken und mit einander zu vergleichen. Doch davon sind wir weit entfernt. Immerhin vermögen wir aber mit Bestimmtheit zu erklären, dass zwischen den einzelnen Scalen grosse Ungleichheiten bestehen. Nicht nur die Höhepunkte sind verschieden, ja ausserordentlich verschieden — wie Jedermann zur Genüge aus seiner Erfahrung weiss — sondern auch die Abstufungen von einem Acte zum nächsten wechseln. Manche Bedürfnisse springen von den höchsten Graden der Erregung in weni-

samma synpunkters inbördes förhållande, äfven när värdet fattas i sin allmänhet. Äfven här kunde måhända nyttigheten utgöra en omistlig sida af värdet som helhet. Men är detta begrepp, nyttighetens, användbart ens för sådan partiell karakteristik? Den frågan måste nu upptagas till besvarande.

(§ 4.) Nyttigt, resp. skadligt är något, för så vidt det har förmågan att skänka nytta (»nützen»), resp. att skada[1]. Samma ord, särskildt ordet »nyttig» använder dock ett lösligt språkbruk för att vid sidan af denna potentiella nyttighet och skadlighet beteckna en aktuell, som rättare heter nytta, resp. skada. Den potentiella formen visar gifvetvis tillbaka på den aktuella. Vi fråga alltså: hvad är detta »nützen», »schaden»? hvad är nytta och skada? Nära till hands ligger att svara: nytta skänker mig något, om det hos mig — eventuellt genom en flerhet mellanled — väcker en känsla af tillfredsställelse, af lust i vidsträckt psykologisk-teknisk bemärkelse, äfvenså om det hos mig håller vaken en redan från annat håll väckt lustkänsla.

gen Sätzen bis zur vollen Sättigung — so die groben Lebensbedürfnisse — andere, obschon niedrig beginnend, halten sich lange mit fast unmerklicher Abschwächung in Kraft, wie sehr viele feinere Bedürfnisse. Selbst für das einzelne Bedürfniss ist die Abnahme häufig ungleichmässig, sie ist bald zu Anfang, bald zu Ende der Scala langsamer. Nicht im mindesten darf man erwarten, dass jede Scala alle Grade aufweist, die im Begehren überhaupt unterschieden werden. Gesetzt, es liessen sich im Ganzen 100 Grade der Intensität des Begehrens unterscheiden, so wird man gewiss keine einzelne Scala finden, die genau alle 100 Grade zeigte, jede wird den einen oder den anderen oder selbst viele Grade überspringen, ja man wird vielleicht keine Scala finden, die mit Regelmässigkeit z. B. immer von 10 zu 10 Graden überspränge, sondern die einzelnen Scalen werden wohl alle irgendwie unregelmässig gebildet sein. Reihen wie 100—90—80—10—0 oder wie 20—14—5—4—3—2—1—0 u. s. f. werden es sein, die sich zeigen." Vi ha citerat utförligare, än det föreliggande sammanhanget med nödvändighet påkallar — detta med hänsyn till den principiella betydelse, som frågan om mätbarhet af lust och olust äger för all värdeteori (jfr nedan s. 211).

1 Vill man med ett ord på svenska återge det tyska "nützen", så står oss intet ord till buds, som vore etymologiskt besläktadt med substantivet "nytta". Man kunde i stället använda termerna "gagn", "gagnelig" och "gagna". Detta skulle närmast motsvara den term "frommen", som v. EHRENFELS föreslår till ersättning för "nützen" i de fall, där dess bibetydelse af att närmast hänföra sig till egoistiska intressen kunde inverka störande (*V W Ph* XVII: 96 ff., *S W* I: 80, 84). MEINONG (*U* 13[1]) åberopar emellertid sådana uttryck som "Gemeinnutzen" och vill för sin del använda "nützen" och besläktade ord äfven i den vidare betydelse, som ej skall innebära någon färg af egoism.

Att skänka nytta (»nützen») vore då = att kausera lust och nytta = kauserad lust, liksom skada = kauserad olust[1].

(§ 4.) En sådan uppfattning mötes emellertid genast af betänkligheter. Först och främst (1) en mera teoretisk: som nytta betraktar man äfven förhindrad eller aflägsnad olust (som

---

1 Vi måste här påpeka en viss olikhet mellan MEINONGS och många nationalekonomers språkbruk och synpunkter. Enligt GIDE (anf. arb.: 59) äro nyttigheter "de yttre medel, med hvilka människan tillfredställer sina ekonomiska behof, och af hvilka hennes ekonomiska lif således beror". Enligt v. PHILIPPOVICH, *Grundr. d. polit. Oekonomie* I[3]: 3—4 (jfr 200 ff.) äro de mänskliga behofven den ekonomiska verksamhetens utgångspunkt, deras tillfredsställelse dess mål, och "die Mittel der Bedürfnissbefriedigung heissen Güter". v. WIESER yrkar *Urspr. u. Hauptg. d. wirthschaftl. Werthes*: 82, hvarmed kan jämföras samme författares *D. natürl. Werth*: 1 ff. (hvarur citaten not 1 till s. 67): "Das Interesse am Güternutzen oder das Gefühl des vom Gute abhängigen Bedürfnisses giebt den Inhalt des Werthes". Ifrågavarande nationalekonomers nyttighetsbegrepp binder sig sålunda vid behofvets synpunkt, medan MEINONG fann denna för trång för att bestämma värdets natur och därför går öfver till nyttighetens såsom vidare. Den negativitet, som enligt MEINONG häftar vid behofvet, anser han icke häfta vid nyttigheten som sådan, utan blott vid dess ena form. Huruvida antydda trängre fattning af nyttighetsbegreppet kan göra nationalekonomien till fyllest, vill jag här lämna oundersökt: att en allmän värdeteori ej kan stanna därvid, torde MEINONG få anses ha bevisat. För öfrigt finnes det äfven nationalekonomer, som använda det vidare nyttighetsbegreppet. Så t. ex. JEVONS, som s. 39 af sin *Theory of Political Economy* fordrar: "Economics must be founded upon a full and accurate investigation of the conditions of utility; and, to understand this element, we must necessarily examine the wants and desires of man" (på det vidare nyttighetsbegreppet skulle "desires" hänvisa). Härvid har han till erkänd och åberopad förgångsman BENTHAM. I sin *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* första kapitlet III ger denne följande definition: "By utility is meant that property in any object, whereby it tends to produce benefit, advantage, pleasure, good, or happiness (all this in the present case comes to the same thing), or (what comes again to the same thing) to prevent the happening of mischief, pain, evil, or unhappiness to the party whose interest is considered". Samma vidare omfattning har MEINONGS under diskussion varande hypotetiska nyttighetsbegrepp, som dock till sist får vika för ett annat. För öfrigt bör här påpekas, att man icke kan sägas vara alldeles ense om den negativitet, som enligt MEINONG vidlåder behofvets synpunkt: bevis härför v. EHRENFELS' ofvan. s. 65 not 3 anförda första och vidare betydelse af ordet i fråga. Vid sådan betydelse skulle t. ex. hos JEVONS någon motsättning mellan "wants" och "desires" alls icke föreligga. Men otvifvelaktigt är MEINONGS språkbruk terminologiskt präcisare och därför äfven terminologiskt värdefullare

skada förhindrad eller aflägsnad lust). En real tvåfald föreligger alltså under enhetligt namn, och detta förhållande ändras icke af det praktiska lifvets äkvivalensrelationer, som låta nedsättning af lust betyda olust och vice versa[1]. Men äfven i andra fall saknas kongruens mellan »nützen» och lustkausering. Viktigare än den första invändningen visar sig (2) motsättningen »angenäm — nyttig»: angenämt kallas just det, som omedel-

Ännu ett är att ur terminologisk synpunkt anmärka. Om man sätter värdet = "den sällsynta nyttan" och sålunda i värdets begrepp förenar de två momenterna "nytta" och "sällsynthet", så kunde man häri med GIDE (anf. arb.: 69 ff.) sakna "enhetlighet". Nämda "dualism" mellan värdets tvenne momenter skall likväl enligt GIDE försvinna, om man beaktar deras "logiska samband", deras "sammangående". "Teorien om *gränsnyttan* har visat, att sällsyntheten långt ifrån att vara af nyttan oafhängig och på konstlad väg inympad på henne, utan att man riktigt visste hvarför och huru detta skedde, i själfva verket är oskiljaktigt förenad med föreställningen om nytta. Sällsyntheten och nyttan äro, såsom matematikerna säga, funktioner af hvarandra, de hafva samma rot, nämligen de mänskliga behofvens begränsning till styrka." Jag vill lämna osagdt, huruvida denna GIDES förklaring är tillfredsställande, men åberopar i detta sammanhang också v. WIESERS: "folgerichtig muss sich der Güterwerth mindestens so weit von der Nützlichkeit entfernen, als sich der thatsächliche Nutzen von ihr entfernt" (*D. natürl. Werth*:11)", äfvensom v. PHILIPPOVICHS: "Bestimmend für das Mass des Werthes in jedem einzelnen Falle ist eben nicht jene allgemeine Nützlichkeit, sondern das durch die besonderen koncreten Verhältnisse bestimmte und durch sie abgegrenzte Mass des Nutzens" (anf. arb.: 204). I berörda skillnad mellan "nytta" och "nyttighet" ligger nog mer än i MEINONGS hänvisning till skillnaden mellan "aktualitet" och "potentialitet": nyttan synes potenserad utöfver att vara nyttighetens aktuella form, så skarpast då nytta och sällsynthet sägas vara funktioner af hvarandra. MEINONGS uppfattning torde här något så när svara mot den af GIDE kritiserade definitionen på värde som den sällsynta nyttan. Ett nationalekonomiskt värdebegrepp utifrån MEINONGS ofvan anförda hypotetiska begreppsbestämningar skulle dock väl snarare formuleras så, att värdet blefve en funktion af "nyttighet" och "sällsynthet", än så att begreppet i fråga uttalade "nytta" och "sällsynthet" som funktioner af hvarandra.

1 Inför en analog tvåfald i själfva värdets begrepp, sådant detta fattas enligt första modifikationen af MEINONGS allmänt värdeteoretiska ståndpunkt, drifves han att söka enhetsbandet för antydda tvåfald i "das Begehren", hvarmed ett visst närmande till v. EHRENFELS (*A S Ph* I: 337—41). Som senare (se *A* 214 ff.) med all önskvärd tydlighet visar sig, går dock detta närmande på intet vis så långt, att MEINONG skulle vilja pruta af något på den anmärkning, han i anslutning till förevarande sammanhang (*U* 10) riktar mot "v. EHRENFELS' Begriff der relativen Glücksförderung", nämligen att äfven detta blott vore ett enhetligt namn för en real tvåfald.

bart kauserar lust, det omedelbart lustkauserande säges däremot icke vara nyttigt. Viktigast är till sist (3) den iakttagelsen, att i vissa fall nytta och lust följas åt men utan kausalsammanhang, såsom i de fall, där det lustbetingande är en subjektets öfvertygelse, hvilken icke låter sig reducera till verkan af det nyttiga föremålet[1]. In summa: försöket att bestämma nytta och nyttighet genom lustkausering ger en definition, som på en gång är för vid och för trång — för vid genom att omfatta äfven det angenäma, ja, ytterst sätta detta i st. f. det nyttiga (2); för trång genom att utesluta de fall af nyttighet, där lusten icke är kausalt förbunden med det nyttiga (3)[2].

(§ 4.) Dessa svårigheter afhjälpas, om man i stället sätter »nützen» = kausera ett värdefaktum[3]. Som ett sådant låter sig t. o. m. lusten betrakta, ehuru detta betraktelsesätt är föga vanligt. I samma ögonblick som nämda definition försökes, bortfaller emellertid hvarje tanke på att ens partiellt karakterisera värdet genom nyttighetens synpunkt. Nyttighetsbegreppet blir ett derivat af värdebegreppet ej omvändt[4].

---

1 Denna förtydligande formulering genom en jämförelse med §§ 6 och 7. MEINONG hänvisar i detta sammanhang (*U* 12) själf framåt.

2 För trång vore i själfva verket definitionen äfven enligt invändningen (1), jfr s. 66 not 1 ofvan.

3 Härmed MEINONGS d e f i n i t i v a nyttighetsbegrepp gifvet: nyttighet = förmåga att kausera ett värdefaktum. Alltså har det nyttiga som sådant också "Wirkungswerth", men detta en härledd bestämning, hvarför det förbjuder sig självt att definiera "Nützlichkeit" som "Wirkungswerth". "Es hat für die Nützlichkeit eines Dinges gar nichts zu bedeuten, ob noch Exemplare der nämlichen Qualität vorhanden sind oder nicht; für den Werth" — och således äfven för "Wirkungswerth" — "kommt eventuell ausserordentlich viel darauf an". Se *U* 75 äfvensom 23.

4 I viss mån kunde detta resultat synas innebära en uppochnedvändning af det nationalekonomiska uppfattningssättet beträffande värde och nyttighet, resp. nytta. Om värdet nationalekonomiskt är = den sällsynta nyttan eller kanske rättare en funktion af nyttighet och sällsynthet, så vore ju det nationalekonomiska värdebegreppet ett derivat af nyttighetsbegreppet. I själfva verket föreligger dock ingen uppochnedvändning: nyttighetsbegreppet är ett derivat af det allmänna, ej af det ekonomiska värdebegreppet — och för värdet af det nyttiga är alltfort sällsynthetssynpunkten afgörande nog. Det nationalekonomiska värdebegreppet blir då ett värdebegrepp i andra potens. Vi instämma med MACKENZIE i *Md* N. S. IV: 427 (noten från föregående sida): "On the whole it seems correct to say that *all* economic Goods are only of the nature of Instrumental Values"

Härmed är MEINONGS *inledande* framställning afslutad, och han öfvergår (i §§ 5—10) till sin undersökning af *värdets väsen*, en undersökning af allmänt psykologisk karaktär, som ej längre eftersträfvar någon omedelbar känning med nationalekonomiens synpunkter för värdebetraktelsen. Väl kunde t. ex. gränsnyttesynpunkten sägas upptagen från det föregående men likväl endast som omsatt eller återförd till den obestämdare och generellare psykologiska expression vi ofvan[1] i förbigående berört. Naturligtvis har för öfrigt diskussionen af behofvets och af nyttighetens synpunkter gifvit ett slags psykologisk

---

(samma tanke hos v. EHRENFELS i *V W Ph* XVII: 90[1]), ehuru det visserligen måste beaktas, att denna sats ej låter sig rent konvertera, att sålunda "Wirkungswerthe" ha en vidare omfattning än de ekonomiska värdena (jfr MACKENZIE l. c: 448[1]). Men äro de ekonomiska värdena "Wirkungswerthe", så måste vid deras analys värdet möta oss tvåfaldt, lika visst som "Wirkungswerth" visar tillbaka på "Eigenwerth" (se *U* 71—5). Nationalekonomiens definitioner ge närmast uttryck åt dess egna behof. Från berörda komplicitet kan den abstrahera enligt begränsningen af dess objekt. Sysslade den ex officio med "Eigenwerthe" som "Eigenwerthe", blefve förhållandet ett och annat och skulle svara till hvad nu gäller för den allmänna värdeteorien.

1 S. 67 not 1. Ej förrän i samband med frågan om värdestorhet och den härtill knutna första modifikationen af sin allmänt värdeteoretiska ståndpunkt söker MEINONG direkt anslutning för sitt problems behandling i det sätt, hvarpå nationalekonomerna tillgodogöra sig behofvets och gränsnyttans synpunkter (*U* 75; *A S Ph* I: 333 ff.).

Nödvändigheten af gränsnyttesynpunktens omsättning till en allmännare, om den skall kunna upptagas i en allmän värdeteori, ligger för öfrigt implicite också i ett sådant yttrande af v. EHRENFELS (*V W Ph* XVII: 90—1, jfr l. c.: 87), som att "die Lehre vom Grenznutzen zieht durchwegs nur Wirkungs-Werthe in Betracht, und statuirt noch eine zweite Einschränkung des Werthbegriffes. Dem nationalökonomischen Sprachgebrauch bedeutet nämlich Begehren nach einem Dinge soviel wie Begehren nach dem Besitze des Dinges; darum kennt er auch keine anderen Werthe, als Besitz oder Verfügungsgewalt über äussere Dinge (resp. menschliche Beziehungen)", en terminologisk inexakthet, som må vara oskadlig inom nationalekonomien men blefve otillåtlig för en allmän värdeteori; "denn offenbar ist uns auch häufig die blosse Existenz äusserer Objecte von Werth, ohne dass wir hierbei an ein Besitzverhältniss oder an eine diesem analoge Verfügungsmacht dächten oder denken könnten. (So hat etwa für die meisten Angehörigen eines Staates die Existenz ethisch hoch veranlagter Mitbürger einen kaum zu überschätzenden Wirkungswerth.)" Allmänt värdeteoretiskt betyder ett tings värde alltså "värdet af dess existens" (jfr att MEINONG enligt *U* § 5, se strax nedan, bestämmer värdekänslorna såsom existenskänslor).

utfällning, som låter sig bevara för det följande: negativiteten i behofvets begrepp jämfördt med nyttighetens äfvensom detta senare begrepps vidgande utöfver lustkauseringens innebörd genom nyss antydda definition[1].

(§ 5. *Werthhaltung und Existenzgefühl.*) Då det knappast torde finnas något, som ej på ett eller annat sätt kan bli värdeföremål, synes omöjligt att taga dessa oändligt mångfaldiga föremål till utgångspunkt för en undersökning af värdets väsen. Sin utgångspunkt torde man i stället få söka i det värderande subjektets förhållande till föremålen[2], i en viss dess »Stellungnahme» gent emot tingen, sålunda i »ein bestimmtes psychisches Erlebnis», som åt de ifrågavarande tingen förlänar den karak-

1 S. 71 not 3.

2 I sin granskning af v. EHRENFELS' *System d. Werttheorie* klandrar STAUDINGER (*A S Ph* VII: 296), att den förre anser värdets väsen böra sökas endera i objekten eller i det värderande subjektet. "In dieser Alternative steckt bereits der erste grundlegende Fehler" — tertium datur: värdets väsen kunde t. ex. måhända ligga i ett (socialt) förhållande mellan personer och saker. Utan att inlåta oss på befogenheten af denna anmärkning, påpeka vi, att densamma tydligen icke skulle kunna utan vidare riktas mot MEINONG, låt vara att denne talar om subjektets "Verhalten", STAUDINGER om dess "Verhältnis". Nämda obetydliga skillnad i uttryckssätt torde emellertid sammanhänga med en afsevärd saklig divergens. STAUDINGER yrkar (l. c.: 299), att om man ej vill stanna vid "eine Beschreibung der Wertschätzungen" utan afser "eine Bestimmung der Werte", så måste man först och främst forska efter de elementer, "in denen so etwas wie Wert objectiv greifbar zu finden ist", och hvaraf såväl det sociala som det individuella lifvet uppvisar åtskilligt. En rätt analys af hithörande, t. ex. penningvärde, konstvärde, vetenskapligt värde skall här öfverallt uppdaga ett förhållande af mål och medel. "Das objektiv fassbare Verhältnis von Mittel und Ziel ist somit das Gemeinsame aller Wertrelation. 'Wert' hat ein Ding, wenn es als Mittel zu einem Ziele fungiert und nur in dieser Relation. Sie allein ist somit für uns Gegenstand der Untersuchung. Aus welchen Ursachen die Ziele selber hervorgehen, das kommt bei dieser Erforschung ebenso wenig in Betracht, wie die Frage nach der Entstehung und Ernährung der Nerven dann in Betracht kommt, wenn bloss deren Funktion zu untersuchen ist." "Von den noch allzusehr im Dunkel liegenden psychologischen Ursprüngen der Wertung, von den Gefühlen, muss man da vielleicht zunächst absehen, oder besser, sie als selbstverständliche Vorbedingungen voraussetzen." Enligt denna karaktäristik skulle tydligen äfven MEINONG träffas af den beskyllning för att sammanblanda genetisk och funktionell (analytisk) synpunkt, som STAUDINGER (l. c.: 297) närmast riktar mot v. EHRENFELS. Därpå tyda också STAUDINGERS uttalanden (l. c.: 295—6, 308) om den österrikiska nationalekonomiska skolan, med hvilken MEINONGS undersökning sammanhänger likaså visst som v. EHREN-

täristiska betydelsen af värdeföremål. Utgångspunkten blir m. a. o. »die Thatsache des Werthhaltens», värderingens faktum. Det finnes emellertid en värdering af teoretisk art, en värdering, som omedelbart är »eine rein intellectuelle Operation». Om denna är här tydligen icke fråga: den visar utöfver sig själf, så till vida som jag från annat håll måste känna hvad värde är för att bestämma ett objekt som värdeföremål. Här är fråga om den värdering, som är själfva källan för all teoretisk värdering. Och denna källa ligger, som redan de inledande §§:na ha antydt[1], i människans »Gemüthsleben». Ifrågavarande primära värdering är alltså emotional men synes närmare bestämdt böra karaktäriseras som en känsla[2]. Eller borde den

FELS'. Och hvad beträffar den subjektivism, som enligt STAUDINGERS hela kritik utmärker v. EHRENFELS' värdeteori, skulle väl samme kritiker ej kunna skänka MEINONG så synnerligen mycket större erkännande. Å andra sidan tillspetsar sig v. EHRENFELS' subjektivism i ett sådant uttalande som: "Werth ist die von der Sprache irrthümlich objectivirte Beziehung eines Dinges zu einem auf dasselbe gerichteten menschlichen Begehren" (*V W Ph* XVII: 89, jfr *A S Ph* II: 104 och *S W* I: 1 ff.), och utmynnar i polemik mot MEINONGS uppfattning, "dass der Werth eine Eigenschaft des Werthvollen und daher in seiner Existenz an die Existenz des Letzteren gebunden sei" (*U* 69, jfr *U* 27), en uppfattning som enligt v. EHRENFELS invecklar MEINONG i olösliga svårigheter beträffande det tillkommandes och det förflutnas värde (*A S Ph* II: 105—6). Ur liknande synpunkt bekämpar han MEINONGS definition af värdet såsom en förmåga hos objektet (*U* 25) — värdet är endast en på antydt sätt karaktäriserad relation, "Beziehung" (*S W* I: 63—5). Tydligen faller MEINONGS ståndpunkt mellan en extremt objektivistisk och en lika extremt subjektivistisk uppfattning af värdets natur, men vore dock åtskilligt mera besläktad med den sistnämda. Dessa antydningar för att eftertryckligt fästa uppmärksamheten vid en hufvudfråga för den allmänna värdeundersökningen och vid de riktningar, i hvilka sagda frågas besvarande kan förlöpa.

1 Ofvan s. 64 med not 4.

2 I sak föreligger här den tydligaste distinktion mellan intellektuell och emotional värdering. För den intellektuella värderingen, som är posterius i förhållande till den emotionala, vill MEINONG reservera termen "Bewerthen" eller "Werthurtheil" (*A S Ph* I: 343; *A* 251). Den emotionala värderingen får från första början termen "Werthhalten" som beteckning, hvarmed då skall förstås "das durch die Ueberzeugung vom Dasein oder Nichtdasein eines Objectes ausgelöste Gefühl" (*A* 251). Sedermera i den andra modifikationen af sin allmänt värdeteoretiska ståndpunkt, statuerar MEINONG ytterligare ett slags emotional värdering, den som utlöses genom "die Annahme von der Existenz oder Nichtexistenz eines Objectes" — för denna form af värdering reserveras termen "Werthen" (*A* 252).

måhända snarare karaktäriseras som »Begehrung»? Så enligt v. EHRENFELS[1]. Mot detta alternativ talar emellertid redan, att ett slags värdering ofta går före och motiverar »begärandet» — framför allt dock att man icke begär, hvad som i den begärda formen redan är till: man begär något endast så till vida som det icke är till[2]. Omvändt däremot fäster jag värde vid

1 Härmed afser v. EHRENFELS "nicht ausschliesslich ein actuelles, sondern ebensowohl ein mögliches Begehren oder, was dasselbe, eine Begehrensdisposition" (*V W Ph* XVII: 209; *A S Ph* II: 104; jfr *S W* I:53). Detta förbises heller icke af MEINONG (se *U* 15[1], 25[1]), som emellertid förklarar, att "will man die Begehrens-Disposition auch dort massgebend sein lassen, wo durch die äussere Sachlage ein wirkliches Begehren ausgeschlossen ist", och grundar man sin värdedefinition på en sådan uppfattning, så gåfve detta "eine jener 'künstlichen' Definitionen, die selbst in der Mathematik, auch wenn sie den Vorzug grösserer Präcision für sich haben, den natürlichen Gedanken so leicht eher verdunkeln als beleuchten". Härtill kommer, säger MEINONG, att äfven v. EHRENFELS faktiskt grundar sina vidare undersökningar (i *V W Ph*) på "Gefühls-" i st. f. "Begehrungs-Dispositionen".

2 Denna invändning medgifves af v. EHRENFELS som befogad, och modifierar han inför densamma sin ofvan not 2 till s. 73 not anförda värdedefinition sålunda: "Wert ist die von der Sprache fälschlich objectivirte Beziehung eines Dinges *O* zu der Begehrens-Disposition eines Subjectes *S*, der zufolge das *O* von dem *S* begehrt werden könnte, insofern oder sobald als das *S* die Überzeugung von der Existenz des *O* nicht besitzt oder verlieren sollte" (*A S Ph* II: 104; jfr *S W* I: 53). MEINONG framhåller i sin senaste värdeteoretiska publikation (*A* 244), att han tidigare skulle ha replikerat på följande sätt. Mot en så modifierad definition vore formellt ingenting att anmärka, n. b. om berörda villkor är "statthaft". "Kann ich aber noch begehrbar nennen, was nur begehrbar wäre unter einer Bedingung, die unter den vorliegenden Umständen unerfüllbar ist? Wäre einem Vergangenen in dieser Weise Begehrbarkeit zusprechen nicht eben so gut, als wollte man einen Rhombus deshalb ein Quadrat nennen, weil er ohne Zweifel die Eigenschaften eines Quadrates hätte, wenn seine Winkel nicht schiefe, sondern rechte wären?" För en analog tankegång jfr *U* § 17 *Das Zeitmoment*, speciellt s. 50.

Med antydda bevisföring känner sig emellertid MEINONG ej längre tillfreds. Hvarför? Genetiskt torde den saken sammanhänga med hans första modifikation af sin allmänt värdeteoretiska ståndpunkt, som hade sin yttre anledning i vissa invändningar från v. EHRENFELS' sida och äfven skenbart innebär ett slags närmande till denne. MEINONG ger då en ny karaktäristik af värdetanken och betecknar därvid värdet såsom "die Fähigkeit eines Objectes, sich — — — im Kampfe um's Dasein als Begehrungs-Object zu behaupten" (*A S Ph* I: 340). Ej utan skäl påpekar v. EHRENFELS, att man mot denna definition kunde anmärka ungefär hvad MEINONG invändt mot hans: "Denn ein Ding, von dessen Existenz wir fest überzeugt sind, besitzt streng genommen die Fähigkeit, sich als

något endast om det existerar; eller åtminstone är icke den faktiska existensen »ein Werthhindernis» på samma sätt som den är »ein Begehrungshindernis». Enda utvägen är då att tänka sig ifrågavarande primära värdering som en känsla. Lik-

unser Begehrungsobject zu behaupten, nicht" (*A S Ph* II: 106). Har v. EHRENFELS rätt häri, måste MEINONG, som alltfort icke vill veta af "die Einbeziehung des Begehrens in eine möglichst 'natürliche' Wert-Definition" (*A S Ph* I: 341), dock tydligen revidera sin forna tankegång. Så sker, då han numer själf mot densamma invänder följande (*A* 244—5). "Begehrbarkeit ist natürlich so viel als Fähigkeit begehrt zu werden: Fähigkeit aber kann zwar ohne Bedenken in irgend einer Weise dem, das fähig ist, als eine Art Eigenschaft zugeschrieben werden (huruvida v. EHRENFELS skulle godkänna denna tankegång synes minst sagdt tvifvelaktigt enligt not 2 till s. 73 ofvan), allein sie nimmt den übrigen und zunächst so zu nennenden Eigenschaften gegenüber doch eine deutliche Ausnahmestellung ein. Im Hinblick auf diese ist vor Allem der Vergleich mit dem Rhombus nicht beweisend. Wie wenig man sich in der That behindert fühlt, eine Disposition zu einer Zeit ins Auge zu fassen, wo einer Actualisirung derselben Hindernisse im Wege stehen, zeigt am eindringlichsten der Gedanke an 'Raphael ohne Hände' — —. In unserem Falle aber kommt noch vor Allem in Betracht, dass der Umstand, um deswillen es nicht zur Actualisirung der 'Begehrbarkeit' kommt, die Existenz dessen ist, dem das Begehren sich sonst zuwenden könnte."

Häraf framgår, att MEINONG icke längre kan finna den i texten här ofvan framlagda bevisningen för en känslo- i st. f. viljeteori tillfyllestgörande, en ändring i ståndpunkt, som sammanhänger med införandet af "Annahmen" jämte "Urtheile", när det gäller att förklara den emotionala värderingen i dess båda former "Werthungen" och "Werthhaltungen" (se ofvan s. 74 not 2). Så till vida åligger det MEINONGS senaste värdeteoretiska publikation att lämna en alldeles ny bevisning för känsloteoriens befogenhet framför viljeteorien. Denna nya bevisföring inskränker sig, hvad det positiva angår, till följande (*A* 245—6). "Schon das tägliche Leben weiss, dass es active und passive Naturen unter den Menschen giebt, was speciell auf emotionalem Gebiete darin zur Geltung kommt, dass in betreff der allgemeinen Disponirtheit zum Fühlen einerseits und zum Begehren andererseits eine gewisse Unabhängigkeit der Veränderlichkeit besteht. Es giebt also z. B. Menschen, welche die Last, die ihnen das Leben etwa auflegt, gar wohl spüren, es aber gleichwohl unterlassen, sich dieser Last zu widersetzen. Sollte für solche Menschen das Glück keinen Werth, das Unglück keinen Unwerth haben? Beispiele dieser Art weisen aber nur besonders deutlich auf das hin, was mir die Beobachtung im Grunde bei jedem Verhalten gegenüber Werthobjecten zu beleuchten scheint, nämlich, dass dabei jederzeit in erster Linie die Gefühle und nur in zweiter die Begehrungen in Frage kommen. Insofern drängen die Thatsachen nun doch wieder zur Gefühlsdefinition des Werthes hin." Häraf är tydligt — som redan antydts och äfven vår undersökning i det följande skall bekräfta — att MEINONGS känsloteori för värdet under fortgången af hans undersökningar kommit i mindre utpräglad motsättning till en viljeteoretisk stånd-

som man på detta sätt värderar ett föremåls existens, kan man emellertid ock värdera dess icke-existens. Värdekänslan[1] må därför sägas vara en existenskänsla[2].

(§ 6. *Werth- und Lust-Causation.* § 7. *Die Verbindung durch das Urtheil.* § 8. *Das Werthgefühl als Urtheilsgefühl.*) Inför vårt nu vunna resultat undgår man omöjligen spörsmålet, hvad det kan vara, som härvid förbinder känsla och föremål, som mellan dem stiftar det sammanhang, hvarförutan föremålet icke vore värdeföremål. Närmast till hands synes ligga att antaga föremålet kausera värdekänslan. En bestämd negativ

---

punkt, än den från början varit. I själfva verket betecknar hvar och en af den ursprungliga ståndpunktens modifikationer ett särskildt steg i den riktningen.

Dubbelt intresse får denna iakttagelse, om man till jämförande undersökning upptager en viljeteoretisk uppfattning sådan som H. SCHWARZ'. "En Begehrungstheorie des Werthes" uppställer KRUEGER (*D. Begriff d. absol. Wertvollen*: 33), till en sådan synes äfven SIMMEL tendera (se flerestädes i första kapitlet af *Philosophie des Geldes*, speciellt s. 20). "Die Gefühlstheorie" i en eller annan form omfatta efter publicerandet af MEINONGS *Untersuchungen* HÖFLER (*Psychologie*: 423 i full öfverensstämmelse med MEINONG), CORNELIUS (*Psychologie*: 376—7), COHN (*Z Ph* CX: 220—1), KREIBIG (*Psychol. Grundlegung e. Systems d. Werth-theorie*: 3, 12), REISCHLE (*Werturteile u. Glaubensurteile*: 29—30) och O. RITSCHL (*Ueber Werthurtheile*: 21; enligt LOTZES betydelse för hela den ritschlska skolans och redan för A. RITSCHLS värdeuppfattning — se anf. arb.: 11 — må här påpekas, att före MEINONG LOTZE alldeles bestämdt tillhör denna riktning, jfr t. ex. *Mikrokosmus* II³: 316, *Kleine Schriften* III: 202). Utanför denna motsättning faller KRAUS (*zur Theorie des Wertes*) genom sin anslutning till BRENTANOS uppfattning af "die Phänomene der Liebe und des Hasses" (anf. arb.: 8, 135—6 och "Vorwort" pag. IV), så ock EISLER (*Studien zur Werttheorie*) ehuru af annan grund (jfr ofvan s. 64 not 3). E. v. HARTMANN (*D. Wertbegriff u. d. Lustwert* i *Z Ph* CVI: 20 ff., se särskildt 22) vill höja sig öfver teoriernas motsättning genom att för all "Wertbestimmung" fordra "logische Vorstellungsfunction", "Gefühl" och "zwecksetzenden Willen"; enligt MEINONG vore väl detta re vera viljeteori.

1 Med "Werthgefühl" i detta sammanhang förstås själfva den primära, den emotionala värderingen. Senare (*U* 59) får MEINONG anledning att skilja mellan "Werthgefühle" i vidsträckt och i inskränkt bemärkelse, de senare koordinerade med "Werthhaltungsgefühle". Strängt taget är här och i den närmaste fortsättningen hvad MEINONG kallar "Werthgefühl" egentligen och väsentligen detsamma som senare heter "Werthhaltungsgefühl". *U* 23 talas ock om "das Gefühl der Werthhaltung" såsom "jenes Werthgefühl, das in jeder Werththatsache als charakteristisches Moment derselben seine Stelle hat". Så till vida kunde här och i närmast följande sammanhang termen "värderingskänsla" insättas för det obestämdare uttrycket "värdekänsla".

2 Jfr slutet af not 1 till s. 72 ofvan.

instans möter denna hypotes i alla de fall, där det som värderas är någontings icke-existens: hvad som ej existerar verkar heller ingenting. Tydligen värderar jag emellertid en icke-existens — positivt eller negativt — endast när jag är öfvertygad om densamma: öfvertygelsen ger mig då en känsla af vare sig frihet från eller brist på ifrågavarande. Undersöker man vidare, hvad jag skulle vilja kalla de positiva existensfallen (de föregående de negativa), så är lättast att bland de icke ekonomiska värdena påträffa sådana, som göra en kausal förbindelse tvifvelaktig, och där i alla händelser det för värdekänslan omedelbart betingande är en öfvertygelse: jag måste veta om eller tro på en väns lycka för att kunna fästa värde vid densamma, och detta mitt vetande eller denna min tro kan bygga på slutledningar, utan att något direkt kausalsammanhang med det värderade spelat in. Indirekt må ett kausalsammanhang kunna ha betydelse, om jag t. ex. känner, att nu de orsaker inträdt, hvaraf min väns lycka beror, och därför sluter att ifrågavarande verkan ej kan utebli. Ett dylikt indirekt kausalsammanhang är dock icke det, som föresväfvat kausalförklaringen. Bortsedt från huruvida en öfvertygelse ens någonsin kan med rätta sägas kauserad af det eller det föremålet[1], finnas också felaktiga öfvertygelser, som ge upphof till värdekänslor: i dylika fall kunde man väl ej gärna säga att föremålet kauserat värdekänslan[2]. Afgörande är emellertid betraktelsen af de fall, där

1 Man jämföre *A* 63—5, där det visas, att kausaltanken ej ens mäktar förklara "die Ueberzeugungsvermittelung", m. a. o. ett visst sammanhang mellan tvenne omdömen, hvaraf slutandet kan vara ett specialfall, och detta ehuru en kausalnexus ingalunda behöfver vara utesluten från därvid föreliggande realrelation.

2 Hur föga kauseringstanken mäktar förklara sammanhanget mellan föremål och värdekänsla belyses bättre än genom de af MEINONG diskuterade här icke refererade exemplen, om vi upptaga ett fall, som MEINONG annorstädes och i annat syfte framdragit (*A* 246—7). En samlare har för högt pris köpt en gammal viol — vi kunna antaga en Amati — och visar stolt densamma för en kännare. Denne undersöker fiolen och ådagalägger klarligen, att det är en efterhärmning af modernt datum. Man jämföre ägarens värdekänslor före och efter uppdagandet häraf: vid oförändrad kausalitet från föremålets sida på ägarens förnimmande resultera allt efter hans öfvertygelse om äkthet eller oäkthet helt motsatta värdekänslor. — Man invände här icke, att ett och samma kauserande under olika omständigheter ger olika verkan. Det är nämligen de olika omständigheterna och ej det oförändrade kauserandet, som då förklara värdekänslans olikhet. Skulle kausaltanken här förklara declarandum, så ville det säga, att den oförändrade kausaliteten kauserat äfven de olika omständigheterna, quod est absurdum

förmågan att kausera lust är väsentlig för det värderade. Vore här den af föremålet under gynnsamma omständigheter framkallade lusten själfva värdekänslan, så kunde man värdera föremålet blott så länge det framkallar lust: en kakelugn t. ex. blott så länge jag njuter den behagliga värmesensation, hvaraf dess värde beror. Men äfven i hithörande fall värderar jag ej utan öfvertygelse om det värderades existens. Öfverallt komma vi tillbaka till öfvertygelsen om någontings existens, resp. ickeexistens såsom det, hvarförutan ingen värdekänsla kan vara till. Då nu hvarje öfvertygelse är att fatta som ett vare sig jakande eller nekande omdöme, låter sig värdekänslan tydligen karakterisera som omdömeskänsla[1]. Det kanhända olösliga

---

1 Jfr *A* 246. Prägnantast skulle värdekänslan t. o. m. betecknas som en existentialomdömeskänsla. I MEINONGS uppfattning af värdekänslan som omdömeskänsla instämmer HÖFLER oreserveradt (*Psychologie*: 420) och COHN något så när (i *Z Ph* CX: 221 — egentlig värdering beroende af ett omdöme "über Existenz, Nützlichkeit etc. des Gewerteten"; i det sista alternativet utgångspunkten för en afvikelse à la CORNELIUS och REISCHLE). Som omdömeskänsla men grundad på värdeomdömet (jfr i fortsättningen om REISCHLE) fattas värdekänslan af CORNELIUS (*Psychologie*: 377, 441). JODL erkänner (i *A S Ph* I: 488), att värdekänslorna äro omdömeskänslor så till vida, som de enligt hans egen psykologiska terminologi "nicht der primären Stufe angehören, d. h. keine sinnlichen, sondern durch Vorstellungen und Urteil vermittelte Gefühle sind". KREIBIG (*Psych. Grundlegung e. Systems d. Wert-Theorie:* 13) anger sin uppfattning sålunda: "Wir glauben nicht, dass das primäre Urtheil die Voraussetzung oder Ursache des Wertgefühles sei, sondern dass es das Correlat des Wertgefühles auf der Denkgrundseite des Phänomens bedeute." Om v. EHRENFELS', SCHWARZ' och REISCHLES opposition mot MEINONGS tes på denna punkt se nedan ss. 171 ff., speciellt s. 173 not 4.

Onekligen är det omdöme, hvarförutan enligt MEINONG ingen "Werthhaltung" kommer till stånd, just här berörda existentialomdöme, och detta identifieras aldrig af MEINONG med värdeomdöme. Endast om man falskeligen identifierar dessa, kan man som REISCHLE, *Werturteile u. Glaubensurteile*: 20—1 förklara följande. "Während FEL. KRUEGER Gewicht darauf legt, dass die Wertungen den Werturteilen zu Grunde liegen und dass sie nur teilweise in Gestalt von Werturteilen ihren Ausdruck finden, hält MEINONG auch in seiner letzten Veröffentlichung daran fest, dass die Wertungen selbst nur durch ein Werturteil zu stande kommen: 'wenn ich ein Object bewerte, so geschieht dies, indem ich ihm Wert zuerkenne, also ein Werturteil fälle' " (sistnämda ställe från *A S. Ph* I: 343). I ett sammanhang, där MEINONGS uppmärksamhet närmast riktar sig på distinktionen mellan "Werthung" och "Werthhaltung" (jfr ofvan s. 74 not 2), opponerar han mot detta uttalande (*A* 252[1]) men finner förbiseendet

problemet, hur omdömet bär sig åt för att fatta verkligheten, tynger ej den värdeteoretiska undersökningen mer än hvad vetenskaplig forskning som helst och kan alltså här lämnas ur sikte.

(§ 8.) På samma gång är klart, att den ifrågasatta kausalsynpunkten för förklaringen af sambandet mellan förmål och värdering är slutgiltigt aflägsnad, då ju i de fall, där lustkausering föreligger, den kauserade lusten icke är värdekänslan.

---

i sig obetydligt, låt vara att det enligt REISCHLES identifikation af "Werthung" och "Werthhaltung" skall kunna leda till en missuppfattning af den meinongska värdeteoriens grundtanke. Mig synes felet ligga djupare än så. Bortsedt från skillnaden mellan "Werthung" och "Werthaltung", som MEINONG fixerar först i sin sista värdeteoretiska publikation, och hvartill REISCHLES till sitt datum tidigare inlägg naturligtvis icke kan taga hänsyn, förklarar REISCHLE, att MEINONG fortfarande (n. b. i *A S Ph* I) fasthåller värdeomdömet (enligt MEINONG re vera = intellektuell värdering) såsom betingande för den emotionala värderingen. Och dock är enligt MEINONG just motsatsen förhållandet (se ofvan s. 74 med not 2). Den påstådda motsatsen till KRUEGER existerar sålunda icke. Existential- ej värdeomdömet betingar den emotionala värderingen. Sådant utesluter icke, att äfven värdeomdömen mången gång kunna uppträda som förutsättningar ("Voraussetzungsurtheile") för "Werthhaltungen", men detta är icke i alla och endast i relativt komplicerade fall förhållandet (jfr *U* 78). Man beakte, att som "Voraussetzungsurtheile" kunna fungera ej blott det aldrig felande "Haupturtheil", som äger existential form eller kan återföras till sådan, utan ock eventuellt många slags "Nebenurtheile" (se *U* §§ 18, 21; s. 62 därstädes förekommer anfördt som exempel på ett sådant biomdöme just ett — värdeomdöme, men har man trängt in i MEINONGS tankegång, bör detta ej verka förvillande). I hvad mån REISCHLES felaktiga uppfattning kan sammanhänga med en viss otydlighet, som vidlåder MEINONGS utredning i *A S Ph* I om värdeomdömet och dess förutsättningar, se nedan slutet af not 3 till s. 147.

Då värdekänslan här bestämts som omdömeskänsla och förut som existenskänsla, må i närvarande sammanhang påpekas, att MEINONGS senaste värdeteoretiska publikation (*A* 250—1) med allt eftertryck fasthåller tesen: "Werthgefühle sind Existenz- (resp. Nichtexistenz-) Gefühle". Innebörden är emellertid icke längre fullkomligt densamma. "Was mir bei Aufstellung dieser Behauptung aber noch unbekannt war, und die sorgfältigste Berücksichtigung verlangt, ist die Thatsache, dass die beiden Objective Existenz und Nichtexistenz nicht nur durch das Urtheil sondern auch durch die Annahme erfasst werden können, und demgemäss die Werthgefühle sich nicht nur als Urtheilsgefühle sondern eventuell auch als Annahmegefühle oder genauer gefühlsartige Zustände darstellen, durch die das Subject dort auf Annahmen reagirt, wo im Urtheilsfalle sich die Werthhaltungen einzustellen pflegen"; jfr ofvan s. 74 not 2. Termen objektiv förklaras längre fram (se not 2 till s. 123).

Hvad här under lustkausering går hand i hand med denna, är icke värdet utan nyttigheten[1]. Vid oförändrad lustkausering kan värdet tydligen variera ansenligt allt efter som det kauserande ena gången finnes till i stor myckenhet men andra gånger kanske blott i ringa mängd. För självfva lustkauseringen är likgiltigt, om jämte det kauserande finnas många eller få föremål af liknande beskaffenhet. Däremot synes antagligt nog, att den känsla, som framkallas af ett bestämdt omdöme, kan modifieras till sin styrka genom andra omdömen uttryckande någon öfvertygelse om konkomiterande omständigheter.

(§ 9. *Werthgefühl und Werth.*) För att bestämma värdets väsen ha vi tagit vår utgångspunkt i (den emotionala) värderingens faktum, men detta eller värdekänslan sammanfaller dock icke med värdet självt: ett föremåls värde består icke däri att det värderas. Mot ett dylikt antagande skulle dels tala att mycket värderas, som intet värde har — belysande fall kan man finna i åtskillig öfvertro — dels att hvad som har värde ofta nog icke värderas, det må vara temporärt eller öfver hufvud. Värdet kan ej sägas bundet vid den aktuella värderingen utan blott vid den möjliga. Vidare synas emotionala och intellektuella anomalier böra vara från denna möjliga värdering uteslutna, så att för densamma skulle kräfvas gynnsamma omständigheter eller närmare bestämdt »ausreichende Orientirtheit, sowie normaler Geistes- und Gemüthszustand». Ett föremåls värde skulle då som sagdt ej ligga »im Werthgehalten-werden» utan »im Werthgehalten-werden-können unter Voraussetzung der erforderlichen günstigen Umstände». Och värde skulle enligt MEINONGS definition vara »die Fähigheit — — für den ausreichend Orientirten, falls dieser normal[2] veran-

1 Härmed återvänder naturligtvis icke MEINONG till att fatta nyttighetsbegreppet på det sätt han själf vederlagt. Nyttighet betyder för honom alltfort förmåga att kausera ett värdefaktum, men som ett sådant värdefaktum låter äfven lusten fatta sig. Här skulle då vara fråga om just denna form af nyttighet. Jfr ofvan ss. 66 ff.

2 Normalitetens synpunkt; som framträder äfven inom v. EHRENFELS' värdeteori, anser STAUDINGER (*A S Ph* VII: 308) icke kunna försvara sin plats därinom. I analogi till hvad ofvan not *2* till s. 73 uppvisats, borde samma anmärkning få räknas som implicite riktad äfven mot MEINONG. Vi citera. "Wie EHRENFELS von seinen Voraussetzungen aus zu solcher Norm gelangen kann,

ist schlechterdings unerfindlich. Nach seiner Grundvoraussetzung bestimmt ja das Begehren selbst. Und hier wird doch eine Norm für das Begehren gefordert; es wird also eine höhere Instanz über das Begehren gesetzt. Woher stammt diese Instanz bei EHRENFELS? Aus dem Nirgendlande. Es ist nirgend in seinen Voraussetzungen eine Anknüpfung dafür zu finden. Wohl hat er ja späterhin von dem Werte der Abstraktion geredet; aber in seiner Grundlegung (z. B. *S W* I: 9) hat er sie geradezu methodisch abgewiesen. Nun macht er, durch eine blitzgleich vom Himmel gefallene Subreption, eine Anleihe bei dem zuvor abgewiesenen Gedanken, um das Gefühl als 'normal' zu bestimmen. Dass damit seine Methode selber zusammenbricht, merkt er nicht."

Tydligen skulle det anförda mutatis mutandis kunna vändas äfven mot MEINONG. Är det enligt v. EHRENFELS "das Begehren" som bestämmer värdet, så är det enligt MEINONG "das Gefühl", låt vara en af existentialomdöme och eventuellt andra omdömen betingad. Till större enkelhets vinnande må den intellektuella normaliteten gärna förutsättas, för att känslans utslag liksom för v. EHRENFELS "begärandets" skall vara, om vi så få säga, rent och ej några störande momenter inblandas. Vi bortse alltså tills vidare från denna intellektuella normalitet och kritiken kommer då endast att gälla "begärandets" liksom "känslans" normalitet. Hvadan nu denna normalitet för begärandet såsom sådant, för känslan som sådan? Den ifrågasätter en instans öfver den, som resp. teorier sätta som den högsta, i ena fallet "das Begehren", i andra fallet känslan. För MEINONGS del kan STAUDINGERS kritik få anses från en sida bekräftad — från en annan sida visserligen icke — genom ett sådant uttalande som (*U* 82): "Auch die Werth-Anomalie begründet einen wahren objectiven Werth, aber freilich nur für das betreffende Subject, so dass er, wenn ihm etwa eine überwältigende Mehrheit anders Fühlender gegenübersteht, vom Standpunkte der Letzteren aus ganz wohl zu vernachlässigen sein mag" (jfr härmed § 26, speciellt ss. 76, 79 och dessutom uttalandet s. 25, "dass der Werth an emotionalen Anomalien ebenso wenig eine unübersteigliche Schranke findet als an intellectuellen").

Att söka sakligt skipa rätt mellan de olika ståndpunkterna, därtill är här icke platsen, men väl kan STAUDINGERS kritik af v. EHRENFELS transporterad på MEINONG fästa uppmärksamheten vid en från den senares allmänna förutsättningar omotiverad inskränkning af det generella värdebegreppet, då detta utan restriktion hänvisar på "normale Veranlagung" hos värdesubjektet såsom villkor för värde och sammanhanget åtminstone icke utesluter, att denna normalitet skulle omfatta äfven värdesubjektets känslolif. Är värdeanomalien stundom grund för ett sant och objektivt värde, hur kan då för värde öfver hufvud fordras "normale Veranlagung"; och fordras denna, hur kan då värdeanomalien grunda något som helst värde? Ville MEINONG icke med uttrycket "normale Veranlagung" fordra känslolifvets normalitet, hvilket hans senast citerade uttalanden nästan kunde ge vid handen, så vore definitionens formulering en redan i sig hart när obegriplig inadvertens, men dubbelt obegriplig inför det aktuella läget i psykiatriens vetenskap och öfver hufvud den psykologiska forskning, som ägnat sig åt det abnorma själslifvet. Som ett omisskänneligt direkt och positivt bevis för känslolifvets inryckande under villkoret "normale Veranlagung" betraktar jag det resymerande uttrycket i *A S Ph* I: 328

lagt ist, die thatsächliche Grundlage für ein Werthgefühl abzugeben»[1]. Så fattadt är värde »ein Attribut des Werthvollen[2], und zwar ein ihm möglichst constant zukommendes». Värdekänslan däremot tillhör icke värdeobjektet utan det värderande subjektet och beledsagar ej heller värdeobjektet med den konstans som fordras af värdet.

"ein intellectuell und emotional normales Subject" men ej det strax före definitionen *U* 25 stående uttrycket "normaler Geistes- und Gemüthszustand". Betonas motsättningen "anlag — tillstånd", så kunde åtminstone tänkas, att uttrycket i fråga skulle beteckna ett individens intellektuella och emotionala genomsnittstillstånd, men ett dylikt utesluter tydligen det abnorma själslifvet på intet vis, tvärtom. Häri måhända en antydan, hur normaliteten bör fattas. I själfva verket ligger det just för den meinongska värdeteoriens lynne, att man skulle utgå från den "normala" eller genomsnittliga känsloreaktionen hos en individ gent emot öfvertygelsen om ett föremåls existens (*A S Ph* I: 329), därest man har att bestämma detta föremåls värde för honom. Denna genomsnittsreaktion hade man fastställa, vare sig individens känslolif jämfördt med andras (i allmänhet, resp. blott på ifrågavarande punkt) företer en anomal prägel eller icke. Samma genomsnittssynpunkt kan emellertid också läggas på den ene individens känslolif jämfördt med andras, och det är väl i själfva verket just den, som framskymtar i citatet ofvan från *U* 82. Men i så fall skulle den emotionala normalitetens synpunkt egentligen icke för MEINONG innebära erkännandet af någon öfver känslan stående norm. Dylik normalitet reducerar normen till något lika osjälfständigt gent emot det normerade, som genomsnittstalet är i förhållande till de enskilda tal, för hvilka det är genomsnittstal. Huruvida slik uppfattning af normaliteten är tillfredsställande, måste här lämnas som öppen fråga. Den räddar emellertid MEINONG från en annars alltför uppenbar inkonsekvens i det principiella. Nyss antydda motsägelse ("Werthanomalie" contra "normale Veranlagung") försvinner härvid icke fullständigt men förlorar tydligen i skärpa.

1 *A S Ph* I: 337 påpekar MEINONG, att hans där gifna modifikation för uppfattningen af värdets "Grösse" återverkar på det allmänna värdebegreppet och "unvermeidlich" leder till dettas modifikation, nämligen så, att det vid hvarje värde är fråga om tvenne "Werthgefühle", den ena afseende värdeföremålets existens, den andra dess icke-existens. "Den Wert eines Objectes macht also nicht nur seine Fähigkeit aus vermöge seiner Existenz, sondern auch die vermöge seiner Nicht-Existenz das Gefühl des betreffenden Subjectes auf sich zu ziehen." Det fullständiga värdet af något vore en funktion af båda dessa aldrig på en gång aktuellt gifna "Werthgefühle" och skulle heller aldrig kunna fattas i sin totalitet genom den blotta känslan utan endast genom värdeomdömet, d. v. s. den intellektuella värdering, som bygger på ifrågavarande tvenne af ett positivt och ett negativt existentialomdöme (härför inträda senare minst ett eller ock två "Annahmen"; se *A S Ph* I: 341—3 och *A* 240, 248—9, 253) betingade "Werthgefühle".

2 v. EHRENFELS' opposition mot denna uppfattning se ofvan s. 74

(§ 10. *Die beiden Relativitäten am Werthe.*) Om värdet sålunda bestämts som en förmåga, ligger häri tydligen den allmänna relativitet, som är oskiljaktig från förmågans begrepp: hvarje förmåga är en förmåga af något, d. v. s. har ett korrelat, som i förevarande fall är värdekänslan. Då en värdekänsla icke kan äga rum annat än inom ett värderande subjekt, följer emellertid den ytterligare relativitet, att värdet som förmåga icke kan verka annat än under förutsättningen af ett värderande subjekts tillvaro[1], noga sedt tillvaron af ett subjekt, hvars känslolifs beskaffenhet är just sådan, att ett så och så beskaffadt objekt förmår hos detsamma framkalla en bestämd värdekänsla. Utan att på minsta vis förändra sig kan ett ting, som har värde, mista detta, om det subjekt upphör att existera, hvartill tingets värde hänför sig[2]. Tillägger man någonting värde. så innebär detta först och främst, att man tillskrifver det en viss förmåga, och dessutom att man påstår ett subjekt existera, hos hvilket denna förmåga kan så till sägandes omsätta sig i verklighet.

(§ 10.) Af ifrågavarande tvenne relativiteter låter sig emellertid en, »förmågans», formulera så, att därigenom intet relativt tillägges objektet som egenskap. Detta om man förklarar: objektet är på sådant vis beskaffadt, att därest någon känner dess existens, blifver han genom nämda sin insikt påverkad

1 Man jämföre här SCHOPENHAUER, *Sämmtl. Werke* III: 542. Sedan SCHOPENHAUER polemiserat mot KANTS antagande af ett ändamål i sig, fortsätter han som följer. "Nicht besser steht es mit dem 'absoluten Werth', der solchem angeblichen, aber undenkbaren Zweck an sich zukommen soll. Denn auch diesen muss ich, ohne Gnade, als *contradictio in adjecto* stämpeln. Jeder Werth ist eine Vergleichungsgrösse, und sogar steht er nothwendig in doppelter Relation: denn erstlich ist er relativ, indem er für jemanden ist, und zweitens ist er komparativ, indem er im Vergleich mit etwas Anderem, wonach er geschätzt wird, ist. Aus diesen zwei Relationen hinausgesetzt, verliert der Begriff Werth allen Sinn und Bedeutung. Dies ist zu klar, als dass es noch einer weitern Auseinandersetzung bedürfte." SCHOPENHAUERS relativitet n:o 1 är tydligen identisk med MEINONGS n:o 2; i själfva verket föreligger också en identitet mellan SCHOPENHAUERS n:o 2 och MEINONGS n:o 1, så till vida som korrelatet till värdet som förmåga just är "das Werthgefühl" (*U* 27) och denna tydligen är det, "wonach er (n. b. der Werth) geschätzt wird".

2 På samma sätt kan naturligtvis ett tings värde förändra sig, upphöra eller öfvergå till ovärde, om motsvarande värdesubjekts beskaffenhet växlar.

till glädje eller till sorg. »Was hier dem Objecte nachgesagt wird, ist das so und so Beschaffensein, welches natürlich davon ganz unabhängig ist, ob ein psychisches Wesen von dieser Beschaffenheit Notiz nimmt oder nicht.» Att denna vändning till det objektiva eller rättare absoluta är möjlig vid den ena af värdets tvenne relativiteter, torde jämte förbiseendet af den andra relativiteten, »subjektets», i sin mån förklara, att man så ogärna nöjer sig med värdets relativitet och så ofta trott sig kunna framtränga till ett absolut värde hos tingen, ett värde, som vore för dem immanent och oberoende af alla förändringar i det omgifvande. Ett dylikt värde hade emellertid intet att skaffa med hvad man eljest fattar som värde och för hvilket det just är karaktäristiskt att kunna på förut antydt vis växla trots oförändrad beskaffenhet hos värdeobjektet. Om ett absolut värde kan man alltså icke rätteligen tala[1]. Men huruvida detta resultat utesluter, att man får skilja mellan objektiva och subjektiva, mellan sanna och inbillade värden, är en annan fråga. För dess besvarande är nödvändigt att djupare tränga in i värdekänslans natur, då ju denna är »das ausschliesslich Phänomenale, also Erfahrbare am Werthe».

B. **»Von den Urtheilsgefühlen».**

Värdekänslan har redan bestämts som omdömeskänsla. Detta motiverar nu öfvergången till vår allmänna värdeundersöknings andra kapitel: *Von den Urtheilsgefühlen.* Kapitlets underrubriker äro *Allgemeines* (§§ 11—2) — *Die Werthgefühle nach ihrem Inhalte* (§§ 13—7) — *Die Voraussetzungsurtheile* (§§ 18—21). Härtill kommer ett »Anhang» med öfverskriften *Gefühls- und Begehrungsgefühle* (§ 22).

(§ 11. *Vorstellungsgefühl und Urtheilsgefühl. Die psychologischen Voraussetzungen des Gefühls.*) Vårt resultat var: värdekänslan är omdömeskänsla, åtminstone en form af omdömeskänsla. Som sådan måste den motsättas de blotta »Vor-

1 Märk att enligt v. EHRENFELS (V W Ph XVII: 87) skulle värdets relativitet följa redan därmed, att man af dess begrepp gåfve "eine wesentlich psychologische Definition".

stellungsgefühle»[1], för hvilka icke som för omdömeskänslorna någon öfvertygelse hos subjektet är betingande, utan »die Vorstellung, resp. ihr Inhalt ohne Urtheil ausreicht». Däremot finnas tydligen inga omdömen och alltså heller inga omdömeskänslor, för hvilka ej »Vorstellungen» vore betingande[2]. Öfver

1 I slutet af § 11 förklarar MEINONG, att omdömeskänslorna genom denna § och det föregående torde få anses ur teoretisk synpunkt tillräckligt "eingeführt", men att i § 12 en närmare känning med empirien åsyftas genom "Hinweis auf einige besonders wichtige Gestalten derselben". Han tillfogar så: "In Bezug auf die Vorstellungsgefühle würde Aehnliches von unserem eigentlichen Thema allzuweit abführen, — möchte überdies so bekannten und namentlich so eindeutigen Fällen gegenüber, wie sie etwa in den sinnlichen und so vielen ästhetischen Gefühlen jedermann zu Gebote stehen, auch wohl billig entbehrlich sein." Efter MEINONGS *Ueber Annahmen* vore ett dylikt uttalande ej möjligt. Enligt *A* 210—1, 233, 235—7 äro en hel del s. k. ästetiska känslor inga "Vorstellungsgefühle" utan i stället "ein Gefühlsartiges" eller ett slags "Annahmegefühle", andra åter, de egentligt eller specifikt ästetiska känslorna, visserligen intet blott känsloartadt utan "echte Gefühle" men sådana, "an deren Zustandekommen diesen gefühlsartigen Thatbeständen als deren psychologischen Voraussetzungen zusammen mit den Annahmen ein ganz hervorragender Antheil zukommen wird" — i alla händelser sålunda ett vida mer kompliceradt psykiskt fenomen, än MEINONGS uttalande i § 11 ger vid handen, och utomdess i systematiskt afseende förskjutet hän mot omdömeskänslornas grupp. — Vi framhålla särskildt, att uttrycket "Annahmegefühl" här och i allmänhet inom kapp. III och IV användts präliminärt på grund af sina karaktäriserande egenskaper. MEINONG själf nyttjar det sällan, se t. ex. *A* 211, 251; *A* 252 förekommer termen "Annahme-Quasigefühl". Hans gängse term för det känsloartade, som ej är verklig känsla men dock något emotionalt, är "Phantasiegefühl".

2 I detta sammanhang torde vara lämpligt att söka fastställa, hur MEINONG bestämmer termerna "Vorstellung" och "Urtheil". *U* 21 förklarar han, att psykologien använder det tekniska uttrycket "urtheilen" för sådana psykiska tillstånd eller verksamheter som "überzeugt sein", "glauben" o. s. v. Men omdömets öfvertygelse kan så att säga graderas efter sin olika fasthet, och i den härmed (senare — efter införandet af "die Annahmen" — isärhållas dessa synpunkter, *A* 258—60) sammanhängande skillnaden mellan visshet och ovisshet föreligger ett omdömescharacteristicum, som icke på något vis återfinnes hos "die Vorstellung" (se MEINONGS recension af HILLEBRAND, *D. neuen Theorien d. kategorischen Schlüsse*, i *G G A* för 1892: 448). Visshets-, resp. ovisshetsbeskaffenheten kunde kännetecknas som omdömets intensitetsbestämdhet (*A* 192), medan man som dess kvalitetsbestämdhet finge uppfatta, att hvarje tro eller öfvertygelse jakar, resp. nekar något (*A* 171, 173). Samma karaktäristik återfinnes i HÖFLERS under MEINONGS medverkan författade *Logik*: 117 (§ 50). Ifrågavarande kvalitetsbestämdhet kommer lika litet som nyss antydda intensitetsbestämdhet till synes vid "die Vorstellung", åtminstone "die Negation ist niemals

hufvud betingas alla känslor af »Vorstellungen», om eljest en känsla utan innehåll vore någonting lika orimligt som en »Vorstellung» utan innehåll — och det redan a priori eller oberoende af särskilda erfarenheter är klart, att intet psykiskt gifvet innehåll kan undgå att vara »Vorstellungsinhalt». Vis-

Sache des Vorstellens, obwohl sie natürlich niemals ohne Vorstellung auftreten kann: wo immer sich daher eine Negation vorfindet, dort ist der Bereich des Vorstellens ganz gewiss überschritten" (*A* 6; ej annat gäller emellertid, sådan är MEINONGS mening, om "die Affirmation", se citatet i notens slut från *A* 2—3). Just denna tankegång blir enligt ifrågavarande publikation ett af de väsentligaste motiverna till uppställande af en ny typ inom det teoretiska själslifvet, så snart man finner, att denna kvalitetsbestämdhet kan (på samma sätt som fallet synes vara med omdömets intensitetsbestämdhet, se *A* 260 och nyss i noten) existera lösgjord från all öfvertygelsebestämdhet. Sagda nya typ är "die Annahme", som är något omdömesartadt, ett omdöme utan öfvertygelse (*A* 233, 257, 268).

Sammanställer man härmed, att MEINONG känner till både ett "anschauliches" och ett "unanschauliches Vorstellen" (*A* 109, 118, 136—7, 263)— motsäges naturligtvis icke af uttrycket "das anschauliche Vorstellen" i *U* 48, lika litet som uttrycket "das unanschauliche Denken" på samma ställe skulle strida mot *A* 278, där MEINONG räknar "das Annehmen" som form af "Denken" och likväl ifrågasätter ett "anschauliches Annehmen"; jfr *A* 140 om åskådliga minima cogitabilia — så torde allt detta bestyrka, att MEINONGS uppfattning finge anses uttalad i HÖFLERS nyss åberopade *Logik*, där det (s. 5) heter som följer. "Unter allen psychischen Erscheinungen hebt sich scharf von den übrigen ab die Classe derjenigen, in welchen wir etwas *glauben*, etwas *bejahen* oder *verneinen*; so z. B. dass die Sonne existiert, dass sie leuchtet, dass sie eine Kugel, nicht eine Scheibe ist, dass es keine Centauren giebt. Man nennt die Gedanken, welche den Sinn der Sätze: 'Die Sonne leuchtet ..' ausmachen, *Urtheile*. Den Gedanken dagegen, welche die Bedeutung der einzelnen Wörter (Namen) 'Sonne, leuchten, Scheibe, Centaur ..' ausmachen, fehlt jeder Glaube oder Unglaube; wenn Jemand bloss an die Bedeutung des Wortes 'Sonne' denkt, hat er hiedurch ebensowenig bejaht, dass sie existiert, wie derjenige, der sich bloss die Bedeutung des Wortes 'Centaur' vergegenwärtigt, die Existenz solcher Wesen verneint hat. Gedanken dieser Art nennen wir blosse *Vorstellungen*." Af dessa bestämningar liksom af definitionen (l. c.: 19) "Begriffe sind Vorstellungen von eindeutig bestimmtem Inhalte" framgår, att man noga måste akta sig för att i termerna "Vorstellen" och "Urtheilen" inlägga den kantiska motsättningen "Anschauung — Begriff", som äfven i den moderna psykologien har en dominerande ställning. På sin höjd skulle med KANT kunna sammanhänga, att enligt *A* 256, 278 icke blott allt "Urtheilen" såsom form af "Denken" är aktivt, utan äfven allt "Vorstellen" är passivt (jfr ett uttalande i uppsatsen *Ueber Gegenstände höherer Ordnung* etc. *Z Ps* XXI: 201, där det heter: "Alles Urtheilen ist ein Thun; Vorstellen als solches ist es nicht"). Dock behöfver ej ens detta hänvisa utöfver den tolkning, som torde ligga närmast för MEINONGS så väl som HÖFLERS del. Skillnaden mellan "Vorstellen" och "Urtheilen" synes väl båda dessa auktorer vara närmast gifven

serligen låter sig ock tänka, att faktiskt hvarje »Vorstellungs-inhalt» tillika vore känsloinnehåll, men en sådan tes äger icke samma omedelbara evidens som den föregående, dess omvändning, utan skulle tvärtom kräfva ingående bevisning gent emot det empiriskt ofta gifna fallet af — åtminstone skenbart —

---

utifrån en analys af språket såsom uttrycksmedel för "tanken" och sammanhänga med relationen "ord — sats" (enligt ordets betydelse af ett slags satsmaterial ligger här synpunkten af passivitet och aktivitet ej alltför fjärran). Betraffande MEINONG torde denna förmodan stödjas af andra kapitlet i hans senaste publikation *Ueber Annahmen* (jfr ock *A* 271). Nämda kapitel har till öfverskrift *Zur Frage nach den charakteristischen Leistungen des Satzes*, och där behandlas i § 4 "Ausdruck und Bedeutung beim Worte", i § 5 "Der Satz als Urtheilsausdruck", i § 6 "Unabhängige und abhängige Sätze, die nicht Urtheile ausdrücken", i § 7 "Das Verstehen bei Wort und Satz". Följer man satsformen som ledtråd (se nämda § 6), skall man snart upptäcka en mångfald hufvudsatser och än fler bisatser, som icke kunna uttrycka en öfvertygelse, d. v. s. ett omdöme; så äfven om man ser bort från de fall, där satsen uttrycker något emotionalt. Särskildt betydelsefulla äro härvidlag att-satserna för uppställandet af "antagandenas" nya typ (jfr *A* 271): om man ville se ett omdöme, d. v. s. öfvertygelse i bisatsen till exemplet "jag förmodar, att det skall regna i dag", så kommer bisatsen genom sin visshet att motsäga hufvudsatsens förmodan.

Då vi nyss sade HÖFLERS uttalanden kunna återge MEINONGS uppfattning i förevarande fråga, afse vi naturligtvis redan på kronologiska grunder endast den senares *Untersuchungen* men icke hans *Ueber Annahmen*. Gemensam för MEINONGS äldre ståndpunkt och den sista är i alla händelser hans uppfattning af "das Vorstellen", att "negationen" aldrig är dess angelägenhet (och då själffallet icke heller den egentliga affirmationen), vidare den uppfattningen, att omdömet innebär "Ueberzeugtheit und Position innerhalb des Gegensatzes von Ja und Nein" (*A* 2). Det är med afseende på dessa senare tvenne momenters inbördes förhållande, som MEINONGS åskådning förändrat sig. Han uttalar sig härom (*A* 2—3) på följande sätt. "Nur habe ich diese beiden Momente vor noch nicht eben langer Zeit für blos Eines gehalten, oder wenigstens das zweite für eine Art Determination des ersten, und zwar für eine jener Determinationen, die ohne das, was sie determiniren, nicht vorkommen können. Dass jede Ueberzeugung affirmativ oder negativ sein müsste, hätte mir stets selbstverständlich geschienen: aber ich hätte nie erwartet, Affirmation oder Negation irgendwo zu finden, wo die Ueberzeugung fehlt. Dass dies nun gleichwohl möglich, ja nichts weniger als selten verwirklicht ist, dies nebst den Consequenzen daraus macht ungefähr das Wichtigste aus, was durch die folgenden Darlegungen erwiesen werden soll."

Då MEINONGS förhållande till KANT har varit på tal, må därvidlag ytterligare en anmärkning göras. I MEINONGS senaste större publikation *Ueber Annahmen* afhandlar kap. V "die Gegenständlichkeit des Psychischen", och framgår att denna som potentiell häftar vid "die Vorstellung" som psykologisk förutsättning för omdömet, resp. antagandet, alltså ligger i en relation till nämda former af

likgiltiga innehåll. Huruvida i berörda förhållande »die Vorstellung» kauserar känslan, får anses tvifvelaktigt. En annan tolkning vore ock möjlig, analog till den, att sensationsirritamentet måhända lika direkt och på en gång kauserar både sensation och känsla i stället för att kausera en känsla genom en sensation. Denna svårighet kan här kringgås, om man inskränker sig till påståendet, att »die Vorstellung» psykologiskt sedt är en förutsättning[1] för känslan (en s. k. »psykologisk förutsättning»). Häri ligger emellertid ingalunda, att den vore en känslas enda förutsättning. Faktiskt är, som vi redan sett, ett omdöme stundom medbetingande eller medförutsättning för känslan. Där ett omdöme är väsentlig medförutsättning för en känsla, må denna karaktäriseras som omdömeskänsla[2]. Och härmed vore denna beteckning förklarad till sin allmänna innebörd. Naturligtvis kunde man ifrågasätta, att äfven andra psykiska verksamheter än omdömet, t. ex. känslor och »Begehrungen», vore medbetingande för den ena eller andra formen af känsla, ett spörsmål, hvartill vi senare få återkomma. Hvad beträffar förhållandet mellan en känslas innehåll och psykologiska förutsättningar, så är tydligen innehållet en dylik förut-

"Denken"; som aktuell fordrar den förhandenvaron af ett verkligt omdöme eller åtminstone "antagande". Liksom enligt tankegången i KANTS transscendentala deduktion intet föremål är möjligt för oss utan ett syntetiskt "Denken" riktadt på "die "Anschauung", uttrycker här "die Gegenständlichkeit" (närmast "des Psychischen") en analog relation mellan "Denken" och "Vorstellung" (jfr att enligt *A* § 34 af kap. VI behandlande "das Erfassen von Gegenständen höherer Ordnung" äger "das Seinsurtheil" en tetisk funktion, som dock ej saknar hvarje syntetisk karaktär; det kategoriska omdömet vore däremot syntetiskt, om än i en betydelse, som ej innebär den vanliga motsättningen till "analytisk"). Här påpekade likhet går dock hand i hand med så mycken olikhet, att själfva uppslaget för den gifna problemställningen knappast kan ligga i några historiska reminiscenser från KANT. Men ingenting hindrar naturligtvis, att olika utgångspunkter leda till bestämda analogier i uppfattning, där eventuellt vissa historiska reminiscenser kunde förstärka likheten.

1 Att "die Vorstellung" skulle utgöra en förutsättning för allt hvad känsla heter, innebär sålunda icke, att man i detta förhållande finge urgera "den Gegensatz des Zugleich und Nacheinander bis zur äussersten Strenge": som antydt kunde måhända förutsättningen uppträda samtidigt med det, hvarför den är förutsättning (se *A* 212; man jämföre äfven *A* 90—1, 166).

2 Enligt § 22 vore detta en alltför vid bestämning. Observera emellertid våra anmärkningar till §§ 18, 22.

sättning (»omedelbar») men icke omvändt hvarje känslas psykologiska förutsättning ett innehåll i densamma. Förutsättningen torde i senare fallet alltid eller åtminstone i regel vara kausalt förknippad med känslan, — hvarvid emellertid händer att en del utanför innehållet fallande förutsättningar (»medelbara» sådana) förskaffa känslan ett eller flera skeninnehåll, som »zunächst das fühlende Subject selbst mit den echten Inhalten verwechselt»[1].

(§ 12. *Wissensgefühle und Werthgefühle.*) Värdekänslor äro omdömeskänslor, men äro alla omdömeskänslor värdekänslor? Värdekänslornas karaktär af omdömeskänslor har hittills knappast beaktats. I stället finnes det ett slags omdömeskänslor, som just i sin beskaffenhet af omdömeskänslor sedan länge uppmärksammats. För den nyfikne är det ett utmärkande drag att vilja veta om allt möjligt, hvarvid det icke så mycket kommer an på hvad han får veta. Och i någon mån

---

1 MEINONG exemplifierar detta sålunda (*U* 35). "Es hat schon gar manchen gegeben, der sich am Erfolg der von ihm vertretenen Sache zu freuen meinte, indes er im Grunde doch nur der Freude am eigenen Erfolge fähig war. Auch die sparsame Hausfrau ist sicher niemandem fremd, die, nachdem ihr die Köchin die Schlüssel zerschlagen hat, aus bester Ueberzeugung versichert, nicht der Schaden habe ihren Aerger verursacht, sondern der Leichtsinn der Uebelthäterin oder dgl. Auch was man in der pathologischen Sphäre objectlose Furcht nennt, gehört, mag es inner- oder ausserhalb dieser Sphäre auftreten, hierher, namentlich wenn das fürchtende Individuum sich nachträglich ein Object dazu erfindet, das natürlich sicher nicht den wirklichen Gefühlsinhalt abgegeben hat." MEINONG har härmed tangerat en af de svårigheter, som möta den introspektiva psykologiska analysen. Till hithörande spörsmål återkommer han i sin redan åberopade undersökning *Ueber Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältniss zur inneren Wahrnehmung* (*Z Ps* XXI: 182 ff.), speciellt "Zweiter Abschnitt" och § 16 däraf. Hvad han där uttalar om en viss "relative Wahrnehmungsflüchtigkeit", specificerar han att gälla icke blott "de psykiska akterna" — "sie ist unter Umständen auch an immanenten Gegenständen anzutreffen" (l. c.: 241). Till synpunkterna "innehåll", "föremål" och "akt" få vi genast återkomma (not 2 till s. 91). Här är nog att konstatera, att då olikheten vid de psykiska fenomenens föremål går tillbaka på dessa fenomens innehåll (l. c.: 188), så låter sig föremålens "Wahrnehmungsflüchtigkeit" ej gärna tänka utan motsvarande innehålls, hvilket skulle få en bekräftelse i texten här ofvan. Det må ock framhållas, att i förevarande sammanhang ingen saklig förväxling af "innehåll" och "föremål" torde föreligga från MEINONGS sida, ehuru visserligen hans exempel taga omvägen öfver föremålen till innehållen (jfr nedan not 2 till s. 91).

gäller sak samma om den vetgirige, som i regel mindre intresserar sig för sanningen själf, än han vill vara i stånd att, där så påfordras, fälla det rätta omdömet. Icke heller är härvid omdömets sanning det afgörande: en vunnen öfvertygelse, låt vara felaktig, att något förhåller sig så eller så, tillfredsställer den vetgirige, resp. nyfikne ej mindre än en sann, så länge felaktigheten ej märkes. Ifrågavarande omdömeskänslor — vi kunna ge dem namnet »Wissensgefühle» — kännetecknas af en likgiltighet för omdömeskvalitetens beskaffenhet, hvilken ej är förenlig med ett egentligt intresse för den bedömda verkligheten. Å andra sidan ger en omkastning från affirmativ till negativ omdömeskvalitet, resp. vice versa, rent motsatt kvalitet åt hithörande af omdömet betingade värdekänslor: är något mig kärt, skänker mig öfvertygelsen om dess existens en positiv, öfvertygelsen om dess icke-existens en negativ värdekänsla, en ovärdekänsla[1]. Jämföra vi värdekänslor och »Wissensgefühle», så är i båda fallen omdömet tydligen psykologisk förutsättning för känslan. Skillnaden torde åter vara följande: vid värdekänslorna är omdömets och känslans innehåll ett och detsamma, men vid »Wissensgefühle» ingår självfva omdömet i känsloinnehållet — närmare bestämdt så, att det, hvaröfver man dömer, endera träder helt och hållet tillbaka eller ock blott som beståndsdel i omdömet spelar någon roll[2]. Huruvida nämda

1 Jfr *A* 246.

2 M. a. o. i värdekänslans innehåll ingår ej omdömet som sådant eller som akt; vid en "Wissensgefühl" åter är just självfva omdömet, omdömet som akt eller dömandet känsloinnehåll, hvaremot omdömesinnehållet här icke behöfver ingå i känslans innehåll. Genom sådan formulering torde äfven den distinktion vara tillgodosedd, som MEINONG senare fastställer mellan "Inhalt" och "Gegenstand", se hans nyss citerade undersökning *Ueber Gegenstände höherer Ordnung*. Han förklarar där (*Z Ps* XXI: 185), att han tidigare ansett sig kunna begagna dessa termer "promiscue". "Heute halte ich dies für unberechtigt und den dadurch bestimmten Sprachgebrauch, wie ihn noch meine *Untersuchungen zur Werththeorie* aufweisen, für ungenau." Se vi på texten här ofvan, så uttalar ju den, att vid "Wissensgefühle" "det, hvaröfver man dömer", d. v. s. omdömets föremål träder tillbaka etc. Vår not nämner i stället omdömesinnehållet och eliminerar för denna gång föremålets synpunkt, hvilket svarar dels mot MEINONGS uppfattning att "föremål" men ej "innehåll" kan saknas, dels mot hans karaktäristik af "die Wissensgefühle" (förhandenvaron af en öfvertygelse är tillfyllest, öfvertygelsens sanning ej nödvändig). Till närmare belysning återge vi här MEINONGS på an-

tvenne former af omdömeskänsla uttömma detta begrepps omfång, skulle påkalla särskild undersökning. Till äfventyrs äro icke ens värdekänslor och »Wissensgefühle» verkligt koordinerade. Tänkbart synes, att de senare låta sig fatta som särskild form af de förra, såsom den form af värdekänslor, där det

förda ställe (ss. 185—9) uttalade åskådning af förhållandet mellan föremål, innehåll och akt vid "Vorstellung", resp. omdöme.

Onekligen kan man "föreställa sig" hvad som icke existerar och döma däröfver, t. ex. en rund kvadrat (existerar icke — ty motsägande), ett gyllene berg (existerar faktiskt icke), olikheten mellan rödt och grönt äfvensom talet 3:s likhet med sig själf (existerar som ett abstractum icke utanför tanken), ett förflutet (existerar ej mer) och ett tillkommande (existerar ej än). I dylika fall saknas föremål men tydligen icke innehåll. Yrkar man, att motsättningen mellan transscendent och immanent föremål skall beaktas, att allt psykiskt har ett immanent föremål låt vara icke ett transscendent, så kunde man likväl ej tala om någon egentlig existens för immanenta föremål: deras existens vore endast en existens i "föreställningen", i omdömet, en pseudoexistens — hvad som här verkligen existerar, är "föreställningen", omdömet med sitt innehåll. "Nun tritt aber die Nicht-Identität von Gegenstand und Inhalt nicht nur in betreff ihrer Existenz, sondern nicht minder an der Verschiedenheit ihrer Beschaffenheit zu Tage. Oben war von Gegenständen die Rede, denen Realität fehlt: Inhalte sind stets so real wie die Vorstellungen, deren Inhalte sie sind. Auch auf vergangene und künftige Gegenstände gegenwärtiger Vorstellungen wurde hingewiesen: dagegen ist es selbstverständlich, das keine Vorstellung gegenwärtig sein kann ohne dass ihr Inhalt gegenwärtig wäre. Ausser Zweifel ist ferner, dass nicht etwa nur Psychisches, sondern auch Physisches vorgestellt werden kann: dagegen kann der Inhalt eines Psychischen, also zunächst einer Vorstellung, auch seinerseits nur psychisch sein." Hvad skulle nu detta från föremålet så grundväsentligt olika innehåll vara? Jo, "mag ich einen Kirchthurm oder einen Bergesgipfel, ein Gefühl oder ein Begehren, eine Verschiedenheits- oder eine Causalrelation oder was sonst immer vorstellen, jedesmal stelle ich vor. Alle diese psychischen Geschehnisse zeigen also unbeschadet der geradezu unbegrenzten Variabilität des Gegenstandes ein ihnen allen gemeinsames Moment, eben das, vermöge des sie alle Vorstellungen sind, das Vorstellen oder den Vorstellungsact. Andererseits aber können Vorstellungen, sofern sie Vorstellungen verschiedener Gegenstände sind, unter einander nicht völlig gleich sein: wie immer die Relation der Vorstellung zu ihrem Gegenstande aufzufassen sein mag, die Verschiedenheit der Gegenstände muss irgendwie auf Verschiedenheit der betreffenden Vorstellungen zurückgehen. Das nun, worin Vorstellungen verschiedener Gegenstände unbeschadet ihrer Uebereinstimmung im Acte von einander verschieden sind, das ist dasjenige, was auf die Bezeichnung 'Inhalt der Vorstellung' Anspruch hat: dieser existirt, ist also real und gegenwärtig, natürlich auch psychisch, mag der sozusagen mit seiner Hülfe vorgestellte Gegenstand auch nicht-existirend, nicht-real, nicht-gegenwärtig, nicht-psychisch sein." Mutatis mutandis gäller det senast sagda äfven för omdömet med dess in-

värderade vore »vetandets» existens. I ty fall skulle emellertid hvarje »Wissensgefühl» icke blott vara betingad af det omdöme, som uttrycker »vetandet» i fråga, utan härtill skulle alltid komma ett andra omdöme[1]; »ob aber das im Sinne dieser Auffassung überall erforderliche Einschieben eines zweiten Urtheiles gegenüber den gelegentlich recht einfach aussehenden Erfahrungsthatsachen am Ende doch nicht allzu künstlich ist?»[2]

---

nehåll, föremål och akt och i det hela för allt psykiskt — äfven känsla och vilja — ur motsvarande synpunkter. MEINONG tillägger: "Wer es versucht, im einzelnen Falle Inhalt und zugehörigen Gegenstand reinlich auseinander zu halten kann leicht bemerken, wie dabei der Inhalt gleichsam stets zu Gunsten des Gegenstandes in den Hintergrund tritt. Es sei hier mindestens vorübergehend darauf hingewiesen, dass dies neben inneren Gründen jedenfalls auch einen äusseren Grund hat, der im sprachlichen Ausdrucke liegt. — — — Es fehlt ganz und gar an natürlichen Benennungen für die einzelnen Inhalte, so dass zuletzt nichts übrig bleibt, als im Bedürfnissfalle den Umweg über den Gegenstand einzuschlagen, um sich über den zugehörigen Inhalt zu verständigen."

Till ofvanstående text må ytterligare ett anmärkas: en jämförelse med §§ 8, 18 (man beakte äfven våra noter till dessa och till § 22) visar, att det omdöme, hvars innehållsidentitet med däraf betingade känslas innehåll här säges karaktärisera "das Werthgefühl", i själfva verket är ett existentialt eller till existential form reducerbart omdöme. Så till vida är den ofvan i texten gifna bestämningen för vid (ett slags bekräftelse häraf i den omedelbara fortsättningen, då där talas om "vetandets existens"): tänkbara vore ock sådana omdömeskänslor, där berörda innehållsidentitet existerade, utan att omdömet vore existentialt eller kunde förvandlas till sådant, men dylika omdömeskänslor vore dock inga värdekänslor.

1 n. b. ett existentialomdöme afseende detta "vetande" eller måhända ytterst den förmåga att döma, som tager sig uttryck i nämda vetande: jag värderar existensen af detta vetande hos mig eller af min förmåga att döma i föreliggande fall.

2 Det förefaller obestridligt, att MEINONG genom detta sista uttalande förhållit sig mer i öfverensstämmelse med kritikens och empiriens kraf än MACKENZIE, som i *Md* N. S. IV: 439—40 bestämdt yrkar, att alla "Wissensgefühle" skola vara "Werthgefühle". Han medger för öfrigt, att han här har svårt att fatta MEINONG. I själfva verket har han missuppfattat honom — genom att analogt med REISCHLE (se ofvan not 1 till s. 79) för hvarje fullt aktualiserad "Werthgefühl" antaga förhandenvaron af ett värdeomdöme: "The difference to which MEINONG appears to be here calling attention is that in one case — skulle afse "Werthgefühle" — there is an explicit judgment of worth pronounced upon an object, while in the other case — menas "Wissensgefühle" — there is no such explicit judgment, but only a feeling of appreciation, similar to the feeling which accompanies a simple presentation (Vorstellungsgefühl)." Sistnämda parallell är typisk

Den allmänna karaktäristik, som MEINONG ville gifva af värdekänslorna som omdömeskänslor, är härmed afslutad. Närmast fortgår han till att betrakta dem »nach ihrem Inhalte», hvilket noggrannare vill säga efter deras olika innehåll och alltså fullföljer synpunkten af värdekänslornas logiska specifikation eller division. Också öfverskrifves den första hithörande paragrafen: *Zur Eintheilung*. I själfva verket har denna synpunkt redan öfverledande framskymtat inom sist behandlade paragraf, så till vida som denna ifrågasätter, att »die Wissensgefühle» måhända icke vore några med värdekänslorna koordinerade omdömeskänslor utan i stället en form af själfva värdekänslorna.

(§ 13. *Zur Eintheilung*.) Att i en något så när utförd klassifikation framställa värdekänslornas mångfaldiga innehåll eller, »wie man unter Uebertragung eines auf dem Vorstellungsgebiete bewährten Gedankens auch sagen kann», föremål[1] vore

---

för missuppfattningen. En "Vorstellungsgefühl" är ceteris paribus mindre komplicerad som psykisk företeelse än en "Urtheilsgefühl", men både "Wissensgefühle" och "Werthgefühle" karaktäriseras af MEINONG utan all tvekan som "Urtheilsgefühle", alltså som mer komplicerade — skola "Wissensgefühle" betraktas som "Werthgefühle", äro de enligt honom t. o. m. en ytterligare relativt komplicerad form af denna känsloklass. MACKENZIE, som bestämdt yrkar att de äro "Werthgefühle", ser emellertid i dem en enklare mindre differentierad form af "Werthgefühle", där omdömet ej ännu kommit till synes.

Vid denna § må ock anföras en af MEINONG *A* 55 uttalad parallell från viljelifvets område. "Ohne Zweifel nehmen ja die Fragen anderen Begehrungen gegenüber eine Ausnahmestellung ein, nicht unähnlich der der 'Wissensgefühle' gegenüber den 'Werthgefühlen': man könnte nicht unpassend die Fragen als Wissen begehrungen charakterisiren." Så till vida som här en undantagsställning yrkas för viljemotsvarigheten till "Wissensgefühle", skulle väl MEINONG få anses genom sitt sista bidrag till värdeteorien ha indirekt fasthållit äfven "Wissensgefühle" såsom en särskild form af omdömeskänslor gent emot "Werthgefühle" — åtminstone pekar uttalandet snarare i denna riktning än i den motsatta. Äfven *A* 182 behandlar "Wissens-" och "Werthgefühle" som skilda former utan minsta antydan, att de förra eventuellt skulle kunna uppgå i de senares klass.

1 Här föreligger expressis verbis den identifikation af föremål och innehåll, hvaremot MEINONG, som vi funnit (jfr s. 90 not 1 och s. 91 not 2) senare tager till orda. Men så till vida som ju föremålens olikhet alltid hänvisar på innehållens, låter sig äfven här framställningen tolka så, att den uppvisar innehållens olikhet genom föremålens. — Af synnerlig vikt för det följande är att fasthålla skillnaden mellan "innehåll" och "psykologiska förutsättningar": fastän den le-

helt enkelt omöjligt. Det finnes väl platt ingenting, som icke någon gång »um seiner selbst oder gar um eines Anderen willen»[1] kunde bli föremål för en värdekänsla, och slik klassifikation skulle alltså bli en indelning af allt existerande. Här kan endast vara tal om en rent skematisk indelning. Allmännast finge man då skilja mellan fysiska och psykiska värdeobjekter, af hvilka hittills nästan blott de förra underkastats någon värdebetraktelse[2] — så mycket naturligare då att här företrädesvis rikta uppmärksamheten på de senare, där för öfrigt den skematiska indelningen lättare kan fortsättas. De psykiska föremålen för värdekänsla äro antingen något psykiskt aktuellt eller något psykiskt dispositionellt[3]; de kunna vidare ur annan synpunkt hänföra sig till motsättningen Ego—Alter; och slutligen är i hvilketdera fallet som helst fråga om ett föremål, som tillhör än den ena än den andra af själslifvets fyra grundfenomener: »Vorstellen, Urtheilen, Fühlen, Begehren»[4]. Naturligtvis kan här ock på vare sig de fysiska eller de psykiska föremålen läggas den differentierande synpunkten af närvarande, förflutet och tillkommande.

---

dande synpunkten här skall vara innehållets, må icke tagas för gifvet, att alla här berörda psykologiska förutsättningar för en så och så innehållsbestämd värdekänsla skola tillhöra dennas innehåll; man jämföre speciellt *U* 53, 63—4.

1 en anticiperad häntydning till skillnaden mellan "Eigenwerthe" och "Wirkungswerthe" (*U* 60—1, 71—2).

2 n. b. i nationalekonomien.

3 MEINONG vill knappast begränsa skillnaden mellan aktuellt och dispositionellt till det psykiska — man jämföre i detta afseende t. ex. *U* 42.

4 Genom att med "Vorstellen" och "Urtheilen" koordinera "Fühlen" och "Begehren" skiljer sig denna fundamentalindelning från BRENTANOS bekanta, lika visst som koordinationen af "Vorstellen" och "Urtheilen" med de senare röjer inflytande från denne (jfr *G G A* för 1892: 449). På dylik inflytelse häntyder ock MEINONGS betonandet af en viss frändskap mellan "Begehrungen" och "Urtheile" (*U* 48, *A* 184—5, se äfven *A* 282—3; man jämföre BRENTANO, *Psychologie* I: 291—4). Man bör emellertid ej öfverdrifva detta sammanhang mellan de båda. Så gör MACKENZIE, då han (*Md* N. S. IV: 441) vidrör frågan om MEINONGS uppfattning af omdömets psykologiska natur. "Here again (jfr l. c.: 439[1] om "the distinction between Vorstellung and Urtheil") the influence of BRENTANO seems unmistakable — — and I think it is on the whole a good influence. He is led by it to treat the judgment as being essentially rather existential than predicative, *i. e.* as having its fundamental characteristic, not in the attribution of a predicate to a subject, but rather in

(§ 14. *Psychisches am Ego.*) Hur ofta riktas icke värdekänslor på hvad som själiskt försiggår inom en själf, detta må nu tillhöra det intellektuella eller emotionala[1] området! Från det senare få samvetskänslorna vara exempel nog. Det intellektuella området tillhöra min värdekänslas föremål, om den t. ex. afser, att jag ser skarpt eller att min syn försvagats, att min forskning ledt mig till den eller den tanken, att min fantasi skänkt mig en viss sublim bild o. s. v. Däremot är icke den med en viss sensation följande sinnliga lust- eller olustkänslan någon värdekänsla: den kommer nämligen till stånd utan att min insikt, mitt omdöme behöfver rikta sig på sensationen — sker åter detta, må en värdekänsla uppstå vid sidan af ifrågavarande sinnliga lust, resp. olust[2]. Så njuter man ome-

the attribution of a content to reality." Ett sådant uttalande förbiser, att MEINONG (*U* 54) jämte de omdömen, som äro existentiala eller kunna återföras till existentialomdömets form, erkänner sådana, som ej afse att fatta verkligheten (jfr nedan vid § 18). BRENTANO däremot (l. c.: 279—89) håller alla omdömen för väsentligen existentiala och sålunda reducibla till existential form, där de ej redan äga denna. Samma ståndpunkt förutsätter nu MACKENZIE med orätt hos MEINONG (Ett uttalande af HØFFDING i *G G A* för år 1900: 745 omnämner helt obestämdt MEINONGS anslutning till BRENTANO i fråga om omdömets natur; en hänvisning till *G G A* för år 1896: 298—300 röjer emellertid att HØFFDING ej yrkar detsamma som MACKENZIE, utan är för honom fråga om omdömet gent emot "die Vorstellung": endast det förra, ej den senare kan tillägga någonting existentialitet.) MEINONG har tvärtom i *G G A* för 1892: 449—59 underkastat BRENTANOS "Existenztheorie" en skarpsinnig kritik och visat, att den påstådda reduktionsmöjligheten ingalunda alltid föreligger (jfr ytterligare nedan en not till § 18 och *A* 25, 143 ff.). Egendomligt nog sviker följaktligen bevisningen just på den punkt, där BRENTANOS inflytande skulle så att säga öfverföras på värdeteorien. Och inför sådan missuppfattning är ögonskenligt, att MEINONG icke saknar skäl till gensaga (*A* pagg. X—XII af "Vorwort") mot JODLS antydan (*A S Ph* VII: 290) om honom och v. EHRENFELS såsom "die Werttheoretiker der Schule BRENTANOS". Härvid är ytterligare att beakta den principiella divergens, som just i den specifika värdesynpunkten föreligger mellan BRENTANO å ena sidan, MEINONG och v. EHRENFELS å den andra (jfr ofvan s. 11), och som gör denna karaktäristik dubbelt missvisande. Då MEINONG beklagande framhåller, det BRENTANOS motståndare lika litet kunna förlåta att han (MEINONG) lärt något af sin forne lärare, som BRENTANOS anhängare att han icke af honom lärt allt, tecknar han likväl egentligen en liten genrebild af större allmängiltighet, än hans ton låter förmoda.

1 Jfr ofvan s. 64 med not 4.

2 Jfr ofvan s. 79.

delbart af ett godt glas vin eller en god tobak, men denna lust är ingen värdekänsla; kommer emellertid till densamma reflexionen, att icke hvem som helst förstår sig på detta vins och rökverks arom, så föreligger en värdekänsla. Inför dylika exempel från vare sig det intellektuella eller det emotionala området kunde synas tvifvelaktigt, om icke värdekänslan snarare afser själfva dispositionen än »die actuellen Thatbestände». Så mycket är dock tydligt, att värdekänslan omöjligen kunde rikta sig på en disposition, om dispositionskorrelatet eller det, hvartill dispositionen disponerar, vore likgiltigt[1]. Men dispositionen blir ett slags enhetspunkt för alla på resp. korrelater riktade värdekänslor[2]. Icke nog likväl med att värdekänslorna företrädesvis och starkare synas riktade på det dispositionella — när dessa värdekänslor själfva skola benämnas, brukar dispositionssynpunkten än en gång framträda, »indem die meisten verfügbaren Termini nicht die betreffenden Werthgefühle, sondern sogleich die Disposition zu diesen Werthgefühlen bedeuten»: stolthet, högmod, arrogans, fåfänga, egenkärlek äro samtliga närmast dispositioner till ett visst slags värdekänslor, som i sin ordning företrädesvis afse dispositioner. Och för att beteckna någon bestämd värdekänsla, tager då språket gärna en omväg öfver dispositionsnamnet: man talar om ett högmodigt förfarande, ett bevis på fåfänga, ett arrogant uppträdande.

---

1 MEINONG framhåller dessutom, att speciellt samvetet ofta riktar sig just på den enskilda inre handlingen, resp. beslutet eller bakom liggande känslomotiv.

2 Det vore förfeladt, om man ville begripliggöra värdekänslans tendens att helst rikta sig på dispositioner genom att hänvisa till MEINONGS bestämning af värdet såsom förmåga (*U* 25, jfr ofvan s. 81). Denna "förmåga" måste tillkomma hvarje actus,hvarje särskildt dispositionskorrelat ej mindre än dispositionen själf, så till vida som dock ej uteslutande dispositioner värderas. Också skiljer MEINONG senare mellan en handlings aktualitets- och dispositionsvärde (*U* 154 och flerestädes). I grund och botten är ifrågavarande tendens endast hvad man enligt sakens egen natur bör vänta: värderar jag i ett visst fall att se skarpt, bör jag så mycket mer värdera min skarpa syn, som möjliggör att se skarpt nu och i alla andra fall; värderar jag ett särskildt bevis på välvilja mot mig personligen, bör jag väl i all rimlighets namn än mer värdera den allmänna välvilja, som ligger bakom det beviset och kan skänka både mig och andra nya prof på sin art o. s. v. Det sista exemplet hör naturligtvis egentligen till nästa §.

(§ 15. *Psychisches am Alter: das sogenannte Egoismus-Problem.*) Frågan om det psykiska hos Alter såsom föremål för mina värdekänslor leder oss in på det område, som torde vara tacksammast för psykologisk-etisk analys. Genom införande af denna grupp värdekänslor bortfaller i själfva verket hvarje fäste för den ytterst populära dogmen, att allt viljande i grund och botten vore egoistiskt. Skulle man behöfva värja sig mot den tanken på samma sätt som SCHOPENHAUER, så att man åberopar rummets och tidens transscendentala idealitet för att styrka Alters väsensidentitet med Ego: hvarje du skulle ytterst vara mitt jag — ja då vore i själfva verket denna egoismens dogm ej vederlagd utan fastslagen[1]. Därutinnan visar sig nu bärkraften af omdömeskänslans begrepp, att det genast uppenbarar nämda dogm som uttryck för ett falskeligen yrkadt undantagsläge. Ser man inga betänkligheter vid att värdekänslan kan rikta sig på en mångfald af den omgifvande verklighetens yttre föremål, hvarför skall då värdekänslan göra halt inför andra psykiska subjekter? Är värdekänslan i förra fallet betingad af att jag på något sätt kan fatta och veta om denna yttre verklighet, så bör åtminstone ett föremåls bestämdhet som psykisk verklighet ej försvåra, kanske snarare underlätta dess uppfattning, hvarmed i ena som i andra fallet må följa en värdekänsla. In summa: »Dass ich für einen Anderen fühle, daran haftet nicht mehr Schwierigkeit als an irgend einem Falle, in dem ich die Wirklichkeit durch Erkennen und Fühlen erfasse.»

(§ 16. *Psychisches am Alter: drei Haupt-Classen.*) Hvad som psykiskt tilldrager sig inom Alter, kan sålunda otvifvelaktigt blifva föremål för min värdekänsla, och här liksom vid Ego förhärskar den dispositionella synpunkten ej mindre i fråga om språkligt uttrycksmedel än om föremål[2]. Af de fyra psykiska grundklasserna träder »das Vorstellen» i bakgrunden för de öfriga: det är företrädesvis mina medmänniskors öfverty-

---

1 Samma tankegång uppträder flerestädes hos andra författare, t. ex. v. EHRENFELS (*Fühlen u. Wollen:* 108—9), HÖFLER (*Psychologie* 494[1]), KRUEGER (*Begr. d. absolut Wertvollen*: 87), SCHWARZ (*D. sittl. Leben*: 5).

2 Jfr ofvan s. 97.

gelser, känslor och viljanden[1], som väcka mina värdekänslor gent emot dem till lif, och så i all synnerhet om dessa öfvertygelser, känslor och viljanden gälla mig själf. Skall min värdekänsla rikta sig på andras öfvertygelse, så förutsätter det tydligen, att jag vet om densamma, och väl äfven att jag själf har en öfvertygelse i samma afseende, om än dessa båda öfvertygelser måhända icke skulle behöfva direkt jämföras. Vända vi oss till andras öfvertygelser om oss själfva, så ligger häri — ceteris paribus — ett plus med afseende på de psykologiska förutsättningarnas mångfald; än mer blir detta fallet så till vida, som våra medmänniskors mening om oss sällan torde vara af rent intellektuell natur: i regel ingår väl däri någon känsla af gillande eller ogillande. Öfver hufvud kunna en annans känslor — äfven utan att afse mig själf — vara föremål och förutsättning för värdekänslor hos mig, n. b. om jag vet om dem. Äga både min värdekänsla och dess förutsättningskänsla hos Alter samma känslokvalitet af lust eller olust, kallas min altruistiska värdekänsla sympatisk; vid motsatt kvalitet är den antipatisk. Äfven här växer naturligtvis — ceteris paribus — de psykologiska förutsättningarnas komplicitet, om min värdekänsla riktar sig på en sådan känsla hos Alter, som har mig själf till föremål[2].

1 Då MEINONG i sin sista värdeteoretiska publikation inskjuter "die Annahmen" mellan "Vorstellungen" och "Urtheile", så borde ifrågasättas, i hvad mån Alters "Annahmen" kunna bli föremål för mina värdekänslor. Efter allt att döma skulle de liksom "das Vorstellen" träda i bakgrunden: enligt den oinskränkta antagandefrihetens princip (*A* 261—4) måste de intressera vida mindre än Alters öfvertygelser, känslor och viljanden. Åtminstone sekundärt må de kunna värderas som villkor för Alters värderingar och viljanden och torde därvidlag intressera mer än hans blotta "Vorstellen", som dock ej ens det af MEINONG helt utestänges från Egos värdering.

2 Kompliciteten i afseende på psykologiska förutsättningar sticker särskildt i ögonen, om man vid analys af hithörande fall återger analysens resultat i "symboliskt uttryck". "Zu diesem Ende bezeichne der Buchstabe *U* ein Urtheil, die Buchstaben *e* und *a* als Indices angefügt das urtheilende Subject, das vom Standpunkte des Fühlenden aus entweder Ego oder Alter sein muss. Dem Symbol *U* folge in einer Parenthese der Ausdruck des beurtheilten Inhaltes, indes *W G* mit dem entsprechenden Index das Werthgefühl (*G* då naturligtvis = Gefühl, liksom *W* = Werth), ein Doppelpunkt aber das Verhältnis zwischen psychologischer Voraussetzung und psychologischer Folge bezeichne." Genom + och — må "ohne jeden theoretischen Hintergedanken, sogar mit deutlichem Bewusstsein der darin liegenden Inexactheit" betecknas själfva känslokvaliteten af lust,

Sak samma gäller uppenbarligen om Alters viljanden, med afseende på hvilka likväl intet analogon är för handen till

resp. olust. För de sympatiska känslorna "Mitfreude" och "Mitleid" finge man på detta vis de generella expressionerna

$$U_e\ (+\ G_a):\ +\ W\ G_e \text{ och } U_e\ (-G_a):\ -\ W\ G_e;$$

på samma sätt för de antipatiska känslorna "Missgunst, Neid" och "Schadenfreude, Bosheit, Grausamkeit"

$$U_e\ (+\ G_a):\ -\ W\ G_e \text{ och } U_e\ (-\ G_a):\ +\ W\ G_e.$$

"Betraure ich einer Verlust, und nimmt jemand Antheil an meinem Missgeschick, so wird dieser Antheil mir normaler Weise wohlthun" — formeln härför blefve

$$U_e\ (U_a\ [U_e\ (x):\ -\ W\ G_e]:\ -\ W\ G_a):\ +\ W\ G_e.$$

Meinong tillfogar följande reflexion. "Es ist immerhin einigermassen auffällig, dass eine Sachlage, die dem Denken des täglichen Lebens so leicht erfassbar ist wie der Werth der Theilnahme unserer Umgebung an unserem Schicksal, in der Sprache der Symbole einen so complicirten Ausdruck verlangt. Man wird aber bedenken müssen, mit welcher Leichtigkeit auch sonst so oft das anschauliche Vorstellen ohne Analyse mit Complexionen fertig wird, die das unanschauliche Denken nach vollzogener Analyse, falls diese nämlich überhaupt gelungen ist, nur noch mit grösster Mühe und unter steten Verwechslungsgefahren zusammenzuhalten vermag." Samtliga citaten från *U* 45—8.

Hvilket centralt intresse för öfrigt som frågan om komplexioner, deras analys och sammanhang med relationer äger för Meinong, därom bära hart när alla hans undersökningar det tydligaste vittnesbörd — vi hänvisa här endast till några, där stundom redan titlarna antydande bekräfta den saken: *Zur Psychologie der Complexionen und Relationen*, *Beiträge zur Theorie der psychischen Analyse*, *Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältniss zur inneren Wahrnehmung*, *Abstrahiren und Vergleichen*, samtliga i *Z Ps* (1891—1900, banden II, VI, XXI, XXIV), *Ueber Phantasievorstellung und Phantasie* i *Z Ph* (1889, band XCV), äfvensom hans *Hume-Studien* del II med undertiteln *Zur Relationstheorie* (1882). Enligt sagda betydelse anteckna vi följande. Med komplexion förstår Meinong "eine — Thatsache, an welcher die Unterscheidung noch Angriffspunkte findet, ohne auf etwas ausser dieser Thatsache Gelegenes Bezug nehmen zu müssen. Was sich an der Komplexion durch Unterscheidung auseinanderhalten lässt, sind Bestandstücke der Komplexion" och kallas, om de ej i sin ordning äro af komplex natur, elementer. Man får ej säga att beståndsdelarna i sin totalitet äro eller utgöra komplexionen. "Vielmehr können gleiche Bestandstücke zu ganz verschiedenen Komplexionen zusammentreten" (*Z Ph* XCV: 172—3). Hvad komplexionen innehåller utom sina beståndsdelar är en relation mellan dessa såsom relationsleder: komplexionen är det hela, af hvilket relationen på antydt sätt utgör en del — ingendera är möjlig utan den andra (så till vida också osjälfständiga mot hvarandra), och det enkla innebär som enkelt lika litet relation som komplexion. Komplexioner och relationer utgöra (i själfva verket de enda) "Gegenstände höherer Ordnung", superiora; äro så till vida beroende af, osjälfständiga gent emot andra föremål, sina inferiora, beståndsdelarna, resp. relationslederna, hvaremot det omvända icke är förhållandet (*Z Ps* II: 254; XXI: 189—93).

skillnaden mellan de sympatiska och de antipatiska känslorna[1].

(§ 17. *Das Zeit-Moment.*) Liksom värdekänslornas beskaffenhet af omdömeskänslor lät oss inse, att den universella egoismens tes berodde på en omotiverad inskränkning i fråga om föremålens tillgänglighet för vår värdekänsla, kan motsvarande sägas gälla med afseende på värdeföremålens tidsbestämdhet och vissa förmenta däraf följande svårigheter. Ingenting må vara naturligare än att med sina värdekänslor rikta sig på ett till tiden närvarande. Men häri ligger för ingen del, att värdekänslan icke skulle kunna rikta sig äfven på det förflutna och det tillkommande. Kan jag med mitt vetande gå öfver det närvarande och verkligen fatta vare sig det förflutna eller det tillkommande, så lär härvidlag intet hinder möta för att min känsla — äfven min värdekänsla — följer vetandet åt. Härvid bör iakttagas, att med objektets förskjutning från det närvarande går hand i hand en nedsättning af värdekänslans intensitet, utan att likväl dess kvalitet af lust eller olust ändrades. Och denna nedsättning tyckes — ceteris paribus — mer göra sig gällande i fråga om riktningen åt det förflutna än om riktningen åt det kommande. Äfven olikhet i rumsnärhet inverkar på värdekänslans styrka[2], och torde detta ej kunna helt återföras på någon med rumsförskjutningen sammanhängande förskjutning i tid.

Sedan MEINONG nu i kapitlet *Von den Urtheilsgefühlen* först lämnat värdekänslornas allmänna karaktäristik som om-

---

1 Detta sista torde vara obestridigt så till vida, som man icke kan tala om samma eller motsatt kvalitet för ett viljande och en känsla; kan däremot en normal samhörighet uppvisas mellan känslokvalitet och viljebeskaffenhet men också en stundom förekommande anomal omkastning i motsatt riktning dem emellan, finge väl ett slags analogon sägas föreligga. En positiv värdekänsla torde normalt beledsaga, hvad jag fattar som god vilja hos andra, en negativ den onda viljan (analogi till den sympatiska känslan), men det torde ej vara blott inom diktens värld, som det inversa förhållandet existerar: positiv värdekänsla inför den onda viljan och negativ inför den goda (kulmen för detta förhållande i det religiösa medvetandets satansgestalt). — Att jag icke här genom införande af den goda, resp. onda viljans synpunkt gått utanför den meinongska värdeteoriens ram, torde en jämförelse med *U* 175 kunna visa.

2 Man kunde illustrera detta genom en typisk hithörande reflexion, nämligen ordspråket: "aus dem Auge aus dem Sinn".

dömeskänslor och därefter framställt värdekänslorna ur innehållets synpunkt, går han i sin analys så att säga ett steg tillbaka. Han riktar nämligen sin uppmärksamhet på de omdömen, som äro värdekänslornas och öfver hufvud omdömeskänslornas »psykologiska förutsättningar». Andra kapitlets tredje afdelning öfverskrifves alltså *Die Voraussetzungsurtheile*. Nämda afdelnings inre sammanhang med den föregående ligger däri, att framställningen af värdekänslorna ur innehållets synpunkt oupphörligen uppvisat än det ena än det andra omdömet, stundom en flerhet sådana som psykologiska förutsättningar för innehållets differentiering. Det gäller följaktligen att äfven direkt fatta förutsättningsomdömena i sikte och se till, på hvad sätt deras olika beskaffenhet kan inverka bestämmande å värdekänslans.

(§ 18. *Haupt- und Nebenurtheile.*) De omdömen, som eventuellt kunna utgöra en värdekänslas psykologiska förutsättningar, stå för ingen del i samma förhållande till henne. En privilegierad ställning intager det omdöme, som ej vid någon värdekänsla kan saknas, och hvars intima förbindelse med känslan ligger däri, att dess och känslans innehåll äro ett och detsamma[1]. I jämförelse med detta omdöme, hufvudomdömet, må öfriga förutsättningsomdömen, hvilka ej äro för värdekänslan som sådan väsentliga, heta biomdömen[2]. Enligt sagda omdömes uppgift att förbinda känslan med verkligheten[3] måste det tydligen vara ett existentialomdöme eller ett sådant kategoriskt omdöme, som låter återföra sig till existentialomdömets form. Men kunna då inga andra omdömen än dessa betinga

---

1 Jfr ofvan s. 91.

2 MEINONG belyser detta genom följande exempel. "Lege ich auf einen Schlüssel Werth, weil er mir ein Zimmer öffnet, in das ich eintreten möchte, so liegen dem Werthgefühle mindestens zwei Urtheile zu Grunde, eines, durch das die Existenz des Schlüssels zu meiner Kenntnis gelangt, und eines, das mich über die Fähigkeit des Schlüssels belehrt, die betreffende Thür zu öffnen." Omdömet n:o 2 är visserligen för denna värdekänsla oumbärligt, men dylika omdömen dock icke omistliga för all värdekänsla, för värdekänslan som sådan — så däremot existentialomdömet (här n:o 1), hvarför enligt MEINONGS senaste uppfattning existentialantagandet kan vikariera.

3 Jfr ofvan s. 77.

omdömeskänslor[1], exempelvis de matematiska, för hvilka ju tendensen att fatta en verklighet icke är väsentlig? Denna fråga synes man icke få besvara med ett nej[2]. Sådana omdömeskänslor skulle emellertid hemfalla under vårt tema först om värdetanken uttryckligen vidgades utöfver sin förut antydda innebörd; och häraf föreligger ännu intet behof. I alla händelser gör det sagda tydligt, att värde- och omdömeskänslor icke få identifieras.

---

1 Från annan synpunkt tangerar MEINONG här samma fråga som under diskussionen om "Werth"-, resp. "Wissensgefühle" (jfr ofvan ss. 90 ff.): dessa senare kunna enligt § 12 måhända ej återföras till "Werthgefühle", men att i så fall anse "Wissensgefühle" som framkallade uteslutande af existentiala eller till existential form reducerbara omdömen låter sig tydligen icke göra. Ej heller äro existentialomdömeskänslor så alldeles gifvet värdekänslor, de äro detta blott under förutsättning af identitet mellan känslo- och omdömesinnehåll. Lika litet finge man utan vidare undersökning antaga, att de omdömeskänslor, som kunde vara betingade af omdömen utan "tendens att fatta en verklighet", alla vore "Wissensgefühle", som hvilkas typiske representant och bärare i den omedelbara empirien ju gällde den nyfikne, den vetgirige: MEINONG påpekar själf, att disjunktionen "Werthgefühle", "Wissensgefühle" måhända icke vore fullständig. Och de exempel, hvarmed MEINONG — se följande not — vill belysa möjligheten, att matematiska omdömen kunde betinga specifika omdömeskänslor, låta knappast utan vidare hänföra sig till nyfikenhetens och vetgirighetens typ. Att vår auktor icke uttryckligen sammanbundit förevarande fråga med hithörande och tidigare distinktioner, är måhända symtom af en viss oklarhet i uppfattningen, som senare gör sig afgjordt gällande, då MEINONG i diskussionen om "Gefühls- und Begehrungsgefühle" (§ 22) behandlar alla omdömeskänslor, som vore de värdekänslor.

2 De exempel, hvarmed MEINONG vill stödja detta, förefalla mindre lyckligt valda, åtminstone då han hänvisar till äldre och nyare tiders talmystik såsom ådagaläggande "eine Art stofflichen Interesses im Sinne eines sozusagen bald freundlichen, bald feindlichen Verhaltens". Fotar månne ej all talmystik på ett slags kvasipythagoreisk uppfattning af talen såsom reala principer eller kanske rent af kosmiska makter? Men i så fall vore existentialmomentet här icke aflägsnadt. Blott alltför obestämd verkar den fortsatta motiveringen: "Nicht minder dürfte gar Manches von den stillen Freuden och Leiden hierher gehören, welche die mathematische Arbeit schon dem Laien zu bereiten pflegt."

Viktigare emellertid än bevisningen från empiriska utgångspunkter af att särskilda omdömeskänslor kunna åtfölja de icke-existentiala omdömena är för sammanhanget frågan, om ej allt omdömes natur ytterst vore existential. Den frågan har redan not 4 till s. 95 berörts. Här må påpekas, att MEINONG gent emot BRENTANO—HILLEBRAND och en af deras teser "Einige *S* sind

(§ 19. *Affirmation und Negation.*) Hvilken betydelse äger omdömeskvaliteten för värdekänslans kvalitet och därmed sammanhängande för värdeobjektets kvalifikation som ett godt eller ett ondt? Godt eller ondt är ett värdeobjekt allt efter därmed samhöriga värdekänslas bestämdhet som lust, resp. olust; och härvid har omdömets jakande, resp. nekande form ingen direkt betydelse, ingen annan betydelse nämligen, än att om någontings existens gläder, bedröfvar dess icke-existens, liksom omvändt där någontings existens bedröfvar, gläder icke-existensen, ett förhållande som tydligen är i kraft ej mindre för biomdömen än för hufvudomdömen.

(§ 20. *Das Gewissheits-Moment: Hoffnung und Furcht.*) En väsentlig sida hos omdömet vid sidan af dess kvalitet är

---

P = *SP* existiert" åberopar ett för vårt sammanhang betydelsefullt exempel (*G G A* för 1892: 450—1 mom. 2, jfr för motsvarande negativa omdöme s. 452 mom. 4; se dessutom *A* 25, 143 ff.). "Aber wer hindert mich zu urtheilen, dass einige gleichschenkliche Dreiecke rechtwinklig sind, obwol ich durchaus nicht für die Existenz auch nur eines einzigen gleichschenklichen oder rechtwinklichen Dreieckes einzutreten gewillt bin? Zwar werden wir noch der Behauptung begegnen — —, jedes besonders bejahende Urteil affirmiere zugleich die Existenz des Subjektes, aber das ist Beispielen von der Art des eben beigebrachten gegenüber einfach unhaltbar und angesichts des Umstandes, dass eine analoge Forderung für das allgemein bejahende Urteil mit Recht abgelehnt wird, eine mir nahezu unverständliche Willkürlichkeit." HÖFLER, hvars *Logik*: 99, 103 lämnar en indelning af omdömena i "Urtheile über ein *Dasein* und Urtheile über eine *Beziehung*", ger för de senare (s. 105) nästan drastiska exempel. "Dass in Urtheilen über Beziehungen oder '*Relations-Urtheilen*' ein 'wirkliches' Dasein der Glieder der Relation nicht angenommen wird, zeigen wohl am auffallendsten Beispiele wie: $10^{(10^{10})} < 10^{(10^{10})} + 1$, bei welchem Urtheil wir keineswegs erst fragen, ob es etwas wirklich gibt, was in so ungeheuren Zahlen (die sich ja noch beliebig steigern lassen) vorhanden ist. Desgleichen in: Ein Diamant von der Grösse und Gestalt eines Kubikmeters hat 6 m^2 Oberfläche." Äfven när ett kategoriskt omdöme verkligen kan återföras till existential form och så till vida fungera som "hufvudomdöme", äro enligt MEINONG dock ej de båda omdömena "identiska" eller i alla afseenden likvärdiga (*G G A* för 1892: 454): "das kategorische Ausgangsurtheil beurteilt eine Relation zwischen den Gliedern *S* und *P*, das aus der Reduktion hervorgehende Existentialurtheil beurtheilt eine aus den Gliedern *S* und *P* gebildete Complexion "(jfr om dessa termer ofvan s. 100 noten). Hvar finnes här anslutningen till BRENTANOS uppfattning af allt omdöme såsom väsentligen existentialt? *A* 143 ff. är meningsskiljaktigheten t. o. m. snarast ökad.

dess visshetsbestämdhet[1]. Hvilken betydelse äger detta moment för värdekänslan? Svaret på frågan vinnes ur en jämförelse af

1 Jämför man det not 2 till s. 86 sagda, skall man finna, att det svarar mot MEINONGS uppfattning, då HÖFLER i sin *Logik:* 117 (§ 50) uttalar sig på följande sätt. "Wenn wir urtheilen, so geschieht es keineswegs immer mit *Gewissheit*, mit '*fester Uberzeugung*', sondern häufig haben wir eine mehr oder minder *starke* oder *schwache*, eine leise, eine schwankende *Vermuthung*; wir meinen, es ist uns *wahrscheinlich*, dass dies oder jenes so sei oder nicht sei. Wegen der in den sonstigen Merkmalen zu beobachtenden Ähnlichkeit zwischen *gewissen* und bloss *wahrscheinlichen Urtheilen* (man kann bejahrend und verneinend, ein Dasein und eine Beziehung vermuthen..) wäre es unnatürlich letztere überhaupt aus der Classe der Urtheile auszuschliessen. *Die Wahrscheinlicheit hat unendlich viele, stetig in einander übergehende Grade*, deren obere Grenze *die Gewissheit*, deren untere Grenze das *Fehlen jeder*, auch der leisesten *Vermuthung* ist. Dagegen hat die Gewissheit keine Grade. Gewissheit und Wahrscheinlichkeit sind hierin analog der Gleichheit und Ähnlichkeit: was nicht 'ganz gewiss' ist, ist streng genommen gar nicht gewiss, sondern nur eben mehr oder weniger, wenn auch in sehr hohem Grade wahrscheinlich; und: alle gewissen Urtheile sind gleich gewiss." Dessa skarpa distinktioner synes dock MEINONG ej vilja se här tillämpade. "Es ist für unsere Zwecke entbehrlich, auf das Wesen dieses Gegensatzes einzugehen; es empfiehlt sich sogar, ihn hier nicht in der Weise zuzuschärfen, welche ihn theoretisch strenger Behandlung zwar erst zugänglich macht, der Fühlung mit dem täglichen Leben jedoch entfremdet. Für 'gewiss' soll also im Folgenden ein Urtheil auch da gelten, wo strengere Theorie besten Falles von sehr grosser Wahrscheinlichkeit zu reden sich für berechtigt erachten würde, die Bezeichnung 'gewiss' also grundsätzlich vermeiden müsste, um sie für bestimmte entweder stets ideal bleibende oder doch jedenfalls sehr schwer zu verwirklichende Fälle aufzusparen."

Om nu detta är MEINONGS mening, hvarför då inrycka, hvad han vill förbigå? Jo, å ena sidan för att förebygga all sammanblandning af omdömets visshetsmoment med hvad man betecknat som omdömets modalitet. Om denna yttrar sig HÖFLER (l. c.: 111) sålunda. "Wir bezeichnen durch die Wörter: '*Muss*' und '*Kann nicht*' das Bestehen einer *Nothwendigkeits-*, resp. *Unverträglichkeits-Relation*, durch '*Nicht-Müssen*' negieren wir das Bestehen einer Nothwendigkeits-, durch das (der Form nach affirmative) '*Können*', d. h. durch die Behauptung der '*Möglichkeit*', negieren wir das Bestehen einer Unverträglichkeits-Relation: z. B. ein gleichschenkeliges Dreieck kann rechtwinkelig sein." Å andra sidan ger oss berörda karaktäristik af visshetsmomentet en naturlig anknytning till hvad MEINONG senare uppställer som särskild psykisk typ mellan "Vorstellen" och "Urtheilen", nämligen "Annehmen". Vid denna typ är det fråga om hvad som kunde sägas utgöra "den nedre gränsen" för all sannolikhetsgrad, om hvad som innebär fullständig frånvaro af all öfvertygelse, hvarför jag också kan "antaga" eller ponera något, som jag vet strida mot verkligheten; jag kan i ett eller annat syfte t. ex. antaga "die Buren hätten der englischen

de tillstånd, som heta å ena sidan fröjd och sorg, å andra sidan hopp och fruktan. »Jene sind die Gefühls-Reaction auf einen gewissen, diese auf einen ungewissen Sachverhalt.» Blott med orätt har man trott sig böra förklara skillnaden mellan dessa tillstånd genom att binda hopp och fruktan vid en tidsbestämdhet, framtidens. Hopp och fruktan kunna sträcka sig äfven till det närvarande och det förflutna: jag hoppas eller fruktar, att en sak förhåller sig så och så, att det eller det inträffat. Invändes att särskildt fruktan äfven kan rikta sig på något visst, så torde en närmare analys visa, att fruktan här gäller ett eller annat med det vissa förenadt ovisst: så vid fruktan för döden, som dock ingen undgår och alltså är viss, för en beslutad operation o. s. v. Med hänsyn till den ovisshet, som gärna höljer framtiden i jämförelse med hvad som är och varit, synes det misstag begripligt, som trott hopp och fruktan bero af förhållandet till framtiden. Bestämmer nu omdömets visshet eller ovisshet en däraf beroende känslas beskaffenhet på det karaktäristiska vis, som framgår af förhållandet mellan sorg och fruktan, mellan glädje och hopp, så förefaller uppenbart, att blott visshetskänslorna uttrycka »den Thatbestand eigentlichen Werthhaltens». För dem må reserveras benämningen »Werthhaltungsgefühle», »värderingskänslor». Med »Werth-

Uebermacht nicht weichen müssen oder sie hätten seitens der Völker des europäischen Continents nicht nur Bewunderung und Sympathie, sondern auch politisch wirksame Unterstützung erfahren" (*A* 3). Det är alltså icke fråga om antaga i den betydelsen, att man hämtar "seine Ueberzeugung oder Meinung bewusst und daher einigermaassen willkürlich aus unzureichenden Gründen" — i den betydelsen vore "antagandet" en form af "omdöme" (*A* 5). Då MEINONG emellertid nödgas under fortgången vidare utbygga sin värdeteori på basen af "Annahmen" d. v. s. omdömen utan öfvertygelse (jfr not 2 till s. 86), svarar ju detta, som han också själf senare medger (*A* 277[1]), just mot BENNO ERDMANNS "geltungslose Urtheile" (*Logik* I: 271 ff.), hvari MEINONGS "språkkänsla" tidigare såg "das hölzerne Eisen". Låt vara att MEINONG redan då fattade skillnaden såsom närmast terminologisk (*G G A* för 1892: 447), sammanhänger dock den snäfvare ursprungliga formen af värdeteori med MEINONGS snäfvare omdömesbegrepp; och det ligger nära till hands, att fråga, om ej HÖFLERS tankegång ofvan borde fortsättas därhän, att vid öfvertygelsens gradation in infinitum nedåt och vid öfriga analogier (man kan jakande eller nekande "antaga" en tillvaro, resp. en relation) det vore "onaturligt", om ej äfven vid öfvertygelsens nollpunkt omdömet förblefve omdöme.

gefühle», »värdekänslor» må förstås de omdömeskänslor, som referera sig till verkligheten, och af hvilka de förra alltså utgöra en särskild form[1]. Inför skillnaden mellan hufvud- och biomdömen torde gälla, att ovisshet i ett förutsättningsomdöme hvilket som helst, hufvud- eller biomdöme, är tillräcklig för att icke medge värderings- i st. f. värdekaraktär hos en däraf beroende känsla: »das Werthgefühl folgt in seiner Beschaffenheit gewissermassen der pars debilior unter den Voraussetzungsurtheilen».

(§ 21. *Unvermittelte und vermittelte Werthhaltungen.*) Redan då skillnaden mellan hufvud- och biomdömen fastställdes, framhöllo vi, att icke de senare vore för värdekänslan som sådan väsentliga. I fall, där en värdekänsla ansluter sig till hufvudomdömet omedelbart och utan hjälp af andra data, tala vi alltså om oförmedlad värdering. Förutsätter hon däremot utöfver hufvudomdömet andra data, som väl närmast genom biomdömen skulle inverka bestämmande på henne[2], är värderingen förmedlad. Detta sammanfaller icke men sammanhänger med att allting värderas endera för sin egen skull eller ock för något annats[3]. Värderas något men icke för sin egen skull, så förutsätter det onekligen — närmare eller fjärmare — ett annat, som just värderas för sin egen skull. Antaget nu, att jag för att värdera ett föremål ej visas utöfver detsamma till något annat föremål, så ligger dock ej häri någon garanti för en oförmedlad värdering:

---

1 Efter införandet af "die Annahmen" skulle en än vidare betydelse af "värdekänsla" (oafsedt den förut s. 103 antydda äfven på relationer gående och ej blott på existenser) kunna anses gifven: "Gewissheits-, Ungewissheits-, resp. Annahme-Werthgefühle", men i samma ögonblick blir ej heller "Werthgefühl" i nämda vidaste bemärkelse en form af omdömeskänsla, utan specificerar sig i tvenne former, en omfattande de forna "Werthgefühle" (visshets- och ovisshets-) såsom "Urtheilsgefühle" och en sammanfallande med ifrågavarande "Annahme-Werthgefühle". Om de senare kunna kallas för "Werthungsgefühle", liksom visshetsvärdekänslorna uttryckligen heta "Werthhaltungsgefühle", så blefve fråga om ett särskildt namn äfven för ovisshetsvärdekänslorna, men ett sådant har MEINONG icke fastslagit eller ens antydt — nämda känslor träda alldeles i bakgrunden för de andra båda grupperna.

2 Detta uttalande får i fortsättningen en viss modifikation (se följande sida med dess noter och not 3 till s. 112).

3 Anticipation af den senare distinktionen mellan "Eigenwerth" och "Wirkungswerth" (*U* 71).

till äfventyrs värderar jag det, emedan jag ser andra värdera det, kanske ock emedan man sagt eller lärt mig, att det har värde. Värderingen förutsätter då utom hufvudomdömet: *A* existerar, äfven ett biomdöme: *A* har värde, som dock torde kunna ersättas af en »Begehrungs-Act»[1]. Måste jag åter för att värdera ett föremål (*B*) gå utöfver detsamma till ett annat (*A*), torde så alltid ske genom att följa kausalförhållandets ledtråd, och värderingen i fråga blir naturligtvis förmedlad. Utom hufvudomdömet: *B* existerar, förutsättes här biomdömet: *B* kauserar *A* (sant eller falskt men alltid en öfvertygelse), och äfven ett andra biomdöme: *A* har värde, därest ej som sannolikt synes den lefvande vid *A* bundna värdekänslan kan inträda ersättande[2].

1 Härmed ifrågasätter alltså MEINONG, att det "förmedlande" icke nödvändigt behöfver äga biomdömets form. Äfven om så är förhållandet, bortfaller naturligtvis icke anledningen att beakta biomdömena och deras inflytande, som ju ofta är obestridligt. Strax nedan påträffa vi för öfrigt ett fall, där visserligen ett biomdöme måhända men det andra enligt MEINONGS uppfattning alls icke kan af något emotionalt ersättas.

2 Jfr närmast föregående not. Med afseende på detta sista fall, där något emotionalt måhända skulle kunna ersätta ett biomdöme, framhåller MEINONG, att det innebär ett slags genom sin dunkelhet svårfattlig känsloöfverföring från ett objekt till ett annat. För större klarhets vinnande hänvisar han *U* 61 till tvenne paralleller från tanke-, resp. viljelifvets område (jfr *A* 65—8, 265). "Es ist — — — für die Relation von Grund und Folge wesentlich, dass über einen gewissen Inhalt geurtheilt wird im Hinblick auf einen anderen, bereits beurtheilten Inhalt: ich glaube, dass *S P* ist, 'weil' ich glaube, dass *S M* und *M P* ist. Dem steht zur Seite, was beim Begehren in Betreff der Relation von Zweck und Mittel sich zuträgt: ich begehre den Zweck *Z* und 'darum' das Mittel *Y*; ich begehre also *Y* im Hinblicke auf das begehrte *Z*. Analog wie beim Urtheilen (enligt exemplet vore snarast fråga om ett "Schliessen") und Begehren halte ich das *B* werth im Hinblicke auf das bereits von mir werthgehaltene *A*. Nun urtheile ich aber zwar die Prämissen, wenn ich die Conclusio darauf hin mit Ueberzeugung urtheile: ich muss jedoch ausser *S*, *M* und *P* nicht auch noch über mein Urtheilen ein Urtheil fällen. Ebenso begehrt, wer das Mittel des Zweckes halber begehrt, zwar den Zweck wirklich, muss aber keineswegs noch darüber urtheilen, dass er den Zweck begehrt. Analog dazu müsste es in unserem Falle ausreichen, wenn einer das *A* nur wirklich werthhält, d. h. gegebenen Falles das Werthgefühl in Bezug auf *A* thatsächlich hat; ein besonderes Urtheil hierüber würde dann also entbehrlich sein." Men kan på antydt vis något emotionalt inträda ersättande för biomdömen, d. v. s. allmännare sedt utgöra psykologisk förutsättning för den eller den värdekänslan, så anknyter sig härtill helt naturligt frågan om "Gefühlsgefühle" och "Begehrungsgefühle", som behandlas i följande paragraf.

(*Anhang.* § 22. *Gefühls- und Begehrungsgefühle.*) I det föregående har visat sig, att något emotionalt ofta utgör förutsättning för en värdekänsla och, i händelse ett förutsättningsomdöme — låt vara blott ett biomdöme — kan däraf ersättas, då äfven blir en närmare psykologisk förutsättning, än om sådan ersättning icke äger rum. Det är blott ett steg vidare i samma riktning, om man frågar: kan det emotionala som psykologisk förutsättning komma värdekänslan så nära, att man finge anledning erkänna förhandenvaron af »Gefühlsgefühle», resp »Begehrungsgefühle» på samma sätt, som vi förut drifvits till distinktionen mellan »Vorstellungsgefühle» och »Urtheilsgefühle»? Om t. ex. ett barn faller omkull och stöter sig, men först inför omgifningens deltagande börjar klaga, så är smärtkänslan en förutsättning för »das Gefühl das Bedauerns», som alltså måhända vore en »Gefühlsgefühl». Och om jag sträfvar efter något, som jag också lyckas förverkliga, ehuru resultatet ej förmår skänka mig den väntade tillfredsställelsen, så kan jag dock känna tillfredsställelse öfver att ha genomfört min önskan, min vilja. Denna senare tillfredsställelse vore måhända en »Begehrungsgefühl». Mot båda exemplen talar dock, att de torde kunna fattas som fall af omdömeskänslor: är man än en gång olycklig öfver sin olycka — man kunde i viss mening säga »dubbelt olycklig» —, så förutsätter detta kunskap, d. v. s. omdöme om det egna psykiska tillståndet, sammaledes om man gläder sig åt att ha satt sin vilja igenom. Af undersökningen om hufvud- och biomdömen torde framgå, att tillvaron af känslor och viljanden såsom psykologiska förutsättningar för en känsla ej berättigar att genast antaga motsvarande känsloklasser. Ifrågavarande förutsättningar måste så att säga komma den känsla närmare, för hvilken de utgöra förutsättningar, om de skola få leda till ett dylikt antagande.

(§ 22.) Hvilket skulle då detta närmare förhållande vara? När kunde en känsla bestämmas som omdömeskänsla? Kanske när den blott förutsatte ett eller flera omdömen och härutöfver ej hade några psykologiska förutsättningar? Omöjligt — det finnas inga omdömen utan »Vorstellungen»: de senare äro följaktligen också omdömeskänslans förutsättningar. »Aber auch Gefühle, Begehrungen konnten ohne Weiteres unter den Voraus-

setzungen des Urtheilsgefühles ihre Stelle finden: warum hiess dieses dann immer noch Urtheilsgefühl? Offenbar nur darum, weil sich unter den Voraussetzungen ein Urtheil vorfand, welches den Gefühlsinhalt[1] zum Inhalt hatte[2]. Dieses Kriterium auf

1 n. b. värdekänslans innehåll — ifrågavarande omdöme alltså det existentiala hufvudomdömet.

2 Det "offenbar", som inleder uttalandet, är knappast befogadt. Ett språng torde här föreligga från den tankegång, som MEINONG först inslagit till frågans lösning, och som närmast hänvisar oss icke till diskussionen "om hufvud- och biomdömen" (§ 18) utan till den allmänna diskussionen om känslans psykologiska förutsättningar med beaktande af skillnaden mellan "Vorstellungs-" och "Urtheilsgefühl" (§ 11). Denna senare allmänna diskussion fann det vara tillräcklig grund för erkännande af omdömeskänslor, att i många fall en känsla hade något omdöme till väsentlig medförutsättning utöfver de alltid oumbärliga "Vorstellungen", och framkastar just den tanken, att måhända äfven "Gefühle", resp. "Begehrungen" i det ena eller andra fallet kunde befinnas utgöra dylika väsentliga medförutsättningar (*U* 35; jfr ofvan s. 89). Samma synpunkt borde då alltfort vara afgörande och återupptages i själfva verket vid den särskilda behandlingen af "Begehrungsgefühle" (*U* 65; jfr strax nedan s. 112).

Hvarifrån kommer nu plötsligt tanken och krafvet på innehållsidentitet mellan omdöme och omdömeskänsla? En sådan föreligger visserligen mellan hvarje värdekänsla och dess förutsättning det existentiala hufvudomdömet (*U* 37, 53; jfr ofvan ss. 91, 102), men kan icke fordras med afseende på allt hvad omdömeskänsla heter gent emot resp. betingande omdöme. *U* 37 (se ofvan s. 91; man beakte äfven hela not 2 därsammastädes och not 1 till s. 103) framhålles, att det som skiljer "Werth-" och "Wissensgefühle", hvilka dock båda slagen äro "Urtheilsgefühle", vore den innehållsidentitet, som vid de förra äger rum mellan känsla och omdöme (rättare med tillägget: existentialt eller till existential form reducerbart), medan vid de senare själfva omdömet — vi torde få tolka: som akt — ingår i känsloinnehållet och det så, att "das, worüber geurtheilt wird", det bedömda, så till vida också omdömets innehåll, "entweder ganz zurücktritt oder nur als Bestimmungsstück des Urtheiles eine mehr oder minder wichtige Rolle spielt". Skulle än "Wissensgefühle" i en del fall kunna återföras till "Werthgefühle", att detta kan ske undantagslöst, anser dock MEINONG själf tvifvelaktigt; och äfven den sålunda möjliga disjunktionen "Werthgefühle" och "Wissensgefühle" finner han icke nödvändigt uttömma omdömeskänslornas sfär (*U* 38, 54; jfr ofvan ss. 91—2, 103). Hans här berörda kraf på innehållsidentitet framspringa sålunda för ingen del ur förhållandet mellan omdömeskänslan som sådan och dess psykologiska förutsättningar utan snarare från det obevisade och tysta antagandet, att alla "Gefühls-", resp. "Begehrungsgefühle" vore värdekänslor.

Hypotetiskt kunna vi ju godkänna nämda antagande. Men af detsamma följer icke, att ej en värdekänsla med vederbörlig innehållsidentitet gent emot sitt existentiala förutsättningsomdöme kunde ha en annan väsentlig förutsättning, en känsla, en "Begehrung", beträffande hvilken existerade en afvikande

den zu bildenden Begriff der Gefühls- und Begehrungsgefühle übertragen, würde ergeben: von Gefühls- und Begerungsgefühlen wäre zu reden, wo sich unter den Voraussetzungen des betreffenden Gefühles ein Gefühl oder eine Begehrung fände, welche den Inhalt des zu classificirenden Gefühles selbst zum Inhalt hätte.»

(§ 22.) För frågan om »Gefühlsgefühle» leder detta kriterium till deras förnekande. Teoretiskt synes det ofattligt, hur tvenne olika psykiska akter af samma psykiska grundklass[1] skulle kunna ha just ett och samma innehåll — måhända vore detta ej rimligare än krafvet att måla en yta på en gång svart och hvit. Vårt exempel ofvan ger ej heller ett dylikt fall: »vielmehr hat das eine Gefühl das andere (genauer wohl das

---

förutsättningsrelation. Denna kunde t. ex. vara af den typ, som vid "Wissensgefühle" förefinnes i fråga om förhållandet mellan känsla och förutsättningsomdöme: här följaktligen sådan, att "das Voraussetzungsgefühl", resp. "die Voraussetzungsbegehrung" närmast som akt och utan egentlig större eller mindre hänsyn till dess innehåll inginge i innehållet hos motsvarande "Gefühls-", resp. "Begehrungsgefühl" — sålunda som ett mer eller mindre omfattande moment af denna. Äfven det gränsfall, då "das Voraussetzungsgefühl", resp. "die Voraussetzungsbegehrung" vore kongruent med däraf betingade värdekänslas innehåll, innebär naturligtvis ingen identitet eller kongruens mellan detta och nämda psykologiska förutsättnings eget innehåll.

I självfva verket skall man återfinna denna analogi från "Wissens-" i st. f. "Werthgefühle", så snart man skrider till en analys af de exempel, MEINONG valt till utgångspunkt för diskussionen om "Gefühls- und Begehrungsgefühle". För "Gefühlsgefühle" uppvisar MEINONG, att det kraf, som han i fråga om förhållandet till de psykologiska förutsättningarna tror innebära analogi med "Urtheilsgefühle" öfver hufvud (faktiskt blott "Werthgefühle"), måste leda till förnekande af specifika "Gefühlsgefühle" — däremot ingår där i den ena känslans innehåll den andra ("das Voraussetzungsgefühl"), hvilket ju svarar mot analogien från "Wissensgefühle". Det hinder, MEINONG anser tala mot "Gefühlsgefühle", föreligger, som han riktigt framhåller, icke mot "Begehrungsgefühle", men däremot ett annat af honom förbisedt (se strax nedan), hvilket ock sammanhänger med det från värdekänslorna hämtade krafvet, medan den analogi, "die Wissensgefühle" frambjuda, skulle leda till erkännande af specifika "Begehrungsgefühle". Och denna analogi ligger lika mycket som den andra i omdömeskänslans natur och förhållande till sina psykologiska förutsättningar: båda analogierna hämtas nämligen från species af omdömeskänsla.

1 Man borde väl äfven tillägga "och hos ett och samma psykiska subjekt", hvarförutom bör beaktas, att det ej kan vara fråga om den olikhet, som afser ett och samma psykiska tillstånds återkomst i olika tidsögonblick.

vorgestellte andere) zum Inhalte»[1]. Ingenstädes, allra minst på känsloområdet, framvisar för öfrigt erfarenheten några fall, där antydda allmänna fordran skulle vara uppfylld.

(§ 22.) Gynnsammare är i detta afseende läget för antagande af »Begehrungsgefühle». Det vore ju fråga om tvenne olika akter af olika psykisk grundklass men med samma innehåll. »Es ist eigentlich erstaunlich, dass die Analogie zu dem oben eingeschlagenen Verfahren hier noch einmal zu Gunsten der Begehrungsgefühle spricht[2]. Man hätte ja bei den Urtheilsgefühlen auch fragen können, warum man sie nicht lieber sämmtlich als Vorstellungsgefühle behandle, da das Vorstellungs-Moment doch keinem derselben fehle. Gleichwohl erwies sich als das Natürlichste, nur diejenigen Fälle als Vorstellungsgefühle zusammenzufassen, wo nichts als Vorstellungen in der Voraussetzung (genauer wäre wohl wieder zu sagen: in der mit dem Gefühlsinhalt inhaltgleichen Voraussetzung) anzutreffen waren. In gleicher Weise könnte nun, wo ein Urtheil, aber keine Begehrung vorliegt, von Urtheils-, wo eine Begehrung in der oben angegebenen Weise mit vorliegt, von Begehrungsgefühlen zu reden sein.»[3] Dock vill MEINONG ej införa »Begehrungs-

---

1 Huruvida parentesen med sitt innehåll borde bibehållas vid den tolkning, vi förut antydt af exemplet (not 2 till s. 110), må här lämnas oafgjordt — snarast kanske ej. Vi vilja blott fortsätta vår tolkning i afseende på en punkt som karaktäristiskt framhäfver parallellismen med "Wissensgefühle". Vid barnet, som stött sig och senare inför visadt deltagande brister i klagan, är ju icke fråga om den sinnliga smärta, som omedelbart söker sitt uttryck i gråt och skrik, utan om en känsla som bygger sig upp på den förra och det väl med relativ likgiltighet för dess innehåll: samma effekt, om barnet bränner sig en smula på den varma vällingen och härför röner ett illa anbragt deltagande, o. s. v. Endast den hänsyn till innehållet torde föreligga, att effekten fordrar förutsättningskänslor af olustkvalitet. Man kan här ock vidga exemplet till att afse den sorts människor, som ha ett ständigt behof att känna sig olyckliga och samvetsgrant taga sig en anledning härtill i hvarje äfven den svagaste olustkänsla oafsedt dess innehåll.

2 Jfr för detta och det omedelbart följande not 2 till s. 110 ofvan första styckets slut.

3 Det nyss anförda exemplet på en eventuell "Begehrungsgefühl" visar i själfva verket den relativa likgiltighet för viljandets innehåll, som skulle utmärka en parallell till "Wissensgefühle". Den tillfredsställelse, som följer med förverkligandet af hvad man vill, och som framträder i sin renhet utan förväxling med

gefühle« som särskild klass vid sidan af »Vorstellungs-» och »Urtheilsgefühle». »Der Umfang der hinzuzufügenden Classe

---

den lust, resultatet kan skänka, om denna senare uteblir eller rent af ersättes genom en olustkänsla, fäster sig tydligen vid viljandet som sådant, vid viljandet som akt och utan afseende på dess särskilda innehåll. Härigenom vore styrkt, att det så till vida skulle kunna finnas "Begehrungsgefühle" af samma typ som "Wissensgefühle" och nyss behandlade "Gefühlsgefühle". Spörsmålet riktar sig då på den form af "Begehrungsgefühle", som eventuellt kunde tänkas enligt typen af "Werthgefühle". Här besväras man icke af ofvan berörda svårighet vid de efter värdekänslornas typ bestämda "Gefühlsgefühle", den svårigheten, att man skulle ha att göra med tvenne psykiska tillstånd af en och samma grundklass och identiskt innehåll i ett och samma subjekt, men som dock skulle skiljas åt som tvenne olika och ej blott till tiden olika, såsom då ett och samma själstillstånd återkommer vid olika tillfällen. Här är nämligen fråga om psykiska tillstånd af olika grundklass — alldeles som vid existentialomdömet och däraf betingade värdekänsla, mellan hvilka ju existerar innehållsidentitet. Däremot möter här, såsom redan (not 2 till s. 110) påpekats, en annan svårighet.

Kan jag på en gång både "begära" och "värdera" ett och samma innehåll? Är icke här om någonsin verkligheten af den existens eller icke-existens, som jag värderar, ett "Begehrungshindernis" (jfr ofvan s. 76)? Man må icke svara, att detta inkast genom MEINONGS senare uppfattning (se not 2 till s. 75) förlorat sin betydelse: här spelar icke "förmågans" synpunkt in, som då det gäller värdets begrepp, utan här är fråga om de psykiska tillstånden eller akterna "Werthhaltung" som känsla och "Begehrung". Och då synes obestridligt (en direkt bekräftelse häraf *A* 209), att jag icke utan motsägelse kan med MEINONGS uppfattning af "das Begehren" begära verkligheten af det jag värderar som verkligt: jag kan begära att den verkliga existens, resp. icke-existens, som jag värderar, skall fortsätta, skall kontinueras, och jag kan äfven med tillhjälp af "Annahmen" ägna det, som jag på detta vis begär, ett slags värdering — n. b. en "Werthung", ej en "Werthhaltung" — men det är ej om detta slags värdering ("Werthung"), som spörsmålet vänder sig, så länge "Werthgefühl" skall vara (åtminstone en form af) existentialomdömeskänsla. Att en "Begehrungsgefühl" vore möjlig, om dess förhållande till sin "Voraussetzungsbegehrung" skulle tänkas efter analogi med "Werthgefühle" i antydda ursprungliga bemärkelse, torde följaktligen få anses uteslutet.

Vi återvända till det af MEINONG gifna exemplet på en eventuell "Begehrungsgefühl". Ur en synpunkt, som icke saknar hvarje beröring med senast framställda tankegång, torde exemplet vara mindre lyckligt valdt: det är ingen aktuell "Begehrung" utan en tillfredsställd "Begehrung", som här utgör förutsättningen. Otvifvelaktigt kan emellerid en värdekänsla ha till föremål aktuella "Begehrungen" af den ena eller andra beskaffenheten. Just på det etiska området äro sådana värderingar icke sällsynta ("conscientia concomitans" att beakta!). Men enligt det allmänna förhållandet mellan psykiska tillstånds, resp. verksamheters föremål och innehåll (jfr ofvan not 2 till s. 91) ingår i hvarje sådant

wäre, so viel ich sehen kann, doch zu unverhältnismässig klein, als dass man von der eben berührten Möglichkeit der Subsumtion der Fälle unter den Gesichtspunkt der Urtheilsgefühle keinen Gebrauch machen sollte[1]. Oder möchte durch eine andere Formulirung der Classen-Definitionen das Missverhältnis zu beseitigen sein?» Dessa »Unfertigkeiten» röra emellertid närmast den allmänna känslopsykologien och det i delar, hvaraf värdekänslans teori ej direkt beror. De torde sålunda ej heller utgöra något väsentligt minus vid den följande framställningen.

---

fall motsvarande aktuella "Begehrung" i värdekänslans innehåll, och är denna senare alltså en "Begehrungsgefühl" med analogt förhållande till sin "Voraussetzungsbegehrung" som en "Wissensgefühl" till sitt "Voraussetzungsurtheil". Då en värdekänsla har samma innehåll som sitt existentiala förutsättningsomdöme, måste tydligen ifrågavarande "Voraussetzungsbegehrung" äfven tillhöra detta omdömes innehåll — naturligtvis såsom på något sätt bedömd och alltså äfven "vorgestellt". Men die "Voraussetzungsbegehrung" existerar i förevarande fall ej blott i omdömet med tillhörande "Vorstellungen" utan såsom aktuell "Begehrung". Om som otvifvelaktigt värdekänslan härförutan ej blir denna bestämda, så föreligger ett slags bestämd motsvarighet till de fall af "vermittelte Werthhaltung", där det existentiala hufvudomdömet ej förmår ensamt för sig utlösa värdekänslan, n. b. de fall häraf där det förmedlande ej är ett biomdöme utan en detta ersättande "Begehrungs-Act", resp. "lefvande värdekänsla" (som då är förutsättningskänsla för den utlösta andra värdekänslan); jfr *U* § 21 (se ofvan ss. 107—8).

1 Naturligtvis har en systematiker att noga fixera alla väsentligt skilda klasser utan hänsyn till deras storlek. Det sätt, hvarpå MEINONG här hänvisar till omfattningen af en eventuell klass "Begehrungsgefühle", är ägnadt att fördunkla det i och för sig riktiga åberopandet af den vetenskapliga metodikens lex parsimoniæ, därest MEINONG har rätt i påståendet om subsumerbarhet under omdömeskänslornas synpunkt. Denna subsumerbarhet är väl icke så alldeles gifven; åtminstone när existentialomdömet ej för sig och som omdöme, resp. med hjälp blott af biomdömen utlöser värdekänslan, och när alltså utöfver ett eller flera omdömen tillkommer något aktuellt emotionalt som villkor för värdekänslans utlösning, där låter denna senare tydligen icke reducera sig till omdömeskänsla. Den är omdömeskänsla men också något mer, som häntyder på med omdömet koordinerade psykologiska förutsättningar. Icke heller äro dessa fall så sällsynta, som MEINONG förmenar: hvar helst jag har en på någon aktuell "Begehrung" inom mig riktad värdekänsla, föreligger ett hithörande fall, så ock mutatis mutandis en "Gefühlsgefühl", när min värdekänsla riktar sig på en aktuell känsla inom mig. Man jämföre det sista stycket af närmast föregående not.

C. »Werthhaltung und Werth».

I sin allmänt värdeteoretiska undersöknings första kapitel öfverskrifvet *Der Werthgedanke* hade MEINONG sökt från psykologiska utgångspunkter bestämma värdets väsen. Detta resulterade i en definition på värde, som omedelbart ledde till beaktande af värdets dubbla relativitet. Må nu vara att ett visst sammanhang torde förefinnas mellan bemödandena att styrka tillvaron af absoluta och af objektiva värden; utan närmare undersökning finge ej antagas, att värdets relativitet skulle omöjliggöra dess objektivitet eller rättare hvarje skillnad mellan objektiva och subjektiva värden. Men visar värdet tillbaka på värdekänslan, och har denna redan bestämts som en form af omdömeskänsla, måste man tydligen för nämda problems skull närmare intränga i värdekänslornas natur och beskaffenhet, d. v. s. fördjupa sig i en undersökning dels af omdömeskänslorna och deras allmännaste former, bland hvilka värdekänslornas är en, dels af värdekänslornas egna olika former, dels slutligen ock af förutsättningsomdömena och deras betydelse för värdekänslornas olika gestaltning. Sedan den allmänt värdeteoretiska undersökningens andra kapitel *Von den Urtheilsgefühlen* löst denna uppgift, återupptager dess tredje kapitel värdeproblemet på den punkt, där det lämnades, och antyder sagda allmänna sammanhang genom sin öfverskrift *Werthhaltung und Werth.*

(§ 23. *Subjectiver und objectiver Werth.*) Värdet visade tillbaka på värdekänslan, och denna var en form af omdömeskänsla. Det måste vara från de sålunda för all värdekänsla väsentliga intellektuella förutsättningsmomenterna, som man närmast har att utgå, om en skillnad mellan objektiva och subjektiva värden skall kunna vetenskapligt motiveras[1]. Det

---

1 Textens uttalande sammanhänger på det närmaste med den känsloteori för värdet, som MEINONG anser sig ha bevisat gent emot en i och för sig tänkbar viljeteori. H. SCHWARZ t. ex., som utvecklar en viljeteori för värdet, söker tvärtom skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden i vissa viljelagar, högst vissa "synthetische Vorziehensnormen" (jfr *D. sittl. Leben:* 138, 150, 348—9). Skulle då icke i analogi härmed en känsloteori för värdet kunna söka skillnaden dem emellan i vissa känslolagar, eventuellt genom isärhållandet af ett "oberes" och ett "unteres Gefühlsvermögen"? Åtminstone om man följer den härmed närmast på KANT syftande hänvisningen, skulle detta så till vida inne-

är förutsättningsomdömenas visshet och sanning, som härvid befinnas afgörande. Ha icke förutsättningsomdömena visshet, så är ju själfva värdets existens oviss, och ingenting kan då med säkerhet fastställas om förhållandet mellan värde och

---

bära en bekräftelse af MEINONGS uppfattning, som "das obere Gefühlsvermögen" ju för KANT är ett slags "Beurtheilungsvermögen", en form af "Urtheilskraft". Vare sig det nu gäller specifika förnimmelse-, känslo- eller viljelagar, hade man att skilja mellan sådana lagar, som eventuellt hade normativ karaktär (i prägnantare betydelse än MEINONG själf godkänner för ordet "normativ", se ofvan s. 57) och sådana, som icke hade detta. Tillvaron af den senare sortens lagar har det aldrig fallit MEINONG in att ifrågasätta. Och för ett område åtminstone, förnimmandets, medger han implicite äfven en lagbundenhet af normativ innebörd. Det härstädes normerande är väl i sista hand evidensen, som man torde finna af hans uttalanden om denna, se t. ex. *A* 62: "Die eigentümliche Dignität, vermöge deren gewisse Urtheile im Gegensatze zu anderen für Erkenntnisse gelten, geht jederzeit zuletzt auf die selbst ein Letztes ausmachende Thatsache der Evidenz zurück, der insofern mit Recht der Rang der Grund- oder Centralthatsache aller Erkenntnisstheorie eingeräumt werden kann. Alle Evidenz hängt natürlich am Urtheil, und man hat sich längst daran gewöhnt, den nur auf sich selbst gestellten unmittelbar evidenten Urtheilen solche von bloss mittelbarer Evidenz an die Seite zu setzen, so genannt, weil sie auf die Evidenz, zuletzt natürlich auf die unmittelbare Evidenz anderer Urtheile zurückgehen." Af MEINONGS uttalanden i texten ofvan framgår, att skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden — liksom senare den mellan sanna och inbillade — uteslutande beror på de intellektuella förutsättningsmomenterna, n. b. på förutsättningsomdömenas visshet eller ovisshet och sanning eller falskhet, från en sida sålunda på evidensens närvaro eller frånvaro vid dessa förutsättningsomdömen (om evidensen och dess förhållande till vissheten jfr HÖFLER, *Logik* §§ 10—1, 50—4). Härmed förnekar han direkt, att känslans egen beskaffenhet skulle som sådan och med bortseende från den beskaffenhet, man får anse omedelbart sammanhänga med förutsättningsomdömenas, ha något att betyda för skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden, indirekt förnekar han på samma gång tillvaron af något evidensens analogon, åtminstone inom känslosfären (jfr ofvan ss. 7, 28, 52). Eljest skulle han tydligen för värdets objektivitet ytterligare fordra känslans normerande af detta evidensens analogon, liksom SCHWARZ faktiskt gör så för viljans del. Inför BRENTANOS betonande af "die richtig charakterisierte Liebe", "das richtig charakterisierte Vorziehen" o. s. v. är emellertid MEINONGS uraktlåtenhet att uttryckligen taga hänsyn till tänkbarheten af ett emotionalt normerande rätt underlig. Det visar i alla händelser på ännu en punkt, hur föga han förtjänar att benämnas "Werththeoretiker der Schule BRENTANOS". v. EHRENFELS, som härvidlag i sak, n. b. gent emot "die Begehrung", representerar samma åskådning som MEINONG gent emot känslan, gör åtminstone polemiskt front mot BRENTANOS hithörande satser och det under uttryck af största erkännande (*V W Ph* XVIII: 78 ff., *S W* I: 43 ff., II: 191 ff., 217 ff.).

värdekänsla. De värdekänslor, på hvilkas förutsättningsomdömen vi här skola aktgifva, äro sålunda »Werthhaltungsgefühle», värderingskänslor[1]. Men äfven där förutsättningsomdömena äro vissa, bör skiljas mellan sanna och falska sådana. Man har då att fråga sig, hur sanning, resp. falskhet verkar, allt efter som den afser värderingskänslans hufvudomdöme eller eventuella biomdömen. Är hufvudomdömet falskt, existerar tydligen icke det värderade och följaktligen heller intet värde, hvarken objektivt eller subjektivt[2]. Det enda, hvartill då skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden kan knyta sig, blir biomdömenas sanning[3]. Äfven när biomdömena — något eller alla — icke

1 Jfr § 20 (ofvan ss. 104 ff.).

2 Kan man i så fall rätteligen anse, att någon "Werthaltung", d. v. s. "Werthhaltungsgefühl", eller ens genus "Werthgefühl" föreligger? "Werthgefühle "vore ju "alle auf Wirklichkeit bezogenen Urtheilsgefühle" (*U* 59), men här skulle icke den verklighet föreligga, till hvilken värdekänslan refererade sig. Dock fordrar definitionen strängt taget icke, att den verklighet, hvartill värdekänslan refererar sig, är annat än en trodd verklighet: äfven till en sådan kunde känslan (låt vara orätt) referera sig med full visshet, d. v. s. som "Werthhaltungsgefühl". Man får alltså tala om "Werthhaltungen" utan värde.

3 Skulle det befinnas, att allt, hvad biomdömen heter, kan så att säga gå upp i sina hufvudomdömen, bortfölle tydligen själfva utgångspunkten för isärhållandet af objektiva och subjektiva värden. Denna möjlighet vidrör MEINONG antydningsvis i sin diskussion af det exempel, som tjänar att belysa de subjektiva värdena. Någon värderar en slagruta, alltså en kvist med slagrutans förmenta egenskaper. Skall här från MEINONGS utgångspunkter kunna sägas föreligga ett blott subjektivt värde, får hufvudomdömet icke lyda: slagrutan existerar, utan ungefär så: denna kvist existerar, med biomdömet: denna kvist är en slagruta. Om möjligheten att låta detta biomdöme uppgå i sitt hufvudomdöme, som då finge det först anförda omdömets gestalt, yttrar MEINONG endast: "ein solches Verfahren, die Nebenurtheile in's Hauptortheil sozusagen aufgehen zu lassen, kennen wir bereits als wenig natürliches Vorgehen" (*U* 68). Det ställe, hvartill vår auktor hänvisar (*U* 58—9), har dock ingalunda fastslagit detta. Där är fråga om en orm, som någon ser, och för hvilken han är rädd, då dess bett måhända vore giftigt. Hufvudomdöme kunde då vara: här finnes en orm, biomdöme: ormens bett är måhända giftigt. "Kann aber, da doch auch hier die Giftigkeit dem Inhalte des Furchtgefühls gegenüber eine wesentliche Stelle hat, das betreffende Urtheil wirklich ein Nebenurtheil sein?" Skulle man icke här egentligen antaga blott ett hufvudomdöme, som i sig upptagit biomdömet? Det kunde lyda: här finnes en måhända giftig orm. Mot denna möjlighet ställer MEINONG endast följande resonnemang. "Es ist nur sehr zweifelhaft, ob solche Analyse sich *jedesmal* (kurs. af oss) ungezwungen vornehmen lässt: hat

äro sanna, existerar dock under förutsättning af hufvudomdömets sanning en verklighet, som värderas och som så till vida ådagalagt sin förmåga att hos det eller det bestämda subjektet väcka en »Werthhaltung». »Jede Werthaltung, die sich einem Wirklichen[1] zuwendet, bekundet einen Werth: einen bloss

es doch selbst im obigen Beispiele einen guten Sinn zu sagen, das Subject fürchte sich auch hier nicht vor der Giftigkeit der Schlange, sondern kurzweg vor der Schlange, aber freilich auf Grund der Erwägung, dass sie vielleicht giftig ist." Här är fråga om tvenne tolkningsmöjligheter, af hvilka den ena, där biomdömet absorberats af hufvudomdömet, måhända ej alltid vore så "ungezwungen" eller "natürlich"; att den alltid vore "wenig natürliches Vorgehen", framgår på intet vis. Mot dessa fall kunde uppställas sådana, där "solche Analyse sich ungezwungen vornehmen lässt", där till äfventyrs den psykologiska analysen ej upptäcker mer än ett omdöme, hufvudomdömet, ehuru därur skulle kunna utvinnas — kanske ej så alldeles otvunget — ett eller flere biomdömen, hvilka dock det faktiska själiska förloppet ej uppvisar som sådana. Måste ett dylikt fall — vid biomdömenas faktiska frånvaro — nödvändigtvis innebära endera intet värde eller objektivt värde? Tydligen icke. Konsekvent sedt torde därför saken utifrån MEINONGS ståndpunkt — n. b. den tidigare, hvaråt texten ger uttryck — böra fattas sålunda: all värdering förutsätter ett hufvudomdöme, eventuellt också biomdömen; föreligger faktiskt blott ett hufvudomdöme men af sådan beskaffenhet, att däri ett eller flera biomdömen kunna anses gömda och därur utanalyserbara, så förutsätter värdets objektivitet äfven de implicite gifna biomdömenas sanning; därmed tillika antydt under hvilka villkor värdet reducerades till subjektivt eller befunnes alls icke existera. — I hvad mån MEINONGS senaste modifikation af sin allmänt värdeteoretiska ståndpunkt genom införandet af "die Annahmen" såsom omdömesersättande funktioner kan förskjuta den tidigare skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden, därom en antydan nedan i not 1 till s. 121 sista stycket.

1 I förevarande fall: ett verkligt, som är ett verkligt och ej blott tros vara verkligt (jfr not 2 till s. 117). Denna distinktion behöfver ej utan vidare drifva MEINONG i en, som han nedan (§ 24) säger, här otillåten metafysiks armar. Redan hvardagslifvet rör sig med nämda distinktion, som för öfrigt låter sig vetenskapligt fatta så, att verklighet (i betydelsen af en verklighet, som är verklig och ej blott tros vara det) är en immanent medvetandets kategori, hvilken närmast afsåge ett visst förhållande mellan olika momenter af medvetandet (man erinre sig KANTS uppfattning af verklighetskategorien) — i det enskilda fallet kan man naturligtvis anse denna kategori tillämplig, ehuru noggrannare pröfning skulle visa, att den icke är det. Häremot skulle svara ett MEINONGS uttalande *A* 126 (jfr *A* 128[1] och not 1 till s. 125 nedan). "Eine Vorstellung ist einer Wirklichkeit oder Quasi-Wirklichkeit gegenüber adäquat, sofern es eine evident gewisse Affirmation giebt, die sie gleichsam legitimirt: darauf hin für den Inhalt der Vorstellung bestimmte Aehnlichkeiten oder Unähnlichkeiten der ihr zugeordneten Wirklichkeit gegenüber in Anspruch zu nehmen, dafür fehlt zur Zeit, so viel ich sehe, jeder Anhaltspunkt."

subjectiven, wenn unter den die psychologische Voraussetzung der Werthhaltung ausmachenden Urtheilen sich falsche befinden, — einen objectiven, wenn dies nicht der Fall ist.» Förhandenvaron af en värderingskänsla är dock blott symtomatisk ej konstitutiv för värdet, som ju ceteris paribus existerar äfven när ingen värderingskänsla riktar sig på detsamma. Men detta »ceteris paribus» är att fatta i ordens strängaste förstånd, sålunda på det vis, att bortsedt från själfva värderingsaktens kommande och gående ingenting förändras, som varit af betydelse för värderingskänslans beskaffenhet[1].

(§ 24. *Den subjective*[2] *Werth des Vergangenen und Künftigen.*) Mot de gifna distinktionerna kunde en instans synas tala: det förflutnas och det tillkommandes värde. Som egenskap hos det värdefulla bör värdet ej kunna existera utan att detta värdefulla också existerar. Men det förflutna existerar ej mer

1 Vi kunna förtydligande hänvisa på att ett värde stundom förändras, ja närmar sig nollgränsen utan minsta därvid influerande förändring af värdeobjektet eller af värdesubjektets dispositioner — endast genom förändring af värdeobjektets omgifning, t. ex. om denna från att icke ha ägt några ersättningsmöjligheter för värdeobjektet får en stor rikedom på sådana. Uppenbart är för öfrigt, att här gifna bestämningar icke utesluta möjligheten af objektiv värdeförändring i bemärkelsen af värdets förändring genom värdeobjektets, att man sålunda icke i den riktningen finge tolka MEINONGS sats (*U* 67): "Der Werth, den ein Ding für mich hat, ist eine *dauernde* (kurs. af oss) Eigenschaft, die davon offenbar ganz unabhängig ist, wie oft oder selten ich des betreffenden Dinges gedenke." Åsyftade konstans är värdets gent emot tillhörande "Werthhaltung", alltså en högst relativ konstans.

2 Då närmast föregående § behandlat motsatsen mellan subjektiva och objektiva värden, borde man vänta, att termen "subjektiv" fortfarande afsåge denna motsättning. Så kan dock här icke vara förhållandet. Det förflutnas eller tillkommandes värde hänvisar på en värdering, där bland förutsättningsomdömena kunna men ej måste finnas falska biomdömen — i det afseendet föreligger ej minsta afvikelse från det närvarandes värde. "Subjektivt värde" betyder i vår §:s rubrik detsamma som i § 27, där hvarje objektivt värde säges utgöra ett fall af subjektivt dito, har alltså icke innebörden af "blott subjektivt värde" (*U* 69), hvilken innebörd tillkommer uteslutande det subjektiva värde, som motsättes objektivt värde och alltså i sin koordination med detta ej kan innefatta det under sig som ett specialfall. En dylik allmän värdets subjektivitet svarar mot kunskapens allmänna (all kunskap förnimmelse hos subjektet), som ej hindrar, att man talat om sann och falsk, d. v. s objektivt giltig och blott subjektiv kunskap.

och det tillkommande ej ännu, alltså väl icke heller motsvarande värden. Och skola å andra sidan forntids- och framtidsvärden existera i det närvarande, skola sålunda värden kunna existera utan samtidigt existerande ting, hvarför ej lika gärna värden, som aldrig ha något motsvarande ting[1]? Äfven utan att drifva en här otillåten metafysik[2] må genmälas, att det närvarandes

---

1 Denna frågas udd skulle tydligen rikta sig mot MEINONGS tanke i närmast föregående §, att när hufvudomdömet är falskt, existerar intet värde — vare sig objektivt eller subjektivt.

2 Man jämföre *U* 21—2, 29—30, 42—4, 183, 185 (särskildt 183), som genom direkta eller företrädesvis indirekta antydningar låta oss ana MEINONGS ställning till metafysiken. Absolut negerande är den icke (se äfven hans *Üb. philos. Wissenschaft u. ihre Propädeutik:* 7—8; jfr ofvan s. 64 not 1), men kyligt afböjande — åtminstone för de värdeteoretiska undersökningarna. Ej utan skäl sätter MACKENZIE (*Md* N. S. IV: 442) detta i sammanhang med en viss påverkan från HUME (man observere vår auktors *Hume-Studien*). Att MACKENZIE dock (l. c.: 446) uttalar en förhoppning, "that we may soon have the pleasure of welcoming a series of *Metaphysisch-ethische Untersuchungen zur Werththeorie* from the same accomplished hand", är väl härmed knappast förenligt och snarast en s. k. from önskan, såvida man nämligen tager hänsyn till de meinongska undersökningarnas hela hållning. Detta äfven om MACKENZIE hade aldrig så rätt, då han anser, att "the idea of Value has the advantage of directing attention to the metaphysical (as distinguished from the purely psychological) implications of ethical theory" (l. c.: 447). — Tvärtom: existerar ett dylikt samband, och undviker dock MEINONG genomgående att följa den metafysiska tråden, så ligger häri nog, att han afsiktligt undertrycker vissa eljest både naturliga och svårkufliga metafysiska tendenser. Så tolkar jag ock *U* 183. "Gleichwohl bleibt es theoretisch und, wie die heutige Menschheit nun einmal zu Dogma und Metaphysik steht, auch praktisch wichtig, nachzufragen, ob der Gedanke des moralischen Sollens nicht auch schon eine ganz metaphysik-freie Basis besitzt. Ich glaube, dass sich durch Betrachtung der moralischen Dinge vom werth-theoretischen Standpunkte aus einige Aufschlüsse gewinnen lassen" etc. Sammanhanget synes här göra nödvändigt, att MEINONG betraktar den värdeteoretiska ståndpunkten som "metafysikfri" och vill bevara den sådan, metafysiken må för öfrigt vara möjlig eller t. o. m. behöflig — det berör ej den saken. Jag förbiser ingalunda, att v. EHRENFELS, som själf ej lider af någon metafysikskräck (en af hans tidigaste publikationer är *Metaphysische Ausführungen im Anschlusse an* EMIL DU BOIS-REYMOND), och som ger sin egen värdeteori en afsevärd metafysisk utbyggnad, polemiserar mot MEINONGS så till sägandes "metafysiska" uppfattning, att värdet vore en egenskap eller förmåga hos tingen. Han vitsordar nämligen på samma gång (*A S Ph* II: 106): "Die — in der Sprache der Positivisten — 'metaphysisch' zu nennenden Anwandlungen treten überdies in seinen *Untersuchungen* nur sporadisch zu

flyktiga moment i dylik tankegång alldeles öfverskattas till sin betydelse. Det lär väl dock vara en väsentlig skillnad mellan om något ej existerar nu men en gång existerat eller en gång kommer att existera och om något öfver hufvud aldrig existerar, d. v. s. på intet vis tillhör verkligheten. Värdet torde få sägas bundet vid den verkliga existensen oafsedt dess närmare tidsbestämdhet. Och man kunde bestämma det förflutnas, resp. det tillkommandes värde i det närvarande så, att man säger: det var, det kommer att vara så beskaffadt, att det nu måste värderas af det eller det subjektet — i denna mening hade det värde och kommer att få värde. Svårigheten ligger här endast i att värdesubjekt och värdeobjekt tillhöra olika tid[1].

Tage, so dass sie deren wesentliche Ergebnisse in keiner Weise beeinträchtigen" (häri på samma gång hans antydan, att det af honom bestridda vore ett fall af dylik metafysik). v. EHRENFELS torde egentligen anse, att här vore fråga om den sortens undantag, som bekräfta en regel.

1 Häri liggande svårighet anser v. EHRENFELS olöslig, så länge man med MEINONG fattar värdet som en tingens egenskap i stället för en "von der Sprache fälschlich objectivirte Beziehung" (*A S Ph* II: 104—6). I sina belysande exempel ger hans kritik dock ingenting, som principiellt ginge öfver de redan af MEINONG konstaterade svårigheterna. Ej heller tager han någon hänsyn till MEINONGS tolkning, att värdet skulle gälla den verkliga existensen oafsedt dess tidsbestämdhet, en tolkning, som är i fullaste samklang med dennes tidigare tankegång, att om vetandet kan nå det förflutna och det tillkommande, synes intet hinder möta för känslan att härvidlag följa vetandet åt (se ofvan s. 101).

Senare medger MEINONG själf (*A* 248 ff.), att hans ursprungliga formulering af hithörande "auf den ersten Blick so wenig die Erfahrung für sich zu haben scheint, dass ein mehr oder minder deutliches Gefühl für diese Discrepanz vielleicht dasjenige gewesen ist, was Manchem die Gefühlstheorie des Werthes in erster Linie als nicht recht vertrauenswürdig hat erscheinen lassen". Mot tesen "Werthhaltung ist Existenzgefühl" kunde ej utan skäl invändas, "dass es ja auch solchen Dingen gegenüber ein Werthverhalten giebt, die nicht existiren. Oder besteht das Entbehren nicht geradezu darin, dass man auf etwas 'Werth' legt, das nicht existirt, so dass man dessen Existenz eben begehrt? Darin muss nicht sogleich ein Argument auch zu Gunsten der Begehrungstheorie des Werthes gefunden werden: ich lege auf Vieles Werth, ich 'schätze' Vieles, das ich darum noch durchaus nicht begehre. Aber das Auseinanderfallen von Existenz, genauer von wenigstens vermeintlicher Existenz einerseits, Werthgefühlen andererseits tritt hier deutlich zu Tage. Vollends unverkennbar scheint sich dieses geltend machen zu müssen, wenn es mir, wie meines Wissens von keiner Seite bestritten worden ist, gelungen sein sollte, in dem Aufsatze *Ueber Werthaltung und Wert* noch nachträglich zu beweisen, dass für die Bestimmung der Werthgrösse nicht nur der Exi-

stenz- sondern auch der Nichtexistenzfall in Frage kommt." Båda dessa med hvarandra oförenliga eventualiteter kan man ju icke på en gång tro, alltså ej heller fälla båda de motsvarande omdömena, som skulle sammanbinda värdeobjekt och värdesubjekt. Måste emellertid det ena af dessa omdömen saknas, så synas båda kunna saknas — men utan ersättning? På nämda punkt är det som "die Annahmen" spela in såsom omdömesersättande funktioner. Är existensen bedömd som verklig, blir icke-existensen med dess betydelse för värdet blott antagen och v. v. Hvad som i förevarande sammanhang intresserar oss, är emellertid ej detta, utan att det — tack vare "die Annahmen" — finnes "ein Werthverhalten auch gegenüber 'blos vorgestellten', genauer unbeurtheilten Gegenständen — — ohne ihrer etwa der Zukunft angehörenden Existenz oder Nichtexistenz etwas zu präjudiciren, und dennoch im Hinblick sowohl auf Existenz als auf Nichtexistenz. Indem man sowohl Existenz als Nichteixistenz annimmt und auf jede dieser Annahmen durch ein Phantasiegefühl reagirt, ist das betreffende Object in unmittelbarster Weise nach seinem subjectiven Werthe gewürdigt." Det vore för mycket sagdt, i händelse man ville påstå, att MEINONG genom införande af "die Annahmen" öfvervunnit de svårigheter, som varit vår anmärknings utgångspunkt — om de nu äro några verkliga svårigheter. Tydligt är emellertid, att kan man genom "Annahmen" bortse från frågan om verklig existens, resp. icke-existens, vållas därvidlag heller ingen verklig svårighet af skillnaden mellan närvarande, förflutet och tillkommande, hvad beträffar antagen existens, resp. icke-existens: får man här öfver hufvud tala om värde, är det lika lätt att tala om värde af ett antaget förflutet eller tillkommande som af ett antaget närvarande. Men detta återverkar oundvikligen på värdet vid en bedömd existens, resp. icke-existens: värdet af ett förflutet eller tillkommande, hvarpå man tror, står ej längre inför de med "Annahmen" följande värdena i någon så särskild undantagsställning gent emot värdet af ett närvarande, hvarpå min tro eller öfvertygelse är riktad. Än uppenbarare blir emellertid detta, när man beaktar, att äfven värdet af ett närvarande (en närvarande existens eller icke-existens) från sin ena sida framspringer ur ett antagande af motsatsen till det i (det jakande eller nekande) existentialomdömet uttalade.

Hvad här framställts, lägger det synnerligen nära att fråga, i hvad mån införandet af "Annahmen" som värdeförutsättningar kan inverka modifierande på den förut uppställda skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden (jfr för denna fråga äfven nedan ss. 190—2). Utan konsekvenser lär det ej bli: ett antagande som sådant är ju hvarken sant eller falskt, innebär intet vetande, ingen tro, ingen öfvertygelse (jfr den ofvan s. 99 not 1 omnämda absoluta antagandefrihetens princip). Hålla vi oss fortfarande till värderingen af något, som man tror verkligt — detta är ännu alltjämt enligt MEINONG den egentligaste värderingen och motsvarande värde det egentligaste värdet — så har man åtminstone med *en* "Voraussetzungsannahme" att göra. Kan denna jämte sin "Werthung" afvinnas någon betydelse för frågan om värdets objektivitet eller subjektivitet? Vid denna frågas besvarande ur dess mest principiella synpunkt anticipera vi från § 26 sammanfallandet af objektivt och sant värde. Vidare tänka vi oss, att den förut blott antagna eventualiteten (motsatsen till det trodda) själf någon gång blir verklighet, hvarmed dess "Werthung" skulle

(§ 25. *Werth-Object, -Subject, -Grösse, -Qualität.*) Det egendomliga sammanhanget mellan värde (närmast subjektivt[1]) och »Werthhaltung» framträder utvärtes däri, att man tillägger värdet bestämningar, som omedelbart blott äro egenskaper hos »die Werthhaltung». Så då man talar om värdeobjekt, värdesubjekt, värdekvantum, värdekvalitet.

(§ 25: 1.) *Värdeobjekt*[2] är det, som har värdet, och sam-

---

förvandlas till "Werthhaltung". Om då — under förutsättning af oförändrad känslodisposition och med bortseende från den olikhet, som alltid existerar mellan "Werthung" och "Werthhaltung" — ingen vidare olikhet existerar dem emellan och ifrågavarande "Werthung" alltså exakt representerat den "Werthhaltung", som följer med motsvarande existentialomdöme (jfr *A* 254), kunde så till vida det värde, hvarifrån vi utgått, sägas ha varit ett sant och objektivt värde eljest icke. Och detta i sin ordning beror på den mån, hvari "die Annahme" som ett slags "Phantasieurtheil" (*A* 285) lyckats göra motsvarande situation präsent för värdesubjektet. MEINONG må ha aldrig så rätt, då han mot v. EHRENFELS (*S W* I: 62 och flerestädes) framhåller, att äfven "bei der möglichst anschaulichen, lebhaften und vollständigen Vorstellung von dem Sein oder Nichtsein eines Objectes" ingen värdekänsla inställer sig utan existentialomdöme, resp. -antagande (*A* 246 ff.); är detta senare villkor fylldt, har det af v. EHRENFELS betonade sin obestridliga inverkan på värdekänslorna och därmed på värdet, hvilket väl heller aldrig fallit MEINONG in att bestrida. Motsvarande synpunkter låta sig naturligtvis öfverflytta äfven på den värdering och det värde, hvarom fråga är, då det t. ex. gäller att bestämma sig för eller mot någontings förverkligande, och man alltså har att göra med minst tvenne "Annahmen" och motsvarande "Werthungen" (denna antydan på intet vis oförenlig med uttrycket "nach seinem subjectiven Werthe" i slutet af nyss gifna citat från *A* 248 ff., ett uttryck som är att fatta i den vidare betydelsen af "subjektivt värde" enligt not 2 till s. 119 ofvan). För MEINONGS sista modifikation af sin värdeteori sammanhänger alltså skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden ej blott med biomdömenas sanning eller falskhet utan ock som naturligt med antagandenas omdömesersättande funktion.

1 n. b. i ordets vidare bemärkelse (jfr s. 119 not 2 och slutet af närmast föregående not).

2 *A* 183 påpekar möjligheten "dass, was man ohne Unterschied 'Werthobject' nennt, ohne genauere Diffenzirung bald das Objectiv, bald dessen Object bedeutet". Härmed nödvändigt att se till, hvad denna distinktion innebär. Detta framställes utförligt i *A* kap. VII, som öfverskrifves *Das Objectiv*. Objektivet är enligt MEINONG "etwas Gegenstands-Aehnliches", som man hittills förbisett och som bäst uppvisas med omdömet som utgångspunkt (§§ 35 ff.).

Utom det man vanligen betecknar som omdömets föremål, äger omdömet ett slags ytterligare föremål (§ 35). Tydligast finner man detta vid det negativa omdömet. Säger man t. ex.: inga oroligheter ha förekommit, hvad är därmed

egentligen insedt? Kanske omdömesföremålet "oroligheter"? Nej, skulle stå i uppenbar strid med omdömets negativa kvalitet. Det insedda kan i regel ej uttryckas med ett enda ord utan företrädesvis genom en att-sats, vore sålunda det "att inga oroligheter förekommit". Härmed inses visserligen ej något "Stück Wirklichkeit" men ett positivt faktum, som må heta omdömets objektiv för att antyda släktskapen med dess objekt. Naturligtvis är det ett sådant, som inses äfven vid det affirmativa omdömet. Icke heller kan ett analogt föremålsartadt saknas, om man vänder sig från kunskapens sfär till öfvertygelsens, d. v. s. till omdömets med bortseende från dess sanning eller falskhet; men så till vida vore endast fråga om ett immanent objektiv (jfr det s. k. immanenta objektet eller föremålet, se ofvan not 2 till s. 91). Det med ett omdöme gifna objektivet kan självt bli föremål för ett annat omdöme och fordrar härvid inga andra "Vorstellungen" än det första omdömets psykologiska förutsättningar (§ 36). Så till vida intager det som "Denkgegenstand" en särställning gent emot andra objekter som "Vorstellungsgegenstände". Noga sedt äro emellertid objektiv och objekt blott "gegenständliche Momente am Urtheil", ej tvenne föremål vid omdömet, och erfarenheten synes icke heller veta om "dass das durch das Urtheil Erfasste ein Zweifaches wäre" (§ 43). "Wer urtheilt, erfasst nicht den Gegenstand und ausserdem noch das Objectiv, sondern er erfasst einfach das Objectiv und in diesem den Gegenstand." Ville man säga, att ur objektivet som det hela objektet utbrytes genom en abstraktionsakt, vore detta likväl inexakt, emedan man ju kan "vorstellen" utan att döma men ej omvändt. "Ist blos ein Theil dieses Ganzen dem Vorstellen zugänglich, so braucht es natürlich keine Abstraction dazu, diesen Theil auch allein vorzustellen, da man mehr als ihn ja überhaupt nicht vorstellen kann." Med hänsyn till språkformen gäller, att liksom ordet närmast är uttryck för en "Vorstellung" och dennas objekt utgör ordets betydelse (§§ 3—4), får icke heller satsen fattas blott som uttryck utan satsen har sin betydelse, som är dess objektiv (§ 39).

"Im Gemüthsleben" påträffas objektivet och i detta ett objekt visserligen ej vid de sinnliga känslorna men väl vid ästetiska, vid "Wissens-" och "Werthgefühle" äfvensom vid "Begehrungen" (§ 40). Äfven här kläder sig objektivet företrädesvis men för ingen del undantagslöst i att-satsens form: det misshagar, det rör mig att — det intresserar mig att — jag beklagar, hoppas att — jag önskar, fordrar att o. s. v. Hvad särskildt angår värdekänslorna, så tillkommer dem som existenskänslor alltid och väsentligen relationen till ett objektiv (än tydligare märkes objektivet vid alla "Begehrungen"). Säger man: jag fäster värde vid denna bok, så betyder detta ofta: jag fäster värde vid att äga eller att jag äger denna bok. Måhända dock det förra ingalunda alltid är ett mindre exakt uttryck för det senare. "Denn es könnte ja ganz wohl sein, dass das Objectiv dann auch eine Relation zwischen seinem Objecte (genauer dem des vorgegebenen Urtheils) und dem Werthgefühl stiftet, und dass, was man ohne unterschied 'Wertobject' nennt, ohne genauere Differenzirung bald das Objectiv, bald dessen Object bedeutet."

Hvad nu till sist beträffar objektivet och "die Annahmen", är utan vidare tydligt, att äfven dessa enligt sin så på intellektuellt som emotionalt område omdömesersättande funktion måste tillerkännas ett objektiv (§§ 44—5).

manfaller alltså med objektet för motsvarande »Werthhaltung». Med objekt förstås då »ein dem Inhalte der Werthhaltung adäquates Stück Wirklichkeit, nicht aber der Inhalt selbst oder der in diesem ohne Rücksicht auf eine Wirklichkeit unmittelbar gegebene Gegenstand»[1] — detta senare saknas ju ej ens vid en värdering utan värde, hvaremot äfven vid det blott subjektiva värdet värderingen måste rikta sig på något verkligt. Kan nu ett värdeobjekt ensamt för sig och utan hjälp af andra objekt utlösa en värdering, må motsvarande objektiva värde med en af v. EHRENFELS föreslagen terminologi heta »Eigenwerth», eljest »Wirkungswerth»[2] — den sammanbindande relationen är nämligen då alltid kausal. För det subjektiva värdet gälla samma distinktioner, endast så att fatta, att här enligt det subjektiva värdets natur visserligen fordras tillhörande hufvudomdömes sanning men ej öfriga förutsättnings-

---

1 I själfva verket föreligger redan här den distinktion, som uttryckligen diskuteras först i en senare undersökning (se ofvan not 2 till s. 91): mellan innehåll och transcendent, resp. immanent föremål. Värdeobjektet är här bestämdt som transscendent objekt (häri ej mer metafysik, än då vi ofvan s. 118 not 1 talade om en verklighet, som är och ej blott tros vara verklig; man jämföre för öfrigt A 124—9, hvarur ett citat därsammastädes ofvan, angifvande MEINONGS uppfattning af hvad adäkvathet i ett analogt sammanhang vill säga).

Ett betydelsefullt spörsmål blir i detta sammanhang följande. Kan äfven vid det blott subjektiva värdet värdeobjektet sägas utgöra "ein dem Inhalte der Werthhaltung adäquates Stück Wirklichkeit"? Då hufvudomdömet alltid måste vara sant, om ett värde öfver hufvud skall föreligga, då vidare hufvudomdömets och värderingskänslans innehåll är ett och detsamma, blir svaret så till vida nödvändigt — ja. Dock möta betänkligheter, om man beaktar det relativt flytande förhållandet mellan hufvudomdömet och eventuella biomdömen. Har ett hufvudomdöme i sig absorberat ett biomdöme, hvars falskhet nedsätter värdet till subjektivt, och antaga vi för enkelhetens skull frånvaron af hvarje annat biomdöme, så måste identiteten af hufvudomdömets och värderingskänslans innehåll utesluta, att verkligheten, objektet adäkvat täckte värderingskänslans innehåll. Svårigheten är densamma som i not 3 till s. 117 och löses på samma sätt. Verkligheten är som värdeobjekt adäkvat endast mot den värderingskänslas innehåll, som följer det hufvudomdöme, hvarifrån alla eventuellt absorberade och utanalyserbara biomdömen aflägsnats för att fixeras i sin karaktär af biomdömen.

2 För denna distinktion föreslår COHN (*Z Ph* CX: 246—8) termerna intensivt och konsekutivt värde. Hans positiva motivering behöfver jag ej här antyda; den negativa är en vid de ehrenfelsska termerna häftande olägenhet "keine Adjektive und Adverbien zuzulassen".

omdömens. Af vår tidigare framställning är klart, att den värdering, som afser »Wirkungswerthe» förutsätter biomdömen, medan omvändt förhandenvaron af biomdömen ej nödvändigt betecknar »Wirkungswerth» eller att värderingen ehuru förmedlad behöfde gå utöfver objektet i fråga till andra objekt[1].

(§ 25: 2.) *Värdesubjektets* identitet med motsvarande värderings subjekt är omedelbart klar och framträder karaktäristiskt i den parallellism, som härskar mellan värdenas förändring, uppkomst, undergång och förändring, uppkomst, undergång för motsvarande dispositioner hos det värderande subjektet. Ett värdes existens knyter sig nämligen till existensen af vissa

---

1 Jfr *U* § 21 (ofvan ss. 107—8). Den sammanbindande relationen behöfver då för ett subjektivt "Wirkungswerth" ej vara kausal; nog att den tänkes eller tros vara kausal; hända kan också, att det "Eigenwerth", i förhållande hvartill något värderas som "Wirkungswerth", icke kan realiseras genom detta, t. ex. på grund af vissa medbetingelsers frånvaro.

Då ett värdes subjektivitet (såsom motsatt dess objektivitet) städse beror på falskheten af något biomdöme, är hvarje "Eigenwerth", som ej förutsätter ett biomdöme, nödvändigt objektivt; ett "Eigenwerth" med biomdöme kan däremot vara subjektivt eller objektivt beroende på biomdömets falskhet eller sanning. Enligt identiteten mellan sanna och objektiva värden å ena sidan, mellan inbillade och blott subjektiva värden å den andra (se *U* §§ 26—7), må i detta sammanhang påpekas, att det är omdömets, in specie biomdömets betydelse för värdering och värde, om möjliggör, att MEINONG särskiljer objektiva och subjektiva, sanna och inbillade "Eigenwerthe". Annorlunda v. EHRENFELS i sin första värdeteoretiska publikation. Där säges, "dass bei der Bildung von Eigenwerthen nicht so wie bei der von Wirkungswerthen die Reflexion oder überhaupt irgend eine Verstandesthätigkeit vermittelt, sondern dass die Bewerthung direct als Folgeerscheinung der gefühlsdispositionellen Beschaffenheit des Individuums eintritt". Konsekvent kan därför skillnaden mellan sanna och inbillade värden såsom beroende af att värderingen grundar sig på sanna, resp. falska omdömen endast få tillämpning i fråga om "Wirkungswerthe" (*V W Ph* XVII: 94, 100; jfr MACKENZIE i *Md* N. S. IV: 434). Om man dock vill tala om sanna och inbillade "Eigenwerthe", kan detta endast sammanhänga med, att man icke så sällan tager miste på hvad man ytterst begär eller vill. "Wir unterscheiden somit w a h r e und v e r m e i n t l i c h e E i g e n w e r t h e nicht in dem Sinne, ob sie des Begehrtwerdens würdig seien, sondern in dem, ob sie t h a t s ä c h l i c h b e g e h r t w e r d e n o d e r n i c h t" (l. c.: 101). Att i detta förhållande ett symtom skönjes af den större subjektivism, som utmärker v. EHRENFELS' värdeteori jämförd med MEINONGS (jfr ofvan not 2 till s. 73), behöfver man knappast påpeka. Och symtomatiskt har detta sin betydelse, äfven om v. EHRENFELS senare (*S W* I: 102 ff.) söker i någon mån upptaga och tillgodogöra sig MEINONGS distinktioner.

bestämda egenskaper ej mindre hos subjektet än hos objektet, för subjektiva värden t. o. m. mer[1]. Åt värdeförändringarnas beroende af subjektets förändringar har v. EHRENFELS ägnat viktiga undersökningar. Hufvudintresset kräfva härvidlag »die Eigenwerthe». På en förändring af subjektets dispositioner måste det bero, att »Wirkungswerthe» i följd af ofta upprepad »Wirkungswerthhaltung» ej sällan förvandlas till »Eigenwerthe», härledda sådana i motsats till ursprungliga, hvilken process stundom sträcker sig öfver generationer, så att det individuellt ursprungliga kan befinnas successoriskt härledt[2]. Vid härledda »Eigenwerthe» visar sig ofta värderingen fortfarande sammanhänga med eller bero af den värdering, som afser objekter, i förhållande till hvilka de härledda »Eigenwerthe» förut voro »Wirkungswerthe»; i så fall talas om beroende i motsats till oberoende »Eigenwerthe», hvarvid det individuellt oberoende dock kan visa sig successoriskt beroende.

(§ 25: 3.) *Värdekvantum* eller *värdestorhet* hänvisar uppenbarligen på motsvarande värderingskänslas intensitet, växer, aftager och uppnår nollpunkten parallellt med dennas intensitet. Oafgjordt må lämnas, om värdestorheten rent af är sagda känslointensitet själf eller blott en funktion af densamma[3]. Betydelse-

---

1 *U* 72, jfr *U* 69.

2 I öfverensstämmelse med MEINONGS syftning till en "metafysikfri" värdeteori (jfr ofvan s. 120 not 2) förekomma blott ytterst sällan antydningar, som man synes nödsakad att tolka i evolutionistisk riktning. Tvärtom hos v. EHRENFELS, hvars hela värdeteori är genomväfd med evolutionism. Det saknar därför ej sitt intresse att här finna en dylik antydan förenad med direkt inflytande från v. EHRENFELS. Vi notera ytterligare ett par dylika antydningar i evolutionistisk riktning. *A S Ph* I: 340 talar om att "der Wertgedanke, der Situation des Conflictes entsprungen, gleichsam den beim Conflicte sich geltend machenden Verhältnissen *angepasst* ist" och karaktäriserar t. o. m. värdet som "die Fähigkeit eines Objectes sich im Kampfe der Motive, oder, wenn man die Wendung bevorzugt, *im Kampf um's Dasein als Begehrungs-Object* zu behaupten" (kurs. af oss). Icke heller här saknar det måhända all betydelse, att dessa antydningar förekomma i en uppsats, som både framkommit med anledning af vissa inkast från v. EHRENFELS' sida och tyckes innebära ett slags steg i riktning mot dennes värdeuppfattning (l. c.: 327, 341).

3 Till denna punkt är det, som MEINONGS första modifikation af sin allmänt värdeteoretiska ståndpunkt anknyter sig (se nedan kap. IV). Vissa invändningar af v. EHRENFELS föranleda, att MEINONG då bestämmer värdestorheten ej längre som funktion af, än mindre som identisk med värderingskäns-

fullare synes, hvilka momenter det egentligen kan vara, som genom värderingskänslans intensitet bestämma värdestorheten. I den frågan dock blott ett par antydningar. Tydligen måtte värdestorheten sammanhänga med det värderades, sålunda värdeobjektets beskaffenhet. Har detta ett visst kvantum, kunde ifrågasättas, att värdestorheten skulle växa, resp. aftaga med sagda kvantum. För »Wirkungswerthe» har emellertid denna sats icke giltighet; eljest skulle inträffa, att om t. ex. en måttlig brasa har värde för den angenäma temperatur mitt rum får däraf, skulle en »omåttlig» ha det än mer. För »Eigenwerthe» däremot tyckes satsen gälla utan inskränkning och därför eventuellt kunna få en korrekt användning som hjälpmaxim, när fråga är om slut »aus der einen Veränderungsreihe — — auf die andere». Värderingskänslans intensitet och därmed värdestorheten kan dessutom i väsentlig mån påverkas genom biomdömen. »Es handelt sich dabei stets um Wirkungswerthe»[1]. Vid sådana har »hänsyn till värdeobjektets omgifning» mycket att betyda: ju mer omgifningen äger af hvad som kan ersätta[2] ett visst nyttigt, hvilket ju i denna egenskap alltid har »Wirkungswerth» utan att kunna definieras som »Wirkungswerth»,

lans intensitet, utan som funktion af tvenne emotionala värderingars resp. intensiteter, den ena värderingen afseende det värderades existens, den andra dess icke-existens och stödjande sig på motsvarande tvenne omdömen, af hvilka det ena alltid och det andra stundom är "hypotetiskt" (*A S Ph* I: 343—4; i det sista tillika en anknytningspunkt för den andra, senare modifikationens "Annahmen").

1 Hvadan denna begränsning? Då MEINONG erkänner "Eigenwerthe" med biomdöme jämte sådana utan biomdöme (vid de förra går motsvarande "Werthhaltung" ej öfver objektet i fråga men är dock förmedlad — jfr ofvan ss. 107—8 och not 1 till s. 126), synes dylik begränsning alldeles godtycklig. Värderar jag t. ex. *A*, därför att andra värdera det, och kommer detta till synes utöfver hufvudomdömet: *A* existerar, i något biomdöme: *A* har (stort, måttligt, litet) värde (för subjekterna *X*, *Y*, *Z*), så måste uppenbarligen beskaffenheten af detta biomdöme högst väsentligt påverka min egen värdering och därigenom *A*:s storhet för mig. Den antydda begränsningen synes i själfva verket vara tillkommen genom rent förbiseende.

2 Jfr v. EHRENFELS' *S W* I: 80 ff. I denna synpunkt föreligger enligt MEINONG (*A S Ph* I: 333 ff.) det positiva moment, hvartill hans första modifikation af sin allmänt värdeteoretiska ståndpunkt kan anknyta sig. Då fråga är om "Ersetzbarkeit", tager man nämligen hänsyn ej blott till den känsla, som afser någontings existens utan ock till den känsla, som skulle följa med eventuliteten af detta någontings icke-existens.

dess mindre värde — och dock betyder det för nyttigheten som sådan platt intet, »ob noch Exemplare der nämlichen Qualität vorhanden sind oder nicht». »Psychologisch aber lässt sich dieser Einfluss der Umgebung nur verstehen im Sinne des Einflusses von Nebenurtheilen, durch welche der Werthhaltende der Umgebung Rechnung trägt und die dann die Intensität der resultirenden Werthhaltung mitbestimmen.»

(§ 25: 4.) *Värdekvaliteten* beror, som vi redan[1] funnit, af värderingskänslans lust-, resp. olustkvalitet, icke af förutsättningsomdömets, resp. -omdömenas affirmativa eller negativa kvalitet.

(§ 26. *Wahrer und eingebildeter Werth*, *Werthirrthümer*.) Det var de intellektuella förutsättningsmomenterna, till hvilka inom ramen af allt värdes relativitet skillnaden mellan objektiva och subjektiva värden kunde binda sig. Likaså är det till de intellektuella förutsättningsmomenterna, som skillnaden mellan sanna och inbillade värden måste återföras. Ostridigt är nämligen, »dass es in Sachen des Gefühles kein Wahr und Falsch geben kann». Denna motsättning i sin egentlighet fattad hänför sig uteslutande till omdömet[2]. Liksom vi i det föregående sett, att vid falskt hufvudomdöme ej existerar något värde vare sig objektivt eller subjektivt, så äfven här hvarken ett sant eller ett inbilladt — »als Werthirrthümer kommen irrige Haupturtheile niemals in Frage: sie sind ausschliesslich in Nebenurtheilen oder solchen Haupturtheilen zu suchen, welche nicht direct zu der dem fraglichen Werthe zugehörigen Werthhaltung, sondern zunächst zu den Voraussetzungsgefühlen derselben gehören.» Ju större antal biomdömen eller rättare förutsättningsomdömen, dess större möjlighet af värdemisstag, en möjlighet, som äfven spelat in, när en värderingskänslas intensitet påverkats genom felaktigt bedömande af den för värdestorheten så viktiga omgifningen till värdeobjektet. »Dagegen

---

1 Jfr ofvan s. 104.

2 Jfr v. EHRENFELS (*S W* I: 102), enligt hvilken det är klart," dass die Wertung entweder existiren oder nicht existiren, nicht aber wahr oder falsch sein kann, da diese Attribute überhaupt nur Urteilen zukommen können"; likartad tankegång hos KRUEGER (anf. arb.: 43), dock så att hos denne närmast är fråga om "Wertungen" i motsats till "Werturteile".

können irrige Urtheile über Werthe, man könnte kürzer sagen irrige Werthurtheile[1], streng genommen niemals selbst als Werthirrthümer bezeichnet werden, mögen sie übrigens das Vorhandensein, die Grösse, die Beschaffenheit der Werthe (etwa ob Eigen- oder Wirkungswerthe) oder Anderes zum Gegenstande haben. Auch sie können aber zu Werthirrthümern führen, sobald sie als Voraussetzungsurtheile bei Werthhaltungen auftreten.»

(§ 26.) Utöfver de sålunda gifna möjligheterna till värdemisstag har det hvardagliga lifvets uppfattning en tendens att antaga ytterligare andra. Så vid förhandenvaron af värdeanomalier. När dessa måste återföras på känsloanomalier, kan dock tydligen ej vara tal om ett verkligt värdemisstag. Annorlunda om afvikelsen från det normala sammanhänger med en »Erkenntnismangel», t. ex. den bristande analys, som stundom torde skilja kostföraktaren från finsmakaren. Fall af denna senare typ innebära emellertid ingen principiellt längre gående utsträckning af möjligheterna för värdemisstag. Värdemisstag vill ock mången anse det vara, om man af etiska grunder ogillar ett subjekts sätt att förhålla sig och då som ogrundade eller oförnuftiga betecknar de subjektets »Werthhaltungen», hvilka härför ligga till grund: hänger ifrågavarande subjekt med hela sitt hjärta fast vid det ogillade och betingas ej dess »Werthhaltungen» af oriktiga biomdömen, så må ej heller här talas om värdemisstag. Sammaledes behöfver en s. k. inkonsekvens i värderingen ej innebära värdemisstag utan är ofta symtom af förändrade dispositioner hos värdesubjektet (hit hör s. k. »Launenhaftigkeit»). Icke heller får man som värdemisstag betrakta, hvad som blott är följd af ett sådant, t. ex. om vid ett härledt värde misstag influerat, så att en bestämd institution, resp. handlingssätt eller dylikt kommit att stämplas som något allmänfördärfligt och föraktligt — till äfventyrs uppenbarar sig sedan, att därvidlag alls intet allmänfördärfligt föreligger, men föraktets värdering kan stanna kvar. Äger då denna värdering rum utan biomdöme, så föreligger heller intet värdemisstag.

---

1 Jfr ofvan s. 74 not 2. I öfverensstämmelse härmed förklarar *A S Ph* I: 345: "Werturteil scheint doch zunächst nicht wohl Anderes zu bedeuten als Urteil über den Wert." Jfr ock not 1 till s. 79.

låt vara att man skulle vilja reagera mot densamma på samma sätt som mot ett värdemisstag.

(§ 27. *Zusammenfassung. Die Beweisfrage beim Werth.*) De intellektuella förutsättningsmomenterna förhöllo sig på ett och samma vis i fråga om objektiva och om sanna värden: samtliga förutsättningsomdömen voro här sanna. »Aller objective Werth ist also wahrer Werth, und aller wahre Werth objectiver. Dagegen macht, da jeder objective Werth zugleich einen Fall subjectiven Werthes[1] bedeutet, natürlich nicht aber ebenso der wahre Werth einen Fall falschen Werthes, der eingebildete Werth ein Theilgebiet des subjektiven Werthes aus.» Enligt värdekänslornas karaktär af omdömeskänslor kan, hvad dem och värdespörsmål i allmänhet beträffar, frågan om bevis och diskuterbarhet ej afskäras med satsen »de gustibus non est disputandum». Någon teoretisk bearbetning skall emellertid icke lätteligen komma andra värden till del än de objektiva. Om härför disponibla »Constatirungs- und Beweismittel» gäller följande allmänna öfversikt.

(§ 27.) Posito först, att den »Werthhaltung», som svarar mot ett visst värde, vore direkt empiriskt konstaterad: då får alltid åtminstone det subjektiva värdet anses tryggadt, n. b. om inga tvifvel förefinnas angående det värderade objektets existens; är dessutom biomdömenas riktighet legitimerad och förhandenvaron konstaterad af de känslor, som eventuellt ytterligare kunde förutsättas, så föreligger ett objektivt värde — däremot naturligtvis icke i händelse af något värdemisstag. Posito å andra sidan, att man ej kunnat direkt konstatera den »Werthhaltung», som är naturliga utgångspunkten för afgörandet om något värde, så kan man likväl sluta från det objektiva värdet för ett subjekt *X* till det objektiva värdet för subjektet *Y*, »falls die Kenntnis psychischer Gesetzmässigkeiten oder ausreichender Gleichartigkeit der betreffenden Subjecte zu Hilfe kommt». Är tillförlitligheten i detta afseende stor nog, »so lässt sich auf Grund dessen sogar dem directen Zeugnis des Subjectes *Y*, dass es die betreffende Werthhaltung eben nicht auslöse, gegenüber Stand halten. Fehlen der Werthhaltung müsste ja nicht Fehlen des Werthes, sondern könnte auch ein

1 Jfr ofvan s. 119 not 2.

Erkenntnishindernis bedeuten.» Man underskatte dock hvarken individernas individuella olikheter eller dispositionsvariationen hos en och samma individ. »Auch die Werth-Anomalie begründet einen wahren, objectiven Werth, aber freilich nur für das betreffende Subject, so dass er, wenn ihm etwa eine überwältigende Mehrheit anders Fühlender gegenüber steht, vom Standpunkte der Letzteren aus ganz wohl zu vernachlässigen sein mag»[1].

---

1 Jfr *U* 169—70.

IV.

Den första modifikationen af Meinongs allmänt värdeteoretiska ståndpunkt.

Redan 1895, d. v. s. året efter sina *Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werth-Theorie,* publicerar MEINONG i *A S Ph* I: 327 ff. en artikel *Ueber Werthhaltung und Werth.* Sammanhanget med *Untersuchungen* anger redan denna öfverskrift, som i dem återfinnes vid den första eller allmänna delens tredje kapitel, det hvars behandling vi just afslutat. Några samtalsvis meddelade invändningar af CHR. V. EHRENFELS hade föranledt nämda artikel. Genom dem hade MEINONG kommit att beakta »die Unvollständigkeit und Unzulänglichkeit einer der Hauptbestimmungen im allgemeinen Teile der *Untersuchungen*» och skyndar nu att afhjälpa denna brist.

(§ 1. *Das Problem.*) Värdestorheten[1] hade förklarats bero af värderingskänslans styrka — under den allmänna förutsättningen af det värderande subjektets normala[2] beskaffenhet. Med värderingskänslans större eller mindre intensitet skulle alltså följa större eller mindre värde. I tvenne riktningar möta bestämda instanser, som tala mot dylik uppfattning. Å ena sidan är värderingskänslan ofta synnerligen svag i jämförelse med värdets storhet. Å andra sidan inträffar det motsatta, att en värderingskänsla förvånar genom sin intensitet trots motsvarande värdes litenhet. Det förra fallet belyser t. ex. den värderingskänsla, som under normala förhållanden och utan särskilda stämningars tillfälliga inverkan beledsagar öfvertygelsen, att man har en god vän, att man äger hälsan o. s. v.

1 Se ofvan s. 127.

2 Jfr ofvan not 2 till s. 81.

Här skall man finna sig slagen af värderingskänslans normala svaghet jämförd med värdets storhet. I och för sig kunde detta tänkas bero på att värderingskänslor vore svagare och sinsemellan mindre skilda till intensitet än åtminstone flertalet andra känslor, om nämligen icke många exempel visade det motsatta: värdekänslor af stor intensitet i jämförelse med värdets litenhet[1]. »Wer von einem Freunde einen Brief -- es muss keineswegs ein besonders inhaltschwerer sein — erwartet, dem ist an dessen Eintreffen, wenn eben die Briefstunde naht, manchmal ganz ausnehmend viel gelegen, d. h. dieses Eintreffen ist das Object eines ausnehmend lebhaften Werthaltungsgefühles, sicherlich wenigstens oft eines viel intensiveren, als durch den Gedanken an die Freundschaft wach gerufen wird. Dennoch wird der Werthaltende, etwa darüber befragt, keinen Augenblick Bedenken tragen einzuräumen, dass die Freundschaft für ihn einen unvergleichlich höheren Wert habe als jener gar nicht allzu wichtige Brief.» Om man än härvidlag beaktar och i uppskattningen utsöndrar de affektmomenter[2], som kunna beledsaga värderingskänslan, skall dennas intensitet befinnas ojämförligt stor i förhållande till värdet och äfven till intensiteten af en hel del värderingskänslor, som beledsaga större värden. Värdestorheten får sålunda tydligen icke fattas ens som funktion af, än mindre som identisk med värderingskänslans intensitet.

(§ 2. *Die Werthaltung der Nicht-Existenz.*) Hvad *Untersuchungen* uttalat om värdestorheten, torde emellertid snarare vara ofullständigt än egentligen oriktigt. I själfva verket kan ett moment, hvars betydelse gjorts gällande för storheten af »Wirkungswerthe», gifva oss den nödiga ledtråden för afhjälpande af påpekade brist. Vi afse »das Moment der Ersetzbarkeit»[3]. Egentliga intresset vid »Wirkungswerthe» riktar sig ju på det eller de »Eigenwerthe», hvarför de förra äro medel (eller dem kauserande orsaker). Så till vida måste ock hänsyn tagas till möjligheten att ersätta ett »Wirkungswerth» genom ett annat (»aus seiner Umgebung»). Men då bestämmes heller storheten af ett »Wir-

1 Jfr H. SCHWARZ (*Glück u. Sittlichkeit*: 92—3), som häri finner en anledning att grunda värdet på vilja i st. f. känsla.

2 Jfr SCHWARZ, nyss anförda ställe.

3 Se ofvan s. 128.

kungswerth» för ingen del uteslutande genom den »Werthhaltungsgefühl», som afser dess existens, utan alltid tillika genom den »Werthhaltungsgefühl», som afser dess icke-existens, alltså, om den förra värderingskänslan hade lustkaraktär, tillika genom »die präsumtive Unwerthaltung der Nicht-Existenz des betreffenden Objectes».

(§ 2.) Samma allmänna tankegång ligger bakom det i nationalekonomien vanliga sättet att bestämma en varas värde »nach Massgabe der Bedürfnisse, deren Befriedigung von dem Gute abhängig ist», hvari naturligtvis af förut antydd grund[1] ej bör få ses någon definition på värde. Ifrågavarande »Abhängigkeit» är att fatta prägnant. »Deutlicher könnte man etwa sagen: das, was vom Effecte an dem fraglichen Objecte hängt, mit ihm als *condicio sine qua non* steht und fällt, das bestimmt die Wertgrösse, — also nicht nur, was eintritt, wenn das Object gegeben ist, sondern auch, was ausbleibt, wenn das Object nicht gegeben ist. Dies lässt sich auch so ausdrücken: der Wirkungswert eines Objectes bestimmt sich nicht bloss nach dem Werte dessen, was es vermöge seiner Existenz thatsächlich mit sich führt, sondern auch nach dem Unwerte, der im Falle seines Nichtvorhandenseins vorliegen würde.» Men tydligen reduceras detta eventuella ovärde i mån af ersättningsmöjligheter. »Auch im Grenznutzengesetz[2] tritt uns der nämliche Thatbestand vor Augen, nur dadurch einigermassen complicirt, dass hier sofort eine Anzahl gleichartiger Güter in Betracht kommen und dass, was streng genommen jedenfalls nur an einem Individuum aus der Gruppe geschehen kann, den Wert aller Individuen mitbestimmt, solange es sich nämlich dabei nur um den Wert eines beliebigen dieser Individuen und nicht etwa um den Wert der Gesamtheit derselben als eines Collectivs handelt. Das Individuum verliert an Wert in dem Maasse, in dem andere Individuen eventuell seine Stelle aus-

1 Se ofvan ss. 65 f.

2 Jfr ofvan not 1 till s. 67. Den föregående bevisföringen har ju utgått från" das Moment der Ersetzbarkeit" vid "Wirkungswerthe"; häremot svarar hvad v. EHRENFELS (*V W Ph* XVII: 90) påpekar: "Die Lehre vom Grenznutzen zieht durchwegs nur Wirkungswerthe in Betracht" (se ock ofvan not 4 till s. 71).

füllen könnten und zu diesem Ende zur Verfügung stehen. Was trotz aller Stellvertretung als unersetzbarer Rest übrig bleibt, bestimmt dann den Wert.» I vissa fall kunde värdestorheten t. o. m. synas bestämd snarare af den fiktiva icke-existensen än af den faktiska existensen. Så då man i våra vanliga lifslägen tenderar att fatta luft och vatten[1] som »nullwertig». Man tyckes då taga hänsyn uteslutande till att ingen brist skulle kännas, om ett visst fixeradt luft- eller vattenkvantum förintades. Hvad som hindrar att äfven i dylika fall principiellt anse den fiktiva icke-existensen vara det för värdestorheten ensamt afgörande, är att en annan faktor spelar in och i det närmaste eliminerar den värderingskänsla, som gäller objektets faktiska existens, vanans faktor. »Werthaltungen unterliegen sicherlich so gut wie andere Gefühle den Gesetzen der Ermüdung und Abstumpfung: was ich habe, so oft ich's brauche, oder was ich gar immer habe, daran 'gewöhne' ich mich eben, wie man mehr volkstümlich als deutlich sagt. Bleibt dann gleichwohl ein Wert übrig, so ist er so gut wie ausschliesslich vom Nicht-Existenz-Falle genommen und muss bei restloser Ersetzbarkeit ganz verschwinden.»

(§ 2.) Kan emellertid samma synpunkts tillämpning — hänsyn till såväl existens som eventuell icke-existens (resp. v. v.) — äfven vid »Eigenwerthe» aflägsna förut berörda svårighet i fråga om värdets storhet, bör naturligtvis detta steg tagas. Så är förhållandet. »An die längst gesicherte Freundschaft ist man 'gewöhnt', wie der Gesunde an die Gesundheit; aber man kann sich in jedem Momente vergegenwärtigen, wie schwer man durch ihren Verlust betroffen würde, und dieser Schwere, also dem auf die Nicht-Existenz bezogenen Wertgefühle, entspricht durchaus die sonst so unverständliche Grösse des Wertes. Was aber eine 'Kleinigkeit' bleibt, trotzdem ich mich darüber von Herzen zu freuen im Stande bin, bleibt es darum, weil ich mich über den Verlust so leicht zu 'trösten' wüsste, so dass von der Seite der Nicht-Existenz dem an die Existenz geknüpften Wertgefühle gleichsam keine Verstärkung oder höchstens eine recht geringfügige Verstärkung zukommt.» Resul-

1 Jfr ofvan s. 66.

tatet vore alltså: »Die Wertgrösse hängt nicht nur ab von der Intensität, mit der die Existenz des Objectes wertgehalten, sondera auch von der Intensität, mit der dessen Nicht-Existenz unwert gehalten wird.» Om, som i regel, värde och värdering fattas så vidt, att därunder inbegripas både den »positiva» och den »negativa» formen, kan det allmänna slutresultatet formuleras: »der Wert eines Dinges ist eine Function sowohl der Intensität des an die Existenz als der des an die Nicht-Existenz geknüpften Wertgefühles»[1]. Värdet stiger och faller med

---

1 Rör man sig med denna senare allmännare formulering, är att noga beakta en därstädes icke uttalad förutsättning. Vi syfta till hvad den föregående formuleringen i *en* riktning uttalar och som *U* 55 göres gällande i sin dubbelsidighet sålunda: "Mit dem qualitativen Gefühlsgegensatz von Lust und Unlust hat der Gegensatz von Ja und Nein" — alltså omdömeskvaliteten — "nur so viel zu schaffen, dass dort, wo Existenz erfreut, Nicht-Existenz normaler Weise betrübt und umgekehrt." Förvandlas ett existentialomdöme till sin kvalitet, slår följaktligen den däraf betingade värdekänslan — "normaler Weise" — öfver till motsatt känslokvalitet (jfr *A* 246). Med hänsyn till den strax nedan angifna formeln 'vill detta säga, att *I* och *I'* — "normaler Weise" — representera känslor af motsatt kvalitet. Endast under sådan förutsättning stiger och faller värdets storhet med deras intensiteter. Är *I* en positiv värdekänslas intensitet och *I'* en ovärdekänslas, så verkar den senare i samma riktning som den förra: så till vida som något existens besparar mig en olust förenad med dess icke-existens, ökas däraf dess värde lika visst som af den positiva lust, dess existens må skänka, och mer i mån af hvardera känslans intensitet. Tillhör åter *I* en ovärdekänsla och *I'* en positiv värdekänsla, så växer omvändt ovärdet. Man jämföre på denna punkt v. EHRENFELS i *A S Ph* II: 108. Antaget däremot (se v. EHRENFELS, l. c.: 108—10) att *I* och *I'* ej representerade känslor af motsatt utan tvärtom af samma kvalitet, att sålunda i några fall både existens och icke-existens af ett och detsamma väckte vare sig lust eller olust, så måste vid det inbördes uteslutningsförhållandet mellan existens och icke-existens den ena lusten utesluta den andra, den ena olusten den andra. Så till vida summerar sig icke längre de båda termernas tendens i samma riktning, utan går tvärtom åt motsatta håll: än *I* än *I'* blefve subtrahend: *I'* om både *I* och *I'* afse lustkänslor ($I - I'$), *I* om de båda afse olustkänslor ($-I + I'$). För $I = I'$ blefve då värdet $= 0$, för $I \gtrless I'$ resultera på båda hållen än positiva, än negativa värden, allt efter som minuenden eller subtrahenden är större. M. a. o. tvenne lustalternativ kunde tänkas ge ett negativt lika väl som ett positivt värde, tvenne olustalternativ ett positivt värde lika väl som ett negativt. Men i så fall finge naturligtvis ej värdet påstås stiga och falla med de båda intensiteterna: det stiger med växande minuend, resp. fallande subtrahend och sjunker med växande subtrahend, resp. fallande minuend. Detta under antydda förutsättning, att

dessa båda intensiteter, men då det ej blir noll, i händelse blott den ena intensiteten sjunker till noll, synes funktionen[1] kunna återges i formeln $W = CI + C'I'$, »wo I die Intensität des Existenz-, I' die des Nichtexistens-Gefühles bedeutet, indes unter C und C' Proportionalitäts-Constanten zu verstehen sind, deren zwei so lange aufgeführt werden müssen, als man nicht weiss, ob der Anteil des I und I' am Resultate ein relativ gleicher ist oder nicht»[2].

---

både det positiva och det negativa existensomdömet gåfve värdekänslor af samma kvalitet, lust eller olust, hvilket "normaler Weise" icke är förhållandet. Någon direkt utredning af det positiva eller negativa villkor, som restriktionen "normaler Weise" antyder, påträffas icke hos MEINONG. Indirekt kan en sådan dock vinnas genom v. EHRENFELS. Som strax nedan skall framgå, gäller MEINONGS sats endast för hvad man kunde benämna elementära värden, d. v. s. sådana hos hvilka analysen ej kan urskilja några vidare delvärden, äfvensom för de sammansatta värden, hvilkas delvärden alla äro endera positiva eller negativa. Föreligger en kombination af värden, somliga positiva andra negativa, måste regeln tillämpas på hvarje delvärde för sig, hvarefter det helas värde kan beräknas ur konstituenternas. Ett slags analogi härtill erbjuder det, då MEINONG *U* 112, 116 framhåller, att hvarje värdefaktum måste ha sin egen symbol i värdeformlerna: så äro t. ex. två symboler nödvändiga äfven om det är ett och samma objekt, som på en gång värderas af tvenne subjekter.

1 Matematiskt uttryckt skulle den alltså vara en summa, ej en produkt af intensiteterna i fråga.

2 *U* 131 inför MEINONG proportionalitetskonstanternas begrepp utan annan förklaring, än att de bero af enheternas beskaffenhet (härstädes alltså af om enheten för I betyder lika mycket för W som enheten för I'). Att proportionalitetskonstanter måhända äro behöfliga, kunde man då vilja sätta i samband med de äkvivalensrelationer, som *U* 10 (ofvan s. 70) omnämner. Låt vara att "allenthalben Herabsetzung von Lust Unlust, Herabsetzung von Unlust Lust bedeute", följaktligen äfven hindrad lust betyder olust, hindrad olust åter lust, så är ingenting afgjordt om de inbördes kvantitativa relationerna härvidlag. Lust och olust äro olika känslokvaliteter (huruvida känslolifvet uppvisar äfven andra kvalitativa olikheter, må här förbli en öppen fråga), som icke kunna mätas utan vidare den ena genom den andra (jfr ofvan not 1 till s. 67). Redan om det gäller att kvantitativt mäta lust genom lust eller olust genom olust, råkar man ut för afsevärda svårigheter, t. o. m. under förutsättning af all lusts, resp. olusts kvalitativa likformighet. Skall man finna enheten för mätandet af lust genom lust, resp. olust genom olust, torde man nödgas uppsöka ett analogon till den fysiologiska psykologiens minimum perceptibile och från detta som utgångspunkt statuera analoga till samma vetenskaps minima distinguibilia, alltså en minsta lust, resp. olust, som ännu är märkbar lust, resp. olust, och minsta märkbara åtskillnader af lust, resp. olust. Svårigheterna här-

(§ 3. *Zur Charakteristik des Wertgedankens.*) Vårt resultat var en värdelag, som emellertid oundvikligt verkar till-

vid blefve åtminstone i vissa riktningar knappast mindre, snarare större än på det sinnespsykologiska och sinnesfysiologiska området.

Antaget nu, att dessa svårigheter vore öfvervunna, att man sålunda kunde kvantitativt mäta lust genom lust och olust genom olust, huru finna någon möjlighet att kvantitativt mäta lust genom olust och omvändt? Enda möjligheten vore väl att följa MEINONGS allmänna hänvisning till "das Begehren" såsom sammanhållande de tvenne värdekomponenterna. Det torde äfven vara "das Begehren", som stiftar de af MEINONG omnämda äkvivalensrelationerna med afseende på lust och olust. Man får dock ingalunda taga för gifvet, att "das Begehren" satte ett kvantitativt likhetstecken mellan den naturliga enheten på lust- och på olustområdet, att minsta märkbara lust skulle exakt uppväga minsta märkbara olust liksom omvändt o. s. v. Otänkbart vore ej, att vid detta vägande "das Begehren" tillerkände den naturliga enheten på vare sig lust- eller olustområdet större vikt, att det alltså i mån häraf skulle fordras ett mindre antal enheter från detta område för att uppväga ett större antal från det andra. Man kunde finna ett slags parallell härtill i NEWTONS färgblandningsslag, hvars yttersta förutsättning är en så att säga olika färgande kraft hos resp. spektralfärger, och som låter sig geometriskt framställa genom ett slags tyngdpunktkonstruktion (jfr v. HELMHOLTZ, *Handb. d. Physiol. Optik*[2], speciellt ss. 319, 326). Existerar antydda allmänna möjlighet redan för vägandet af aktuell lust mot aktuell olust och v. v., föres den oss i själfva verket bra mycket närmare eller finge en viss sannolikhet, om man betänker, att det vid värdet är fråga om tvenne kvalitativt motsatta "Werthhaltungen", af hvilka den ena aldrig är i sin beskaffenhet af "Werthhaltung" aktuell på samma gång som den andra. Kan verkligen den naturliga enheten vid aktuellt gifven lust väga jämt med den naturliga enheten vid anticiperad olust och omvändt? Eller som det efter MEINONGS sista värdeteoretiska publikation kunde allmännare formuleras: får verkligen ett kvantitativt likhetstecken sättas mellan den naturliga enheten för en "Werthhaltung" och för en "Werthung" af motsatt eller ens af samma känslokvalitet? Hvarom icke inverka I och I' och därmed äfven deras naturliga enheter olika på värdet som resultat. Skulle det vara häråt, som proportionalitetskonstanterna hade att ge uttryck?

Direkt kunde detta på sin höjd ifrågasättas för motsättningen mellan "Werthhaltung" och "Werthung" (resp., som det enligt *A S Ph* I möjligen kunde heta, kategorisk och hypotetisk "Werthhaltung", se nedan § 4): föreligger en (kategorisk) "Werthhaltung", påträffas den i formeln alltid under I, och åt den större vikt, som eventuellt skulle tillkomma enheten för en "Werthhaltung" jämförd med enheten för en "Werthung", kunde måhända proportionalitetskonstanterna C och C' tänkas ge ett direkt uttryck. De skulle då emellertid bortfalla, när I och I' representera "Werthungen" (hypotetiska "Werthhaltungen"). Att en dylik skillnad skulle vara afsedd, därom ger emellertid ej MEINONG minsta antydan — tvärtom binder han C och C' till existens-, resp. icke-

baka på det allmänna värdebegreppet[1]. Hvad nu uppvisats om värdets storhet, röjer att värdet självt ej uttömmes med ett objekts förmåga att genom sin existens utan först med dess förmåga att på en gång genom existens och icke-existens[2] så till sägandes attrahera subjektets känsla. Själfva utgångsfaktum eller grundvalen för värdet så bestämdt har emellertid ej längre någon inre enhetlighet. Skulle man härvidlag än som förut ha att göra med »Werthhaltungen», så måste man dock fråga sig, hvad det egentligen skall vara som sammanbinder värderingen af existens med den af icke-existens, då ju dessa icke kunna vara på en gång gifna, då sålunda ej heller motsvarande »Werthhaltungen» kunna vara på en gång gifna. Och hur kan i själfva verket den nyss uppställda formeln förena

existensfallet, hvilken motsättning ju är lika konstitutiv för en värdering utifrån blotta "Werthungen" som för den utifrån en "Werthhaltung" och en "Werthung". Än mindre kunde ifrågasättas, att proportionalitetskonstanterna skulle direkt uttrycka den olika vikt, som eventuellt skulle tillkomma den naturliga lust-, resp. olustenheten: C hör ju till I, d. v. s. existensfallet, mot hvilket kan svara än en lust- än en olustkänsla. Mot vår så till vida afböjande hållning svarar också *U* 135—6, där MEINONG förklarar: "Was ferner den Zahlenwerth der Proportionalitäts-Constante C anlangt, so ist dieser natürlich wesentlich durch die Wahl der Einheit bestimmt, auf die wir die Zahlenwerthe W bezogen denken, und nichts hindert uns, hier eine derartige Wahl zu treffen, dass $C = 1$ wird". I samma riktning pekar v. EHRENFELS' uttalande (*A S Ph* II: 108), att C och C' "wahrscheinlich gleich sind und, da die Einheit des Wertmaasses beliebig anzunehmen ist, auch gleich Eins gesetzt, oder, was dasselbe, eliminirt werden können". Talvärdet 1 för båda proportionalitetskonstanterna på en gång synes emellertid garanteradt uteslutande genom en eventuell omräkning af I och I' till gemensam numerisk enhet, hvarvid naturligtvis allt det förut antydda skulle komma att spela in, *om* nämligen den naturliga lust- och olustenheten och tillika "Werthhaltung" och "Werthung" som sådana väga olika. I och för sig är tänkbart, att det ena men icke det andra vore förhållandet; tänkbart också, att ytterligare annat kunde ge I och I' ett relativt olika inflytande på W. Dessutom vore måhända individualiteten härvidlag en viktig faktor, så att olika äkvivalensrelationer existerade för olika subjekter mellan lust och olust, mellan "Werthhaltung" och "Werthung". Det är denna vid C och C' häftande obestämdhet, som förbjuder, att man kunde säga dem direkt afse det ena eller det andra. Men indirekt stå de tydligen i nära samband med här antydda möjligheter. — Att beakta ett tillägg i förordet.

1 Jfr v. EHRENFELS i *V W Ph* XVII: 77.

2 Af dessa kan ju blott den ena vara faktisk. Alltså fråga om objektets existens och icke-existens såsom reflekterade i värdesubjektets medvetande, den ena härvid bedömd som faktisk, den andra fattad som fingerad.

tvenne så motsatta moment som *I* och *I'*? Om *I* och *I'* representera värderingar med resp. positivt och negativt »Werthvorzeichen», hvarifrån kommer då summationstecknet dem emellan? Borde ej i stället vara fråga om bägges differens[1]?

[1] Härtill må anknytas, att v. EHRENFELS enligt särskilda erfarenhetsfall, hvarom genast, vill sätta "an Stelle der absoluten Summe der Gefühlsintensitäten den weiteren Begriff ihrer algebraischen Differenz, mit Berücksichtigung ihres aus dem Lust- oder Unlustcharakter resultirenden Vorzeichens" (*S W* I: 55; jfr *A S Ph* II: 108 ff.). I denna riktning går hans tanke, emedan sådan formulering skulle svara mot och ge en viss bekräftelse åt hans redan åtskilliga år tidigare uppställda "Gesetz der relativen Glücksförderung" (se *A S Ph* II: 110—1, 120—2 och hans skrift *Ueber Fühlen u. Wollen:* §§ 14, 18, 22). "Nach reiflicher Überlegung und mündlicher Besprechung mit A. MEINONG" finner han emellertid själf den föreslagna modifikationen "bedingungsweise überflüssig" (*S W* II: 262 f. — man observere, att s. 263 raderna 13—14 nedifrån står"algebraische Summe", som i det sammanhanget är meningslöst och bör vara "algebraische Differenz") och behöflig endast "für *summarische* Wertbemessungen im Falle des Unterganges der schwächeren Gefühle in den entgegengesetzten stärkeren" (kurs. af oss). MEINONGS "Massbestimmung" vore i vissa fall användbar "nur durch Vermittlung eines hypothetischen Ausschlussverfahrens", den af v. EHRENFELS föreslagna åter direkt — men, som han nu finner, icke för alla fall: "jenes Ausschlussverfahren" vore oumbärligt, när det gäller att isärhålla "Eigen- und Wirkungswert ein und desselben Objectes". Under sådana omständigheter har tydligen v. EHRENFELS' formulering jämförd med MEINONGS åtminstone ingen större exakthet.

Vi öfvergå därför till själfva utgångspunkten för v. EHRENFELS' här berörda kraf, nämligen iakttagelsen, att erfarenheten ej så sällan uppvisar fall, "in welchen das positive und das negative Existenzgefühl nicht entgegensetzte, sondern gleiche Qualität zeigen". Både teoretiskt och praktiskt viktigast vore häraf de fall, "in welchen beide Existenzgefühle Unlustqualität besitzen" (tvenne exempel anförda i *A S Ph* II: 108—9, det ena något så när sammanfallande med det enda i *S W* I: 55 behandlade; på förra stället dessutom ett exempel, där båda känslorna ha lustkvalitet). "Wer z. B. vor einer schmerzhaften Operation steht, bei dem erweckt sowohl das positive Urteil 'die Operation wird stattfinden', wie auch das negative 'sie wird nicht stattfinden' Unlust; nur muss, damit er sich freiwillig zur Operation entschliesse, die letztere die grössere sein. Der Wert der Operation wird aber dann, wie einleuchtend, nicht durch die Summe, sondern durch die Differenz der Intensitäten der beiden Unlustgefühle gemessen" — i hvilket sista framträder, hur exemplet leder öfver till den af v. EHRENFELS yrkade formuleringen. Sedan det nu en gång står fast, att v. EHRENFELS' formulering åtminstone ej är exaktare, intresserar oss detta exemplet företrädesvis som bekräftelse på det ofvan (not 1 till s. 137) antydda, att värdekänslor af samma kvalitet kunna beledsaga både det positiva och det negativa existensomdömet, blott om man rör sig med sammansatta värden, hvilkas komponenter peka i

(§ 3.) Svaret på dessa frågor ges, om man griper öfver »aus der Sphäre des Fühlens in die des Begehrens». Belysande

---

motsatt riktning. Så är här fallet: v. EHRENFELS framhåller riktigt, att operationen representerar på en gång ett "Eigenunwerth" och ett "Wirkungswert". Det positiva omdömet, att operationen skall äga rum förenar olustkänslorna från operationens insedda smärtor och faror med lusten vid tanken på att befrias från sjukdomen och dess smärtor. Men denna lust kan vara svagare än den förra olusten och resultatet sålunda en öfvervägande olust. Af det motsatta omdömet, att operationen ej skall äga rum, följer olusten vid tanken på fortfarande sjukdom och sjukdomsplågor, men också lust inför vissheten att undgå operationens smärtor och faror, hvilken senare — lusten — kan vara svagare än den förra — olusten —, så att äfven här resultatet blefve öfvervägande olust. Öfvertygelsen om en smärtas uteblifvande behöfver nämligen ej skänka lika mycket lust som den motsatta öfvertygelsen olust. Möjligheten af samma negativa kvalitet på värdekänslorna för existens och icke-existens knyter sig alltså här till värdets sammansatta beskaffenhet och delvärdenas motsatskaraktär.

Spörsmålet kan emellertid föras ett eller ett par steg vidare. Måhända ville någon ifrågasätta, att olust, resp. lust för både existens och icke-existens af ett och samma endast skulle förekomma vid kombination af "Eigenunwerth" och "Wirkungswerth" eller af "Eigenwerth" och "Wirkungsunwerth". Så är icke förhållandet. För att ådagalägga detta välja vi ett exempel, där existensen och icke-existensen af ett och samma båda skänka lust eller båda olust men en lika stor lust, resp. olust i hvartdera fallet. Antag en handling, som är subjektet *S* fullkomligt likgiltig — alltså utan vare sig "Eigenwerth" eller "Eigenunwerth" — men som *S* naturligtvis måste företaga eller underlåta. Vid nämda handlings görande fäster emellertid subjektet *A* så stor betydelse, att han för att beveka *S* därtill lofvar bevilja *S* ett lån, hvaraf denne är i stort behof (egentligen behöfde *S* det dubbla, men kan i nödfall reda sig med det utlofvade). Subjektet *B* har ett lika starkt intresse i motsatt riktning, så att han för handlingens underlåtande afger samma löfte. Vi antaga, att inga biomständigheter inverka differentierande (att t. ex. anbuden inkommit samtidigt skriftligen), att moraliska synpunkter ej äro mer engagerade, än att *A* och *B* äro båda lika eller lika litet förtjänta af tillmötesgående från *S* o. s. v., korteligen att allt väger jämnt på båda sidorna. Genom det "Wirkungswerth", som *A* och *B* fäst vid handlingens görande, resp. låtande, blefve den lika lustbringande i ena som i andra fallet, sålunda enligt v. EHRENFELS' formulering $W = I - I' = 0$ (då proportionalitetskonstanterna eliminerats). Samma exempel kan modifieras därhän, att *A* och *B* tidigare lånat *S* hvar sin större penningsumma till samma belopp som det i förra fallet utlofvade lånet, men nu — i stället för att lofva ytterligare lån — hota hvar och en i sitt intresse med det gamla lånets uppsägning, sålunda enligt v. EHRENFELS' formulering $W = -I + I' = 0$. Naturligtvis förefaller vid ett första påseende något egendomligt att så utan vidare i värde liksätta en handling, hvars görande eller låtande skänker *S* lika stor lust (ett slags "embarras de richesse") med en handling, hvars görande eller låtande skänker *S* lika stor olust (ett

är här särskildt den s. k. motivkonflikten (än mer karaktäristisk vore måhända beteckningen »Begehrungs-Conflict»), då man har att göra ett val, som vi för enkelhetens skull antaga afse tvänne hvarandra uteslutande objekter O_1 och O_2, hvart för sig ett godt för det väljande subjektet. Valet mellan dessa rör sig med tvenne eventualiteter, som exakt uttryckta äro: den ena — existensen af O_1 förenad med icke existensen af O_2, den andra — existensen af O_2 förenad med icke-existensen af O_1. Betecknas de värdekänslor som knyta sig till existensen af O_1 och O_2 med I_1 och I_2, de värdekänslor som afse samma objekters icke-existens med I'_1 och I'_2, så förenar den första eventualiteten känslorna I_1 och I'_2, den andra eventualiteten känslorna I_2 och I'_1. Men vid denna första eventualitet tala ej båda de sålunda förenade känslorna för valet af O_1, utan I_1 talar för och I'_2 talar mot; på samma sätt talar vid den andra eventualiteten I_2 för och I'_1 talar mot valet af O_2. Då nu vid valet mellan O_1 och O_2 det, som talar för det ena objektet, talar mot det andra, är tydligt att för O_1 tala I_1 och I'_1, för

slags "embarras de pauvrete"). Ville man ifrågasätta detta som följd af antagandet, att "der Anteil des I und I' am Resultate ein relativ gleicher ist" (hvilket ju v. EHRENFELS anser sannolikast) och alltså möjligt att undvika genom införande af olika proportionalitetskonstanter, så vore detta en fullkomlig godtycklighet. Endera måste båda proportionalitetskonstanterna för att kunna elimineras redan vara $= 1$, eller ock ha de endast genom omräkning af I och I' fått detta värde. Olika proportionalitetskonstanters införande vore då möjligt endast genom en omräkning, som ej i sak kunde förändra jämviktsrelationen mellan I och I' och alltså vore ändamålslös. Hela svårigheten — om det för öfrigt är någon svårighet (se närmast följande not) — är egentligen densamma, som då ofvan (s. 137 not 1) påpekades, att t. o. m. lustalternativer kunna ge ett ovärde, olustalternativer ett positivt värde: om någontings existens skänker lust men mindre än dess icke-existens, representerar detsamma ett ovärde — ett positivt värde åter föreligger, om någontings existens visserligen vållar olust men mindre än dess icke-existens. Mellan den förra ovärdeformen och det positiva värde, som är till, om någontings existens skänker lust och mer lust än icke-existensen, resp. mellan den förra positiva värdeformen och den ovärdeform, där någontings existens och icke-existens vålla olust men existensen mer, äro de i vårt exempel gifna fallen blotta öfvergångsformer. Härvidlag förändras intet genom det meinongska förfarandet, som beräknar delvärdena, resp. delovärdena hvart för sig, och enligt hvilket I och I' i formlerna $I - I'$ och $- I + I'$ redan hvart för sig representera en differens (i formeln 1 tvenne öfverskott af lust, i formeln 2 tvenne öfverskott af olust).

O_2 däremot I_2 och I'_2. Härmed vore alltså riktigheten ådagalagd af vår formel med dess summationstecken — från proportionalitetskonstanternas betydelse kan man nämligen här abstrahera. Summan $I + I'$ (med resp. eventuellt behöfliga indices) representerar alltså egentligen den makt, hvarmed ett objekt inträder i motivkonflikten, »die Motivationskraft, die diesem Object vermöge seiner eigenen Natur wie vermöge der Beschaffenheit seiner Umgebung und der des betreffenden Subjectes zukommt»[1]. »Ich schliesse daraus», säger MEINONG, »dass der Wertgedanke der Situation des Conflictes entsprungen, gleichsam den beim Conflicte sich geltend machenden Verhältnissen angepasst ist.» Man kunde därför ock bestämma värdet som »die Fähigkeit eines Objectes sich im Kampfe der Motive, oder, wenn man die Wendung bevorzugt, im Kampfe um's Dasein als Begehrungs-Object zu behaupten». I allt detta

1 Med denna uppfattning af värdets natur försvinner hvarje svårighet vid ofvan i not 1 till s. 141 behandlade fall, då det kunde synas "något egendomligt" att en handling, skänkande S lika stor lust vare sig den företages eller underlåtes, i värde liksattes med en handling, skänkande S lika stor olust, vare sig den företages eller underlåtes: W är nämligen i båda fallen = o. Den ena som den andra handlingen inträder ju i motivkonflikten med energien o för dess slitande: existens och icke-existens äro båda lika tilltalande eller lika litet tilltalande alternativer, d. v. s. väga fullkomligt jämnt. Annorlunda om handlingens både görande och låtande skänker lust men görandet t. ex. mindre: ur motivkonfliktens synpunkt är den handlingens W negativt, icke-existensen har större motiveringskraft; eller om handlingens både görande och låtande skänker olust men underlåtandet mer: ur motivkonfliktens synpunkt är den handlingens W positivt, existensfallet äger större motiveringskraft. Allt detta hindrar icke, att samtliga de handlingar, resp. objekter, hvilkas vara och icke-vara båda skänka lust, måste föras på kredit-sidan i tillvarons konto, de åter hvilkas vara och icke-vara båda skänka olust, på debetsidan och sålunda representera de förra ett tillvarons värde, de senare ett dess ovärde, W må för det enskilda fallet gestalta sig positivt, negativt eller = o. Hur kunde emellertid detta vara möjligt med bibehållande af samma värdebegrepp? Jo, genom att fingeradt lägga motivkonfliktens synpunkt på tillvaron och dess utrustning, om jag så får säga: de objekter, hvilkas både vara och icke-vara, de handlingar, hvilkas både görande och låtande innebära lustalternativer, skulle föras på tillvarons värdesida, motsvarande olustalternativer på dess ovärdesida. Och en världsskapare, som à la LEIBNITZ kalkylerar olika compossibilitates ur synpunkten af motsvarande världars värde, skulle i denna motivkonflikt enligt lex melioris blott tillstädja sådant ovärde, hvarförutan största möjliga värde ej kunde förverkligas i tillvaron.

ligger, att värdetanken, framsprungen som den synes vara »aus den Bedürfnissen des Begehrungsgebietes», också i dessa har den inre enhet och naturlighet, som den utan nämda sammanhang skulle sakna. Så till vida är detta ett närmande till v. EHRENFELS' värdeuppfattning, som hans definition på värde nu måste förefalla mindre »konstlad», än i *Untersuchungen* antogs[1] och däri antogs uttryckligen på den grund, att han i själfva definitionen inryckt »das Begehrungsmoment». Likväl torde den »naturliga» värdedefinitionen alltfort böra afstå från »die Einbeziehung des Begehrens»: »was den Wert direct charakterisirt, bleiben gewisse, oben näher gekennzeichnete Gefühle, wenn es auch der Bedeutung derselben für das Begehren beizumessen sein mag, dass diese Gefühle in Einem Gedanken zusammengefasst auftreten».

(§ 4. *Consequenzen. Das Werturteil.*) Att det i fråga om värdestorheten upppvisade återverkar på själfva värdebegreppet, har redan kommit till synes. Äfven på andra punkter måste emellertid den gjorda ändringen medföra sina konsekvenser, må vara att den psykologiska värdeteorien ej härigenom får någon väsentligt ny prägel. Särskildt vilja vi nu beakta värdeomdömet och hvad därmed sammanhänger såsom röjande dylika konsekvenser. Enligt värdets natur, sådan denna förut tänktes, var det onekligen i den emotionala värderingen, som värdet gjorde sig naturligast och adäkvatast gällande gent emot subjektet, som subjektet fattade värdet omedelbarast. Så kan icke längre vara förhållandet. Värdet skulle ju numer härröra från tvenne »Werthhaltungen», afseende den ena värdeföremålets existens, den andra dess ickeexistens, och af hvilka i ett visst tidsögonblick naturligtvis på sin höjd den ena kan vara aktuellt gifven. Det sålunda bestämda värdet låter sig tydligen aldrig i sin totalitet fatta genom känslan — bortsedt från de gränsfall, där den ena värdekomponenten blefve noll[2]. Termerna »Werthgefühl» och »Werthhaltung» få därför ej heller tolkas »im Sinne eines darin zu fühlenden Wertes» men efter sin betydelse för värdet, som dock alltfort har sin utgångspunkt i känslan.

1 *U* 25[1] (jfr ofvan s. 75 not 1).

2 Jfr ofvan s. 136.

(§ 4.) Kan nu värdet i sin totalitet ej fattas genom känslan, på hvad sätt kan det då fattas? »Das Problem unterscheidet sich durch nichts von der Frage, wie sonst ein Thatbestand, der nicht selbst unser Erlebnis ist, in die Sphäre dieser Erlebnisse anders als etwa durch Causation hereinreichen kann; und hier wie sonst ist die Antwort gegeben durch Hinweis auf das Urteil[1]. Können wir den Wert nicht eigentlich fühlen, so ist es eben das intellectuelle Erfassen, worauf wir angewiesen sind: wenn ich ein Object bewerte, so geschieht dies, indem ich ihm Wert zuerkenne, also ein Werturteil fälle[2].» Att på antydt sätt det totala värdet kan intellektuellt fattas, framgår dessutom af den värdering (»Bewerthung»)[3], som ofta ägnas ett objekt på tider, då »zu einer Werthaltung alle Gelegenheit fehlt, weil es überhaupt noch nicht ausgemacht ist, ob das als künftig gedachte Object existiren wird oder nicht, indem etwa die Bewertung erst einen Entschluss zur Reife bringen muss, von dem dann Existenz oder Nicht-Existenz des Dinges abhängen mag». Sammaledes tryter hvarje tillfälle till »Werthhaltung» vid värdering (»Bewerthung») af ett abstrakt föreställdt, om hvars existens ingen förmodan uttalas: »es wäre von Wert, wenn . . .», en värdering, som likväl riktar sig på eventualiteten af ifrågavarande objekts existens och alltså är hypotetisk[4]

---

1 Jfr ofvan ss. 77 ff.

2 Man erinre sig REISCHLES felaktiga tolkning af detta sista (jfr ofvan s. 79 not 1). De alternativer för värdesubjektets uppfattning af värde, som ligga bakom textens sätt att sluta, finner MEINONG senare (*A* 252—3) ofullständiga. Liksom han då vid sidan af "das eigentliche Urtheil" ställer "ein Urtheilsartiges", nämligen "die Annahme", ställer han då ock vid sidan af "das eigentliche Gefühl" "ein Gefühlsartiges", "das Phantasiegefühl", vid sidan af "Werthhaltungen" sålunda (och de redan från den egentliga värdeundersökningen utsöndrade värdekänslorna med ovisshetskaraktär; jfr ofvan ss. 106—7 med not 1 till s. 107) "Werthungen", betingade af "Annahme" i st. f. omdöme. Härmed är den allmänna möjligheten gifven, att tack vare "Werthungen" värdet skulle kunna af subjektet fattas, utan att man behöfde tillgripa värde o m d ö m e t.

3 Jfr ofvan s. 74 not 2.

4 Man jämföre *U* 8, 66—7. Naturligtvis kan denna formel äfven täcka "die Bewerthung" vid motivkonflikt eller öfver hufvud hvarje "Bewerthung" af direkt vikt och betydelse för handlandet. Sammanhanget i texten framhäfver emellertid en motsättning till dylika fall, och här vore alltså fråga om "Bewerthung" utan omedelbar praktisk syftning: Golfströmmens variationer i sitt

»Sicher kann nur Existirendem Wert zukommen[1]; aber ebenso gewiss ist die Bedeutung des Wertgedankens nicht zum Geringsten darin begründet, dass sich derselbe concipiren und anwenden lässt, ehe die Existenzfrage beantwortet ist.»[2]

(§ 4.) Ett värdeomdöme kan aldrig äga omedelbar evidens: det sammanfattar ju »die Erkenntnisse über das Wertverhalten des Subjectes im Falle von Existenz und Nicht-Existenz des Objectes» och stödjer sig alltså på ifrågavarande omdömen som prämisser. Endera prämissen är tydligen alltid hypotetisk, men senast berörda fall visa, att båda kunna vara det. Är så förhållandet, blir ock värdeomdömet självt hypotetiskt. Under alla omständigheter är värdet »seiner Grösse nach eine Function der in den Prämissen beurteilten Werthaltungen»[3].

---

lopp kan ju exempelvis ingen tänka på att söka praktiskt bestämma, men likväl och utan att uttala någon förmodan om deras öfverskridande af en viss gräns vore en "Bewerthung" möjlig af denna eventualitet med hänsyn till dess inverkan på vissa länders klimat och lifsvillkor; sammaledes en "Bewerthung" af medeltemperaturens höjande, resp. sänkande med en eller annan grad per år för ett visst land, för hela jordytan o. s. v. Att fall af den senare så att säga teoretiska typen ofta låta sig öfverföra till den förra så att säga praktiska, skulle t. ex. framgå af det då och då omtalade projektet att sätta en större del af Sahara-öknen under vatten, hvilket naturligtvis borde få en afsevärd inflytelse på åtskilliga länders klimat. För öfrigt är tydligt, att den teoretiska typen måste vara ett slags derivat af den praktiska, om eljest självva värdetanken framsprungit ur motivkonflikten och utbildats närmast efter dess kraf (se ofvan s. 144 jämte not 1).

1 MEINONG hänvisar här själf till *U* 66 ff. (se ofvan ss. 115—9).

2 Detta företrädesvis i öfverensstämmelse med att värdetanken ofvan (s. 145) sades vara framsprungen "aus den Bedürfnissen des Begehrungsgebietes". Värdetanken tjänar till motivkonfliktens slitande. "In der That wird jede einigermassen überlegte Begehrung, namentlich Wollung, den Existenz- wie den Nicht-Existenzfall des Objectes gleichsam in Rechnung ziehen" (*A S Ph* I: 341) — naturligtvis för att genom "die Bewerthung" leda till ett beslut (se nyss ofvan) och såmedels bestämma handlandet.

3 Blicka vi tillbaka på MEINONGS ursprungliga formulering af värdetanken, kunde värdeomdömet så att säga genetiskt konstrueras som moment 3 af följande serie: 1 existentialomdömet (t. ex. *A* är till), 2 den häraf betingade värderingskänslan, "Werthhaltung" som omdömeskänsla, 3 värdeomdömet, förutsättande de båda föregående (*A* har värde). Blicka vi framåt till värdeomdömets ställning efter införandet af "die Annahmen" och först så, att det är fråga om värderingen af ett verkligt, blir serien följande: 1 existentialomdömet (*A* är till), 2 häraf betingade "Werthhaltung", 3 "die Annahme" (att *A* icke

Man kunde ifrågasätta, att dessas intensiteter *I* och *I'* ej vore independenta variabler utan den ena en funktion af den andra:

---

vore till), 4 häraf betingade "Werthung" såsom "Annahmegefühl" (n. b. af motsatt känslokvalitet till den under 2 nämda "Werthhaltung"), 5 värdeomdömet förutsättande momenterna 1—4 och om *A* utsägande värdet, som utgör en funktion af den under 2 nämda "Werthhaltung" och den under 4 nämda "Werthung". Vända vi oss sedan till den värdering, som afser det eventuella förverkligandet af något, en värdering, som skall slita någon motivkonflikt, eller rent af till värderingen af något abstrakt föreställdt, om hvars existens man icke har eller uttalar ens den minsta förmodan (*A S Ph* I: 343, se ofvan s. 146 ; jfr äfven *A* 250 citeradt ofvan s. 80 noten), så finge man då ej blott under moment 3 utan äfven under moment 1 en "Annahme" (af motsatt kvalitet till den under 3, alltså att *A* vore till) och under moment 2 en "Werthung" (af motsatt känslokvalitet till den under 4); under moment 5 kunde man ej längre återfinna värdeomdömet, man finge här i stället tala om en "Werth-Annahme".

Vi vilja nu jämföra dessa senare båda serier med det i *A S Ph* I utvecklade. Härvid svarar mot den förra serien det fall, där värdeomdömets ena prämiss säges vara hypotetisk, mot den senare det fall, där båda skulle vara det, hvarmed också värdeomdömet självt blir hypotetiskt. Beaktar man nu, att MEINONG senare (*A* 87 ff.; jfr *A* 268) kommer till den uppfattning, att det hypotetiska omdömet ej torde vara något egentligt omdöme, att i detsamma "Annahmen" ha en väsentlig betydelse, ledande till dess karaktäristik som "Annahmeschluss", så kan ej nekas, att *A S Ph* I med sitt tal om värdeomdömets ena eller båda prämisser och i senare fallet äfven självfva värdeomdömet som hypotetiska i självfva verket redan är inne på MEINONGS senare tankegång men ej ännu funnit det adäkvata uttrycket för densamma. En betydelsefull differens utöfver den redan antydda synes vara, att MEINONGS senare tankegång (jfr *A* 249—50) med full klarhet fattar värde och värdeomdöme, resp. "Werthannahme" som principiellt sedt omedelbart betingade af emotionala akter (en "Werthhaltung" och en "Werthung", resp. två "Werthungen"), hvari man torde få se en uppenbar motsvarighet till hans första ståndpunkt (där en "Werthhaltung" har samma förutsättningsposition). *A S Ph* I: 344 fordrar han däremot ej mer än "beurteilte Werthaltungen" men icke några emotionala akter (den ena af de tvenne "Werthhaltungen", som här förutsättas, kan icke vara aktuell och ingendera behöfver vara det). Men äfven denna olikhet låter afvinna sig en sida, som uttrycker sammanhanget med vår auktors senare ståndpunkt. Enligt MEINONGS uppfattning (*A* 210—1, 234 ff.) bör "das Problem der ästhetischen Einfühlung" från en sida lösas så, att man här visserligen ej kan nöja sig med blott föreställda i st. f. verkliga känslor, men att det vore fråga om "Annahme-" = "Phantasiegefühle". På analogt sätt finner MEINONG, att till sist blott "beurteilte Werthaltungen" ej äro nog för värde och värdeomdöme, resp. "Werth-Annahme", utan att det kräfves tvenne verkliga emotionala akter, af hvilka åtminstone den ena vore "Annahmegefühl" (nämligen en "Werthung").

Måhända sammanhänger REISCHLES ofvan (not 1 till s. 79) angifna miss-

»je mehr mir an der Existenz eines Dinges gelegen ist, desto mehr, natürlich mit entgegengezetztem Gefühlsvorzeichen, auch an der Nicht-Existenz». Men kunde än detta synas naturligt, så måste man likväl beakta vanans redan omnämda förslöande inverkan, som grundar en bestämd instans häremot[1].

(§ 4.) Termen »värdeomdöme» har äfven fått en användning, som närmast tjänar teologiska intressen. Så då OTTO RITSCHL i sitt föredrag *Ueber Werthurtheile*[2] proklamerar: »Urtheile welche zugleich durch die vorstellende und fühlende Thätigkeit der Seele zu Stande kommen, sind als Werthurtheile zu bezeichnen, da der darin ausgedrückte Werth ihres Inhalts nur auf das Gefühl zurückgeführt werden kann.» Utan att här inlåta sig på några religionsfilosofiska spörsmål må påpekas, hurusom språkkänslan torde fordra, att värdeomdöme betyder »Urteil über den Wert». RITSCHLS s. k. värdeomdömen tillhöra däremot verkligen på en gång känslo- och omdömessfären: frågan gäller i MEINONGS terminologi existensomdömen[3], som föra känslor med sig. »Es sind Werthaltungen, oder genauer, da die Werthaltung die feste Ueberzeugung von der Existenz des Wertgehaltenen schon voraussetzt, es sind Wertgefühle aus instinctiven evidenzlosen Urteilen heraus; und es wäre vielleicht der Kernpunkt der von RITSCHL vertretenen Auffassung, dass die so zu Stande kommenden Wertgefühle

---

uppfattning af värdeomdömets natur och ställning enligt MEINONG med hvad här senast berörts. MEINONG talar ju *A S Ph* I: 343—4 ej blott, som vi redan sett, om "beurteilte Werthaltungen" utan ock om "Erkenntnisse über das Wertverhalten des Subjectes im Falle von Existenz und Nicht-Existenz des Objectes". Innebär ej detta åtminstone implicite, hvad man i någon mening kunde benämna "Urteil über den Wert" och alltså värdeomdöme? Att sådan mening ej är MEINONGS, vore dock lätt att inse. I *Untersuchungen* kunde blott ett exempel vid ytlig betraktelse förtydas, men de principiella bestämningarna borde i all rimlighets namn vara höjda öfver antydda misstolkning (s. 79 not 1 ofvan). Och i *A S Ph* I borde naturligtvis de oumbärliga prämisserna för hvarje värdeomdöme ej kunna tydas, som om de själfva vore värdeomdömen.

1 Jfr ofvan s. 136; tydligast naturligen, om vanan reducerar *I* till noll.

2 Se därstädes s. 34.

3 RITSCHL själf opponerar sig anf. arb.: 22[1] på det eftertryckligaste mot den af MEINONG här använda termen "Seinsurteile", men på den grund att enligt honom alla omdömen, äfven värdeomdömen, syfta att utsäga "einen für wahr gehaltenen Thatbestand", d. v. s. att utsäga ett vara.

eine Art modificirender Rückwirkung auf den Ueberzeugungszustand des fühlenden Subjectes üben.» Möjligheten och verkligheten af dylik återverkan är psykologien väl bekant. Huruvida därmed tillräcklig grundval får anses gifven för det religiösa medvetandets öfvertygelser, skulle påkalla den noggrannaste undersökning. Af en sådan kunde man ock för den psykologiska värdeteorien hoppas riklig vinning.

V.

Meinong och v. Ehrenfels. Tillika en framställning af genesis för den andra modifikationen af Meinongs allmänt värdeteoretiska ståndpunkt.

Första modifikationen af MEINONGS allmänt värdeteoretiska undersökning hade sin åtminstone yttre anledning i vissa invändningar, dem v. EHRENFELS framställt[1]. Inom mindre än ett år publicerar så denne (1896) — äfvenledes i *ASPh* (nämligen II: 103 ff.) — en artikel *Von der Wertdefinition zum Motivationsgesetze*. Han finner, att MEINONG underkastat sitt ursprungliga värdebegrepp en ej oväsentlig förändring, gående i riktningen af den definition han själf hade uppställt i artikelserien *Werththeorie und Ethik (VWPh* XVII—XVIII, åren 1893—4). På samma gång vill han klargöra, i hvad mån MEINONGS invändningar mot hans egen definition[2] visat densamma vara »modificationsbedürftig», och söka utagera dem emellan ännu bestående meningsdifferenser. Härvid är det särskildt en punkt af hans kritik, hvars befogenhet MEINONG senare villigt erkänner utan att därigenom se sig nödsakad till den principiella modifikation af sin ståndpunkt, som v. EHRENFELS otvifvelaktigt väntat af ett dylikt medgifvande. Under dessa omständigheter är det nödvändigt att något närmare skärskåda förhållandet mellan MEINONG och v. EHRENFELS i vissa historiska data.

Af de tryckår, som anförts för resp. publikationer, framgår, att v. EHRENFELS' artikelserie *Werththeorie und Ethik* utgifvits

1 Jfr ofvan s. 133.
2 Jfr ofvan ss. 75—6 med noter.

något tidigare än MEINONGS *Untersuchungen*. Närmare bestämdt är de senares företal dateradt augusti 1894; af *Werththeorie und Ethik* faller den positiva framställningen med fyra artiklar inom året 1893 (*VWPh* XVII), den femte eller slutartikeln med öfverskriften »Anhang» publiceras under förra delen af 1894 (*VWPh* XVIII första häftet). Kronologien är så till vida alldeles klar. I nämda slutartikel påpekar emellertid v. EHRENFELS vissa »Einflüsse und verwandte Theorien»[1]: den socialutilitariska etikens i dess mera framskridna former och MEINONGS. I förevarande sammanhang är det denna sista historiska relation, som intresserar oss, emedan den mot publikationernas kronologi fastslår MEINONGS prioritet för det karaktäristiskt gemensamma i båda auktorernas värdeteori.

Härom heter det hos v. EHRENFELS: »Hier dagegen sei es mir gestattet, in nicht minder ausdrücklicher Weise eines Mannes zu gedenken, dessen Einfluss auf meine Anschauungen über die sociale Ethik ich schwer abzugrenzen und zu ermessen vermag, weil sich jene unter seiner Leitung erst allmälig entwickelten. Es ist dies mein hochverehrter Lehrer ALEXIUS MEINONG, dessen Vorlesungen an den Universitäten von Wien und Graz meinem Forschen auf etischem Gebiete die Richtung gaben. Da einerseits MEINONG seine ethischen Ansichten noch nicht publicirt hat, andrerseits aber der Hinweis auf einzelne Sätze, welche seinem Colleg geradezu entnommen sein dürften, doch die Art und das Maass seiner Einwirkung auf mein Vorgehen nur in äusserlicher und inadäquater Weise zu charakterisiren vermöchte — ich aber meinen lieben Freund über Prioritätseifersucht erhaben weiss — so entschloss ich mich einer Schuld, welche in Worten nicht abgestattet werden kann, auch nur diese wenigen Worte zu widmen.» Mot denna för-

---

1 l. c.: 96—7. Slutartikelns alldeles öfvervägande del (l. c.: 77—95) ägnas emellertid åt bemötandet af "Einwände und gegnerische Anschauungen", speciellt vissa muntligt meddelade anmärkningar af BRENTANO, som ha sin enhetspunkt i frågan om det i sig goda. Med denna fråga sammanställes äfven frihetsproblemet enligt KANTS tankegång: "Du kannst, denn du sollst". v. EHRENFELS anser sin värdeteori genom dess relativism negera en allmängiltig morallag och härigenom stå "von vorne herein auf deterministischem Boden" (l. c.: 92).

klarings[1] hela karaktär svarar v. EHRENFELS' senare i *A S Ph* II uttalade intresse att komma till fullt samförstånd med sin forne lärare i värdeteoriens principfrågor. Sak samma bekräfta vissa »Nachträge und Berichtigungen», som han »nach reiflicher Überlegung und mündlicher Besprechung mit A. MEINONG» låter följa som bihang till andra delen af sitt *System der Werttheorie*[2].

Som företalet till *Untersuchungen* gör gällande, blef emellertid v. EHRENFELS' »schöne Arbeit *Werththeorie und Ethik*» den yttre anledningen för MEINONG att själf framlägga sina värdeteoretiska hufvudresultat, vunna redan öfver ett decennium tidigare. Det erkännande, han härvid villigt skänker sin forne lärjunge[3], torde få anses styrka, att bevekelsegrunden ej heller varit någon »Prioritätseifersucht». En enda positiv anledning framhåller MEINONG för beslutet att just då publicera sina värdeteoretiska undersökningar. Genom v. EHRENFELS' artikelserie och vissa liknande erfarenheter »im internen akademischen Wirkungskreise» synes honom bevisadt, att hvad han haft att meddela i etiska och närbesläktade frågor »mindestens die Eignung besitzt, Andere zu Forschungen anregen zu helfen». Man torde dock ha rätt att misstänka äfven en annan driffjäder och det en starkare än den omnämda. De icke så synnerligen många fall, i hvilka MEINONGS *Untersuchungen* taga uttrycklig hänsyn till hans forne lärjunge, beteckna jämförelsevis sällan ett instämmande och, därest jag ser rätt, aldrig så, att det kunde

---

1 Den upprepas för öfrigt under ytterligare erkännande i *S W* I: "Vorwort" pag. XV.

2 l. c. II: 262 ff. Han medger därvid, "dass von seinen an der 'auf das Gefühl Bezugnehmenden' Wertdefinition des Genannten (n. b. MEINONG) vorgenommenen drei Modificationen die ersten als bedingungsweise überflüssig, die letzte sogar als verfehlt zu betrachten seien".

3 Framträder äfven i sak på det vis, att inom *Untersuchungen*, som dessas "Vorwort" också framhåller, nästan alla uttryckliga citat hänföra sig till v. EHRENFELS' *Werththeorie und Ethik*. Man jämföre pag. XII af "Vorwort" till MEINONGS arbete *Ueber Annahmen*: "Dass mir die Berufung auf Veröffentlichungen solcher Autoren besonders nahe gelegen hat, deren Lehrer zu sein ich vor kürzerer oder längerer Zeit in der glücklichen Lage war, kann ich freilich nicht in Abrede stellen. Aber es ist eben Thatsache, dass gerade sie es gewesen sind, deren Zustimmung oder Widerspruch den bisherigen Fortgang meiner Arbeiten vor Allem gefördert hat."

vara fråga om en principiellt ny och egen insats från v. EHRENFELS' sida till värdeteoriens uppbyggande[1]. Vida oftare är det åt sin opposition, som MEINONG ger uttryck[2]. Betydelsefullast är härvidlag dels hans i *Untersuchungen* egentligen blott antydda afvisande hållning mot v. EHRENFELS' »Begriff der 'relativen Glücksförderung'»[3], dels hans bestämda gensaga mot en »Begehrungs-» i st. f. »Gefühlstheorie» för värdet och detta äfven om en sådan teori modifierades därhän, att hänsyn toges ej blott till aktuellt utan ock till potentiellt »Begehren», d. v. s. äfven till »die Begehrens-Disposition»[4]. Vi torde näppeligen taga miste genom antagandet, att det är sakliga meningsskiljaktigheter, som framför allt påkallat MEINONGS publikation af sin värdeteori så kort efter v. EHRENFELS'. Medverkat har väl äfven en i samband härmed stående obenägenhet att se det sålunda ogillade[5] måhända hänfördt till hans eget namn.

* * *

Af de tvenne punkter vid MEINONGS *Untersuchungen*, hvari hans uttryckliga opposition mot v. EHRENFELS, som vi nyss antydde, skulle innebära en mera betydelsefull meningsskiljaktighet, står den första i ett visst samband med modifikationen n:o 1 af MEINONGS allmänt värdeteoretiska ståndpunkt.

---

1 Se *U* 61, 71 ff., 217[2], 220[3]. Den enda punkt, där detta med något sken af rimlighet skulle kunna ifrågasättas, vore vid spörsmålet om skillnaden mellan "Eigenwerthe" och "Wirkungswerthe" (*U* 71 ff.) och om värdets förändringar. I sak måste emellertid den nämda skillnaden tillhöra MEINONG. Den är så djupt rotad i hans värdeteori, att man icke rätt kan föreställa sig, hur den förutan denna skulle taga sig ut; och det är för öfrigt blott uttrycken "Eigen-" och "Wirkungswerth", som MEINONG *U* 71 hänför till v. EHRENFELS. Sammaledes förklarar han, att denne åt värdets förändringar och därvid uppträdande "Gesetzmässigkeiten" ägnat tacknämliga undersökningar. Men synpunkten af värdets föränderlighet och en däri sig röjande lagbundenhet kan omöjligt ha ursprungligen saknats i MEINONGS värdeteori.

2 Så *U* 10[1] (jfr 100[1]), 13[1], 15—6, 25[1], 153[1], 214, 220[1], 222.

3 Se *U* 10[1] och ofvan s. 70 not 1.

4 Se *U* 15—6, 25[1] och ofvan s. 75 not 1.

5 Ej minst viktig torde därvidlag MEINONGS åsikt ha varit, att värdeteorien bör behandlas "metafysikfritt" och öfver hufvud så långt möjligt fritt från inblandning af därmed icke nödvändigt samhöriga vidtutseende frågor; jfr ofvan s. 13 och s. 120 not 2.

v. EHRENFELS hade redan i en 1887 publicerad undersökning *Ueber Fühlen und Wollen* uttalat den uppfattning, att man »in dem Begehrungsphänomene» ej borde se något specifikt psykiskt elementarfaktum utan »blos einen speciellen Fall des Vorstellungslaufes unter dem Einflusse der Gesetze betreffs der relativen Glücksförderung und des Haftens der Phantasie an der subjectiven Wirklichkeit»[1]. Bortser man från sensationerna och de lagar, som reglera dessas förekomst i medvetandet, skulle »der Vorstellungslauf» väl i första hand bestämmas af »Gewöhnung» och »Ermüdung» — under »Gewöhnung» läte sig de vanliga s. k. associationslagarnas inflytande begripa[2]. Men äfven andra bestämmande faktorer existera, så känslorna, hvilkas inflytande kunde formuleras i lagen om »die relative Glücksförderung»: »die angenehmeren Vorstellungen erhalten einen Kraftzuschuss im Kampf um die Enge des Bewusstseins». Häri ligger ingen absolut »Glücksförderung» eller att »mit dem Auftauchen der betreffenden Vorstellung eine Zunahme von Lust oder eine Abnahme von Schmerz sich einstelle», tvärtom att »ein solcher Zuschuss selbst bei einem auf dem Indifferenzpunkte zwischen Lust und Unlust verbleibenden, ja bei einem stetig sich verschlechternden Gefühlszustande[3] immer noch be-

1 l. c.: 114. Man kan i fråga om "das Gesetz der relativen Glücksförderung" och därmed sammanhängande spörsmål jämföra en uppsats af H. SCHWARZ (*V W Ph* XXIII: 204 ff., speciellt 217—34) benämd *Die empiristische Willenspsychologie und das Gesetz der relativen Glücksförderung:* särskildt ge ss. 217—9 ett starkt koncentreradt delvis omskrifvande uttryck åt v. EHRENFELS' allmänt viljepsykologiska ståndpunkt. För kontroversen och relationerna mellan denne och MEINONG har emellertid uppsatsen på några få punkter när ingen vidare betydelse, som ock MEINONG själf antyder (*A* 214^2).

2 l. c.: §§ 10—3 (jfr *S W* I: §§ 56—60).

3 Strängt taget borde v. EHRENFELS ej kunna tala "von einem auf dem Indifferenzpunkte zwischen Lust und Unlust verbleibenden — — — Gefühlszustande". Han omnämner ingenstädes några neutrala känslor; och sådana vore väl äfven, som SCHWARZ (*V W Ph* XXIII: 219^1) påpekar, oförenliga med hans fysiologiska tydningshypotes i fråga om "das Gesetz der relativen Glücksförderung". Kallas här ett verkligt själstillstånd, som ej innebär någon aktuell känsla, icke dess mindre för "Gefühls-", resp. "Glückszustand", så är detta att fatta som gräns- och öfvergångsfall vid ett egentligt känslotillstånds förändringar via noll från positiv till negativ känslokvalitet eller omvändt och dessutom med hänsyn till det sämre känslotillstånd, som — enligt nämda lag — ifrågavarande aktuella tillstånd utan aktuell känsla skall genom sin närvaro utestänga.

stehen kann». Vid konkurrensen »um die Enge des Bewusstseins» mellan tvenne eller flera bestämda »Vorstellungen» vore krafttillskottets storlek »nicht proportional der Höhe des Glückszustandes, auch nicht der Grösse einer etwaigen Glückssteigerung. sondern — — proportional dem Unterschiede im Glückszustand, welcher sich an die betreffenden Vorstellungen knüpfen würde» — n. b. efter vunnen seger öfver rivalerna[1]. Liksom känslorna har emellertid äfven omdömet inflytande på »den Vorstellungslauf»: redan det jakande existentialomdömet skänker de i detsamma innehållna »Vorstellungen» ett krafttillskott »im Kampf um die Enge des Bewusstseins», större ju närmare »das als existirend Beurtheilte» står »zu der eigenen Persönlichkeit», dock så att vi t. o. m. »beim Vorstellen eines Objectes als eines existirenden dasselbe meist in causaler Verbindung mit unserem gegenwärtigen Ich vorstellen». I detta förhållande framträder sålunda ännu en lag för »den Vorstellungslauf»: »das Gesetz betreffs des Haftens der Phantasie an der subjectiven Wirklichkeit»[2]. Genom dessa tvenne krafttillskottslagar anser v. EHRENFELS allt vara förklaradt, som för den introspektiva iakttagelsen framträder som »Begehren». Eller hvad skulle härutöfver återstå af det s. k. Begehren»? Enligt v. EHRENFELS ingenting. »Begehren *ist*[3] also ein von relativer Glücksförderung begleitetes und hiedurch gehobenes Vorstellen der causalen Verbindung oder Trennung eines Objectes mit oder von der gegenwärtigen subjectiven Wirklichkeit.» Enligt denna uppfattning består »die Intensität des Begehrens» (bättre benämning vore »Festigkeit») uteslutande »in einer relativen Bestimmung, in der Differenz nämlich zwischen den beiden Glückszuständen, von denen der eine durch das Begehren thatsächlich herbeigeführt wird, der andere beim Ausbleiben des Begehrens sich einstellen würde. Je grösser diese Differenz, desto sattelfester ist (man erlaube den Ausdruck) das Begehren, — eine desto grössere Kraft ist nöthig, um es aus dem Bewusstsein zu verdrängen.»[4]

---

1 l. c.: § 14, speciellt ss. 59—60 (jfr *S W* I: § 61, speciellt ss. 190—1).

2 l. c.: § 15 (jfr *S W* I: § 65).

3 Kurs. af oss.

4 l. c.: § 18, speciellt ss. 75—6; man jämföre hur *S W* I: 248—9 resymerar motsvarande men utförligare undersöknings resultat. "Ein besonderes

Till här återgifna uppfattning anknöt v. EHRENFELS i

---

psychisches Grundelement 'Begehren' — — gibt es nicht. Was wir Begehren nennen, ist nichts anderes, als die — eine relative Glücksförderung begründende — Vorstellung von der Ein- oder Ausschaltung eines Objectes in das oder aus dem Causalgewebe um das Centrum der gegenwärtigen concreten Ichvorstellung." Se äfven för hela textstycket MEINONGS referat af hithörande i *A* § 47, som dock endast tager hänsyn till motsvariga partier af *S W* I. Intressant är särskildt det af honom anförda ställe från *S W* I: 219, som innebär omvändningen till båda skrifternas definition på "Begehren": "Ueberall wo die Vorstellung der Ein- oder der Ausschaltung eines Objectes in die oder aus der subjectiven Wirklichkeit eine relative Glücksförderung mit sich führt, ist auch ein — positives oder negatives — Begehren vorhanden." Låter detta sig säga, skulle häri ligga, hvad jag ville kalla den genetiska kontraproban på definitionens riktighet, n. b. om den introspektiva iakttagelsen då ej upptäcker något med så karaktäriserade "Vorstellung" tillika gifvet och därifrån skildt psykiskt datum af annan natur, hvilket v. EHRENFELS för sin del bestrider. Identiteten af "das Begehren" med på ifrågavarande vis karaktäriserade "Vorstellung" finner han ytterligare styrkt genom följande. "Man wird nicht von Begehren reden, wenn das, was man so nennt, sich nicht gegenüber Concurrirendem im Bewusstsein behauptet; auch der Motivenkampf kommt in der Weise zur Entscheidung, dass das betreffende Begehrungsobject entweder sich behauptet oder verdrängt wird" — så refererar MEINONG *A* 217 v. EHRENFELS' uttalanden *S W* I: 231 ff. (jfr ock det sista af texten ofvan). Men just denna "Macht des Begehrens " anser v. EHRENFELS fullt ut förklarad genom det dubbla krafttillskott vid motsvarande "Vorstellung", som tillkommer henne å ena sidan i egenskap af den relativt angenämaste och å andra sidan enligt fantasiens "Haften an der subjectiven Wirklichkeit", sålunda på grund af de tvenne sista i texten omnämda lagarna för "den Vorstellungslauf". Skulle emellertid den introspektiva iakttagelsen dock upptäcka ett härmed förenadt specifikt "Begehren", så måste erkännas, att "das Motivationsgesetz der relativen Glücksförderung" är "mit der Annahme eines psychischen Grundelementes 'Begehren' verträglich, vorausgesetzt, dass man nicht diesem Element eine der 'Stärke' des Begehrens proportionale Intensität zuschreibe" (jfr det strax ofvan i texten sagda). Härvid skulle detta element dock allenast kunna tillerkännas "die Rolle einer wirkungslosen Begleiterscheinung im psychischen Leben —, die Rolle eines Phänomenes, welches uns durch sein Auftauchen gewisse Kräftebeziehungen im Wechselspiel unseres Bewusstseinslebens anzeigt, ohne dieses im geringsten zu beeinflussen". Sagda "Begehren" vore alltså ett lyxfenomen, hvaråt en dylik motivationslag tenderar att ej lämna annan plats inom "*das psychische Kausalgetriebe*", än t. ex. "die rein mechanistische Auffassung der psychophysischen Prozesse überhaupt für sämmtliche psychischen Phänomene offen lässt", följaktligen med alldeles samma tendens till eliminationen af ifrågavarande öfverflödiga. Detta sista enligt v. EHRENFELS' replik i *V W Ph* XXIII: 261 ff. *Entgegnung auf* H. SCHWARZ' *Kritik der empiristischen Willenspsychologie und des Gesetzes der relativen Glücks-*

Werththeorie und Ethik[1], och MEINONG hade gent emot detta i *Untersuchungen* påpekat frånvaron af inre enhetlighet såväl i begreppet »relative Glücksförderung» som ett härpå bygdt nyttighetsbegrepp. Tydligt förefaller emellertid, att det just är v. EHRENFELS' uppfattning angående »das Begehren», dess s. k. intensitet och innebörd af »relative Glücksförderung», som skärpt hans blick för svagheten i MEINONGS ursprungliga bestämning af värdets storhet — ifrågavarande uppfattning må sedan vara hållbar eller ej. Den så af MEINONG vidtagna rättelsen fastställer värdets storhet med hänsyn till de båda eventualiteterna af det värderades existens och icke-existens, som omöjligen kunna vara på en gång gifna. Häri ligger ju en omisskännelig släktskap med den differens, som enligt v. EHRENFELS utgör »die Intensität des Begehrens» och så till vida på något vis bestämmer värdestorheten[2], liksom en dylik differens öfver hufvud karaktäriserar all »relative Glücksförderung». Fullt konsekvent riktar ock MEINONG själf häremot samma anmärkning som förut mot v. EHRENFELS' »Begriff der relativen Glücksförderung» och nyttighetsbegrepp, nämligen att inre enhetlighet saknas[3],

---

förderung (speciellt l. c.: 276—7). — Påpekas må här också, att EISLER (*Studien zur Werttheorie*: kap. IV, speciellt 55—7) fastän under kritik af v. EHRENFELS' motivationslag kommer till samma slutresultat, elimination af ett specifikt viljeelement i själslifvet.

1 Vi anföra i detta afseende endast, att ett föremåls nyttighet (*V W Ph* XVII: 86) bestämmes som dess "Fähigkeit, Glücksförderung zu bewirken (unter Glücksförderung in gleicher Weise Erzeugung oder Vermehrung von Lust, wie Verringerung oder Aufhebung von Unlust verstanden)"; jfr *U* 10 och ofvan ss. 69—70. Vidare spelar nu antydda uppfattning af "das Begehren" in genom v. EHRENFELS' (ofvan not 2 till s. 73 citerade från *V W Ph* XVII: 89 hämtade) värdedefinition, som ju refererar till "das Begehren" i st. f. känslan.

2 Se *V W Ph* XVII: 95. "Maassgebend aber für die Grösse des Eigenwerthes ist allein die Intensität des entsprechenden Begehrens; und diese wird wieder durch die Grösse der relativen Glücksförderung bestimmt, welcher wir begehrend theilhaftig werden";— vidare gäller, "dass wir die Objecte stets in dem Maasse als Wirkungswerthe schätzen, in welchem wir Eigenwerth von ihrer Existenz abhängig glauben" (de tvenne sista spärrningarna af oss).

3 Jfr ofvan ss. 69—70. Just detta är den bästa vederläggning af v. EHRENFELS' försvar mot att anmärkningen i fråga tidigare (*U* 10) riktats mot begreppet "relative Glücksförderung". Enligt *A S Ph* II:112 "entkräftet MEINONG seine Polemik gegen die Anwendung dieses Begriffes am wirksamsten dadurch dass er später (*Ueber Werthaltung und Wert*) sich selbst genöthigt sieht, zur Be-

men tror sig finna en sådan genom öfvergång »aus der Sphäre des Fühlens in die des Begehrens». Helt naturligt då, att v. EHRENFELS inför detta ytterligare som det tyckes närmande steg tror meningsskiljaktigheterna ligga mindre djupt, än de i själfva verket göra, och genom deras fortsatta diskussion vill om möjligt åstadkomma ett fullt samförstånd med MEINONG i värdeteoriens principfrågor. Lika naturligt vore vid antydda sammanhang (de tvenne närmandena), om v. EHRENFELS hade hyst en stilla tillförsikt att se sin grundåskådning upptagen och erkänd af den forne läraren. Denna tillförsikt torde i någon mån få sägas uttryckt redan genom öfverskriften till hans uppsats *Von der Wertdefinition zum Motivationsgesetze*[1].

I artikeln *Ueber Werthaltung und Wert* hade MEINONG gifvit den med v. EHRENFELS' invändningar sammanhängande modifikationen det formelartade uttrycket $W = C\,I + C'I'$. Knappast utan baktankar på v. EHRENFELS framkastar han dock spörsmålet, huruvida ej här egentligen vore fråga om en differens i st. f. en summa, men anser sig genom sin följande utveckling af problemet ha gifvit goda skäl för summationstecknet[2]. Med sagda resultat är emellertid ej v. EHRENFELS tillfreds. Vid fall, där erfarenheten visar, att man reagerar på såväl existens som icke-existens af ett och samma med värdekänslor af samma i st. f. motsatt kvalitet, vore MEINONGS formel ej tillämplig utan måste ersättas genom resp. intensiteters alge-

---

stimmung der Wertgrösse die Summe der Intensitäten eines Lust- und eines Unlustgefühles heranzuziehen". Denna replik hade varit träffande, om MEINONG icke dragit ut konsekvenserna, om han ej själf vändt samma anmärkning mot sitt nya resultat, och om han ej i "das Begehren", som för öfrigt är ett annat "Begehren" än det v. EHRENFELS tror sig känna, funnit det behöfliga enhetsbandet.

1 Se *A S Ph* II: 103, 120—2. Man jämföre äfven ett uttalande af H. SCHWARZ i hans ofvan s. 155 not 1 omnämda uppsats. Där heter om "das Gesetz der relativen Glücksförderung" (*V W Ph* XXIII: 227): "Es ist seiner Absicht nach als ein Motivgesetz des Willens gedacht." I nyss åberopade replik till SCHWARZ karaktäriserar också v. EHRENFELS upprepade gånger "das Gesetz der relativen Glücksförderung" som sin "Motivationsgesetz" (så *V W Ph* XXIII: 262, 276—7). Jfr senare MEINONGS isärhållande af "Begehrungs-, resp. Vorstellungsgesetz der relativen Glücksförderung".

2 Jfr ofvan ss. 141 ff.

braiska differens, som enligt den redan följande år (1897) publicerade första delen af v. EHRENFELS' *System der Werttheorie* vore ett vidare begrepp och adäkvat täcker äfven de fall, hvarpå MEINONGS formel eljest kan utan vidare användas. Men differens i st. f. summa skulle enligt v. EHRENFELS afgjordt visa tillbaka på begreppet »relative Glücksförderung»[1]. Vi känna emellertid[2], att han i sina »Nachträge und Berichtigungen» till den 1898 publicerade andra delen af *System der Werttheorie* nödgas medge den meinongska formelns undantagslösa användbarhet, u. b. om för vissa fall »ein hypothetisches Ausschlussverfahren» kommer till användning, som för öfrigt äfven vid differensformeln ej kan umbäras, så snart det gäller att från hvarandra skilja »Eigen- und Wirkungswert ein und desselben Objectes». Blott för vissa »summarische Wertbemessungen» vore uteslutande differensformeln omedelbart brukbar[3]. Ur exakthetssynpunkt ligger häri, som vi redan framhållit, intet företräde. Det är t. o. m. alltid exaktare att hålla sig till delvärdena och underlåta summarisk värdemätning. Härvid kunde emellertid vare sig summations- eller differensformeln komma till användning. Bortfaller därmed själfva utgångspunkten för hvarje fordran på att man nödvändigt skulle upptaga synpunkten af »relative Glücksförderung», så återstår dock ännu att undersöka, om direkt empiri kunde ge vitsord åt den ena formeln framför den andra. Detta spörsmål

---

1 *A S Ph* II: 108—12; *S W* I: 55. I och för sig nödvändigt är visserligen detta sammanhang ingalunda. Differensen hypotetiskt antagen äfven för MEINONGS del, kunde det ju hos denne vara fråga om "die Differenz zweier realer psychischer Zustände" (H. SCHWARZ påstår, att det så är, se *V W Ph* XXIII: 234; jfr vår nästa not), medan det vid all "relative Glücksförderung" onekligen är fråga om differensen mellan ett realt och ett blott möjligt tillstånd. Vårt "kunde", hvad beträffar MEINONG, sammanhänger därmed, att hans artikel i *A S Ph* I icke så alldeles säkert har resurser att konsekvent upprätthålla en dylik tes, jfr strax nedan.

2 Se ofvan s. 141 not 1.

3 År 1899 förklarar H. SCHWARZ i nyss åberopade uppsats (*V W Ph* XXIII: 234), att v. EHRENFELS med rätta ersatt "die absoluten Summen der Gefühlsintensitäten durch den weiteren Begriff ihrer algebraischen Differenz". Denna förklaring under uttrycklig hänvisning till *S W* I: 55. Härvid synes han emellertid förbise, att v. EHRENFELS själf redan 1898 (*S W* II: 262) på just antydda grunder erkänt sin ifrågavarande modifikation som "bedingungsweise überflüssig".

har ingendera auktorn uppkastat, men då oss synes, att MEINONGS ståndpunkt genom dess sista modifikation äger resurser att besvara detsamma, må en antydan härom försökas.

Efter införandet af »die Annahmen», som för vårt behof äro tillräckligt karaktäriserade genom förut gifna antydningar[1], kan hvarje värdering af ett verkligt[2] sägas grunda sig på ett existentialomdöme och ett existentialantagande af motsatt kvalitet till omdömets. Värderingens emotionala data bli då en »Werthhaltung» och en »Annahme-Werthgefühl» eller »Werthung» likaledes af motsatt kvalitet[3]. Allt detta under förutsättning, att vi ej ha med sammansatta värden att göra, eller att vi i så fall låta värderingen afse hvarje delvärde för sig. Praktiskt taget (om också teoretiskt icke strängt exakt) kunna existentialomdömet och det motsatta existentialantagandet betraktas som samtidigt gifna, så ock motsvarande »Werthhaltung» och »Werthung»; åtminstone föreligger ej det både logiska och reala uteslutningsförhållande som mellan tvenne ett och samma objekt afseende motsatta existentialomdömen, resp. därpå grundade »Werthhaltungsgefühle». Härvid svarar tydligen den så att säga samtidiga existensen af »Werthhaltung» och till kvaliteten motsatt »Werthung» mot MEINONGS summationstecken. Blott om den emotionala värderingen alltid skulle behöfva omsätta »die Werthung» till samma kvalitet som »die Werthhaltung»[4], vore differensformeln påkallad. Denna omsättning må nu visserligen kunna äga rum och har sin särskilda betydelse genom att undanröja alla tvifvelsmål beträffande den allmänna möjligheten, att tvenne samtidigt gifna känslodata af motsatt kvalitet och dock afseende samma objekt kunna verka så att säga i samma riktning. På sådant vis ha vi ock i det föregående till-

1 Se not 2 till s. 86, not 1 till s. 99, not 1 till s. 105, slutet af not 3 till s. 117, not 1 till s. 121, not 2 till s. 147.

2 Det är lätt att mutatis mutandis öfverflytta hithörande framställning på värderingen af ett abstrakt föreställdt äfvensom på den vid motiveringsprocessen förekommande värderingen (jfr ofvan ss. 146—7); och åtnöja vi oss här med detta påpekande.

3 Härmed uppenbarligen fråga om tvenne reala psykiska tillstånd, vare sig dessa skola sättas i summations- eller differensförhållande till hvarandra; jfr ofvan s. 160 not 2.

4 Man jämföre *A S Ph* II: 109—10.

godogjort oss denna omsättningsmöjlighet[1]. Men för det dagliga lifvets värderingar vore dylikt tillvägagångssätt en omväg. Att t. ex. »das positive Werthhaltungsgefühl» för ett bestämdt existerande objekt och motsvarande negativa »Werthung» för detta objekts antagna icke-existens båda höja objektets värde, den vissheten behöfver icke vinnas genom en omsättning af det slag, v. EHRENFELS' formel måste företaga med *V*.

Bortsedt från att sålunda direkt empiri synes gifva summationsformeln ett vitsord framför differensformeln, förlorar den senare så att säga all mark under fötterna, om man kan vederlägga »das Gesetz der relativen Glücksförderung». Just den vägen är det, hvarpå MEINONG slår in i sitt verk *Ueber Annahmen* (§§ 47—51). Han konstaterar först (§ 47) de terminologiska olämporna vid att v. EHRENFELS med »Gesetz der relativen Glücksförderung» förstår tvenne skilda saker: än att »jeder Act des Begehrens 'fördert bei seinem Eintritt den Glückszustand im Vergleiche zu demjenigen Zustand, wie er für den Fall des Ausbleibens des betreffenden Actes sich einstellen würde'»[2], än att »die angenehmeren Vorstellungen erhalten einen Kraftzuschuss im Kampf um die Enge des Bewusstseins»[3].

---

1 Jfr ofvan s. 137 not 1.

2 *A* 215 med not 2.

3 *A* 217. MEINONG håller sig här och i fortsättningen uteslutande till *S W* I, hvari den äldre skriften *Ueber Fühlen und Wollen* delvis omarbetad blifvit upptagen (*A* 213[1]). Enligt *S W* I: 31—41 är först antydda "Gesetzmässigkeit", enligt l. c.: 191—2 den senast antydda uttryck för "das Gesetz der relativen Glücksförderung". Detta påpekas af MEINONG men så (*A* 217 med not 2), som om den förra hade något slags prioritet till namnet. Historiskt sedt vore snarast motsatsen förhållandet: *Fühlen und Wollen* använder termen i fråga egentligen blott för "das Vorstellungsgesetz der relativen Glücksförderung" (jfr l. c.: §§ 14, 17, 18), och kanske är det blott på ett ställe (l. c.: s. 45), som en ansats till den senare terminologien föreligger, hvilken ju med samma namn betecknar äfven "das Begehrungsgesetz der relativen Glücksförderung". Att "das Vorstellungsgesetz" vid jämförelse med "das Begehrungsgesetz" snarast skulle äga rätt till namnet "Gesetz der relativen Glücksförderung", har däremot H. SCHWARZ riktigt anat (se *V W Ph* XXIII: 224—5), ehuruväl äfven hans uppsats blott tar hänsyn till *S W* I men ej till *Fühlen und Wollen*; man beakte särskildt SCHWARZ' yttrande: "An diesem Gesetze nähmen auch die Begehrungsvorstellungen teil".

Det förra kunde man beteckna som »das Begehrungsgesetz»[1], det senare som »das Vorstellungsgesetz» — i båda fallen n. b. med tillägget »der relativen Glücksförderung». Hvardera af dessa lagar upptages sedan till särskild behandling. Dessförinnan granskar emellertid MEINONG påståendet, att »das Begehren» ej vore något specifikt psykiskt element utan allenast en form af »Vorstellen», nämligen »unter dem Einflusse der Gesetze betreffs der relativen Glücksförderung» — n. b. »das Vorstellungsgesetz» — »und des Haftens der Phantasie an der subjektiven Wirklichkeit» — sålunda ännu en lag »für den Vorstellungslauf»[2]. Att efter dessa lagars beaktande erkänna ett specifikt »Begehrenselement» med sin egendomliga intentionalitet[3] förbjöde, anser v. EHRENFELS, dels den inre varseblifningens vittnesbörd[4], dels trenne särskilda, som honom synes, oöfvervinneliga svårigheter.

Den första af dessa svårigheter vore, att »das Begehren des Mittels um des Zweckes willen» blefve beroende af ett omdöme öfver sammanhanget mellan ändamål och medel eller åtminstone af »eine lebhafte Vorstellung hievon»[5], hvarmed i mot-

1 Jfr ofvan slutet af not 1 till s. 159.

2 Jfr ofvan ss. 155—6.

3 *S W* I: 245.

4 Jfr ofvan not 4 till s. 156.

5 I sitt referat (*A* 218—9) stryker MEINONG sistnämda alternativ, väl närmast emedan det icke nu direkt berör hans mellanhafvande med v. EHRENFELS: han anser ju icke omdömet härvidlag kunna ersättas genom en på antydt vis kvalificerad "Vorstellung". Alternativet i fråga synes vara framkonstrueradt utifrån v. EHRENFELS' egen uppfattning, att dylik ersättning kan äga rum och snarast vore regel. Antager man då ett specifikt "Begehren" med sin egendomliga intentionalitet, skulle sagda "Vorstellung" lika visst som omdömet härtill lägga en ny intentionalitet. MEINONG, som yrkar, att allt annat psykiskt, omdömet ej mindre än "das Begehren" och känslan, förutsätter "die Vorstellung", skulle sålunda här "im Begehrungsact" få åtminstone en trefaldig intentional relation, eventuellt genom känslans indragande i förhållandet en fyrfaldig. Genom att i "das Begehren" se blott "einen speciellen Fall des Vorstellungslaufes" eliminerar naturligtvis v. EHRENFELS för sin del principiellt den ena af de intentionala relationerna. För olika eller flerfaldig intentional relation med afseende på ett och samma innehåll har MEINONG, som vi känna, ej minsta skräck, och hvad skäl förefinnes egentligen att söka undkomma sådan? Helt annat blir sakläget, om man vill referera tvenne olika psykiska akter af samma grundklass och så till vida af samma slags intentionalitet på ett och samma innehåll (jfr *U* 64—5 och ofvan s. 111).

svarande »Begehrungsact» skulle förenas en tvåfaldig intentional relation. Detta är emellertid, som MEINONG anmärker, »keine Schwierigkeit sondern eben Thatsache». Svårigheten n:o 2 sammanhänger med »die relative Glücksförderung», som v. EHRENFELS anser sig ha bevisat: under förutsättning häraf »ist auf keine Weise abzusehen, wie die Differenz zwischen einem thatsächlichen und einem nur möglichen Gefühlszustande einem thatsächlichen Element, einem actuellen psychischen Phänomene[1] Existenz und Intensität verleihen sollte». Svårigheten i fråga skulle emellertid, som MEINONG i något annan form och mindre klart gör gällande, existera blott om man verkligen ville på en gång antaga ett specifikt »Begehrenselement» och »die relative Glücksförderung». Erkänner man ej den senare — så MEINONG —, bortfaller svårigheten lika visst, som om man ej erkänner det förra — så v. EHRENFELS. Tredje svårigheten skulle ligga däri, att ett specifikt »Begehrenselement» blefve alldeles obehöfligt[2] som orsak till den »Bewegungs-, resp. psychische Anstrengungsempfindung», hvarmed »die begehrte äussere oder innere Handlung» inledes. För »das Eintreten der Bewegungs-, resp. psychischen Anstrengungsempfindung» vore det kraftillskott tillräcklig förklaring, som följer »bloss auf Grund der mit den betreffenden Phantasmen[3] verbundenen relativen Glücksförderung». Äfven här bortfaller naturligtvis svårigheten för den, som med MEINONG mot v. EHRENFELS anser, att tillräcklig bevisning saknas för dylika »Glücksförderungs- und Kraftzuschuss-Gesetze»[4]. Ett särskildt intresse äga i förevarande sammanhang svårigheterna n:is 2 och 3, som direkt anknyta till »die relative Glücksförderung».

Vi återkomma således till frågan om dennas vara eller icke-vara, närmast ur synpunkten af den inre erfarenhetens vittnesbörd. Härvidlag uppställer MEINONG[5] mot v. EHRENFELS påståendet, att vid hans inre iakttagelse af »das Begehren» — »von der 'glücksfördernden Ein-oder Ausschaltung' ganz erstaun-

1 n. b. "das Begehren" såsom ett specifikt från "das Vorstellen" skildt element (jfr ofvan s. 157 noten).

2 Jfr ofvan slutet af not 4 till s. 156.

3 Hvad i svensk filosofi kallats "syftemålsförnimmelser".

4 Man jämföre *S W* I: 245—8 med *A* 218—9.

5 *A* § 48.

lich wenig zu erkennen ist». På så vis blefve frågan dem emellan indiskutabel, om det ej vore ett faktum, att ingen dock brukar vara i villrådighet, huruvida ett »Begehren» existerar inom honom eller icke[1]. Men denna visshet vore omöjlig, »wenn jene 'relative Glücksförderung' ein Constitutivum des Begehrens ausmachte». Denna »relative Glücksförderung» skall ju vara en differens mellan något verkligt och något möjligt, hvilket senare i denna sin beskaffenhet icke är för inre varseblifning tillgängligt. v. EHRENFELS har, som MEINONG framhåller, själf ingalunda förbisett häri liggande svårighet[2]. Hans sätt att lösa den består i en hänvisning till att åtminstone alla fall af »absolute Glücksförderung», som ju äro för inre varseblifning åtkomliga, synas garantera äfven »die relative». Vore än detta utan all inskränkning träffande, låge dock häri på sin höjd en partiell lösning, som »für alle Fälle wahrnehmbaren Begehrens» egentligen ersatte »das Begehrungsgesetz der 'relativen Glücksförderung'» genom »ein Gesetz der 'absoluten Glücksförderung'». Utomdess skulle äfven för alla dessa fall den ifrågavarande vissheten ej vara möjlig utan jämförelser mellan närvarande och föregående känslotillstånd. »Nun weiss aber normalerweise Niemand von solchen oder sonstigen Ueberlegungen, wenn er sich übrigens auch seines Begehrens gar wohl bewusst ist.» Redan med detta finner MEINONG »die EHRENFELS'sche Begehrungstheorie» principiellt vederlagd. Dock vill han göra sin vederläggning så grundlig som möjligt och öfvergår därför, som förut antydt, till en särskild granskning af »das Gesetz der relativen Glücksförderung» först som »Vorstellungsgesetz», sedan som »Begehrungsgesetz». Då den senare granskningen ur innehållets synpunkt direkt anknyter till hvad sist framställts, omkasta vi härvidlag ordningen.

Det framhölls nyss, att man väl torde få sluta från absolut till relativ »Glücksförderung». Hvarför då ej stanna vid »ein Gesetz der absoluten Glücksförderung»? Tydligen emedan detta ej skulle bli en på alla resp. erfarenhetsfall tillämplig »Begeh-

1 Jfr för denna synpunkts metodologiska innebörd v. EHRENFELS' egen i det allmänna likartade tankegång, som han också konstaterar hos H. SCHWARZ (*V W Ph* XXIII: 277—8).

2 Se *S W* I: 251—2; för öfrigt redan i *Fühlen und Wollen*: 77—9.

rungsgesetz». En sådan kunde däremot föreligga i »das Gesetz der relativen Glücksförderung», om en dylik låter sig uppvisa från erfarenheten som utgångspunkt. Tolkas nu alla fall af »Begehrungen», som gå hand i hand med absolut »Glücksförderung» till förmån för »das Gesetz der relativen Glücksförderung» och betraktas alla andra fall af »Begehren» som neutrala, skulle sannolikheten af ifrågavarande lag uttryckas genom proportionen mellan de förra och de senare fallen, hvilken knappast vore gynnsam för lagens uppställande. Bland de hittills som neutrala betraktade fallen påträffas emellertid en mångfald med olust förenade »Begehrungen», sålunda »Begehrungen mit 'absoluter Glücksschädigung'». Men är det rätt att betrakta absolut »Glücksförderung» som symtomatisk för relativ, borde motsvarande gälla här. Naturligtvis kan icke komma i fråga att med dessa fall som utgångspunkt yrka »ein Gesetz relativer Glücksschädigung», men otvifvelaktigt måste de betraktas som negativa instanser mot en »Begehrungsgesetz der 'relativen Glücksförderung'». Denna vore alltså »direct den Thatsachen entgegen und deshalb unannehmbar».

Hvad åter beträffar »das Vorstellungsgesetz der 'relativen Glücksförderung'», kan jag med H. Schwarz anse som en v. Ehrenfels' förtjänst »mit der Konzeption dieses Gesetzes auf eine Lücke hingewiesen zu haben, die in der Vorstellungspsychologie bestand. Unstreitig giebt es noch andere Einflüsse auf unser Vorstellen, als Associationsdrang und logischen Zwang.»[1] Lika visst kan jag dock instämma i Meinongs kritik af denna lag (*A* § 49). v. Ehrenfels påstår, »dass immer die angenehmeren, resp. weniger unangenehmen Phantasievorstellungen länger andauern, als man es lediglich vom Standpunkte der Gewöhnung und Ermüdung aus erwarten sollte» och detta »auch ohne einen hierauf gerichteten inneren Willensact»[2]. Men då han härför stöder sig endast på en summarisk hänvisning till den psykologiska fantasien, som, om den är tillräckligt »weitausblickend», skulle bekräfta hans uppfattning, så är detta

1 *V W Ph* XXIII: 233. Detta sista om logiskt tvång är en synpunkt, som icke hämtats från v. Ehrenfels' framställning af "die Gesetze des Vorstellungslaufes", men som Schwarz' egen ståndpunkt lägger nära att betona

2 *S W* I: 189—90.

dock alltför summariskt. Melankolikerns förkärlek för sina dystra tankar är en negativ instans mot hans lag, som v. EHRENFELS bemöter endast med påståendet, att för en melankoliker vore just de dystra tankarna angenämast. Och dock visar erfarenheten allmänt, »dass sich nicht nur angenehme sondern auch schmerzliche Gedanken mit grossem Nachdruck aufdrängen und behaupten». Snarare än v. EHRENFELS' uppfattning — säger MEINONG — torde empirien vitsorda R. SAXINGERS[1], enligt hvilken känslornas inflytande på »die Vorstellungsbewegung» ej normeras af deras kvalitet utan af deras intensitet. Att uppställa en lag för sagda inflytande torde sakläget ej ännu medge, och v. EHRENFELS' ansats i den riktningen vinner näppeligen ökad tilltro genom hans hänvisning till obekanta fysiologiska orsaker[2], som åtminstone delvis skulle förklara, »dass 'die von der relativen Glücksförderung herstammenden Einwirkungen oft paralysirt' werden».

Vid sidan af »das Vorstellungsgesetz der relativen Glücksförderung var det ännu en lag »für den Vorstellungslauf» som skulle bidraga till eliminerandet af ett specifikt »Begehrungselement», nämligen »das Gesetz betreffs des Haftens der Phantasie an der subjectiven Wirklichkeit», som i sin ordning sam-

---

1 Äfven denne en lärjunge till MEINONG. Hans afhandling *Ueber den Einfluss der Gefühle auf die Vorstellungsbewegung* återfinnes i *Z Ps* XXVII: 18 ff.

2 MEINONG anmärker träffande (*A* 223[1]): "Die an sich recht ansprechend concipirte physiologische Hypothese *S W* I: 195 ff. ist natürlich kein Beweis". Redan H. SCHWARZ hade (*V W Ph* XXIII: 231—2) reagerat mot fysiologiska synpukters indragande på det sätt som skett. v. EHRENFELS invänder då (ibid.: 263), att han aldrig betraktat sin fysiologiska "Deutungshypothese" som annat än ett exempel, hur man kunde tänka sig eller förklara, "dass relative Glücksförderung immer mit grösserer Beharrungstendenz der Vorstellung zusammenfalle", och att han uttryckligen (*S W* I: 200) yrkat, "dass die Anerkennung des — empirisch begründeten — Gesetzes von der relativen Glücksförderung, wie sich von selbst versteht, von der Anerkennung oder Verwerfung dieses physiologischen Deutungsversuches unabhängig bleiben muss". Det sätt, hvarpå v. EHRENFELS sedan i sin replik ytterligare — för öfrigt med stort skarpsinne — utvecklar sin fysiologiska hypotes, antyder dock, att det kanske subjektivt icke blir så alldeles lätt att fasthålla gränsen mellan bevis och förklarande exempel. På goda grunder vänder sig emellertid MEINONG, som vi redan sett och eftertryckligt vilja framhålla, genomgående just mot ifrågavarande lags förment empiriska "Begründung".

manhänger med »das Moment der Ein- oder Ausschaltung in das oder aus dem Causalgewebe der subjectiven Wirklichkeit»[1]. Att en sådan »Ein- oder Ausschaltung» vore för allt »Begehren» väsentlig, anser MEINONG afgjordt strida mot erfarenhetens vittnesbörd, om uttrycket skall förstås med någon grad af egentlighet. v. EHRENFELS' egna exempel vända sig tydligt mot honom själf. Så då han talar om en önskan, att SOKRATES hade blifvit frikänd af sina domare, eller att den döfve BEETHOVEN fått höra sin nionde symfoni. »Causalbeziehungen solcher Art mögen sich freilich an allen Begehrungsobjecten ausfindig machen lassen: wenigstens hat man schon oft behauptet, dass streng genommen Alles mit Allem in Causalrelation stehen müsse.» Men detta är teori — hållbar eller icke. Empiri är det ej. Som MEINONGS framställning af »die Annahmen» visar, är det af v. EHRENFELS med sagda moment åsyftade, nämligen det vid »das Begehren» som verkligt eller existerande, resp. motsatsen »Vorgestellte» i självfva verket intet »blos Vorgestelltes» utan förutsätter en psykisk funktion, som är mer än »Vorstellen» och mindre än »Urtheilen»: »das Annehmen»[2]. Hvad v. EHRENFELS ytterst velat med »das Moment der Ein- und Ausschaltung», ersätter sålunda »die Annahme» positivt.

* * *

Vi ha sålunda på en punkt i dess olika faser skärskådat MEINONGS och v. EHRENFELS' värdeteoretiska mellanhafvande, på den punkt nämligen, som afser »die relative Glücksförderung» och härmed sammanhängande v. EHRENFELS' allmänna uppfattning af »das Begehren». Det lär väl icke kunna bestridas, att MEINONG i denna kontrovers står som segraren, som segra-

---

1 Jfr ofvan s. 156.

2 Märk *A* 229: "Ohne weiteres zuzugeben ist freilich, dass sich in dem Zusatze 'wirklich' oder 'nicht-wirklich' nicht etwa ein Urtheil verräth: ist aber 'wirklich' so viel als 'existirend', dann sind wir damit jedenfalls vom Object zum Objectiv übergegangen und wissen nun auch, dass dieses, falls kein Urtheil vorliegt, durch eine Annahme erfasst sein muss." Genom "objektiv" (se ofvan not 2 till s. 123) och "Annahme" här en tillspetsad hänvisning på det specifikt nya i andra modifikationen af MEINONGS allmänt värdeteoretiska ståndpunkt.

ren genom solidare både empiri[1] och kritik. Ett afgjordt resultat är i alla händelser, att om MEINONG under utvecklingen af sin värdeteori närmat sig något slags viljeteori för värdet, han åtminstone icke närmat sig v. EHRENFELS' uppfattning af »das Begehren» eller därmed v. EHRENFELS' värdeteori som »Begehrungstheorie». Ytterligare skulle detta fastslås, om vi här till behandling upptoge de båda auktorernas mellanhafvande utifrån den andra betydelsefulla punkt, hvari vi ofvan[2] sett *Untersuchungen* föra en t. o. m. uttryckligare polemik mot v. EHRENFELS än beträffande »die relative Glücksförderung». Den uppgiften är emellertid i allt väsentligt redan fylld[3], och kunna vi alltså därtill hänvisa. Endast ett och annat mer periferiskt må här komma till tals på grund af dess karaktäriserande betydelse.

Genom den första modifikationen af sin ståndpunkt kom MEINONG under fund med att »der Werth mit dem Begehren enger verknüpft sein möchte»[4], än från början hade synts honom. Dock innehåller hans artikel *Ueber Werthaltung und Wert* den uttryckliga förklaringen: »Dagegen scheinen mir die in den *Untersuchungen* angegebenen Gründe auch jetzt noch die Einbeziehung des Begehrens in eine möglichst 'natürliche' Wert-Definition auszuschliessen»[5]. Genom nämda uttalande hänvisar MEINONG så tydligt som möjligt till en not i *Untersuchungen*, där v. EHRENFELS' modifierade värdedefinition behandlas som ett analogon till »jene 'künstlichen' Definitionen, die — — — den natürlichen Gedanken so leicht eher verdunkeln als beleuchten»[6]. Då nu modifikationen i fråga innebär, att »unter dem für den Werth charakteristischen Begehren 'nicht aus-

1 Härmed naturligtvis alldeles oförnekadt, att v. EHRENFELS' "Willenspsychologie" i jämförelse med MEINONGS kan göra anspråk på epitetet "empiristisk". I sin mån torde om dessa båda auktorers mellanhafvande gälla MEINONGS åt annan adress riktade ord: "empiristischen Einseitigkeiten war am Ende doch nicht anders als empirisch "beizukommen" (*Z Ps* XXI: 270; samma motsättning mellan empirism och empiri af MEINONG antydd *V W Ph* XII: 346).

2 S. 154.

3 Se ofvan not 2 till s. 75.

4 *A* 242; jfr ofvan s. 145.

5 *A S Ph* I: 341; jfr ofvan s. 145.

6 *U* 25[1].

schliesslich ein actuelles, sondern ebensowohl ein mögliches Begehren, oder was dasselbe eine Begehrens-Disposition zu verstehen ist'», synes det vara ej så litet egendomligt, hur v. EHRENFELS någonsin kunnat påstå definitionen »Werth ist Begehrbarkeit» ha blifvit af MEINONG erkänd[1]. Denna sin uppfattning uttrycker han emellertid redan i artikeln *Von der Wertdefinition zum Motivationsgesetze* — och det både i ord och i sak. Han vill där nämligen tillmötesgående nog uppställa tvenne definitioner på värde[2], »von denen die eine auf das Begehren, die andere auf das Fühlen Bezug nimmt». »MEINONG hat, wenn man die beiden citirten Publicationen[3] berücksichtigt und die früher erschienenen nach der späteren modificirt, beide Definitionen *in extenso* ausgearbeitet; ich (alltså v. EHRENFELS) habe nur die auf das Begehren sich beziehende ausdrücklich formulirt; in meinen Darstellungen aber finden sich genügende Anhaltspunkte zur Construction auch der zweiten Definition, gemäss meiner Auffassungsweise des Verhältnisses zwischen Fühlen und Begehren.» Enligt MEINONGS medgifvande, att värdetanken framsprungit» aus den Bedürfnissen des Begehrungsgebietes», synes v. EHRENFELS t. o. m. ifrågasätta, att häri låge ett erkännande af »die Begehrungsdefinition» såsom den »naturliga» värdedefinitionen[4].

På detta sätt utmanad gör MEINONGS sista värdeteoretiska publikation front mot v. EHRENFELS och det så pass energiskt, att dylika missförstånd hädanefter omöjliggöras. Redan *Untersuchungen* hade ju i själfva verket uttalat, att det för MEINONG vore fråga om den »naturliga» definitionen på värde — »um die nicht um eine». Och denna vore för MEINONG alltjämt »die Gefühlsdefinition». Härvidlag hade intet förändrats genom den senare vunna insikten, att värdet stode »das Begehren» närmare, än MEINONG till en början antagit. För att stödja detta hänvisas nu blott till motsättningen mellan aktiva och passiva naturer under påpekande, att dock äfven för de senare lyckan vore ett värde och olyckan ett ovärde. Men redan detta kontrasterar

1 Så *S W* I: 53[2] under hänvisning till *A S Ph* I: 340 (se ofvan s. 144) jfr *A* 242, där man kunnat vänta en hänvisning äfven till *A S Ph* II: 103 ff.

2 Så äfven senare i *S W* I: 52—65.

3 n. b. *Untersuchungen* och *Ueber Werthaltung und Wert.*

4 *A S Ph* II: 103—4.

skarpt och kanske afsiktligt mot v. EHRENFELS' tidigaste förklaring: »Was uns jedoch zunächst bestimmt, die Dinge als werthvoll zu bezeichnen, ist nicht ihre Beziehung zu den passiven Zuständen der Lust oder Unlust, sondern zu unserm activen Wünschen, Streben, Wollen — kurz zu unserm Begehren»[1]. Och det är naturligtvis för att stryka under den sakliga motsättningen, som MEINONG valt den inversa öfverskriften till *A* § 55, hvarest här berörda del af mellanhafvandet göres upp[2]: *Vom Motivationsgesetze zur Werthdefinition.*

* * *

De tvenne punkter, i hvilka vi hittills skärskådat MEINONGS och v. EHRENFELS' mellanhafvande, torde utgöra den hufvudsakligaste från början förefintliga meningsskiljaktighet af saklig innebörd, som bevekt MEINONG att tidigare, än han eljest ämnat, offentliggöra sina värdeteoretiska *Untersuchungen*. Vi ha ock låtit oss angeläget vara att framåt i tiden fullfölja den vidare utvecklingen af sagda meningsskiljaktighet. Emellertid återstår att ytterligare fästa sig vid en punkt af betydelsefull saklig divergens, äfven den från början förefintlig, ehuruväl den kan tyckas mer sväfvande, åtminstone så till vida som den icke genast framkallar någon uttrycklig replik från MEINONGS sida. Det är först i samband med de andra frågornas diskussion, som den blir rätt märkbart synlig och antar fullt utpräglad gestalt. Denna punkt leder också mest karaktäristiskt öfver till det specifikt nya vid den tredje utvecklingsfasen af MEINONGS allmänna värdeteori samt är för öfrigt just den punkt, hvari som ofvan antydt MEINONG erkänner befogenheten af en viss v. EHRENFELS' kritik utan att dock ens här principiellt närma sig sin forne lärjunges ståndpunkt[3].

Genom den första modifikationen af sin allmänna värdeteori hade MEINONG kommit därhän, att värdet i sin toalitet

---

1 *V W Ph* XVII: 89.

2 Äfven i denna del af "opgöret" framskymtar det specifikt nya vid tredje utvecklingsfasen af MEINONGS allmänt värdeteoretiska ståndpunkt, så då han *A* 245 påpekar det oegentliga i om man ville behandla "das Objectiv 'Existenz' auf gleichem Fusse mit irgend einer Eigenschaft des Existirenden".

3 Se *A* 240—1.

icke skulle kunna som förut emotionalt eller närmare bestämdt i känslan fattas. MEINONG såg då ingen annan utväg än att som ersättning hänvisa till värdets intellektuella uppfattning, till värdeomdömet[1]. Här är det, som som v. EHRENFELS' kritik griper in. Vi låta honom själf tala.

»Auf welchem Wege aber, fragt es sich nun, gelangen jene beiden Intensitätssummen[2] psychologisch zur Wirksamkeit? Wenn nicht durch ihre Realisirung im Bewusstsein, dann doch wohl nur durch ihre Construction in der Vorstellung. Man erwäge nun aber die Complication von intellectuellen Acten, welche hiermit gefordert erscheint. Danach hätte ich nötig, bei jeder Entscheidung zwischen zwei möglichen Begehrungsobjecten O_1 und O_2 folgende Gedankenprocesse zu absolviren: 1) Construction der Gefühlsintensität I_1, d. h. also Beantwortung der Frage, wie gross die Intensität meines Lustgefühles wäre, falls ich von der Existenz des O_1 überzeugt sein würde. 2) Analoge Construction der Gefühlsintensität I'_1 bei der Überzeugung von der Nichtexistenz des O_1. 3) Approximative Summirung von I_1 und I'_1. 4) Construction der Gefühlsintensität I_2. 5) Construction der Gefühlsintensität I'_2. 6) Summirung von I_2 und I'_2. 7) Vergleichung der Summengrössen $I_1 + I'_1$ und $I_2 + I'_2$. Als Resultat dieses siebenten intellectuellen Actes erst könnte sich dass Begehren dem O_1 oder O_2 zuwenden. Es erscheint mir zweifellos, dass man diese Consequenzen auch nur zu formuliren und auszusprechen braucht, um sie für widerlegt zu erachten; denn die psychische Erfahrung lässt von einer solchen Complication des Motivenconflictes nichts erkennen. In seltenen Fällen mag es ja vorkommen, dass ein besonders vorsichtig Überlegender auf so verschlungenen Pfaden zu seinem Willensziele gelangt; keineswegs werden wir MEINONG beistimmen können, wenn er jene Processe (d. h. also, wenn kein Conflict vorliegen sollte,

[1] Se ofvan s. 146.

[2] Tvenne intensiteter äro konstitutiva för hvarje värdes storhet och skulle hänföra sig till resp. "Werthhaltungen" för existens- och icke-existensfall i fråga om det eller det objektet. Mellan sagda intensiteter sätter ju MEINONG ett summationstecken $(I + I')$. I förevarande sammanhang gäller spörsmålet motivkonflikten mellan tvenne hvarandra uteslutande "Begehrungsobjecte" O_1 och O_2, hvilkas resp. värden naturligtvis hvart för sig uttryckas genom en summa, dels $I_1 + I'_1$, dels $I_2 + I'_2$.

jedenfalls die drei erstgenannten von den sieben) für jede 'einigermassen überlegte Begehrung' in Anspruch nimmt[1]. Damit aber das Gesetz allgemeine Gültigkeit besitze, wie es sie beansprucht, müsste nicht nur jede 'einigermassen überlegte', sondern überhaupt jede Begehrung erst nach der Summirung zweier durch Construction gefundener, bloss vorgestellter Gefühlsintensitäten zu Stande kommen; eine Forderung, welche der Empirie schlechterdings widerstreitet.»[2]

Här berörda svårigheter anser sig v. EHRENFELS kunna undgå genom att icke »für das Zustandekommen der beiden charakteristischen 'Glückszustände'», hvilka tillhöra all värdering[3], resp. motivering, fordra omdöme öfver existens och icke-existens. Det vore nog med en till viss grad åskådlig och liflig »Vorstellung der Verwirklichung und der Nichtverwirklichung des betreffenden Objectes»[4]. Dock bestrider ej v. EHRENFELS, »dass die für die Festsetzung der Wertgrösse bestimmenden Gefühlszustände[5] vielleicht sogar in ihrer ausgeprägtesten Gestalt durch gevisse Existenzurteile psychologisch vermittelt werden (oder vielmehr vermittelt werden könnten, wenn wir solche Urteile auf Wunsch immer bereit hätten)».

Samma synpunkt kan naturligtvis tillgodogöras i fråga om motivkonflikt. Vid de båda hvarandra uteslutande objekten O_1 och O_2 alltså »suche ich mir jene beiden Alternativen[6] je nach Fähigkeit und Gelegenheit mehr oder minder anschaulich und lebhaft und womöglich mit allen ihren Neben- und Nachwirkungen vorzustellen, wobei auch Vermutungen, keinesfalls aber Überzeugungen über das künftige Eintreffen des Vorge-

1 v. EHRENFELS hänvisar här till *A S Ph* I: 341.

2 *A S Ph* II: 114—5.

3 n. b. *I* och *I'*.

4 Häri instämmer H. SCHWARZ (*V W Ph* XXIII: 234), som alltså ej mindre än v. EHRENFELS träffas af MEINONGS motbevisning i denna punkt. Ungefär samma ståndpunkt intager för öfrigt REISCHLE, då han (anf. arb.: 25) förklarar: "nur einem in der Vorstellung fixirten Gegenstand, aber auch jedem solchen, kann ein Wert zu- oder abgesprochen werden", d. v. s. här fordras ej ens någon särskild kvalifikation hos "die Vorstellung".

5 Jfr ofvan s. 155 not 3.

6 Existensen af O_1 förenad med icke-existensen af O_2, resp. v. v.

stellten mit unterlaufen mögen. Je nachdem mir nun bei dem ersten oder bei dem zweiten dieser Vorstellungscomplexe besser (d. h. also angenehmer oder weniger unangenehm) zu Mute ist, wendet sich mein Begehren dem O_1 oder dem O_2 zu, und zwar mit um so grösserer Entschiedenheit oder Kraft, je grösser die Differenz zwischen jenen beiden actuellen Gefühlszuständen ausfällt.»[1] Hvad sålunda här principiellt betecknar afvikelsen från MEINONG i den första modifikationen af hans allmänt värdeteoretiska ståndpunkt, är dels hänvisningen till aktuella känslor som det vid s. k. motivkonflikt eller öfver hufvud motivering åtminstone i regel närmast afgörande för »das Begehren», dels förnekelsen — tack vare »die Vorstellung» — af omdömets oumbärlighet, när det gäller värdering och värde i allmänhet.

* * *

Vi stanna först vid detta sista. Hade v. EHRENFELS rätt i sin uppfattning härvidlag, skulle en af hörnstenarna för den meinongska värdeteoriens byggnad ha visat sig oduglig, och det helas fall synes då oundvikligt[2]. Som antydt medger likväl

1 *A S Ph* II: 112—3, 115—6. Detta sista vederlägger icke den uppfattnigen — af v. EHRENFELS själf uttalad (se ofvan s. 156; bekräftas ytterligare af *V W Ph* XXIII: 262—3) — att "die relative Glücksförderung" skulle vara differensen mellan ett aktuellt och ett möjligt. Hvardera af "jene beiden actuellen Gefühlszustände" skulle som förenad med motsvarande "Begehrung" innebära den där differensen mellan aktuellt och möjligt (jfr nedan s. 187).

2 Under en viss förutsättning kunde berörda motsättning mellan v. EHRENFELS och MEINONG bli skäligen "gegenstandslos", om nämligen hvardera med "Vorstellung" och "Urtheil" förstår helt olika saker. De hugg, som växlas, blefve då hugg i luften. Å andra sidan skulle dock stridsfrågan ej kunna sägas eliminerad af hvarje äfven den minsta olikhet i fråga om dessa psykiska formers uppfattning. Vid tillräckligt stor gemensamhet i uppfattning är trots afvikelser i det ena eller andra afseendet möjligt, att motsatsen består och består utan egentlig mildring. Enligt MEINONG är "Urtheilen" form af "Denken". Antaget nu att MEINONG i fråga om "Vorstellen" och "Denken" representerade ungefär samma uppfattning som den moderna empiriska psykologien beträffande "Anschauen" och "Denken" som rent artskilda psykiska funktioner (eventuellt med aktualitetsgradation på båda hållen från lägsta omedvetenhet till högsta medvetenhet); antaget på samma gång att v. EHRENFELS fattade "Vorstellen" och "Denken" à la BOSTRÖM som blott gradskilda former af förnimmande —

MEINONG på denna punkt någon befogenhet åt v. EHRENFELS' kritik. Hur är detta att förstå? Tydligen ej på annat sätt än att erkännandet gäller kritikens negativa sida men icke dess positiva ersättningsförslag. Att så är förhållandet. torde bäst framgå mot bakgrunden af en redogörelse för v. EHRENFELS' ställning till denna del af de båda auktorernas mellanhafvande och har för öfrigt af MEINONG klarligen uttalats vid eller i själfva medgifvandet.

Redan *Werththeorie und Ethik* är symtomatisk för meningsskiljaktigheten i fråga. Där framhåller v. EHRENFELS, att omdömet icke vore väsentligt för relationen mellan »Eigenwerth» och »Begehren». Hvad åter beträffar »Wirkungswerthe», fattas icke ännu all omdömesfunktion som umbärlig. Åtmin-

---

så skulle v. EHRENFELS otvifvelaktigt med full rätt kunna säga, att värdering kan ske i anslutning till ett blott "Vorstellen", att "värdering" ej kräfver tänkande, resp. dömande, d. v. s. den medvetenhetsgrad dessa skulle innebära. Uppenbart är emellertid, att denna sista gradsynpunkt är otillräcklig för lösandet af den empiriska psykologiens uppgifter, åtminstone hvad angår motsättningen "Anschauen — Denken" (som symtomer häraf för BOSTRÖMS del erinra vi om att rummets, tidens och det rena själfmedvetandets former äro sinnets, inbillningskraftens och förståndets specifika former — se t. ex. BOSTRÖM-RIBBING, *Religionsfilosofi*: 148—9). I full analogi härmed skulle MEINONG anse det omöjligt att reducera skillnaden mellan "Vorstellen" och "Denken" till en blott gradskillnad. Det är alltså möjligt, att MEINONG utifrån artskillnadens synpunkt och i därmed sammanhängande psykologisk terminologi kunde rätteligen yrka: för värdering är "blosse Vorstellung" otillräcklig och en akt af "Urtheilen" nödvändig. Hvad nu beträffar MEINONG och v. EHRENFELS, finnes ej anledning att vid deras mellanhafvande tro en dylik förutsättning ha spelat in. Från ingendera sidan föreligger åtminstone någon direkt antydan, att de ej med "Vorstellen", resp. "Urtheilen" förstå väsentligt en och samma sak. Dessas artskillnad fasthåller MEINONG på det tydligaste, och i den punkten för v. EHRENFELS ingen opposition. Hur föga han tenderar att reducera deras skillnad till graduell, framgår måhända i någon mån däraf, att han — i motsats till MEINONG, se strax nedan — ställer sig högst afvisande till tanken om ett omedvetet själslif (se *Fühlen u. Wollen*: 29, 107—9; *S W* I: 22—3; blott som poetisk-metaforisk omskrifning för kanhända rent fysiska dispositioner, hvilka må ligga till grund för psykiska skeenden, vore uttrycket tillåtligt; se *Fühlen u. Wollen*: 51, 96 och *S W* I: 117, 257—8). Då han emellertid tillstår (*Fühlen u. Wollen*: 36, 47), att ett förhandenvarande och alltså ej omedvetet psykiskt kan förbises af den introspektiva iakttagelsen, är härmed i sista hand befogenheten gifven af den MEINONGS kritik, vi nu skola lära känna.

stone säges gälla, »dass — im Gegensatze zu den Eigenwerthen — Wirkungswerthe stets nur unter der Vermittlung der Reflexion oder irgend einer Verstandesthätigkeit gebildet werden, dass also hier die Werthung speciell als eine Werthschätzung oder als Werthurtheil auftritt, und dass wir die Objecte stets in dem Maasse als Wirkungswerthe schätzen, in welchem wir Eigenwerth von ihrer Existenz abhängig glauben»[1]. Vi bortse från den olyckliga terminologiska användningen af ordet »Werthurtheil». Att omdömets funktion ännu fordras åtminstone för själfva bildandet af »Wirkungswerthe», är uppenbart. Men lika tydligt är, att det fordrade omdömet ej sammanfaller med det hufvudomdöme af existential beskaffenhet, hvars oumbärlighet MEINONG i *Untersuchungen* yrkar, utan med det biomdöme, hvari enligt honom vid alla »Wirkungswerthe» uttalas den trodda relationen mellan dessa som medel för eller orsaker till något »Eigenwerth» som ändamål, resp. verkan[2]. Äfven denna omdömets funktion torde emellertid hvarken *Von der Wertdefinition zum Motivationsgesetze* eller *System der Werttheorie* I längre få sägas fordra. På båda hållen yrkas utan minsta inskränkning omdömets umbärlighet och ersättning i alla dylika fall genom »*die Vorstellung*»[3]. För den senare framställningen låter sig t. o. m. ett positivt bevis lämna, att antydda omdömesfunktion ej längre kan vara för »Wirkungswerthe» fordrad. Vi hänvisa till den första af de tre speciella svårigheter, som v. EHRENFELS ansåg tala mot erkännandet af ett »Begehrenselement» sui generis inom själslifvet[4].

Omdömet vore sålunda enligt v. EHRENFELS för värdet umbärligt, då det nämligen kan ersättas genom en på visst sätt kvalificerad »Vorstellung» och t. o. m. vid sin förhanden-

---

1 *V W Ph* XVII: 94—5 att jämföra med l. c.: 100 (sista spärrningen af oss).

2 *U* §§ 18, 21, 25 (mom. 1).

3 Medan *A S Ph* II: 113 (se ofvan s. 173) härvidlag nöjer sig med "die bis zu gewissem Grade anschauliche und lebhafte Vorstellung" etc. fordrar *S W* I: 62 (jfr 56—7) — på grunder, som vi här kunna förbigå — "die möglichst anschauliche, lebhafte und vollständige Vorstellung von dem Sein oder Nichtsein eines Objectes (resp. von dem thatsächlichen Verlauf bei seinem Nichtsein)". Någon ansats att glida öfver från omdömets synpunkt till "die Vorstellung" såsom ersättande kan man för öfrigt upptäcka redan i den af oss ofvan s. 156 partiellt citerade § 15 af *Fühlen u. Wollen*.

4 Se ofvan s. 163. Märk de båda alternativen därstädes.

varo endast verkar genom höjande af »die Anschaulichkeit und Lebendigkeit der betreffenden Vorstellungen» eller genom att för medvetandet framdraga »gewisse Vorstellungscomplexe — —, welche ohne Urteil meist auszubleiben pflegen». Häri låg den tredje af de modifikationer, som v. EHRENFELS ville anbringa på MEINONGS »Gefühlsdefinition des Werthes»[1]. Sagda modifikation medge emellertid de förut omnämda »Nachträge und Berichtigungen» vara förfelad åtminstone så till vida, som man ju ej kunde rimligen frånkänna omdömet, när det förelåge, vissa »Gefühlswirkungen», därför att de torde reduceras till medelbara. Men så till vida »werden die Begehrungsdispositionen und mithin die Wertungen der Individuen nicht nur durch ihre verschiedenen Gefühlsdispositionen, sondern auch durch ihre verschiedenen Dispositionen zur Wirkung des Urteils auf die Vorstellungen bestimmt»[2].

Gent emot denna åskådning uppställer nu MEINONGS sista värdeteoretiska publikation de trenne präliminära teserna: »1. dass Werthhaltungen ohne Urtheil überhaupt nicht auftreten, mag es übrigens mit der 'Lebhaftigkeit etc.' der verfügbaren Vorstellungen wie immer bewandt sein[3], 2. dass Werthhaltungen auch ohne besondere Lebhaftigkeit der Vorstellungen sehr wohl anzutreffen sind, 3. dass der Grundcharakter der Werthhaltung, sozusagen deren Vorzeichen, »in sein Gegentheil umschlägt, wenn ein eben solcher Umschlag in betreff des Urtheiles erfolgt, indess Veränderungen in der Lebhaftigkeit der Vorstellungen nirgends zu ähnlichen Ergebnissen führen»[4]. Till bevisning upptager MEINONG dessa teser i omvänd ordning (*A* § 56).

För tesen n:o 3 hänvisar MEINONG till ett redan af oss åberopadt fall[5]. En samlare har för högt pris köpt en viol, som han tror vara en äkta — t. ex. Amati. Men af en kännare öfverbevisas han om sitt misstag härvidlag: violen är en efterhärmning af modernt ursprung. Man beakte den olika kvaliteten af ägarens resp. »Werthhaltungsgefühle», det med

1 *S W* I: 57 ff., speciellt 61—2.
2 *S W* II: 262, 264—5.
3 Jfr *U* § 8.
4 *A* 246; jfr för mom. 3 *U* 38.
5 Ofvan s. 78 not 2.

omdömeskvalitetens omslag följande omslaget af känslokvalitet. För att eliminera all olikhet i fråga om »Lebhaftigkeit etc. der Vorstellungen»[1] tänkes instrumentet under ägarens förhandling med kännaren både före och efter den senares meddelande ligga för deras ögon och alltså vara uppfattadt »in Wahrnehmungsvorstellungen». »Ein blosses Vorstellen erst des Seins dann des Nichtseins dieses Besitzes» — vi skulle hellre säga »der Echtheit» — ger ingen tillräcklig förklaring. Tanken på icke-äkthet kan ha uppträdt redan tidigare för att så till sägandes afvisad blott så mycket mer höja ägarens värdering af violen[2]. Det är onekligen till öfvertygelsemomentets växling, som omslaget i värderingskvalitet här knyter sig.

Tesen n:o 2 belyser MEINONG genom ett fall, som på samma gång ytterligare stödjer tes 3. Afsåg det föregående exemplet »Wahrnehmungsvorstellungen», så är här fråga om »Einbildungsvorstellungen — —, also von Natur wenig 'lebhafte' Vorstellungen, für deren Anschaulichkeit zudem mindestens keine Garantie zu leisten wäre». Under oroliga tider har en person nedgräft sina penningar och dyrbarheter på ett ställe, som han anser tryggt, och fröjdar sig åt att veta dem i säkerhet. Man beakte omslaget i värderingskänsla inför underrättelsen, att platsen blifvit upptäckt och utplundrad. Skulle här invändas, att den ingångna underrättelsen höjt lifligheten af engagerade »Einbildungsvorstellungen», kan denna olikhet kompenseras genom exemplets fortsättande: man antage, att en ny underrättelse inträffar, som dementerar den förra — fortfarande kvalitetsväxling på motsvarande »Werthhaltungsgefühle».

Hvad åter beträffar tes 1, medger MEINONG, att den i första ögonblicket synes möta en del gensagor från direkt empiri. I sista hand vill den säga, att all »Werthhaltung» vore existenskänsla[3]. Men man värderar ju åtskilligt, som ingalunda existerar. Innebär icke t. ex. umbärande, att man fäster värde vid något, hvars existens man begär, och som så till vida ej

---

1 Man jämföre v. EHRENFELS' uttalande i *S W* I: 59.

2 Härmed egentligen, som MEINONG själf *A* 247[1] framhåller, hänsyn tagen till "die Annahme". Denna betraktas sålunda här tills vidare gent emot omdömet med dess öfvertygelse som "blosse Vorstellung".

3 Jfr ofvan s. 77 och s. 79 not 1.

existerar? Häraf följer ingen »Begehrungstheorie des Werthes»: »ich lege auf Vieles Werth, ich 'schätze' vieles, das ich darum noch durchaus nicht begehre». Men i sådant fall som umbärandet röjer sig tydligt »das Auseinanderfallen von Existenz, genauer von wenigstens vermeintlicher Existenz einerseits, Werthgefühlen andererseits». Mest tillspetsad, finner MEINONG, träder oss emellertid denna svårighet till mötes genom det resultat, hvartill artikeln *Ueber Werthaltung und Wert* hade kommit. Bestämmes ett värdes storhet ej uteslutande af existensfallet utan på samma gång under hänsyn till icke-existens, så kunna omöjligen båda dessa med hvarandra oförenliga eventualiteter för värdeobjektet sammanbindas med värdesubjektet genom hvar sitt omdöme[1]. Att nämda svårighet ej undgått MEINONGS uppmärksamhet, påpekar han som styrkt af den i artikeln *Ueber Werthaltung und Wert* framhållna omöjligheten att genom *en* »Werthhaltung» fatta ett objekts värde i dess totalitet[2]. Men själfva hänvisningen härvid till »das Urtheil über die Werthhaltungen — —, die sich im Nichtexistenz- resp. Existenzfalle des betreffenden Objectes einstellen würden,» innebär en lucka i åskådningen, »eine Lücke — —, die vielleicht nicht zum geringsten Theil dazu beigetragen haben könnte, manchem der neueren Bearbeiter der Werthprobleme den Aufbau der Werththeorie vom Gefühle aus unbefriedigend erscheinen zu lassen».

Denna svårighet är det, som i MEINONGS sista värdeteoretiska publikation afhjälpes genom »die Annahmen», hvilka härvid inträda ersättande för omdömet[3]. Den fattige, som fäster värde vid rikedom liksom den sjuke vid hälsan, försätter sig intellektuellt — n. b. genom en »Annahme» ej en »Vorstellung» — i den rikes, resp. den friskes situation. Och skall den rike

---

1 Utförliga citater för hithörande ofvan s. 121 not 1 mellersta stycket.

2 *A* 249 med hänvisning till *A S Ph* I: 342; ytterligare styrkes detta genom den omedelbara fortsättningen härtill l. c.: 343 (jfr ofvan ss. 146—7).

3 På samma gång blir klart, i hvad mening vi förut betecknat MEINONGS 3 teser som präliminära: i sin ursprungliga form taga de icke hänsyn till eventualiteten af omdömets ersättning genom "die Annahme"; följdriktigt tala de också blott om "Werthhaltungen", ej om "Werthungen". Närmare innebörden af detta sista framgår i fortsättningen. Hur teserna därefter böra modifieras, är så omedelbart inlysande, att det knappast torde behöfva uttryckligen angifvas.

eller friske rätt uppskatta förmånen af hvad han äger framför den fattige, resp. sjuke, försätter han sig på samma sätt i dennes läge. På liknande sätt värderar man genom antagen både existens och icke-existens s. k. »bloss vorgestellte», rättare »unbeurtheilte Gegenstände» och detta »ohne ihrer etwa der Zukunft angehörenden Existenz oder Nichtexistenz etwas zu präjudiciren»[1].

v. EHRENFELS hade följaktligen rätt i sin kritik så till vida, som icke omdömet finge sägas omistligt för hvarje särskild värderingsakt. Oriktig var däremot hans hänvisning till »die Vorstellung» såsom ersättande omdömet: hvad härvidlag kan ersätta omdömet, blir enligt MEINONG uteslutande »die Annahme»[2]. Men sträcker sig då MEINONGS erkännande af den

---

1 *A* 249—50. Detta sista af särskild betydelse för motiveringsprocessen, då det ju gäller att bestämma sig för eller emot en åtgärd (positiv eller negativ), af hvilken någonting vissts existens, resp. icke-existens kan bero. Å anförda ställe talar MEINONG äfven om de "Phantasiegefühle", genom hvilka den fattige, resp. sjuke emotionalt sätter sig in i den rikes, resp. friskes situation och v. v. Men detta faller på förevarande punkt af vår framställning utanför sammanhanget.

2 Vi ha i det föregående (s. 173 not 4) sett, att REISCHLE liksom v. EHRENFELS anser omdömet öfverflödigt för värdering och kunna ersättas af "die Vorstellung". Men huru låter detta sig förena med följande? *Werturtheile u. Glaubensurteile*: 26 yttrar han sig sålunda. "Aber soviel bleibt von MEINONGS ursprünglicher These bestehen, dass wenigstens hypothetisch die Existenz des in der Phantasie vorgestellten Zustandes in Betracht gezogen wird, sofern wir die Frage stellen: in welchem Verhältnis zu meinen Wünschen und Zwecken stünde der vorgestellte Zustand der äusseren oder inneren Welt und welche Lust- oder Unlustgefühle würden sich daran heften, wenn er wirklich wäre? Das Werten geht also vor sich in einem 'hypothetischen Sichhineinleben' in den in der Phantasie vorgebildeten Zustand, den wir zwar als nicht wirklich wissen, aber hypothetisch als verwirklicht setzen." Åtminstone om man med "Vorstellung" förstår detsamma som MIENONG (jfr ofvan not 2 till s. 174), vore en hypotetisk "Vorstellung" hvarken mer eller mindre än "hölzernes Eisen". Oss intresserar här emellertid REISCHLES uttalande egentligen som ett slags anticiperad bekräftelse i sak från år 1900 på MEINONGS sista modifikation af sin ståndpunkt (jfr närmast föregående textstycke). Då MEINONG redan år 1899 fick uppslaget till "die Annahmen" från annat håll, synes hvarje historiskt inflytande på honom från REISCHLES sida uteslutet; ville man antaga ett sådant, skulle det i ty fall uteslutande afse den senares hänvisning till fantasien (jfr *A* §§ 53—4, 56, 62). Men att ens på denna punkt tillmäta REISCHLES flyktiga hänvisning dylik betydelse kan så mycket mindre komma i fråga, som MEINONGS uppmärksamhet tidigt nog varit särskildt riktad på fantasien (se för år 1889 *Z Ph* XCV: 161—244 hans artikel *Phantasie-Vorstellung und Phantasie*).

ehrenfelsska kritikens befogenhet ej längre? Har med modifikationen i fråga verkligen aflägsnats äfven den af v. EHRENFELS skildrade och som det synes af MEINONG medgifna[1] alltför stora komplikationen vid motiveringsprocessen (speciellt motivkonflikten)?

* * *

En viss vid omdömet häftande svårighet för sin värdeteori har MEINONG onekligen lyckats afhjälpa genom »die Annahme». Får denna anses i sin egendomlighet tillräckligt väl introducerad af hvad direkt empiri ger vid handen, ligger nära till hands att fråga: kan egentligen omdömets ersättning genom »die Annahme» innebära någon minskning i komplicitet? »Vorstellung» utan vare sig omdöme eller »Annahme» skulle ha skänkt en sådan minskning, men »Annahme» eller omdöme, alltid med »Vorstellung»[2], det synes ur komplicitetens synpunkt komma på ett ut. Har MEINONG bevisat, att »Vorstellung» utan omdöme eller »Annahme» ej kan grunda någon värdering, skulle resultatet alltså egentligen vara, att den process, v. EHRENFELS trodde innebära ett enklare förlopp, än MEINONGS principer medgåfve, i själfva verket om än mera förstucket innebure just den klandrade kompliciteten. Åtminstone följer nödvändigt, att kompliciteten icke låter sig reducera så långt, som v. EHRENFELS hållit för möjligt.

De komplikationer, MEINONG tror kunna och böra undvikas, torde då måhända sammanhänga med något annat moment. Utan att ännu få låta den senast genomförda synpunkten falla återföras vi härmed naturligt nog till den andra af de tvenne afvikelser, vi ofvan[3] fastställde som inneburna i v. EHRENFELS' där återgifna kritik. v. EHRENFELS hade icke velat bestrida, att »ein besonders vorsichtig Überlegender» måhända kunde vandra så där labyrintiska vägar som de sju intellektuella akternas[4], men gjorde gällande, att det vid motivering och motivkonflikt närmast afgörande dock enligt regeln vore

1 *A* 240—1.
2 Jfr *A* 256.
3 S. 174.
4 Se ofvan s. 172.

motivkonflikt eller öfver hufvud motiveringsprocess tänkas vinna någon förenkling. Tillvaron och erkännandet af »Annahmen» gör därvidlag ingen nämnvärd ändring, tryggar måhända icke ens för en ändring i motsatt riktning — till större komplikation[1]. Hvad är i detta afseende månn'tro MEINONGS egen uppfattning? »Das Motiv der Begehrung wäre dann[2] die Reflexion darüber, wie es dem Subject zu Muthe sein möchte, falls das Gewollte oder Gewünschte erreicht wäre[3]. In der That werden ja solche Reflexionen unter besonderen Umständen vorkommen: für die Regel aber zeigt die Erfahrung doch ein Betheiligtsein nicht von Reflexionen über Gefühle, sondern von Gefühlen selbst; und damit scheinen wir trotz Heranziehung der Annahmen zuletzt doch wieder vor die alte Schwierigkeit gestellt zu sein.»[4] Ja, åtminstone under förutsättning, att det ej finnes

---

das gleichwohl nicht erst auf die vielleicht dem Begehren vorbehaltene Realisirung des Objectes sich angewiesen findet, an das es sich knüpft, das leuchtet nun auf den ersten Blick ein" (spärr. af oss med hänsyn till motsättningen i det föregående mellan "verklig" känsla och "Gefühlsartiges") Om de svårigheter, hvarpå här anspelas beträffande relationen mellan känsla och "Begehren" vid motiveringsprocessen, se *A* 215, 231.

1 För denna antydan jfr nedan not 3 och ss. 185—6, 190.

2 n. b. efter införandet af "Annahmen" men ännu utan "Werthungen".

3 Till antagandet, "dass das präsumtive Begehrungsobject existire, resp. nich existire" — ersätter det existentiala hufvudomdömet —, måste alltså ytterligare komma antagandet, "wie die angenommene Existenz oder Nicht-Existenz das Gefühlsverhalten des Subjectes in Anspruch nehmen möchte" — svarar mot den af v. EHRENFELS omnämda konstruktionen af vissa känslointensiteter. Men häri tydligen föga om någon förenkling. I omedelbar fortsättning till det anförda heter det: "Beide Annahmen könnten dann im Sinne der Relation von Grund und Folge mit einander verbunden sein. Aber das Ganze wäre doch nichts Anderes als was man, freilich ohne auf die dabei den Annahmen zufallende wichtige Rolle zu achten, unter dem Namen des hypothetischen Urtheils längst mit in Betracht gezogen hat." MEINONG syftar med detta sista på att det s. k. hypotetiska omdömet egentligen skulle vara ett slags "Annahmeschluss" (se *A* § 20; öfriga citater i denna not från *A* 232). Under förutsättning af att denna åsikt vore riktig, kunde man snarare tala om ökad komplikation än om förenkling, rättast dock om en upptäckt, att komplikationen vore större än den från början syntes, åtminstone om de sju af v. EHRENFELS utanalyserade intellektuella akterna för motivkonflikten med afseende på O_1 och O_2 skulle ha fattats som hvar för sig enkla akter. Vid närmare granskning skall man nämligen finna, att de tvenne här omnämda antagandena förbundna som grund och följd svara mot blott *en* af de sju akterna, vare sig n:o 1, 2, 4 eller 5 (jfr ofvan s. 172.)

4 *A* 232—3.

»ein Gefühlsartiges» lika väl som »ein Urtheilsartiges» (n. b. »die Annahme»), »Annahmegefühle» lika väl som »Urtheilsgefühle», »Werthungen» lika väl som »Werthhaltungen». Minskning i kompliciteten vid motivkonflikt eller öfver hufvud motivering skänka »die Annahmen» på sin höjd som psykologisk förutsättning för »Werthungen». Dessa äro de aktuella värdekänslor, som där existentialomdöme och därmed »Werthhaltung» äro uteslutna, dock möjliggöra en emotional värdering och alltså göra förut omnämda konstruktion af vissa känslointensiteter öfverflödig.

Ligger nu häri någon verklig komplicitetsreduktion? I värderingsakten inträder ett emotionalt moment, »die Werthung», men blott ersättande för ett intellektuellt, nämligen den där »konstruktionen» utifrån en hypotetisk öfvertygelse om existens, resp. för motsvarande »Annahme»[1]. Jag kan icke se, att häri ligger någon afprutning på kompliciteten. Jo, under en förutsättning, den att »konstruktionen» själf vore en komplicerad akt, som ju i och för sig är tänkbart. Men gent emot den af v. EHRENFELS påstådda kompliciteten kommer detta ej i betraktande: i sådan händelse borde äfven vid hans kritiska kalkyl motsvarande moment uppdelas i sina konstituenter. Med bortseende alltså från sagda möjlighet blefve skemat för en motivkonflikt, som afsåge förverkligandet af de hvarandra uteslutande värdeobjekten O_1 och O_2 just detta: 1) antagande att O_1 existerar, hvilket omedelbart ger motsvarande »Werthung» I_1, 2) antagande att O_1 icke-existerar, hvarmed motsvarande »Werthung» I'_1, 3) summation af I_1 och I'_1, 4—6) motsvarande akter för O_2, 7) jämförelse af summorna $I_1 + I'_1$ och $I_2 + I'_2$. Exakt samma antal akter som enligt v. EHRENFELS! Här kan t. o. m. så litet vara tal om en förenkling, att tvärtom den redan antydda möjligheten af ytterligare uppdelning för resp. akter synes direkt bekräftad. Vi bortse härvid fortfarande från den där »konstruktionens» eventuella komplicitet inom sig. Så länge det blott var fråga om intellektuell konstruktion af en känslointensitet utifrån en viss hypotetisk öfvertygelse, var motsvarande akt åtminstone som alltigenom intellektuell ock

1 Jfr not 3 till s. 184.

inom sig homogen samt kunde så till vida betraktas som *en*. Nu däremot sönderfaller hvar och en af akterna n:is 1, 2, 4, 5 i ett antagande och en härpå bygd »Werthung», sålunda strängt taget i en intellektuell och en emotional akt.

MEINONGS nya principer uträtta tydligen inga trollkonster i förenklingsväg, låta vid motivkonflikten ingen af de sju akterna försvinna, tvärtom. Hvari ligger då förenklandet, hotar icke detta själft att försvinna? Svaret på den frågan måste vi söka hämta ur *A* § 54, där MEINONG betraktar vissa »einfache Gesetzmässigkeiten, welche die Qualität der Phantasiegefühle mit der Qualität der durch sie motivirten Begehrungen in Zusammenhang bringen». Hörom hvad MEINONG i det afseendet har att förkunna!

»Im einfachsten Falle führt das lustartige Phantasiegefühl auf eine Begehrung im engeren Sinne, das unlustartige auf eine Widerstrebung. Complicirter gestaltet sich die Sache natürlich, wenn mehr als Ein Object sich gleichsam dem Begehren darbietet, oder eigentlich bereits, wenn zwar nur Ein Object vorliegt, das betreffende Individuum aber sozusagen gründlich genug ist, sowohl den Existenz- als den Nicht-Existenzfall in betreff des fraglichen Objectes zu berücksichtigen, genauer also, in betreff dieses Objectes sowohl die affirmative als die negative Annahme zu machen und so das sich an jede dieser Annahmen knüpfende Phantasiegefühl auszulösen. Den Vorwurf der Ueberflüssigkeit möchte ein solches Vorgehen gewiss nicht jedesmal verdienen, da das Verhalten gegenüber Existenz und Nicht-Existenz, wenn auch keineswegs von einander unabhängig, doch schon dadurch wesentlichen Variationen ausgesetzt ist, dass dem Subjecte einmal die Existenz, das andere Mal die Nicht-Existenz das 'Gewohntere'[1] sein kann.»

»Auf einen eigentlichen Conflict wird man auf diesem Wege noch nicht leicht gelangen; um so leichter, wenn mehrere Objecte unter einander gleichsam in Concurrenz treten. Auch hier wird, wenn es etwa zwischen *A* und *B* zu wählen gilt, das einfachste, aber zugleich primitivste Vorgehen das sein, sich mit den beiden Existenzannahmen und den daran sich knü-

1 Jfr för detta *A S Ph* I: 336, 344 (ofvan ss. 136, 149.)

pfenden Phantasiegefühlen zu begnügen: man 'denkt sich' eben, wie es wäre, wenn *A*, und wie es wäre, wenn *B* verwirklicht vorläge. Gründlicher aber ist es wieder, zugleich dem Umstande Rechnung zu tragen, dass mit der Existenz des *A* die Nicht-Existenz des *B* verknüpft ist und umgekehrt. Ob dann die so auftretenden Phantasiegefühle nach Maassgabe ihres Intensitätsverhältnisses oder auch anderer Umstände sogleich zu einer nur mehr dem Einen Objecte zugewendeten Begehrung führen, oder vielleicht jedes Phantasiegefühl sozusagen seine Begehrung auslöst und dann erst die verschiedenen einander so entgegentretenden Begehrungen (resp. Widerstrebungen) sich gegen einander zu behaupten versuchen, das muss wohl noch besonderer Untersuchung überlassen bleiben. So viel aber scheint mir sicher, dass die Complicationen, die eintreten müssten, falls der Conflict ohne Inanspruchnahme von Annahmen und Phantasiegefühlen ausschliesslich vor dem Forum der Intelligenz ausgetragen werden müsste, und die EHRENFELS im Wesentlichen richtig, wenn auch immerhin mit etwas lebhaften Farben, geschildert hat, normalerweise, d. h. wenn die betreffenden Ueberlegungen nicht doch einmal angestellt werden, nunmehr entfallen. Damit wird aber zugleich eines der Argumente, ja vielleicht geradezu der in der Empirie am besten gegründete unter den Beweggründen, gegenstandslos, die sonst zur Acceptirung einer Aufstellung von der Art des Gesetzes der 'relativen Glücksförderung' geneigt machen konnten.»[1]

Af dessa uttalanden att döma är den enda förenkling vid den med motivationsprocessen sammanhängande värderingen, som MEINONGS nya principer — »Annahmen» och »Werthungen» — kunna medge, den som ligger i en »mindre grundlighet» vid resp. alternativers öfverväagande. Detta resultat var knappast hvad man väntade. Och det kan storligen ifrågasättas, huruvida ej MEINONG ger v. EHRENFELS för mycket på hand, då han i dennes påpekande af ifrågavarande komplikationer ser det ur empirisk synpunkt mest och bäst talande skälet för uppställande af en »Gesetz der relativen Glücksförderung». Är vår bevisning i det föregående bindande, måste MEINONGS

---

1 Jfr för den sista punkten A 230

styrka gent emot hans kritiker ytterst ligga däri, att dennes egna principer blott dölja men icke förmå aflägsna en analog komplicitet. Och detta skulle naturligtvis i sista hand sammanhänga med hur pass tvingande grunderna i och för sig äro till uppställande af »Annehmen» som en ur systematisk synpunkt mellan »Vorstellen» och »Urtheilen» fallande form af »Denken», sålunda närmast koordinerad med »Urtheilen», liksom dessas genus »Denken» med »Vorstellen»[1].

---

1 Jfr A § 61. I anslutning till det sist sagda må här uppkastas den frågan, huruvida icke MEINONG dock genom "die Annahme" hade principiellt närmat sig v. EHRENFELS' uppfattning af hithörande. Detta hade vi (ofvan ss. 151, 171) förnekat. Enligt den mellanställning, MEINONG tillskrifver "die Annahme" såsom utgörande något mer än "die Vorstellung" och något mindre än "das Urtheil", kunde ett slags närmande ifrågasättas. Dock vore väl detta blott ytligt och ingalunda principiellt. "Das Annehmen" är nämligen en med "das Urtheilen" koordinerad form af "Denken" med dess aktivitet gentemot passiviteten vid ett blott "Vorstellen" (jfr ofvan s. 87 noten). Därför kan det också A 277 heta som följer. "So paradox es klingt, es hat doch einen ganz guten Sinn zu sagen: die Annahme ist ein Urtheil ohne Ueberzeugung, indess es gar keinen verständlichen Sinn hätte, die Annahme etwa als eine nach dem Gegensatze von Ja und Nein bestimmte Vorstellung zu definiren. Auch das so gewöhnliche Eintreten der Annahme als Urtheilssurrogat spricht hier eine unmissverständliche Sprache. Und im Grunde weist sogar die seinerzeit berührte Mangelhaftigkeit des Terminus 'Annahme' nach derselben Richtung hin: was das Wort ausser der von uns in dieser Schrift näher untersuchten Thatsache sprachgebräuchlich noch bedeutet, ist eine bestimmte Weise zu urtheilen, niemals aber blosses Vorstellen im strengen Sinne." Enligt dylik karaktäristik af "die Annahme" kan uppenbarligen ej talas om ett principiellt närmande. Häremot svarar, att det för ingen del är behofvet att slå en brygga öfver hithörande motsats till v. EHRENFELS, som ledt till upptäckten af "die Annahmen". Det är t. o. m. strängt taget icke MEINONG, som gjort nämda upptäckt, utan en forskarinna fröken M. RADAKOVIĆ. Hon hade kommit under fund med och år 1899 delgifvit MEINONG, hvilken roll "die Annahmen" spela vid lek och i konst. Härmed gifna uppslag har MEINONG sedan fullföljt i åtskilliga riktningar och på sin väg helt oväntadt mött en mångfald från andra håll bekanta problem, ofta "von einer Seite — —, die ihrer Lösung besonders günstig zu sein verspricht". Just detta hade också varit fallet med den meningsskiljaktighet, som bestod mellan honom och v. EHRENFELS. Se för det nu omnämda "Vorwort" till skriften *Ueber Annahmen*. Men lika litet som "die Annahmen" beteckna ett principiellt närmande till v. EHRENFELS, lika litet "die Werthungen". Genom dem blott återinsättes den emotionala värderingen gent emot den intellektuella i ungefär samma rätt, som *Untersuchungen* tillförsäkrade åt "die Werthhaltung" ensam.

Vi anse det i och för sig af ringa vikt, i hvad mån den »mindre grundlighetens» förenkling kan göras beroende af »Annahmen» och »Phantasiegefühle» (»Werthungen») såsom specifikt nya data, utan hvilka både motivkonflikt och motivering öfver hufvud skulle utageras »ausschliesslich vor dem Forum der Intelligenz» — härigenom efter MEINONGS uppfattning företeende större komplikationer. En likartad, den »mindre grundlighetens» förenkling vore väl ej här alldeles otänkbar: som regel tänker människan icke i utförda syllogismer utan i sammandragna och ofta med underförstådda prämisser. Liksom häri ligger en motsvarande möjlighet af tankefel, skänker den analoga förenklingen eller förkortningen af motiveringsprocessen större utrymme åt eventuella motivationsfelaktigheter, vare sig nämda process förlöper med emotionala inslag eller »ausschliesslich vor dem Forum der Intelligenz». Har icke MEINONG redan i och för sig tillräckligt styrkt tillvaron af »Annahmen», inträda i deras ställe, resp. i stället för »Annahme» och »Werthung» hypotetiska bedömanden å ena sidan af »das präsumtive Begehrungsobject» med hänsyn till alternativen existens och icke-existens, å andra sidan af »das Gefühlsverhalten des Subjectes» inför dessa alternativer. Hvad hindrar här den »mindre grundligheten» från förenkling genom att hypotetiskt bedöma blott existensfallet och subjektets »Gefühlsverhalten» inför detta men negligera icke-existensen i samma relation? Har återigen MEINONG redan i och för sig styrkt tillvaron och betydelsen af »Annahmen», lägger vårt förut vunna resultat närmast till hands, att den grundligt analyserande vetenskapsmannen vid den »mindre grundlighetens» motiveringsprocedur — ceteris paribus — skulle upptäcka ungefär samma komplicitet, vare sig denna motivering förlöper med eller utan emotionala inslag[1]. I antydda alternativa villkor samma symtom som förr[2], att stringensen i MEINONGS hit-

---

1 Härmed oförnekadt att det vore psykologiskt begripligt, om en större tendens till den "mindre grundlighetens" förenkling snarare skulle förefinnas, när motiveringsprocessen som i regel förlöper med emotionala inslag, än när den förlöper utan sådana.

2 Jfr ofvan s. 188.

hörande tankegång beror på den empiri och teori, som i allmänhet skulle vitsorda sagda nyhet för psykologi och kunskapslära — »die Annahme».

* * *

Har MEINONG rätt i det väsentliga af hvad här framställts, måste följdriktigt motivkonflikt och öfver hufvud motiveringsprocess bli något vida mer inveckladt och kompliceradt, än v. EHRENFELS antog. Skulle alltså dennes s. k. »blosse Vorstellung des Seins, resp. Nichtseins» städse ha så att säga bakom sig åtminstone »die Annahme», i händelse ett omdöme ej kan ifrågasättas, blefve man synbarligen nödsakad att fatta sagda dolda funktion som mer eller mindre omedveten[1] — ungefär som kategoriens enligt KANTS kunskapslära, när det gäller erfarenhetens genesis. Detta i förbigående anmärkt. Hvad här ytterligare och närmast intresserar oss, är emellertid något helt annat och står i omedelbart samband med den »mindre grundlighetens» förenkling af en med emotionala inslag förlöpande motivationsprocess.

Genom skillnaden mellan större och mindre grundlighet spelar här i själfva verket in den synpunkt, som måste tillämpas för isärhållandet af objektiva och subjektiva, sanna och förmenta värden (*U* §§ 23, 26). Ursprungligen bands denna skillnad särskildt vid den af sanning i alla förutsättningsomdömen, resp.

---

1 MEINONGS allmänna ställning till frågan om ett omedvetet själiskt framgår bäst af *V W Ph* XII: 352—3. Hvad där säges — närmast om sensationerna — låter utan vidare afvinna sig en mer omfattande innebörd. "Den herkömmlichen Horror vor den unbewussten Empfindungen kann ich an und für sich nicht theilen, sofern mit 'bewusst' und 'unbewusst' nichts Anderes gemeint ist als, wohl schon der etymologischen Sachlage gemäss, Wissen, näher Wissen um Vorgänge des psychischen Lebens, und zwar das auf directestem Wege gewonnene Wissen um diese. 'Bewusst' besagt dann eben nichts weiter als 'innerlich wahrgenommen', und so gross auch das Gebiet der inneren Wahrnehmung sein mag, vorgängig ist doch gar nicht abzusehen, warum ihr schlechterdings alles psychische Geschehen unterstehen müsste, — der Thatsache ganz zu geschweigen, dass gute Gründe vorliegen, speciell das Vorhandensein unwahrnehmbarer Empfindungen für äusserst wahrscheinlich zu erachten. In jedem Falle bleiben aber die unbewussten psychischen Thatsachen ein gefährliches Gebiet, in dessen Dunkel man sich ohne Noth nicht hineinwagen wird."

falskhet i något enda biomdöme. Saknas emellertid ett förutsättningsomdöme, är det som man säger underförstådt, kunde det trots sin frånvaro på sätt och vis motverka resultatets objektivitet och sanning, äfven om hvarje gifvet förutsättningsomdöme befunnes sant. Om nämligen komplettering sker, befinnes måhända det underförstådda förutsättningsomdömet falskt. Enligt denna insikt kräfver värdenas sanning och objektivitet själffallet också hänsyn till förutsättningsomdömenas fullständighet eller fulltalighet[1]. Att denna synpunkt vore i realitet af MEINONG erkänd, finge väl slutas af *U* 78, där värdemisstag sägas föreligga äfven »wo die Stärke eines Werthhaltungsgefühles durch irrige Beurtheilung der für die Werthgrösse, wie wir sahen, so wichtigen Umgebung bestimmt worden ist»: sådan »irrige Beurtheilung der Umgebung» kan otvifvelaktigt bero på ett underförstådt oriktigt omdöme men sammanhänger väl ofta helt enkelt med frånvaron af något för det rätta bedömandet väsentligt omdöme[2]. I samma mån emellertid som »Annahmen» tjänstgöra i egenskap af psykologisk förutsättning för en värderingsprocess (som ju tillika kan vara en motiveringsprocess), träder af naturliga skäl sanningssynpunkten tillbaka, låt vara att den enligt antagandenas omdömesersättande funktion visst icke försvinner[3]. Så mycket viktigare blir då i alla händelser att helt ut tillgodogöra sig fullständighetskrafvet med hänsyn till de psykologiska förutsättningarna. På anförda grunder tveka vi icke att som närmast blott subjektiva värden och värderingar beteckna den »mindre grundlighetens»[4]. Otvifvelaktigt kunna

1 En antydan i dylik riktning kunde på sätt och vis sägas implicite gifven redan med not 3 till s. 117.

2 Till sanningssynpunkten kan naturligtvis äfven detta sista lätteligen återföras. Som oumbärligt vare sig uttryckt eller underförstådt förutsättningsomdöme kunde vid hvarje värdering af ett verkligt gälla öfvertygelsen, att den värderande för sin värdering tagit hänsyn till alla för fallet väsentliga och på värderingen som resultat influerande omständigheter.

3 Jfr ofvan senare hälften af not 1 till s. 121.

4 Jag bortser härvid från vissa gränsfall af den typ, *A S Ph* I: 342 antyder, "Fälle, wo etwas existirt, dessen Nicht-Existenz, oder wo etwas existirt, dessen Existenz mit der Intensität Null wertgehalten würde, also wo die eine der beiden Wert-Componenten die Grösse Null hat, die andere aber realisirt ist". Att mutatis mutandis statuera motsvarande typ för motiveringsvärderingen erbjuder naturligtvis inga svårigheter.

härvid skiljaktiga individuella dispositioner spela en eminent viktig roll och inom värderingens, resp. motiveringens sfär skapa ett analogon till den s. k. personliga äkvationen inom sinnesiakttagelsens: den ene har afgjordt lättare än den andre att värdera äfven med hänsyn till det fall, som icke omedelbart föreligger vid gifven existens, alltså icke-existensen och omvändt[1]. Hur pass stark den mindre grundlighetens tendens härvidlag är, betyga emellertid bäst sådana utslag af allmänt folklig reflexion som ordstäfvet »man saknar ej kon förr än båset är tomt» och »det kokar alltid fett i andras gryta»: man har kon men värderar den ej så, som ske måste, om man toge hänsyn äfven till möjligheten af dess förlust; man har icke det fett, som kokar i andras gryta, och öfvertaxerar detta genom bristande hänsyn till den motsatta eventualiteten — kanske vore man icke så mycket lyckligare genom det saknades närvaro, kanske uteslöte denna förmåner, som man nu äger men blott alltför lätt underskattar[2].

Om de »Gesetzmässigkeiten», *A* § 54 uppvisat för sammanhanget mellan »Phantasiegefühle» och »Begehrungen» i afseende på deras resp. kvalitet[3], yttrar följande §, att det kanske vore »anspruchsvoller als billig», i fall man ville upphöja dem till rang, heder och värdighet af »motivationslag». Detta så

---

1 Jfr det ofvan s. 186 åberopade, "dass dem Subjecte einmal die Existenz, das andere Mal die Nicht-Existenz das 'Gewohntere' sein kann". Att "vanans" makt skall vara särskildt stark vid den "mindre grundligheten", är uppenbart.

2 Så till vida vore här egentligen fråga om ett sammansatt värdeförhållande, för hvars olika sidor må göra sig gällande än den ena än den andra af här antydda bägge tendenser: underskattning af gifven existens enligt bristande uppmärksamhet för möjligheten af det gifnas icke-existens och öfverskattning af gifven icke-existens enligt bristande uppmärksamhet för innebörden af motsatsen härtill. Nämda tendenser kunna i sammansatta värdeförhållanden så mycket lättare verka samtidigt, som de ju till sist blott skulle vara yttringar af en och samma grundtendens, nämligen den att i värderingen hålla sig endast (eller öfvervägande) till det omedelbart föreliggande, vare sig existens eller icke-existens. Vid de båda specialtendensernas formulering var en tyst förutsättning den, att existensen i fråga skulle väcka en värdekänsla af positiv kvalitet. Om existensen i fråga däremot väcker till lif en värdekänsla af negativ kvalitet, skulle samma specialtendenser yttra sig som öfverskattning af gifven existens och underskattning af gifven icke-existens.

3 Jfr ofvan ss. 186—7.

mycket mer som ingenting afgjorts om huruvida och i hvilken utsträckning »alle Begehrungen» rätta sig därefter. Talande är i sådant afseende den nyss berörda åtskillnaden mellan »större och mindre grundlighet», talande också den förut antydda möjligheten af en värdering, resp. motivering »ausschliesslich vor dem Forum der Intelligenz». MEINONG hvarken återför nämda »Gesetzmässigkeiten» till någon enhetlig formel eller anser dem nödvändigt uttömmande för alla i erfarenheten gifna fall af motivering. Följdriktigheten är ögonskenlig. MEINONG uppställer med allt skäl ingen enhetlig motiveringslag, som skulle kräfva undantagslös allmängiltighet[1]. Häremot svarar, att redån artikeln *Ueber Werthaltung und Wert* blott om »jede einigermassen überlegte Begehrung, namentlich Wollung» antog, att den skulle taga i beräkning sitt objekts såväl existens som icke-existens. Häremot svarar också den i MEINONGS sista värdeteoretiska publikation erkända möjligheten, att icke allt »Begehren» vore motiveradt. Om motivering finge man endast tala, när »objektivet» och dess bärare »die Annahme» gå till tiden före »die Begehrung». Låt nu vara att »die Annahme» härvid uppträder som psykologisk förutsättning till »die Begehrung»[2], någon tidsskillnad är icke därför nödvändig mellan en psykologisk förutsättning och det, hvarför den är förutsättning. Uppträder under vissa omständigheter objektivet, resp. dess bärare »die Annahme» inom subjektet samtidigt med »die Begehrung», kan ej rätteligen talas om motivering[3]. »Begeh-

1 En verklig sådan kunna vi icke finna i den strax nedan citerade satsen från *U* 97: "nichts wird begehrt, als was im Falle seiner Existenz mindestens subjectiven Werth für mich hat" — häri, som genast skall framgå, intet specifikt motiverande. — Vi sade "med allt skäl", nämligen utifrån MEINONGS allmänna förutsättningar, till hvilka jag här räknar hans uppfattning af böra och frihet (se *U* andra delen kapp. III och IV och ofvan ss. 58 ff.). Med det sagda har ej afsetts att uttala någon anslutning till dessa förutsättningar.

2 Enligt *A* 210, 212 är "die Annahme" psykologisk förutsättning för alla "Begehrungen positiver Qualität" — "für Begehrungen negativer Qualität" (alltså "Widerstrebungen") "zum Mindesten weitaus die Regel".

3 Härmed den allmänna möjligheten af ett spontant "Steigen" inom subjektet af olika "Begehrungen". Hvarje sådan "Begehrung" vore icke grundad på något värde, resp. värdering, men kan omvändt bli utgångspunkt för värdering och värde. Jfr *U* 97 slutet af följande passus. "Mir scheint —, dass der Zusammenhang zwischen Fühlen und Begehren sich einstweilen nur mit Hilfe

rungsgesetz» och »Motivationsgesetz» sammanfalla sålunda icke för MEINONG, som de göra för v. EHRENFELS, då han mot sin forne lärare invänder: »Damit aber das Gesetz allgemeine Gültigkeit besitze, wie es beansprucht, müsste nicht nur jede 'einigermassen überlegte' sondern überhaupt jede Begehrung erst nach der Summirung zweier — — Gefühlsintensitäten zu Stande kommen»[1]. Detta anspråk har MEINONG aldrig uttalat och endast genom att tillskrifva honom sina egna förutsättningar om sammanfallande af »Begehrungs-» och »Motivationsgesetz» kan v. EHRENFELS kritisera på dylikt vis. Men att MEINONGS försiktiga återhållsamhet, hvad beträffar allomfattande generalisationer, röjer mer kritiskt och empiriskt sinne, torde vara uppenbart och skänker honom här som förut en verklig öfverlägsenhet gent emot v. EHRENFELS.

Ser man närmare på de fall af motivering, resp. motivkonflikt, där MEINONG antydt värderingen röja »mindre grundlighet»[2], svara dessa tydligen just till den uppfattning af motivering och motivkonflikt, som kunde sägas indicerad utifrån MEINONGS allmänt värdeteoretiska ståndpunkt i dess ursprungliga omodifierade form: på båda hållen stannar man vid *I* utan fortgång till *I'*. Efter ståndpunktens första modifikation måste motsättningen härvidlag till *Untersuchungen* i synnerlig grad bidraga att öppna blicken för olika subjektivt möjliga former af motivationsvärdering — »grundligare» och »mindre grundliga». Att räkna MEINONG detta till särskild förtjänst gent emot v. EHRENFELS vore så mycket obilligare, som ifrågavarande första modifikation framsprungit med anledning af den senares invändningar[3]. Så till vida är denna »öppnade blick»

des Werthgedankens einwurfsfrei bestimmen lässt und zwar so: nichts wird begehrt, als was im Falle seiner Existenz mindestens subjectiven Werth für mich hat. Jedes Begehrungs-Object muss in diesem Sinne Werth-Object für den Begehrenden sein: ob dabei die Begehrung sich auf den Werth gründet oder der Werth auf die Begehrung, darüber ist hier nichts präjudicirt und kann es auch nicht werden, weil, wenn ich nicht irre, sowohl der eine als der andere Fall thatsächlich vorkommt."

1 *A S Ph* II: 114—5.

2 Genetiskt eller πρὸς ἡμᾶς tydligen ett första, medan den "större grundlighetens" uttrycker ett första φύσει.

3 Jfr ofvan ss. 133, 151.

intet särskildt bevis på »mer kritiskt och empiriskt sinne» och har ej heller i vårt uttalande framhållits som sådant. Men väl föreligga härutöfver tillräckliga bevis på MEINONGS försiktighet, när det gäller allomfattande generalisationer. I vårt sammanhang är framför allt beaktansvärdt, att MEINONG icke någonsin ifrågasatt ett sammanfallande af »Begehrungs-» och »Motivationsgesetz», tvärtom från början yttrat sig så om förhållandet mellan värde och »Begehrung», att utrymme finnes för erkännande af ett »Begehren» utan motivation och därmed för nämda tvenne lagars begreppsmässiga distinktion.

Samhörigheten af den »mindre grundlighetens» värderingar med de subjektiva värdenas synpunkt har redan fastställts. Men som tidigare måste gälla, »dass die theoretische Bearbeitung nicht leicht anderen als objectiven Werthen zu Theil werden wird»[1]. Ur denna synpunkt är begripligt, att den »mindre grundlighetens» värderingar, äfven i hvad de afse motivering och motivationskonflikt, träda alldeles i bakgrunden för MEINONGS uppmärksamhet gent emot den »större grundlighetens», som medger objektiva värden.

Till den »större grundlighetens» värderingar återkomma vi därför nödvändigt, då vi nu omsider vilja sammanfatta, hvad kontroversen mellan MEINONG och V. EHRENFELS utvisat som karaktäristiskt för tredje fasen af den förres allmänt värdeteoretiska ståndpunkt. Vill man tillika uttrycka dess genetiska sammanhang med den andra fasen, kan sådant icke ske bättre än med MEINONGS egna ord[2]. »Ich war im Unrecht, wenn ich meinte, dass alle Werthgefühle oder besser alle Weisen, den Werth anders als einfach intellectuell, d. h. durch Bewerthung zu erfassen, auf Werthhaltungen, also auf Urtheilsgefühle zurückgehen. Den Werthhaltungen stehen eben noch die Werthungen zur Seite, und diesen kommt jenen gegenüber sogar eine Art Vorzug insofern zu, als sie beim emotionalen Erfassen einer Werththatsache niemals ganz fehlen dürfen, falls nicht ein wesentliches Moment unberücksichtigt bleiben soll, indess die Werthhaltungen unter Umständen völlig entfallen können, unter denen sich

1 *U* 81.
2 *A* 252.

dann die Werthungen allein als ausreichend erweisen. Es liegt dies daran, dass eben für den Werth die Rücksichtnahme auf Existenz sowohl als Nichtexistenz erforderlich ist, das Subject aber zu gegebener Zeit höchstens eines dieser beiden Objective durch ein wirkliches Urtheil zu ergreifen versuchen kann. Diesem einen Objectiv entspricht dann die Werthhaltung, indess zum anderen nur eine Werthung gehören kann, die hier eben an Stelle der dem Subject unzugänglichen Werthhaltung eintreten muss. Dagegen kann es sehr wohl sein, dass das Subject weder für die Existenz noch für die Nichtexistenz eine Ueberzeugung zur Verfügung hat: dann stehen dem Subjecte immer noch für beide Eventualitäten Annahmen und Phantasiegefühle, also Werthungen zu Gebote.»

Inför detta resultat uppstår af sig själf tanken, att värdeteorien under sådana förhållanden måhända rättast borde utgå icke från »die Werthhaltung» utan från den för hvarje »grundlig» emotional värdering oumbärliga »Werthung». MEINONG framkastar ock nämda tanke men blott för att afböja den[1]. »Vielleicht wird es nach dem Gesagten befremden, wenn ich nun gleichwohl die Behauptung, dass die Grundthatsache allen Werthes die Werthhaltung sei, nicht gleichfalls zu Gunsten der Werthung zu modificiren bereit bin. Das liegt an dem eigenthümlichen Verhältnisse, in dem sich die Phantasiegefühle zu den ihnen zugeordneten eigentlichen Gefühlen befinden, und das dem zwischen Annahme und Urtheilen oder auch zwischen Einbildungs- und Wahrnehmungsvorstellungen durchaus analog ist. Annahme wie Einbildungsvorstellung spielen im psychischen Leben die Rolle von stellvertretenden Thatsachen, die ihre Bedeutung zuletzt doch vor Allem den Wahrnehmungsvorstellungen resp. Urtheilen entlehnen, die sie unter Umständen zu ersetzen die Aufgabe haben. Ebenso scheinen mir Werthungen und Werthhaltungen sozusagen nicht auf gleicher Linie zu rangiren, indem das Eintreten der Werthungen vielmehr eben darin seine Legitimation findet, dass den Werthhaltungen niemals sowohl Existenz als Nichtexistenz zugänglich, dagegen unter Umständen Eines wie das Andere mangels des erforder-

1 *A* 253—4.

lichen Wissens oder doch Urtheilens des Subjectes diesem verschlossen ist. Wo also Werthungen an Stelle von Werthhaltungen auftreten, da geschieht dies sozusagen im Namen der letzteren, und diese sind es, an die der Werthgedanke seiner Natur nach doch zuletzt immer wieder anknüpft. Eine Bestätigung dieser Auffassung macht sich geltend, wo die Wirklichkeit nicht hält, was die Phantasie versprach, indem durch das Urtheil nicht jene Gefühle ausgelöst werden, die den durch vorhergehende Annahmen hervorgerufenen Phantasiegefühlen zugeordnet sind. Man redet da von Täuschung, womit wohl anerkannt ist, dass unter den Phantasiegefühlen, zunächst also Werthungen, im Grunde doch die eigentlichen Gefühle, also zunächst Werthhaltungen 'gemeint' waren.»

VI.

Epilegomena.

MEINONGS vetenskapliga forskningar ha, som han själf säger, egentligen riktat sig på tvenne områden: »das intellectualpsychologisch-erkenntnisstheoretische Haupt- und das emotionalpsychologisch-ethische Nebengebiet»[1]. Det ligger i sakens egen natur, att man från det förra området blott sällan skall visas öfver till det senare, från detta åter jämförelsevis ofta till det förra. Likväl har MEINONG tidigare betraktat äfven dessa sista relationer som mindre intima. Må vara att värdering och värde skulle förutsätta omdöme och »Vorstellung», den speciella gestaltningen af »Vorstellungs-» och »Urtheils-Psychologie» synes blott jämförelsevis sällan få nämnvärd betydelse. Sålunda är det snarast »gelegentlich», som behofvet gör sig gällande att intaga »einen bestimmteren urtheilstheoretischen Standpunkt»[2]. I fråga om visshet och ovisshet — för att taga ett annat exempel — finner han det »für unsere Zwecke entbehrlich, auf das Wesen dieses Gegensatzes einzugehen; es empfiehlt sich sogar, ihn hier nicht in der Weise zuzuschärfen, welche ihn theoretisch strenger Behandlung zwar erst zugänglich macht, der Fühlung mit dem täglichen Leben jedoch entfremdet»[3]. Öfver hufvud bekymrar sig MEINONG i *Untersuchungen* så litet som möjligt om de förbindande trådar, som leda öfver till omnämda teoretiska hufvudområde. De antydas stundom men utan närmare behandling, stundom antydas de icke alls.

Efter upptäckten af »die Annahmen» blir ställningen härvidlag väsentligt olika. Det befinnes, att ifrågavarande tvenne

1 *A* "Vorwort" pag. X.
2 *U* 52.
3 *U* 56; jfr ofvan s. 105 not 1.

områden äro »durch den Verbreitungsbereich der Annahmen in ganz unerwartetem Maasse eng verknüpft»[1]. Situationen saknar ej en viss likhet med den af DRUMMOND skildrade, när dammen brister mellan hans naturvetenskapliga och hans religiösa öfvertygelse och detta resulterar i det bekanta verket *The natural law in the spiritual world.* Det har sålunda varit i fullaste öfverensstämmelse med det nya sakläget, som vår föregående kommenterande framställning gått utöfver antydningarna i *Untersuchungen* och uppsökt de viktigaste sammanbindningstrådarna mellan båda områdena. Hvad nu beträffar skriften *Ueber Annahmen* publicerad år 1902, faller den nästan fullständigt inom »das intellectualpsychologisch-erkenntniss-theoretische Hauptgebiet». Ett undantag härifrån utgör egentligen blott skriftens åttonde kapitel *Zur Begehrungs- und Werthpsychologie*, som vi också i det föregående sökt fullt ut tillgodogöra oss. Att närmare skärskåda dess öfriga undersökningar vore knappast möjligt utan att alldeles spränga framställningens enhet. Det synes också för vår uppgift obehöfligt, så till vida som »Urtheilen» och »Annehmen» ju närmast skilja sig åt som ett dömande med, resp. utan öfvertygelse.

Om nu vid MEINONGS uppfattning af »Vorstellen» detta måste vara otillräckligt som intellektuell psykologisk förutsättning för en värderingsakt, om härtill måste komma något slags dömande, har naturligtvis uppmärksamheten att koncentrera sig kring betydelsen af öfvertygelsemomentets närvaro eller frånvaro vid detta dömande. Den väsentliga betydelsen häraf för värdekänslans beskaffenhet finge väl MEINONG anses ha uppvisat under sitt meningsutbyte med v. EHRENFELS. Men giltigheten af resultatet i fråga sammanhänger med nyss uttalade *om.* Är MEINONGS uppfattning af »das Vorstellen» tillräckligt väl grundad? Att den vore så gent emot v. ERHENFELS', ha vi sökt visa[2], men i och för sig? Skulle månn' tro det genetiska

---

1 *A* "Vorwort" pag. X.

2 Ytterligare bekräftelse kunde detta möjligen vinna ur *A* 250, där MEINONG förklarar sig ha grund till en förmodan, "dass EHRENFELS selbst keinen Einwand dagegen erheben wird, dass das, was er 'Vorstellung der Existenz resp. Nicht-Existenz' nennt, genauer als Annahme beschrieben werde" (spärr. af oss). Skulle MEINONGS förmodan måhända sammanhänga med sådan

betraktelsesättets användning härvidlag ha förmått leda till ett annat resultat, så att MEINONG under dess inflytande hade måst medge, att en »Vorstellung» gör till fyllest som värdekänslans psykologiska förutsättning, att värdekänslan icke som psykologisk förutsättning behöfde vare sig »Urtheil» eller »Annahme» (n. b. existentialomdöme, resp. -antagande)? HØFFDING åtminstone antyder, att en genetisk synpunkt borde ha klargjort, det värdekänslan ingalunda förutsätter omdöme. Han yttrar nämligen mot denna MEINONGS ursprungliga position följande[1].

»Wenn er, statt rein analytisch vorzugehen, seine Untersuchung zugleich empirisch-genetisch angelegt, wenn er mit den einfachsten Fällen, in denen Vorstellungen auftreten, angefangen hätte, allmälig aber zu den komplicierteren Fällen übergegangen wäre — dann würde er sicher zu dem Resultate gekommen sein, dass jede aufsteigende Vorstellung vom Anfang an als etwas Wirkliches behandelt wird. Erst wenn andere Vorstellungen der ersten Vorstellung gegenüber hemmend und widersprechend auftreten, verliert diese allmälig ihre Existenzqualität, was sich darin zeigt, dass sie nun keine unmittelbare Reaktion auslöst. Jene primitive, in praktischer Weise sich kund gebende Existenzqualität ein Urtheil zu nennen ist unberechtigt; jedenfalls müsste man hinzufügen, dass wir hier einen Grenzfall hätten, indem die zwei Elemente, aus denen jedes Urtheil besteht, hier nicht zu unterscheiden wären.»

Det må ju i någon mån vara tvifvel underkastadt, om HØFFDING skulle upprepa sin anmärkning — mutatis mutandis — inför MEINONGS sista position, som har alternativen »Urtheil» eller »Annahme», där förut blott det förra fanns till. Enligt antagandenas omdömeslikhet skulle emellertid äfven dessa bestå af två elementer, som man ju är ur stånd att särskilja vid »jene primitive Existenzqualität». Alternativet »Annahme» borde

---

enskild kommunikation mellan honom och v. EHRENFELS som den, hvarpå *S W* II: 262 ger ett prof? Tydligt är i alla händelser, att om MEINONG har tillräcklig grund för sin förmodan, skulle v. EHRENFELS nu för "Vorstellung" å ena sidan, "Urtheil" och "Annahme" å den andra medge den skarpa åtskillnad i afseende på existentialitet, som HOFFDING riktigt påpekar att *S W* ej kan fasthålla för "Vorstellung" och "Urtheil" (*G G A* för 1900: 745).

1 *G G A* för 1896: 299.

sålunda icke heller det kunna representera mer än på sin höjd »einen Grenzfall». Hvad skulle väl MEINONG ha att invända mot en anmärkning sådan som den antydda? Tänkt utifrån den ståndpunkt, han numera intager, kunde hans replik lyda ungefär sålunda.

Satserna i fråga afse sådana värderingar, som fällas af ett aktualiseradt medvetande, och få ej läggas på dettas genesis. Håller man sig till det fullt utvecklade nutidsmedvetandet, skulle en strängt empirisk-analytisk synpunkt leda till att på det vis som skett isärhålla »Vorstellung», »Annahme» och »Urtheil»[1]. HØFFDINGS uttalande torde i sak riktigt antyda, hvad som läte sig konstatera vid fortgång till genetisk synpunkt. Man finge dock iakttaga, att de termer, som användas för att uttrycka distinktioner i fråga om ett utveckladt medvetande, endast med modifikation af sin betydelse kunde läggas på medvetandets utveckling eller öfverföras från det mer till det mindre differentierade, från det relativt differentierade till det relativt odifferentierade. Naturligtvis vore »jene primitive Existenzqualität» hvarken ett omdöme eller ett antagande, sådana dessa visat sig för analysen af det utvecklade medvetandet i dess utvecklade momenter. Så till vida kunde termen omdöme, resp. antagande här anbringas blott i ett slags gränsbetydelse, som HØFFDING ju riktigt antyder: omdöme, resp. antagande betyder här så att säga mindre än vid det utvecklade medvetandet. Men afvigsidan af detta förhållande är, att samtidigt »Vorstellung» betyder mer, än då den för det utvecklade medvetandet motsättes »Annahme» och »Urtheil». Heter det »jede aufsteigende Vorstellung wird vom Anfang an als etwas Wirkliches behandelt», så må man göra klart för sig, att här utifrån analysen af det utvecklade medvetandet föreligger en inadäkvat användning af termen »Vorstellung». Och just enligt detta »mer» är det, som den »vom Anfang an als etwas Wirkliches behandelt wird». Följaktligen kunde den genetiska synpunktens anbringande ej heller medföra, att MEINONG måste erkänna »die Vorstellung» som tillräcklig psykologisk

---

1 Blott om detta låter sig motbevisa kunde man — som textens fortsättning ger vid handen — på förevarande punkt komma MEINONGS teori till lifs. En pröfning häraf skulle emellertid gå utanför vår närvarande undersöknings syfte.

förutsättning för värdekänslan eller afstå från att för denna yrka ett »Voraussetzungsurtheil», resp. »Voraussetzungsannahme».

I en annan hufvudpunkt af MEINONGS mellanhafvande med v. EHRENFELS kan han, som vi sett, minst lika mycket gälla för segrare som i den nu ytterligare belysta. Vi syfta på kontroversen om »Gefühls-» eller »Begehrungstheorie des Werthes». Lika visst som MEINONG mot sin forne lärjunge får anses ha rätt i yrkandet, att »Werthgefühle» vore »Urtheils-, resp. Annahmegefühle», har han lyckats häfda sin »Gefühlstheorie des Werthes» gent emot dennes »Begehrungstheorie». Han har emellertid själf, kunde man säga, påpekat sina resultats blott hypotetiska giltighet härvidlag — åtminstone så till vida som skriften *Ueber Annahmen* om frågan »nach dem Antheil des Gefühls an den Begehrungen» uttalar sig på följande sätt: »Immerhin denke ich nicht daran, alle in Frage kommenden Möglichkeiten hier auch wirklich zu erwägen; in der Hauptsache genügt der Hinweis auf die einschlägigen Darlegungen CHR. v. EHRENFELS'»[1].

MEINONGS och v. EHRENFELS' uppfattning af »das Begehren» är ju grundväsentligt olika. Hvad för den senare blott innebär »einen speciellen Fall des Vorstellungslaufs», är för MEINONG ett specifikt psykiskt element. Så till vida kunde ifrågasättas, om dennes gendrifvande af v. EHRENFELS' »Begehrungstheorie des Werthes» skulle ha bevisande kraft ens mot en från MEINONGS egen uppfattning af »das Begehren» utförd »Begehrungstheorie». Svaret blir jakande enligt ett dock för bådas uppfattning af »das Begehren» gemensamt moment. Man torde erinra sig, att v. EHRENFELS hänvisar till »Bewegungs-» och »psychische Anstrengungsempfindungen» som den faktor, hvaraf vid »das Begehren» yttre rörelse, resp. psykisk förändring utlöses[2]. Just till sådan syftar nämligen »das Begehren». I nämda punkt är MEINONGS uppfattning likartad: »das Begehren» syftar till verklighetens förändring (eller negative till motverkande af sådan.) Inses det begärda som i realitet omöjligt, kan »das Begehren» dock så att säga med fantasiens hjälp sätta sig öfver omöjligheten i fråga. Liksom man

1 *A* 213.

2 Jfr ofvan s. 164.

vid alla värderingar, som gå utöfver det vetbart verkliga, bringar sådan värdering till stånd genom att med fantasiens hjälp sätta sig in i »wie es wäre, wenn ....»[1], gör fantasien här samma tjänst vid ett »Begehren», som riktar sig på det förflutna eller öfver hufvud det omöjliga. Man sätter sig in i hur det vore, om den eller den förändringen hade skett, resp. kunde ske. Och i denna fantasibild af en eljest omöjlig förändring har »das Begehren» nu sitt objekt. Men just antydda riktning på verklighetsändring är det, som efter MEINONG gör »eine Begehrungstheorie des Werthes» innerst ohållbar. Det är denna riktning, som saknas hos »de passiva naturerna»[2], hvilka dock ingalunda äro blottade på värden.

I samma ögonblick emellertid, som antydda moment kunde tänkas aflägsnadt ur begreppet vilja eller »Begehren», vore »eine Begehrungstheorie des Werthes» ej längre gendrifven af MEINONGS bevisföring. Detta fall föreligger hos H. SCHWARZ[3] enligt hvilken »die Regungen des Gefallens und Missfallens» — i motsats till lust och olust karaktäriserade genom »Sättigungs-» ej »Intensitätsgrade» — vore de elementära viljefenomenen, öfver hvilka som högre former statueras »die Willensakte des Vorziehens». Äfven »die Regungen des Gefallens und Missfallens» vore emellertid själiska akter, till hvilka kan sluta sig ett slags intensitetsbestämd »begleitende Zustandserregung», detta i samma mån som föreliggande »Gefallen» är »unsatter» eller föreliggande »Missfallen» är »satter». Genom föreningen af nämda tvenne faktorer existerar en »Trieb», »Drang» eller »Wunsch» med dess syftning till verklighetsändring, som emellertid ej tillhör själfva viljandet[4]. Och nu till frågan om värdering och värde! »Erst die Funktion des Vorziehens deckt sich», yrkar SCHWARZ, »mit allem Werthhalten»[5], men eljest uttalar sig redan i »Gefallen» och »Missfallen» ett slags »Werthbewusstsein». Vid »das analytische Vorziehen oder Wählen» gäller regeln: »Wir be-

1 Jfr ofvan s. 146.

2 Och det både i dess positiva och dess negativa form. Jfr för öfrigt ofvan ss. 23, 76 noten och 170.

3 Se t. ex. *Glück u. Sittlichkeit*: 11 ff.

4 *D. sittl. Leben*: 32—5; jfr äfven "Exkurs I" till *Psychol. d. Willens*.

5 *Glück u. Sittlichkeit*: 90, hvarmed må jämföras 11 ff.

vorzugen analytisch stets das satter Gefallende vor dem, was in gleicher Beziehung minder satt gefällt; wir bevorzugen umgekehrt stets das, was minder satt missfällt, vor dem, was in sonst gleicher Weise, aber satter missfällt». Så till vida kommer den viljans självständighet, som dock egentligen äfven här uttalar sig, mindre märkbart till synes gent emot »die einfachen Gefallens- und Missfallensakte». Annorlunda vid »das synthetische Vorziehen»: först genom sin egen akt och dess lagar eller normer utvisar detta, hvad som är bättre och sämre. Oafsedt deras skillnad för öfrigt inordnar det nämligen alla »Regungen des Gefallens und Missfallens» och därmed motsvarande värden under tvenne i viljan själf liggande lagar, som bjuda »das Wollen persönlicher Werte höher als das Wollen von jedem zuständlichen Wert zu stellen, das Wollen unselbstischen Werts höher zu stellen als das Wollen von jedem selbstischen Wert»[1]. Härtill sluter sig enligt SCHWARZ' senaste framställning[2] ännu en tredje lag, som uttalar: »das Gefallen am synthetischen Vorziehen steht höher als jedes andere Gefallen». Först genom dessa lagar anser han viljan framträda som otvetydigt och omisskänneligt autonom. Och först genom dem vore de sedliga värdenas specifika objektivitet förklarad.

Skulle vi inlåta oss på en ompröfning af SCHWARZ' viljepsykologiska ståndpunkt och dess hållbarhet, resp. kritiska punkter, blefve detta en högst omfattande undersökning, som ej kan falla inom den föreliggandes ram. Det må alltså vara nog att här som i förra fallet konstatera, intill hvilken gräns, i förhållande till hvilka förutsättningar MEINONGS tankegång låter sig upprätthålla. Dock framkallar det aktuella sakläget inom vetenskapen, att vid senast behandlade fall en bestämd positiv hänvisning kunde och borde ges till den högst beaktansvärda principiellt afvikande ståndpunkt, där värdeteorien på andra prämisser nödvändigt gestaltar sig till en »Willens-» i st. f. »Gefühlstheorie». Så mycket mindre kan här komma i fråga att inlåta sig på en diskussion af antydd art, som en enda låt vara högst betydelsefull modifikation af de psykologiska utgångspunkterna kan göra hela striden »gegenstandslos».

1 *D. sittl Leben*: 40—4.
2 *Glück u. Sittlichkeit*: 188.

»Gegenstandslos» kunde den bli på tvenne vis. Först och främst vid sådan psykologi, som i känsla och vilja ej ser olikartade psykiska elementer utan i grund och botten ett och samma emotionala element. En antydan i den riktningen har redan förut gjorts för BRENTANOS del[1]. För det andra vid en konsekvent genomförd organisk uppfattning af själslifvet. MEINONG yrkar, att die »Vorstellung» vore psykologisk förutsättning för alla andra former af själslif och så till vida självständig gent emot dessa, som i sin ordning vore osjälfständiga gent emot »die Vorstellung»[2]. Per se vore dock tänkbart, att öfriga psykiska elementer tillika vore förutsättningar för hvarandra och äfven för »die Vorstellung». Den allmänna möjligheten häraf medger MEINONG en gång[3] för relationen mellan känsla och »Vorstellung». Och den ligger i viss mån redan däri, att förutsättningsförhållandet icke af MEINONG betonas som ett tidsförhållande mellan föregående och efterföljande — tvärtom har han ju uttryckligen framhållit motsatsen[4]. Men då är också det ömsesidiga förutsättningsförhållande tänkbart, som växelbestämdhetens begrepp vill uttrycka. Äfven utan fortgång till specifikt metafysiska synpunkter kunde måhända dylik växelbestämdhet på goda grunder göras gällande för själslifvets elementer. Att man som genetiskt prius än velat sätta förnimmelsen, än känslan, än driften, synes peka i den riktningen. Och knappast mindre den empiriska psykologiens bemödanden att uppvisa särskilda lagar för samverkan mellan de elementer, som närmast blott genom söndrande analys förts i sär.

Men skulle en solid psykologisk empiri verkligen till sist kunna drifvas till organisk uppfattning af själslifvet, så förlorar uppenbarligen motsättningen mellan »Gefühls-» och »Begehrungstheorie des Werthes» mycket af sin skärpa och kunde måhända alldeles utplånas. En sådan position leder nämligen till alldeles nya fråge- och problemställningar, på hvilka vi emellertid ej ha att här inlåta oss. Tydligt bör dock vara, att

1 Jfr ofvan s. 77 noten från föregående sida.

2 *U* 34; *A* 282.

3 *U* 34; jfr ofvan ss. 87—8.

4 Jfr ofvan s. 89 not 1.

om känsla och »Begehrung» alltid på något vis ömsesidigt betinga hvarandra, kan värdets hänförande till en känsla, som förutsätter »Begehrung» liksom denna förutsätter känsla, ej så synnerligen skilja sig från dess hänförande till en »Begehrung», som förutsätter känsla liksom denna förutsätter »Begehrung». Så till vida, som det aktuella vetenskapliga sakläget synes lättare i stånd att på det vilje-emotionala än på det känslo-emotionala området uppvisa allmängiltiga normer[1], finge emellertid motsättningen ännu en viss betydelse äfven för den allmänna värdeteorien — kanske likväl blott temporärt. Förutsätter i sin ordning själslifvets intellektuella grundfunktion känsla och »Begehrung» liksom dessa den förra, undvikes skärpan vid MEINONGS motsättning mellan värdets emotionala och intellektuella faktorer. Särskildt uppenbarar sig nämda skärpa i att trots »die Gefühlstheorie des Werthes» all fråga om värdets subjektivitet och objektivitet uteslutande beror på de intellektuella förutsättningsmomenterna, att ytterst och till sist känslodispositionens egen olika beskaffenhet härvidlag ingenting betyder. Öfver hufvud skulle en dylik organisk uppfattning af själslifvet från värdeproblemerna aflägsna samma slags svårighet som den nyss i sin allmänt psykologiska natur antydda, här svårigheten att begripa ett värdes lefvande helhetskaraktär ur faktorer, dem man mer eller mindre förvandlat till diskreta, eller där åtminstone sammanhanget blott i en riktning beaktats. Utan minsta afkortning af häri liggande fördelar skulle emellertid för den allmänna värdeteoriens tillämpningar en närmare anslutning till den ena eller andra af själslifvets fundamentalsidor vara naturlig nog. Tänka vi närmast på allmängiltiga värden — till frågan om deras möjlighet få vi genast i förbigående återkomma — kunde man väl i det sanna, i det sköna, i det goda finna för hvartdera en närmare anslutning till än den ena, än den andra, än den tredje af själslifvets fundamentalsidor, om dessa bestämmas som förnimmande, kännande och viljande. Och kunde man då med WINDELBAND, som häri ser äfven KANTS grundproblem, bestämma filosofien som vetenskapen om de allmängiltiga värdena[2]. Låt vara att

1 Jfr ofvan ss. 115 not 1 och 203—4.

2 Se WINDELBAND, *Gesch. d. Philos.*²: 511 och § 46 äfvensom samme författares *Präludien*² flerestädes.

definitionen i fråga må kunna uppställas utan en afgjordt organisk uppfattning af själslifvet — är den med sådan förenlig, så visar redan detta befogenheten af vår ofvan uttalade åsikt, att inför en verkligt organisk uppfattning af själslifvet motsättningen mellan »Gefühls-» och »Begehrungstheorie des Werthes» torde tendera att försvinna såsom hänförd till värde öfver hufvud och ej blott till specifikationer af värde. För t. ex. det sanna som värde kunde hvarken en specifik »Gefühls-» eller »Begehrungstheorie» exklusivt göras gällande. Det sannas värdering må ha en rot både i känsla och i »Begehrung», hufvudroten torde dock ligga i förnimmandets regioner. Mutatis mutandis kunde motsvarande gälla om det godas, resp. det skönas värden.

Hvad här anförts, vill icke på minsta vis utgöra en vederläggning af MEINONGS värdeteori, utan blott som förut konstatera hans tankegångs yttersta förutsättning på en bestämd punkt, där afvikande förutsättningar helt naturligt vålla afvikande resultat. Den positiva utvecklingen af hur sådan afvikelse kunde komma att gestalta sig utgick från en af MEINONG själf i förbigående framkastad antydan. Eljest är den »psykologiska värdeteoriens» litteratur synnerligen fattig på dylika antydningar. Starkt urgeras den organiska synpunkten af OTTO RITSCHL — med yttersta anknytningspunkt förmodligen hos SCHLEIERMACHER —, men nämde RITSCHL faller, som vi redan sett[1], utanför den af oss behandlade riktningen. Vår positiva utveckling af hithörande har för öfrigt antydningsvis tagit särskild hänsyn till hur afvikelsen kunde komma att ta sig ut från synpunkter representerade af svensk personlighetsfilosofi.

I samband med hittills behandlade frågor må ock uttryckligen konstateras, att spörsmålet om värdenas subjektivitet och objektivitet, inclusive den betydelse af objektivitet som innebär allmängiltighet[2], självfallet sammanhänger med hvad beskaffenhet man ytterst kan uppvisa för själslifvets elementer. Därför att MEINONG icke inom den emotionala sfären känner något analogon till evidensens faktum inom den intellektuella, är enligt

---

1 Jfr ofvan s. 10 not 1.

2 MEINONG medger objektiva men icke allmängiltiga värden. Härmed vore vi sålunda inne på den alldeles nyss (s. 206) tangerade frågan om möjligheten af allmängiltiga värden.

honom all värdenas objektivitet bunden och uteslutande bunden vid det, som ytterst förlänar verklig kunskapskaraktär åt motsvarande värderingars intellektuella förutsättningsmomenter, d. v. s. just vid evidensen. Icke med ett ord berör han den genom BRENTANOS *Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis* dock så eftertryckligt betonade möjligheten — för BRENTANO visserligen mer än en möjlighet, nämligen ett inre erfarenhetsfaktum — att den emotionala sfären verkligen ger uttryck åt något evidensartadt. Hos SCHWARZ framträder samma allmänna uppfattning, att det emotionala redan i sig innehåller momenter af konstitutiv betydelse för värdenas objektivitet, resp. allmängiltighet. men detta är hos honom begränsadt till viljesfären[1], där »ein Normzwang» föreligger, lika mycket framspringande ur viljans egen autonomi som »der intellectuelle Normzwang» ur förståndets. Antaget att SCHWARZ hade rätt i denna punkt, kunde BRENTANOS yrkande af evidensens emotionala analogon måhända ha sin egentliga styrka genom viljefaktorn inom det emotionala[2]. Men denna antydan behöfver jag knappast fullfölja längre. Öfverallt visar sig den eminenta betydelsen af tankegångens högsta psykologiska prämisser.

I ännu en riktning må detta förhållande styrkas. MEINONGS värdeteori får till ej ringa del sin karaktäristiska prägel genom vissa starkt algoristiska tendenser. På dem har, som vi sett, HØFFDING riktat en synnerlig uppmärksamhet, låt vara närmast för den allmänna värdeteoriens tillämpning å det område, som MEINONG nämner moraliskt. Enligt MEINONGS antydningar borde emellertid sak samma komma till synes äfven vid tillämpningen på det etiska öfver hufvud. Helt naturligt ha för öfrigt nämda algoristiska tendenser sin rot i vissa redan inom den allmänna värdeteorien uppställda bestämningar, hvilket ock nogsamt torde ha kunnat skönjas vid vår framställning af densamma. Låtom oss nu — åtminstone tills vidare — se bort från frågan om hvilket det rätta förhållandet vore mellan sagda element af algorism och hvad man kunde vilja kalla den öfriga substansen af MEINONGS värdeteori. Tillvaron af detta element och dess karaktäriserande

1 Jfr *Psychol. d. Willens*, "Exkurs I: Zur Lehre von den Gefühlen".
2 Jfr ofvan ss. 115 not 1 och 203—4, 206.

betydelse är obestridlig. Att detsamma medför en hel del vanskligheter och speciella problemer, kringgår MEINONG för sina värdeteoretiska undersökningar genom ett uttalande sådant som det redan citerade: »Zum Zwecke übersichtlicherer Aufzeichnung und sonstigen raschen Vorgehens und nur zu solchem Zwecke, also unter ausdrücklicher Verwahrung gegen den Verdacht theoretischer Vorwegnahme, seien im Folgenden die Symbole *W*, γ und *g* als Masszahlen behandelt, über deren bezügliche Einheiten vorerst gar nichts ausgemacht sein soll». Och må härmed jämföras: »Es sei gestattet, der übersichtlichen Symbolik zu Liebe und, wie ausdrücklich betont sei, ohne jeden theoretischen Hintergedanken, sogar mit deutlichem Bewusstsein der darin liegenden Inexactheit, die als Lust, respect. Unlust zu qualificirenden Werthgefühle beziehungsweise durch ein positives und negatives Vorzlichen am Symbol *WG* kenntlich zu machen und sie demgemäss auch als positive und negative Werthgefühle zu benennen»[1].

Är emellertid en framställning sådan som MEINONGS möjlig utan någon form af »theoretische Vorwegnahme»? utan ett element af hypotes, hvars riktighet må kunna bli diskussion underkastad? Vore ingen som helst matematisk behandling af själslifvet möjlig, skulle väl de meinongska formlerna reduceras till en ingalunda ofarlig lek med matematiska uttryckssätt, hvilkas psykologisk-moralisk-etiska betydelse tyckes blott pretenderad och alldeles sväfvar i luften. Möjligheten af psykologiens matematiska behandling är emellertid som kändt högeligen omstridd. Då man beklagat bristen på noggranna mätningar af psykiska fenomen, har exempelvis redan GAUSS, princeps mathematicorum, klandrat sådant tal: »es wäre schon gut, wenn man nur grobe habe; damit könne man schon etwas anfangen, man habe aber keine». Här saknades nämligen condicio sine qua non för dylik behandling: möjligheten af en intensiv storhets förvandling i extensiv[2]. På en realitetsdiskussion af dessa spörsmål kan jag nu icke inlåta mig. Dock må uppvisas den svaga punkten i KRAUS' replik härtill, för så vidt

1 Citaterna från *U* 131, resp. 46.

2 Detta anfördt efter BRENTANO, *Vom Urspr. sittl. Erkenntnis*: 96, anmärkning 39 därstädes (bör heta 40) till s. 28.

den afser värdeproblemerna. En sådan förvandling vore enligt honom »sehr wohl möglich, da Intensität, richtig verstanden, zurückzuführen ist auf die erfüllte Extensität des angeschauten Sinnesraumes»[1]. Jag lämnar alldeles därhän, huruvida nämda uppfattning kan genomföras ens för sensationsområdet: för dess tillämpning på känslan finnes ej minsta anknytningspunkt, då ju känslan icke som sensationen synes projicierad och utbredd i rummet, och då dess för somliga fall påstådda lokalisation sammanhänger med någon betingande sensations.

Det enda område, där hittills något slags mera egentlig matematisk behandling af psykologien kunnat genomföras — äfven i detta fall rätt omstridd till sin betydelse —, är just sensationens och sinnesåskådningens. Här sammanhänger den uppenbart med förhandenvaron af yttre mätbara irritament. Känslan som sådan står emellertid icke i samma jämförelsevis omedelbara förhållande till dessa (förmedlande vid sensationen blott det fysiologiska sinnesförloppet), den ter sig snarast som »eine psychische Reaktion zweiten Grades». Och skulle äfven häri liggande vanskligheter kunna öfvervinnas för de känslor, som höra till sinneslifvets område, måste man likväl vid öfvergången till de icke med sensation omedelbart förenade känslorna gå miste om yttre irritamenters jämförelsepunkt. Så till vida stegras högst afsevärdt svårigheterna för en psykologiens matematiska behandling redan vid känslorna i gemen. Och svårigheterna tillspetsa sig just på den punkt, som vore intressantast ej mindre för allmän värdeteori än för praktisk filosofi, nämligen vid öfvergången från de omedelbart sinnliga känslorna och värdena till andra, ideellare. I öfverensstämmelse med den tendens vi sett att för sina värdeteoretiska undersökningar tillbakasätta, hvad som utgör det sammanbindande mellan dem och det intellektualpsykologisk-kunskapsteoretiska området[2], går emellertid som sagdt MEINONG dessa svårigheter ur vägen. Och

---

1 *Zur Theorie des Wertes*: 25[1], under hänvisning dels till senast anförda ställe, dels ytterligare till BRENTANOS föredrag om sensationen vid den 3:dje internationella kongressen för psykologi (den i München — se dess förhandlingar ss. 110 ff.).

2 Jfr ofvan s. 198.

publikationen *Ueber Annahmen* förändrar ej situationen i det afseendet[1].

Att härvid förbigångna svårigheter kunde inverka på värdeteoriens faktiska gestaltning, är i och för sig klart, men bör likväl något nämare antydas. En mer eller mindre matematiskt tänkt värdekalkyl må kunna räkna med olika slags enheter men måste otvifvelaktigt till sist söka fastställa dessa olika enheters inbördes storhetsförhållanden — åtminstone approximativt. Hänföra sig ifrågavarande enheter till olika kvaliteter, är blott alltför möjligt, att de ej visa sig kvantitativt jämförbara, till äfventyrs ej mer än man kan jämföra en ton- och en ljusförnimmelses resp. intensiteter[2]. I någon mån träder oss sagda möjlighet till mötes redan vid relationen mellan lust och olust, därest känslokvaliteterna låta sig reducera till dessa tvenne, men framför allt om psykologisk empiri skulle nödgas erkänna en mångfald specifika känslokvaliteter, för hvilka lust och olust blott vore genera, eventuellt med ett tredje genus af neutrala känslokvaliteter vid sin sida[3].

Vore nu den meinongska värdeteorien i sista hand blott ett slags lustkalkyl[4], skulle uppenbarligen problemet i fråga te sig högst brännande. Att MEINONG kunnat förbigå det, sammanhänger väl med att lusten icke för honom är enda »Eigenwerth»[5] och hans värdeteori följaktligen icke behöfver reduceras till någon form af lustkalkyl. Men värdekänslorna te sig

---

1 Jag kan icke heller se, att MEINONGS afhandling i *Z Ps* XI: *Bedeutung des* WEBER'*schen Gesetzes* i de just för värdeteorien kritiska punkterna ändrade sakläget härvidlag (ett enda uttalande i förbigående l. c.: 95). Eljest har man ju, som redan (ss. 39 noten och 138 not 2) antydts, att utgå från synpunkter analoga till den s. k. weber-fechnerska lagens, om man vill komma till en mot MEINONGS värdeteori svarande matematisk behandling af känslolifvet och därpå grundade värden.

2 Man jämföre på denna punkt SCHWARZ, *Psychol. d. Willens*: 256—7. Se ock ofvan not 2 till s. 138 äfvensom *Z Ps* XI: 109.

3 Enligt HÖFLERS förut (s. 15) berörda ställning till MEINONG saknar det ej sitt intresse att konstatera följande. I sin *Psychologie*: 390—1, 481 bestrider HÖFLER tillvaron af neutrala känslor men ifrågasätter kvalitativa specifikationer af lust och olust; dock finner han, att detta senare antagande måhända skulle kunna undvikas.

4 Jfr termen "hedonical calculus" använd af EDGEWORTH; se hans förut citerade arbete *Mathematical Psychics*, appendix n:o II.

5 Jfr ofvan ss. 26—7.

omedelbart som mer kvalitativt likformiga än vissa sinnliga känslor inbördes eller sinnliga gent emot ideella känslor. Så till vida skulle berörda problem blott mindre starkt göra sig gällande inför MEINONGS värdeteoretiska ståndpunkt, där värdets storhet omedelbart hänför sig till värdekänslornas och inga andra känslors intensitet. Fråga är emellertid, om problemet dock på längden kan hållas fjärran. Skulle en värdekänsla, som riktar sig på sinnlig njutning, verkligen få anses kvalitativt likartad med den, som t. ex. afser pliktuppfyllelse? Men förete värdekänslorna annan kvalitativ differens än den af lust och olust, vore värdenas kvantitativa jämförlighet självfallet hotad. Tänkbart synes alltså, att MEINONG råkar ut för följande dilemma. Endera skulle han med bibehållande af sin värdeteoris algoristiska element kunna tvingas att yrka frånvaron af antydda kvalitativa differens åtminstone för värdekänslorna — detta måhända i strid med psykologisk empiri. Eller ock skulle han med erkännande af denna kvalitativa differens kunna drifvas till det algoristiska elementets elimination ur sin värdeteori. Sammanhanget är här tydligen vida mer hypotetiskt än i föregående fall. Men den möjligheten torde ej få nekas, att matematisk behandling af värdeproblemerna dock kan redan som sådan innebära något slags »theoretische Vorwegnahme» och måhända skulle bygga på den underförstådda psykologiska prämissen om frånvaro af kvalitativ differens åtminstone för värdekänslorna utöfver den alldeles oundvikliga mellan lust och olust[1].

Åt annat håll synes det algoristiska elementet i MEINONGS värdeteori — och denna gång alls icke hypotetiskt utan på det mest kategoriska sätt — fordra en psykologisk prämiss, som kunde befinnas i afgjord strid med verklig empiri. Sagda algoristiska element är nämligen oförenligt med erkännandet af absolut värdering från det mänskliga värdesubjektets sida. Absolut värdering låter sig ej fatta i matematiska värdeformler. Och äfven ur annan synpunkt ställer sig MEINONGS vär-

---

1 Man beakte i detta sammanhang den af MEINONG *U* 46 uttryckligen medgifna inexaktheten i att lust betecknas genom ett plus-, olust genom ett minustecken.

deteori fullkomligt afvisande mot tanken på absolut värdering. Tills vidare lämna vi emellertid denna andra synpunkt ur sikte och konstatera blott, att inför MEINONGS bestämda yrkande af allt värdes och därmed all värderings relativitet kunde icke heller de matematiskt oändliga värdena utgöra något slags negativ instans, om ej den uppenbaraste och solklaraste inkonsekvens skall föreligga i MEINONGS tankegång. Detta bekräftar sig, så snart man något närmare granskar t. ex. de oändlighetsvärden, som MEINONGS limesdiskussion af den första moraliska hufvudformelns båda fall[1] ger vid handen. Sagda oändlighetsvärden komma endera så till stånd, att nämnarens symbol sättes $= 0$, då äfven ändlig storhet för täljaren ger ∞ till facit, eller så, att täljarens symbol redan från början representerar ett ∞, i hvilken händelse frågan återvänder till den allmänna, hur något värde öfver hufvud kan sättas $= \infty$. Och få vi för detta sista alternativ hänvisa till vårt tidigare resultat, att intet elementärt eller osammansatt värde kunde utifrån MEINONGS förutsättningar gälla som oändligt, att oändliga värden väl närmast finge antagas referera sig till en som oändlig tänkt fortsatt summation af ändliga värden[2]. För båda just berörda alternativ är de oändliga värdenas relativa karaktär klart inlysande, och kräfves därvidlag ingen vidare uttolkning.

---

1 *U* § 46; jfr ofvan not 1 till s. 38.

2 Jfr ofvan not 2 till s. 30. Det kunde måhända se ut, som om nyss berörda alternativ n:o 1 skulle fordra, att sagda resultat i afseende på möjligheten af oändliga värden kompletterades med ytterligare en möjlighet. Bortsedt från att äfven vid ifrågasatta ytterligare möjlighet det oändliga värdet ej vore elementärt utan hade uppstått genom ett förhållande mellan andra, n. b. icke oändliga värven, möta emellertid afsevärda betänkligheter mot denna senare abstrakta möjlighet. Som *U* 133 visar, "versagt die Erfahrung nun wirklich die Bestätigung des Rechnungs-Ergebnisses" för det ena af hithörande tvenne fall $[\lim W (g\ v) = -\infty$ för nämnarens $g = 0]$, hvilket blir självfva utgångspunkten för den första moraliska hufvudformelns första korrektur, en korrektur, som just afser att för fallet i fråga hindra nämnarens värde att bli $= 0$. Det andra af ifrågavarande tvenne fall $[\lim W (\gamma\ u) = \infty$ för nämnarens $\gamma = 0]$ synes ock komma ur räkningen, ty om γ verkligen sättes $= 0$, uttrycker fallet ej längre någon altruism; för γ åter $=$ ett ändligt värde hur litet som helst blefve hela expressionens värde alltid ändligt, om ej täljarens symbol representerar ett ∞, hvarigenom fallet ju kommer in under alternativet n:o 2 och alltså ej längre kan bevisa hvad därmed skulle bevisas.

Utan gensägelse framgår häraf — enligt sammanhanget mellan värde och värdering — att ingen absolut värdering kan taga sig uttryck i matematiska värdeformler. Skulle psykologisk empiri nödgas konstatera tillvaron af något slags absolut värdering, måste sådant konsekvent leda till det algoristiska elementets utsöndring som väsentligt för hela den allmänna värdeteorien. Eventuellt kunde det bibehållas för särskilda former af värdering och värde, om eljest tillräcklig grund därtill skulle föreligga. Omvändt kräfver följdriktigheten, att ingen absolut värdering medgifves, i händelse det algoristiska elementet skall låta sig häfda som grundväsentligt äfven för en allmän värdeteori. Hypotetisk, hvad angår MEINONG, blefve betydelsen af här uppvisade sammanhang endast inför eventualiteten af en bevisning, att de algoristiska synpunkterna ej vore konstitutionella för hans allmänna värdeteori. Men nämda eventualitet rycker så att säga i ett oändligt fjärran, då vi ju endast förutsatt det minimum af algorism, som här måste ligga bakom försöket till värdeformlers uppställande. Man invände icke, att MEINONG gjort detta sitt försök närmast för det moraliska området. Kapitel IV af vår undersökning torde ställa utom hvarje tvifvelsmål, att också MEINONGS allmänna värdeteori är behärskad af algoristisk tendens.

Äfven bortsedt från algorismens betydelse härvidlag ställer sig emellertid den meinongska värdeteorien fullkomligt afvisande mot tanken på absolut värde, resp. värdering. Jag erinrar om att värdets relativitet ju enligt MEINONG vore dubbel, dels den att värdet är »förmåga», dels den att värdet förutsätter existensen af ett värdesubjekt. Af sagda relativiteter är den andra »durch keinerlei Transformation auch nur dem Scheine nach zu beseitigen». Den förstnämda relativiteten åter skall kunna vändas därhän, »dass, wenn man sie vom Objecte behauptet, diesem selbst zunächst nichts Relatives als Eigenschaft zugeschrieben wird». Från denna sida sedd låter sig alltså värdets relativitet eliminera, så att enligt MEINONG värdetanken verkligen kunde afse ett för det eller det tinget immanent, absolut, af all växling i omgifningen oberoende värde. Men värdet så fattadt vore ej, »was man sonst

mit diesem Worte meint: denn der Werth im gewöhnlichen Sinne ist, wie sich übrigens in der Folge noch deutlicher herausstellen wird, Alles eher als unabhängig von der Umgebung des Dinges»[1].

Där detta enligt sagda hänvisning framåt egentligen kommer till synes inom den allmänna värdeteorien[2], handlar emellertid frågan närmast om »Wirkungswerthe», ej om värden öfver hufvud, hvilket här må uttryckligen konstateras. Vid den allmänna värdeteoriens etiska (incl. moraliska) tilllämpning kan i förevarande grundviktiga spörsmål ingen ytterligare bevisning sägas gifven för påståendet i fråga utöfver den på anförda ställe och blott för »Wirkungswerthe» prästerade. MEINONG inskränker sig helt enkelt till ett slags upprepande af sin allmänna synpunkt. Det heter, »dass auch ethische Werthe gleich allen anderen zunächst ihrer Grösse nach von ihrer Umgebung abhängig sind. Es kann für den ethischen Werth einer Eigenschaft oder Bethätigung unmöglich einerlei sein, ob sie selten oder häufig angetroffen wird, ob sie gar als ausnahmslos Jedem zukommend anzunehmen ist, oder fictiv angenommen wird; mussten wir doch selbst innerhalb des Moralischen die Bedeutung egoistischer Werthhaltungs-Dispositionen nach diesem Gesichtspunkte bestimmen.»[3] Uppenbarligen är den allmänna synpunkt MEINONG sålunda framhåller något grundväsentligt för ekonomiska värden, som ju äro »Wirkungswerthe», och må vidare kunna gälla om »Wirkungswerthe» öfver hufvud. Men om alla värden? äfven om de etiska som sådana? Just på förevarande punkt har man, som vår inledning yrkat[4], att se till, om icke möjligen med gränsnyttesynpunktens amalgamering inkommit ett eller annat element, som vore främmande för en verkligt allmän värdeteori och då naturligt nog äfven för vissa af dess tillämpningar.

MEINONG har egentligen själf gifvit ett slags vink, hvar den kritiska punkten borde anträffas vid hans sats om vär-

1 U § 10 (spärr. af oss; jfr ofvan ss. 84—5).
2 U 75, jfr ofvan ss. 128—9.
3 U 220 med hänvisning för det sista till U 177 (jfr ofvan s. 55 not 2).
4 Jfr ofvan s. 9.

dets undantagslösa beroende af förhållandet till omgifningen. Då han skrider till sin allmänna värdeteoris första modifikation, hvilken ju närmast afser den som generell yrkade bestämningen värdestorhet, värdekvantum, uttalar han, att denna modifikation kunde sägas föreligga in nuce i det af *Untersuchungen* erkända »Moment der Ersetzbarkeit». Men sagda moment, invänder MEINONG själf, hänför sig närmast blott till »Wirkungswerthe». »Der Fall der Compensation, wo der Verlust auf dem einen Gebiete durch einen Gewinn auf ganz anderem Gebiete wett gemacht werden soll, verdient vielleicht streng genommen gar nicht als Ersatz anerkennt zu werden; bei Wirkungswerten dagegen, bei denen es zuletzt eben doch nur auf die Verwirklichung der Wirkung ankommt, ist ein Ersatz im eigentlichen Sinne insoweit möglich, als bei Abwesenheit einer gewissen Teilursache der wertvolle Enderfolg auch von einer anderen zu gewärtigen ist. Kann also irgendwo behauptet werden, der Wirkungswert eines Objectes werde seiner Grösse nach durch die Ersetzbarkeit (aus seiner Umgebung) mitbestimmt, so ist darin bereits implicirt, dass die allfällige Unwerthaltung der Nicht-Existenz die Wertgrösse mitbestimmt; denn nur im Beseitigen dieser mitbestimmenden Bedeutung kann die Function eines 'Ersatzes' gefunden werden.»[1]

Ersättlighetens betydelse må vara aldrig så klar för »Wirkungswerthe», för »Eigenwerthe» medger dock MEINONG, att man icke med full egentlighet torde få tala om ersättning och ersättningsmöjligheter. Men det vore väl blott omgifningens betydelse att mer eller mindre eller alls icke innehålla ersättningsmöjligheter, som skulle göra, att hänsyn till omgifningen förbjöde erkännandet af absoluta värden[2]. I

---

1 *A S Ph* I: 334.

2 *U* 30 synes afgjordt bekräfta denna förmodan. Där förklaras nämligen, "dass eine solche von ihrer Umgebung unabhängige Eigenschaft natürlich auch nicht an den Schwankungen participiren könnte, von denen nach allgemeiner Meinung der Werth im gewöhnlichen Sinne bei unveränderter Beschaffenheit des Objectes in jener charakteristischen Weise abhängig bleibt, welche in dem wiederholt berührten Paradoxon in Betreff des Verhaltens von Nützlichkeit und Werth ihren bekannten Ausdruck gefunden hat" (jfr ofvan ss. 66, 85). Från här gifna all-

samma mån som något »Eigenwerth» tillika innebär »Wirkungswerth», måste enligt denna tankegång relativitet nödvändigt vidlåda detsamma, men häraf beröres ju icke dess karaktär af »Eigenwerth» som »Eigenwerth». Fasthållandet af sistnämda synpunkt innebär så till vida möjligheten af absoluta värden och absoluta värderingar. Och denna möjlighet har MEINONG på intet vis afskurit.

Vi konstatera eftertryckligt, att det ingalunda är berörda första modifikation af MEINONGS allmänna värdeteori, som med ersättningens synpunkt framtvingar relativitetens enligt ersättningens nödvändiga hänvisning utöfver »das zu Ersetzende» — till omgifningen. Vi ha ju sett, att MEINONGS allmänna värdeteori redan i sin ursprungliga form förklarar värdets relativitet — n. b. från dess ena sida — följa med det förhållande till omgifningen, som vore för allt hvad värde heter väsentligt. Icke heller kan visas, att nämda första modifikation ej hade varit möjlig utan att till »Eigenwerthe» utsträcka ersättningens synpunkt och därmed yrkandet af hänsyn till omgifningen. Första modifikationens kärna är, att värderingen — åtminstone som grundlig — fordrar hänsyn till de båda samtidigt oförenliga eventualiteterna af värdeobjektets existens och icke-existens. Men denna dubbla hänsyn går icke som sådan utanför objektet, är ingen hänsyn till dess omgifning och ersättningsmöjligheter ur denna, ehuru visserligen omvändt »das Moment der Ersetzbarkeit» implicite tager hänsyn ej blott till värdeobjektets existens utan ock till dess icke-existens. Om enligt berörda sammanhang »Wirkungswerthe» nödvändigt peka i riktning af hänsyn till både existens och icke-existens, må denna samma hänsyn kunna ifrågasättas äfven för »Eigenwerthe», för så vidt därigenom vissa svårigheter aflägsnas, som sammanhänga med värdestorhetens synpunkt[1]. Någon öfverflyttning på »Eigenwerthe» också af ersättningens synpunkt, resp. af hänsyntagande till

---

deles tillräckligt genomskinliga hänvisning till gränsnyttesynpunkten är i sak "das Moment der Ersetzbarkeit" oskiljaktigt. Men uttalandet gäller värde öfver hufvud och ingalunda blott "Wirkungswerthe".

1 *A S Ph* I: 336; jfr ofvan s. 136.

omgifningen fordrar detta ingalunda. Icke dess mindre föreligger otvifvelaktigt hos MEINONG sådan öfverflyttning på allt hvad värde heter. Och detta har tydligen skett blott genom ett slags omedveten subreption, hvari torde uttala sig en obefogad rest af nationalekonomiens gränsnyttesynpunkt. Vid de af MEINONG själf uttalade betänkligheterna, att en egentlig ersättning ej vore möjlig för »Eigenwerthe», fäster han själf i realitet intet afseende. Men sammanhänger yrkandet af värdets relativitet från berörda sida med inflytande från nationalekonomiens gränsnyttevyer, faller ett nytt ljus öfver det algoristiska elementets förhandenvaro i MEINONGS värdeteori. Gränsnyttesynpunkten lägger det synnerligen nära att tillgripa matematikens hjälp för värdeproblemernas behandling, som ju också hithörande nationalekonomiska litteratur ger vid handen. Under sådana omständigheter kan det algoristiska elementets befintlighet också utgöra ett slags indice på ifrågavarande nationalekonomiska inflytande.

Vår uppmärksamhet måste ännu fasthålla »das Moment der Ersetzbarkeit». Noggrann empiri torde göra den upptäckt, att ersättningssynpunkten i högst skiljaktig grad visar sig inadäkvat för olika former af »Eigenwerth». Att lust kan innebära »Wirkungswerth» och så till vida adäkvat ersättas, synes omisskänneligt — exempelvis då lusten vid ett arbete underlättar detta. Åtminstone om sådan lust ej alltför betydligt underlättar arbetet, kan otvifvelaktigt samma lättnadseffekt vinnas genom annat. Att lust ock må innebära ett moment af »Eigenwerth» och så till vida icke låter sig adäkvat ersätta, ådagalägga nogsamt vissa former af idiosynkrasi. Faktum af sinsemellan stridande och oförenliga »Eigenwerthe» medför ock, att man kunde mer eller mindre inadäkvat tala om ett slags ersättning härvidlag. Något som »Eigenwerth» dominerande annat intresse än lustens är ofta under särskilda omständigheter förenligt med en och oförenligt med en annan form af lust eller njutning, som emellertid i båda de ifrågavarande formerna kunde ha uppträdt som underordnadt »Eigenwerth» för ett bestämdt subjekt: den förra formen finge då på visst sätt betraktas som ersättning för den senare. Just de etiska eller i allmänhet personlighetsvärdena

låta emellertid ersättningsvyens hela inadäkvathet ohöljdt framlysa — så snart man nämligen håller sig till dessa värden som sådana och ej anbringar sekundära synpunkter. Min heder, min sannings- och människokärlek kan åtminstone ingen annans ersätta för mig, däri ligger för mig ett alldeles oersättligt värde[1]. Andra må genom samma slags personvärden kunna ersätta mig för återigen andra, detta är en helt och hållet sekundär synpunkt för värdena i fråga. Historikern må säga, att ingen stor man är oersättlig. Blott ur synpunkten af ett den store mannen omfattande helt, ur samhällets, ur mänsklighetens synpunkt skulle emellertid den satsen gälla och måhända ej ens där utan all afprutning: för personligheten själf är personlig storhet ett oersättligt värde.

Ytterligare exemplifikation synes öfverflödig, den kunde i oändlighet mångfaldigas. Redan af det sagda framgår, att sund empiri måste tillstå värden, som befinnas i ordets fullaste mening oersättliga. Och på häremot svarande värdering inverkar icke förhandenvaron af en omgifning och de värderingssynpunkter, hvartill däri liggande relation kan ge anledning. Det för ett visst värdesubjekt oersättliga värdet *a*, t. ex. hans heder eller människokärlek, blir icke förminskadt för detta samma subjekt, i händelse omgifningen har att uppvisa flere andra värdesubjekter med hvar sitt oersättliga *a*, ej heller förstoradt i motsatt fall. Helt annorlunda gestaltar sig naturligtvis den värdering, som afser betydelsen af nämda värdesubjekters heder, resp. människokärlek ej för dem själfva utan för nästan. Här må gälla: ju färre dess oersättligare och därmed värdefullare. Men denna värdering är som antydt gifven ur sekundära synpunkter. Så till vida synes man få tala om absoluta värden och absoluta värderingar. Och synes med »das Moment der Unersetzlichkeit» ytterligare följa, att värdestorhetens synpunkt i viss mening blir inadä-

---

1 Motsvarande gäller naturligtvis äfven för andra subjekter än mig. Så till vida föreligger här intet annat urgerande af individualitetens synpunkt, än MEINONG själf medger som möjligt inom etiken; se *U* 221—2. Hans tillbakasättande af individualitetens synpunkt ha vi eljest kunnat iakttaga, jfr ofvan ss. 43—4 och 61 not 1.

kvat, eller åtminstone att värdestorhet här icke låter sig fatta som värdekvantum, här icke innebär kvantitativ mätbarhet[1].

MEINONG må kunna invända, att värde så fattadt icke vore »Werth im gewöhnlichen Sinne». Då hade man likväl i en allmän värdeteori blott att vid sidan af denna erkänna värde i en annan ovanligare betydelse. Det sakliga sammanhanget är dock sådant, att icke ett vagt språkbruk kan tillåtas uppdraga några godtyckliga gränser. Och det är ju för öfrigt icke språkbruket själft utan dess tolkning, som här drager gränsen. Språkbruket står näppeligen alldeles fjärran från att om oersättligheter använda ordet värde och torde under alla omständigheter vara tillräckligt elastiskt för att här kunna följa det sakliga sammanhanget. Blott ytterst undantagsvis tangerar MEINONG möjligheten, att hans allmänna värdebegrepp kunde vara för snäft. Så indirekt genom själfva orden »Werth im gewöhnlichen Sinne», så direkt och uttryckligen genom medgifvandet, att den ena af värdets båda relativiteter kunde tänkas eliminerad, ehuru man ej därvid finge att göra med »Werth im gewöhnlichen Sinne». Så annorstädes, då han från bestämda empiriska utgångspunkter ifrågasätter »eine ganz ausdrückliche Erweiterung des Werthgedankens — —, nach welcher ein Bedürfnis sich für's Erste wenigstens nicht geltend macht»[2]. Klart är, att om någon värdetankens utvidgning äger rum utöfver den af MEINONG

1 Ej blott sådana etiska värden som de nyss exemplifierade äro därvidlag bevisande — märk som fall af det goda — utan ock alla specifika sannings- och skönhetsvärden. Äfven i dem innebor nämligen ett moment af oersättlighet: som sant, som skönt kan ingenting annat inträda ersättande för en bestämd sanning, en bestämd skönhetsuppenbarelse, låt vara att sådan ersättning befinnes möjlig för deras eventuella "Wirkungswerthe". Så kan den ena sanningen vara mer fruktbringande för mänskligheten än den andra och i samma mån dess värde större. Likaså kan en och samma sats vara bevislig utifrån olika förutsättningar, som följaktligen i viss mening kunde ersätta hvarandra; men ifrågavarande bevislighet är i nämda relation blott de resp. förutsättningarnas logiska "Wirkungswerth". Och den ena sanningen är icke som sanning kvantitativt mätbar genom den andra, ej heller ett visst skönhetsfenomen två eller tre eller fyra gånger skönare än ett annat. Dock föreligger otvifvelaktigt ett slags värdering, resp. värde, när någonting karaktäriseras som sant eller falskt, som skönt eller fult, ej mindre än genom värderingsprädikaterna godt och ondt, godt och dåligt.

2 U' 54.

erkända betydelsen, icke heller de af honom som generella uppfattade bestämningarna vid värde och värdering utan vidare kunde godkännas — icke ens om deras riktighet i öfrigt finge anses obestridlig. Så vore t. ex. ej uteslutet, att vid dessa andra former af värde värdekänslan ej hade samma konstitutiva betydelse för värdet, att dithörande former af värdekänsla icke nödvändigt vore »Existenzgefühle», kanske ej heller »Urtheils-, resp. Annahmegefühle» o. s. v.

Vi hade kommit till det resultat, att man borde få tala om absoluta värden och absoluta värderingar så till vida, som saken gällde någonting oersättligt och uppskattningen af sådant oersättligt i dess oersättlighet. Själffallet förutsattes härvid, att man ej stannade vid den oersättlighet, som kunde anses tillkomma hvarje »Eigenwerth» som »Eigenwerth» utan fortskrede till oersättlighetens så att säga kategoriska form, till den form af oersättlighet, som erfarenhetsenligt synes tillkomma sedliga, rättsliga och religiösa värden ej mindre än sannings- och skönhetsvärden, när de värderas just i nämda sin beskaffenhet och ej efter sina eventuella »Wirkungswerthe». Häri ligger dock ej ännu gent emot MEINONGS värdeteori den fulla befogenheten att tala om absoluta värden och absoluta värderingar. Värdets relativitet var enligt honom dubbelsidig, och vi ha hittills blott tagit hänsyn till relativitetens ena sida. Återstår sålunda att rikta sin uppmärksamhet på den andra, den som skulle ligga i värdets nödvändiga relation till ett subjekt.

Naturligtvis kan begreppet absolut värde, resp. absolut värdering så fattas, att det blir »en Tanke-Uting», som omöjliggör sig själf. Därvidlag kunde begreppet i fråga erbjuda ett vackert motstycke till det indeterministiska frihetsbegrepp, som — för att nu begagna sig af KROMANS träffande om än drastiska uttryck[1] — »staldfodres til Nedslagtning» i så många deterministers skrifter, äfven MEINONGS[2]. Det är icke så alldeles utan, att MEINONG[3] gör sig skyldig till något liknande genom den andra synpunkt, som enligt honom skall fordra

1 *Begrebet "det Etiske"*: 74².

2 Jfr ofvan s. 62 not 1.

3 Samma gäller v. EHRENFELS (se ofvan s. 85 not 1).

värdets relativitet. Värdets nödvändiga relation till ett subjekt har redan vår inledning med allt eftertryck betonat[1], och efter KANTS dagar borde nämda samhörighet så tämligen vara »eine Selbstverständlichkeit», med hvilken man knappast behöfde syssla, om ej därtill gåfves anledning genom vissa »wunderliche Atavismen, wie sie gelegentlich unerwartet an's Tageslicht kommen»[2]. Blott alltför möjligt vore, att man icke finge tala om värden för ett absolut väsen. Och relativa subjekters värden måste väl nödvändigt från någon sida dela sina resp. subjekters relativitet. Människans relativitet bestrider heller ingen. Alla mänskliga värden vore sålunda relativa. Men denna relativitet synes lika obehöfligt att särskildt framhålla som alla värdens »egoistiska» karaktär enligt förhållandet, att en hvar dock blott begär, hvad som har värde för honom[3].

Vill man nu med rimlig betydelse för attributet »absolut» skilja på absoluta och relativa värden, skulle väl den första och naturligaste anknytningspunkten för sådan distinktion få sökas i den det mänskliga subjektets autonomi, hvaråt värdena kunde ge uttryck[4]. Denna uppfattning representera t. ex. LIPPS och SCHWARZ, som eftertryckligt häfda personlighetsvärdenas synpunkt. För MEINONG är sagda möjlighet afskuren därigenom, att han ej inom den emotionala sfären känner något analogon till evidensen inom den intellektuella[5]. Så till vida följer visserligen för honom äfven ur subjektets synpunkt alla mänskliga värdens relativitet. Men grunden härför vore mindre att söka i alla värdens nödvändiga relation

---

1 Jfr ofvan ss. 3 ff.

2 *U* 94.

3 *U* § 32 (jfr ofvan s. 33 not 1).

4 På förevarande punkt gör sig tydligen det inre sammanhanget gällande mellan frågan om värdenas relativitet, resp. absoluthet och frågan om deras subjektivitet, resp. objektivitet. Absoluta värden skulle äga den högsta formen af värdeobjektivitet. Jfr ofvan ss. 5, 28, 51 ff., 85.

5 Så äfven v. EHRENFELS dock mer hypotetiskt enligt hans uttalande (*V W Ph* XVIII: 78): "Wenn man nun — wie im Sinne unserer ethischen Theorie — einen solchen qualitativen Unterschied auf dem Gebiete des Fühlens und Begehrens entweder ganz leugnet, oder mindestens nicht zur Erklärung der ethischen Lebenserscheinungen heranzieht, so tritt man hierdurch — — der Annahme eines allgemeinen Moralgesetzes und eines in sich Guten entgegen."

till ett subjekt än i den beskaffenhet, han tillerkänner det mänskliga subjektet från dess emotionala sida. Förbiseendet häraf synes oss innebära ett omisskänneligt utslag af psykologism: subjektets synpunkt absorberar en annan och åberopas som afgörande, där afgörandet dock ligger hos denna andra synpunkt[1].

Enligt MEINONG vore »praktiska discipliner» de vetenskaper, »welche von Werththatsachen als solchen handeln»[2]. Det måste synas högst tvifvelaktigt, om denna uppfattning låter sig fasthålla inför det vidgade värdebegrepp, som ofvan blifvit antydningsvis ifrågasatt, då vi t. ex. talat om sanningsvärden och skönhetsvärden. Handlar en vetenskap om sanningsvärdena som sådana eller om skönhetsvärdena som sådana, lär den icke kunna betecknas som »praktisk». Vi tillåta oss emellertid nu bortse härifrån. Af anförda definition skulle otvifvelaktigt följa, att en allmän värdeteori blefve grundläggande för alla praktiska discipliner. Konsekvensen fordrar då, att MEINONGS allmänna värdebegrepp måste anses implicite åsyfta en grundläggning för hela den praktiska filosofien. I fråga om genomförandet af detta syfte har tidigare framgått, att bland problemer, som låta sig hänföra till den praktiska filosofien, har af MEINONG en sådan anknytning försökts blott för det moralisk-etiska problemet, icke för det rätts- eller religionsfilosofiska[3]. Men äfven det försök, som gjorts, låter oss ana, huruvida en praktisk filosofi öfver hufvud låter sig grunda på MEINONGS allmänna värdebegrepp eller icke.

Afgörande blir härvid i sista hand beskaffenheten af den erfarenhet, från hvilken man utgår. Vi ha därför icke nöjt oss med en uteslutande immanent kritik af MEINONGS värdeteoretiska åskådning, hvarvid den immanenta synpunkten ådagalagt sitt värde ej blott genom att afslöja brister i dess genomförande utan ock ofta genom att utpeka möjligheter till deras afhjälpande. I närmaste och naturligaste anslutning till den immanenta kritikens tankegång ha vi ock sökt fastställa de i vissa hufvudriktningar högsta prämisser, af

1 Jfr ofvan ss. 5—7.

2 *U* 85 (jfr ofvan s. 29 och not 3 till s. 57).

3 Jfr ofvan s. 60 not 1 och s. 149.

hvilka den meinongska värdeteoriens karaktäristiska gestalt kunde anses bero. På dessa prämissers hållbarhet vid sträng pröfning utifrån omedelbar empiri måste så till vida den meinongska värdeteoriens egen hållbarhet bero och därmed möjligheten att på den grunda en praktisk filosofi. Här och hvar ha också rent hypotetiska antydningar lämnats om hvilket inflytande det kunde utöfva på värdeteoriens gestaltning, om omedelbar empiri härvidlag fordrade andra prämisser än dem, hvarmed MEINONG opererar. Blott på den kritiskt viktigaste punkten ha vi funnit oss föranledda till kategorisk hänvisning på att en afvikelse i förutsättningar synes oss otvifvelaktigt fordrad af omedelbar empiri. Naturligtvis hade också häråt kunnat ges hypotetisk form. Vi ha emellertid äfven på denna punkt kunnat göra sådan anknytning till ett eller annat af MEINONG själf framhållet moment, att i grund och botten ingen för hans teori fullkomligt främmande måttstock blifvit lagd på densamma. Just denna punkt är af särskild betydelse för frågan om den praktiska filosofiens grundande på MEINONGS allmänna värdebegrepp.

Kan utifrån omedelbar och sträng empiri häfdas tillvaron af oersättliga och så till vida absoluta värden[1] — så-

---

1 Att så kan ske, synes mig äga ett visst stöd redan i v. EHRENFELS' afvikelser från MEINONGS ställning till spörsmålet. Liksom v. EHRENFELS ehuru själf determinist medger, att stridsfrågan mellan determinism och indeterminism icke är definitivt utagerad (jfr ofvan s. 62 not 1), ja t. o. m. påpekar att vissa erfarenhetsmässigt gifna former af skuldmedvetande och ånger kunde tänkas fordra viljans frihet (*S W* II § 37, speciellt ss. 207 ff.), tillstår han i samband med denna tänkbarhet, att man skulle kunna föranledas "zu der Annahme eines absoluten Moralgesetzes und — in Consequenz — absoluter Werte" (*S W* II: 208; jfr därsammastädes § 38 och *S W* I § 16 äfvensom *V W Ph* XVIII: 78 ff.). Själf kommer han dock äfven här till samma resultat som MEINONG men röjer en vidare och öppnare blick för sina förutsättningars hypotetiska karaktär, ett medgifvande från vår sida, hvarigenom ingenting afprutas på uppfattningen, att han som specifik värdeteoretiker står tillbaka för MEINONG. Hvad beträffar den af v. EHRENFELS själf fullföljda interpretationen af omedelbar psykologisk erfarenhet, kan jag emellertid icke finna, att han mer än MEINONG skulle ha beaktat oersättlighetsmomentet och dess innebörd. Och likväl borde gränsnyttebegreppet, som af honom ojämförligt starkare framhållits, ha lagt den synpunkten rätt nära. Hans ställning till frågan är helt och hållet — dock naturligtvis indirekt som oppositionell — be-

dana som personlighetsvärdena — måste dessa ovillkorligen framför ersättliga och därigenom relativa värden komma att utgöra ett föremål för filosofi. I den mening något kan fattas som absolut, måste det nämligen enligt filosofiens af ålder medgifna riktning på det absoluta ligga henne närmare än det ur samma synpunkt relativa. Åtminstone hypotetiskt men enligt vår uppfattning äfven kategoriskt gäller det nu, att MEINONGS värdeteori i sin gifna form utestänger sig själf från de värden, som genom sin oersättlighet röja ett moment af absoluthet, personlighetsvärdena. Naturligtvis sammanhänger härmed det tillbakasättande af individualitetens moralisk-etiska betydelse som vi hos MEINONG konstaterat, och som går snörrätt mot utvecklingens afgjorda riktning för vetenskapen i fråga. Äfven andra brister i hans moralisk-etiska tillämpning af sin värdeteori torde häri ha sin egentliga rot. Genom att icke erbjuda en adäkvat synpunkt för personlighetsvärdenas bedömande och begripande förfelar sålunda MEINONGS allmänna värdeteori syftet att ge en grundläggning äfven för filosofien som praktisk disciplin. Vore den härigenom utan all betydelse för den praktiska filosofien?

Så till vida som filosofien under sina synpunkter indrager äfven det relativa just som relativt, kunde onekligen den meinongska värdeteorien få afsevärd betydelse för henne. Bristerna oförnekade torde därvidlag en aktningsvärd rest af hållbar substans återstå. Aktuell blefve nämda betydelse i samma mån det gäller, att relativiteten är brytningspunkten i vår tids filosofi[1]. Och för den praktiska filosofiens anknytning till det lefvande lifvets uppgifter erbjuder MEINONGS värdeteori högst beaktansvärda synpunkter. Hur föga etiskt, hur rent af oetiskt t. ex. det värdebegrepp må vara, som låter

---

stämd af BRENTANOS utföranden (skriftliga och muntliga), där sagda oersättlighetssynpunkt icke som sådan kommit till synes. I dem ser han nämligen "die einzige logisch consequente, in sich widerspruchsfreie Durchführung der Annahme eines an sich Guten und eines streng allgemeinen Moralgesetzes" (*V W Ph* XVIII: 78, jfr 86 och *S W* I: 43). Som v. EHRENFELS medgifver (*S W* I: 50), kommer då till sist allting an på beskaffenheten af omedelbar erfarenhet, dess tolkning och förklaring.

1 Man beakte SAHLINS universitetsprogram öfver detta tema.

så att säga tillgång och efterfrågan bestämma värdet af människans sedliga beskaffenheter — när det etiska värdet en gång fastställts, är denna sekundära synpunkt betydelsefull nog. Af densamma beror i hög grad, hvar angreppspunkterna böra sökas för de etiska idealens införande här eller där. Mutatis mutandis gäller det sagda äfven om rättsliga och religiösa idealers värden. Socialpädagogiskt, att så säga, ansluter sig ett värdebegrepp af den art som MEINONGS naturligt nog till idealvärdenas synpunkt. Och härigenom får detsamma äfven ett slags närmare samhörighet med evolutionsvyerna, medan idealvärdenas tenderar utöfver dessa[1].

1 Jfr ofvan ss. 13 f.

ÅBEROPAD LITTERATUR:

ALEXANDER, S., The Idea af Value. I *Md* N. S. I.

BENTHAM, J., An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Oxford 1879.

BOSTRÖM, CHR. JAC., Föreläsningar i religionsfilosofi. Upptecknade och utgifna af S. RIBBING. Stockholm 1885.

BRENTANO, F., Psychologie vom empirischen Standpunkte I. Leipzig 1874.

———, Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis. Leipzig 1889.

COHN, H., Die subjektive Natur des Werthes. Berlin 1899.

COHN, J., Beiträge zur Lehre von den Wertungen. I *Z Ph* CX.

CORNELIUS, H., Psychologie als Erfahrungswissenschaft. Leipzig 1897.

Dritter internationaler Congress für Psychologie in München. München 1897.

EDGEWORTH, F. Y., Mathematical Psychics. An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences. London 1881.

v. EHRENFELS, CHR., Entgegnung auf H. SCHWARZ' Kritik der empiristichen Willenspsychologie und des Gesetzes der relativen Glücksförderung. I *V W Ph* XXIII.

———, Fühlen und Wollen. Wien 1887.

———, Metaphysische Ausführungen im Anschlusse an EMIL DU BOIS-REYMOND. Wien 1886.

———, System der Werttheorie I, II. Leipzig 1897—8. Citeras *S W*.

———, Von der Wertdefinition zum Motivationsgesetze. I *A S Ph* I.

———, Werththeorie und Ethik. I *V W Ph* XVII—XVIII.

———, de not 3 till s. 13 omnämda uppsatserna i Politisch-Anthropologische Revue I—II och Annalen der Naturphilosophie III.

EISLER, ROB., Studien zur Werttheorie. Leipzig 1902.

ERDMANN, B., Logik I. Halle a. S. 1892.

GIDE, CH., Nationalekonomiens grunddrag. Öfversatt och delvis bearbetad af G. SCHAUMAN och A. v. CHRISTIERSON. Helsingfors 1899.

v. HARTMANN, E., Der Wertbegriff und der Lustwert. I *Z Ph* CVI.

HEGEL, G. W. F., Werke XIII². Berlin 1840.

v. HELMHOLTZ, H., Handbuch der Physiologischen Optik². Hamburg 1896.

HILLEBRAND, F., Die neuen Theorien der kategorischen Schlüsse. Wien 1891.

HØFFDING, H., Det psykologiske Grundlag for logiske Domme. København 1899.

———, recension i *G G A* 1896 af MEINONG, Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werth-Theorie.

———, recension i *G G A* 1900 af v. EHRENFELS, System der Werttheorie.

HÖFLER, A., Logik. Wien 1890.
————, Psychologie. Wien 1897.
JEVONS, W. STANLEY, The Theory of Political Economy[3]. London 1888.
JODL, F., Jahresbericht über die Erscheinungen der Ethik aus den Jahren 1894, 1897 und 1898. I *A S Ph* I, VII.
JOËL, K., Philosophenwege. Berlin 1901.
KANT, I., Grundlegung zur Metaphysik der Sitten.
KRAUS, O., Zur Theorie des Wertes, eine BENTHAM-Studie. Halle a. S. 1901.
KREIBIG, J. C., Psychologische Grundlegung eines Systems der Wert-Theorie. Wien 1902.
KROMAN, K., Begrebet "det Etiske". København 1903.
KRUEGER, F., Der Begriff des absolut Wertwollen als Grundbegriff der Moralphilosophie. Leipzig 1898.
————, Ist Philosophie ohne Psychologie möglich? München 1896.
LILJEQVIST, E., Inledning till psykologien. Göteborg 1899.
LIPPS, TH., Die ethischen Grundfragen. Leipzig 1899.
LOTZE, H., Kleine Schriften III. Leipzig 1891.
————, Mikrokosmus II[3]. Leipzig 1878.
MACKENZIE, J. S., Notes on the Theory of Value. I *Md* N. S. IV.
MEINONG, A., Abstrahiren und Vergleichen. I *Z Ps* XXIV.
————, Beiträge zur Theorie der psychischen Analyse. I *Z Ps* VI.
————, Hume-Studien I, II. Wien 1877, 1882.
————, Phantasie-Vorstellung und Phantasie. I *Z Ph* XCV.
————, Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werth-Theorie. Graz 1894. Citeras *U*.
————, Ueber Annahmen. I *Z Ps* som Ergänzungsband II. Leipzig 1902. Citeras *A*.
————, Ueber Begriff und Eigenschaften der Empfindung. I *V W Ph* XII.
————, Ueber die Bedeutung des WEBER'schen Gesetzes. I *Z Ps* XI.
————, Ueber Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältniss zur inneren Wahrnehmung. I *Z Ps* XXI.
————, Ueber philosophische Wissenschaft und ihre Propädeutik. Wien 1885.
————, Ueber Werthaltung und Wert. I *A S Ph* I.
————, Zur Psychologie der Komplexionen und Relationen. I *Z Ps* II.
————, recension i *G G A* 1892 af HILLEBRAND, Die neuen Theorien der kategorischen Schlüsse.
MENGER, C., Grundsätze der Volkswirthshaftslehre I. Wien 1872.
v. PHILIPPOVICH, E., Grundriss der Politischen Oekonomie I[3]. Freiburg i. B. 1899.
REISCHLE, M., Werturteile und Glaubensurteile. Halle a. S. 1900.
RITSCHL, O., Ueber Werthurtheile. Freiburg i. B. 1895.
SAHLIN, C. Y., Om logikens uppgift. Upsala 1882.
————, Om brytningspunkten i vår tids filosofi. Upsala 1888.
SAXINGER, R., Ueber den Einfluss der Gefühle auf die Vorstellungsbewegung. I *Z Ps* XXVII.
SCHMIDKUNZ, H., Von den Werten. I Ethische Kultur VII.

SCHOPENHAUER, A., Sämmtliche Werke III. Leipzig u. å. (Reclam).
SCHWARZ, H., Das sittliche Leben. Berlin 1901.
————, Die empiristische Willenspsychologie und das Gesetz der relativen Glücksförderung. I *V W Ph* XXIII.
————, Glück und Sittlichkeit. Untersuchungen über Gefallen und Lust, naturhaftes und sittliches Vorziehen. Halle a. S. 1902.
————, Grundzüge der Ethik. Leipzig u. å. (Schnurpfeils Wissenschaftliche Volksbibliothek).
————, Psychologie des Willens. Zur Grundlegung der Ethik. Leipzig 1900.
SIMMEL, G., Philosophie des Geldes. Leipzig 1900.
STAUDINGER, F., Empirische und rationale Methode in der Philosophie. Dargelegt an einer Besprechung von EHRENFELS, System der Werttheorie. I *A S Ph* VII.
UEBERWEG-HEINZE, Grundriss der Geschichte der Philosophie III:1[8]. Berlin 1897.
v. WIESER, F., Der natürliche Werth. Wien 1889.
————, Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirthschaftlichen Werthes. Wien 1884.
WINDELBAND, W., Geschichte der Philosophie[2]. Tübingen 1900.
————, Präludien[2]. Tübingen 1903.

Rättelser:

Sid. 27 rad 2 uppifrån står: lust, läs lust-.
„ 46 „ 5 „ „ in des, läs: indes.
„ 49 „ 6 „ af not 3 står: homogenitet, läs: homogeneitet.
„ 60 „ 13 „ står: innebära, läs: innebär.
„ 77 „ 8 nedifrån af öfversta noten står: *zur*, läs: *Zur*.
„ 111 „ 2 uppifrån står: Begerungsgefühlen, läs: Begehrungsgefühlen.
„ 116 „ 12 nedifrån utgår kommat framför "åtminstone".
„ 122 „ 13 uppifrån står: Nichteixistenz, läs Nichtexistenz.
„ 124 „ 6 nedifrån står: unterschied, läs: Unterschied.
„ 126 „ 13 uppifrån af noten står: om, läs: som.
„ 167 „ 4 uppifrån af not 2 står: synpukters, läs: synpunkters.
„ 191 „ 2 uppifrån af not 4 har framför det sista "existirt" ett "nicht" utelämnats.

NYA GOTLÄNDSKA STUDIER

AF

HUGO PIPPING

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1904

Nya gotländska studier.

Fgot. ai = alltid.

I G. L. s. 27, rad 3 nedifrån läser Schlyter *latj at meli a milli*, men anmärker i en not till ordet *a*: »Lineola addita est, ut legi posset *ai*». Det förefaller mig, att man ej gärna kan undgå att läsa *ai*, om också *i*-pricken råkar fattas[1]. Sammanhanget förbjuder emellertid att här antaga en negerad sats, och det gäller därför att om möjligt förklara ordet *ai*, utan att tillskrifva det betydelsen *ej*, som det eljes alltid har i G. L.[2] En nyttig vink ger här cod. B, där frasen lyder *lati ē atmelj at millan*. Det förefaller ytterst sannolikt, att fgotl. vid sidan af adv. *e*, alltid (= fisl. *æ*), haft ett likbetydande *ai* (= fisl. *ei*). Likasom i fisl. både *æ* och *ei* betydde dels *alltid*, dels *icke*, har det väl i fgotl. funnits en tid, då både *e* och *ai* hade denna dubbla funktion[3]. Längre fram inträdde en differentiering, sålunda att *e* öfvertog betydelsen *alltid*, *ai* betydelsen *icke*. Det sista spåret af promiscuitetsstadiet finna vi på det nyss citerade stället, där cod. A har *ai*, cod. B *e*, och betydelsen i båda fallen är = *alltid*.

Skrifningen *at millan* i cod. B beror tvifvelsutan på inflytande från det föregående *at melj*. *Millan*, *milli*, *millum* etc. pläga stå absolut eller föregås af prep. *a* eller *i*, men icke af *at*.

---

[1] I ordet *milli* fattas åtminstone den ena *i*-pricken. Af den andra synas på sin höjd svaga spår.

[2] Om fgotl. *ai* och dess ekvivalenter i andra nordiska språk, se *Läffler*, Nordisk Tidskr. f. Fil. N. R. V, s. 79, isht not 2.

[3] Fsv. *e* (= fisl. *ei* och fgotl. *ai*) betydde dels *alltid*, dels *icke*. Fsv. *æ* (= fisl. *æ* och fgotl. *e*) betydde *alltid*.

Fgotl. *ambætnu.

I »Forngutnisk ljudlära» s. 5, noten, anmärker Söderberg: »Tecknet *æ* förekommer *en* gång, men blott såsom grafisk beteckning för *a* i ordet *ambætnu* (dat. sing.) 2 : 3; jfr *ambatn* 6 : 5. Noreen i Ark. VI s. 383 söker gifva en förklaring af omljudet i *ambætnu*, men yttrar sig ej alls om den oväntade skrifningen med *æ* (icke *e*) I Aschw. Gr. § 399, anm. 1, s. 299, har Noreen alternativt upptagit Söderbergs mening, men framhåller därjämte, att *æ* kan vara felskrifning för *e*.

Hvarken Noreen eller Söderberg synes hafva observerat, att Hadorph läser *ambatuu*. Hadorphs försmådda läsning återger emellertid bokstaf för bokstaf skriften i cod. A. Ett främmande föremål, som pressats in i membranen, har af Schlyter oriktigt uppfattats som en *æ*-hake. Af *æ* finnes icke ett spår, hvarken i detta ord eller eljes i hela handskriften.[1]

Handskriftens *ambatuu* måste naturligtvis emenderas och sannolikt till *ambatnu* (cod. B har *ambatn*).

Fgotl. *ertair.

På felläsning beror äfven den besynnerliga formen *ertair* (Schlyter s. 66 r. 14, Noreen, Aschw. Gr. § 311, anm. 3, s. 240), som skapats af Hadorph och vidmakthållits af alla följande utgifvare utom Säve (Gutn. Urk. 21: 13), som utan motivering läser *ertaugar*. Cod. B har här *Ertaug'r*, cod. A alldeles tydligt *ertau* med en efterföljande punkt.[2] Utan tvifvel har man här att läsa *ertaug[a]r*. För att förstå huru felläsningen *ertair* varit möjlig, behöfver man blott kasta en blick på Schlyters Tab. I, ordet *ir* på tredje raden. Om man tager bort *i*-pricken, ser ordet *ir* ut som ett *u* med en punkt efter. Omvändt har ett *u* med en punkt efter starkt tycke af ett *ir* med bortglömd *i*-prick. Skrifvarens punkter likna ofta *r*-slängar mycket mera än som framgår af Schlyters facsimile.

---

[1] Jag ser naturligtvis bort från de anteckningar, som gjorts af yngre hand.

[2] Bl. 28 [Schlyter s. 58, rad 14 och 18] står *er* med en efterföljande punkt i stället för *ertaug[a]r*. På båda dessa ställen uppfattar Schlyter punkten som ett förkortningstecken. Jfr. sid. III i Schlyters företal.

Fgotl. huar — huer.

I inledningen till sina »Gutniska Urkunder» framhåller Säve (sidd. VIII—X), att de pronomina, som svara mot fisl. *huárr*, *huerr*, icke hållas strängt åtskils i de yngre partierna af cod. A (Guta saga och kapp. 62, 63, 65 i lagen), »under det att denna förvexling är högst sällsynt i alla de föregående kapitlen».

Till styrkande af detta sistnämnda påstående kunna följande fall åberopas:

A. Former af pron. *huar* med betydelsen *hvardera* (ingendera, hvilkendera) *af två* (citaten ange sida och rad hos Schlyter): 10:20, 14:5, 14:6, 19:3, 22:16, 23:5, 23:12, 27:3, 30:3, 30:13, 31:20, 32:22, 36:22, 39:19, 40:18, 41:15, 41:16, 46:14, 47:6, 48:16, 49:2, 50:7, 52:11, 55:2, 57:14, 60:11, 62:9, 62:11, 77:9, 83:14. (Summa 30 fall).

B. Former af pron. *huer* med betydelsen *hvar och en* (ingen, hvilken) *af flere*, samt af adv. *huergi(n)*, *huert:* 7:11, 7:16, 8:3, 9:11, 10:15, 11:3, 11:6, 13:7, 20:25, 23:13, 24:14, 34:6, 34:21, 35:12, 35:15, 36:9, 37:8, 38:5, 38:7, 38:10, 38:11, 39:3, 39:8, 39:24, 41:13, 41:17, 42:11, 43:3, 43:4, 43:13, 44:20, 45:1, 46:7, 47:4, 47:5, 48:8, 49:11, 49:18, 50:17, 51:18, 52:4, 57:21, 59:14, 59:22, 60:1. 60:3, 60:6, 60:10, 60:15, 60:20, 63:1, 63:5, 63:13, 63:16, 64:20, 65:24, 67:5. 67:17, 68:19, 71:9. 71:19, 72:6, 72:20. 73:6, 76:14, 76:19, 76:22, 78:18, 81:2, 82:18, 83:6, 83:20, 84:4, 84:6, 84:9, 84:16, 85:16, 86:8, 86:13, 86:16, 87:4, 87:11, 87:15, 88:7, 89:2, 91:3. (Summa 86 fall).

Då Säve säger, att förväxling af *huer* och *huar* är »sällsynt» i lagens äldre kapitel, menar han gifvetvis, att en dylik förväxling i alla händelser förekommer. I själfva verket har han på ett ställe i sin text (18:36 = Schlyter 59:6) ändrat *huarum* till *huerium*. Men denna ändring är öfverflödig. Man kan låta formen *huarum* stå och gifva den samma betydelse, som den har på öfriga ställen i detta afsnitt af lagen, och får dock fram en fullt begriplig mening. Förbudet för flere än två personer att åka på en och samma vagn suppleras därvid med en antydan om, att *blott två vagnar* borde förekomma i ett bröllopståg. Denna begränsning af lyxen står i full öfver-

ensstämmelse med andra reglementeringar af seder och bruk, som omtalas i kapitlen 24 och 65.

Läsarten *hwariom* i cod. B (som har *-war-* till öfverflöd, där cod. A har *-uer-*) utgör intet stöd för Säves emendation. Ty samma cod. B har *huario* svarande mot *huaru* i cod. A på ett ställe (22 : 16), där *huaru* ovedersägligen har betydelsen *hvardera af två*.

Formen *huargum*[1] (Schlyter 61 : 19) lämnas af Säve orörd Schlyters öfversättning *aldrig*[2], samt hans i glossaret till G. L. och i ordboken till lagsamlingen meddelade hänvisningar gifva vid handen, att han betraktar[3] *huargum* som en variant af fisl. *huergi(n)*, fsv. *huarghi(n)*, fgotl. *huergi(n)* [= ingenstädes, ingalunda, aldrig]. Men ett **huergum* eller **huargum* med denna betydelse är eljes icke belagdt.[4] För min del tror jag, att *huargum* är dat. sg. m. af pron. *huargi* = fisl. *huárgi*. Sammanhanget är följande. Då två män tvista om en skog, föreskrifves två slags bevisning *ligs vitni* och *ortar vitni*. *Ligs vitni* anses betyda »bevisning af grannarne». Sedan stadgas: *an af þaim sum mest . a . schal fysti til aiz at ganga . wil hann ai . miþ aiþi vitna . þa dugin* (cod. B: *dugi*) *hans vitnj huargum*. Orden *an af þaim sum mest a* kunna icke syfta på någondera af de tvistande parterna, ty då skulle det säkerligen heta *þann sum maira a*, utan de afse tydligen den störste jordägaren bland de grannar, hvilkas vittnesmål skulle åberopas. Ville han ej gå ed, gällde föreskriften: *då duge hans vittnesmål för ingendera parten*.

Sedan *huarum* (59 : 6) och *huargum* (61 : 19) förts till pron. *huar, huargi* = fisl. *huárr, huárgi*, återstår *intet* fall i lagens äldre kapitel, där man kunde tala om en förväxling af *huer* och *huar*.

---

[1] Cod. B har *hwargom*.

[2] Den tyska öfversättningen har *nicht*, den danska *inthit eller inginstedz*.

[3] Så göra äfven Rydqvist (Sv. spr. l. II 528 och V 142) och Noreen (Aschw. Gr. § 472, anm. 5.)

[4] Som stöd för Schlyters uppfattning torde man knappast kunna åberopa den enligt Söderwall sannolikt felskrifna formen *hwarīō* M. B. 2 : 203. Se Söderwalls ordbok under rubr. *hvarghin*.

I tilläggskapitlen i cod. A förekomma tre fall af *huar* = fisl. *huerr* (89 : 17, 90 : 2, 93 : 8). Emedan *vera* i samma afsnitt af handskriften ersättes af *vara*, och *verþa* af *varþa* (Säve s. X) anser jag, att företeelsen beror hvarken på förväxling af *huer* och *huār* eller på utjämning inom paradigmet *huer*[1], utan på en ljudlagsenlig öfvergång *huer*>*huăr*[2]. Detta *huăr* sammanföll i skrift med *huār*, men därmed är icke sagdt, att orden sammanföllo i *tal*. Sannolikt kunde skillnaden dock icke länge upprätthållas. På ett verkligt sammanfall tyda formerna *hwariom* och *huario* i cod. B, som svara mot *huārum* (59 : 6) och *huāru* (22 : 16) i cod. A.

Fgotl. linda gyrt och gyrþlu gyrt.

I G. L. (Schlyter s. 47) finnes en omskrifning af begreppen *man* och *kvinna*, som grundar sig på könens olika klädsel. En man kallas *linda gyrtr*, d. v. s. omgjordad med en *lindi*, en kvinna åter *gyrþlu gyrt*, d. v. s. omgjordad med en *gyrþla*. Schlyter har emellertid i sin öfversättning, sitt glossar och sin ordbok omkastat dessa benämningar och detta icke af förbiseende utan med full öfverläggning. I betraktande af den stora vikt, som ju alltid måste fästas vid Schlyters ord, torde det vara nödvändigt att underkasta frågan en uttömmande diskussion.

Med hänsyn till frågans rent grammatikaliska sida må det till en början framhållas, att orden *oc ir cumit vndir tua linda gyrta* (rad 8—9) i och för sig bevisa, att män här afses, ty vore det fråga om kvinnor, skulle det ovillkorligen heta *tuar linda gyrtar*. I samma riktning pekar äfven formen *þriþia* (acc. sg., rad 10 och 12), icke *þriþiu*.[3] Schlyter antager, att *linda gyrt* betydde kvinna, och det maskulina *linda gyrtr* bröstarfvinge

[1] Härmed vill jag icke förneka möjligheten af, att utjämning inom paradigmet *huerr* (Noreen, Aisl. Gr. § 464 : 3; Brate, Ä. Vml. lj. s. 1) samt inverkan af *huárr* (genom förmedling af det kortvokaliska *huađarr*?) gjort sig gällande på annat håll.

[2] Att en ljudlagsenlig öfvergång *-uær-* > *-uar-* i *någon* utsträckning ägt rum i fsv. torde få anses sannolikt. Om detta invecklade problem se Noreen, Aschw. Gr. § 117 anm. och den därstädes förtecknade litteraturen.

[3] Jfr dock Noreen, Aschw. Gr. § 491, anm. 1.

(af likgiltigt kön) till en kvinnlig arftagerska. Men, som kändt, användes icke mask. utan neutr. för att beteckna blandadt kön. Och det vore besynnerligt, om en man kunde få ett kvinnligt epitet, därför att hans mor råkat ärfva jord.

Synnerligen viktig är ordningsföljden mellan orden *huart sum heldr sei linda gyrt. eþa gyrþlu.* Ty i sammanställningar af man och kvinna nämndes på den tiden mannen vanligen först.

Den danska versionen af lagen (Schlyter s. 189) lämnar ingen ledning vid afgörandet af frågan, ty *linda gyrt* återges med *bleer suefft* och *gyrþly gyrt* med *giordet.*

I den tyska öfversättningen (s. 133) står *mannes namen* för *linda gyrt(a)* och *vrouwen namen* för *gyrþlu (gyrt).*

Hadorph öfversätter *linda gyrt. eþa gyrþlu* med *Mankön eller Qwinkön*, men strax därefter återger han *tua linda gyrta* med *twenne Qwinnkön.*

Ihre i sitt Glossarium Suiogothicum säger under rubr. *garland:* »*Ceterum linda etiam omme genus cinguli denotat, inprimis, quo se succingebant virgines veterum*», men öfversätter orden *huart sum heldr sei linda gyrt. eþa gyrþlu* med: *seu mas fuerit, seu femina.* Under rubr. *linda* säger han: *Usurpatur tam de vitta Sacerdotum — — — quam de cingulo virili* och hänvisar för den sednare betydelsen till föreliggande kapitel i G. L.

Schildener öfversätter *linda gyrt(a)* med *Männer, männliche Erben* och *gyrþlu (gyrt)* med *weibliche Erben.*

I Fritzners ordbok II, s. 531 b finnes en hel rad af citat, som visa, att *lindi* användes af män. Likaså nämnes *lindi* som mansplagg i Norg. g. Love II, s. 271. Gudmunsson i Pauls Grundriss III, s. 445 räknar åter *lindi* till kvinnodräkten.

Facit af dessa delvis motsägande uppgifter synes blifva, att *lindi* ofta, ja kanske företrädesvis, betydde *mansbälte.* Och hvad G. L. beträffar, tvekar jag ej att beteckna Schlyters öfversättning af *linda gyrt(a)* och *gyrþlu (gyrt)* som oriktig. Jag stöder mig härvid främst på den grammatiska konstruktionen, på ordningsföljden mellan *linda gyrt* och *gyrþlu (gyrt)*, samt på den tyska versionen.

Schlyter, som väl i någon mån var påverkad af Hadorphs öfversättning, motiverar sin omkastning af ordens betydelse

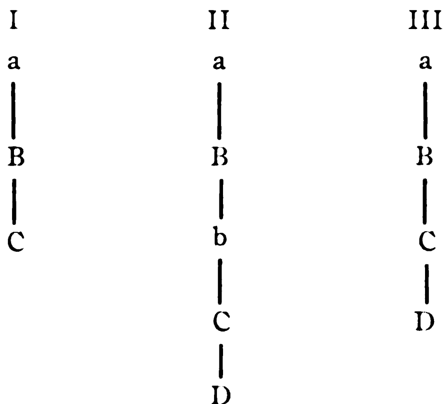
med sammanhangets förmenta kraf. För min del tror jag, att Schlyter skadat sammanhanget med sin godtyckliga ändring. Jag uppskrifver här nedan hela den ifrågavarande paragrafen och min tolkning, som jag anser för enklare än Schlyters, och som mycket nära ansluter sig till den tyska versionen.

Hafr erfilytia aign lutna. þa liautr huert siþan eptir annat .j. hueria quisl sum þet cumbr huart sum heldr sei linda gyrt. eþa gyrþlu e miþan bloz ir til. § Þa en gangs bloþ alt. oc ir cumit vndir tua linda gyrta. oc ocumit vndir þriþia þa liautr atr .j. garþ sama sum yr war cumit. § Þa en cumit ir vndir þriþia. oc iru allir þrir eptir sic. þa steþz þar quert .j. garþi sum .j. ier cumit þau et gangis.

Har arftagarinna ärft jord, så ärfves densamma i tur och ordning af hennes ättlingar — män eller kvinnor — i huru många led som helst, så länge bröstarfvingar finnas. Saknas sådana, och har jorden gått i arf till två manliga ättlingar [af den förstnämnda kvinnan], *men icke till en tredje, så ärfves den åter af den släkt, från hvilken den var kommen. Men har den gått i arf till en tredje* [manlig ättling], *och äro alla tre å rad, då stannar den kvar i den släkt, till hvilken den öfvergått, äfven om bröstarfvingar saknas.*

Jag skall belysa min tolkning med ett par exempel. Kvinnan *a* har ärft en jordlott. Hennes afkomlingar i rätt nedstigande led kunna grupperas förslagsvis på följande sätt:

[Jag betecknar män med stora bokstäfver och kvinnor med små].

Fallet I. Om *C* dör utan bröstarfvingar, återgår *a*'s arfvejord till den släkt, från hvilken den kommit, emedan den ägts endast af två manliga ättlingar af *a*.

Fallet II. Om *D* dör utan bröstarfvingar, återgår jorden äfven, emedan de tre manliga ättlingar af *a*, som ägt den, ej följt omedelbart efter hvarandra *(eptir sic)*.

Fallet III. Vare sig *D* efterlämnar bröstarfvingar eller ej, ärfves jorden af hans närmaste släktingar, ty den har ägts af tre män *á rad*, som alla varit ättlingar af *a* i rätt nedstigande led.

Fgotl. *staþ = strand.

I G. L. kap. 36 (Schlyter 76 : 23) läses *at staþum* = vid stranden. Cod. B har *at stadum*. Schlyter uppför i sitt glossar formen *staþum* under det maskulina *staþr (stcþr)*. Att detta är oriktigt, har uppvisats af Bugge (N. Tidskr. f. Fil. N. R. III, s. 269), som i *staþum* ser en form af det ord, som i fisl. heter *stǫð* f, pl. *stǫðuar*, och betyder landningsplats. Många skäl tala för Bugges mening, bl. a. den omständigheten, att fisl. *stǫð* gärna användes i pluralis, äfven där fråga är blott om en strand.[1] Vid sidan af Bugges förslag kan dock äfven ett annat göras. I gotiskan finnes som bekant en neutral(?) a-stam **staþ*, *-þis* med betydelsen strand. Jag ser intet hinder för att med hvarandra identifiera fgotl. och got. **staþ* = strand. I sin snillrika uppsats om Etelhem-inskriften (Norges Indskr. m. d. ældre Runer s. 148—158) har Bugge ju påvisat en hel serie anmärkningsvärda öfverensstämmelser mellan gotländskans och gotiskans ordförråd.

Fgotl. *tīa = tå.

I glossaret till G. L. och äfven i ordboken till hela Corpus Iuris upptager Schlyter ett ord *þa* f. med betydelsen *tå* och anmärker, att en felskrifning för *ta* föreligger. En granskning af texten visar emellertid, att ordet *tå* i fgotl. hette hvarken *þa* eller *ta*.

---

[1] Jfr Söderberg. Forngutn. ljudlära s. 9, not 2, samt citaten i Fritzners ordbok III, s. 591.

Den passus, som gett anledning till Schlyters missuppfattning, återfinnes i hans utgåfva sidd. 38--39. Redan vid genomläsning af Schlyters öfversättning finner man en inre motsägelse, som visar, att antingen en textkorruption eller en feltolkning eller båda delarna måste föreligga. Öfversättningen lyder:

§ 12. Om häls- eller nacksena är söndrig, då bötes med två marker silfver. § 13. För tå bötes ock med två marker penningar, om hon är af.

Själfmotsägelsen är alltför tydlig, för att behöfva påpekas.

En sorgfällig jämförelse mellan de båda handskrifterna löser emellertid alla svårigheter. Jag meddelar här, skrifna under hvarandra, de båda bevarade texterna och börjar ett stycke före det nyss citerade stället, emedan de föregående raderna lämna nyttiga vinkar.

{cod B: ta ier Byt at ij. M*arcum*. S*ilffs* § Tha en mader
{cod A: *þa ir byt at ij marc*um — — — — —

{cod B: ier lester at gangfempni ella runfempni, ta
{cod A: — — — — — — —

{cod B: ier Byt at ij. M*arcum* S*ilffs* § Tha en suder
{cod A: — — — — — *silfs* § *Þa en sundr*

{cod B: ier tân hels ella nacka, ta ier — Byt at
{cod A: *ier þan hels eþa nacca þa ir oc byt at*

{cod B: ij. M*arcum*. Silffs. § Thia hwarion ier Byt
{cod A: *ij M*arcum — — — — — —

{cod B: at ij. M*arcum* pen*ninga:* en haan aff ier
{cod A: — — — *pennj*n*ga. en han af ir*

Det förefaller mig alldeles otvifvelaktigt, att den, som skrifvit cod. A, hemfallit åt det vanliga felet att hoppa från ett ord till ett likalydande, som står någon rad nedanför. Två gånger å rad har han sprungit från ordet *marcum* till närmast följande ställe, där ordet förekommer. Fyller man luckorna med ledning af cod. B, blir meningen oklanderlig. I frasen *þa ir oc byt* etc. blir *oc* fullt motiveradt, emedan närmast föregående bötesbelopp äfvenledes är två marker silfver. Ordet

þa behöfver icke ändras till *ta.* Det har ingenting med nysv. *tå* att skaffa, utan är det vanliga adverbet *þa*, nysv. *då*

Ehuru det är uppenbart, att cod. A här har tvenne luckor, tyckes Schlyter fatta saken så, som skulle cod. B på det förra stället hafva gjort ett tillägg till urtexten [1]. På det sednare stället har Schlyter försökt komplettera cod. A med ledning af cod. B, men har därvid gått mycket olyckligt tillväga. I stället för att låta cod. A: *þa ir oc byt at ij M*arcum svara mot cod. B: ta ier Byt at ij. M*arcum*, har Schlyter ansett, att dessa sistnämnda ord öfverhoppats i A och har jämställt cod. A: *þa ir oc byt at ij M*arcum med cod. B: Thia hwarion ier Byt at ij. M*arcum*.

Om misstaget rättas, inses omedelbart, att cod. A har en lucka, just där ordet *tå* omtalas. Den fgotl. formen för ordet kan sålunda inhämtas endast ur cod. B, och där lyder den *thia.* Skrifningen med *th* beror säkerligen på en i cod. B ytterst vanlig förväxling af *t* och *th.*[2] Fgotl. **tia* går tillbaka på en grundform **teihōn* med ett annat afljudsstadium och annat stamslut än det, som förekommer i **taihō* (Noreen, Aisl. Gr. III §§ 54 : 1 och 74 : 2).

En afkomling af fgotl. **tia* är Fårömålets *teiå* (Noreen, Sv. Landsm. I, s. 343), en form, som Noreen — naturligt nog — fann öfverraskande, då han med Schlyter trodde, att ordet i fgotl. hette **ta.*

þaim eller þaun?

Schlyter i sin upplaga af G. L. s. 18, rad 7—8, läser *firi þaim*, medan Hadorph och Säve (Gutniska urkunder s. XXXII och 5) på motsvarande ställe hafva *firi þaun.* I cod. A står utan gensägelse *þaun.* Därtill kommer, att prep. *firi* i alla fullt analoga fall styr acc., och att *þaim* ytterst sällan användes som acc., i själfva lagen.[3] Schlyters läsning *þaim* är utan tvifvel föranledd däraf, att cod. B på motsvarande ställe har *fyri theim.*

---

[1] Jfr sid. 38, not 34.

[2] Ensamt på första sidan i lagen finner man följande sex fall af *th* för *t: Gutha, Ath, neytha, thro, witha, withnis.*

[3] I G. S. är *þaim* däremot den regelrätta formen för acc. pl. af pron. *þann.* Jfr Pipping. Gotl. St., s. 79—80.

Men i marginalen står *fyri thaim*, och *thaim* i cod. B är den regelbundna motsvarigheten till *þaun* i cod. A[1]. Schlyter har uppfattat orden i marginalen som ett tillägg[2], men de äro utan tvifvel menade som en rättelse.

Till tolkningen af G. L. kap. 20.

I cod. A, bl. 24 r (Schlyter s. 51 r. 4—5) läses: *þa liautr sun þairi þriggiu lutu meþ njþium*. Cod. B har på motsvarande ställe: *teiri tridio luto*. I anslutning till den danska öfversättningen (Schlyter s. 191) *da nyder sönen den tredie lod med slectin* emenderar Schlyter stället och läser: *þan þriþia lut*. Säve (Gutniska urkunder s. 15) har i sin text *þann þriþia lut*, men framställer i en not och i inledningen (s. XXV) med tvekan konjekturen *þaira þriggia lutu*. Säves emendation är mindre ingripande än Schlyters och icke oantaglig[3]. Enklast synes det emellertid vara att acceptera läsningen i cod. B utan att ändra någonting annat än ortografien. Ställda i sammanhang med de närmast föregående satserna, få de omtvistade orden därvid följande lydelse:

— — *oc vitri þegar miþ scri[fan] .j. ctar manna scra þar til et þriar iru eptir sic allar gu[t]niscar. þa liautr sun þairi þri[þ]iu lutu meþ njþium*.

Öfversättning: — — *och bevise genast med anteckning i släkttaflan, att ända till tre [hans stammödrar*[4]*] efter hvarandra alla äro gotländska; då tager sonen till denna tredje* [den kort förut omtalade gotländska modern] *arf jämte [sina] släktingar.*

I noggrann öfverensstämmelse med cod. B har den tyska öfversättningen (Schlyter s. 135): *So erbet der son der dritten erbteil myt den negesten.*

---

[1] Jfr Schlyter s. XII. Pipping Gotl. St., s. 79.

[2] Jfr Schlyter s. 18, not. 75.

[3] Det synes mig mera öfverensstämmande med den vanliga ordföljden att föra genitivbestämningen *þaira þriggia* icke, såsom Säve vill, till *lutu*, utan till *sun*. Uttrycket *son till dessa tre* skulle då syfta på de tre stammödrar [Schlyter skrifver oriktigt *förfäder*, se nedan] af äkta gutnisk härkomst, som just förut omtalats. Hadorph öfversätter: tå niuter deras Son trenne låtter medh Slächten.

[4] Schlyter skrifver eget nog *förfäder*, trots det feminina genus hos orden *þriar — — allar gutniscar*.

Det nu diskuterade stället förefaller mig viktigt både ur språklig och rättslig synpunkt.

Den äfven från andra ställen i G. L. bekanta pronominaländelsen *-ri[r]* i g. sg. f. står här utan en föregående prep. *til*, hvilket försvagar Noreens med tvekan framställda argumentering i Aschw. Gr. § 454. anm. 2.

Min på cod. B och den tyska öfversättningen stödda tolkning tyder på en vidsträcktare arfsrätt för oäkta söner än Schlyters öfversättning gett vid handen.

Angående acc. pl. *lutu* må ännu anmärkas, att den är rätt ymnigt belagd såsom hörande till ett plur. tantum *lutir* = *arf*, *gods*. Med det ofvan citerade stället må jämföras: 29: 19, 47: 15, 49: 20, 50: 19 samt 50: 6, där cod. A visserligen har *luta* (af ett svagt mask **luti*) men B har bevarat formen *lutu*.

I betydelsen *lott, del* heter *lutr* i acc. pl. *luti* (62: 7). Säve, som ej observerat den olika betydelsen af formerna *lutu* och *luti*, ändrar *luti* till *lutu*. Till försvar för Säves förfaringssätt kan anföras, att den fras, i hvilken formen *luti* ingår, i cod. A är tillagd i marginalen och enligt Schlyter härrör af yngre hand. Men om man observerar, att cod. B lika strängt som cod. A iakttager skilnaden mellan *lutu (luto)* och *luti*[1], förlorar detta argument något af sin kraft.

Obestämda artikeln i G. S.

Bland olikheterna mellan språket i G. L. och G. S. förtjänar framhållas, att obestämda artikeln, som icke anträffas i lagen, förekommer i sagan. Jfr Schlyter s. 95: *Vtan foru .j. aina oy wiþr aistland sum haitir dagaiþi. Oc bygþus þar firir Oc gierþu burg aina sum enn synis.*

En konjektur till G. S. kap. I.

I Guta saga (Schlyter s. 95, rad 13—14) är texten korrumperad. Där läses: *Oc hugþi at ai miþ ann manaþr wari.* Schlyter föreslår en våldsam ändring: *Oc hugþi at ai maira þan ann manaþr wari.* Jag tror, att urtexten haft: *Oc hugþ*

[1] *lutu* 14 v 2, 26 r 6, 26 r 11, 26 v 6, *luto* 27 r 2, *luti* 35 r 10. Genom felskrifning står *lut* för *lutu* 25 r 1.

at ain niþ ann manaþr wari, hvilket öfversättes: »Och mente, att ett nedan var lika med en månad». Formen *niþ* uppfattar jag som fem. sg. snarare än som n. pl.; jfr *niþar* rad 16.

Ofvanstående konjektur har med mitt begifvande upptagits af Noreen i hans Altschwedisches Lesebuch, 2. upplagan.

Nasalförkortningar i cod. A af G. L.

Redan det facsimile af en half sida i cod. A. af G. L., som Schlyter meddelar i Tab. I, visar, jämfördt med sid. 7 i texten, att Schlyter ej aktat nödigt angifva[1], när en nasal är utskrifven i hdskr. och när den är återgifven med förkortningstecken. Då förhållandet emellertid ej finnes omnämndt i inledningen till Schlyters edition, torde det hafva undgått de flesta läsare. Jag observerade det i hvarje fall icke, förrän jag begynte studera själfva handskriften.

Åtminstone beträffande ett ord torde Schlyters underlåtenhet att beteckna nasalförkortning hafva ledt forskningen på villospår.

Både i Urg. Lautl., s. 159 och i Aschw. Gr., § 416. anm. 7, s. 317, diskuterar Noreen den form *hanna*, som läses hos Schlyter s. 40, rad 1—2 nedifrån. Cod. B har på motsvarande ställe *hana*. Cod. A har *hāna*. För min del är jag öfvertygad om, att den, som skrifvit cod. A, af misstag tecknat nasalen två gånger, dels med vanligt *n*, dels med förkortningstecken[2].

I Aschw. Gr., s. 390, säger Noreen om n. sg. f. af 3 pers. pron. »Agutn. steht in G. auffallender weise 5 mal *hann* (wie im m.) gegen sonstiges *ha(a)n*.»

På ett af de felaktiga ställena (bl 21 r, Schlyter s. 45: 13) har cod. A *hān*, sålunda en felskrifning af enahanda art som den nyss diskuterade. I de öfriga fallen kan urtexten hafva haft en liknande felskrifning. För öfrigt synes det mig snarast underligt, att skrifvaren ej oftare förväxlat mask. och fem. af detta pronomen. Mask. skrifves *han(n)*, och fem. *ha(a)n*, och det fordras ett strängare aktgifvande på innehållet, än en skrif-

[1] Ett enstaka undantag bildar ordet *fram*, sid. 60:8.

[2] Om ett citat af år 1678, där tuppen kallas »Hannen», se Tegnér, Ark. V, s. 320, noten.

vare plägar prestera, för att man skall kunna bedöma med säkerhet, hvilket genus som föreligger. Det är icke lätt att skilja mellan *han* och *hon* vid första läsningen af följande passus (Schlyter s. 35):

þa en han kiennir þet manni en hann dular. þa bindi han hann viþr mit tuem vi[t]num þaim sum hann (läs: *han*) *sic scir-[sc]utaþi firir a þriþia dygri et han ber[þ] vari.*

Schlyters läsning *sunna* (s. 46, r. 2 nedifr.) har väl icke vilseledt någon. B har *sona*; A har *sūna*, en tydlig felskrifning för *suna*.

Till frågan om förhållandet mellan de båda handskrifterna af G. L.

Det har allt sedan Schlyters tid[1] varit en känd sak, att *Dauid Bilefeld* haft mera än en codex af G. L. att tillgå, då han skref cod. A M 54. 4to eller den s. k. cod. B. Däremot har det ansetts som en öppen fråga, huruvida Bilefeld haft någon kunskap om cod. Holm. B 64 = Schlyters cod A.[2]

Jag tror mig nu i stånd att besvara denna fråga jakande, ty jag har kommit till den öfvertygelsen, att en stor del af de anteckningar af yngre hand, som finnas i cod. A, äro gjorda af Bilefeld.

Af Bilefelds hand äro säkert en del kapitelnummer, som tillagts i margen. Den ursprunglige skrifvaren har icke numrerat kapitlen. Den numrering, som Schlyter följer i sin utgåfva, förmodas vara gjord af Hadorph.[3]

Bilefelds numrering är följande[4]: *i (2. Af barnum). ij (3. aff tiunt). iij (4. aff blotan). iiij (5 af prestum* etc.*). v*[5] *(6. af helgum daghum). vi (7. Af munca aigum.) vij (8. af mann helgh) . viij (9. af aldra manna friþi).* 27. (20, § 4. Af orden *þar sum gangs .j. garþi*, hvilka i cod. B användas som rubrik för ett nytt kapitel, äro i cod. A de tre första understrukna af yngre hand, sannolikt Bilefelds).

[1] Jfr Corpus Juris VII, s. XI—XII.

[2] Jfr Schlyter, loc. cit s. XII. Pipping, Gotl. studier s. 75.

[3] Schlyter, loc. cit. sid. 7, not 1; sid 93, not 1.

[4] För att underlätta läsarens orientering sätter jag inom parentes både rubriken och Hadorph-Schlyters kapitelnummer.

[5] Siffran är nästan utplånad.

Bilefelds numrering af kapp *iij — viij* i cod. A stämmer fullständigt med numreringen i cod. B. Vid kap *i* (*Af barnum*) föreligger i cod. B siffran *2* två gånger skrifven och två gånger utstruken. Måhända är den ena utstrykningen att fatta som en ändring till en etta. Vid kap *ij (aff tiunt)* har jag i min upplaga af cod. B intagit siffran *3* utan anmärkning. Vid förnyad granskning har jag emellertid funnit, att nedre slängen på trean är öfverstruken, hvarigenom siffran ändrats till en tvåa. Att kapitelnumret *2*, icke *3*, här är afsedt, framgår för öfrigt däraf, att det följande kapitlet af Bilefeld betecknats som nummer 3 i båda handskrifterna.

Påfallande är däremot, att Bilefeld vid orden *þar sum gangs .j. garþi* tecknat siffran 27, ehuru cod. B här har 26. Inflytandet af cod. B eller någon närstående handskrift är emellertid just på detta ställe svårt att förneka, emedan blott B, icke A, här har en kapitelgräns. Skulle cod. 1470, Bilefelds hufvudkälla[1], här hafva haft kapitelnumret 27?

Bl 17 r (Schlyter s. 37, rad 6—10) synas fullt säkra spår af Bielefeld's penna. I orden »*vard'r ... sara*» äro nästan alla bokstäfver förtydligade eller ändrade. Särskildt önskar jag framhålla det stora *B*-et i *Berþ'r* samt de tillsatta svarabhakti-tecknen såsom fullkomligt typiska för Bilefeld. Ändringen C till K i *Castar* ett par rader ofvanför är säkerligen äfven af Bilefeld's hand.

Bl 18 r (Schlyter s. 39—40) har Bilefeld förtydligat orden: *Rif huert bytir at ij m*arcum *til.*

Bl. 19 v. (Schlyter sid. 42, rad 15), där texten har: *loyski þet sum fingir* etc, har Bilefeld skrifvit i margen: *. Loÿski .* I cod. B stå de citerade orden i början af ett kapitel (20) med rubriken *Aff loÿski.*

Redan denna enda marginalanteckning visar till fullo, att Bilefeld haft cod. A i sina händer. Ingen, som jämfört ordet *Loÿski* i margen af cod. A med *loÿski* i rubriken till kap. 20 af cod. B, kan tvifla på, att de båda orden äro skrifna af samme man.

Af Bilefelds hand äro vidare de i marginalen med rödt bläck skrifna rubriker och anmärkningar till Guta saga, som finnas omtalade hos Schlyter (sid. 93, not 2; sid. 95, not 14;

[1] Jfr Pipping, Gotl. Stud. s. 73.

sid. 96, not 1; sid. 97, not 1; sid. 98, not 3; sid. 99, not 11), samt de historiska anteckningar, som stå att läsa i slutet af boken (Schlyter s. II).

På många — här icke uppräknade — ställen, där den ursprungliga skriften förtydligats af yngre hand, håller jag för möjligt, att denna yngre hand varit Bilefelds, ehuru hans stil modifierats under bemödandet att följa den äldre skriften. Sådana ställen äro bl. a. nästan hela bl. 1 recto och bl. 50 verso samt vissa partier af bl. 8 v. Trots det tvång, som den äldre skriften utöfvat, synes B:s hand röja sig på bl. 50 verso i ordet *Lÿct*. Bokens sista ord *vpit* är af den yngre skrifvaren ändradt från *ypit*[1]. Oomljudda former af *ypin*, *upin* äro äfven eljes belagda i cod. B, men saknas i cod A[2]. I riktning mot Bilefeld pekar äfven användningen af svarabhaktitecken (bl. 8 v), dubbla bindestreck (bl. 50 verso, se fotografien) och talrika *u*-hakar (bl 1 r och 50 v). Anmärkningsvärd är slutligen ändringen *osoÿþom* (B: *osoÿdom*) från *osoyþum* bl. 1 r (Schlyter s. 4: 3)[3].

Jag bifogar en fotografi, som jag tagit af bl. 50 v i cod. A och bl 55 v (i hdskr. står genom felskrifning 65) af cod. B. Jag hoppas, att fotografien skall aflägsna alla tvifvel om, att Bilefeld känt cod. A och försett den med randanteckningar.

Af det sagda följer likvisst icke med nödvändighet, att Bilefeld sett cod. A, *förrän* han nedskref cod. B. Men det kan åtminstone icke sägas vara osannolikt, att han gjort det. Och under dessa omständigheter får man endast med yttersta försiktighet begagna gemensamma fel hos codd. A och B som bevis för att cod. A och cod. 1470 (Bilefelds hufvudförskrift) härstammat från en gemensam källa.

I-omljudet i gotl.

I mina »Gotländska studier» (Uppsala 1901) har jag framställt den meningen, att ett *i*, som synkoperats efter starktonig stafvelse, i fgotl. verkat omljud, äfven om den föregående staf-

---

[1] Detta synes tydligt på min originalfotografi (jfr nedan).

[2] Jfr Gotl. studier, s. 113. Fallet *vpit* (cod. A 104: 16) utgår naturligtvis efter den nu meddelade upplysningen om att ändring föreligger.

[3] Schlyter har ej angifvit, att ändring föreligger.

velsen var kort. Redan då min uppsats publicerades, hade jag nöjet att kunna hänvisa till ett instämmande af min vän Hultman, som oberoende af mig kommit till samma resultat. Sedermera hafva Noreen (Aisl. Gr. III, § 63, 2) och M. Kristensen (Indog. Forschungen, Anzeiger XIV, s. 24—25) förenat sig om min hypotes. Emellertid har E. Tuneld (Arkiv för nordisk filologi XIX, s. 372 ff.) framställt några invändningar mot densamma, som jag anser mig böra bemöta[1].

Tuneld finner en svår stötesten för min teori i de alltid oomljudda formerna af *karl* och tillägger: »Att P. till förklaring framdrager lappska låneord, som skola gå tillbaka på former utan *i*, kan tydligen ej anses för annat än en nödfallsutväg».

Rätta förhållandet är följande. De västgermanska språken visa enstämmigt på urgermanska former[2] utan *i* mellan *r* och *l*. Ags. *ceorl* (Noreen Aisl. Gr. III § 349, 2), fht. *charal* (*a* mellan *r* och *l* är svarabhakti, se Braune, Althd. Gr. II, § 69 b) och nytyskt *kerl* svara mot inbördes afljudande gotiska stammar **karla-* och **kaírla-* (Kluge, Et W. VI, s. 202 b). Då därtill kommer, att fisl. aldrig visar spår, vare sig af omljud eller af tvåstafviga former i nom. sg. och därmed likställda kasus[3], så hafva vi skäl nog för antagandet, att det i urn. funnits en form utan *i* mellan *r* och *l*. Men jag har i min skrift ej ens vidrört dessa sannolikhetsskäl, emedan docenten Wiklund meddelat mig, att de lapska lånorden *bevisa*, att den af mig antagna urnordiska formen funnits. Då Tuneld kallar denna min vädjan till doc. Wiklund för en »nödfallsutväg», så kan jag endast beklaga, att en högt aktad forskare — på grund af knappheten i mitt referat — blifvit utsatt för ett obetänkt

[1] I förbigående inskjuter jag en anmärkning, som icke har med själfva stridsfrågan att skaffa. S. 375 säger Tuneld »Från fornsvenskan .... har P. ej kunnat anföra mer än tvenne». Detta *kunnat* är ett öfverord. Jag har ingenstädes påstått, att min exempelsamling från fsv. vore ens närmelsevis uttömmande.

[2] På de västgermanska formernas vittnesbörd har jag blifvit uppmärksamgjord af flere olika kolleger, delvis redan innan jag publicerade mina Gotl. studier.

[3] Som synes af Noreens exempelsamling, Aisl. Gr § 349. 2, är nom. sg. i regeln tvåstafvig och oftast äfven omljudd hos synkoperande maskulina med suffixvokalen *i*.

utfall af Tuneld. Jag skall nu — med uttryckligt tillstånd af doc. Wiklund — framlägga hans skäl i detalj.

I Lule-lapskan heter det ifrågavarande ordet *kàllēs*, gen. *kàllāsa* (` = halflängd). I nästan alla öfriga dielekter föreligger likaledes oföränderligt långt *-ll-*; endast i ett par dialekter finnes en växling *l—ll*, hvilken, om den ej beror på uppteckningsfel (och detta är troligast), framkallats genom analogi från tusentals andra liknande »konsonantförmildringsväxlingar». Detta oföränderliga *-ll-* är urlapskt. Något *-rl-* har ej funnits i lapskan, utan denna kombination har tydligen återgifvits med *-ll-*. Om vokal funnits mellan *r* och *l* i den urnordiska grundformen, måste denna ovilkorligen hafva kommit till synes i den lapska formen, såsom *ĕ*, om urn. haft *a*, och såsom *ĭ* eller *ŭ*, om urn. haft *i*. Kontinentalgermanskt eller gotiskt ursprung för det lapska lånet är otänkbart.

Om existensen af ett urn. **karlaR* sålunda är höjd öfver allt tvifvel, är det däremot i hög grad osäkert, huruvida den form **karilaR*, som Tuneld velat göra allenarådande, någonsin funnits. I mina Gotl. St. (s. 105) har jag redan omtalat, att lic. *G. Danell* uppvisat, att Ingelstad-stenens **karilR* beror på felläsning. Angående det finska *karilas* yttrar sig doc. Wiklund på följande sätt:

Vokalen *i* i *karilas* kan man icke bygga något på för det urn. grundordets vidkommande. Något *-rl-* finnes icke i finskan, hvarför urn. *-rl-* vid inlånande måste återges med *-ll* (*-rr-*?) eller åtskiljas medels svarabhakti. Ordet i fråga är i finskan sällsynt. Lönnrot har säkerligen hämtat det ur Renvalls lexikon, och där angifves detsamma uttryckligen härstamma från Savolax. Just denna landsända är emellertid svarabhakti-vokalernas egentliga hemland (*kol*°*me*, *var*ᵃ*ma* etc.), hvilket således talar för, att *-i-* i *karilas* är att uppfatta som svarabhakti. Visserligen plägar svarabhakti vara lika med föregående vokal, men att den äfven kan vara olika, visas af t. ex. *hamina* »hamn», där man har ett *i*-inskott, som säkerligen men är identiskt med det i *karilas*.

De två hittills anförda skälen för en urn. grundform **karilaR* äro alltså ohållbara. Kanske kunna nya anträffas, men en sak är i alla fall säker. På grund af lapskans, de västger-

manska språkens och fornisländskans samstämmiga vittnesbörd (resp. indicier) äro vi skyldiga att ansätta urn. **karlaR* som *normalform*. Och från denna form härstammar fgotl. *karl*.

En annan instans mot min teori ser Tuneld i fgotl. *sacr*. I Neuphil. Mittheil. 15/11—15/12 1902, s. 16, har jag förklarat frånvaron af omljud i fsv. *saker*, fgotl. *sacr* genom att antaga anslutning till subst. *sak (sac)*. Tuneld genmäler, att ordet snarare borde ansluta sig till verbet *sekia sic*. Jag vet icke, på hviken väg Tuneld lyckats uppmäta attraktionskraften hos orden *sac* och *sekia*, samt fastställa, att den är större hos det senare. Men jag önskar framhålla, att min hypotes om en kraftig inverkan af *sac* icke är gjord *ad hoc* utan gör nytta äfven då det gäller att förklara motsättningen mellan fisl. *sekr* och fsv. *saker*. På fisl. *sekr* var inflytandet af det besläktade substantivet ringa, emedan dettas stamvokal varierade *(sǫk* ∼ *sakar)*.

Tuneld har stött sig vid de oomljudda formerna af *stafr* och **matr*. Synbarligen finner Tuneld det osannolikt, att tre oomljudda kasus (g. sg, samt gen. och dat. plur.) skulle segrat öfver fem omljudda. Men Tuneld glömmer, att jag redan på förhand bemött denna invändning (Gotl stud. s. 108). Jag har framhållit, *att hos långstafviga i-stammar i fisl. samma tre oomljudda kasus bevisligen ofta segra öfver samma fem omljudda*.

Synnerligen lärorik är en jämförelse mellan ordet *garþr* och de af Tuneld angripna *stafr*, **matr*. Got. *gards* har (frånsedt kompositionsformen, se Braune, Got. Gramm. § 88a Anm. 2) *i*-stamsböjning, fgotl. *garþr* visar ej spår vare sig af omljud eller *i*-stamsböjning, fisl. *garðr* har öfvervägande *a*-stamsböjning med svaga spår af *i*-stamsböjning (Jónsson, Skjaldesprog, s. 8, Noreen, Aisl. Gr. III, § 348 : 2). Fgotl. *garþr*, som är långstafvigt, beröres ej alls af min hypotes. Och hvilken utväg Tuneld än vill tillgripa för att förklara *i*-omljudets frånvaro i *garþr*, så står samma utväg till buds i fråga om *stafr*, **matr*. Om Tuneld anser *a*-stamsböjningen hos *garþr* för sekundär, måste han antaga att — medan ordet var *i*-stam — tre oomljudda kasus segrat öfver fem omljudda, och då kan detsamma väl hafva skett i *stafr*, **matr*. Vill Tuneld åter antaga två urgermanska parallellstammar **garðiz* ∼ **garðaz*, kan motsva-

rande antagande göras äfven beträffande *stafr*, **matr*. Det förtjänar anmärkas, att **matr* i fgotl. alltid (4 ggr) har *i* i dat. sg.[1], medan denna ändelse påfallande ofta saknas hos säkra *i*-stammar[2]. Både *stafr* och **matr* vackla i fisl. mellan *i*-stams- och *a*-stamsböjning[3] (Noreen Aisl. Gr. § 348.4, § 377.2, § 378.3). F. Jónsson (Skjaldesprog s. 12—13) finner *a*-stamsböjningen hos *stafr* öfvervägande i skaldedikterna och påpekar, att motsvarande ord i ags. är *a*-stam.

Tuneld gör vidare en anmärkning om frånvaron af *i*-omljud i förra leden af sammansättningen **al(n)bugi*[4].

Det är möjligt, att den förklaring af företeelsen, som jag gifvit i Gotl. st, ej är lycklig. Men det finnes en annan förklaring, som är mycket enkel.

Om man accepterar min omljudsteori, finner man, att ordet *aln* efter synkope-tiden, men innan omljud verkats af kvarstående *i*, hade följande ljudlagsenliga böjning: **alin*, **elnar*, **alin*, **alin*, **elnar*, *elna*, **elnum*, *elnar*. Det bör sannerligen icke väcka förvåning, om det ljudlagsenliga **alin* vid denna tid undanträngdes af kompromissformen *aln*. Formen **elin*, i hvilken **alin* skulle hafva resulterat, finnes ingenstädes belagd, medan *aln* fortlefver i **al(n)bugi*. Detta ord anslöt sig gifvetvis till singularböjningen, medan längdmåttets former af lätt insedda skäl fingo pluralböjningen till utgångspunkt. Formen

---

[1] Gen. sg. och pluralformerna äro obelagda.

[2] Af *slegr*, *schiepr*, **stiþr* finnas fyra dativer utan och en med *i*.

[3] Med anledning af Tunelds skrift har prof Lidén haft vänligheten påpeka detta för mig och äfven hänvisat till *a*-stamsböjningen hos ags. *stæf*.

[4] T. säger, att sambandet mellan första ledet i **al(n)bugi* och det enkla *eln* icke kändes. Härtill önskar jag genmäla följande. Ännu i detta metersystemets tidehvarf plägar en af mina närmaste anhöriga begagna armen som alnsticka. Den officiellt afskaffade, men ännu lifskraftiga alnen svarar ungefär mot afståndet mellan armhålan och handen. Stånga-alnen (Säve, Gutn. urk. s. 59) är 4 cm. kortare och afviker blott med ett par cm. från afståndet mellan armbågen och långfingeränden hos en reslig man. Jag håller det för mycket sannolikt, att underarmen vid *i*-omljudstiden var den mest brukade alnstickan. Och under sådana omständigheter måste sambandet mellan *eln* och **alnbugi* hafva känts mycket lifligt.

Af de båda formerna **alnbugi* och **albugi* kan, såsom prof. Lidén påpekar, blott **albugi* vara ljudlagsenlig. **Alnbugi* kan ej hafva bevarat sitt *n* på annat sätt än genom anslutning till *eln*.

eln (n. sg.) på Stånga-alnen är en dylik ur pluralen abstraherad form[1].

Man torde icke få söka orsaken till *i*-omljudets frånvaro i **alnbugi* i en suffixväxling *(al)in—*(al)un*. Wimmer (Fornnordisk formlära s. 42; jfr Noreen, Aisl. Gr. III § 368) uppger visserligen formen *alun* såsom bruklig »i gamla dikter». Jag har dock icke lyckats finna mera än ett citat, nämligen *alunbrandr*[2], med den af Egilsson under rubriken *hranndaðr* anförda läsningsvarianten *armbrandr*.

Beträffande nygotländskans suffrix *-are* (Tuneld s. 374) må det framhållas, att suffixet användes mest i kulturord och är i hög grad produktivt. Det bör därför ej förvåna oss, om fastlandsformen undanträngt forngotländskans undantagslösa *-eri*[3].

Jag tror mig nu hafva undanskaffat de förmenta *hindren* för min teori. Återstår att gendrifva Tunelds mening om dess *obehöflighet*. Jag kan på denna punkt fatta mig mycket kort. Jag har sammanställt belägg för gotländska ord, i hvilka synkope af *i* efter kort, starktonig stafvelse bör antagas hafva förekommit i ett större eller mindre antal former[4].

---

[1] Söderberg (Fgutn. ljudl. s. 9) anser ns. sg. *eln* vara bildad med stöd af g. sg. Utan tvifvel har äfven denna kasus medverkat, men då fråga är om ett måttord, synes det mig klart, att pluralformerna måste hafva varit de afgörande.

[2] Ólafs saga hins helga, s. 48 : 2 i Keysers och Ungers edition af år 1849.

[3] Angående stammarna på *-eri* anmärker Tuneld, att suffixet *-aria* har ursprungligen lång vokal, och att *a* är bevaradt som långt i fht. i så sen tid som hos Notker. Tuneld kunde hafva tillagt, att man i så gamla urkunder, som Isidor, Otfrid och Tatian finner ymniga belägg på *-eri*, som måste hafva uppkommit af äldre *-ări*. (Braune, Althochd, Gr. § 200, anm. 1; § 34, anm. 2).

Om ordet *hunderi* säger Tuneld, att det ej »hör hit», emedan *i* kvarstått i alla kasus utom tre. Att omljudet i flere kasus verkats af kvarstående *i* finnes uttryckligen sagdt i min bok. Men det var min skyldighet att lämna fullständiga belägg äfven för de ord, i hvilkas synkope af *i* efter kort stafvelse ägt rum blott i ett mindre antal former. Och det är ett godtyckligt antagande af T., att utjämningen nödvändigtvis måste hafva igensopat spåren af dessa formers ljudlagsenliga utveckling. En af de synkoperande kasusformerna (dat. sg.) har varit mycket brukad. *I sama hunderi*, *af sama hunderi* äro välkända fraser.

[4] Till min materialsamling må ännu fogas de personnamn på *Heg-* (< **Hagi-*), som träffas i stort antal, dels på runstenar (Säve n:ris 7, 22, 53, 61, 158, 167, 168), dels i nygotländska ortnamn.

Af det föreliggande materialet finner man omedelbart, i huru mycket större utsträckning *i*-omljudet i dylika ord förekommer i fgotl. än i öfriga nordiska språk. I stället för att vända blicken åt det håll, dit hela materialet pekar, plockar Tuneld sönder det, fördelar det på olika grupper och behandlar sedan hvar grupp för sig. Än finner T. dessa brottstycken af materialet alltför knapphändiga för att vara bevisande, än uttänker han någon specialförklaring till afvikelserna från fastlandsspråket. Men detta förfarande synes mig metodiskt oriktigt. Det kan nog bero på materialets knapphet, att oomljudda former saknas i de af mig diskuterade komparationstyperna; *i*-omljudet hos hvarje enskild *i*-stam eller hvarje enskild preteritalform af 2:dra svaga verbklasssen kan förklaras genom tillfälliga utjämningar; det är — såsom jag själf framhållit — icke otänkbart att *eln* påverkats af lågtyskan o. s. v. Men man bör ej antaga en hel serie af tillfälligheter och anlita specialförklaringar, om man kan komma till rätta med *en* hypotes.

Cod. Holm. B 64, blad 50 v.
H. Pipping foto. Skala 1/2.

Cod. AM 54. 4:to, blad 55 r (icke 65).
H. Pipping foto. Skala 1/2.

TRANSSCENDENTAL-FILOSOFIENS PROBLEM OCH METOD HOS KANT

AF

AXEL LAGERWALL

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1904

Kants skrifter citeras efter Kungl. Preussiska Akademiens upplaga, såvidt de där äro utkomna (Kant: Schriften), 2:dra upplagan af Kr. d. r. V. efter Hartensteins edition 1868 (Hart.) samt de öfriga skrifterna efter den Kirchmannska upplagan (K.)

Inledning.

Inom den filosofiska forskningen intages i våra dagar ett bredt rum af de undersökningar, som röra problemens formulering och metoden för deras lösning. Det har klagats öfver, att alla dessa "Einleitungen", "Präludien", "Prolegomena" och metodologier äro sterila samt hindra ett verkligt arbete på *lösningen* af problemen blott af anspråksfull ifver att korrekt *formulera* dem och att angifva metoden för, *huru* de skola lösas. Men just i dessa öfverklagade sträfvanden ligger ett filosofiskt arbete i alldeles eminent grad, nämligen ett logiskt-kunskapsteoretiskt. Problemen om vetandets form, innehåll och giltighet äro sedan Immanuel Kants epokgörande verk: "Kritik der reinen Vernunft" icke blott *några* bland de många filosofiska problemen utan väsentligen just dessa problem själfva. Om det finnas andra i egentlig mening filosofiska uppgifter, kan i alla händelser endast afgöras genom dessa frågors lösning. "Das Nichtwissen des eigenen Thuns ist der innerste Grund alles dogmatischen Verhaltens, aller Selbsttäuschung, Verblendung und Thorheit, auch in der Wahl unserer Lebensziele und Lebensrichtung. Das Wissen des eigenen Thuns ist die durchgängige Aufgabe des kritischen Denkens, der Weg der Selbsterkenntniss und Selbstbesinnung, gerichtet auf das Ziel echter Wissenschaft und Lebensweisheit."[1] Också har, sedan Kant uti "Kritik der reinen Vernunft" gentemot dogmatismen ställde fordran på kritisk filosofi och genom detta arbete framlade en "Tractat von der Methode",

[1] *Kuno Fischer:* Geschichte der neuern Philosophie. Jubiläumsausgabe IV. B. I Teil s. 10

frågan om filosofiens metod alltjämt stått på dagordningen. Men denna frågas lösning afgör äfven principielt den ställning man intar till och i filosofien.[1]

"Kritik der reinen Vernunft" har icke blott varit den historiska anledningen till den kritiska hållningen utan är ännu af central och orienterande beskaffenhet i diskussionen om filosofien såsom vetenskap. Ja, det finnes ingen möjlighet att förstå modärn filosofi utan genom Kant. Och det är särskildt den transscendentala metoden, som därvid bildar så att säga det ideala centrum. Det är denna, som med all rätt säges vara det väsentliga hos Kant, det är denna, som det gäller att öfvervinna eller komplettera, det är denna, som utlägges än så och än så och det är denna, hvars innersta mening man ideligen tvistar om. Under det att det torde råda en god enighet om såväl förnuftskritikens afgörande betydelse för filosofisk forskning som om metodens och den metodologiska synpunktens centrala ställning i Kritiken, finnes en strid af skiftande meningar om hvad egentligen det transscendentala problemet och den transscendentala metoden äro till deras innersta väsen. Då det är otvifvelaktigt sant, att kriticismen just genom sin metod eller från metodologisk synpunkt utgör det drifvande och ordnande momentet i det filosofiska arbetet i våra dagar, hvilket till en stor del rent af består i att öfvervinna eller i en eller annan riktning utbilda densamma, måste hvarje fruktbart försök att deltaga i detta arbete vara bestämdt af en klar och vetenskapligt hållbar insikt i innebörden och värdet af kriticismens problem och metod. Utan en sådan blir arbetet hållningslöst och dogmatiskt. Det är emellertid så, att i den enormt ansvälda Kantlitteraturen frågorna om problem och metod oftast behandlas och besvaras icke såsom hufvudsak utan för att genom dem komma fram till andra sidor af det Kantiska systemet. Äfvenså råda angående dem fortfarande vidtgående meningsskiljaktigheter. Naturligtvis ha sådana män som Cohen, Fischer, Vaihinger, Windelband, Riehl m. fl. i sina arbeten kommit till betydande resultat, men dessa ha icke

[1] *W. Windelband:* Präludien. Zweite Auflage s. 287

ännu genomförts i en enhetlig undersökning, som till hela sin anläggning vill vara en kritisk framställning af problemet och metoden.[1] Ej häller har förf. funnit i litteraturen någon uppfattning, som tillfredsställande låtit sig genomföras. Det är då ej meningen att denna undersökning skall vara en sammanfattning af redan vunna resultat utan den afser lämna ett själfständigt bidrag. — Huru betydelsefull än den forskning är, som med filologisk noggrannhet genomför en "stückweise Prüfung", hvilket ljus än det mödosamma hopandet och ordnandet af utvecklingshistoriskt material kan kasta öfver Kants system, så måste dock den principen strängt fasthållas att "Kritik der reinen Vernunft" är det högsta och afgörande uttrycket för Kants innersta mening, samt att "die Idee des Ganzen" afgör hvad och i hvilken mening något tillhör transscendentalfilosofien. Sådana försök måste kunna afvisas, som genom alla möjliga Kantiska yttrandens mätning söka en resultant, liksom ock de, hvilka i periferiska och otryckta skrifter finna korrektiv mot ensidigheten i "Kritik der reinen Vernunft". Sökandet efter transscendentalfilosofiens mening blir meningslöst, om icke det af Kant såsom "verket självt"[2] betecknade arbetet betraktas såsom yttersta norm och såsom innebärande en enhetlig tanke.[3] "Kritik der reinen Vernunft" är det högsta och afgörande uttrycket för Kants tänkande med afseende på transscendentalfilosofiens problem och metod. Hvarje annat kan endast i den mån användas

---

[1] Man skulle ju med rätta kunna peka på Max Schelers arbete: Die transscendentale und die psychologische Methode, men detta arbete är visserligen en kritik men framställningen af metoden är näppeligen af den art, att den gifver verklig insikt i den transsc. metodens väsen. Knappast på någon punkt har jag kunnat tillgodogöra mig dess resultat.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 263 Prolegomena.

[3] Det heter hos *H. Rickert:* Fichtes Atheismusstreit und die kantische Philosophie s. 13 not: "Seitdem man angefangen hat, als entscheidend für die Auffassung von Kants Ansichten über einige der wichtigsten Fragen, Notizen und Kolleghefte anzusehen, die Kant *nicht* hat drucken lassen, und die seinen gedruckten. Werken geradezu widersprechen, wird man wohl überhaupt darauf verzichten müssen in diesen Fragen einen Satz mit Sicherheit als den Ausdruck von Kants Meinung zu bezeichnen."

för tolkningen, som det bidrar att bättre *förstå* kritiken, däremot alls icke för att därigenom erhålla en mer "*allsidig*" uppfattning, som då tilläfventyrs utges för den "äkta". Detta afser naturligtvis endast transscendentalfilosofien, icke etiken eller öfriga delar af *systemet*. Och endast den tolkning kan inom kritiken anses tillfredsställande, som klart och energiskt ger oss ett begrepp om denna såsom en relativt enhetlig och systematisk tankeakt. Må faktorerna i dess genesis varit aldrig så mångfaldiga och disparata; om vi icke kunna begripa dem såsom momenter i en relativt enhetlig tankeverksamhet så kan icke häller "Kr. d. r. V." betyda en vetenskaplig handling, än mindre en epokgörande sådan.[1]

Men i hvilket förhållande till hvarandra stå 1:sta och 2:dra upplagan af Kritiken? Afsevärda skillnader kunna icke förnekas, men däremot torde icke en motsats i ståndpunkt och anda kunna uppvisas. Rättast torde de kunna betraktas såsom resultat af en fortgående tankeprocess, genom hvilken den kritiska och transscendentala principen söker att genomföra sig. I själfva verket torde ock den transscendentala ståndpunkten klarare framträda i 2:dra upplagan. Närmare kommer detta att visas i afhandlingen. — När Windelband anmärker, att endast den kan känna förundran öfver den bristande öfverensstämmelsen mellan upplagorna, som väntar att "i Kritik der reinen Vernunft" finna "ett fullkomligt slutet, absolut med sig öfverensstämmande och färdigt system", så har han utan tvifvel därmed angifvit och behörigen opponerat sig mot det betraktelsesätt, genom hvilket man för sig alldeles omöjliggör ett rätt begrepp om Kritiken. Det är icke den enhet, som ligger i ett system af fixerade och med hvarandra fast förbundna tankar, hvilken utgör det väsentliga för detta arbete. Aktiviteten och målet är det väsentliga,[2] det vetenskapliga handlande, som, alltjämt fortskridande, i sig intar och med hvarandra samarbetar "alla den modärna

---

[1] Jmfr. *Georg Simmel:* Ueber. den Unterschied der Wahrnehmungs und der Erfahrungs Urtheile. Kantstudien I, s. 416 not.

[2] Jmfr *F. Paulsen:* Immanuel Kant s. 290.

filosofiens tankeriktningar."[1] Därför ligger "Kritik der reinen Vernunfts" enhet icke i någon bestämd enskild tanke utan i en riktpunkt, i en uppgift. Och därför betyder ock denna bok för oss långt mer än ett lärdt system, den är den mäktiga handling, som inleder modärn filosofisk forskning, den lär oss ej blott filosofi utan, hvad mer är, att filosofera.

[1] *W. Windelband*: Gesch. d. neu. Phil. II s. 14 "Darin gerade besteht das Einzige der Kritik der reinen Vernunft und zugleich der Grund ihrer unvergleichlichen historischen Wirkung, dasz sie alle Gedankengänge der modernen Philosophie inaneinander arbeitet, ohne zu einem sich scharf formulierenden, jeder anderen Gedanken ausschlieszenden Ergebnis zu gelangen".

Utvecklingen till det transsccendentala problemets uppställande och de ledande tankemotiven.

Upplysningstidens starka sträfvan efter att genom en fast och säker metod vinna ett universelt vetande fick sin typiska representant i Wolff. Kant är Wolffs lärjunge och, om han med skäl kan sägas vara "zugleich Vollender und Ueberwinder der Aufklärung" (Paulsen), är det genom att denna tendens ledde hans utveckling på samma gång som den hos honom fann den genialiska kraft, som kunde göra den nödvändiga revolutionen i tänkesättet. Det är ock egentligen metodens fasthet och säkerhet, som blir hans första fordran; sedan kommer fordran på och framställningen af en helt ny metod. I den Wolffska filosofien fanns en genomgående oemotsvarighet och motsats mellan den rationalistiska pretentionen på sträng logisk form och innehållets empiriska ursprung. Då innehållet i hela sin mångfald och universalitet skulle deduceras ur principium contradictionis, så blef istället den faktiska följden, att det principlöst insmuggades. Den Wolffska kunskapsteorien är, säger Adickes, "ein trübes charakterloses Gemisch von Rationalismus und Empirismus."[1] Däremot fann Kant i de matematiskt-naturvetenskapliga forskningsgrenarne exempel på vetenskapligt arbete, där metodens fasthet svarade mot resultatens säkerhet. Den motsats, i hvilken filosofi och matematisk naturvetenskap härigenom kommo att för Kant stå till hvarandra, ger han redan i sin första skrift uttryck i ord, som äfven antyda så att säga programmet för hans kommande filosofiska verk-

[1] *Erich Adickes*: Kantstudien s. 27.

samhet.[1] Det är ock af utomordentligt stor betydelse för hela hans utveckling, att matematik och ren naturvetenskap väsentligen bestämma hans bildning liksom ock, att hans första självständiga arbeten falla inom dem eller på gränsområdet mellan dem och metafysiken. Uti matematiken och naturvetenskapen ser han realiserad den fordran på vetenskaplighet, som rationalismen uppställer, men ej inom filosofien lyckas fylla, och genom dem kommer han i intim beröring med empirien, af hvars betydelse i och för kunskapen han sedan ständigt äger djup känsla. Det är ock den matematiska naturvetenskapen, som ger honom den närmre utförda typen, för hvad han menar med kunskap. Detta blef till hans kunskapsläras både styrka och begränsning.

Kants första kunskapsteoretiska skrift[2] lämnar blott uttryck för de från Wolff komna tankarne, i någon mån modifierade genom Crusius. För Kant var den blott formuleringen af en otillfredsställande ståndpunkt. Uppgiften var att först komma fram till en metod, genom hvilken metafysiken kunde förverkligas. Att nå fram till en sådan är ständigt Kants uppgift. De skrifter, som 1762—63 sågo dagen, visa resultaten af ett logiskt arbete att med kvarstående på den rationalistiska ståndpunkten lösa den uppgiften. Så starkt är emellertid det Wolffska inflytandet, att, fastän empiristiska element tränga sig fram och i det hela beteckna det utvecklingsmöjliga, den kunskapsteoretiska bakgrunden ännu är densamma som 1755. Det nya sammanfattas af Adickes[3] så: 1) tillvaro är ej något predikat hos ting, 2) logisk motsägelse är annat än realrepugnans och 3) logisk grund är annat

---

[1] *Kant.* Schriften I s. 30 "Unsere Metaphysik ist wie viele andere Wissenschaften in der That nur an der Schwelle einer recht gründlichen Erkenntnisz; Gott weisz, wenn man die selbige wird überschreiten sehen. . . . Nichts ist mehr hieran Schuld, als die herrschende Neigung derer, die die menschliche Erkenntnisz zu erweitern suchen. Sie wollten gerne eine grosze Weltweisheit haben, allein es wäre zu wünschen, dasz es auch eine gründliche sein möchte." — Vidare är i denna skrift angifven den skeptiska metoden.

[2] Principiorum primorum cognitionis metaphysicæ nova dilucidatio 1755. Af den har särskildt Adickes gjort en utförlig undersökning Kantstudien s. 52 ff.

[3] p. anf. st. s. 69.

än realgrund. Men erfarenheten betyder blott en anledning för själen att ur sig hämta och till klart medvetande höja ursprungliga begrepp, som svara mot de faktiska förhållandena utom oss. I "Beweisgrund zu einer Demonstration des Dasein Gottes", i "Ueber die Deutlichkeit" liksom i bref från denna tid är tanken om den för metafysiken erforderliga och äkta metoden den dominerande. Och Kant säger sig ha funnit den, nämligen i den metod, som Newton införde i naturvetenskaperna.[1] Men när Kant preciserar, huru denna metod tar sig ut i metafysiken, då springer i ögonen, huru oklar ännu ställningen är. Den inre erfarenheten identifieras med ett omedelbart ögonskenligt medvetande, och detta skall kunna lämna kunskap om de bestämningar, som säkert ligga i *begreppet* om en *allmän* beskaffenhet, "und ob ihr gleich das ganze Wesen der Sache nicht kennt, so könnt ihr doch derselben sicher bedienen, um Vieles in dem Dinge daraus herzuleiten."[2] På en så oklar ståndpunkt kan icke en säker metod finnas. Också se vi Kant 1766 i "Träume eines Geistersehers" taga ett afgjordt steg mot empirismen. I denna skrift är han, om än öfvergående, empirist. Den uppfattning, som Kant nu har om filosofi, är i mer än ett afseende märklig. Numera resignerar Kant från att bygga en metafysik enligt mönster af Newtons naturfilosofi, "Metaphysik ist eine Wissenschaft von den Grenzen der menschlichen Vernunft." Filosofiens forskning afser icke blott föremålen utan dessas förhållande till förståndet och därigenom draga sig gränserna närmare tillsammans och "die Marksteine werden gelegt, welche die

1 Det heter: "Ueber die Deutlichkeit" K. 33, 1 s. 77. "Die ächte Methode der Metaphysik ist mit derjenigen im Grunde einerlei, die Newton in die Naturwissenschaft einführte und die daselbst von so nutzbaren Folgen war."

2 p. anf. st. s. 78. I samma skrift finnes följande äfvenledes betecknande yttrande: "Solche materiale Grundsätze machen, wie Crusius mit Recht sagt, die Grundlage und Festigkeit der menschlichen Vernunft aus. Denn wie wir oben erwähnt haben, sind sie der Stoff zur Erklärungen und die Data woraus sicher kann geschlossen werden, wenn man auch keine Erklärungen hat". p. a. st. s. 88. Jmfr äfven i Neg. Grössen "Æussere Dinge können wohl die Bedingung enthalten, unter welcher sie sich auf eine oder andere Art hervorthun, aber nicht die Kraft sie wirklich hervorzubringen. Die Denkungskraft der Seele muss Realgründe zu ihnen allen enthalten". Kant Schriften K. 33, 1 s. 56.

Nachforschung aus dem eigentlichen Bezirke niemals mehr ausschweifen lassen." Hvilken är nu metoden? Förnuftet fortgår endast enligt principium identitatis et contradictionis och tjänar till att upplösa de invecklade företeelserna och återföra dem på enklare. Men all filosofi har sin gräns, när man kommer till grundförhållandena; "wie etwas könne eine Ursache seyn oder eine Kraft haben, ist unmöglich, jemals durch Vernunft einzusehen, sondern diese Verhältnisse müssen lediglich aus der Erfahrung genommen werden."[1] — Om nu filosofiens hela syssla består i att upplösa och sammanbinda i erfarenhet gifvet innehåll, då är människan oförmögen att på kunskapens väg nå fram till den öfversinnliga världen. Utom genom arf från den Wolffska skolan ägde emellertid Kant på grund af hela sitt väsen en förkärlek för metafysiken just därför, att det obetingade och öfversinnliga för honom var ett absolut behof och metafysiken lofvade att sätta honom i förbindelse med denna värld af väsen i sig. Det är utan tvifvel med en bitter känsla, som Kant tar afsked af metafysiken, sedan den så grundligt visat sig oförmögen att infria sitt löfte. Men "Träume" visar ock den väg, på hvilken Kant fann ersättning för sin förlust. Det är Rousseau och Voltaire, som nu äro hans ledare och öfva ett starkt inflytande, ett inflytande, som aldrig skulle försvinna utan som hos Kant sedermera skulle leda till en långt djupare lösning af konflikten mellan det teoretiska och det praktiska förnuftet än den, som fanns hos de förra. I "Träume" förklarar Kant i nära anslutning till Voltaire, att filosofien såsom metafysik är omöjlig, ty det mänskliga förnuftet är visst icke tillräckligt utrustadt med vingstyrka att kunna höja sig till den andra världen. Det må emellertid vara huru som hälst med de metafysiska spetsfundigheterna och tvisterna, *ett* är visst, nämligen den ***moraliska tron***, som leder människan "ohne Umschweif zu seinen wahren Zwecken". I och genom tron äga vi den tillkommande världen, och vår ställning i densamma beror sannolikt på, huru vi skött vår post i den nuvarande. Så slutar Kant

---

[1] Träume eines Geistersehers erläutert durch Träume der Metaphysik K. 33. [2] s. 115 f.

därför med Candides ord: "Lasst uns unser Glück besorgen, in den Garten gehen und arbeiten!"[1] — Emellertid vittna såväl denna ofvannämda skrift som uttalanden i bref från denna tid, att Kant i sitt egentliga filosofiska tankearbete alltjämt är ledd af sträfvan att åt filosofien finna och utbilda en säker metod. I bref till Lambert från Dec. 1765 säger han: "Ich habe verschiedene Jahre hindurch meine philosophischen Erwägungen auf alle erdenkliche Seiten gekehrt, und bin nach so mancherley Umkippungen, bei welchen ich jederzeit die Quellen des Irrthums oder der Einsicht in der Art des Verfahrens suchte, endlich dahin gelangt, dasz ich mich der Methode versichert halte, die man beobachten musz, wenn man demjenigen Blendwerk des Wissens entgehen will, was da macht, dasz man alle Augenblicke glaubt zur Entscheidung gelangt zu seyn, aber eben so oft seinen Weg wieder zurücknehmen musz etc."[2] Kants alla bemödanden gå sålunda hufvudsakligen ut på att finna metafysikens och därmed hela filosofiens egendomliga metod. I samma stil yttrar sig Kant i bref till Moses Mendelssohn af den 8 April 1866. Detta bref är så mycket mer beaktansvärdt, som Kant i detta dels närmare belyser problemet i "Träume" och sin ställning till metafysiken, dels visar framåt på nya försök, i hvilka han anmodar Mendelssohn att förena sina bemödanden med hans för att nå "etwas Wichtiges zum Wachsthum der Wissenschaft."

Det är icke metafysiken utan blott den dogmatiska formen af densamma, som Kant har öfvergifvit. "Meiner Meinung nach" säger han "kommt alles darauf an die Data zu dem Problem aufzusuchen *wie ist die Seele in der Welt gegenwärtig so wohl den materiellen Naturen als denen anderen von ihrer Art.*"[3] Då emellertid erfarenheten icke kan hjälpa oss, så frågar man, om det är möjligt att genom förnuftsslut a priori afgöra dessa andliga substansers krafter. Denna fråga upplöser sig i en annan, huruvida man genom förnuftsslut kan finna en primitiv kraft eller det första grundförhållandet mel-

[1] p. a. st. s. 118, 119.

[2] *Kant:* Schriften X s. 52.

[3] *Kant:* p. a. st. s. 68.

lan orsak och verkan och, då detta är omöjligt, så följer, om icke dessa krafter äro gifna i erfarenheten, att de äro diktade. Här är tydligen ej blott en empiristisk utan en skeptisk anda rådande. Osökt föres tanken på Hume och i själfva verket finnes en alldeles parallel undersökning i Hume's Inquiry concerning human understanding", särskildt section VII "Of the idea of necessary connexion." Men Kant stannar i trots af en otvetydig påverkan af Hume inom den empiristiskt-dogmatiska ståndpunkten. Det bär Refl. 289 vittne om, ty där läser man: "Das Verhältnis der Ursache ziehen wir aus unseren eigenen Handlungen, und applicieren es auf das, was beständig in den Erscheinungen äusserer Dinge ist."[1] — Kant är här långt ifrån att följa Hume i hans slutsatser, hvarför det är en vilseledande öfverdrift att såsom Fischer påstå, att Kant här skall i både formuleringen och lösningen af problemet fullständigt öfverensstämma med Hume.[2] Han har från honom endast upptagit det, som tillåter honom att skeptiskt behandla korrespondensen med andevärlden. Därför kan han upptaga Hume's påstående, att slutsatserna om relationen mellan orsak och verkan ha sin grund i erfarenheten utan att i mer än *ett* hänseende — tillämpningen på själarnes förening med kroppar och med hvarandra — följa den skeptiska utvecklingen af den undersökning, genom hvilken Hume söker svar på frågan, på hvad vi grunda våra slutsatser från erfarenheten.[3]

---

[1] *Benno Erdmann:* Reflexionen Kants zur kritischen Philosophie II, s. 89. Jämför Erdmanns anmärkning till denna reflexion.

[2] *Fischer:* Gesch. der neueren Philosophie. "Jetzt ist bewiesen, dasz Kant in der Fassung wie in der Lösung des Erkenntniszproblems einen Standpunkt einnahm. . in dessen Behauptung er mit jenem, — völlig übereinstimmte."

[3] Det är alls icke så, att Hume utan vidare förklarat, att vi ej ha kausalitetsidén från erfarenheten. Det heter tvärtom hos honom: "*What is the foundation of all our reasonings and conclusions concerning that relation?* it may be replied in one word, Experience. But if we still carry on our fifting humor, and ask *What is the foundation of all conclusions from experience?* this implies a new question which may be of more difficult solution and explication." Och det är vid lösningen af den frågan som Hume är skeptisk. Lösningen hvilar på särskiljandet af tvänne omdömen, hvilka ha sammanblandats: "*I have found that such an object has always been attended with such an effect,* and *I foresee, that*

Förr eller senare måste dock hela betydelsen af det skeptiska elementet springa i ögonen. Kant finner ej blott, att den skeptiska behandlingen af kausalitetsidén hos Hume har en universellare bärvidd, än han från början anat, och att denna skepsis är förstörande för all vetenskap, utan han drifves nu till att ställa frågan än mer allmänt än Hume hade gjort. Frågan om "necessary connexion" af Hume, från empiristisk ståndpunkt, skeptiskt besvarad med afseende på kausalförhållandet, vidgas af Kant till det allmänna problemet: "huru äro allmängiltighet och nödvändighet möjliga?" Med detta problem förband sig under året 1769 Antinomiproblemet för att tillsammans åstadkomma den afgörande vändningen till den kritiska filosofien.[1] Men under det att Hume's inflytande samt Antinomiproblemet åstadkommo en utveckling åt ett håll, drogs Kant genom inflytande från Leibniz's "Nouveaux essais" åt ett annat håll,[2] nämligen åt det håll, dit hans etiskt religiösa intressen ledde honom. Äfven på kunskapens väg skulle man komma till den öfversinnliga världen. Resultatet af de olika tankemotiven fingo sin preliminära gestaltning i Inauguraldissertationen. I ett afseende, nämligen med afseende på läran om rum och tid, har Kant redan nu nått sin definitiva ståndpunkt. Men dessutom hade särskiljandet mellan form och innehåll samt mellan fenomen och väsen äfven medfört ett sista försök att teoretiskt nå kunskap om den öfversinnliga världen. Det Humeska tviflets tillämpning på matematiken, som af

other objects which are, in appearance, similar, will be attended with similar effects." Öfvergången från det ena omdömet till det andra kan hvarken förnuftet eller erfarenheten berättiga. Det hvilar endast på en känsla, och denna känsla är den "impression", som ligger till grund för kausalitetsidén. När därför E. Adickes i Kantstudien s. 101 säger att Kant 1766 står Humes skepsis "völlig fern", så är det ej fullt korrekt. Tvärtom är ett samband och en påverkan tämligen uppenbar, men Kant har af Hume's skepsis endast kunnat upptaga det, som direkt låg inom ramen för hans eget starka intresse, eljest stannat på den sannolikt genom hans egen utveckling betingade, empiristiska ståndpunkten. Jmfr. L. Busses recension af Adickes' arbete i Vaihingers Kantstudien II s. 122.

[1] *E. Adickes:* Kantstudien s. 126.

[2] *W. Windelband:* Gesch. der neueren Philosophie II s. 29 ff. samt *Adickes:* Kantstudien s. 162.

Kant numera fattades såsom innehållande syntetiska omdömen, var afvändt genom den transscendentala idealismen. Och förståndskunskapen kunde, utan all inblandning från sinnligheten, ge oss kunskap om tingen i sig. Grundbegreppen och grundsatserna äro gifna genom förståndet själf. Hos Leibniz hade Kant funnit den tanken, att förståndsbegreppen innehålla intet annat än medvetandet om de andliga funktionslagarne. Men det finnes äfven ett stoff, som ursprungligen ligger hos själen. Och detta stoff höjes från dunkelhet till klarhet genom själens verksamhet. Resultatet är den rena förnuftskunskapen. Huru kan den äga giltighet om tingen i sig? Det finns intet annat svar än det Leibnizska: *harmonia præstabilita.*[1] I ett bref till Marcus Herz af den 7 juni 1771[2] betonar Kant betydelsen af den "vissa och tydliga insikten i skillnaden mellan det, som beror på subjektiva principer hos de mänskliga själskrafterna, icke blott sinnlighetens utan ock förståndets, och det som träffar föremålen", och, skrifver han, "ich bin daher ietzo damit beschäftigt ein Werk welches unter dem Titel: Die Grentzen der Sinnlichkeit und der Vernunft, das Verhältnis der vor die Sinnenwelt bestimten Grundbegriffe und Gesetze zusammt dem Entwurfe dessen was die Natur des Geschmakslehre, Metaphysick u. Moral ausmacht enthalten soll etwas ausführlich auszuarbeiten." Planen föreligger här icke blott till "Kritik der reinen Vernunft" utan till hela hans transscendentala system. Närmast blir det dock den ofvan antydda tanken om skillnaden mellan den kunskap, som verkligen träffar föremålen och den, som beror på subjektiva former, hvilken drifver fram utvecklingen. Så skrifver Kant den 21 Febr. 1772 till Marcus Herz:[3] "Indem ich den theoretischen Theil in seinem gantzen Umfange und mit den wechselseitigen Beziehungen aller Theile durchdachte, so bemerkte ich: dasz mir noch etwas wesentliches mangele, welches ich bey meinen langen metaphysischen Untersuchungen,

---

[1] Själf förklarar Kant, att han i dissertationen nöjt sig med att blott negativt förklara de intellektuala föreställningarne och att han stillatigande förbigick det egentliga problemet. Brefvet t. Herz d. 21 Febr. 1772.

[2] *Kant:* Schriften X s. 116.

[3] „ „ „ s. 123.

sowie andre, aus der Acht gelassen hatte und welches in der That den Schlüssel zu dem gantzen Geheimnisse, der bis dahin sich selbst noch verborgenen Metaphys:, ausmacht. Ich frug mich nemlich selbst: auf welchem Grunde beruhet die Beziehung desienigen, was man in uns Vorstellung nennt, auf den Gegenstand?" — Här föreligger det problem, genom hvars lösning Kant skulle gifva filosofien en ny form. Redan nu har han lyckats, skrifver han, att bringa transscendentalfilosofien, "nemlich alle Begriffe der gäntzlich reinen Vernunft", i ett visst antal kategorier, icke såsom Aristoteles godtyckligt utan "so wie sie sich selbst durch einige wenige Grundgesetze des Verstandes von selbst in classen eintheilen." Och nu är Kant i stånd att framlägga en "Critick der reinen Vernunft, welche die Natur der theoretischen so wohl als practischen Erkentnis, so fern sie blos intellectual ist, enthält vorzulegen wovon ich den ersten Theil, der die Quellen der Metaphysic, ihre Methode u. Grentzen enthält, zuerst und darauf die reinen principien das Sittlichkeit ausarbeiten und was den erstern betrift binnen etwa 3 Monathen herausgeben werde." Det arbete, hvars resultat föreligger i "Kritik der reinen Vernunft", skulle dock taga icke blott 3 månader utan 9 år. Och då motsvaras det färdiga verket af blott den första delen i planen. Här föreligger den ursprungliga formen af den metafysiska deduktionen. Hvad är det, som fordrar det långa och intensiva arbetet under dessa 9 år? Det är den transscendentala deduktionen af kategorierna "Ich kenne keine Untersuchungen, die zu Ergründung des Vermögens, welches wir Verstand nennen, und zugleich zu Bestimmung der Regeln und Gränzen seines Gebrauchs wichtiger wären, als die, welche ich in dem zweiten Hauptstücke der transscendentalen Analytik unter dem Titel der Deduction der reinen Verstandesbegriffe angestellt habe; auch haben sie mir die meiste, aber, wie ich hoffe, nicht unvergoltene Mühe gekostet".[1] Afsikten med alla dessa bemödanden var ytterst "eine gantz neue Wissenschaft der Idee nach zu entwerfen und sie zugleich völlig auszuführen",

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 11. Företalet till Kritik des reinen Vernunfts 1:sta upplaga.

"der Philosophie dadurch auf dauerhafte Art eine andere und vor Religion und Sitten weit vortheilhaftere Wendung zu geben zugleich aber auch ihr dadurch die Gestalt zu geben die den spröden Mathematiker anloken kan sie seiner Bearbeitung fähig und würdig zu halten."[1]

Så har jag angifvit hufvudstationerna på den väg, på hvilken Kant går fram, ända till den punkt, där transscendentalfilosofiens problem och uppgift äro formulerade. Lösningen af uppgiften föreligger i "Kritik der reinen Vernunft". En fullständig utvecklingshistoria ligger naturligtvis ej inom ramen för detta arbete. I det hänseendet hänvisas till K. Fischers, W. Windelbands, B. Erdmanns, H. Vaihingers, E. Adickes' m. fl:s utförliga undersökningar. Endast de historiska förutsättningarne, de ledande tankemotiven samt själfva hufvudstadierna ha här framställts. Men dessa äro ock nödvändiga att känna för att rätt kunna inse betydelsen af den kritiska filosofien, dess problem och metod.

---

[1] *Kant:* Schriften X s. 137. Bref till M. Herz slutet af år 1773.

I. **Problemet.**

a) *Förutsättningarne och utgångspunkten.*

En helt ny vetenskap är nödvändig för att lösa den uppgift, som Kant har ställt sig. Ingen af de förefintliga vetenskaperna kan göra det, hvarken metafysiken, ty den är blott en skenvetenskap, som saknar vetenskaplig metod och säker fortgång, eller matematik och naturvetenskap, ty dessa, ehuru verkliga vetenskaper, kunna icke inom sig uppta och lösa en fråga om kunskapen själf. De äro objekt för undersökningen, ej subjekt. Men en metafysik *måste* finnas, en metod *måste* bildas, genom hvilken metafysiken vinner vetenskaplig form.

Uppgiften sprang fram i Kants själ genom brytningen mellan å ena sidan den stränga, rationalistiska fordran på vetenskap och in specie metafysik och å den andra det faktiska läget inom metafysik och öfriga vetenskaper, sådant Kant fattade det. Den stränga fordran på vetenskaplig form hade sina förutsättningar i Kants karaktär och fick näring och utbildning samt närmare bestämdhet genom studier inom den Wolffska skolan. I den fick Kant äfven den uppfattningen om skillnaden mellan metafysik och empiriska vetenskaper, att den ligger i metoden, den vetenskapliga grunden och fortgången. Samma föremål som de empiriska naturvetenskaperna ordna och bringa till ett systematiskt helt, deducerar metafysiken ur rena begrepp. Metafysiken har icke blott sina föremål i den öfversinnliga världen utan äfven i den sinnliga. De empiriska vetenskaperna icke blott konstatera fakta, de innehålla äfven allmängiltiga och nödvändiga omdömen om dem. Det finns *ingen* verklig vetenskap utan allmängiltighet och nödvändighet. Men metafysiken deducerar såsom följder af förnufts-

grundsatser och begrepp samma system, som de empiriska vetenskaperna med utgångspunkt i fakta utarbetat.[1] Det är af utomordentlig vikt att fasthålla detta vid undersökningen af den betydelse, som Kants uttalanden ha, när det gäller fakticiteten af naturvetenskapen. Till innehållet samma omdömen kunna äga faktisk giltighet inom naturvetenskapen, fastän de äro betviflade inom metafysiken. Vidare måste man noga beakta, att Hume's tvifvel icke ansågs upphäfva matematikens och naturvetenskapens giltighet, ja, icke ens ansågs åsyfta något så ant utan fattades såsom resultat af en empiristisk, metafysisk teori om särskildt kausalbegreppets ursprung, hvilken skeptiska teori strandade mot matematikens och naturvetenskapens faktiska giltighet. Bevis för att Kants uppfattning är det ofvanstående föreligga i "Kritik der reinen Vernunft" och "Prolegomena" på flere ställen. Så skrifver Kant: "Es war nicht die Frage, ob der Begriff der Ursache richtig, brauchbar und in Ansehung der ganzen Naturerkenntnisz unentbehrlich sei, denn dieses hatte Hume niemals in Zweifel gezogen; sondern ob er durch die Vernunft a priori gedacht werde und auf solche Weise eine von aller Erfahrung unabhängige innre Wahrheit und daher auch wohl weiter ausgedehnte Brauchbarkeit habe, die nicht blos auf Gegenstände der Erfahrung eingeschränkt sei: hierüber erwartete Hume Eröffnung".[2] Och vid omnämnandet af Locke's och Hume's behandling af förståndsbegreppen yttrar sig Kant så: "Die empirische Ableitung aber, worauf Beide verfielen, lässt sich mit der Wirklichkeit der wissenschaftlichen Erkenntnisse *a priori*, die wir haben, nämlich der reinen *Mathematik* und *allgemeinen Naturwissenschaft* nicht vereinigen und wird also durch das Factum widerlegt".[3] Alltså är giltigheten af ren matematik och allmän naturvetenskap faktum och tjänstgör som kriterium på giltigheten af den metafysiska teorien. Nu har man emellertid velat säga, att Kritikens 2:dra upplaga från Prolegomena upptagit detta erkännande af den rena mate-

[1] *W. Windelband:* Gesch. d. neu. Phil. I s. 508 f.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 258 f. Prolegomena. Vorwort.

[3] Kritik der reinen Vernunft, Ed. Hartenstein s. 113.

matikens och den allmänna naturvetenskapens giltighet. Emot detta kan genast invändas, att under Kants hela utveckling gällde dessa såsom giltiga och tjänstgjorde såsom mönster, efter hvilka metafysiken borde bilda sig.[1] Från Prolegomena kan således icke detta erkännande komma i första hand. Men kanske antagandet af dessa vetenskapers giltighet spelar annan roll i 1:sta och 2:dra upplagan, kanske Prolegomena så inverkat på den senare upplagans form, att den från den analytiska metoden upptagit momenter, som ej passa in i den syntetiska metoden utan förstöra densamma. Huruvida en sådan förskjutning ägt rum kan först sedan afgöras vid granskningen af metoden. Vi ha här endast att söka ett exakt uttryck för Kants verkliga utgångspunkt. Och vi ha att söka upplysning om den saken i Kants egna uttalanden, sådana de föreligga i såväl 1:sta som 2:dra upplagan af "Kritik der reinen Vernunft." — Den kontrovers, som inom litteraturen råder med afseende på frågan om fakticiteten och giltigheten af ren matematik och allmän naturvetenskap såsom utgångspunkt för formuleringen af Kants uppgift, är af "fundamentalt, ja, af vitalt intresse" för förståendet af "hela den Kantiska förnuftskritiken".[2] Lika sant som detta är, lika litet har denna kontrovers ännu blifvit löst, icke ens genom Vaihingers detaljrika analys. Ja, snarare blir resultatet af Vaihingers framställning ett rent af tröstlöst virrvarr af i hvarandra inflätade tanketrådar — och detta skulle vara Kant! Det är icke utan skäl, som Kuno Fischer i de kritiska tilläggen uti sin Geschichte's jubiläumsupplaga skrifver: "dasz dieser grosze Prüfer und Unterscheider unserer Vernunftvermögen (nämligen Kant) aus den Händen seines Commentators als eine Art Wirrkopf hervorgeht und eine recht elende Figur spielt, verworren und in einer der wichtigsten und wesentlichsten Fragen alles verwirrend."[3] Ofta klagar Vaihinger själf öfver, att från den ena eller andra synpunkten "eine gewaltige Verwirrung bei Kant sich zeigt", eller att de "sehr

---

[1] *H. Vaihinger:* Commentar I s. 388 f.

[2] *H. Vaihinger:* Commentar I s. 387.

[3] *K. Fischer:* Gesch. d. neu. Phil. IV B. I Th. s. 332.

heterogenen logischen Gedankenfäden" visa ett "Inandergreifen, welches bei Kant selbst freilich das Gegentheil klarer und zielbewusster Methode war."[1] Är verkligen Kant så förvirrad, är det verkligen sant, att i hans tankebyggnad, genom hvilken en ny och för metafysiken egendomlig metod skulle framläggas, istället motsatsen till en "klar och målmedveten metod" framträder? Jag vill försöka visa, att Vaihingers pessimistiska uppfattning är oriktig.

Företalet till "Kritik der reinen Vernunfts" första upplaga lämnar en klar exposé af den vetenskapliga situationen, sådan Kant fattade den, och ur hvilken för honom hans uppgift framträdde.

Det mänskliga förnuftet såsom ett kunskapsägande subjekt är utgångspunkten. Men det finns en väsentlig skillnad mellan olika kunskapsarter, å ena sidan metafysiken, som söker lösa en del frågor, hvilka förnuftets egen natur uppställer men som äro omöjliga att besvara, enär de öfverstiga det mänskliga förnuftets hela förmåga, å den andra de vetenskaper, hvilkas grund är väl lagd, nämligen matematik, naturlära etc. Metafysiken är skådeplats för ändlösa stridigheter. Efter många växlingar råda nu leda och fullständig indifferentism "die Mutter des Chaos und der Nacht, in Wissenschaften, aber doch zugleich der Ursprung, wenigstens das Vorspiel einer nahen Umschaffung und Aufklärung derselben, wenn sie durch übel angebrachten Fleisz dunkel, verwirrt und unbrauchbar geworden."[2] Också är denna indifferentism icke verkan af lättsinne utan af en mogen omdömeskraft, som icke längre vill veta af något skenvetande. Det är samma ande, som inom andra områden framträder i vetenskaper, nämligen matematik och naturvetenskap, hvilka fortfarande bibehålla, ja, öfverträffa sitt gamla rykte för grundlighet — således är misstron mot och förkastandet af metafysiken en följd af motsatsen mellan denna vetenskap samt matematik och naturvetenskap. I denna framställning uti företalet äro

---

[1] *H. Vaihinger:* Commentar I s. 412.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 8 se äfven dels föregående sida, dels noten följande sida.

därför matematik och naturvetenskap fullt giltiga och välgrundade vetenskaper. De äro icke blott psykologiska bilder, hvilka göra anspråk på giltighet. Däremot är metafysiken en skenvetenskap. Men faktum är dock den mänskliga anden, som uppställer för sig själf metafysiska frågor. Kants mening är således den, att man har att utgå från, att det mänskliga förnuftet dels har producerat en dogmatisk skenvetenskap, dels har en metafysik såsom nödvändig uppgift. Själfva likgiltigheten mot metafysiken innebär "eine Aufforderung an die Vernunft, das beschwerlichste aller ihrer Geschäfte, nämlich das der Selbsterkenntniss, aufs neue zu übernehmen". Metafysiken är inbegreppet af "alla de kunskaper, till hvilka kunskapsförmågan kan sträfva oberoende af all erfarenhet." [1] Men denna metafysik är ännu blott en uppgift. Vägen att nå fram till den skall "Kritik der reinen Vernunft" visa. En närmare utveckling af, huru Kant tänker sig de fakta, från hvilka han utgår samt i förhållande till hvilka han bestämmer sitt problem, visar 1:sta upplagans Einleitung, till hvilken vi nu öfvergå. Erfarenheten är det första, men icke det enda fältet för våra kunskaper, erfarenheten säger visserligen, hvad som är, men icke att det nödvändigt måste vara så eller så. Det finnes en skillnad mellan kunskaper a posteriori, d. ä. sådana, hvilkas giltighet beror på erfarenheten, och kunskaper a priori, d. ä. sådana, hvilkas giltighet är nödvändig och beroende på förnuftet självt. Men finnes det faktiskt en apriorisk kunskap? En sådan kunskap är faktum. "Nun zeigt es sich, welches überaus merkwürdig ist, dasz selbst unter unsere Erfahrungen sich Erkenntnisse mengen, die ihren Ursprung a priori haben müssen, und die vielleicht nur dazu dienen, um unsern Vorstellungen der Sinne Zusammenhang zu verschaffen. Denn wenn man aus den ersteren auch alles wegschafft, was den Sinnen angehört, so bleiben dennoch gewisse ursprüngliche Begriffe und aus ihnen erzeugte Urtheile übrig, die gänzlich a priori, unabhängig von der Erfahrung entstanden sein müssen, weil die machen, dasz man von den Gegenständen die den Sinnen erscheinen, mehr sagen kann, wenigstens es sagen

[1] *Kant:* Schriften p. a. st.

zu können glaubt, als blosze Erfahrung lehren würde, und dasz Behauptungen wahre Allgemeinheit und strenge Nothwendigkeit enthalten, dergleichen die blosz empirische Erkenntnis nicht liefern kann."[1] Men hvad som betyder än mer är, att det finnes en kunskap, som helt och hållet lämnar erfarenhetens fält. Och just i denna kunskapsart ligga de forskningar, hvilka till sin vikt och betydelse äro långt förträffligare och till sitt ändamål långt upphöjdare, än hvad förståndet kan lära i företeelsernas värld. Finnes det nu någon skillnad i den betydelse, i hvilken å ena sidan metafysiken och å andra sidan matematik och naturvetenskap äro gifna enligt Kants framställning i första upplagans Einleitung? Och hvilken betydelse tillägger Kant öfverhufvud den fakticitet, dessa vetenskaper äga? I detta sammanhang nöjer sig Kant med att påpeka, att den transscendentala metafysiken är osäker, därför att den saknar en verklig grundläggning. Kants egentliga mening är dock, att den dessutom upphäfver sig själf, den är antinomisk. Matematiken däremot "ist im alten Besitze der Zuverlässigkeit" och "giebt uns ein glänzendes Beispiel, wie weit wir es unabhängig von der Erfahrung in der Erkenntnis a priori bringen können. Nun beschäftigt sie sich zwar mit Gegenständen und Erkenntnissen blosz so weit, als sich solche in der Anschauung darstellen lassen". Ovedersägligt måste således för Kant vara, att metafysiken föreligger blott i form af omdömen, hvilka fordra att bli erkända såsom vetenskapliga, men icke äro det, under det att matematiken är verklig vetenskap. Blott den omständigheten, att matematikens föremål ligga i åskådningen, framställes här såsom tillräcklig grund för att förklara skillnaden. Metafysiken måste bestämma sina föremål ur rena begrepp, matematiken sysslar blott med föremål i åskådningen. Men naturvetenskapen? Kant har uppvisat, att det faktiskt finnes aprioriska omdömen, genom hvilka erfarenhetens föremål få enhet och sammanhang, men det ofvanstående citatet synes innehålla en anmärkningsvärd osäkerhet, då det heter om de ursprungliga begreppen och omdömena, att de göra, "dass man von den Gegenständen,

[1] *Kant:* Schriften IV s. 17 f.

die den Sinnen erscheinen mehr sagen kann, wenigstens es sagen zu können glaubt, als blosze Erfahrung lehren würde." Men samma sats fortsätter med påståendet, att dessa samma begrepp och omdömen göra "dasz Behauptungen wahre Allgemeinheit und strenge Nothwendigkeit enthalten." Det skulle således här föreligga icke blott en osäkerhet eller en "försiktig restriktion" utan en uppenbar motsägelse. Kunna samma begrepp i samma mening både åstadkomma sträng nödvändighet och blott en tro på, att man kan utsäga en nödvändig och allmängiltig sats? De satser, som för mig äga allmängiltighet och sträng nödvändighet, kunna icke i samma afseende och mening vara föremål för tro. Vaihinger anmärker[1] blott, att här föreligger ett "blosz stilistisch ungenaue Stelle." Man kunde nöja sig med den uppfattningen, då ju Kants tydliga mening dock är, att det faktiskt gifves allmängiltiga och nödvändiga omdömen om erfarenhetens föremål, d. v. s. empirisk naturvetenskap, hvilken i sin ordning hos sig äger en ren naturvetenskap. I självfva verket torde den inskjutna mellansatsen: "wenigstens es sagen zu können glaubt" vara föranledd af reflektion på, att samma sats på en gång kan ur empirisk naturvetenskaplig synpunkt vara nödvändig och ur metafysisk sakna grund. Det senare syftar på Kants egen uppgift.

När vi nu öfvergå till granskning af Företalet och Inledningen till Kritikens 2:dra upplaga, skola vi finna samma allmänna ståndpunkt blott närmare utförd. Långt ifrån att Kant i det hela skulle intagit olika ståndpunkter och befinna sig i en oklar och förvirrad situation, har han i 2:dra upplagan än klarare och mera precist angifvit de fakta, från hvilka han utgår och hvilka betinga hans uppgift och problemställning. Det gäller att afgöra, hvilka forskningsgrenar nått "den sicheren Gang einer Wissenschaft." Logik, matematik och fysik ha redan vetenskaplig form, då däremot metafysiken, "en helt och hållet isolerad spekulativ förnuftskunskap", ännu icke, ehuru den äldsta af alla vetenskaper, förmått tillägna sig den säkra gång, som höfves en vetenskap De fakta, från

[1] *H. Vaihinger:* Commentar I s. 168.

hvilka Kant utgår, äro därför logik, matematik och fysik såsom verkliga vetenskaper samt metafysiken såsom innehållande irrande och motsägande försök. Just därför, att matematik och naturvetenskap äro säkra vetenskaper, uppställas de såsom mönster för metafysiken. — Hvad menar Kant här med naturvetenskap? Han svarar: "Ich will hier nur die Naturwissenschaft, so fern sie auf *empirische* Principien gegründet ist, in Erwägung ziehen."[1] Men denna egentliga naturvetenskap innehåller såsom del en ren naturvetenskap. Faktum är den empiriska naturvetenskapen, uppgiften är att filosofiskt härleda den rena naturvetenskapen såsom en särskild vetenskap. Att detta är Kants mening lämnar Einleitung till 2:dra upplagan ytterligare bevis för, liksom "Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft", Vorrede. Det heter: "Von diesen Wissenschaften (nämligen ren matematik och ren naturvetenskap), da sie wirklich gegeben sind, lässt sich nun wohl geziemend fragen: *wie* sie möglich sind? denn *dass* sie möglich sein müssen, wird durch ihre Wirklichkeit bewiesen."[2] Här säger ju Kant uttryckligen att ren, således icke empirisk, naturvetenskap är faktum. Huru har man att fatta det? Förklaringen ger noten till ofvanstående citat. "Von der reinen Naturwissenschaft könnte man dieses Letztere noch bezweifeln. Allein man darf nur die verschiedenen Sätze, die im Anfange der eigentlichen (empirischen) Physik vorkommen, nachsehen, als den von der Beharrlichkeit derselben Quantität Materie, von der Trägheit, der Gleichheit der Wirkung und Gegenwirkung u. s. w., so wird man bald überzeugt werden, dass sie eine physicam puram (oder *rationalem*) ausmachen, die es wohl verdient, als eigene Wissenschaft, in ihrem engen oder weiten, aber doch ganzen Umfange, abgesondert aufgestellt zu werden." Den rena naturvetenskapen föreligger således i den meningen såsom faktum, att den egentliga, empiriska naturvetenskapen innehåller densamma, på samma sätt som erfarenheten innehåller kunskaper a priori, hvilka äro grund till sammanhanget.

---

[1] *Kant:* Kritik der reinen Vernunft. Hartenstein s. 16.

[2] p. a. st. s. 46.

Egentligen är således faktum den empiriska naturvetenskapen, men analytiskt finner man i densamma den rena, rationala naturvetenskapen, hvars värde, ej fakticitet, det gäller att deducera. I detta förhållande ligger förklaringen på den egendomliga och så mycken strid åstadkommande beskaffenheten hos Kritiken, att den på en gång synes utgå från faktum af ren naturvetenskap och vilja grundlägga, ja, förverkliga densamma. Vi återkomma till frågan i sammanhang med diskussionen om transscendentalfilosofiens uppgift och problem. Så mycket vill jag blott här anmärka, att det tydligen icke är en motsägelse eller förvirring, att Kant utgår från faktum af naturvetenskapen och dennas analytiskt funna betingelser och samtidigt vill metafysiskt grundlägga och bevisa dessa betingelsers giltighet. Beviset afser icke att upphäfva ett tvifvel på faktum utan att afvända en skeptisk, metafysisk teori om faktums kunskapsvärde.

Genom dessa undersökningar kunna vi nu inta en ställning, som låter oss kritiskt behandla den kontrovers, som inom litteraturen råder med afseende på föreliggande fråga. Enligt Vaihinger finnes det tvänne hufvudriktningar, mellan hvilka han vill förmedla. Hans karaktäristik af dem är dock knappast fullt korrekt. Ingen af dem sammanfaller emellertid med den väg jag ofvan gått för att rekonstruera Kants tankegång. *Kuno Fischer* säger: "Wir constatiren die Thatsache, dasz Mathematik, Physik, Metaphysik synthetische Urtheile a priori enthalten, dasz also solche Urtheile existiren; es bleibe dahingestellt, ob mit Recht oder Unrecht."[1] Ofvan hafva vi emellertid uppvisat att matematikens och den allmänna naturvetenskapens omdömen icke föreligga såsom fakta i samma mening som metafysikens utan de förra såsom vetenskapliga, de senare blott såsom tecken på en "Naturanlage (methaphysica naturalis)", hvilken hittills endast kunnat åstadkomma grundlösa och osäkra påståenden. Fischer däremot menar: "Das Factum der Metaphysik ist so gut vorhanden als der Mathematik und der Naturwissenschaft, also auch die Bedingungen, ohne welche keine dieser drei Thatsachen statt-

[1] *Kuno Fischer:* Geschichte der neueren Philosophie. Jub. Ausg. IV B 1 Th. s. 322.

finden könnte."[1] Detta strider uppenbarligen mot Kants egna, tydliga ord. Upprepade gånger har han förklarat, att det icke finns någon metafysik såsom vetenskap. "Wäre Metaphysik, die sich als Wissenschaft behaupten könnte, wirklich; könnte man sagen: hier ist Metaphysik, die dürft ihr nur lernen, und sie wird euch unwiderstehlich und unveränderlich von ihrer Wahrheit überzeugen: so wäre diese Frage unnöthig, und es bliebe nur diejenige übrig, die mehr eine Prüfung unserer Scharfsinnigkeit, als den Beweis von der Existensz der Sache selbst beträfe, nämlich *wie sie möglich sei*, und wie Vernunft es anfange, dazu zu gelangen. Nun ist es der menschlichen Vernunft in diesem Falle so gut nicht geworden."[2] Och vidare säger Kant: "Aber diese Frage (nämligen: "Ist überall Metaphysik möglich?") musz nicht durch sceptische Einwürfe gegen gewisse Behauptungen einer wirklichen Methaphysik (denn wir lassen jetzt noch keine gelten), sondern aus dem nur noch *problematischen* Begriffe einer solchen Wissenschaft beantwortet werden." Däremot heter det "Es trifft sich aber glücklicher Weise, dasz, ob wir gleich nicht annehmen können, dasz Metaphysik als Wissenschaft *wirklich* sei, wir doch mit Zuversicht sagen können, dasz gewisse reine synthetische Erkenntnis *a priori* wirklich und gegeben sei, nämlich reine Mathematik und reine Naturwissenschaft; — — Wir haben also einige wenigstens *unbestrittene* synthetische Erkenntnis a priori und dürfen nicht fragen, ob sie möglich sei (denn sie ist wirklich) etc."[3] Fischers bristande extakthet vid angifvandet af utgångspunkten, de fakta från hvilka Kant utgår, influerar på och sammanhänger med den än mer bristfälliga, mer Fischerska än Kantska framställningen af problemställningen och pro-

---

[1] *Kuno Fischer:* p. a. st. s. 341.

[2] *Kant:* Schriften IV, s. 271 Prolegomena.

[3] *Kant:* p. a. st. s. 274 f. Prol. Jag har anfört Kants yttranden i Prolegomena. Det är icke några andra fakta, som Kant antar i Kritik der reinen Vernunft och i Prolegomena. Skillnaden ligger endast i den metodologiska roll dessa fakta spela. Så mycket större skäl har man att granska Prolegomenas framställning af hvilka fakta, som antagas, som Fischer i sin Geschichte just stöder sig på Prolegomena.

blemlösningen.[1] Emellertid är Vaihingers påstående,[2] att Fischer skulle låta Kant utgå från faktum af syntetiska omdömen a priori, hvilkas *kunskapsteoretiska giltighet* i matematik och ren naturvetenskap vore otvifvelaktig, icke öfverensstämmande med den hufvudsakliga tolkningen hos Fischer. Tvärtom säger Fischer:[3] "Er (Kant) geht aus von den Wissenschaften, welche "de facto" existiren, um in dem Wege der beschriebenen Untersuchung zuletzt endgültig zu entscheiden, ob sie auch "de jure" sind und fortbestehen dürfen", och hvad skulle existensen "de jure" betyda om ej kunskapsteoretisk giltighet? En sådan förutsättes således icke, men väl finnes hos honom en osäker och motsägande framställning af utgångspunkten och dennas förhållande till problemlösningen.

Alois Riehl har — lika litet som Fischer — en fullt entydig teori om föreliggande fråga. Emellertid säger han uttryckligen: "Es ist thatsächlich falsch, dasz Kant streng allgemeine und zugleich synthetische Erkenntnis vorausgesetzt und darauf ihre Apriorität gegründet habe. Zwar nimmt er den rationellen Theil der Wissenschaft — als Factum an, er gebraucht ihn als Beispiel für das Stattfinden synthetischer Erkenntnis von begrifflicher Allgemeinheit. Aber eben die Möglichkeit d. i. die Begreiflichkeit dieses Factums und der Beweis seiner Giltigkeit sind sein Problem."[4] Betyder detta, att matematik och allmän naturvetenskap föreligga blott såsom psykologiska bilder? Huru kunna de då vara exempel på syntetisk kunskap af begreppsmässig allmänhet? Hvad än Kants problem må vara, så förutsätter Kant, enligt hvad vi ofvan visat, existensen af matematik och allmän naturvetenskap såsom allmängiltiga och nödvändiga vetenskaper, gentemot hvilka står metafysiken, hvilken *icke* är vetenskap. Därför är det ej korrekt, när Riehl skrifver: "Man hat den methodischen Gang Kant's an diesem Puncte meistens missverstanden, und erklärt, Kant setze eine *giltige* Synthesis a priori voraus,

---

[1] Jmf. längre fram diskussionen öfver Fischers uppfattning af bevisningsgrunden.

[2] *H. Vaihinger:* Commentar I s. 388.

[3] *K. Fischer:* Gesch. d. neu. Phil. IV B. I Th. s. 341.

[4] *A. Riehl:* Der philosophische Kriticismus s. 327.

und habe dann leicht dieselbe hinterher zu beweisen. Was Kant wirklich voraussetzt, ist nur das Factum der Synthesis a priori, ausser in der Metaphysik auch in der Mathematik und Physik. Dieses Factum aber folgt für ihn aus der Analyse der mathematischen Grundsätze und naturwissenschaftlichen Principien. — — . Kant setzt die *objektive* Giltigkeit der Mathematik nirgends voraus, sondern beweist sie."[1] Lika rätt, som Riehl har i, att Kant icke förutsätter matematik eller någon annan vetenskap såsom bevisgrund, lika oriktig är dock den hans mening, att alla de tre af honom nämda vetenskaperna skulle på likartadt sätt blott antagas såsom psykologiska synteser. De giltiga synteser, som Kant förutsätter, äro matematiskt och naturvetenskapligt giltiga, under det att problematiskt är, om och huru en syntes kan äga metafysisk giltighet.

W. Windelband[2] åter yttrar sig på följande sätt om de vetenskaper, hvilka innehålla syntetiska omdömen a priori. "Kant konstatiert nach dem Schema, welches zuerst die Prolegomena darbieten, deren drei. In erster Linie steht die Mathematik. Die Sätze, welche diese entwickelt, sind zweifellos als allgemeingültig und nothwendig anerkannt." Emot detta torde intet vara att invända, men vidare heter det: "In zweiter Linie kommt die "reine Naturwissenschaft" in Betracht. Unter diesem Namen begreift Kant die Gesamtheit der Grundsätze, welche aller Naturauffassung und Naturforschung zu Grunde liegen, und welche er als ein gegebenes System nicht vorfand, sondern selber erst in der ersten Auflage der "Kritik der reinen Vernunft" schuf." Detta är däremot mindre korrekt. Jag har ofvan visat, att enligt Kant den rena naturvetenskapen genom analys fanns i den allmänna, empiriska naturvetenskapen. Kant skapade icke den rena naturvetenskapen, men väl dess kunskapsteoretiska grundläggning. Genom Kant blef den rena naturvetenskapen en särskild vetenskap så till vida, att den metafysiskt bevisades. Den blef immanent metafysik.

F. Paulsen gör följande uttalande i stridsfrågan: "wie

---

[1] *Riehl:* p. a. st.

[2] *W. Windelband:* Geschichte der neueren Philosophie II s. 55 f.

steht es mit der Thatsächlichkeit synthetischer Urteile *a priori* in Mathematik und reiner Naturwissenschaft? Bedeutet das ihr blosses Vorkommen als psychologische Gebilde oder zugleich ihre objective Gültigkeit? Und wie stellt sich demnach die Aufgabe: handelt es sich darum, ihre schon feststehende Gültigkeit zu erklären oder vielmehr ihre noch problematische Gültigkeit zu beweisen? Ich präzisiere meine Antwort auf diese Fragen so: Dass Kant an der objectiven Gültigkeit der Mathematik und der physikalischen Axiome in ihrer Allgemeinheit und Nothwendigkeit nie eigentlich gezweifelt hat, ist gewiss. Ebenso gewiss ist aber auch, dass Hume daran gezweifelt hat, und dass eben dieser Zweifel der Ausgangspunkt für die Untersuchung geworden ist, in der Kant seine Grundlosigkeit darzuthun unternimmt. Er muss ihn also doch für einen ernsthaft zu nehmenden Zweifel gehalten haben, um sich die Beseitigung so grosse Mühe kosten zu lassen, als ihm nach seinen eigenen Æusserungen die transscendentale Deduktion der reinen Verstandesbegriffe gemacht hat. Damit ist gegeben, dass die Kritik die Gültigkeit der bezweifelten Sätze so lange als problematisch behandeln musste, bis sie die Deduktion ihrer Rechtsgültigkeit geliefert hat."[1] Huru skall man förstå detta? Kant har *aldrig* egentligen betviflat matematikens och de fysikaliska axiomens giltighet, men i trots däraf har han dock hållit Humes tvifvel för något så allvarligt, att han måste anse de betviflade satserna såsom problematiska. I själfva verket medförde Hume's tvifvel omöjligheten af all dogmatisk metafysik, men alls icke tvifvel på hvarken matematik eller naturvetenskap. Det tyckes vara omöjligt att filosofiskt inse och bevisa matematikens och naturvetenskapens giltighet. Detta är ett tvifvel på metafysiken, ej på de bägge andra vetenskaperna. Huru skulle matematik och naturvetenskap kunna tjänstgöra som mönster, om de vore lika ovissa som metafysiken själf? Uttryckligen har Kant också förklarat, att den bevisning han lämnar ej afser matematik och naturvetenskap för deras egen skull. Och detta ej blott i Prolegomena och 2:dra upplagan af Kritiken utan äfven i 1:sta upplagan. De matematiska

[1] *F. Paulsen:* Immanuel Kant s. 142 not.

grundsatsernas möjlighet, säger Kant i 1:sta upplagan, måste behandlas, emedan de äro syntetiska omdömen a priori, "zwar nicht um ihre Richtigkeit und apodiktische Gewissheit zu beweisen. welches sie gar nicht nöthig haben, sondern nur die Möglichkeit solcher evidenten Erkenntnisze *a priori* begreiflich zu machen und zu deduciren."[1] Alltså gifves det ännu ett alternativ, än de Paulsen upptar: antingen att förklara en gifven giltighet eller bevisa en problematisk. Det gifves ett tredje, nämligen att bevisa d. v. s. deducera från metafysisk synpunkt, transscendentalt, hvad som från allmänt naturvetenskaplig eller matematisk synpunkt är visst. Oförmågan att se detta är hvad som föranleder den myckna striden och gör, att "Kritik der reinen Vernunft" för så många tar sig så förvirrad ut.

H. Vaihinger[2] behandlar den föreliggande frågan och söker en lösning genom att bestämma uppgiftens och problemens beskaffenhet. Längre fram komma vi att i någon mån kritisera Vaihingers framställning i detta afseende. Det är helt naturligt, att Vaihinger på grund af den väg, som han gått, funnit Kant så vacklande och förvirrad. Istället för att söka få ett klart begrepp om de fakta, från hvilka Kant utgår och i förhållande till hvilka han bestämmer sitt problem, genom att låta Kants egna, klara uttalanden lämna en fast norm, arbetar Vaihinger på att korrigera dessa Kants ord genom slutsatser om utgångspunkten, hämtade från den formulering uppgiften får. Visserligen var, enligt Vaihinger, matematikens giltighet för fenomenvärlden för Kant aldrig tvifvelaktig och naturvetenskapens icke åtminstone sedan 1770, och "Kritik der reinen Vernunfts" faktiska framställning öfverensstämmer med den historiska utvecklingsgången. Också säger Vai-

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 106. Detta är tydligen icke något annat och mindre än hvad Kant yttrar i Prolegomena: "Reine Mathematik und reine Naturwissenschaft hätten *zum Behuf ihrer eigeneu Sicherkeit* und Gewissheit keiner dergleichen Deduction bedurft, als wir bisher von beiden zu Stande gebracht haben..... Beide Wissenschaften hatten also die gedachte Untersuchung nicht für sich, sondern für eine andere Wissenschaft, nämlich Metaphysik, nöthig. IV s. 327.

[2] *H. Vaihinger:* Commentar I s. 388 ff.

hinger:[1] "Das eigentliche kritische Problem beginnt erst mit dieser Voraussetzung (matematikens och den rena naturvetenskapens giltighet), und besteht gar nichr ohne sie; das Problem: *warum* kann ich gültige Urtheile a priori über die Dinge fällen? Die so vorausgesetzte Gültigkeit ist gerade das allertiefste Problem Kants etc." Men i trots af allt detta och i trots af att man, såsom Vaihinger säger, måste vara fullt öfvertygad om den angifna förutsättningens faktum, så måste man dock medge, att för Kant denna förutsättning blir problematisk på grund af förhållandet till skepticismen. Genom Kants dubbelsidiga förhållande till dogmatismen och till skepticismen, hvilket icke kommit honom själf till fullt medvetande, uppstår ett ständigt vacklande, som också förklarar "das auffallende Schwanken und die verwirrende Zweideutigkeit, welche in der Literatur angetroffen wird."[2] Till en stor del beror dock detta obehagliga faktum icke på Kant utan på hans kommentatorer. Det, som är faktum för problemets uppställande, och som är förutsättning för själfva transscendentalfilosofiens uppkomst, förväxlas med den eller de förutsättningar, som *inom* "Kritik der reinen Vernunft" ligga till grund för problemlösningen; problemets förutsättningar sammanblandas med metodens.[3] Jag har ofvan angifvit den betydelse Hume's skepsis hade för Kant. Den åstadkom icke någon för Kant till dess grund omedveten växling från antagandet till betviflandet af matematikens och naturvetenskapens giltighet. Den gaf honom själfva problemet, det kunskapsteoretiska problemet och för dettas lösning fick icke något faktum läggas till grund, annat än förnuftet själf. Vaihinger säger:[4] "die Gültigkeit der Mathematik und reinen Naturwissenschaft, welche *für Kant selbst* ein *absolutes Problem* war, wird *für die Kritik d.*

---

[1] *H. Vaihinger:* p. a. st. s. 394.

[2] *H. Vaihinger:* p. a. st. s. 398, 399.

[3] Vaihinger varnar själf mot sammanblandningen af dessa "*metodisch*, ganz heterogenen Voraussetzungen". Matematik och ren naturvetenskap äro giltiga vetenskaper, hvilka äro, såsom förutsättningar, provisoriska och tjäna till problemets *exposition*, de brukas däremot aldrig i Kritikens faktiska tankegång såsom stödjepunkter eller hjälpmedel. Commentar I s. 425.

[4] *H. Vaihinger:* p. a. st. s. 397.

r. V. ein ***hypothetisches Problem.***" Detta är alldeles sant, men det betyder icke någon frontförändring, om därmed menas en inkonsekvens, utan blott, om därmed menas en fullkomligt legitim, af metoden fordrad fortgång från konstaterandet af de fakta, med afseende på hvilka uppgiften ställes till problemet själf och dettas lösning.

"Auf keinen Fall konnte Kant", säger *Adickes*[1] om matematikens och den rena naturvetenskapens ställning i och för Kritiken, "von ihrer Gültigkeit als von einem *Beweisgrunde oder Stützpunkt der Argumentation* ausgehn. — — In Wirklichkeit geht Kant auch nirgends so vor." Om Adickes säkerligen har rätt i detta, så har han det icke då han fortsätter: "Aber man muss nach meiner Meinung noch weiter gehen. Maass Kant Humes skeptischen Ansturm eine solche Bedeutung bei, so konnte er vom Standpunkt des konsequenten Systems aus die Gültigkeit der beiden fraglichen Wissenschaften nicht nur nicht als Beweisgrund, sondern auch nicht als Ausgangspunkt benutzen." Detta är sannerligen ett ganska egendomligt resonnemang! Föreligger då det konsekventa systemet redan vid utgångspunkten? Man bör observera, att Kant föresätter sig att bilda en helt ny vetenskap[2] och han söker den synpunkt,

---

[1] *E. Adickes:* Die bewegenden Kräfte in Kants philosophischer Entwickelung und die beiden Pole seines Systems. I "Kantstudien" B. I s. 42 f.

[2] Det vore en ren orimlighet af Kant att såsom uppgift ställa bildandet af en helt ny vetenskap, under den förutsättningen nämligen att i och med detsamma andra vetenskapers giltighet upphäfves. Den nya vetenskapen kan dock icke för sig göra gällande någon annan giltighetsgrund än den logiska tankenödvändigheten. Men den grunden äga matematik och ren naturvetenskap. Med all rätt säger *L. Busse:* Philosophie und Erkenntnistheorie I s. 90: "Die transscendentale Logik setzt die allgemeine voraus" samt vidare sid. 91: "Die Transscendentalphilosophie will die Wissenschaft aus den Elementen, auf denen ihre Möglichkeit beruht, deduzieren. Zu diesem Zwecke geht sie von der *gegebenen* Wissenschaft aus. Indem sie sie als *Wissenschaft* annimmt, setzt sie ihre *Gültigkeit* voraus. Sie muss das thun, um ihre eigene Aufgabe lösen zu können. Denn wäre die Wissenschaft etwa nur ein grosser zusammenhängender Irrtum, so würde die Transscendentalphilosophie nur zeigen, wie dieser Irrtum durch falsche Voraussetzungen des Bewusstseins hervorgebracht wurde." Den nya metafysiken står i helt annat förhållande till den dogmatiska metafysiken än till matematik och ren naturvetenskap. Den dogmatiska metafysiken är motsägande. Dock får man icke fatta den antagna giltigheten såsom argumentationsgrund. Den

från hvilken samt den metod, genom hvilken denna vetenskap skall kunna förverkligas. Innan han finner sin egen metod och lyckas utföra sin afsikt föreligga vissa andra vetenskaper. Upphäfves dessa genom den nya vetenskapen? eller genom den blotta afsikten att bilda en ny vetenskap? Nej, men de kunna väl bli objekt för den nya vetenskapen. Deras kunskapsteoretiska betydelse deduceras. Huru söker Adickes bringa sin uppfattning i samklang med de obestridligen föreliggande yttrandena hos Kant, som strida mot densamma? Jo, han säger om Kant: "*er für seine Person* hat sicher nie das Problem aufgeworfen: giebt es überhaupt synthetische Urteile a priori? er hat nie daran gedacht, die Annahme und Zulassung derselben *seinerseits* von dem Beweise ihrer Gültigkeit abhängig zu machen. .... Problematisch war für Kant nur das Warum? nie das ob? der Gültigkeit. — *Es bestand also ein klaffender Riss zwischen seinen Privatansichten und der wissenschaftlichen Form, die er bei der Darstellung seines Systems zu wählen hatte.*"

— Väl måste det medgifvas, att Kants privatåsikter influera på hans resonnemang, på de resultat detta ger och framför allt på formuleringen. Men skulle därför ofta upprepade, i klara ord uttryckta påståenden kunna reduceras till blott personliga meningar, hvilka uppenbara "ein klaffender Riss" mellan sig och de verkligen vetenskapliga satserna? Nej! Detta så mycket mindre som det ej alls finnes något gapande svalg i detta afseende. Det gäller blott att klart inse — hvilket Kant bestämdt uttalat, — att förutsättningarne för transscendentalfilosofiens problem icke äro de samma som metodens förutsättningar eller med andra ord de samma som demonstrationsgrunderna. I detta fallet kan Prolegomena väl tjäna som bevisande dokument, ty den har till uppgift att finna den nya vetenskapen, visa den väg på hvilken Kant kommer till problemet, samma problem som "Kritik der reinen Vernunft" löser.[1] "Diese Prolegomena.. sollen

är den nödvändiga förutsättning, utan hvilken alls intet problem för Kant kunde finnas och sammanhänger med det allmänna axiomet, att vetenskap både måste finnas och innebära allmängiltighet och nödvändighet. Busses skarpsinniga kritik af den transscendentala ståndpunkten skola vi sedan återkomma till i sammanhang med framställningen af metoden.

[1] *Kuno Fischer:* Gesch. d. neu. Phil. Jub. Ausg. IV B. I Th. s. 338 f.

. . auch nicht etwa dienen, um den Vortrag einer schon vorhandnen Wissenschaft anzuordnen sondern um diese Wissenschaft selbst allererst zu erfinden."[1] Och Prolegomena upptäcker den nya vetenskapen genom att utgå från tvänne verkliga vetenskaper, nämligen matematik och allmän naturvetenskap, samt en hos det mänskliga förnuftet liggande uppgift: metafysiken. Samma utgångspunkt har Kritiken, således är den just transscendentalfilosofiens utgångspunkt och förutsättning för dess problem. Vi måste fasthålla de vunna resultaten, när vi nu öfvergå till själfva problemets formulering och den uppgift, som Kant ställt för sig. Vi skola då också finna, att äfven om, såsom helt naturligt är, alla momenten ingalunda foga sig samman till en noga afvägd, enhetlig byggnad, det dock från den gifna utgångspunkten finnes *en* hufvuduppgift, *ett* hufvudproblem, och att vi icke behöfva stanna vid det missmodiga resultatet, att Kant ideligen invecklar sig i ett virrvarr af tanketrådar, ur hvilka hvarken han själf eller vi skulle kunna befria honom.

b) *Uppgiften samt problemets formulering och differentiering.*

Redan i det föregående, vid framställningen af de ledande motiven i Kants utveckling liksom vid granskningen af de förutsättningar, som ligga till grund för problemet, har jag berört frågan om, hvad som är transscendentalfilosofiens uppgift. Som grundmotivet går genom Kants utveckling sträfvan efter att åt filosofien (in specie metafysiken) gifva en ny, fast och säker metod. Metafysiken måste utan tvifvel vara den högsta af alla våra vetenskaper, men det finnes ännu ingen sådan. Kant vill visa den enda metod, genom hvilken en vetenskaplig metafysik kan vinnas. Är nu verkligen den färdiga "Kritik der reinen Vernunft" utförandet af denna uppgift? Innehåller Kritiken och därmed äfven transscendentalfilosofien något mer än detta eller kanske något helt annat? Det är ju möjligt, att, fastän Kants afsikt varit att grundlägga en ny metafysik, ett nytt filosofiskt vetande, andra motiver undanträngt detta, antingen för att själfva vara de bestämmande eller ock

[1] *Kant:* Schriften IV s. 255 Prolegomena.

för att modifiera det ursprungliga. Transscendentalfilosofiens problem är möjligen icke *ett* utan en hel "Problemkneuel". Man kan möjligen skilja mellan ett eller tvänne "Ur-" eller "Hauptprobleme" samt flera "Theilprobleme"! — Man har velat se Kants hufvuduppgift uti Kritiken i gränsbestämningen af kunskapen till erfarenhetens föremål och därmed i förstörandet af den dogmatiska metafysiken, eller i förklaringen af vissa verkliga kunskapers möjlighet, eller i erfarenhetsproblemets lösning. Det finnes emellertid ingen annan väg för att komma till en opartisk uppfattning af frågan än att ur Kants egen framställning precisera *det normala*. Härvid måste man ej blott lyssna till och rätt förstå Kants egna påståenden om, hvad hans problem är, utan ock undersöka, om och i hvilken mån det verkligen är *samma* problem, som behandlas under arbetets fortgång som det, hvilket uppställes vid dess början. Man har ju velat säga, att "das Einleitungsproblem" icke är detsamma som vissa andra problem i analytiken. Det föreligger, menar man, en problemkonvertering.

Den dogmatiska metafysiken har urartat,[1] anarki och indifferentism ha blifvit följden, men i detta ligger en uppfordran till förnuftet att företaga det besvärligaste af alla dess göromål, "nämlich das der Selbsterkenntnisz", och inrätta en domstol, som enligt eviga och oföränderliga lagar, fastställer de rättmätiga men afvisar de grundlösa anspråken, och denna domstol är ingen annan än "Kritik der reinen Vernunft" själf. Denna kritik innebär "die Entscheidung der Möglichkeit oder Unmöglichkeit einer Metaphysik überhaupt und die Bestimmung sowohl der Quellen, als des Umfanges und der Gränzen derselben, alles aber aus Principien". I full öfverensstämmelse härmed heter det, att "die Hauptfrage immer bleibt: was und wie viel kann Verstand und Vernunft, frei von aller Erfahrung, erkennen? und nicht: wie ist das Vermögen zu denken selbst möglich?" Detta är icke något annat än frågan: huru är metafysiken möjlig? Det är alls icke fråga om och kan icke vara fråga om att utföra grundläggningen och fulländningen af någon annan vetenskap, ty

[1] Se *Kant:* Schriften IV s. 7 ff

metafysiken är den enda vetenskap, som låter något sådant ske. "Denn es ist nichts als das *Inventarium* aller unserer Besitze durch *reine Vernunft*, systematisch geordnet." Ett fullkomligt "System der reinen (speculativen) Vernunft" skall sedan lämnas, nu föreligger här "die Kritik, die zuvörderst die Quellen und Bedingungen ihrer Möglichkeit darlegen muszte und einen ganz verwachsenen Boden zu reinigen und zu ebenen nöthig hatte". Otvifvelaktigt är således Kants mening, att "Kritik der reinen Vernunft" skall vara verktyget, genom hvilket en ny metafysik skall bildas. Endast som medel för detta mål måste ett rödjningsarbete utföras, d. v. s. den gamla metafysiken måste grundligt förintas. — I 1:sta upplagans Einleitung[1] föreligger en framställning, som möjligen skulle kunna användas såsom bevis för, att Kant blott åsyftar en negativ gränsbestämning och icke i första rummet en positiv grundläggning af en ny metafysik. I själfva verket står dock denna framställning i full harmoni med öfriga utföranden. Det rena förnuftet är den förmågan, som innehåller principerna för en absolut apriorisk kunskap. Ett det rena förnuftets organon skulle vara inbegreppet af de principer, genom hvilka all ren kunskap a priori kunde förvärfvas. Genom dess användning skulle det rena förnuftets system åstadkommas. Däremot är en vetenskap om det blotta bedömandet af det rena förnuftet, dess källor och gränser en propedeutik till det rena förnuftets system. "Eine solche würde nicht eine Doctrin, sondern nur Kritik der reinen Vernunft heiszen müssen, und ihr Nutze würde wirklich nur negativ sein, nicht zur Erweiterung, sondern nur zur Läuterung unserer Vernunft dienen und sie von Irrthümern frei halten, welches schon sehr viel gewonnen ist..... Diese Untersuchung, die wir eigentlich nicht Doctrin, sondern nur transscendentale Kritik nennen können, weil sie nicht die Erweiterung der Erkenntnisse selbst, sondern nur die Berichtigung derselben zur Absicht hat und den Probirstein des Werths oder Unwerths aller Erkenntnisse a priori abgeben soll, ist das, womit wir uns jetzt beschäftigen."[2] Hvad

[1] *Kant:* Schriften IV s. 17 ff.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 23

vill Kant säga med detta? Ha vi rätt att tolka detta rigoröst så, att Kritiken är blott negativ och att den således alls icke afser att lämna grundlinierna till en ny positiv metod, grundbegreppen i en positiv vetenskap? Det är icke så, ty Kant vill blott skarpt framhäfva, att Kritiken såsom transscendentalfilosofi sysslar icke med föremål "sondern mit unsern Begriffen a priori von Gegenständen überhaupt". Det är den kritiska ståndpunkten, som energiskt fasthålles gentemot den dogmatiska. Kritiken innehåller ingen metafysik i dogmatisk mening, den sträfvar ej att vidga vår kunskap om föremål, ty den rör alls icke föremål. Det är värdesynpunkten, som är den dominerande, men därför icke det negativa värdets. Man äger sålunda icke rätt att ur dessa Kants ofvan citerade ord utläsa, att hans hufvudafsikt i Kritiken vore att angifva gränserna för kunskapsförmågans omfång, då Kant vill säga, att det centrala intresset är alls icke, hvad kunskapen innehåller utan kunskapens värde.[1]

Än klarare framträder i 2:dra upplagans företal Kants hufvuduppgift såsom en kritisk och metodologisk grundläggning af en ny metafysik. Hittills har metafysikens förfarande varit "ein bloszes Herumtappen, und, was das Schlimmste ist, unter bloszen Begriffen",[2] men matematikens och naturvetenskapens exempel äro märkvärdiga nog att ge anledning att försöka, om icke en revolution i metoden skulle kunna åt metafysiken likaväl som åt de bägge andra ge vetenskapens karaktär. "In jenem Versuche, das bisherige Verfahren der Metaphysik umzuändern und dadurch, dass wir nach dem Beispiele der Geometer und Naturforscher eine gänzliche Revolution mit derselben vornehmen, besteht nun das Geschäft der Kritik der reinen speculativen Vernunft. Sie ist ein Tractat von der Methode, nicht ein System der Wissenschaft selbst." Uttryckligen och klart bestämmer Kant här Kritikens hufvuduppgift till att vara framställningen af den metod, genom hvilken den på rationalistiskt sätt fattade metafysiken[3] ändtligen

[1] En annan sak är att deduktionen af den giltiga metafysiken *äfven* innebär bestämning af giltighetens eller de objektiva omdömenas område.

[2] Kritik der reinen Vernunft. (Hart.) s. 17.

[3] Jmf: Ueber die Fortschritte der Metaphysik. Kirchm. 33, 4 s. 97.

förverkligas. Det är därför ingalunda Kants medvetet fattade uppgift att förmedla mellan rationalismen och empirismen. Hans kunskapsideal är rationalistiskt och hans afsikt är att skapa den metod, genom hvilken metafysiken verkligen blir vetenskap och realiserandet af detta ideal. En metafysik måste finnas och finnas fullständigt. Metafysiken är produkt uteslutande af det tänkande förnuftet, som ur sig själf frambringar alla den egentliga metafysikens satser såsom ett systematiskt helt.

Lika rätt som Vaihinger[1] har i det påståendet, att kriticismens resultat är i hänseende till filosofiens metod rationalistiskt och att vägen, på hvilken detta visas, själf är rationalistisk, lika oriktigt är, att kriticismen ändock väsentligen är en ur förmedlingstendens framsprungen omstufning af den gamla rationalismen och empirismen. Det är icke så, att Kant väsentligen är ledd af förmedlingstendensen. Han är tvärtom ledd af sträfvan att förverkliga en rationalistisk filosofi. E. Adickes har alldeles rätt i sin opposition mot Vaihinger, och med fullt fog säger han sig icke kunna tro, att någonsin det stora framgått ur en medveten förmedlingstendens. Ur en sådan hade väl en färg- och kraftlös eklekticism kunnat framgå, men icke "Kritik der reinen Vernunft".[2] Allt för ytlig blir uppfattningen af ett sådant snilleverks uppkomst, om man följer Vaihinger. Det sammanflickas icke af mödosamt hopsamlade delar, hämtade från motsatta håll. Kritiken framgår icke af en medveten förmedlingstendens utan ur reaktionen af Kants geniala natur mot Hume's skeptiska filosofi. "Rettung der Wissenschaft durch Sicherstellung des Rationalismus — dieses Streben beherrscht Kant seit 1769". Därmed är icke sagdt, att ej kriticismen hos sig upptar äfven empiristiska elementer. Tvärtom gör den det och kan göra det genom den nya ståndpunkt, från hvilken problemet om kunskapen uppställes och löses. Den empiristiska gränsbestämningen är följd af den fenomenalistiska och denna i sin ordning är nödvändig förutsättning för vetandets möjlighet.[3] Sålunda ingå både empiris-

[1] *H. Vaihinger:* Commentar I s. 33 ff.

[2] *E. Adickes:* Die bewegenden Kräfte. Kantstudien I s. 27 f.

[3] Kr. d. r. V. s 18 samt 22, 23 not.

men och fenomenalismen såsom momenter i kriticismen utan att utgöra dess väsentliga uppgift. Giltig invändning mot detta kan man icke hämta från "Metaphysische Anfangsgründe",[1] då den polemiska afsikten här är tydlig, hvilket äfven Adickes har anmärkt. Däremot lämnar "Fortschritte der Metaphysik" ytterligare stöd för den ofvan framställda uppfattningen. Men, måste man fråga sig, upphäfva icke rent af dessa gränsbestämningar metafysiken? Metafysiken söker det obetingade och vill icke låta sig inskränka till begreppen om föremålens relationer inom erfarenheten. Det är sant, men det obetingade ligger icke i föremålen utan i metafysiken själf såsom obetingad uppgift, således i det rena förnuftet såsom praktiskt. Endast i det sammanhanget fattas fullt ut den egentliga uppgiften för transscendentalfilosofien.[2]

Den revolution, som Kant frambragte i filosofien, ligger redan dold i den fråga, genom hvars besvarande metafysiken skulle få fast grund att stå på. Både den dogmatiska rationalismen och empirismen utgingo från antagandet af en värld af ting i sig och frågade efter, huru kunskapsförmågan kunde stämma öfver ens med denna värld. Kant utgår från kunskapsförmågan och frågar efter de betingelser, under hvilka dennas funktioner äga allmängiltighet och nödvändighet. Frågan gäller vissa funktioners värde, och då all kunskap har omdömets form, gäller den vissa omdömens kunskapsvärde.[3] Kant skil-

---

[1] Nämligen not s. 474 *Kant*: Schriften IV.

[2] Kr. d. r. V. s. 19 f. samt s. 539. "Die höchsten Zwecke aber sind die der Moralität, und diese kann uns nur reine Vernunft zu erkennen geben... jene zweckmässige Einheit ist aber nothwendig und in dem Wesen der Willkühr selbst gegründet, diese also, welche die Bedingung der Anwendung derselben *in concreto* enthält, muss es auch sein, und so würde die transscendentale Steigerung unserer Vernunfterkenntniss nicht die Ursache, sondern blosz die Wirkung von der praktischen Zweckmässigkeit sein, die uns die reine Vernunft auferlegt." Och vidare s. 552: "Wesentliche Zwecke sind darum noch nicht die höchsten, deren (bei vollkommener systematischer Einheit der Vernunft) nur ein einziger sein kann. Daher sind sie entweder der Endzweck, oder subalterne Zwecke, die zu jenem als Mittel nothwendig gehören. Der erstere ist kein anderer, als die ganze Bestimmung des Menschen, und die Philosophie über dieselbe heisst Moral." Filosofien är vetenskapen om all kunskaps relation till det mänskliga förnuftets väsentliga ändamål. Se äfven "Ueber die Fortschritte etc."

[3] *W. Windelband:* Präludien s. 30 f. s. 148 f.

jer mellan analytiska och syntetiska omdömen. Endast de senare innebära en verklig kunskapsakt, de äro "Erweiterungsurtheile", under det att de förra blott äro psykologiska "Erläuterungsurtheile" samt hvila på logisk identitet. En annan indelning af omdömena förbindes med den nämnda, den i omdömen a priori och a posteriori, af hvilka de förras giltighet beror på förnuftet själft, de senares på erfarenheten. Men då erfarenheten icke kan ge allmängiltighet och nödvändighet, och då omdömesfunktionen icke är grund till sammanhanget, utan detta lämnas af erfarenheten, så äro de syntetiskt aposterioriska omdömena icke föremål för transscendentalfilosofien. Endast de syntetiskt aprioriska omdömena äro af intresse för denna. Det är genom upplösning af den hemlighet, som ligger till grund för möjligheten af syntetiska omdömen a priori, som en säker fortgång inom den rena förnuftskunskapens fält kan vinnas och endast därigenom.[1]

Hufvudfrågan formuleras sålunda af Kant: "wie sind synthetische Urtheile a priori möglich?" Om denna skenbart enkla frågas betydelse har stått mycken strid. För att rätt förstå den, är det nödvändigt att fasthålla, hvad vi ofvan fastställt, nämligen, dels den dominerande tendensen att finna metafysikens metod, dels att matematik och allmän naturvetenskap af Kant antagas föreligga såsom verkliga vetenskaper. Men hufvudfrågan innebär icke problemet om dessa senares psykologiska förklaring. Endast under den förutsättningen, att i Kritiken endast då en riktig och begriplig mening kunde inläggas, om man fattade den såsom svar på frågan efter den psykologiska förklaringen af vissa omdömens verklighet, kunde man äga rätt att i den riktningen tolka hufvudfrågan. Uttryckligen opponerar sig Kant själf mot en sådan tolkning. Och i Einleitung till 2:dra upplagan[2] belyser han den mening, som ligger i den nämnda formuleringen. Metafysikens vara eller icke-vara beror på denna frågas riktiga och fullständiga besvarande, säger Kant. Hume hade visserligen kommit målet nära, men han hade icke på långt när fattat uppgiften i hela dess vidd. Meta-

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 21 f.
[2] Kr. d. r. V. (Hart.) s. 45 f.

fysiken måste vara ett systematiskt helt, den måste antingen kunna helt och hållet framställas eller ock icke alls. Därför måste problemet fattas i hela sin fullständighet, därför måste alla syntetiskt aprioriska omdömens giltighet bli problem. Matematik och allmän naturvetenskap innehålla sådana omdömen. Dessa vetenskaper äro ej för sin egen del problematiska men objektiviteten hos den akt af kunskapsförmågan, som framträder i dessa omdömen, är kunskapsteoretiskt problematisk. Matematiken stöder sig på sin evidens och har sitt föremål i den rena åskådningen, naturvetenskapen på sammanhanget i erfarenheten, som bekräftar hvarje steg, men i dessa vetenskaper finnes det syntetiska omdömen a priori, hvilkas objektiva giltighet måste kunna ur det rena förnuftet deduceras, om en metafysik skall vara möjlig.[1] Det är således icke för matematikens eller naturvetenskapens skull, som hufvudfrågan differentieras i de trenne bekanta frågorna: "wie ist reine Mathematik möglich?", "wie ist reine Naturwissenschaft möglich?" och "wie ist Metaphysik möglich?". (Den sista frågan är själf delad i tvänne: "wie ist Metaphysik als Naturanlage möglich?" och "wie ist Metaphysik als Wissenschaft möglich?"), utan denna differentiering är följd af dels de förutsättningar, under hvilka uppgiften ställes, dels af den uppfattning, som Kant har om kunskapens och kunskapsförmågans väsen. Närmare kommer detta att visas vid undersökningen af metoden. Matematiska och naturvetenskapliga omdömen ingå i hufvudfrågan, därför att de på något sätt ingå i metafysiken. Med afseende på naturvetenskapen är detta klart, ty åtminstone dennas grundsatser äro metafysik. Men huru är det med afseende på matematiken? Enligt Kant finnes det en motsats mellan matematik och filosofi; den förra är förnuftskunskap ur begreppens konstruktion, den senare ur rena begrepp.[2] I hvilken mening kan man då säga, att hufvudfrågans afsikt är fullt uttryckt genom att hänföra den på metafysiken? Måste icke matematiken tilldelas en koordinerad plats vid sidan af metafysiken? I självfva verket synes också problemet om matematikens möj-

---

[1] Jmfr. Prolegomena Schriften IV s. 327.
[2] Kr. d. r. V. (Hart.) s. 478.

lighet bli koordineradt med problemet om filosofiens (den immanenta och transscendenta metafysikens) möjlighet, då den transscendentala estetiken synes lösa det förra, den transscendentala logiken det senare.[1] Det är emellertid icke så. Den transscendentala estetiken har icke alls någon själfständig roll inom "Kritik der reinen Vernunft". Den utför en preliminär undersökning[2] genom att deducera den betydelse som sinnlighetens rena former äga för kunskapen. Då frågan alltid är "wie ist Erkenntniss aus reiner Vernunft möglich?" eller "was und wie viel kann Verstand und Vernunft, frei von aller Erfahrung, erkennen?", så kan estetiken icke med afseende på matematiken besvara den frågan. Den får sitt svar i logiken, där man således har att söka klarhet om den betydelse, som problemet om matematiken har i transscendentalfilosofien. Själfva den transscendentala analysen af rumsbegreppet uppvisar icke alls huru matematiska omdömen kunna äga objektivitet utan blott, att rummet måste vara apriorisk åskådning, *om* geometrien skall vara vetenskap.[3] Rum och tid[4] innehålla emellertid blott "ein

---

[1] *W. Reinecke:* Die Grundlagen der Geometrie nach Kant. Kantst. VIII s. 369.

[2] *A. Riehl:* Der philos. Kriticismus s. 335. Matematikens teori blir "in der transscendentalen Logik begründet, in der Æstetik nur vorläufig angezogen." Se *Kant:* Schriften s. 70. Först med de rena förståndsbegreppen framträder behofvet af en transscendental deduktion af rummet, ty dessa förståndsbegrepp göra äfven rummets begrepp tvetydigt, emedan de äro böjda att använda det öfver den sinnliga åskådningens betingelser.

3 Jmfr *Burman:* Kants kunskapslära s. 20 *Vaihinger:* Commentar II s. 338.

4 Dessa framställas visserligen i estetiken såsom formala åskådningar, hvilka då innebära en formad mångfald, en syntes, hvilken icke tillhör sinnligheten, men antages göra det tills vidare, emedan den "går före hvarje begrepp." Jag har icke särskildt upptagit till vederläggning den meningen, att estetiken skulle ha ett särskildt problem: rummets och tidens förklaring, ty dels borde af det föregående ha framgått, huru stridande en sådan mening är mot Kritikens hela karaktär liksom den är det mot Kants uttryckliga ord, att estetiken tillhör transscendentalfilosofien endast för såvidt den hos sinnligheten uppvisar betingelser för att föremål gifvas oss. Dels kommer ett svar på den frågan att osökt framgå ur behandlingen af metoden. Onödig är äfven en speciell undersökning med afseende på den frågan efter Adickes analys af estetikens problem. Se Kantstudien I s. 161 ff.

Mannigfaltiges der reinen Anschauung *a priori*" men för att kunskap skall uppstå måste "dieses Mannigfaltige zuerst auf gewisse Weise durchgegangen aufgenommen und verbunden werden." Det är en uppgift för den transscendentala logiken att deducera detta. Men de matematiska grundsatserna självva höra alls ej till det system af grundsatser, genom hvilkas deducering först all vetenskap får sin kunskapsteoretiska grundläggning. Deras möjlighet blir föremål för transscendental deduktion icke för att bevisa deras riktighet och apodiktiska visshet, utan blott för att deducera självva objektiviteten hos dem och dennas kunskapsteoretiska betydelse. Icke matematiken utan den matematiska naturvetenskapen äger verklig objektivitet och inom den senare är det den immanenta metafysiken, som deduceras. Bevisen för detta föreligga dels i Kritikens bägge upplagor, dels i "Metaphysische Anfangsgründe". "Also beziehen sich alle Begriffe und mit ihnen alle Grundsätze so sehr sie auch *a priori* möglich sein mögen, dennoch auf empirische Anschauungen d. i. auf *data* zur möglichen Erfahrung. Ohne dieses haben sie gar keine objective Gültigkeit, sondern sind ein bloszes Spiel, es sei der Einbildungskraft oder des Verstandes, respective mit ihren Vorstellungen. Man nehme nur die Begriffe der Mathematik etc... Obgleich alle diese Grundsätze und die Vorstellung des Gegenstandes, womit sich jene Wissenschaft beschäftigt völlig *a priori* ins Gemüth erzeugt werden, so würden sie doch gar nichts bedeuten, könnten wir nicht immer an Erscheinungen (empirischen Gegenständen) ihre Bedeutung darlegen."[1] På samma sätt heter det i 2:dra upplagan, att matematiken blott lämnar kunskap om föremål "ihrer Form nach". Om det finnes ting, som kunna åskådas i denna form, kan icke i matematiken inses. Därför äro alla matematiska begrepp för sig icke kunskap. "Folglich verschaffen die reinen Verstandesbegriffe, selbst wenn sie auf Anschauungen *a priori* (wie in der Mathematik) angewandt werden, nur so fern Erkenntniss, als diese, mithin auch die Verstandesbegriffe vermittelst ihrer auf empirische Anschauungen angewandt werden können".[2] Ur naturvetenskapens rena del

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 157 Kr. d. r. V. 1:ste Aufl.

[2] Kr. d. r. V. (Hart.) Zweite Aufl. d. 124.

(physica generalis) måste den metafysiska delen afsöndras från den matematiska och behandlas ensamt i transscendentalfilosofien. Endast så kan den matematiska naturlärans metafysiska grund läggas.[1] Alla dessa bestämningar blifva begripliga endast, om man fasthåller, att frågan "wie ist reine Mathematik möglich?" (förutsatt att denna fråga besvaras i Kritiken) icke afser ett svar om matematikens psykologiska förklaring ej häller någon bevisning af dess giltighet, utan afser att ge den metod, genom hvilken deduceras det kunskapsteoretiska värdet d. v. s. den metafysiska, ej den matematiska giltigheten hos de syntetiskt aprioriska omdömena inom matematiken.

På samma sätt innebär frågan: "wie ist reine Naturwissenschaft möglich?" problemet om, huru immanent metafysik skall förverkligas. Den transscendentala logiken lämnar svaret. Uppgiften för den transscendentala logiken är tydligen angifven af Kant. Vi göra oss en idé om en vetenskap, genom hvilken vi fullständigt a priori tänka oss föremål. Metafysiken är en sådan vetenskap. Men den är ej verklig. Det gäller då att finna en kunskap, som genom rena förståndshandlingar bestämmer föremål. En vetenskap, som kunde angifva ursprunget, omfånget och den objektiva giltigheten af sådana kunskaper, skulle kallas transscendental logik. I frågan ligger icke svaret, nämligen att sådana kunskaper äro möjliga endast såsom immanent metafysik, hvilken har gifven fakticitet i naturvetenskaperna. Därför kan man icke i stället för den allmänna frågan sätta den speciella om naturvetenskapens möjlighet samt komplettera den med frågorna efter matematikens och metafysikens möjlighet. Den allmänna frågans indelning i speciella, hämtad från Prolegomena, är för Kritiken opassande och har åstadkommit förvirring. De olika specialfrågorna passa icke mot några af Kritikens delar. Om de gjorde det, skulle för Kant den orimligheten inträffa, att den transscendentala analytiken, som då hade att lösa frågan om den rena naturvetenskapens möjlighet, från början hade svaret fastslaget med

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 467 ff. Vidare kan hänvisas till Kants Reflexionen, herausgegeben von B. Erdmann. R. 139 "Daher ist die Mathematik kein Teil der Transscendentalphilosophie, wohl aber die Quelle, woraus sie im Gemüt entspringt."

afseende på omfånget af den objektiva giltigheten af förståndshandlingarne. Frågan är, huruvida och i hvilket omfång förståndet kan bilda en metafysik såsom vetenskap.[1] Det må visserligen vara sant, som Vaihinger utförligt framställer, att Kant än säger uppgiften vara att bevisa vissa satsers giltighet, än säger den vara att förklara den. Men det är icke riktigt att däraf konstruera ett virrvarr af sakliga differenser. Bevisningen d. v. s. deduktionen innehåller i sig förklaringen. Det är ett faktum, att matematik och naturvetenskap innehålla allmängiltiga och nödvändiga omdömen, men från metafysisk synpunkt är likväl den objektivitet, som de äga, ett problem, som fordrar en transscendentalt logisk behandling. Därför är det hvarken förvirring eller motsägelse, när Kant inom transscendentalfilosofien deducerar objektiviteten hos samma omdömen, som han inom matematik och naturvetenskap förklarat vara vissa. Denna deduktion innebär såväl bevis, *att* förståndsfunktionerna hafva objektivitet som förklaring af, *huru* de kunna få sådan. Utgår man däremot från den på förhand fastslagna förutsättningen, att "Kritik der reinen Vernunft" måste till problem ha *antingen* matematikens och naturvetenskapens bevisning *eller* ock deras förklaring, då är det ringa möda att samla citat, som mycket riktigt uttala än det förra än det senare såsom uppgift. Och då kan man ju icke häller förundra sig öfver, att Kants verk till slut blir en "Weichselzopf von Missverständnissen und Homonymien."[2]

Men formeln: "wie sind synthetische Urtheile a priori möglich?" uttrycker enligt Vaihinger[3] visst icke korrekt och fullständigt det egentliga innehållet i transscendentalfilosofiens problem. Man förstår Kant bättre än han själf gjorde,

---

[1] *Kant*: Schriften IV s. 113. Här säger K. med afseende på grundsatserna: "Man wird aber wohl bemerken, dass ich hier eben so wenig die Grundsätze der Mathematik in einem Falle, als die Grundsätze der allgemeinen (physischen) Dynamik in andern, sondern nur die des reinen Verstandes im Verhältnisz auf den innern Sinn (ohne Unterschied der darin gegebenen Vorstellungen) vor Augen habe, dadurch denn jene ingesammt ihre Möglichkeit bekommen." Således gäller det deduktion af metafysiska grundsatser.

[2] *H. Vaihinger*: Commentar I s. 404.

[3] p. a. st. ss. 433 ff.

om man säger: problemet uti Kr. d. r. V. är *syntetiska omdömen öfverhufvud* eller med ett ord: *kunskapen*. Det gifves tvänne arter af syntetiska omdömen: omdömen a priori och omdömen a posteriori. Kritiken undersöker bägge arterna. Det äger rum, menar Vaihinger, en problemkonversion, i det att istället för det ursprungliga problemet, det s. k. inledningsproblemet, sedermera uppträder problemet om erfarenheten. Detta problem kallas äfven problemet om naturen, då ju för Kant erfarenheten i objektiv mening och naturen äro detsamma. Det är mig omöjligt att på de ställen i Kr. d. r. V., som Vaihinger angifver, upptäcka den konversion, som han säger, att Kant metodiskt företagit.

Dessa ställen äro de som i Kritiken förekomma under rubrikerna "Von den Gründen a priori zur Möglichkeit der Erfahrung" samt "Von dem Verhältnisse des Verstandes zu Gegenständen überhaupt und der Möglichkeit diese a priori zu erkennen." Visserligen skulle själfva rubriken till det förra af dessa kapitel vara ett stöd för Vaihingers mening, men då kunde man rent af mot det sätta rubriken till det senare. Hvad väger emellertid en så ytlig bevisning, då innehållet i bägge är deduktion af de rena förståndsbegreppen, vid hvilken erfarenhetens begrepp är bevismedel, icke deduktionens mål. "Will man daher wissen, wie reine Verstandesbegriffe möglich seien, so muss man untersuchen, welches die Bedingungen *a priori* seien, worauf die Möglichkeit der Erfahrung ankommt etc."[1]

Vidare förklarar Kant, att det är en tillräcklig deduktion af kategorierna och ett rättfärdigande af deras objektiva giltighet, om vi kunna bevisa, att endast genom dem ett föremål kan tänkas. Skulle detta vara en konversion? Afsikten är bestämdt angifven att vara den att veta de rena förståndsbegreppens möjlighet och objektiva giltighet. Det senare kapitlet är en utförlig undersökning af de betingelser, under hvilka förståndet föreskrifver naturen lagar eller villkoren för apriorisk kunskap — *icke* kunskap öfverhufvud. De slutord, i hvilka Kant sammanfattar det hela, äro ett ekla-

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 75.

tant bevis för, att man sannerligen måste förstå Kant icke blott bättre utan på helt annat sätt än han själf gör för att kunna följa Vaihingers ledning. "Der reine Verstand ist also in den Kategorien das Gesetz der synthetischen Einheit aller Erscheinungen und macht dadurch Erfahrung ihrer Form nach allererst und ursprünglich möglich. Mehr aber hatten wir in der transscendentalen Deduction der Kategorien nicht zu leisten, als dieses Verhältnisz des Verstandes zur Sinnlichkeit und vermittelst derselben zu allen Gegenständen der Erfahrung, mithin die objektive Gültigkeit seiner reinen Begriffe *a priori* begreiflich zu machen und dadurch ihren Ursprung und Wahrheit fest zu setzen."[1] Betyder detta, att erfarenhetens förklaring har satts i stället för problemet om de syntetiskt aprioriska omdömenas giltighet? Det synes icke så! Det är endast ett starkt betonande af bevismedlets roll. Afsikten är fortfarande lösningen af det ursprungliga problemet. I Prolegomena skulle vi emellertid finna denna konversion än klarare. Där träda de s. k. "Erfahrungsurtheile" upp.[2] Om dessa verkligen skulle jämte de aprioriskt syntetiska omdömena betyda ett själfständigt problem, skulle man väntat dem åtminstone omnämda i Kritikens 2:dra upplaga. Men där finnas de alls icke. I själfva verket är det oriktigt att så uttyda termen "Erfahrungsurtheile", att de skulle vara aposterioriska omdömen. Då de hafva objektiv giltighet måste de till skillnad från "Wahrnehmungsurtheile" vara aprioriska. "Die erstern aber erfordern jederzeit über die Vorstellungen der sinnlichen Anschauung noch besondern, *im Verstande ursprünglich erzeugte Begriffe*, welche es eben machen, dasz das Erfahrungsurtheil *objectiv gültig* ist". Dessa erfarenhetsomdömen äro helt enkelt uttryck för de kunskaper, som blanda sig med våra erfarenheter för att gifva våra sinnesföreställningar sammanhang och som hafva sitt ursprung *a priori*, enligt Kants ord i Einleitung till Kritikens 1:sta upplaga. Prolegomenas metod medför, att den gör faktum till utgångspunkt. *Därför* är erfarenhetsomdömet problem, ty

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 93 f.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 298.

endast i den formen föreligger ett aprioriskt omdöme såsom faktum. Det syntetiska omdömet a priori är "die blosze abstrahirte Form eines Erkenntnisses der Wirklichkeit", såsom G. Simmel[1] säger. Föröfrigt ber jag få hänvisa till E. Adickes afhandling: "Die bewegenden Kräfte in Kants philosophischer Entwickelung etc." uti "Kantstudien" I s. 48 ff.

Huruvida och i hvilken mån psykologiska motiver ingå i problemlösningen blir en senare fråga, här vill jag endast fastslå, att hvarje försök att till hufvudproblem göra en psykologisk förklaring af kunskapen strider mot såväl Kants uttryckliga ord som mot "Kritik der reinen Vernunfts" hela anläggning och karaktär. Äfven den s. k. transscendentala psykologien är något för Kants uppgift sekundärt. Den subjektiva deduktionen af kategorierna är icke för hufvudändamålet väsentlig. I 1:sta upplagan visserligen utförligt framställd, men betecknad såsom oväsentlig och för hufvudfrågans lösning umbärlig, huru "viktig" den än kan vara, är den utelämnad i 2:dra upplagan. — All empirisk psykologisk härledning af kunskapen, "diese versuchte physiologische Ableitung" kan blott betyda förklaring af en kunskaps besittning, genom hvilken man alls icke kan deducera och begripa, huru begrepp a priori hänföra sig på föremål. Den empiriska förklaringen må ha sin stora nytta, men i anseende till Kants uppgift innebär den blott "eitele Versuche", hvarmed blott den kan sysselsätta sig, som icke har begripit dessa kunskapers helt egendomliga natur.[2]

Man har velat påstå, att i Kritikens 2:dra upplaga särskildt § 22 ff gränsbestämningen ej blott spelar större roll än i 1:sta upplagan utan utgör själfva hufvuduppgiften. Detta är, såsom en förutsättningslös granskning af dessa §§:er ger vid handen, inkorrekt. Kant betonar starkt kunskapens begränsning till erfarenheten ej därför att detta är målet, utan därför att detta är det enda medlet att ge kategorierna objektiv giltighet. Här såsom eljest gäller det att deducera

---

[1] *G. Simmel:* Ueber den Unterschied der Wahrnehmungs- und der Erfahrungsurteile. "Kantstudien" I s. 416 ff.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 69 f.

objektiviteten hos förnuftets funktioner. Men då kategorierna endast genom sin användning på en empirisk åskådning ge kunskap, så äro de inskränkta till erfarenheten eller tjäna till empirisk kunskaps möjlighet. Detta betyder blott, att inskränkningen eller begränsningen till erfarenheten är nödvändigt *medel* för att åt kategorierna ge kunskapsvärde. Fullkomligt träffande anmärker Adickes gentemot Benno Erdmann, hvilken i sitt arbete "Kants Kriticismus" söker vindicera gränsbestämningen såsom Kritikens väsentliga uppgift, "dass seine Auffassung das Verständnis des Kantischen Systems sehr erschwert. Die Thatsachen stimmen nicht mit ihr überein, weder die Problemstellung der Einleitung, noch die derselben entsprechende Anlage des ganzen Werks, noch die bedeutsamsten und wichtigsten Aeusserungen Kants über Zweck und Hauptinhalt seiner transscendentalen Deduktionen."[1] Såsom Adickes vidare utför, gäller detta just de yttranden, som Kant fäller utan förutfattad afsikt, utan polemisk udd, och med blicken fäst på systemet i sin helhet. De motsatta och afvikande ställena äro anomalier, som framträda starkare i mån af att polemiska eller andra biafsikter göra sig gällande. I dialektiken är visserligen gränsbestämningen väsentlig, men den står i intimt sammanhang med och får sin fulla betydelse först i och genom läran om ideernas positiva betydelse, dels såsom regulativer för kunskapen, dels såsom postulater. Egentlig kunskap är kunskap om objekt och sådana finnas endast i erfarenheten. Förnuftet fordrar det obetingade. För kunskapen betyder detta endast oändlig fortgång mot ett systematiskt helt, för förnuftet själft betyder det autonomi "Die transscendentale Freiheit ist die notwendige Hypothesis aller Regeln, mithin alles Gebrauchs des Verstandes."[2] Så är visserligen gränsbestämningen uti dialektiken väsentlig, ty genom att den "upptäcker de transscendenta omdömenas sken och därigenom förhindrar att det bedrager", förstör den all dogmatisk, transscendent metafysik. Negativt bestyrker dialektiken analytikens resultat. Det finns ingen kunskap om

---

[1] *E. Adickes:* Die bew. Kräfte etc. I s. 190.

[2] Reflexionen Kants herausgegeben von B. Erdmann R. 949 I s. 271.

ting i sig. Men den har en 3-dubbel positiv afsikt, nämligen att 1) utföra metafysikens system genom regulativa ideer, 2) bekräfta estetikens och analytikens resultat samt 3) bereda plats för tron eller begrunda det praktiska förnuftets primat.

Det är således icke *ett*, strängt begränsadt problem, hvars lösning transscendentalfilosofien vill och kan ge, "Kritik der reinen Vernunft" har till uppgift att arkitektoniskt d. v. s. ur principer framlägga planen till denna vetenskap. Den ledande idéen i denna plan, "die Idée des Ganzen", är begreppet om metafysiken såsom det rena spekulativa förnuftets uppgift och verk. Transscendentalfilosofien bevisar, att och huru en metafysik såsom vetenskap är möjlig, den är väsentligen metodlära. Långt ifrån att från sig utesluta alla tankemotiv utom *ett*, innebär och fordrar transscendentalfilosofien ett fullkomligt system af problem och bevis. Äfven matematik och naturvetenskap äro produkter af det rena förnuftet. De måste därför deduceras, visserligen icke för deras egen skuld utan för metafysikens. Så är äfven gränsbestämningen liksom problemet om erfarenheten medel, icke själfva mål. Sammanhang inom det hela får man däremot icke, om man gör något af delproblemen till hufvudproblem, än mindre om man gör något eller några till uteslutande problem. Men lika otillfredsställande är att i konstaterandet af en flerhet af i hvarandra gripande heterogena tankeriktningar, se det afgörande uttrycket för Kritikens betydelse och af detta draga den slutsatsen, att den således innebär en "Problemkneuel", inom hvilken tanketrådarne visa "ein Inaneinandergreifen, welches bei Kant selbst freilich das Gegentheil klarer und Zielbewusster Methode war". — Med all rätt kunna vi tvärtom säga, att Kant för att kunna grundlägga en ny metafysik för sig uppställt och sökt lösa ett *hufvudproblem*, inledningsproblemet eller: huru kunna subjektiva former få objektiv giltighet? Detta problem är, menar jag, "det ena, sanna, äkta hufvudproblemet, som i lika mått står i samklang med den Kantiska kunskapsteoriens utveckling som med dess behärskande tendenser" (Adickes). Apriorism, fenomenalism, empirism lika väl som förklaring och bevis af andra vetenskaper eller af erfarenheten själf ingå såsom momenter, medel och resultat i detta problem och dess

lösning. Med detta är ej sagdt, att hela mångfalden af skiftande tankar och uppgifter verkligen bildar ett system och att idel harmoni råder. Tvärtom finner man snart, att än den ena, än den andra tankeriktningen bryter sig fram på bekostnad af de andra. Därför är den Kantiska transscendentalfilosofien icke ett väl afvägdt system utan blott ett i bildning varande, i hvilket de olika elementen under slitningar men dock bestämda af en central kraft konvergera mot ett mål: nygrundning af metafysiken.

II. Metoden.

a) *Förutsättningar.*

Redan i det transscendentala problemets beskaffenhet ligger, att metoden för dess lösning måste vara teleologisk. Transscendentalfilosofi är teleologi. Det gäller icke att förklara ett gifvet faktum eller att genom uppställandet af vissa hypoteser få enhet och sammanhang i företeelserna. Det gäller att nå ett mål, realisera ett ideal, att utbilda en helt ny vetenskap, om hvilken man förr ej haft någon idé. Därvid får intet antagas såsom gifvet annat än förnuftet själft och intet faktum läggas till grund, på hvilket man kunde stödja sig. Det rena förnuftet är intet faktum. Det är ideal och norm. Det rena förnuftet är, säger Kant, en så fullständig enhet, att, om dess princip skulle visa sig oförmögen att lösa blott en enda af de frågor, som dess egen natur gifver det, denna princip måste förkastas. Men i denna mening är förnuftet icke gifvet utan är själft uppgift. I den meningen utför Kant detta vidare, då han säger, att en vetenskaps — närmast analytikens i transscendentalfilosofien — fullständighet icke kan antagas genom ett blott öfverslag öfver ett på försök åvägabragt aggregat utan blott förmedelst "einer *Idee des Ganzen* der Verstandes erkenntnisz a priori". Förståndet är nämligen "eine für sich selbst beständige, sich selbst gnugsame und durch keine äusserlich hinzukommende Zusätze zu vermehrende Einheit".[1] I det inbegrepp af all förståndets kunskap, som utgör ett system genom idéen, ligger normen och proberstenen på riktigheten och äktheten af alla de kunskapsstycken, som skola inpassas. Alltså

[1] *Kant:* Schriften IV s. 58.

är det rena förnuftet en idé. Men denna idé och uppgiften att enligt denna idé utföra en vetenskap finnes hos ett empiriskt subjekt. Kant utgår i själfva verket icke från de rena begreppen och principerna för att ur dem deducera kunskap och föremål, utan hans fortgång är från det empiriskt bestämda subjekt, som har en bestämd uppgift att fylla. Därför bli premisserna och metoden bestämda såväl af målet som af utgångspunkten. Kant vill först uppsöka begreppen a priori, utforska de rena begreppens frön och anlag i det mänskliga förståndet för att sedan deducera deras objektiva giltighet. Den yttersta förutsättningen är, att det gifves ett rent, spekulativt förnuft eller en apriorisk kunskap. Något sämre kunde icke hända dessa bemödanden, nämligen bemödandena att grundlägga en filosofi såsom vetenskap, än att någon gjorde den oväntade upptäckten, att det alls icke gåfves någon kunskap a priori ej häller kunde gifvas. Men, säger Kant, det är ingen fara. "Es wäre ebenso viel, als ob Jemand durch Vernunft beweisen wollte, dass es keine Vernunft gebe".[1] Finnes det ingen *apriorisk* kunskap, så finnes det öfverhufvud ingen kunskap. Det kunskapsbegrepp, som hos Kant ligger till grund för all bevisning, är alstradt af en förening mellan rationalismen och empirismen. Det får sin karaktär dels genom den rationalistiska fordran på allmängiltighet och nödvändighet samt af den därmed följande aprioriteten, dels genom den af studiet af engelsk empirism och naturvetenskaperna närmre utbildade insikten, att all kunskap förutsätter och måste gälla om reala, självständiga föremål. Kritiskt blir detta kunskapsbegrepp genom att det själft uppställes såsom norm, icke söker den i föremålen. Den kritiska vändningen, revolutionen i tänkesättet består däri, att kunskapen själf tänkes såsom det ursprungliga, efter hvilken föremålen rätta sig. Den transscendentala metoden hos Kant består emellertid icke i att deducera allt innehåll i kunskapen ur en högsta grundsats, ej häller i att deducera det rena förnuftets grundhandlingar, hvilket först Kants efterföljare göra till sin uppgift och Fichte på ett grandiost sätt utförde. Kant utgår från ett empiriskt bestämdt

[1] Kritik der praktischen Vernunft. Ed. Kirchmann s. 12.

subjekt för kunskapen, från kunskapsförmågan. Därigenom kommer en hel serie psykologiska förutsättningar att modifiera metoden. Det är empiriskt gifna kunskapshandlingar, hvilkas kunskapsvärde transscendentalt deduceras. Den Kantiska metoden innebär icke blott en transscendentallogik utan äfven en transscendentalpsykologi. Tendensen hos Kant är utan tvifvel att öfvervinna psykologien, äfven transscendentalpsykologien är något för hufvudändamålet oväsentligt. Kant vill göra transscendentalfilosofien fullständigt självständig, men själf måste han först ur psykologien framhäfva och isolera de "rena" formerna, som sedan bevisas vara transscendentala. Den transscendentala ståndpunkten är icke Kants utgångspunkt i Kritiken utan den eröfras genom detta verk. Genom bristande iakttagelse af detta förhållande är det, som "Kritik der reinen Vernunft" synes upphäfva sig själf. De förutsättningar, har man sagt, under hvilka ensamt man kan komma in i Kritiken, äro sådana, att man med dem icke kan förblifva inom densamma. Men dessa förutsättningar kunna väl upphäfvas, utan att Kritiken upphäfves.[1] På dem hvilar icke Kritikens innersta tankeprosess utan de beteckna endast den gifna milieu, inom hvilken Kant genomför sin metod, hvars färdiga resultat därigenom modifierats. Likaväl som den yttre systematiken kan krossas utan att idéerna därför förintas, lika väl kunna dessa psykologiska förutsättningar öfvergifvas utan

---

1 Man måste kunna skilja mellan den transscendentala metodens egna premisser och väsentliga innebörd och de förutsättningar, under hvilka denna metod infördes och tillämpades af Kant. Det finnes inom "Kritik der reinen Vernunft" en brytning mellan det nya och det gamla, den fortskridande tendensen hos självfva den transscendentala metoden och det redan utbildade föreställningssätt, som hos Kant ger denna metod på samma gång dess individuella och konkreta gestaltning samt dess tillfällighet och begränsning. I hvad har man att söka det väsentliga i Kr. d. r. V.? Kant har själf uttalat, hvad han ansåg vara det väsentliga, må han också till detta räknat åtskilligt, som vi icke kunna godkänna, och vi veta, att det väsentliga äfven för honom var den transscendentala metoden såsom uppgift. Om analysen af det empiriska medvetande, som för sig ställer den kunskapsteoretiska uppgiften betraktas såsom självfva grunden för problemets lösning, är följden just den psykologiska (eller fysiologiska) metod, enligt hvilken *kunskapsproblemet* aldrig kan lösas, liksom den psykologiserande uppfattningen å sin sida medför åtminstone tendensen att så göra.

att transscendentalfilosofiens väsentliga tankar förlora sin grund och giltighet. Helt annorlunda skulle visserligen förhållandet vara, om Kritiken vore en teori om kunskapens uppkomst. Men denna uppkomst är för kunskapens giltighet af alls ingen betydelse. Kritiken vill vara och är ett afgörande bevis därför. Kunskapens giltighet afgöres genom transscendental kritik, dess uppkomst är föremål för empirisk psykologi.[1]

Bland dessa förutsättningar är den första den, att det gifves tvänne stammar i den mänskliga kunskapsförmågan, sinnligheten och förståndet. Dessa äro artskilda, icke blott gradskilda, men de ha möjligen samma rot. Genom den förra gifvas oss föremål, genom den senare tänkas de.[2] Denna psykologiska teori motsvaras af den uppfattningen af kunskapen, att den på något sätt alltid hänför sig på föremål. Den kunskap, som omedelbart hänför sig på föremål, är åskådningen. Denna uppstår, om föremål afficiera oss. Sinnligheten är just förmågan af att få föreställningar genom det sätt, på hvilket föremål afficiera oss. Det ofvan sagda innebär endast en analys af det empiriska, naiva medvetandets ståndpunkt. När den kritiska uppgiften ställes, är icke det resultat färdigt, till hvilket kritiken kommer. Den naiva ståndpunkten är nödvändig förutsättning för *hvarje* kunskapsteori och kan genom ingen upphäfvas. "Kritik der reinen Vernunft" sätter icke sitt resultat istället för det empiriska medvetandets och detta helt enkelt därför, att den icke vill lämna någon psykologisk teori. Den gör endast en omvärdering. "Föremål" *betyder* något annat vid Kritikens slut än vid dess början, men ingalunda har trans scendentalfilosofien förnekat föremålens verklighet.[3] Den psykologiska analys, som Kant här presterat, kan visas vara felaktig och ersättas af en annan, detta inverkar icke på värdet af den kunskapskritik, som han lämnat, ty den hvilar på helt andra grunder. Med all rätt säger August Stadler,[4] att

[1] Se *E. Adickes*: Kants Systematik als systemildender Factor samt *W. Windelband*: Präludien s. 287. Kritische oder genitische Methode?

[2] *Kant*: Schriften IV s. 25, 47.

[3] Se "Widerlegung des Idealismus" Kr. d. r. V. (Hart.) s. 197. samt Proleg. Schriften IV s. 293.

[4] *A. Stadler*: § 1 der transscendentalen Æthetik. Kantstudien I s. 100 ff.

"Gegenstand" här icke kan betyda något annat än hvad som på Kants tid fysikern, teologen, filologen, smeden och sadelmakaren förstodo med den termen. Man äger icke rätt, att vid tolkningen af de inledande orden förutsätta Kritikens resultat och antaga, att dessa bestodo i en teori om kunskapens uppkomst. Men endast om man gör det uppstå dessa lika olösliga som onödiga svårigheter, som tvinga att antingen tänka föreställningarna själfva eller ock tingen i sig såsom afficierande.[1] Däremot finnes det intet, som tvingar till att tolka Kants förutsättning i detta fall annorlunda än som ett konstaterande, af hvad det empiriska medvetandet fattar såsom kunskap och föremål, ty det är just detta medvetande, som kritiskt värderas och som därför förutsättes. — Ett föremåls verkan på föreställningsförmågan, såvidt vi afficieras af detsamma, är *sensation*. Åskådningen är empirisk, då den hänför sig på föremål genom sensationen. Det obestämda föremålet för en empirisk åskådning heter *företeelse*. Och hos företeelsen skiljer Kant mellan materien, som korresponderar mot sensationen, och formen, som är det, som gör att mångfalden ordnas i vissa förhållanden. Då det, hvari sensationerna ordna sig och ställas i viss form, icke själf kan vara sensation, så är, säger Kant, visserligen företeelsens materie "a posteriori gegeben", men formen måste "im Gemüthe a priori bereit liegen."[2] Här möter oss den skarpa skillnaden mellan innehåll och form, hvilken är karaktäristisk för det sätt, på hvilket Kant för sig uppställer kunskapsproblemet. Denna skillnad förbindes med

[1] Jmfr *H. Vaihinger:* Commentar II s. 35 ff. Jag har icke ansett mig böra ingå i en närmre granskning af det antagandet, att de "afficierande föremålen" af Kant fattas såsom ting i sig. För mitt syftemål ligger det nämligen fjärran att undersöka, i hvad mån han i sina skrifter verkligen hänför kunskapen till ting i sig. Den undersökningen är gjord många gånger, och resultatet är blott ett konstaterande af inkonsekvenser. Men att Kant *i vetenskaplig mening* förutsatt ting i sig såsom afficierande kunskapsförmågan strider mot den transscendentala ståndpunkten. Mot en sådan uppfattning har jag ställt min ofvan utförda framställning af den betydelse afficierande tingen måste ha och hvilken ensam tillåter en konsekvent fortgång till transscendentalfilosofien. För den, som önskar en närmre kritisk behandling af frågan hänvisar jag till Adickes' ofta omnämnda afhandling: "Die bew. Kräfte etc." Kantst. I. s. 361 ff.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 29 f.

den mellan sinnlighet och förstånd. Sinnligheten ger innehållet, förståndet sammanfattar det i former. Men äfven sinnligheten har rena former, rummet och tiden och dessa sägas "im Gemüthe bereit liegen". Strängt taget lämnar sinnligheten blott en ren mångfald, hvilken blir formal åskådning genom förståndets enhet. Sinnlighetens rena form är mångfald och kan ej vara objekt.[1] Kunskapsteoretiskt betyder detta, att endast formerna kunna kritiskt värderas. Det kan sägas vara det psykologiska uttrycket för den logiska distinktionen mellan analytiska och syntetiska omdömen. Endast de senare äro af kunskapsteoretiskt intresse. Syntesen är den grundhandling, hvars kunskapsbetydelse transscendentalfilosofien deducerar, liksom inbillningskraften är själens grundförmögenhet. Å andra sidan fordras det ett innehåll, som icke tillhör kunskapsförmågan. Inbillningskraften måste kunna af sinnligheten mottaga och enligt förståndets regler syntetisera den gifna mångfalden. Allt detta är psykologiska förutsättningar. Man måste med afseende på Kants uttryck: "im Gemüthe a priori bereit liegen" ge akt på att det dels är af preliminär och psykologisk betydelse, dels att det icke ger hans egentliga mening. Logiskt och kunskapsteoretiskt betyder "a priori" den kunskapsakt eller form, hvars giltighet är oberoende af erfarenheten, således beror uteslutande på förnuftet. Psykologiskt betyder "a priori" funktionsform, ty äfven rum och tid äro ytterst funktionsformer och inga färdiga, tomma kärl. Receptiviteten blir först genom förståndets spontanei-

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 64 samt Kr. d. r. V. (Hart.) s. 114 "Allein die Verbindung (conjunctio) eines Mannigfaltigen überhaupt kann niemals durch Sinne in uns kommen und kann also auch nicht in der reinen Form der sinnlichen Anschauung zugleich mit enthalten sein denn sie ist ein Actus der Spontaneität der Vorstellungskraft". samt not. s. 132 "Der Raum, als *Gegenstand* vorgestellt, (wie man es wirklich in der Geometrie bedarf,) enthält mehr, als blose Form der Anschauung, nämlich *Zusammenfassung* des Mannigfaltigen, nach der Form der Sinnlichkeit Gegebenen in eine *anschauliche* Vorstellung, so dass die Form der Anschuung blos Mannigfaltiges, die *formale Anschauung* aber Einheit der Vorstellung gibt. Diese Einheit hatte ich in der Æsthetik blos zur Sinnlichkeit gezählt, um nur zu bemerken, dass sie vor allem Begriffe vorhergehe, ob sie zwar eine Synthesis, die nicht den Sinnen angehört, durch welche aber alle Begriffe von Raum und Zeit zuerst möglich werden, voraussetz".

tet (inbillningskraftens, som handlar enligt förståndets regler) af betydelse för kunskapen.

Man har påstått, att Kant utgått från en dogmatisk förutsättning om erfarenhetens beskaffenhet. Han säges begagna sig af ett erfarenhetsbegrepp, som åtminstone icke Hume skulle erkänt. I själfva verket innehåller det Kantiska erfarenhetsbegreppet tvänne elementer: ett empiristiskt och ett rationalistiskt. All kunskap måste ytterst hänföra sig på erfarenheten, ty endast erfarenheten ger den sinnliga mångfald, utan hvilken begreppen äro tomma. Detta är en faktisk utgångspunkt och förutsättning. Erfarenheten ger således sinnlig mångfald. Men rationalistiskt bestämdt blir erfarenhetsbegreppet, då det framträder såsom tekniskt bevismedel för kategoriernas och grundsatsernas objektiva giltighet. Är det i den meningen en obevisad och oberättigad förutsättning? Det, som är förutsättning för erfarenhetens möjlighet, är nödvändigt och allmängiltigt. Men erfarenheten fattas då såsom innebärande ett visst nödvändigt sammanhang. Detta sammanhang återigen hvilar ju i sin ordning på kategorierna. Således föreligger ju här en uppenbar cirkel. Det är dock icke så. Detta sammanhang i erfarenheten och således detta rationalistiska erfarenhetsbegrepp är icke en gifven förutsättning utan en fordran. *Om* erfarenheten skall betyda mer än en rapsodi af varseblifningar, *om* den skall betyda kunskap,[1] så måste den på något sätt innebära sammanhang enligt regler. Huru skulle Hume anse sig ha rätt att förneka detta? Hume, liksom alla empirister, antog dock, att erfarenheten var en form af kunskap, och att vi i den fattade objekt. Mer behöfver ej Kant. Redan för denna erfarenhets möjlighet förutsättes begrepp. Gemensamt med Hume har Kant den uppfattningen, att all kunskap förutsätter ett empiriskt, sinnligt innehåll, gemensamt med honom har han ock den uppfattningen, att erfarenheten på något sätt innebär kunskap om föremål. Han skiljer sig från honom i sin rationalistiska fordran på kunskapen. Hume förnekar "necessary connexion", Kant fordrar en sådan. På erfarenheten och föremålens relationer till hvarandra och till subjektet grundar Hume sin teori om den blott subjektiva

[1] *Kant:* Schriften IV s. 109 ff.

nödvändigheten. Gentemot denna teori ställer nu Kant det påståendet, att erfarenheten och objekten i erfarenheten självfva förutsätta kategorierna, liksom teorien i sin ordning förutsätter grundsatserna. Bevisgrunden ligger då icke i erfarenheten eller ens i erfarenhetens möjlighet utan i kunskapens möjlighet. Icke hvad erfarenheten är utan hvad erfarenheten bör vara är det viktiga, nämligen för att kunskap skall finnas.[1] Jag har här endast velat tillbakavisa det påståendet, att Kant vid bevisningen stödt sig på ett rationalistiskt utbildadt erfarenhetsbegrepp, hvilket Hume utan vidare skulle förnekat. Men hvad mer är, transscendentalfilosofien ses ur alldeles för snäf synvinkel, om man antar dess väsentliga uppgift vara att öfverbevisa Hume samt att den då äfven måste uteslutande söka den gemensamma platform, på hvilken striden skall utkämpas för att vara rättvis. De yttersta förutsättningarne och bevisningsgrunderna äro af Kant hämtade ur idén om det rena förnuftet. Det blir min uppgift att sedan närmre redogöra för detta.

Till förutsättningarne och närmre bestämdt till en viss gifven och för Kant kär systematik hör, utom indelningen i förstånd och förnuft i trängre mening, den från logiken hämtade skematismen, omdömenas och förnuftsslutens taflor. Lika väsentlig för metoden som grundtanken är, nämligen den att förståndets och förnuftets handlingar betinga erfarenhetens och den fulländade vetenskapens möjlighet, lika yttre och blott beroende på psykologiska och historiska grunder är, att denna tanke fick just det utförande, som den transscendentala analytiken och dialektiken ha gifvit den. Man måste kunna skilja mellan metodens väsen och den formella systematiken, hvilken utgör dess omklädnad. Hvarken på omdömesformernas tabell eller på kategoriernas öfverensstämmelse med just den Kantiska eller öfverhufvud någon annan indelning af omdömena eller på att dessa kategorier äro de enda ursprungliga och på samma gång fullständigt uppräknade grundbegreppen beror den transscendentala metodens värde och duglighet såsom filosofiskt arbetsmedel. Huru stor vikt än Kant själf må ha fäst vid just den sidan af sitt verk,

[1] Se *M. Scheler:* Die transscendentale u. die psych. Methode s. 108.

vi kunna dock icke i den finns något för transscendentala metoden väsentligt och egenartadt. Och vi äro tvärtom genom denna yttre brytning med systematiken i öfverensstämmelse med den väsentliga och utvecklingskraftiga grundtendensen i Kants filosofi och särskildt dennas metod,[1] som själf, där den gått djupast, är oberoende af både psykologiska och systematiska förutsättningar.[2] Kants metod, till hvars närmre granskning vi nu öfvergå, kan sägas bestå i att visa och bevisa den väg, på hvilken psykologiska bilder blifva kunskap. Den består alltigenom i att öfvervinna psykologismen. Detta ligger redan i den frågan: huru kunna subjektiva medvetensformer äga objektiv giltighet? Endast om den vägen kan demonstreras är metafysik såsom vetenskap möjlig.

b) *Den kritiska eller transscendentala problemlösningen.*

Uppgiften är såsom vi sett att visa den väg, på hvilken metafysiken kan bli vetenskap. Den yttersta förutsättningen är, att en allmängiltig och nödvändig kunskap måste finnas. Hvilka äro betingelserna för detta? Kunskap betyder ett helt af jämförda och förknippade förnimmelser, hvilka hänföras på och gälla om objekt. Den första betingelsen är den, att föremål gifvas oss, den andra är den, att de tänkas. Sinnligheten lämnar åskådningar, hvilka äro de förnimmelser, som omedelbart hänföra sig på objekt, förståndet lämnar begrepp, som medelbart genom åskådningar hänföra sig på objekt. För såvidt estetiken uppvisar, att sinnligheten innehåller föreställningar a priori, som äro betingelser för att föremål gifvas oss, tillhör den transscendentalfilosofien och då såsom den första delen, ty de betingelser, under hvilka föremål gifvas oss, måste föregå dem, under hvilka de tänkas. Sinnligheten måste först isoleras och dess förnimmelser angifvas. Sinnligheten, ger mångfalden nämligen sensationerna, men dessa måste ordnas i bestämda former för att kunna bli kun-

---

[1] Se om denna fråga *E. Adickes:* Kants Systematik als systembildender Factor.

[2] *W. Windelband:* Geschichte der neueren Philosophie II s. 59 ff. 66 ff. se äfven samme författares "Präludien" s. 25.

skap. Äger sinnligheten sådana former, som äro förutsättning för kunskap? eller med andra ord — när det gäller sinnligheten — förutsättning för att objekt skola gifvas oss. Åskådningen är den omedelbara förnimmelsen af objekt och i åskådningen är mångfalden ordnad i bestämda former, hvilka just äro förutsättningar för att den skall fattas såsom objekt. Rummet är det yttre sinnets form, tiden är det inre sinnets. Hvad måste nu rum och tid vara, för att kunskap genom och om dem skall vara möjlig? Eller annorlunda uttryckt, hvilka äro betingelserna för, att rum och tid skola äga objektivitet, d. v. s. allmängiltighet och nödvändighet?[1] Detta och ingenting annat är *det väsentliga* i estetiken, och från den synpunkten måste den ses. Genom det yttre sinnet fatta vi föremål såsom utom oss och i rummet. Genom det inre sinnet fatta vi våra egna inre tillstånd i tiden. Rum och tid äro våra förnimmelser, men hvilka förnimmelser måste de vara för att omedelbart ge oss föremål och, hvad är det nödvändiga innehållet i dessa förnimmelser? Detta innehåll är då icke tänkt såsom sensationer utan såsom åskådningarnes egna inre bestämningar, såsom de föremål, hvars egenskaper matematiken behandlar. I fyra bevis framställer Kant, att rum och tid icke kunna ursprungligen vara empiriska begrepp utan måste vara åskådningar och såsom sådana nödvändiga föreställningar a priori, hvilka äro förutsättningar för yttre och inre företeelser. Bevisningsgrunden ligger: för *aprioriteten* i att alla empiriska rums- och tids-förstämningar själfva *förutsätta* rummet och tiden, hvaraf följer att dessa senare icke kunna empiriskt härledas ur de förra, liksom i att alla erfarenhetens föremål äro nödvändigt bestämda af rummet och tiden samt för att rum och tid äro *åskådningar* i att de äro individuella och hafva ett oändligt innehåll, hvilka egenskaper tillkomma åskådningar och icke begrepp.[2] Förnimmelserna rum och tid äro således åskådningar a priori, men hvad äro de såsom förnumna? Matematiken är en vetenskap, som bestämmer rummets (och

---

[1] Jmfr *W. Reinecke:* Die Grundlagen der Geometrie nach Kant. Kantst. VIII s. 363 ff.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 32, 16: Kr. d. r. V. (Hart) s. 58, 64.

tidens) egenskaper syntetiskt men dock a priori genom begreppens konstruktion. Hvad måste rum och tid vara för att matematik skall vara möjlig? Konstruktionen är icke möjlig genom rena begrepp utan endast genom syntes af åskådningens mångfald enligt begrepp. Matematiken konstruerar den formala åskådningen af en ren mångfald enligt begrepp.[1] Genom de metafysiska bevisen veta vi redan, att rummet och tiden äro aprioriska, genom det transscendentala beviset finna vi, att de icke kunna innehålla annat än sinnlighetens rena former, ty endast dessa kunna med allmängiltighet och nödvändighet konstrueras enligt begrepp. Om rummet och tiden skulle betyda något oberoende af konstruktionen, kunde denna icke genom sig själf innebära kunskap. Konstruktionen måste själf innehålla åskådningen liksom den senare blott sinnlighetens form.[2] Så följer med nödvändighet, att rummet och tiden icke äro några egenskaper hos ting i sig utan blott företeelsernas form, d. v. s. subjektiva betingelser hos sinnligheten, för att åskådningar skola vara möjliga. Man har velat påstå, att det äfven vore möjligt, att rum och tid på *samma gång* vore sinnlighetens former och former för ting i sig. Måste vi icke antaga en sådan tredje möjlighet och så erkänna, att Kant lämnat en lucka i sin bevisföring? Svaret på denna fråga är afgörande för, huru man betraktar transscendentalfilosofien, dess problem och metod. Vi måste först fråga oss, om denna tredje möjlighet är sedd från samma synpunkt som de bägge andra. Och då finna vi genast, att endast, om man samtidigt försvagar Kants tankegång till en blott psykologisk beskrifning och antager en ontologiskt bestämd yttre verklighet, är denna möjlighet tänkbar. Då och endast då är det möjligt att fråga, om icke den psykologiska bilden af rum och tid motsvaras af en verklig verklighet. Kant där-

---

[1] Kr. d. r. V. (Hart.) s. 478.

[2] Kant säger själf: "Nun enthält ein Begriff *a priori* (ein nicht empirischer Begriff) entweder schon eine reine Anschauung in sich, und alsdenn kan er construirt werden" (Kr. d. r. V. s. 481). Den egentliga meningen kan endast vara, att konstruktionen enligt begreppet fullständigt bestämmer åskådningens rena form, hvarför konstruktionen måste sägas innehålla åskådningen, ty den framgår genom konstruktionen.

emot frågar efter betingelserna för, att rum och tid skola äga objektivitet. Huru skola vi genom dem och i dem äga kunskap om objekt? Då finnes det ingen tredje möjlighet. Den visar sig blott vara den dogmatiska metafysikens sista försök att göra sig oberoende af Kritiken, och innebär en hypostasering af kunskapsformer. Rum och tid måste alltid vara våra förnimmelser för att vi om dem skola kunna ställa några som hälst problem, således äfven det, huruvida de motsvaras af en verklighet utom oss. Men först måste transscendentalfilosofien undersöka betingelserna för att vi genom dem kunna få kunskap. Sedan transscendentalfilosofien bevisat, att rum och tid måste vara sinnlighetens former och såsom sådana betingelser för att objekt gifvas oss, så är det icke en ytterligare möjlighet utan helt enkelt en motsägelse att påstå, att de äfven kunna vara oberoende af oss. Ty det är väl dock meningen, att äfven ett sådant påstående innebär någon form af kunskap, men då står den under betingelserna för kunskapens möjlighet, således dess objekt under sinnlighetens former. Frågan om den tredje möjligheten är dogmatisk metafysik. Men före all vetenskaplig metafysik går dess propedeutik, en kunskapsteori, som upphäfver den dogmatiska.[1]

En annan fråga, som är af mycken vikt för en rätt uppfattning af den transscendentala metoden, är den, huruvida den väsentligen är reduktiv och i den meningen kritisk, att den ur betingelsen för gifna vetenskaper söker normerna för värderingen. Då skulle Kant utgå från den euklidiska geometrien, hvilken antages förutsätta ett 3-dimensionalt, homaloidalt rum. Han skulle genom reduktion uppvisa denna geometris nödvändiga förutsättningar, och han skulle sedan kritiskt använda dem gentemot hvarje nytt forskningsresultat inom geometrien. Den transscendentala metoden måste, menar M. Scheler,[2] såsom falska utan vidare afvisa alla sådana geometrier, hvilka antaga *andra* rumsformer än den euklidiska geometriens. Om så är, måste vi utan tvifvel ge Scheler rätt

[1] Jmfr dels *Vaihingers* Comm. II s. 134 ff., 290 ff.; dels *A. Hägerström*: Kants Ethik s. 79 f., 110 f., 116 f. och *K. Fischer:* Gesch. d. neu. Phil. IV B. I Th. s. 388 ff.

[2] *M. Scheler:* Die transsc. Methode s. 60 ff.

i, att transscendentalfilosofien betalar ovederläggbarheten genom historien med improduktiviteten i samtidens forskning, ja, då måste den betraktas som en lika inbilsk som farlig dogmatism. Kriticismens egen historia synes emellertid kunna väcka tvifvel på riktigheten af den gjorda tolkningen af den transscendentala metoden. Innan vi ingå på en undersökning af denna metods förhållande till matematiken och därmed till möjligheten af andra rumsformer än den euklidiska, måste vi fastslå, att transscendentalfilosofien är kunskapsteori och att vi därför blott komma att granska de kunskapsteoretiska förutsättningarne till den modärna geometrien i deras förhållande till den transscendentala metoden. — Otvifvelaktigt torde vara, att Kant blott haft för ögonen den euklidiska geometrien och äfvenledes blott antagit det 3-dimensionala flata rummet.[1] Så t. ex. heter det: "Denn die geometrischen Sätze sind insgesammt apodiktisch d. i. mit dem Bewusstsein ihrer Nothwendigkeit verbunden, z. B. der Raum hat nur drei Abmessungen." Kan man däraf sluta, att han haft för afsikt att bevisa den uteslutande giltigheten af denna geometri? I det föregående ha vi redan framställt det mål, som den transscendentala behandlingen af matematiken har, och funnit, att det endast är att deducera objektiviteten hos dels sinnlighetens rena former dels matematiken själf, hvilken är en förnuftskunskap genom konstruktioner af åskådningar. Således är målet ingalunda bildandet af matematiken själf eller matematiska axiomer, hvilka alls icke ingå i transscendentalfilosofien, utan det kunskapsteoretiska värdet af matematiken. Den senare förutsätter utan vidare giltigheten och den apodiktiska vissheten af sina axiomer, men det är en metafysisk d. v. s. kunskapsteoretisk uppgift att deducera denna giltighet ur det rena förståndet. Detta kan blott utföras i den transscendentala analytiken, men vi behandla frågan om transscendentalfilosofiens förhållande till den matematiska spekulationen redan här, därför att hufvudfrågan står om åskådningens betydelse. Den ofvannämda M. Sche-

[1] Jämför däremot hans första skrift, i hvilken han talar om möjligheten af flera olika rumsformer.

ler liksom flere representanter för matematikens teori hålla före, att den transscendentala metoden och ståndpunkten, åtminstone såvidt de representeras af Kant, omöjliggöra begripandet, ja, måste förneka existensberättigandet af den utveckling matematiken fått genom Bolyai och Lobatschewsky liksom Rieman och Beltrami. Vi måste emellertid här skilja mellan själfva de matematiska eller geometriska axiomen inom de nya geometrierna samt deras kunskapsteoretiska förutsättningar. Möjligheten af ett n-dimensionalt eller ett sferiskt rum såsom objekt för geometrien är *en* sak som icke står eller faller med den logiskt-kunskapsteoretiska läran om, att det verkliga rummet är sferiskt, pseudosferiskt eller n-dimensionalt. Pangeometrikerna mena, att det euklidiska, tredimensionala och homaloidala rummet blott är *en* form af rummet, men de mena också att det *sanna* rummet har icke blott 3 utan flere dimensioner samt icke är plant utan sferiskt eller pseudosferiskt. Det beror endast på vår begränsade erfarenhet, att vi fatta rummet euklidiskt. Därmed intaga pangeometriens förkämpar en på samma gång empiristisk och naiv ståndpunkt inom kunskapsteorien. Deras första sats är, att alla geometriska sanningar äro af empiriskt ursprung, deras andra, att rummet är ett fysiskt ting.[1] Är nu giltigheten af dessa satser nödvändig betingelse för t. ex. den Bolyai-Lobatschewskyska geometrien? Tvärtom förutsätta de icke-euklidiska geometrierna den euklidiska geometrien, ur hvilken de uppstå genom att göra sig oafhängiga af en eller annan af dess axiomgrupper.[2] Lika litet som Kant grunda dessa pangeometriker sin kunskapsteori på faktum af vissa vetenskaper, utan de sträfva att gifva en kunskapsteoretisk grund åt dessa vetenskaper. Den kunskapsteoretiska begrundningen i sin ordning utgår från den allmänt logiska ståndpunkt, hvars förnämsta representant är J. St. Mill. Måste man ställa sig på Mills ståndpunkt för att komma till rätta med den nya geometrien?. Afstänger sig den transscendentala metoden från den möjligheten? Vi skola finna, att det tvärtom är på

---

[1] *J. B. Stallo:* The concepts and theories of modern physics s. 213 f.

[2] *D. Hilbert:* Grundlagen der Geometrie ss. 20, 24, 107.

Mills ståndpunkt omöjligheten ligger, ty den upphäfver sig själf, under det att den transscendentala är den kunskapsteoretiskt enda möjliga. Mill förklarar, att "every step in the ratiocination of geometry is an act of induction". De punkter, linier, cirklar etc., som jag har i mitt medvetande, äro helt enkelt kopior af de punkter, linier, cirklar etc., som jag träffat på i erfarenheten. Vi kunna visserligen resonnera om en linie som om den vore utan bredd, men vi kunna icke föreställa oss en sådan. Det existerar hvarken i naturen eller i den mänskliga själen föremål, som exakt svara mot geometriens definitioner. Geometrien måste handla om verkliga föremål och därför måste definitionerna anses vara blott de riktiga generalisationerna af de naturliga tingen. Men icke förty äro dessa generalisationer "as generalizations without a flaw: the equality of all the radii of a circle is true of all circles so far as it is true of any one: but it is not exactly true of any circle; it is only nearly true; so nearly that no error of any importance in practice will be incurred by feigning it to be exactly true."[1] Den kritik, som J. B. Stallo har lämnat af denna Millska teori, är, anser jag, fullständigt träffande och det är från min synpunkt så mycket mer skäl i att upptaga den, som den just leder öfver till den Kantiska ståndpunkten.[2] Stallo påpekar först, att Mills erkännande af, att generalisationerna *såsom* generalisationer äro utan brist, icke kan stå tillsammans med självfva grundsatsen, att punkterna, linierna, cirklarna och ytorna, som vi ha i medvetandet, blott äro kopior af dem, som äro i yttervärlden. Men, hvad mer är, om det skall betyda något, att de geometriska figurerna icke äro exakta, utan blott nära på exakta, måste ett *mått förutsättas, från hvilket de afvika*. Men nu finnes det blott kopior i våra själar, alltså måste man med S. säga, att "Mill's theory breaks down with the very first fact which he brings to its support". — Den Millska teorien visar sålunda öfver sig själf. Äfven för Mill

[1] *J. St. Mill:* Logic I s. 258 ff.

[2] *J. B. Stallo:* p. a. st. ss. 221 ff. Stallo själf afvisar äfven den Kantiska eller transscendentala teorien, men detta på grund af en felaktig uppfattning af Kants egentliga mening med rummet och geometriens förhållande till detsamma.

är geometrien vetenskap endast genom den grad, i hvilken den är exakt, hvilket förutsätter en geometri enligt begrepp (rättare konstruktioner ur begrepp), ty utan detta kunde alls icke bristen hos de *verkliga* punkterna, linierna etc. på något sätt bringas till formen af kunskap. — Den empiristiska teoriens tillämpning på pangeometrien visar till fullo, att den icke kan gifva den fordrade kunskapsteoretiska grundvalen för densamma. Pangeometrikerna påstå, att rummet självt är af ett visst krökningsmått, hvilket kan vara olika på olika platser i rymden samt, att detta endast kan bestämmas genom erfarenheten, som ger kunskap om rummets natur. Detta innebär tvänne orimligheter. För det första den, att på så sätt får rummet självt de egenskaper, genom hvilkas frånvaro det först kan skiljas från kroppen. För det andra den att rummet antages äga en bestämd objektiv byggnad, efter hvilken allt innehåll då måste foga sig. Men icke förty skola linier af hvilket krökningsmått som hälst kunna dragas. Huru är detta möjligt, om rummet självt är sferiskt eller pseudosferiskt med en i hvarje fall bestämd radie? I självva verket måste ju dessa radier vara räta linier i euklidisk mening, ty vore de självva sferiska, skulle de i sin ordning förutsätta en radie och så in infinitum. Den räta linien är icke en åskådning eller ett ting utan ett begrepp och såsom sådant icke en förbleknad kopia af ett ting utan en definition på en handling, konstruktionen.[1] Det matematiska rummet är sålunda icke åskådning eller ting utan förutsättning för bägge. "The truth is that the space whose idea or notion underlies all geometrical constructions whatever, including those of the pangeometers, is neither flat, nor spherical, nor pseudospherical, nor of any other inherent figure, but is simply the intuitional and conceptual possibility of tracing any or all of the lines characteristic of plane, spherical, ellipsoidal, paraboloidal etc. and, to some

---

[1] Hilbert säger visserligen i sitt ofvannämnda arbete, att "wir denken drei verschiedene Systeme von *Dingen*" nämligen punkter, linier och ytor, men det är tydligt, att detta uttryck endast betyder tanketing, ty de identifieras strax efteråt med begrepp, och de axiomer, som utsäga deras bestämningar är enligt H. definitioner.

extent, pseudospherical surfaces whitin it".[1] — Det är sålunda långt därifrån, att den Bolyai-Lobatschewskyska geometrien *såsom matematisk kunskap* fordrar en empiristisk och realistisk kunskapsteori eller låter sig begrundas genom en sådan. Tvärtom fordrar den den blotta idealistiska och transscendentala möjligheten af konstruktioner, bestämda entydigt genom vissa axiomsystem, under det att det s. k. pangeometriska rummet med viss inneboende beskaffenhet, t. ex. ett visst krökningsmått, icke är något annat än en klumpig hypostasering af begrepp. På så sätt blir resultatet, att den transscendentala ståndpunkten och metoden icke upphäfves af någon ny geometri utan att man genom dess antagande förmår angifva den logiska grunden liksom det kan öfva den kunskapsteoretiska kritiken, ty transscendentalfilosofien söker icke bevisningsgrunden i åskådningar af ursprunglig beskaffenhet utan i kunskapen såsom ändamål och af detta fordrade betingelser, genom hvilket deduceras vissa handlingars värde för kunskapen, i betingelserna för att åskådningarna skola äga objektivitet.

Man kan därför med Reinecke säga, att geometriens väsen enligt Kant icke består i "dass sie aus der reinen Anschauung abstrahiert sondern in der Hauptsache darin, dass sie ihre Objekte nach eigener willkürlicher Definition in der Anschauung konstruiert, *also nicht in der Anschauung sondern in der anschaulichen Konstruktion*".[2] Den transscendentala metoden har således blifvit alldeles missförstådd, då man påstått, att den bygger på den euklidiska geometriens och det 3-dimensionala, flata rummets faktum såsom bevisningsgrund. Detta faktums kunskapsteoretiska värde är *resultat* af bevisningen, men denna själf är inom estetiken blott preliminärt utförd och hvilar på de bägge premisserna, att kunskap innebär allmängiltigt och nödvändigt förnimmande af föremål och att sinnligheten ger oss föremål. Estetiken bevisar då, att kunskap — i detta fallet matematik — endast är möjlig, om de former, i hvilka föremålen äro gifna, blott äro sinnlig-

---

[1] *J. B. Stallo:* The concepts s. 239.

[2] *W. Reinecke:* Die Grundlagen der Geometrie nach Kant. Kantst. VIII s. 380.

hetens rena former och således betingelser för de oss gifna föremålen. I själfva verket utföres dock denna bevisning slutgiltigt först i den transscendentala analytiken. Inom estetiken hade Kant betraktat rum och tid såsom formala åskådningar och såsom föremål, ty matematiken behöfver dem så. Då innehålla de mer än åskådningens form, nämligen sammanfattningen af mångfalden. Denna sammanfattning kommer från förståndet, som är grund till all förbindelse. Sinnlighetens form är blott mångfald, men Kant hade räknat enheten till sinnligheten, då han behandlade estetiken, "um nur zu bemerken, dass sie vor allem Begriffe vorhergehe, ob sie zwar eine Synthesis, die nicht den Sinnen angehört, durch welche aber alle Begriffe von Raum und Zeit zuerst möglich werden, voraussetzt."[1] Då emellertid blott genom denna enhet rum och tid såsom åskådningar äro *gifna*, så hör denna åskådningens enhet a priori till rummet och tiden och icke till förståndets begrepp. Strängt taget gäller detta dock blott preliminärt, och Kants egentliga mening är det icke, ty den liksom transscendentalfilosofiens innersta tanke framgår dock först ur deduktionen af de rena förståndsbegreppen och läran om syntesens kunskapsteoretiska betydelse. Och i det sammanhanget säger Kant, att en mångfaldsförbindelse aldrig kan komma till oss genom sinnena och icke kan innehålles i den sinnliga åskådningens rena form, ty all förbindelse är en "Actus der Spontaneität der Vorstellungskraft", hvilken just till skillnad från sinnligheten måste kallas förstånd; den är en förståndshandling, som vi belägga med den allmänna benämningen "*Synthesis*".[2]

Från den transscendentala logikens djupare synpunkt ger oss sinnligheten icke föremål utan blott en mångfald, som är betingelse för objekt. Den transscendentala logiken har "ein Mannigfaltiges der Sinnlichkeit a priori vor sich liegen", hvilket den transscendentala estetiken erbjuder för att ge ett stoff åt de rena förståndsbegreppen, som utan detta skulle vara utan allt innehåll, således fullständigt tomma. Den rena

[1] Kr. d. r. V. (H) s. 132 not samt ss. 114, 119, 128.
[2] Kr. d. r. V. (Hart) s. 114.

åskådningens mångfald i rum och tid hör till betingelserna för, att föreställningar om objekt kunna mottagas. Men vårt tänkandes spontaneitet fordrar, att mångfalden först på visst sätt genomgås, upptages och förbindes för att däraf göra en kunskap. Denna handling kallar Kant syntesen, och den innebär både att förbinda skilda förnimmelser och begripa dem i en kunskap. Syntesen öfverhufvud är endast verkan af inbillningskraften, en blind ehuru oumbärlig funktion hos själen, utan hvilken vi alls icke skulle ha någon kunskap. "Allein diese Synthesis *auf Begriffe* zu bringen, das ist eine Function, die dem Verstande zukommt, und wodurch er uns allererst die Erkenntnisz in eigentlicher Bedeutung verschafft."[1] Den allmänna logiken visar, huru skilda föreställningar analytiskt bringas under ett begrepp, men den transscendentala logiken visar, huru "die reine Synthesis der Vorstellungen" bringas under begrepp. Men den transscendentala logikens egentliga uppgift är att visa, huru dessa begrepp såsom det rena tänkandets handlingar a priori hänföra sig på föremål, d. v. s. att visa huru metafysisk kunskap är möjlig. Kunskap har omdömets form men har ett af sinnligheten gifvet innehåll eller med andra ord, omdömena måste gälla om i erfarenheten gifna föremål. Åskådningarna hänföra sig omedelbart på föremålen, begreppen medelbart. Begreppen hänföra sig såsom predikat i möjliga omdömen på en föreställning om ett ännu obestämdt föremål och förståndets funktioner äro intet annat än omdömen. Och då förståndet ensamt är förmåga af förbindelse, så säger Kant, att "dieselbe Function, welche den verschiedenen Vorstellungen in *einem Urtheile* Einheit giebt, die giebt auch der bloszen Synthesis verschiedener Vorstellungen in *einer Anschauung* Einheit, welche, allgemein ausgedrückt, der reine Verstandesbegriff heiszt."[2] Därför finnes det just så många rena förståndsbegrepp, hvilka a priori gälla om åskådningens föremål, som det finnes logiska omdömesfunktioner. Dessa rena förståndsbegrepp kallar Kant kategorier. Den metafysiska deduktionen af dessa kategorier be-

---

[1] *Kant:* Schriften IV s. 64.

[2] *Kant:* p. a. st. s. 65.

står i att visa, huru deras ursprung ligger i de logiska omdömesformerna, med hvilka de fullständigt sammanträffa. Det väsentliga är, att begreppen fattas hvarken såsom medfödda eller såsom förbleknade kopior af tingen utan såsom funktioner. Omdömet är det ursprungliga och omdömet är en handling, genom hvilken en mångfald förnimmelser sammanbindas till ett helt. Men den metafysiska deduktionen utgår från den formala logikens gängse indelning af omdömena, visserligen af Kant något "förbättrad". Här visar sig, huru förkärleken för en viss yttre systematik bestämmer Kants tankegång.[1] Det är dock icke så, att den transscendentala deduktionen till sin giltighet hvilar på den metafysiska deduktionens resultat. Tvärtom finner man först i den transscendentala deduktionen den yttersta grunden för bevisningen, nämligen i begreppet om den transscendentala apperceptionens enhet. Vi lämna därför utan vidare den metafysiska deduktionen och öfvergå till själfva centrum af transscendentalfilosofien, som finnes i den transscendentala deduktionen af kategorierna eller de rena förståndsbegreppen. Hvad betyder denna deduktion? Bland de många begrepp, som utgöra den mänskliga kunskapens skiftande väfnad, finnes det några, säger Kant, som äro bestämda till bruk a priori och befogenheten af detta behöfver en deduktion. Transscendental är deduktionen, då den innehåller "die Erklärung der Art, wie sich Begriffe a priori auf Gegenstände beziehen können".[2] Men den är däremot empirisk, om den endast visar, huru ett begrepp förvärfvas genom erfarenheten och reflexionen på densamma. Af den förut nämda metafysiska deduktionen veta vi, att begreppen äro handlingar, genom hvilka åstadkommes enhet i mångfalden af förnimmelser. Detta är utgångspunkten för den transscendentala deduktionen. Denna utföres olika i den 1:sta och den 2:dra upplagan af Kritiken. Men gemensam för bägge upplagornas metod vid deduktionen är själfva grundtanken om verklig kunskaps betydelse och betingelsen för kun-

---

1 Jmf. *Adickes:* Kants Systematik s. 30 ff samt *Burman:* Kants kunskapslära s. 29 f.

2 *Kant:* p. a. st. s. 69.

skap om föremål. Det finnes blott tvänne möjligheter för att en syntetisk föreställning skall gälla om föremål. Antingen gör objektet föreställningen möjlig eller föreställningen objektet. I det förra fallet är "diese Beziehung nur empirisch, und die Vorstellung ist niemals *a priori* möglich". Så är det med afseende på företeelsen i allt, som hör till sensationen och fattas genom densamma. I det andra fallet däremot, så bestämmer föreställningen a priori objektet, genom att den är förutsättning för att vi skola äga kunskap om något såsom föremål. Två betingelser finnas för att kunskap om föremål skall vara möjlig, åskådning och begrepp. Genom den förra gifvas de, genom det senare tänkas de. Med sinnlighetens formala betingelser öfverensstämma alla föremål, emedan de endast så kunna åskådas och gifvas. Nu gäller det att visa, att begrepp a priori äro betingelser för att något skall kunna tänkas såsom föremål. Då äro begreppen betingelser för erfarenhetens objekt och äga objektiv giltighet om alla föremål i erfarenheten.[1]

I den första upplagan redogör Kant för den transscendentala betydelsen af de tre subjektiva kunskapskällorna, nämligen apprehensionens syntes i åskådningen, reproduktionens syntes i inbillningen och rekognitionens syntes i begreppet. Denna redogörelse anser Kant vara mer till att förbereda än till att undervisa läsaren och han anser den icke höra till den systematiska bevisningen, hvilken stränga bevisning i 1:sta upplagan är väsentligen i öfverensstämmelse med 2:dra upplagans.[2] Utgångspunkten är i bägge upplagorna den gifna mångfalden, hvilken måste sammanbindas för att kunskap skall vara möjlig. "Wollen wir", säger Kant i 1:sta upplagan, "nun den innern Grund dieser Verknüpfung der Vorstellungen bis auf denjenigen Punkt verfolgen, in welchem sie alle zusammenlaufen müssen, um darin allererst Einheit der Erkenntnisz zu einer möglichen Erfahrung zu bekommen, so müssen wir von der reinen Apperception anfangen. Alle Anschauungen sind für uns nichts und gehen uns nicht im mindesten etwas an, wenn sie nicht ins Bewusztsein aufgenommen werden können, sie

[1] *Kant:* p. a. st. s. 73 f.

[2] *Burman:* Kants kunskapslära s. 41.

mögen nun direct oder indirect darauf einflieszen, und nur durch dieses allein ist Erkenntnisz möglich."[1] Den yttersta bevisningsgrunden är således kunskapen själf såsom obetingad uppgift, men kunskapen är möjlig endast såsom den handling, genom hvilken en gifven mångfald sammanfattas till ett helt. Den transscendentala principen om våra förnimmelsers enhet innebär en syntetisk enhet, som själf innehåller en ursprunglig syntes. Därför säger Kant också, att den syntetiska satsen, att allt särskildt empiriskt medvetande måste vara förbundet i ett enhetligt själfmedvetande, är vårt tänkandes absolut första och syntetiska grundsats. Till ett empiriskt medvetande måste hvarje förnimmelse höra för att öfverhufvud existera, men det empiriska medvetandet förutsätter ett transscendentalt medvetande, nämligen medvetandet om mig själf såsom den ursprungliga apperceptionen, icke för att existera men för att vara kunskap, ty "die Möglichkeit der logischen Form alles Erkenntniszes beruht nothwendig auf dem Verhältnisz zu dieser Apperception *als einem Vermögen*."[2] Den transscendentala apperceptionens rena syntetiska enhet med afseende på den transscendentala inbillningskraften är emellertid det rena förståndet och i detta finnas således rena kunskaper a priori, hvilka innehålla den nödvändiga enheten med afseende på inbillningskraftens syntes i anseende till alla möjliga företeelser. Den transscendentala apperceptionens rena syntetiska enhet framträder i de empiriska synteserna såsom en flerhet enheter. Dessa enheter äro kategorierna, hvilka således äro nödvändiga betingelser för, att företeelserna skola med nödvändighet höra till en erfarenhet, utan hvilket erfarenheten icke skulle betyda kunskap.[3] Samma tankar utföras än mer i 2:dra upplagan.[4] Förnimmelsernas mångfald kan gifvas i åskådningen såsom blott sinnlig, men förbindelsen kan icke komma genom sinnena, ty den är en akt af spontaneitet, en förståndshandling, syntesen. Vi kunna icke föreställa oss någonting såsom förbundet i objektet utan att själfva förut ha

---

1 *Kant*: Schriften IV s. 87.

2 *Kant*: p. a. st. s. 87 noten.

3 *Kant*: p. a. st. s. 88.

4 *Kant*: Kr. d. r. V. (Hart.) ss. 114 ff.

förbundit detsamma, således kan förbindelsen icke bero på objektet utan på subjektets själfverksamhet. Men förbindelsens begrepp innehåller utom mångfalden och syntesen äfven begreppet om enheten. "Verbindung ist Vorstellung der *synthetischen* Einheit des Mannigfaltigen". Denna enhet är emellertid icke kategorien enhet utan måste sökas ännu högre nämligen i själfva grunden till skilda begrepps enhet i omdömen, således i själfva förståndets yttersta grund och enhet. Denna enhet, "die synthetische Einheit der Apperception" är den högsta punkt, vid hvilken man kan fästa allt förståndsbruk, hela logiken och transscendentalfilosofien, och är egentligen förståndet själft.[1] Alls intet empiriskt medvetande är möjligt utan under förutsättning af den ursprungliga handling, genom hvilken förnimmelserna förbindas i ett medvetande, om det nämligen skall betyda mer än ett kaotiskt virrvarr af förnimmelser. Kunskap fordrar gifna förnimmelsers bestämda relation till objekt, och objekt är det, i "hvars begrepp en gifven åskådnings mångfald förenas."[2] Och sålunda är medvetandets enhet betingelse för förnimmelsernas objektiva giltighet d. v. s. för att de skola utgöra kunskap. Det formala och identiska: "ich denke" måste kunna åtfölja alla mina förnimmelser och är yttersta betingelse för all kunskap. Men allt objektivt tänkande är omdöme och i läran om omdömet, så som Kant utför den i 2:dra upplagan, finna vi på en gång det djupaste och mest innehållsrika i hans kunskapsteori.[3] Omdömet är icke uttryck för en identitet, ej häller för ett blott förhållande mellan förnimmelser utan är "die Art gegebene Erkenntnisse zur *objectiven* Einheit der Apperception zu bringen".[4] Just detta är det, som uttryckes i kopulan: *är*, och som skiljer den objektiva enheten från den blott subjektiva. Omdömet utsäger icke, att förnim-

---

[1] Kr. d. v. V. (Hart.) s 117.

[2] p. a. st. s. 118

[3] Det heter också i "Met. Anf. gr. d. Nat wiss.", att den noga bestämda definitionen på ett omdöme är "einer Handlung, durch die gegebene Vorstellungen zuerst Erkenntnisse eines Objects werden" och att ur den definitionen ensam låter deducera sig, huru erfarenheten är möjlig endast genom kategorierna. Kants Schriften IV s. 475.

[4] Kr. d. v. V. (Hart.) s. 121.

melserna höra nödvändigt samman i en empirisk åskådning utan det betyder, att de höra tillsammans genom apperceptionens *nödvändiga enhet* i syntesen af åskådningar. Således är omdömet blott möjligt enligt principerna för *förnimmelsernas objektiva bestämdhet, såvidt af dem skall blifva kunskap*, hvilka principer alla äro härledda ur grundsatsen för apperceptionens transscendentala enhet. Endast så blir ett förhållande "ett *omdöme*, d. v. s. ett förhållande, som är objektivt giltigt", och som tillräckligt skiljer sig från blotta psykologiska associationer. I detta ligger verkligen, hvad Windelband kallar "die entscheidende logische Tat Kants".[1] Därigenom blir logiken först filosofisk propedeutik, en transscendental logik, som är "Prolegomena zur einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können". Omdömet är en handling, genom hvilken en gifven mångfald får värde af kunskap. Omdömet är det ursprungliga, icke begreppet, som betecknar medvetandet om enheten i handlingen. Genom detta har Kant radikalt frigjort sig både från empirismens uppfattning af begreppen såsom kopior och från rationalismens af dem såsom färdiga väsen.[2] Därför beteckna sådana yttranden hos Kant en oegentlighet, af hvilken man ej äger rätt draga några slutsatser om hans egentliga mening, som t. ex. då han talar om att uppsöka de rena begreppens frön och anlag i det mänskliga förståndet, i hvilket de ligga förberedda till dess de med anledning af erfarenheten utvecklas. — Det viktiga är just, att Kant framkommit till den tanken, att i omdömet utsäges icke blott en förbindelse af en gifven mångfald utan en nödvändig relation till ett ändamål: kunskapen. Objektet är den

---

[1] *W. Windelband*: Gesch. d. neu Phil. II s. 71.

[2] Jmfr *J. Lachelier:* Du fondement de l'induction s. 38: "Mais il y a une troisième hypothèse, que Kant a introduite dans la philosophie et qui mérite tout au moins d'être prise en considération: elle consiste à prétendre que, quelque puisse être le fondement mystérieux sur lequel reposent les phénomènes, l'ordre dans lequel ils se succèdent est déterminé exclusivement par les exigences de notre propre pensée. La plus élevée de nos connaissances n'est, dans cette hypothése, ni une sensation ni une intuition intellectuelle, mais une reflexion. par laquelle la pensée saisit immédiatement sa propre nature et le rapport qu'elle soutient avec les phénomènes."

nödvändiga regel, genom hvilken förbindelsen får värde af kunskap. I detta ha vi kommit fram till den djupaste punkten i Kants lära om objektiviteten och därmed äfven till den transscendentala metodens väsentliga grund, genom hvilken den skiljer sig från dogmatismen. Och i denna punkten äger Kr. d. r. V. icke blott ett yttre utan ett inre samband med de bägge andra Kritikerna.[1] Transscendentalfilosofiens svar på frågan: "wie sind synthetische Urtheile a priori möglich?" framgår således ur självfva omdömets begrepp, ty det fattas självft som objektets grund. För dogmatismen ägde omdömet ingen självständig roll. Det logiska omdömet var analytiskt och det syntetiska omdömet var empiriskt. I bägge fallen berodde sammanhanget på ett "objektivt" förhållande. För Kant däremot är omdömet en fri handling, genom hvilken en uppgift löses, nämligen att stifta sammanhang inom förnimmelsernas mångfald — d. v. s. kunskap är målet, omdömet är medlet. Och omdömet är en teleologisk handling och ger genom sin regel objekt åt medvetandet. Så har man att förstå Kants ord i Refl. 949 "Die transscendentale Freiheit ist die notwendige Hypothesis aller Regeln (i not. Sie ist die Eigenschaft der Wesen, bei denen das Bewusstsein einer Regel der Grund ihrer Hand-

[1] Då man talar om, att Kant har öfvervunnit intellektualismen, borde man just i denna punkt söka det viktigaste och vetenskapligen sedt mest betydelsefulla uttrycket därför. Det vanliga torde istället vara, att man endast fäster sig vid de s. k. praktiska postulaten och då finner, att Kant genom det praktiska förnuftets primat visserligen räddat tron, men på bekostnad af enheten i förnuftet liksom konsekvensen i systemet. Det teoretiska och det praktiska förnuftet förlora slutgiltigt allt inre samband. Annat blir förhållandet, om man utför hvad som ligger i hans omdömeslära, ehuruväl det måste medgifvas, att Kant hade stängt vägen för sig själf att nå full konsekvens i utförandet genom vissa förutsättningar och den ensidiga orienteringen på naturvetenskaperna. Vi kunna icke se det betydelsefulla i att det teoretiska förnuftet tystas genom en inkompetensförklaring — hvilken betydelse kan för öfrigt en sådan ha, om den själf icke innebär kunskap? — utan i, att omdömet fattas såsom uttryck för ett böra, och således det teoretiska förnuftet, intelligensen begripes såsom till sitt innersta väsen ändamålsenligt handlande, praktiskt. Det kan dock icke vara intelligensen det gäller att öfvervinna utan en falsk uppfattning af intelligensen. Se vidare *Heinrich Rickert:* "Fichtes Atheismusstreit" ss. 12 ff., samme författares: "Der Gegenstand der Erkenntniss" samt *Julius Bergmann:* "Die Grundprobleme der Logik" zweite Aufl. ss. 66 ff 75 ff 78.

lungen ist.), mithin alles Gebrauchs des Verstandes. Man soll so und so denken u. s. w. Folglich muss diese Handlung frei sein, d. i. nicht von selbst schon (subjectiv) bestimmt sein, sondern nur objectiven Grund der Bestimmung haben."[1] Därför måste vi fatta den transscendentala metoden såsom väsentligen teleologisk. Sinnlighetens och tänkandets former såsom betingelser för erfarenheten och objekt i erfarenheten äro icke förklaringsgrunder för ett gifvet faktum. Att fatta dem så skulle blott kunna ge en psykologisk och empirisk metod. Utan de äro transscendentala betingelser, d. ä. nödvändiga förutsättningar för, att erfarenheten skall vara kunskap. Bevisningen eller den transscendentala deduktionen afser ett värde, nämligen omdömenas allmängiltighet och nödvändighet. Omdömet är en syntetisk handling, som ger syntetisk enhet åt en gifven mångfald, men såsom logiskt omdöme innebär det en förbindelse i medvetandet öfverhufvud, utan hvilken intet objekt vore möjligt. Men just därför att vårt tänkande är diskursivt och förutsätter en i åskådningen gifven mångfald, kunna vi ej äga kunskap annat än om föremål i en möjlig erfarenhet.[2] Detta är grunden till, att Kant använder formeln: betingelse för erfarenhetens möjlighet såsom tekniskt bevismedel. —

Vi kunna därför icke godkänna Windelbands identifikation af "das Bewusstsein überhaupt" med en öfverindividuel organisation. Windelband förklarar, att — enligt Kant — "das Gegenständliche also in unserem Denken beruht auf einer *überindividuellen Funktion*, welche gleichmässig den Untergrund aller individuellen Vorstellungstätigkeit bildet, auf dem "Bewusstsein überhaupt"[3] och vidare säger han, att föremålens värld är en produkt af den öfverindividuella organisationen, hvilken såsom erfarenhet är verksam i oss enskilda. Genom detta har W. lämnat den logiska och transscendentala synpunkten och sökt en förklaring i en metafysisk betraktelse, en rationell psykologi. Man måste då fråga sig, i hvilket vä-

---

[1] *B. Erdmann:* Reflexionen Kants R. 949 s. 271.

[2] Jmfr *C. Y. Sahlins* utredningar: Grundformerna i logiken II ss. 19 ff.

[3] *W. Windelband:* Geschichte der neu. Phil. II s. 76 f.

sentligt afseende denna förklaring skulle skilja sig från den, som Kant under namn af präformationssystem med skärpa afvisar? Jag kan icke finna annat än, att den öfverindividuella organisationen såsom vetenskaplig princip just betecknar samma inkonsekventa medelväg mellan empirism och transscendentalfilosofi. Den öfverindividuella organisationen är af samma art som de "mit unserer Existenz zugleich eingepflanzte Anlagen zum Denken, die von unserem Urheber so eingerichtet werden, dass ihr Gebrauch mit den Gesetzen der Natur, an welchen die Erfahrung fortläuft, genau stimmte."[1] Med all rätt har Kant själf förkastat den utvägen att söka deducera kunskapens nödvändighet och giltighet. Äfven om man skulle försöka den invändningen, att man icke åsyftat de af vår skapare hos oss inplantade anlagen att tänka utan något som ligger högre eller bakom, så är därmed intet vunnet. Kunskapsteoretisk kommer man nämligen ej ett steg längre genom att söka den fasta grunden än längre bort, nämligen i en öfverindividuell organisation, i stället för i den genom skaparen inplantade subjektiva beskaffenheten. I bägge fallen — och det är det väsentliga — låter man kunskapen få sin giltighet genom objektet, ty både det empiriska subjektet och den öfverindividuella organisationen äro från logisk och kunskapsteoretiskt synpunkt sedt objekt. Man har således icke fullgjort den kopernikanska revolutionen i tänkesättet. Det är af ingen betydelse, om organisationen omedelbart eller medelbart tillhör subjektet, om den hvilar i en opersonlig eller personlig makt. I bägge fallen måste man med Kant säga: "zum wenigsten könnte man mit Niemandem über dasjenige hadern was blos auf der Art beruht, wie sein Subject organisiert ist." Endast såsom teleologi är transscendentalfilosofien begriplig, och endast så kan den göra anspråk på att vara transscendental kritik.

Just detta menar Ludvig Busse, att den icke kan, ty såsom kritisk kunskapsteori låter sig icke transscendentalfilosofien upprätthållas utan dogmatism och metafysik, men under deras förutsättning är den icke längre kritisk filosofi. Trans-

[1] *Kant:* Kr. d. r. V. (Hart.) s. 135 f.

scendentalfilosofien lider af en ohjälplig circulus vitiosus. Och i självfva verket måste man ge Busse rätt, om man godkänner hans uppfattning af den transscendentala metoden. Genom den utredning, som vi förut ha gjort, skola vi emellertid finna att Busses skarpa kritik af transscendentalfilosofien hvilar på en felaktig mening om denna filosofi och särskildt om dess metod. — Det är för det första helt enkelt falskt, att Kant påstått "dass nur die Erkenntnis, welche transscendental deduziert ist, gültig sei", och det är därför fullständigt likgiltigt, att detta påståendes innehåll strider mot det självt. Endast transscendentalfilosofiens satser kunna deduceras och detta emedan de innehålla blott betingelserna för kunskap. Och det är giltigheten, som deduceras, icke satserna självfva.[1] Det är alls icke någon instans mot Kant, att den logiska evidensen är förutsättning för all deduktion och således icke möjlig att deducera. Detta har ju Kant uttryckligen förklarat, liksom han säger, att "Die Kritik ist nicht dem *dogmatischen Verfahren* der Vernunft in ihrem reinen Erkenntniss, als Wissenschaft, entgegengesetzt, (denn diese muss jederzeit dogmatisch, d. i. aus sicheren Principien *a priori* strenge beweisend sein), sondern dem *Dogmatismus*". Detta vet och uttalar Busse, men ändock vill han göra den Kantiska ståndpunkten orimlig. — Sedan Busse först förklarat, att för Kant endast den kunskap är giltig, som är deducerad, säger han emellertid på följande sida, att transscendentalfilosofien utgår från *gifna* vetenskaper, hvilkas giltighet den *förutsätter*, således i trots af att den icke är deducerad. Och i detta sammanhang framställer Busse sin uppfattning af den kritiska filosofiens metod. Vetenskapens giltighet, säger han, söker transscendentalfilosofien afgöra genom den metafysiska deduktionen, som uppvisar, att de grunder, på hvilka vetenskapen hvilar, "äro aprioriska och oupplösliga, eviga urelement hos det vetenskapliga medvetandet."[2] Detta är den psykologiska sidan hos transscendentalfilosofien såsom ock Busse förklarar. Mycket riktigt är detta den psykologiska sidan, men huru kan då Busse i den sidan finna den

[1] Se *Kant:* Schriften IV s. 51, 55, 92 f. 106, 109.

[2] *L. Busse:* Philosophie und Erkenntnistheorie I s. 92

metod, genom hvilken Kant söker "den Geltungswert der Wissenschaft sicher zu stellen"? Detta sker dock icke i den metafysiska utan i den transscendentala deduktionen. Detta borde väl Busse ha kunnat inse, då ju äfven för honom den transscendentala tanken är det väsentliga i Kritiken. Men förhållandet är, att Busse har ansett, att den transscendentala tanken fått sitt egentliga uttryck i deduktionen af det vetenskapliga medvetandets urelement. Karaktäristiskt för Busses sätt att öfverbevisa Kant om, att han gjort sig skyldig till en circulus vitiosus, är följande. Vi fråga oss, säger han, huru den metafysiska deduktionen kan lämna bevis för vetenskapens giltighet, och hvad som berättigar den att utgifva de omnämda elementen icke såsom aposterioriska utan såsom aprioriska. "Die Kritik der reinen Vernunft antwortet hierauf: "Notwendigkeit und strenge Allgemeinheit sind sichere Kennzeichen einer Erkenntnis *a priori*. Also *wenn* etwas notwendig und allgemeingültig ist, so ist es *deshalb a priori*. Was ist das für eine Notwendigkeit, die hier als Grund des *a priori* erscheint? Nicht die der Erfahrung, denn die liefert, wie Kant selbst bemerkt, nur approximative Allgemeinheit und bedingte Gültigkeit nicht aber die *unbedingte* Gültigkeit, die hier gefordert wird. Also ist es die logische, die dogmatische notwendigkeit, dieselbe, auf die auch die Metaphysik sich beruft, die hier angerufen und — selbst *vorausgesetzt* wird."[1] — Genom ett resonnemang af den beskaffenheten vill Busse inbilla sina läsare, att samma allmängiltighet och nöd-

---

1 *L. Busse:* p. a. st. s. 93. Sidan 95 gifver Busse följande formulering för den påstådda cirkeln hos Kant: "Seine synthetischen Urteile sind, weil sie *gültig* (notwendig und allgemeingültig) sind, *a priori*, weil sie *a priori* sind d. h. als Elemente des wissenschaftlichen Bewusstseins die Erkenntniss erzeugen, gültig". I den första satsen betyder således "gültig" detsamma som allmängiltighet och nödvändighet och är sålunda blott kriteriet på, att vissa omdömen äro *a priori*, hvarvid *a priori* måste betyda, att omdömena äro oberoende af erfarenheten. I den andra satsen betyder *a priori* något långt mer, nämligen att omdömena såsom element i det vetenskapliga medvetandet alstra kunskapen. Bortsedt från det vilseledande i att kalla omdömena element, tillåter Busse sig att här gifva en helt annan betydelse åt termen *a priori*. Och "gültig" betyder här äfven något mer, nämligen giltighet om objekt. Vore icke detta Busses mening, så inskränkte sig ju cirkeln till att vara en konverting af definitionen och definitioner måste ju såsom bekant kunna rent konverteras.

vändighet, som deduktionen afser att uppvisa hos omdömena, ligger till grund för deduktionen. Detta är ju en sällsam cirkel, som Busse har funnit hos Kant. Det är dock blott den säkerhet, med hvilken B. uppträder, som kan hindra, att man icke genast märker hans sofisteri. — Hvar och en vet, att Kant i Einleitung angifver allmängiltighet och nödvändighet såsom kännetecken på omdömen a priori, men man bör också veta, att denna allmängiltighet och nödvändighet tillerkännas åt syntetiska omdömen, och det är just de syntetiska omdömenas giltighet om föremål a priori, som bildar problemet. Hvad betyder däremot för Busse den logiska, den dogmatiska nödvändigheten? Jo, den betyder analytisk nödvändighet, den obetingade giltigheten af principium identitatis et contradictionis.[1] Skulle Kant gjort ett problem af de analytiska satserna, skulle han velat deducera principium identitatis et contradictionis? Nej, men denna princip är icke tillräcklig att afgöra något om giltigheten af de syntetiska omdömena.[2] Ett kunskapsomdöme är enligt Kant väsentligen syntetiskt. Detta är det nya hos honom. Han inför en annan och ny uppfattning af, hvad tanke- eller rättare omdömes-nödvändighet vill säga. Alla omdömen stå under identitetslagen, men *genom* den lagen kan intet omdöme inses såsom sant. Den är blott ett negativt kriterium. Sanning innebär giltighet om ett föremål och ett föremål är blott möjligt genom inbillningskraftens syntes af en gifven mångfald enligt regler. Tänka kunna vi göra hvad som hälst, blott vi icke motsäga oss, men för kunskap fordras en gifven mångfald. Kunskap är syntetisk handling och omdömet är dennas form. I omdömet ligger således mer än blott identitet eller motsats, hvilka endast betyda en formell betingelse och icke det konstitutiva i omdömet. "Ich habe mich niemals", säger Kant,

---

1 *L. Busse:* p. a. st. s.

2 *Kant:* Schriften IV s. 107 "Denn dass ihm gar keine Erkenntniss zuwider sein könne, ohne sich selbst zu vernichten, das macht diesen Satz wohl zur *conditio sine qua non,* aber nicht zum Bestimmungsgrunde der Wahrheit unserer Erkenntniss. Da wir es nun eigentlich nur mit dem synthetischen Theile unserer Erkenntniss zu thun haben etc."; därför kunna vi icke vänta något stöd af den satsen i den transscendentala filosofien.

"durch die Erklärung, welche die Logiker von einem Urtheile überhaupt geben, befriedigen können; es ist, wie sie sagen, die Vorstellung eines Verhältnisses zwei Begriffen."[1] *Hvilket* förhållande det är, som de gamla logikerna åsyfta, nämna de icke. Men ett omdöme är i själfva verket allmängiltigt och nödvändigt endast, när det sammanbinder en gifven mångfald i begreppet om ett föremål. Det är icke en analytisk nödvändighet enligt identitetslagen, icke heller en blott faktisk enligt associationslagar utan en teleologisk enligt principen för alla syntetiska omdömen: "ein jeder Gegenstand steht unter den nothwendigen Bedingungen der synthetischen Einheit des Mannigfaltigen der Anschauung in einer möglichen Erfahrung."[2] Istället gör Busse följande framställning och kritik af den transscendentala deduktionen. "Nehmen wir nun an", säger han, "dass die von Kant angenommenen apriorischen Konstituentien durch eine wie immer beschaffene einwandfreie metaphysische Deduktion als apriorische Elemente des wissenschaftlichen Bewusstseins festgestellt sind, so sind sie doch durch die Natur dieses wissenschaftlichen Bewusstseins bedingt, sind Bestimmtheiten seiner "Organisation". Dadurch aber erhalten sie eben wieder den Charakter bloszer *psychologischer Thatsächlichkeit*, den zu vermeiden sie Transscendentalphilosophie sich ja bemühte, die der psychologischen Analyse zu entziehen."[3] Nu påstår Busse, att den transscendentala deduktionen alls icke förmår att höja kunskapens logiska betingelser ur den psykologiskt-faktiska sferen och gifva dem det giltighetsvärde, som de behöfva såsom grundvalar för verkligt objektivt vetande. Den transscendentala deduktionen kan blott ge *relativ* icke *obetingad* nödvändighet. Giltighet i transscendental mening skall nämligen enligt honom blott betyda, att "begrepp, som gifva den objektiva grunden till erfarenhetens möjlighet, just därför äro nödvändiga" eller att "det, som följer ur konstruktionens allmänna betingelser, äfven måste gälla om det konstruerade begreppets objekt".

---

[1] *Kant:* Kr. d. r. V. (Hart.) s. 120.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 110.

[3] *L. Busse:* p. a. st. s. 97.

'Das heisst: Wenn ein Gegenstand aus gewissen Elementen gebildet, durch sie konstituiert wird, so gelten diese Elemente für ihn, so muss er so sein, wie es seine Elemente vorschreiben, wie denn jedes Ding nach dem Prinzip der Identität mit sich selbst übereinstimmen muss." Denna tautologi är sålunda det väsentliga i den transscendentala deduktionen — dock blott enligt Busse.[1] — Nu veta vi ju redan förut, att den metafysiska deduktionen uppvisade vissa medvetandets grundformer såsom uttryck för ursprungliga funktioner, och vi veta, att enligt Kant kategorierna i tänkandet ha ett obegränsadt fält och en obetingad giltighet. Det är på intet vis Kants mening att genom en transscendental deduktion tillförsäkra kategorierna en logiskt obetingad giltighet. Obetingad nödvändighet är enligt Busse detsamma som hypotetisk och analytisk nödvändighet, således just den nödvändighet och giltighet, som tillkomma påståendet, att de analytiskt funna elementen i ett föremål måste tillkomma föremålet själft eller måste kunna prediceras om detsamma. För att finna sanningen af detta behöfver man naturligtvis icke gå utom principium identitatis et contradictionis. För Kant däremot är det icke alls fråga om den obetingade nödvändigheten hos omdömena utan just om föremålens betingade nödvändighet. Tänkandet har ett obegränsadt fält och obetingad giltighet, men "das Erkennen dessen, was wir uns denken, das Bestimmen des Objects"[2] behöfver åskådning och en ursprunglig mångfald. I omdömet ligger fordran på objekt, utan hvilket omdömet blott är en tom formel. Denna fordran framspringer ur förståndets spontaneitet, den syntetiska handling, som sammanbinder åskådningens mångfald enligt kategorierna. Transscendentalfilosofiens grund ligger icke i en färdig erfarenhet eller i färdiga föremål i densamma, hvilka kunna analyseras, utan i begreppet om apperceptionens rena synte-

---

[1] Det är anmärkningsvärdt, att B. anser sig genom detta ha uppvisat, att transscendentalfilosofien blott kan ge *relativ* och icke *obetingad* nödvändighet, då ju giltigheten följer ur identitetssatsen. Den är visserligen hypotetisk, men just den formen har enligt B. *all obetingad* nödvändighet. Se Busse s. 122.

[2] *Kant:* Kr. d. r. V. (Hart.) s. 135 not.

tiska enhet såsom nödvändig norm för inbillningskraftens handlande för att bilda kunskap. Af detta är blott en annan, den objektiva sidan, när det heter: "In dem Ganzen aller möglichen Erfahrung liegen aber alle unsere Erkenntnisse, und in der allgemeinen Beziehung auf dieselbe besteht die transscendentale Wahrheit die vor aller empirischen, vorhergeht und sie möglich macht." I bägge fallen är således den transscendentala bevisningsgrunden en teleologisk grund, ty det hela och begreppet om det hela bestämma momenterna, och kunskapen samt sanningen äro våra uppgifter.[1]

Äfven Kuno Fischer vänder sig mot de motståndare till "Kritik der reinen Vernunft", som trott sig finna, att den kritiska filosofien rör sig i en cirkel, i hvilken ur kunskapens faktum bevisas dess betingelser och ur betingelserna åter kunskapens faktum. De ha förgäfves triumferat, säger Fischer, och icke sett huru den skenbara cirkeln löser sig.[2] Det är visserligen sant, att Kant först fastställer kunskapens faktum och sedan ur dess analys dess enda möjliga betingelser, men ur dessa betingelser härleder och fastställer han icke återigen kunskapens blotta faktum utan dess rättmässiga eller orättmässiga giltighet. Därför finnes det enligt Fischer icke någon circulus vitiosus. Undersökningen sluter sin krets i det den fortskrider. Frågan är då, huru Fischer uppfattar de grunder på hvilka "hier die Rechtsfrage der Wissenschaften entschieden wird." Huru kan undersökningen komma därhän, att den själf äger rätt att fälla ett slutgiltigt omdöme öfver vetenskapernas berättigande eller icke-berättigande? Klart är, att ur de psykologiska betingelserna för kunskapens faktum, kan direkt icke annat än psykologisk giltighet framgå. Och om man reflekterar på kunskapens innehåll, stannar man vid den

[1] Det är äfvenledes oriktigt, — hvilket vi ju redan förut ha uppvisat —, att Kant skulle lärt, att förstånds- och åskådningsformerna besitta transscendental giltighet på samma sätt och i samma grad. Sinnlighetens former få först genom förståndets spontaneitet och syntetiska enhet betydelse i kunskapen, utan hvilken de blott äro mångfald, under det att förståndets former äga betydelse i sig själfva och kunna äfven få innehåll från annat håll, nämligen det praktiska förnuftet.

[2] *Kuno Fischer:* Gesch. d. neu. Phil. Jub. Ausg. IV B. I Th. ss. 430 ff.

blott analytiska sanningen, att ett föremåls momenter måste kunna prediceras om detsamma. Kan icke en på samma gång logisk och syntetisk rättsgrund uppvisas, så kan icke transscendentalfilosofien lösa sin uppgift. Fischer ger följande egendomliga framställning. Metafysikens faktum föreligger lika så väl som matematikens och naturvetenskapens, alltså äfven de betingelser, utan hvilka intet af dessa trenne fakta kunde finnas. Med hvilken rätt förnekas nu den förras och bejakas de senares giltighet? "Wir setzen voraus, dasz die Bedingungen jeder derselben mit völliger Klarheit entdeckt und dargelegt sind. Wenn nun diese Bedingungen einander so widerstreiten, dasz die der Mathematik und Naturwissenschaft mit denen der Metaphysik unverträglich sind, so müssen wir urtheilen, dasz die rechtmässige Geltung der ersten die der letzten aufhebt und umgekehrt. Wir können nicht mehr alle drei für berechtigt halten, sondern nur die einen auf Kosten der anderen oder umgekehrt; wir haben zu wählen: entweder Mathematik und Naturwissenschaft oder Metaphysik des Uebersinnlichen!" Alltså skola betingelserna för dessa trenne vetenskaper samtliga föreligga och vara fullkomligt klart framställda, men ändock skola de sinsemellan strida och upphäfva hvarandra! Enligt både vanlig och transscendental logik skulle väl då slutsatsen icke bli, att ett eller ett par af fakta förlora sin rätt att existera utan att den, som har gjort undersökningen i trots af sitt påstående, icke har kommit fram till den omnämda klarheten utan begått något fel i sina kalkyler, hvilket han då borde uppsöka och korrigera. Hos Kant finnes icke häller en sådan tankegång, men Fischer däremot låter honom i sin tolkning välja mellan fakta för att gifva blott ett par rätt. — I själfva verket tar Fischer i sin utredning begreppet betingelse i två olika bemärkelser, hvarför han ock i sin bevisföring faller offer för det felslut, som gemenligen går under namn af "quaternio terminorum". De betingelser, som "mit völliger Klarheit entdeckt und dargelegt sind" och som måste finnas för metafysiken likaväl som för matematik och naturvetenskap, äro förklaringsgrunder, under det att de betingelser, som strida mot hvarandra och som afgöra öfver den rättmässiga eller orättmässiga giltigheten, äro rättsgrunder.

Nu låter Fischer utan vidare termen "betingelser" i ena satsen afse förklaringsgrunder, i den andra rättsgrunder. Men några rättsgrunder äro aldrig uppvisade utan det är förklaringsgrunderna, som tack vare tvetydigheten i termen "betingelser" presenteras såsom rättsgrunder. — Straxt därpå få vi emellertid veta, att Fischer icke egentligen menar, att vi ha att välja emellan å ena sidan matematik och naturvetenskap och å den andra sidan metafysik, utan att det måste finnas en särskild vetenskaplig rättsgrund, som tvingar oss att träffa vårt afgörande på ett sätt och icke på ett annat. Hvilken rättsgrund kan detta vara? Fischer vill ge oss ett begrepp om densamma i följande ord: "Nehmen wir an, dasz unter den Bedingungen der Mathematik und Naturwissenschaft sich wohl erklären lasse, wie in unserer Vernunft das *Trugbild* einer Metaphysik des Uebersinnlichen entsteht, während unter den Bedingungen einer solchen Metaphysik sich gar nicht erklären läszt, wie auch nur das Factum der Mathematik und Physik zu Stande kommt, so kann die Entscheidung in dem Rechtsstreite der Wissenschaften nicht mehr zweifelhaft sein." Tydligen måste "betingelser" här ursprungligen betyda rättsgrunder, men hvad betyder då, att under dem *förklara* matematikens och fysikens faktum? Det är en fullkomligt orimlig och godtycklig Kanttolkning, som Fischer här ger, för hvilken man hos Kant förgäfves skall söka stöd. Kant har icke lärt, att betingelserna för den transscendentala metafysikens giltighet skulle upphäfva möjligheten af att förklara matematikens och naturvetenskapens faktum. Men väl uppvisar han, att betingelserna för en transscendent metafysiks giltighet icke finnas och att en sådan metafysik invecklar sig i motsägelser, därför att den fattar ideerna såsom kunskapsformer, i hvilka objekt gifvas. Det vore fullkomligt obegripligt, hvarför Kant skulle anse, att antagandet af ett intuitivt förnuft skulle omöjliggöra förklaringen af matematikens och naturvetenskapens faktum eller ens deras giltighet. Han har häller icke gjort det. Men väl har han velat bevisa, att *vårt* förnuft icke kan åstadkomma någon öfversinnlig metafysik. Hvarje sådant försök måste upphäfva *sig självt*, men alls icke andra vetenskaper. -- Hvar ligger då rättsgrunden till stridens afgörande, så-

ledes till att matematiken och naturvetenskapen existera icke blott "de facto" utan "de jure"? Enligt Fischer tydligen i betingelserna för att förklara dessa vetenskapers existens. Men då förutsättes för bevisningen vissa fakta, tvärtemot Kants eget påstående, liksom ock giltigheten eller objektiviteten af kunskapen om dem. I själfva verket kan man dock icke på den vägen komma längre än till, att en transscendent metafysik är ogiltig, därför att dess förutsatta betingelser upphäfva möjligheten att förklara gifna fakta, och till den blotta *möjligheten* af de bägge andra vetenskapernas giltighet. Det är fortfarande möjligt, att matematik och naturvetenskap *blott* äga faktisk men icke giltig existens. Också finna vi, att Fischer slutligen låter Kant finna det yttersta stödet i matematiken, icke i dennas faktum utan i dennas giltighet. Men i så fall har Fischer blott omintetgjort anklagelsen för *en* cirkel för att själf låta Kant än säkrare falla offer för en annan, ty såsom Fischer tolkar Kant, grundar denne giltigheten af matematiken och naturvetenskapen på — giltigheten af matematiken. Orimligheten i den Fischerska framställningen beror utan tvifvel på, att han söker konstruera Kants egentliga tankegång ur Prolegomena i stället för ur "Kritik der reinen Vernunft", hvilket senare måste vara det enda riktiga.[1]

Vi ha härmed framställt den transscendentala metoden och följt den kritiska tankegången ända till den högsta punkt, till hvilken den når. Kritikens utförande af grundsatsernas system erbjuder ur metodologisk synpunkt ingenting nytt, utöfver hvad som kategoriernas deduktion har lämnat. Men väl synes den mellan kategori- och grundsatsläran inskjutna undersökningen om skematismen[2] innehålla ett egendomligt problem och därför äfven betyda ett särskildt steg i framställningen och bevisningen af transscendentalfilosofien. Hvad än detta steg kan betyda, genom det vinnes dock icke något ytterligare stöd för den kunskapsteoretiska *giltigheten* af kategorierna och grundsatserna, utan det nämda partiet af Kri-

---

[1] Jmfr *W. Windelband:* Gesch. d. neu. Phil. II s. 52. — Se äfven Fischers egen framställning af de rena förståndsbegreppens deduktion ss. 401 ff.

[2] *Kant:* Schriften IV s. 98.

tiken betyder blott, att frågan åter upptages från en annan synpunkt: nämligen kategoriernas användbarhet på sinnlighetens föremål. I den 2:dra upplagan af Kritiken inför Kant en sådan undersökning redan såsom afslutning af förståndsbegreppens deduktion,[1] nämligen i läran om den figurliga syntesen. Här komma vi åter in i transscendentalpsykologiska problem och deras lösning. Man har emellertid svårt att förstå, hvarför Kant gör frågan om inbillningskraftens syntes till ett särskildt problem, då ju utgångspunkten låg i denna syntes och dess betydelse för kunskapen. Något nytt framkommer icke häller. Men väl lider denna del af Kants system af en obotlig dunkelhet, särskildt gäller detta det "wunderlichen Hauptstück vom Schematismus der reinen Verstandesbegriffe", welches als höchst dunkel berühmt ist, weil kein Mensch je hat daraus klug werden können", såsom Schopenhauer säger i sin "Kritik der Kantischen Philosophie."[2] Han, liksom E. Adickes,[3] anser också, att läran om skematismen har sitt upphof i särskilda afsikter, hvilka icke sammanfalla med hufvuduppgiften, och i sträfvan efter yttre systematik. Jag kan icke häller inse annat än att just Kants iver att få bestämd användning för samtliga logiska och psykologiska indelningsleder och rubriker var anledningen till att äfven åt omdömeskraften gifva en särskild plats och i den finna ett särskildt problem. Skemat skall förmedla mellan det rena förståndsbegreppet och företeelsen. Under kategorien skall skemat subsumeras. Men huru är det möjligt? Skemat är icke *ett* begrepp, som subsumeras under kategorien såsom ett *annat* begrepp. De stå icke till hvarandra i förhållande af genus och species, ty dels kan förståndsbegreppet såsom rent alls icke vara predikat i ett omdöme utan är den blotta regeln eller enheten i hvarje syntes, dels är skemat icke möjligt utan kategorien. De äro, såsom Burman[4] säger, "nödvändigt sammanhängande sidor af den figurliga syntesen

[1] Kritik der reinen Vernunft (Hart.) s. 126.

[2] *A. Schopenhauer:* Die Welt als Wille und Vorstellung I Anhang s. 42 Bibliothek der Gesamtlitteratur.

[3] *E. Adickes:* Die bew. Kräfte. Kantst. I s. 172.

[4] *E. Burman:* Kants kunskapslära s. 52 f.

och sakna utan hvarandra all betydelse. Egentlig subsumtion äger sålunda icke rum mellan de faktorer, som ligga till grund för erfarenheten, såsom den omedelbart gifna kunskapen." I själfva verket kommer Kant icke längre genom att inskjuta läran om skematismen än till att upprepa, hvad vi redan förut veta, nämligen att kategorierna utan skemata blott äro "Functionen des Verstandes zu Begriffen, stellen aber keinen Gegenstand vor. Diese Bedeutung kommt ihnen von der Sinnlichkeit, die den Verstand realisirt, indem sie ihn zugleich restringirt."[1] Grundsatserna äro de högsta omdömen, som förståndet bildar vid användandet af kategorierna, och de utgöra den egentliga immanenta metafysiken, såvidt den är transscendental. Vid deras bevisning återkomma samma tankar som vid kategoriernas transscendentala deduktion. "Die Grundsätze waren ursprünglich nur die letzte Phase der Kategorienlehre" säger Adickes[2] och ur metodologisk synpunkt äro de det fortfarande i trots af den särställning, som de fått i yttre måtto, och den breda utförlighet, med hvilken de behandlas. "In dieser Tendenz, sie selbstständig zu machen, geht Kant nun so weit, dass er, gleichsam um das begangene Unrecht der Missachtung wieder gut zu machen, sich an Beweisen nicht genug thun kann; einmal, bei der zweiten Analogie, häuft er sogar sechs aufeinander." Men i bevisen för grundsatserna finnes ur metodologisk synpunkt icke något nytt och de äro samtliga blott rekapituleringar i nya former och med växlande exempel af ett grundbevis, nämligen att kategorierna lämna regler för inbillningskraftens syntes af åskådningens mångfald, utan hvilken erfarenheten såsom kunskap icke är möjlig. Grundsatserna äga sålunda objektiv giltighet, därför att de blott uttrycka i en sats och bringa till medvetande denna regel, utan hvilken ingen erfarenhet och därför intet objekt och ingen kunskap äro möjliga. Det finnes därför ur synpunkten af den uppgift, som jag ställt mig, icke någon anledning att närmare ingå på transscendentalfilosofiens vidare utveckling och innehåll i detta fallet och än

---

[1] *Kant:* p. a. st. s. 104.

[2] *E. Adickes:* p. a. st. s. 172, 3.

mindre på de slutsatser och tillämpningar, som Kant utförligt framlägger. Detta hör till en fullständig exposé af hela hans kunskapslära, men icke till en redogörelse för metoden.

I uppgiften att nygrunda en vetenskaplig metafysik ingår äfven det slutgiltiga förstörandet af den dogmatiska metafysiken. Utan att en sådan företages, finnes ingen säker vetenskaplig fortgång, ty det mänskliga förnuftet blir dialektiskt, då det måste söka det obetingade, och emedan människan genom en naturlig och oundviklig illusion fattar "die subjective Nothwendigkeit einer gewissen Verknüpfung unserer Begriffe zu Gunsten des Verstandes für eine objective Nothwendigkeit der Bestimmung der Dinge an sich selbst."[1] Den transscendentala dialektiken upplöser detta sken och hindrar, att det bedrager. I själfva verket följer den transscendentala metafysikens ogiltighet redan ur den transscendentala analytikens resultat, men Kant utför dialektiken i full symmetri med estetiken och analytiken. På så sätt blir dialektiken en med de öfriga jämbördig hufvuddel. I en metafysisk deduktion uppvisar Kant sålunda de rena förnuftsbegreppen eller de transscendentala ideerna.[2] Liksom kategorierna följa ur omdömesformerna, så följa ideerna ur slutledningsformerna. I slutledningen består förnuftets funktion i att gifva kunskapen allmänhet enligt begrepp, och slutsatsen är ett omdöme, som a priori bestämmes i hela omfånget af sina betingelser. Den logiska allmänheten (universalitas) motsvaras i åskådningarnes syntes af allhet (universitas) eller betingelsernas totalitet. Därför är det transscendentala förnuftsbegreppet blott begreppet om totaliteten af betingelser till hvarje gifvet betingadt, men detta kan endast vara det obetingade. Så många begrepp om det obetingade eller så många transscendentala idéer få vi, som det gifves arter af förnuftsslutledningar. Dessa bestämmas af omdömets relation i öfversatsen. Alltså få vi i analogi med den kategoriska, den hypotetiska och den disjunktiva slutledningen trenne idéer, hvilka innehålla, den första: den absoluta en-

[1] *Kant:* p. a. st. s. 190.
[2] *Kant:* p. a. st. s. 204 ff.

heten hos det tänkande subjektet, den andra: den absoluta enheten hos betingelsernas serie i företeelsen och den tredje: betingelsernas absoluta enhet hos alla föremål för tänkandet öfverhufvud.[1] Dessa idéer behandlas af trenne skenvetenskaper: den transscendentala psykologien, den transscendentala kosmologien och den transscendentala teologien, hvilka af dem göra de tre föremålen: själen, världen och Gud. Den påstådda realiteten hos de rena förnuftsbegreppen framgår ur vissa förnuftsslutledningar. Genom dem söka vi öfvergå från det, som vi känna, till det, som vi icke känna. Dessa förnuftsslutledningar äro sofistikationer "nicht der Menschen, sondern der reinen Vernunft selbst."[2] I detta uttryck ligger dock en stark öfverdrift, ty dessa sofistikationer kunna dock ej vara mer än historiskt och psykologiskt nödvändiga, eljest vore det meningslöst att kalla dem sofistikationer och alldeles omöjligt att genom några som hälst förnuftiga medel försöka deras upplösning. Tager man Kant efter orden skulle ju här föreligga förnuftets absoluta inkompetensförklaring, och "Kritik der reinen Vernunft" skulle vara en enda stor motsägelse eller en blodig ironi. Det är nödvändigt, att förnuftet genom sina handlingar, syllogismerna, söker gifva alla våra kunskaper systematisk enhet, eller det är en obetingad uppgift för förnuftet att gifva våra kunskaper systemets form genom förnuftsenheten, men då alla våra kunskaper ligga inom erfarenheten, och då i erfarenheten aldrig det obetingade kan påträffas såsom realiseradt, är det obetingade, såsom Windelband säger: "das niemals zu realisierende Ideal der Erkenntnis und trotz dieser Unerfüllbarkeit ist doch die ganze Arbeit der Erkenntnis durch dieses Ideal beherrscht und bestimmt."[3] Alla enskilda och betingade sammanhang få sitt värde och sin betydelse ytterst genom att de såsom handlingar konvergera mot en absolut förnuftsenhet.[4] Idéerna såsom begrepp om dessa nödvändiga handlingar äro fullt legitima, men såsom begrepp om påstådda objekt gifva de blott

---

[1] *Kant:* p. a. st. s. 211 f.

[2] *Kant:* p. a. st. s. 214.

[3] *W. Windelband:* Gesch. d. neu. Phil. II s. 96.

[4] *Kant:* Kr. d. r. V. (Hart.) s. 438

ett dialektiskt sken. Det är endast i det senare fallet, nämligen då man vill åt idéerna gifva transscendental realitet, och då man fattar dem såsom kunskap om föremål, som dessa nödvändiga sofistikationer uppkomma. Den psykologiska idéen ger då, hvad Kant kallar, den transscendentala paralogismen, den kosmologiska ger det tillstånd hos förnuftet, som kallas det rena förnuftets antinomi, och den teologiska idéen slutligen ger det rena förnuftets ideal.[1] Jag har icke anledning att närmare ingå på dessa dialektiska slutledningars framställning och deras upplösningar, ty allt detta är icke något specifikt för den transscendentala metoden utan är blott en logisk kritik på grundval af de genom den transscendentala analytiken vunna resultaten. Men Kant ställer äfven såsom sin uppgift[2] att visa, att, ehuru de trenne transscendentala idéerna icke kunna direkt hänföras på mot dem korresponderande föremål, de ändock såsom regler för förnuftets empiriska bruk under förutsättning af ett sådant *föremål i idéen* leda till systematisk enhet samt på så vis långt ifrån att strida mot erfarenhetskunskapen utvidga densamma.[3] Det är en nödvändig maxim för förnuftet att handla efter sådana idéer. "Und dieses ist die transscendentale Deduction aller Ideen der speculativen Vernunft, nicht als *constitutiver* Principien der Erweiterung unserer Erkenntniss über mehr Gegenstände, als Erfahrung geben kann, sondern als *regulativer* Principien der systematischen Einheit des Mannigfaltigen der empirischen Erkenntniss überhaupt, welche dadurch in ihren eigenen Grenzen mehr angebaut und berichtigt wird, als es ohne solche Ideen durch den bloszen Gebrauch der Verstandesgrundsätze geschehen könnte". Regulativa blifva dessa idéer, därigenom att i *psykologien* alla själsföreteelser förbindas *som om* själen vore en enkel substans, därigenom att i *kosmologien* serien af naturföreteelsernas betingelser betraktas *som om* den vore oändlig och utan att ett öfversta eller högsta moment antages, dock utan att därför deras intelligibla grunder förnekas, ehuru de icke få införas i företeelsernas sam-

1 *Kant:* Schriften IV s. 215.
2 *Kant:* Kr d. r. V. (Hart.) ss 435 ff.
3 *Kant:* Kr d. r. V. (Hart.) s. 452.

manhang, samt därigenom att i *teologien* allt, som hör till en möjlig erfarenhet, betraktas *som om* det ägde sitt sammanhang genom och sin grund i ett ursprungligt skapande förnuft. Men idéen lämnar blott skemat för att kunna gifva förståndskunskapen systematisk form. "Man verkennt", säger Kant, "sogleich die Bedeutung dieser Idee, wenn man sie für die Behauptung oder auch nur die Voraussetzung einer wirklichen Sache hält".[1] Den transscendentala tankegången ligger alldeles klar i framställningen af idéerna såsom nödvändiga betingelser för, att förnuftet skall kunna fylla sin uppgift att gifva systemets form åt förståndskunskapen. Det obetingade är således en nödvändig uppgift och ligger i den gränslösa fortgången mot all kunskaps systematiska fulländning. "Die Vernunfteinheit ist die Einheit des Systems, und diese systematische Einheit dient der Vernunft nicht objectiv zu einem Grundsatze, um sie über die Gegenstände, sondern subjectiv als Maxime, um sie über alles mögliche empirische Erkenntniss der Gegenstände zu verbreiten. Gleichwohl befördert der systematische Zusammenhang, den die Vernunft dem empirischen Verstandesgebrauche geben kann, nicht allein dessen Ausbreitung, sondern bewährt auch zugleich die Richtigkeit desselben, und das Principium einer solchen systematischen Einheit ist auch objectiv, aber auf unbestimmte Art (*principium vagum*), nicht als constitutives Princip, um etwas in Ansehung seines directen Gegenstandes zu bestimmen, sondern um, als blosz regulativer Grundsatz und Maxime, den empirischen Gebrauch der Vernunft durch Eröffnung neuer Wege, die der Verstand nicht kennt, ins Unendliche (Unbestimmte) zu befördern und zu befestigen, ohne dabei jemals den Gesetzen des empirischen Gebrauchs im Mindesten zuwider zu sein."[2] Den transscendentala tankegången eller den transscendentala metoden visar sig äfven här såsom väsentligen teleologisk. Det gäller alltid att uppvisa, huru vissa handlingar äro nödvändiga betingelser för, att förnuftet skall kunna fortgå mot sitt ändamål. Förnuftet fordrar, att våra kunskaper icke

[1] *Kant:* Kr. d. r. V. (Hart.) s. 458.

[2] *Kant:* Kr. d. r. V. (Hart.) s. 437.

skola utgöra en rapsodi utan att de skola bilda ett system, ty endast då kunna de understödja och befordra förnuftets väsentliga ändamål. Med system menar Kant de mångfaldiga kunskapernas enhet under en idé, som är förnuftsbegreppet om det helas form såvidt genom det både mångfaldens omfång och hvarje moments plats och förhållande till de andra momenten bestämmas. "Der scientifische Vernunftbegriff enthält also den Zweck und die Form des Ganzen, das mit demselben congruirt."[1] Det är ändamålet, som bestämmer allt. Samtliga vetenskaper framgå ur vissa allmänna mänskliga intressen och det är alltid ytterst en idé, hvilken liksom ett frö innehåller dunkelt och "sehr eingewickelt und kaum der mikroskopischen Beobachtung kennbar" alla de olika delarne. Så kunna alla subjektiva försök att filosofera bedömas genom att hänföras till filosofien såsom "eine blosze Idee von einer möglichen Wissenschaft, die nirgend *in concreto* gegeben ist, welcher man sich aber auf mancherlei Wegen zu nähern sucht, so lange, bis der einzige, sehr durch Sinnlichkeit verwachsene Fussteig entdeckt wird, und das bisher verfehlte Nachbild, so weit als es Menschen vergönnt ist, dem Urbilde gleich zu machen gelingt."[2] Detta är den formella sidan, reellt ha alla mänskliga vetenskaper sitt värde såsom medel för mänsklighetens ändamål.[3] Men detta är möjligt blott genom förmedling af en förnuftskunskap ur rena begrepp, hvilken vetenskap, man må benämna den huru man vill, egentligen ingenting annat är än metafysiken eller filosofien i äkta och sträng mening, ty filosofien är "die Wissenschaft von der Beziehung aller Erkenntniss auf die wesentlichen Zwecke der menschlichen Vernunft (*teleologia rationis humanæ*), und der Philosoph ist nicht ein Vernunftkünstler, sondern der Gesetzgeber der menschlichen Vernunft."[4] I detta formella och reella bestämmande af filosofiens begrepp får den transscendentala tanken sitt fullö-

---

1 Kr. d. r. V. (Hart.) s. 548.
2 Kr. d. r. V. „ s. 551.
3 Kr. d. r. V. „ s. 559.
4 Kr. d. r. V. „ s. 552.

diga uttryck liksom den transscendentala metoden är den af ett sådant begrepp fordrade arten och formen för det filosofiska tänkandet.

* * *

Transscendentalfilosofien är en central och ledande kraft i modärn filosofisk forskning, men det Kantska systemet tillhör historien. Det väsentliga och värdefulla i Kants gärning ligger icke i, att han gifvit oss ett nytt system. Huru oförgängligt Kant själf än må ha ansett det vara och huru stor betydelse det än af honom och många anhängare tillmättes, så är det dock såsom system något förgånget och har aldrig varit annat än ett bestämdt och begränsadt historiskt faktum. Såsom sådant ingår det i vår lärdom, våra historiska kunskaper. Men den, för hvilken Kants filosofi utan rest uppgår i historiska kunskaper, har aldrig sett det betydelsefulla i Kants verk. Man bör påminna sig Kants egna träffande ord och blott utbyta hans namn mot Wolff's: "Daher hat der, welcher ein System der Philosophie z. B. das Wolff'sche eigentlich gelernt hat, ob er gleich alle Grundsätze, Erklärungen und Beweise, zusammt der Eintheilung des ganzen Lehrgebäudes ins Kopf hätte und alles an den Fingern abzählen könnte, doch keine andere, als vollständige *historische* Erkenntniss der Wolff'schen Philosophie; er weiss und urtheilt nur so viel, als ihm gegeben war! Streitet ihm eine Definition, so weiss er nicht, wo er eine andere hernehmen soll. . . Er hat gut gefasst und behalten, d. i. gelernt, und ist ein Gipsabdruck von einem lebenden Menschen."[1] Men det är icke till gipsaftryck af, vore det än aldrig så stora människor, som filosofien skall göra oss och aldra minst den Kantska filosofien, utan till självständigt forskande andar. Filosofien är icke häller en historisk kunskap, icke en "cognitio ex datis" utan är en rational kunskap, "cognitio ex principiis." Därför kan man strängt taget icke lära filosofi utan på sin höjd att filosofera. Detta har Kant bragt till fullt och klart medvetande och för det är transscendetalfilosofien ett uttömmande bevis. I detta ligger, att Kants epokgörande betydelse icke är

---

[1] Kr. d. r. V. (Hart.) s, 550.

att söka och finna i hans tänkandes resultat, icke i ett stelnadt system af fixerade begrepp och satser utan i hans tänkandes energi och riktning, i problemställningen och metoden. I transscendentalfilosofien kommer tänkandet till medvetande om sig själf såsom oändlig aktualitet, hvilken också spränger och går utöfver hvarje historiskt realiserad form. Det är därför, som transscendentalfilosofien icke blott lämnar den kunskapsteoretiska begrundningen af det 18:de århundradets matematik och naturvetenskap och utgör prolegomena till en metafysik, uteslutande orienterad på matematik och naturvetenskap utan framträder i vår aktuella forskning såsom drifvande kraft och normbildande princip. Huru den modärna naturvetenskapliga kunskapsteorien står i beroende af Kant har t. ex. H. Kleinpeter i en artikel visat med afseende på Mach, Clifford, Stallo m. fl. Det icke minst intressanta och beaktansvärda är härvid, att Kants tankar, i trots af att de merändels fixeras och upptagas från deras lägre och ytliga sidor, hvarigenom deras djupaste betydelse missuppfattas, oförtydbart visa sitt inflytande i kritiken af den gängse dogmatiska naturuppfattningen samt af Kant själf sådan han af dessa auktorer har fattats. Och här visar sig den transscendentala metodens och ståndpunktens egen inneboende kraft. Denna metod gör sig gällande som det vetenskapliga medvetandets självkritik på samma gång som den transscendentala tanken både allt mer inifrån utvecklas till större klarhet och styrka samt eröfrar och bestämmer nya områden. Detta visar sig framför allt i kulturvetenskapernas eller de historiska vetenskapernas logik och kunskapsteori. Långt ifrån att transscendentalfilosofien här skulle nått sin yttersta gräns och därmed skulle kunna betraktas såsom en blott ensidig och i det hela öfvervunnen ståndpunkt, har den säkerligen just på detta område att vänta sina största segrar. "Sieht man", säger F. Medicus,[1] "von der durch das 18. Jahrhundert bedingten Gestalt ab, die die Transscendentalphilosophie bei ihrem grossen Begründer erhalten hat, und zieht man das Methodische daraus hervor, so hat man einen Leitfaden, an dem sich die Probleme der Geschichtsphilosophie in geschlossenem systematischem Aufbau entwickeln". Så är förvisso den kri-

[1] *Fritz Medicus:* Kant und Ranke. Kantstudien VIII s. 192.

tiska filosofien genom sin metod en mäktig faktor i vårt vetenskapliga medvetandes utveckling och därmed i vår kultur. Den har förmåga af själfförnyelse genom att upptaga i sig och beherrska nytt innehåll. Denna filosofi är således icke det intellektuella uttrycket blott för en svunnen kulturepok utan lämnar oss normer för vår starka sträfvan att bringa till klart medvetande sammanhanget i den skiftande mångfalden af bilder och värden i vårt eget pulserande lif. Transscendentalfilosofien — lika litet som någon annan teori — är icke och får icke vara den en gång för alla intagna ståndpunkten, utan är riktningslinien, metoden för en ständig forskning, den är icke sanningen utan kampmedlet i striden för sanningen. Detta ligger ock i Windelbands präktiga ord i hans artikel[1] till firandet af Kants hundraårsminne: "So drängt Alles darauf hin, dass die kritische Philosophie, wenn sie die Lebenskraft, die sie ein Jahrhundertlang bewahrt hat, auch in der Bewältigung der intellektuellen Bedürfnisse der Gegenwart bewähren soll, sich fähig erweisen muss, mit ihrem Begriffsystem eine Weltanschauung zu tragen, welche den geistigen Wertinhalt der Wirklichkeit in sicherem Bewusstsein zu erfassen vermag. Sie hat dazu das Recht und den Beruf, weil sie, den Kantischen Grundlagen gemäss, die Gründe allgemein giltiger und notwendiger Überzeugungen in dem ganzen Umfange menschlicher Kulturthätigkeit im sittlichen und geschichtlichen Leben, in Kunst und Religion ebenso wie in der Wissenschaft zu suchen angewiesen ist. Und diese Aufgabe zu erfüllen, dazu stehen die Zeichen der Zeit nicht ungünstig. Schon erleben wir — fast von Tage zu Tage — einen rapiden Niedergang der naturalistischen Weltanschauung, die nur noch gelegentlich einmal von einem der Alten, die nichts mehr gelernt haben, mit glücklicher Ahnungslosigkeit aufgetischt wird. Unsere Jugend, die die Macht des historischen Lebens in sich fühlt, — sie brennt darauf, ihre gährenden Wertgefühle in klare Begriffe umgesetzt zu finden. Es ist alle Hoffnung, dass der gute Kampf um einen geistigen Lebensinhalt, wie ihn Eucken mit edler Leidenschaft kämpft, zum Siege führe."

[1] *W. Windelband:* Nach hundert Jahren. Kantstudien IX. s. 10.

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS ÅRSSKRIFT 1904

GÖTEBORGS HÖGSKOLA

ÅRSREDOGÖRELSE

1903—1904

AF

JOHAN VISING
HÖGSKOLANS REKTOR

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1904

INNEHÅLL:

Under det arbetsår, som nu går till ända, har en högtid inträffat, som samlat allt Sveriges folk i undersåtlig tillgifvenhet och glädjefyllda och tacksamma känslor. Den 21 januari firades öfver hela landet den sjuttiofemte årsdagen af HANS MAJESTÄT KONUNG OSCAR II:s födelse. Den lärda forskningen har städse från KONUNG OSCAR II:s sida åtnjutit den lifligaste uppmuntran och kraftigt personligt understöd, och det var därför naturligt, att universiteten skulle önska bringa honom en särskild hyllning. Sålunda anhöllo de institutioner, som stå under Universitetskanslerens vård, i underdånighet att få genom delegerade uppvakta KONUNGEN på hans födelsedag. Då KONUNGEN emellertid var förhindrad att mottaga denna uppvaktning, frambars dessa institutioners lyckönskan af Universitetskansleren, som inskref deras namn i därför särskildt framlagd anteckningsbok.

I Göteborg firades denna högtidsdag med en fest, som anordnats af åtskilliga stadens korporationer, bland hvilka äfven Högskolan befann sig. Vid denna fest hölls högtidstalet af Professor *Ludvig Stavenow.* I den på aftonen samma dag anordnade illuminationen tog Högskolan en bemärkt del.

En annan bemärkelsedag, värd att högtidlighållas, inföll den 5 februari: hundrade årsdagen af *Johan Ludvig Runebergs* födelse. Till firande af detta stora minne gick Högskolan i författning om att jämte Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle anordna en åminnelsefest, hvarvid ett af Professor *Paulson* författadt minnestal upplästes af rektor samt Runebergska sånger afsjöngos af en kör under Direktör Liljefors ledning.

En smärtsam förlust har drabbat Högskolan genom Professor *Hjalmar Edgrens* frånfälle den 9 december. Professor

Edgren, som var född 1840, blef efter studier och lärareverksamhet såväl i hemlandet som i främmande länder, i synnerhet i Amerika, 1890 utnämnd till professor i nyeuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk samt äfven i sanskrit) vid Göteborgs Högskola. Den 13 juli 1891 utsågs han af Styrelsen till Högskolans rektor, sedan Professor *Axel Kock*, utsedd till samma värdighet den 3 januari s. å., anhållit att få afgå. Härigenom tillföll Professor *Edgren* uppgiften att grundlägga formerna för Högskolans inre verksamhet och hennes ställning utåt. Huru väl han lyckats att från första stund bringa Högskolans arbete i rätta spår och rikta dess utvecklingssträfvanden mot de bästa mål samt att bereda henne sympatier i de vidaste kretsar, därom vittnar Högskolans hela följande historia och det tacksamma minne, som Professor *Edgren* för alla tider förvärfvat sig inom Högskolan. Emellertid anhöll Professor *Edgren* om afsked från såväl sin professur som rektoratet från augusti månads utgång 1893, för att mottaga en kallelse till professur vid Nebraska Universitet i Lincoln, U. S. A. Sedan han 1901 lämnat denna befattning och, såsom medlem af Svenska Akademiens Nobelinstitut, bosatt sig vid Djursholm, afled han därstädes den 9 december 1903.

Lärarerådets protokoll af den 2 januari 1904 innehåller följande af rektor uttalade erinringsord om Professor *Edgren:*

”Sedan vi sist voro samlade här, har döden gjort sin första skörd bland Göteborgs Högskolas lärare. Den bortryckte den 9 sistlidne december *Hjalmar Edgren.*

Det var han, som på denna plats först ordnade och ledde vårt gemensamma arbete och gaf det en hållning och en riktning, som vi alltsedan under varm tacksamhet mot honom sökt bevara och fullfölja. Med sin samvetsgrannhet och sitt redbara väsen var han för oss, som stodo vid hans sida, en föresyn i pliktuppfyllelse och nit, och med sin blidhet och älskvärdhet grundlade han denna endräkt och trefnad i samarbetet, som vi alltsedan lyckats bevara. Vi hafva därför i honom förlorat icke blott en man, som varit en utmärkt och afhållen ledare, utan ock en god kamrat och en kär vän.

Vetenskapen och litteraturen förlorar i honom en nitisk

och kärleksfull dyrkare, som gjorde den kär för talrika lärjungar i den gamla och nya världen, och som utöfver den vanliga undervisningen förstod att väcka höga, ideella tankar. Själf hade han sin blick stadigt fästad på lifvets högsta frågor med detta *Excelsior!* till valspråk, som han tolkat i en sång. Må han nu hafva funnit slutlig förklaring och sann frid!"

En viktig utvidgning af Högskolans kompetens har på underdånig ansökan af Högskolans Styrelse och efter Kanslersämbetets tillstyrkande af Kungl. Maj:t medgifvits Högskolan, i det hon genom nådig resolution af den 30 oktober 1903 erhållit rättighet för åren 1904—1908 att anställa och bedöma akademiska disputationer, som falla inom området af de ämnen, i hvilka Högskolan äger examensrätt, och som utgifvas och försvaras af filosofie licentiater, hvilka vid Högskolan undergått licentiatexamen. Med denna rätt först kan Högskolan bringa till fullständig afslutning den vägledning i vetenskapliga studier, hon gifver sina alumner, och med denna rätt har hon vunnit för sig själf och för sina lärjungar den betydande förmån, som består däri, att afhandlingar, som grundläggas under studier vid Högskolan, i sista hand få bedömas af dem, som redan äro med dessa afhandlingar förtrogna. De villkor, på hvilka rätten att anställa disputationer medgifvits Högskolan, äro desamma, som förut bestämts för de enskilda fall, då lärjungar vid Högskolan erhållit rättighet att vid densamma aflägga disputationsprof för doktorsgrad; dessa villkor äro upptagna i Årsredogörelsen 1901—02 s. 11, 12.

På samma gång har Kungl. Maj:t medgifvit Lärarerådet rätt att, efter hemställan hos Kansleren för Rikets Universitet, offentligen utnämna till filosofie doktor den, hvars disputationsprof vid Högskolan blifvit godkändt.

Den år 1893 Högskolan beviljade examensrätt har genom nådig resolution af den 30 oktober 1903 blifvit förlängd till utgången af år 1908.

De materiella förutsättningarna för Högskolans utveckling hafva blifvit frikostigt tillgodosedda genom storartadt del-

tagande af män, som nitälska för vetenskaplig bildning och sätta en ära i att göra uppoffringar för dess sak.

Vi hafva i denna Årsredogörelse liksom i alla de närmast föregående att anteckna bevis på sådan nitälskan från Konsul *Oscar Ekmans* sida. Den 28 juli lät Konsul *Ekman* till Högskolans kassaförvaltare öfverlämna en summa af *Tio tusen (10,000) Kronor*, hvaraf räntan skulle användas till bestridande af kostnaderna för utgifvandet af *Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola*. Med denna gåfva, som motsvarade kapitaliseringen af det årliga belopp, Konsul *Ekman* alltsedan 1899 årligen ställt till förfogande för samma ändamål, önskade Herr Konsuln ytterligare visa sitt erkännande af den nyssnämnda publikationens värde och på samma gång, genom att gifva sin donation benämningen *Oscar Ekmans 6 juni fond*, hugfästa minnet af Högskolans första doktorspromotion den 6 juni 1903. Denna fond har i öfverensstämmelse med § 23 i Högskolans Statuter öfverlämnats till Göteborgs Drätselkammare.

Genom denna fond har den publikation, som den är afsedd att understödja, fått i viss mån en ny karaktär. Den var förut ett företag, som satts i gång af ett antal lärare vid Högskolan; den kommer hädanefter att utgöra en del af den verksamhet, som Högskolan såsom sådan åtagit sig. Styrelsen har därför på Lärarerådets förslag fastställt särskilda bestämmelser för denna verksamhetsgren, bestämmelser som enligt Styrelsens protokoll af den 26 november hafva följande lydelse:

1. *Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola* utgifvas i tvångsfria häften, hvartdera innehållande i regel en afslutad serie offentliga föreläsningar vid Högskolan.

2. Högskolans Lärareråd utser för kalenderår en redaktionskommitté, bestående af trenne medlemmar, af hvilka en såsom ordförande sköter räkenskaperna och öfriga löpande ärenden. Denna kommitté handhafver ekonomien med redovisningsskyldighet inför Lärarerådet, afgör om föreläsningsseriers intagande i publikationen, ombesörjer tryckningen samt äger att hänskjuta viktigare frågor till Lärarerådets afgörande.

3. Antalet friexemplar till författarne och beloppet af

eventuella författarearfvoden bestämmas af Lärarerådet på kommitténs förslag.

Vidare har Konsul *Ekman*, utöfver den summa af Fyrahundrafemtiotusen Kronor, som han genom skrifvelse af den 9 januari 1901 (se Årsredogörelse 1900—1901 s. 6) ställt till Högskolans förfogande för uppförande af en byggnad, för samma ändamål (10 maj) anslagit ytterligare *Etthundratusen (100,000) Kronor.* Den särskilda afsikten med denna förstärkning af byggnadsfonden är att bereda möjlighet att gifva åt den nya byggnaden en verkligt monumental och värdig karaktär, öfverensstämmande med dess uppgift och med de fordringar, som den af Stadsfullmäktige upplåtna byggnadsplatsen ställer.

Det skall blifva för Högskolan angeläget att visa sin tacksamhet för dessa frikostiga gåfvor genom att bemöda sig att motsvara det vänliga erkännande, som understödet af dess *Populärt vetenskapliga föreläsningar* innebär, och att realisera de förhoppningar om att snart se Högskolan i ett nytt värdigt hem, hvilka äro för byggnadsfondens gifvare så kära.

En storartad yttring af välvilja har också kommit Högskolan till del från Herr *Andrew Carnegie* i Skottland. Enligt meddelande från Konsul *Oscar Ekman* till ordföranden i Högskolans Styrelse har nämligen Herr *Carnegie* till Högskolan donerat *Tiotusen (10,000) £.* Närmare bestämmelser angående denna donation saknas ännu, men den är helt visst afsedd för upprättandet af en professur i engelska språket. Nödvändigheten att inrätta en sådan lärareplats har genom Riksdagens beslut 1903 att dela de germanska språken på två professurer ryckt allt närmare och närmare, och Högskolan har sålunda genom Herr *Carnegies* gåfva satts i tillfälle att tillgodose ett af sina mest trängande behof. Desto större är hennes tacksamhet till gifvaren, och på samma gång hon ger ett uttryck däråt, vill hon också uttala, att hon skattar det som en ära att få infläta Herr *Andrew Carnegies* berömda namn i sin utvecklingshistoria och att få räknas bland de institutioner, som af honom ansetts värda att uppmuntras och inne-

fattas i hans utomordentliga hängifvenhet för höga och ideella ändamål.

På samma gång tack vare denna senaste donation Högskolan torde bli i tillfälle att få en ordinarie lärareplats i engelska, kan hon, synes det, äfven realisera ett annat länge hyst och förut i Högskolans Årsredogörelse framhållet önskemål: inrättandet af en ny professur i klassiska språk, hvartill Konsul *Oscar Ekman* redan gifvit ett betydligt bidrag (föregående Årsredogörelse s. 7). Andra kraf stå naturligtvis vid sidan af dessa, och nya skola alltjämt uppstå, ty det är tydligt, att en institution sådan som Högskolan alltid måste vara betänkt på såväl utvidgning åt skilda håll som konsolidering af det förut befintliga. Särskildt får hon beakta den utveckling, som Staten ger åt sina universitet, för att på de områden, som hon har gemensamma med dessa, om möjligt hålla jämna steg med dem eller åtminstone ej blifva alltför långt efter. De senaste riksdagarne hafva t. ex. vidtagit åtgärder för förbättrande af de akademiska lärarnes ekonomiska ställning; det vore i sin ordning, att dessa åtgärder finge någon motsvarighet vid Högskolan, där i synnerhet pensionsförhållandena lämna åtskilligt öfrigt att önska. Att filosofiens ställning vid Högskolan torde vara i behof att bättre tillgodoses, har redan i föregående Årsredogörelse antydts. Att den betydliga ökningen af Högskolans docentkår framkallat ett kännbart behof af docentstipendier, ligger i öppen dag. Men med blicken på den lyckosamma utveckling, som Högskolan redan fått genom ädelmodiga bildningsvänners understöd, torde hon kunna hysa goda förhoppningar att äfven snart få dessa sina mest framträdande behof fyllda.

För upprätthållande under vårterminen af undervisningen i franska har Högskolan äfven från främmande håll fått mottaga en välkommen gåfva. *Alliance Française* i Paris har nämligen öfverlämnat *Ettusenfemhundra (1,500) francs*, hvaraf 1,000 francs å Herr *Auguste Pellerins* vägnar, såsom bidrag till kostnaderna för en e. o. lärare i franska.

Med en värdefull gåfva har också Herr *August Röhss* hågkommit Högskolan, i det han förärat henne sitt porträtt,

utfördt i olja af artisten Nils Forsberg. Härmed har Högskolans samling af konstnärliga porträtt af sina donatorer fått en välkommen och vacker tillökning.

Äfvenledes har Högskolan haft glädjen af f. Professor *Gustaf Ljunggren*, under många år ordförande i Högskolans Examenskommission, mottaga hans porträtt, fotografiskt reproduceradt efter en oljemålning af Perseus. Det är ett kärt minne af det varma intresse, hvarmed Professor *Ljunggren* deltagit i Högskolans arbete, och den vänlighet och välvilja, han såsom ledare af Högskolans första examina i så rikt mått lät komma Högskolans lärare och lärjungar till del.

Arbetet med Högskolans nybyggnad har ännu ty värr icke öfverskridit förberedelsernas stadium. Sedan de detaljritningar, som i föregående Årsredogörelse s. 8 omnämndes såsom varande under utarbetande, blifvit färdiga och af Byggnadsnämnden i Göteborg godkända, har det nämligen befunnits, att de icke uppfylla de föreskrifna villkoren i afseende på kostnadsberäkning. En ytterligare, partiell omarbetning har därför af samma arkitekter företagits; det är troligt, att den blir färdig under loppet af innevarande sommar, och att således entreprenad på byggnadens uppförande kan utlysas instundande höst.

Inom Kanslersämbetet för Rikets Universitet har den förändringen inträdt, att ny stat för kanslerssekreteraren fastställts af Kungl. Maj:t, hvarjämte vid ämbetet inrättats en amanuensbefattning, som på förordnande tills vidare uppehålles af amanuensen i Kungl. Ecklesiastikdepartementet *Karl Torsten Ulrik Burén* (kanslersbref af 31 dec.).

Till ordförande i Högskolans Examenskommission har Kungl. Maj:t för åren 1904—1908 förordnat professorn vid Universitetet i Lund m. m. *Esaias Henrik Wilhelm Tegnér* (11 dec.). Professor *Tegnér* har förut under åren 1900—1903 varit beklädd med samma uppdrag.

Det åt Landshöfdingen m. m. Friherre *Gustaf Otto Robert Lagerbring* den 27 okt. 1900 meddelade förordnande att vara ordförande i Högskolans Styrelse har af Kungl. Maj:t förnyats (30 okt.) för en tid af tre år eller till utgången af år 1906.

I Styrelsens sammansättning har den förändring inträdt, att Borgmästaren m. m. D:r *Gustaf Svanberg* på egen begäran entledigats från uppdraget att vara ledamot däraf, och att i hans ställe invalts Med. D:r *Fredrik August Oscar Belfrage.* Borgmästare *Svanberg* insattes redan i den beredning, som af Stadsfullmäktige i februari 1885 fick i uppdrag att yttra sig om bästa sättet att realisera de syften, som Fredrik Lundgren och Eduard Magnus haft med sina donationer till en högre undervisningsanstalt i Göteborg. När sedermera denna berednings 1886 ingifna utlåtande föranledde Stadsfullmäktige att remittera ärendet till behandling af en ny och talrikare kommitté, fick Borgmästare *Svanberg* plats äfven i denna, och sedan Stadsfullmäktige den 10 november 1887 beslutat upprätta Göteborgs Högskola, i hvars Styrelse — att börja med en interimsstyrelse — bland andra korporationer Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället hade att välja en ledamot, anförtrodde Kungl. Samhället ledamotskapet åt Borgmästare *Svanberg.* Detta förtroende förnyades sedan alltjämt, senast i november 1902. Emellertid anhöll Borgmästare *Svanberg* i skrifvelse af den 16 december 1903 att blifva befriad från detta uppdrag. I hans ställe valdes Dr *Belfrage.*

Det är således ett långvarigt arbete, som Borgmästare *Svanberg* nedlagt i Högskolans tjänst, och hon erkänner med lifligaste tacksamhet icke blott frukterna af detta arbete, utfördt gemensamt med andra, utan ock det varma personliga intresse, Borgmästare *Svanberg* därvid lagt i dagen för Högskolan själf och hennes uppgift.

I D:r *Belfrage* vet Högskolan sig också hafva erhållit en för vetenskaplig forskning och undervisning varmt intresserad styrelseledamot.

Styrelsens öfriga ledamöter äro, sedan Stadsfullmäktige, Musei Styrelse och Göteborgs Högre Latinläroverks och Real-

läroverkets förenade kollegier omvalt Herrar Rådman *Erik Trana, Ivar Wærn* och Rektor *Rudolf Röding,* hvilka voro i tur att afgå vid slutet af år 1903, desamma som föregående år, nämligen Professor *August Wijkander,* D:r *Philip Leman,* Rådman *Erik Trana,* Ingeniör *Gustaf Ekman,* Herr *Ivar Wærn,* Rektor *Rudolf Röding* samt Högskolans rektor.

Till vice ordförande för år 1904 har Styrelsen återvalt Professor *August Wijkander* och till kassaförvaltare Herr *Ivar Wærn* (Styr. prot. 10 dec.).

Styrelsen har, sedan sista Årsredogörelsen utgafs, haft nio sammanträden; Lärarerådet under samma tid sexton sammanträden.

Sedan på grund af ett riksdagsbeslut af år 1903 Kungl. Maj:t i nådig kungörelse af den 27 november s. å. förordnat, att undervisnings- och examensämnet germanska språk vid statsuniversiteten skulle fördelas på två lärostolar, en för tyska språket och en för engelska språket, hvilken förordning skulle lända till efterrättelse från början af år 1904, inrättade Styrelsen på Lärarerådets förslag vid sidan af den redan befintliga professuren i germanska språk en aflönad docentur i samma ämne (Styr. prot. 26 nov.). Till innehafvare af denna docentur med undervisningsskyldighet i engelska förordnade Styrelsen på Lärarerådets förslag docenten i engelska språket vid Upsala Universitet Fil. D:r *Erik Björkman* (Styr. prot. 11 jan.), hvilket förordnande af Kansleren för Rikets Universitet stadfästes för vårterminen 1904 (kanslersbref af 15 febr.). Under terminens lopp utnämndes emellertid Docenten *Björkman* till professor i nyeuropeisk lingvistik vid Lunds Universitet. I hans ställe har Styrelsen efter förslag af Lärarerådet förordnat docenten i engelska språket vid Upsala Universitet Fil. Dr *Bror Oscar Eilert Ekwall* att vara docent i germanska språk vid Högskolan med undervisningsskyldighet i engelska (Styr. prot. 30 maj). Detta förordnande har ännu icke erhållit Kanslersämbetets stadfästelse.

Då Professor *Björkman* nu lämnar sin verksamhet vid Högskolan, följes han af hennes tacksamhet och lifliga erkän-

nande af den skicklighet och det varma intresse, hvarmed han här fullgjort sitt kall.

Såsom i föregående Årsredogörelse (s. 11) nämnts, har Docenten *Sven Lönborg* för höstterminen haft förordnande att uppehålla den till professuren i geografi (med handelsgeografi) och etnografi hörande undervisningen. Enahanda förordnande har meddelats Docenten *Lönborg* såväl för vårterminen som för instundande hösttermin, ehuruväl förordnandet för sistnämnda termin ännu ej vunnit Kanslerens stadfästelse.

Under årets lopp torde emellertid denna professur kunna besättas med ordinarie innehafvare, då sakkunniges utlåtanden om sökandena inom kort kunna antagas föreligga fullständiga hos Styrelsen.

Den i föregående Årsredogörelse framhållna önskvärdheten af docenters anställande i större utsträckning än förut har föranledt Styrelsen att på Lärarerådets förslag dels genom kallelse, dels efter ansökan förordna flere nya docenter. Såsom sådana hafva sålunda anställts i modern franska lektorn vid Göteborgs Realläroverk Fil. D:r *Gustaf Emil Rodhe* (22 juni 1903), i nordiska språk lektorn vid Göteborgs Latinläroverk Fil. D:r *Gustaf Elof Hellquist* (19 sept.), i nordiska språk och fonetik docenten vid Helsingfors Universitet Fil. D:r *Knut Hugo Pipping* (19 sept.), i teoretisk filosofi Fil. D:r V. D. M. *Anders Theodor Adolf Wallerius* (19 sept.), hvilka förordnanden i vederbörlig ordning af Kansleren stadfästs.

Såsom e. o. lärare i franska har Herr *Paul Barrier*, licencié ès lettres, boursier d'agrégation, haft anställning 1 febr.—31 maj. Medlen för hans anställande hafva, såsom förut nämnts, delvis bestridts af Herr *Auguste Pellerin* och *Alliance Française* i Paris. En afsevärd nytta har vunnits genom den undervisning, Herr *Barrier* meddelat, och som motsvarar den franska lektorns vid statsuniversiteten. Också har Herr *Barrier* visat sig synnerligen väl vuxen sin uppgift.

Från den 26 april till den 13 maj har docenten vid Helsingfors Universitet Fil. D:r *Edvard Westermarck* hållit en serie af sex föreläsningar med ämnen ur sedernas historia. De olika föreläsningarna hafva behandlat *Kvinnans ställning på lägre*

kulturstadier. — Förhållandet mellan föräldrar och barn. — Plikter mot nästan. — Främlingens behandling på lägre kulturstadier. — Religionen och magien. — Magi och ornamentik i Marocko. Det är *S. A. Hedlunds föreläsningsfond*, som bestridt kostnaderna för dessa föreläsningar, hvilka följts med ett mycket stort och berättigadt intresse af ej mindre Högskolans lärjungar än den stora allmänheten. De antecknade åhörarnes antal har utgjort 680.

Tjänstledighet har åtnjutits af Professor *Paulson* dels för hälsans vårdande under september månad samt från och med 26 maj till vårterminens slut, dels på grund af särskildt uppdrag af Högskolan från vårterminens början t. o. m. den 6 februari; af Professor *Norström* för hälsans vårdande från och med den 4 mars till vårterminens slut; af Professor *Stavenow* på grund af offentligt uppdrag från den 8 till den 30 september; af Professor *Kjellén* för utgifvande af vetenskapligt arbete från vårterminens början t. o. m. den 15 mars; af Docenten *Lilje-qvist* på enahanda grund under en månad räknad från vårterminens början; af Docenten *Janzon* på grund af sjukdom den 6—16 oktober; af Docenten *Wallerius* för utländsk resa i vetenskapligt syfte från den 1 maj till vårterminens slut (under examensperioden i juni återinträdde Docenten *Wallerius* i tjänst för att deltaga i examinationen och fungera såsom Lärarerådets opponent vid då anställd doktorsdisputation). Dessutom har tillfällig tjänstledighet beviljats en eller annan lärare. Under instundande hösttermin åtnjuter Docenten *Pipping* tjänstledighet för utarbetande af vetenskapligt verk.

Föreläsningar och öfningar togo sin början höstterminen den 8 september, vårterminen den 22 januari.

Om den under arbetsåret meddelade undervisningen hafva de särskilda lärarne lämnat nedanstående uppgifter.

JOHAN VISING,

Fil. D:r, Professor i nyeuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i romanska språk), R. N. O.

Romanska språk: Den *encyklopediska inledningen till de romanska språkens studium* har fortsatts från föregående år under 1 t. i veckan och omfattat bibliografiska och metodologiska uppgifter.

Franska: Den *franska formläran i sin historiska utveckling* har likaledes fortsatts från föregående år under 1 t. i veckan och omfattat konjugationen.

Seminarieöfningar hafva hållits 2 t. hvarannan vecka öfver *valda uppgifter ur den franska syntaxen*, hvilka utgjorts af betydelsen och användningen af neutralt *il* och *ce*, betydelsen och användningen af de *historiska tempora*, referat af Rombergs *L'idée de la durée par rapport aux verbes*, användningen af *presens particip* och *gerundium*.

Ofvannämnda kurser hafva hufvudsakligen afsett studier för fil. licentiatexamen.

Praktiska öfningar hafva utgått från analys af fransk stil enligt Plattners *Französische Stilschule* och sedan fortsatts med skriftliga öfversättningar af sagor af R. Gustafson, hvilka öfversättningar granskats af professorn och M. Barrier (1 t. i veckan).

Dessa öfningar hafva varit beräknade för såväl fil. kandidat- som fil. licentiatexamen.

Spanska: Efter afslutandet (i april) af föreläsningarna öfver Fransk historisk formlära har på åhörarnes begäran en föreläsningskurs i spanska påbörjats och har såsom ämne för densamma valts *Pérez Galdós, Doña Perfecta* (1 t. i veckan).

JOHANNES PAULSON,

Fil. D:r, Professor i klassiska språk, R. N. O.

Grekiska: *Euripides Medea. Enskilda föreläsningar* 4 t. i veckan under okt., nov. h. t. *Platons Symposion. Enskilda föreläsningar* 4 t. i veckan under v. t. (fr. o. m. den 11 april 3 t. i veckan).

VITALIS NORSTRÖM,

Fil. D:r, Professor i filosofi.

Filosofiens system: *Det kritiska sanningsbegreppet* offentl. föreläsningar en gång i veckan h. t. fr. o. m. 9 oktober.

Filosofiens historia: *1. Den grekiska filosofiens historia* (3 tim. i veckan h. t.) *2. Medeltidens filosofi* (2 tim. i veckan v. t. till tjänstledigheten i mars).

Filosofiens propedevtik: (2 t. i veckan h. t.; 1 tim. i veckan v. t. till tjänstledigheten i mars).

GUSTAF CEDERSCHIÖLD,

Fil. D;r, Professor i nordiska språk, R. N. O.

Fornnorsk och fornisländsk grammatik: Hufvuddragen af ljud- och formläran (ensk. föreläsningar 2 t. i veckan under h. t.).

Fornnorsk och fornisländsk litteratur: 1:o i förbindelse med den grammatiska kursen, valda stycken ur Wimmers Læsebog; 2:o Skirnismál, Lokasenna, Gróttasǫngr, Rígsþula, Vǫlundarkviđa, Alvíssmál, Hymiskviđa (ensk. förel. 2 t. i veckan under september, oktober samt hela vårterminen); 3:o textkritisk behandling af Elissaga (2 t. i veckan under november); 4:o jfr under *Seminarieöfningar!*

Svensk grammatik: Öfversikt af språkets utveckling (hufvudsakligen med afseende på ljud, böjningsformer och accentförhållanden) från 1200-talet till nutiden (ensk. 2 t. i veckan under början af v. t., 3 t. i veckan från d. 15 mars).

Svensk litteratur: 1:o i samband med grammatikundervisningen valda stycken ur Noreens Altschwedisches Lesebuch; 2:o jfr under *Seminarieöfningar!*

Seminarieöfningarna: (2 t. hvarannan vecka) hafva — då tiden ej upptagits af uppsatsers ventilerande (jfr längre fram!) — behandlat *Tegnérs "Fritjofs saga"*; denna dikt har granskats dels i litterärt afseende, hvarvid äfven de isländska källorna ständigt jämförts, dels och hufvudsakligen med hänsyn till språk, stil, metrik och äldre kulturhistoria. Dessutom ha följande af nedannämnda seminariemedlemmar författade afhandlingar ventilerats: "Öfversättning, jämte anmärkningar, af stycket om Knut Lavards död ur Knytlingasaga" af C. L. Sanders, samt: "Referat af R. G:son Bergs bok Om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning" af G. Hultin.

LUDVIG STAVENOW,

Fil. D:r, Professor i historia och statskunskap (med undervisningsskyldighet i historia).

Nordisk historia: *Sveriges historia efter statshvälfningen 1772 intill revolutionen i mars 1809* (ensk. förel. 4 t. i veckan v. t.)

Behandling af valda uppgifter rörande Sveriges nyare historia (seminarieöfningar 2 t. hvarannan vecka v. t.)

Allmän historia: *Tysklands historia från 1848 till 1871* (ensk. förel. 4 t. i veckan h. t.)

Tolkning och kommentering af Magna Charta (seminarieöfningar 2 t. hvarannan vecka h. t.)

Föreläsningarna öfver Sveriges historia 1772—1809 utgjorde en öfversikt af den politiska och kulturella utvecklingen under dessa år jämte hänvisningar till de tryckta källor och arbeten, som kunna belysa hvarje särskildt moment. Föreläsningarna öfver Tysklands historia 1848—1871 gåfvo inledningsvis en kortare öfversikt öfver tiden 1815—1848 och därpå en mera ingående skildring af Tysklands politiska historia till Tyska rikets upprättande och fre-

den i Frankfurt 1871. Båda dessa föreläsningskurser voro väsentligen afsedda för filosofie kandidatexamen. Höstterminens seminarieöfningar, utgörande tolkning och ingående historisk och rättslig kommentering af den stora engelska frihetsurkunden Magna Charta, voro uteslutande afsedda för licentiatstudier. Vid vårterminens seminarieöfningar, afsedda för såväl kandidat- som licentiatexamina, föredrogos och diskuterades följande uppsatser: *Passevolansfrågans behandling vid riksdagen 1812* (kand. A. V. Vendel), *Förenings- och Säkerhetsaktens tillkomst 1789* (stud. Hj. Essén), *Gustaf III:s skandinaviska politik under hösten 1787* (stud. G. Rexius), *Tillkomsten af religionsfrihetslagen 1781* (stud. Vilhelmina Amos), *Konung Gustaf III:s mord* (stud. G. Hultin).

EMIL LINDBERG,

Fil. D:r, Professor i semitiska språk.

Hebreiska: *Grammatik* jämte explikation och grammatisering, hvarvid genomgåtts kap. XXXVII af Genesis (ensk. förel. 4 tim. i veckan h. t.)

Tolkning af Genesis samt hvarannan gång repetition af den hebreiska grammatiken (ensk. förel. 4 tim., och fr. d. 9 maj 5 tim., i veckan v.t.).

Syriska: *Grammatik* jämte något explikation (ensk. förel. 1 tim. i veckan h. t.).

Tolkning af Marci evangelium kapp. I och II (ensk. förel. 1 tim. i veckan v. t.).

Seminarieöfningar: *Nabateiska inskrifter* (2 tim. hvarannan vecka h. t. och v. t.).

Föreläsningarna öfver *Genesis* hafva fortgått efter ungefär samma plan som föregående läsår. — Föreläsningar i *Syrisk grammatik* hafva varit afsedda för nybegynnare. — De öfver *Marci evangelium* liksom de öfver *Job* hafva, så ofta det ansetts lämpligt och texten gifvit anledning därtill, åtföljts af jämförelser med andra semitiska dialekter, som af åhörarne studerats, i fråga om former och stammar. — Föreläsningarna öfver *Job* ha dessutom under h. t. föregåtts af en tämligen utförlig inledning, omfattande bland annat hypoteser rörande författaren af Jobskriften, tid och rum för affattningen, den nuvarande textens sammansättning m. m. Vidare skärskådades mera ingående till sin olika karaktär i den prosaiska och poetiska delen det problem, som nämnda skrift behandlar. Under vårterminen, då tolkningen af den poetiska delen tog sin början, inleddes denna af en kort öfversikt af forskningen inom den hebreiska metriken, hvarvid Sievers för kort tid sedan utkomna epokgörande arbete ägnades särskild uppmärksamhet. — Under *seminarieöfningarna* ha behandlats N:ris 196—198, 201, 204, 206—208, 212—214 och 221 af Nabateiska inskrifter i Corp. inscript. semit., hvarvid förfarits på samma sätt som förut vid genomgången af hebreiska,feniciska och arameiska inskrifter.

ELIS WADSTEIN,

Fil. D:r, Professor i nyeuropeisk lingvistik (med undervisningsskyldighet i germanska språk).

Nyhögtyska: *Valda dikter af Goethe* enl. Schäfers edition (ensk. förel. 2 t. i veckan h. t.).

Kolb's Lesebuch in Handschriften s. 1—99 (prakt. öfningar 1 t. i veckan h. t.).

En kurs i *fonetik* i förening med praktiska öfningar (2 t. i veckan före och 1 t. i veckan efter påsk v. t.).

Nylågtyska: *Fritz Reuters Olle Kamellen I: Woans ick tau 'ne Fru kamm* (ensk. förel. 1 t. i veckan h. t.).

Fritz Reuters lif och författarskap (5 offentliga förel. v. t.).

Holländska: Det holländska ljudsystemet samt tolkning af texterna i Dijkstra: Holländisch (ensk. förel. 2 t. i veckan efter påsk).

Medellågtyska: Tolkning och kommentering af *Die Nowgoroder Skra* nach der Rigaer Handschrift herausg. v. Schlüter s. 19—31, på *seminarieöfningar* (2 t. hvarannan vecka hela läsåret), hvarvid jämförelse gjorts med Lübecks- och Köpenhamns-affattningarna af denna stadga (med Köpenhamnsaffattningen under användande af själfva handskriften, som benäget utlånats hit af Kgl. Biblioteket i Köpenhamn).

Under *seminarieöfningarna* har äfven förekommit ett referat af Kand. C. Koch af Trautmanns behandling af Hildebrandslied i "Finn und Hildebrand".

Följande *uppsatser* hafva författats af lärjungar under v. t.: *Användningen af vissa prepositioner i Frenssens Jörn Uhl och Stindes Die Familie Buchholz* (af Kand:na W. Cederschiöld och D. Celander) samt *Några exempel till belysande af den tyska genitivens användning såsom beroende af adjektiv och verb* (af stud. H. A. Ling).

EVALD LIDÉN,

Professor, innehafvare af Oscar II:s professur i jämförande språkforskning med sanskrit.

Fornindiska: På enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under h. t. behandlades valda *Rigveda-hymner* jämte öfversikt af hjälpmedlen för den vediska litteraturens studium.

På enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under v. t. genomgicks *den fornindiska nominalböjningen* jämte viktigare delar af ljudläran, under jämförelse hufvudsakligen med den grekiska och latinska böjningen.

Umbriska och oskiska: se seminarieöfningar!

Germansk språkhistoria: Under enskilda föreläsningar 2 t. i veckan under h. t. och 1 t. i veckan under v. t. behandlades valda delar af germansk, före-

trädesvis *nordisk ordhistoria*, hvarvid ett antal typiska och mera utbredda ordfamiljer belystes från ordbildningens, ljudlärans och betydelselärans synpunkt.

Under enskilda föreläsningar 1 t. i veckan under v. t. behandlades *gotiska texter* med utförlig språkhistorisk kommentar.

Seminarieöfningarna — 2 t. hvarannan vecka hela läsåret — ha varit ägnade åt tolkning af de *iguvinska inskrifterna*, hvarjämte hufvuddragen af umbriskans och oskiskans ljud- och formlära blifvit genomgångna. Öfningarna ansluta sig till föregående års föreläsningar öfver latinsk språkhistoria.

De offentliga föreläsningarna (7 timmar under h. t.) hade till ämne: *Drag ur forninderna s lif.*

OTTO SYLWAN,

Fil. D:r, Professor i estetik med litteratur- och konsthistoria.

Svensk litteraturhistoria: V. t. (3 t. i veckan jan.—mars, 4 t. april—maj) enskilda föreläsningar med repetitioner under form af examinatorium öfver *1700- och 1800-talens litteratur* med hufvudpunkterna af den dansk-norska, hvilken kurs afsett att meddela det väsentligaste af kunskapsfordringarne för betyget godkänd i fil. kand.-examen. — Seminarieöfningar, afsedda för dem, som bereda sig till fil. lic.-examen v. t. (på särskildt öfverenskomna tider), vid hvilka diskussioner hållits öfver tvänne afhandlingar, författade af kand. L. A. Molin om *Geijers uppsatser om folkvisan* och af kand. S. A. Grén Broberg om *Fosforisternas förhållande till den tyska litteraturen* 1803—1809. — Praktiska öfningar (v. t. 1 t. i veckan jan.—mars) i metrik med ledning af N. Beckmans "Grunddragen af den svenska versläran".

Allmän litteraturhistoria: H. t. (3 t. i veckan) enskilda föreläsningar öfver *romantikens tidehvarf.*

Konsthistoria: H. t. (2 t. i veckan) enskilda föreläsningar om *renässansens byggnadskonst norr om Alperna.*

Estetik: V. t. (1 t. i veckan jan.—febr.) enskilda föreläsningar, hvarvid genomgåtts en propedeutisk kurs i *poetik* med anslutning till E. Wrangels "Om diktkonsten".

RUDOLF KJELLÉN,

Fil. D:r, Professor i statskunskap med statistik.

Statskunskap: *1809 års regeringsform* (ensk. förel. 2 tim. i veckan h. t.)
Norges grundlov (ensk. förel. 3 tim. i veckan v. t.);
Svensk statsrätt (prakt. öfningar 2 tim. hvarannan vecka under hela läsåret)

Statistik: *De skandinaviska ländernas politiska statistik* (ensk. förel. 2 tim. i veckan h. t. och 1 tim. v. t.).

Kursen i regeringsformen bildade fortsättning och afslutning på den v. t. 1903 påbegynta propedevtiska handledningen i Sveriges främsta grundlag.

Äfven de statistiska föreläsningarne hafva utgjort en fortsättningskurs, så till vida som de knutit sig till den allmänna framställning af samtidens geopolitik och statistik, hvilken nu efter fyra läsår föreligger fullbordad. Under höstterminen behandlades Finland, Norge och Danmark, under vårterminen Sverige, och har därvid liksom förut (se föreg. Årsredogörelse s. 19) ägnats en närmare uppmärksamhet åt frågor af större intresse, såsom Skandinaviens gränsförhållanden, Norges sjöfart och kommunikationer, Danmarks landtbruk.

De praktiska öfningarne hafva pågått med tvänne deltagare under h. t. och en under v. t. De inleddes med en föreläsning·öfver *Principerna vid grundlagstolkning* samt hafva sedan rört sig om följande uppgifter: *Regeringsformens primat* bland rikets grundlagar, *Begreppet fundamentallag* i äldre statsrätt, *Lag- och författningsbegreppen* i 1809—10 års statsrätt, *Civilt ämbete* i R F § 45, *Justitieombudsmanna-institutionens* historiska förutsättningar och tillkomst vid 1809 års riksdag samt *Konstitutionella frågor vid 1812 års riksdag* (De ultramarinska besittningarne, Passevolansen, Konungens frihet att köpa tullbevillningen samt Statsregleringen).

GUSTAF F. STEFFEN,

Fil. D:r, Professor i nationalekonomi och sociologi.

Nationalekonomi: *De nationalekonomiska grundbegreppen* (ensk. förel. 2 t. i veckan h. t.);

Allmän nationalekonomi, särskildt pänninge- och bankväsen (ensk. förel. 2 t. i veckan v. t.);

Råämnesproduktionens historia och teori (ensk. förel. 2 t. i veckan h. t.);

Handelns nationalekonomi samt handelspolitikens historia och teori (ensk. förel. 2 t. i veckan v. t.).

Sociologi: *De sociologiska grundföreteelserna* (ensk. förel. 1 t. i veckan h. t.).

Seminarieöfningar: *Valda uppgifter ur den teoretiska nationalekonomien* .(2 t. hvarannan vecka v. t.).

I öfverensstämmelse med den på våren 1904 fastställda studieplanen för ämnet *nationalekonomi* hafva de enskilda nationalekonomiska föreläsningarna under 2 t. i veckan h. t. och v. t. varit lämpade för betyget *godkänd* i filosofie kandidatexamen, i det de omfattat den *allmänna nationalekonomiens grundbegrepp* och *viktigaste teorier* samt mer utförligt behandlat *pänninge-, kredit- och*

bankväsendets teori och historia. Seminarieöfningarna omfattade uppsatsskrifning och diskussioner öfver de *nationalekonomiska teoriernas historia* från antiken till midten af 1800-talet samt voro afsedda att bibringa en väsentlig del af de högre kunskaper, som fordras för betyget *med beröm godkänd* i filosofie kandidatexamen. De enskilda föreläsningarna öfver *råämnesproduktionens historia och teori* samt öfver *handelns nationalekonomi och handelspolitikens historia och teori* ingå i den för betyget *berömlig* i filosofie kandidatexamen afsedda kursen i *speciell nationalekonomi.*

De sociologiska föreläsningarna behandlade Spencers *Sociology* samt den viktigaste senare sociologiska litteraturen med afseende på kunskapsfordringarna i sociologisk propedeutik för betyget *med beröm godkänd* i filosofie kandidatexamen.

Elever i Göteborgs Handelsinstituts och Chalmersska Institutets högsta klasser hafva såsom auskultanter bevistat föreläsningarna öfver den allmänna nationalekonomiens grundbegrepp och viktigaste teorier samt de nationalekonomiska seminarieöfningarna. Handelsinstitutets elever hafva, efter af mig verkställd pröfning, erhållit vitsord för sina insikter.

SVEN LÖNBORG,

Fil. D:r, Docent vid Uppsala Universitet, förordnad att uppehålla den med professuren i geografi (med handelsgeografi) och etnografi förenade undervisningen.

Allmän geografi: En propedeutisk kurs i allmän geografi (3 t. i veckan under hela läsåret). Härvid har genomgåtts (under h. t.) klimatologi och oceanografi samt af jordytans dynamik de endogena företeelserna och (under v. t.) de exogena fenomenen, landets morfologi samt biogeografi.

Etnografi: (1 t. i veckan under v. t.) Öfversikt af människoraserna, naturfolkens kultur, samhällen och religion; de nordamerikanska indianstammarne.

Seminarieöfningarne: (2 t. hvarannan vecka under h. t.) hafva behandlat valda delar af antropogeografien med anknytning till Ratzels antropogeografiska arbeten. Härvid hafva hållits föredrag om äldre åsikter om naturförhållandenas inflytande på människan (hr Naumann), om fastland och öar i antropogeografiskt afseende (hr Hellsten), om haf, sjöar och floder (hr Eriksson), om folktätheten i Sverige i dess sammanhang med fysiskt geografiska faktorer (hr Rexius) och om befolkningstätheten i Norge (fr. Sörensen).

LARS WÅHLIN,

Fil. D:r, Bibliotekarie, Docent i klassisk filologi.

Grekiska: *Elementär kurs i homerisk grammatik* (ensk. förel. med repetitionsförhör 2 t. i veckan h. t.)

Enskilda föreläsningar öfver Nya testamentets språkbruk jämte läsning af *Apostlagärningarna* (2 t. i veckan v. t.)

Stilskrifning (1 t. i veckan hela läsåret).

Vid läsningen af Apostlagärningarna ha lärjungarna själfva öfversatt texten, hvarefter denna öfversättning kritiserats samt anmärkningar af språklig och textkritisk art bifogats. Läsningen har omfattat de 8 första kapitlen.

EFRAIM LILJEQVIST,

Fil. D:r, Docent i filosofi.

Den filosofiska statsläran: (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan under h. t. och dessutom 1 tim. kollokvium per vecka öfver det under föreläsningarna behandlade).

Filosofiens historia: (ensk. föreläsningar med examinatorium 6 tim. i veckan under v. t.).

Höstterminens föreläsningar med kollokvium ha närmast afsett studier för filosofie kandidatexamen. Vårterminens föreläsningar med examinatorium utgjorde en propedevtisk kurs för filosofie kandidatexamen och de förberedande examina. Föreläsaren hade under höstterminen reducerad undervisningsskyldighet och under vårterminens första månad tjänstledighet.

ELIAS JANZON,

Fil. D:r, Docent i klassisk filologi.

Horatii Epistlar, första boken, samt Ars poetica (ensk. förel. 3 tim. i v. h. t. och v. t. före påsk).

Taciti Historiae, första boken (ensk. förel. 3 tim. i v. v. t. efter påsk).

Propertii Elegiae (seminarieöfningar 2 tim. hvarannan vecka hela läsåret).

Skriftliga exercitier i latin (1 tim. i veckan hela läsåret).

Seminarieöfningarna hafva bestått i kritisk och exegetisk behandling af Propertius-texten på grund af hufvudsakligen Lachmanns kritiska edition af år 1816 och Rothsteins exegetiska af år 1898. Deltagarne hafva turvis, en för hvar gång, fungerat såsom föredragande, och föredragandens framställning har diskuterats och kompletterats af de öfriga deltagarne samt ledaren af öfningarna. Denne har vid två seminariesammankomster föredragit *Prolegomena till Propertius-studiet.* Dessutom hafva fyra timmar ägnats åt ventilering af seminariemedlemmen Nils Z. W. Palms uppsats *De vita Propertii.*

CARL THULIN,

Fil. D:r, Docent i klassisk filologi.

Plautus, Asinaria (ensk. förel. 1 t. i veckan under hela läsåret).

EMIL RODHE,

Fil. D:r, Lektor, Docent i modern franska.

Engelska: Tolkning af valda stycken ur Robert Brownings dikter (ensk. förel. 1 t. i veckan h. t.).

Italienska: En propedevtisk kurs, hufvudsakligen omfattande uttals- och innanläsningsöfningar, därjämte något grammatik och öfversättning (1 t. hvarannan vecka v. t.).

ELOF HELLQUIST,

Fil. D:r, Lektor, Docent i nordiska språk.

Jämförande indoeuropeisk ljudlära: På enskilda föreläsningar 1 t. i veckan har genomgåtts det indoeuropeiska sonantsystemet, hvarvid framställningen koncentrerat sig kring de germanska och klassiska språken samt sanskrit; viktigare punkter af konsonant- och ordbildningsläran ha dessutom vidrörts.

HUGO PIPPING,

Fil. D:r, Docent i nordiska språk och fonetik.

Allmän fonetik (ensk. föreläsningar 2 tim. i veckan under febr., mars och april).

ADOLF WALLERIUS,

Fil. Dr., Docent i teoretisk filosofi.

Seminarieöfningar: Herman Schwartz' Etik (2 t. hvarannan vecka under h. t.), hvilket af deltagarna turvis refererats, så att arbetet i sin helhet blifvit genomgånget och under diskussionen kritiseradt.

ERIK BJÖRKMAN,

Fil. D:r, Docent i germanska språk med undervisningsskyldighet i engelska, utn. e. o. professor vid Lunds universitet.

Engelska språkets ljudhistoria (enskilda föreläsningar 2 tim. i veckan under v. t.).

Engelsk fonetik (ensk. föreläsningar 1 tim. i veckan under v. t.).

Seminarieöfningar: Valda stycken ur Kluge, Mittelenglisches Lesebuch (2 tim. hvarannan vecka under mars—maj månader).

Pro-seminarieöfningar: Jacobs, At Sunwich Port, därefter Tennyson's Godiva och In Memoriam (2 tim. hvarannan vecka).

PAUL BARRIER,

Licencié ès lettres, boursier d'agrégation, e. o. lärare i franska.

Le mouvement poétique au XIXe siècle utgjorde ämnet för en serie enskilda föreläsningar med tillträde äfven för auskultanter 1 t. i veckan v. t. Inledningsvis behandlades närmast föregående litteraturepoker.

Explication d'auteurs, 1 t. i veckan v. t., med tillträde äfven för auskultanter, utgjorde ämnet för en annan föreläsningsserie, under hvilken skilda författare alltifrån Villon till våra dagar behandlades.

Läsning af franska författare och samtalsöfningar förehades 1 t. i veckan v. t. med Högskolans lärjungar.

Nedanstående skrifter och uppsatser hafva sedan förra Årsredogörelsens utgifvande blifvit af Högskolans lärare publicerade eller äro under tryckning.

A. U. Bååth:

Wagners sagor I. Tannhäuser och sångarstriden på Wartburg. Stockholm. P. A. Norstedt & Söners förlag.

Dikter och *uppsatser* i tidningar.

Gustaf Cederschiöld:

Svensk namnforskning, i Nordisk tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen, Sthlm 1904.

Tillsammans med *V. Olander:*

Svensk uppsatsskrifning på skolans lägre och mellersta stadier. II. Öfningsbok för lärjungar. Tredje, betydligt tillökade upplagan. Lund 1903, samt

Svensk språklära för folkskolor och allmänna läroverkens lägre klasser. Lund 1904.

Har medverkat vid redaktionen och tryckningen af de under läsåret utgifna eller under utgifning varande häftena af *Ordbok öfver svenska språket,* utg. af Svenska Akademien.

Elof Hellquist:

Bidrag till nordisk språkhistoria (i Nordisk Tidsskrift för Filologi 3 R XII).

Studier öfver de svenska sjönamnens härledning och historia (i Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen, xx. 1), två häften.

Bidrag till nordisk ord- och namnforskning (i Nordiska studier, tillägnade Adolf Noreen).

Om de svenska ortnamnen på -inge och -unge (i Göteborgs Högskolas Årsskrift; under tryckning).

Har medverkat vid redaktionen och tryckningen af de under läsåret utgifna häftena af *Ordbok öfver svenska språket,* utgifven af Svenska Akademien.

Elias Janzon:

Sexti Propertii Elegiæ. Relegit et suecice convertit Elias Janzon. I. Liber primus (= Göteborgs Högskolas Årsskrift 1904, II).

Rudolf Kjellén:

Bidrag till Sveriges endogena geografi, VII: *Nya basaltfyndigheter i Skåne,* Geol. Fören. Förh. 1903, ss. 320—329.

Tegnebyfenomenet. Om de förändrade siktlinjerna öfver fast berg inom vissa delar af Bohuslän, Ymer 1903, ss. 387—459.

Bland småländska ruiner. Fem artiklar i Göt. Aftonblad, juli 1903.

Stockholm-Narvik-Trondhjem. Sex resebref ibm, sept. och okt. 1903.

Till liberalismens karaktäristik. Tre artiklar i Stockholmsbladet, aug. och sept. 1903.

Smärre *tidningsartiklar* i nationell och internationell politik, hufvudsakligen i Stockholmsbladet, 1903—1904.

Evald Lidén:

Blandade språkhistoriska bidrag. I, i Göteborgs Högskolas Årsskrift 1904.

Got. *hrōt,* i Nordiska studier, tillägnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag.

Ur Indernas lif, i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning 1903, n:o 286 B, 292 B, 296 B.

Artiklar i språkliga ämnen i Nordisk Familjebok, Ny upplaga, band I, II.

Efraim Liljeqvist:

Meinongs allmänna värdeteori. En undersökning. I Göteborgs Högskolas Årsskrift X.

O. E. Lindberg:

Religiösa meditationer och stämningar, tredje saml., Göteb. 1903.

Uppsatser i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning hvarannan vecka.

Skisser och recensioner i tidningar och tidskrifter.

Sven Lönborg:

Sveriges karta. Tiden till omkring 1850. Upsala 1903.

Historisk geografi. Ymer 1903.

Till frågan om Upplands äldre kartografi. Upplands fornminnesförenings Tidskrift XXIV.

Primitiva samhällen. Ymer 1904.

Recensioner i Ymer samt smärre *artiklar* i Nordisk Familjebok (Bjarmer, Birkarlar, Behaim m. fl.).

Om religionsundervisningen. I Årsredogörelsen för Göteborgs högre samskola 1903—1904.

Johannes Paulson:

Komedier af Aristophanes II (= Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola XIX).

Johan Ludvig Runeberg. Tal vid minnesfesten i Göteborg den 5 februari 1904.

Svar med anledning af Beckmans uppsats "Klassiska teorier och svensk metrik" i Språk och Stil III.

Anmälningar: *Äschylos' Sieben gegen Theben.* Mit erklärenden Anmerkungen von N. Wecklein (N. T. for Filologi. Tredje Række XII. 1.) *M. Minucii Felicis Octavius.* Recensuit et praefatus est Herm. Boenig (N. T. for Filologi. Tredje Raekke. XII. 3). *Sexti Propertii Elegiæ.* Relegit et suecice convertit Elias Janzon I. Liber primus. (Nordisk Tidskrift. Utg. af Letterstedtska föreningen. Tredje häftet 1904).

Hugo Pipping:

Bidrag till Eddametriken i "Skrifter, utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland" LIX.

Kvantitet och dynamisk accent i "Språk och Stil" 1903.

Om Pilgårdsstenen i "Nordiska studier, tillägnade Adolf Noreen".

Nya gotländska studier i "Göteborgs Högskolas Årsskrift" 1904.

Emil Rodhe:

Essais de Philologie moderne, III. Notes critiques sur la syntaxe et la phraséologie du français moderne. Göteborg, Wettergren & Kerber. 1903.

Förslag till öfversättning af franska och tyska studentstilarna, v. t. 1903 (i Pedagogisk Tidskrift).

Franz Hoffmann, Heute mir morgen dir. Mit Anmerkungen. Sthm. Fritze. 1904.

Gustav Freytag, Aus den Kreuzzügen. Mit Anmerkungen. Sthm. Fritze. 1904.

Ludvig Stavenow:

Sveriges Historia intill tjugonde seklet. Del VIII: häft. 1—2. Sthm. 1904.

Sakkunnigutlåtande. (Uti Handlingar rörande tillsättandet af professuren i historia vid Lunds Universitet. Lund 1904.)

Recension af Hj. Hedens afhandling: Studier till Danmarks Reformationshistoria från Fredrik I:s död till slutet af Grefvefejden (Hist. Tidskrift 1903).

Recension af Carl Grimbergs afhandling: De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808. (Hist. Tidskrift 1903).

Tal vid högtidliga firandet af konung Oskar II:s 75 årsdag. (Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning för den 23 jan. 1904).

Artiklar i Nordisk Familjebok (nya upplagan).

Gustaf F. Steffen:

Om sambandet mellan handelns och handelspolitikens uppgifter, i Ekonomisk Tidskrift, 1903 och 1904.

Studien zur Geschichte der englischen Lohnarbeiter mit besonderer Berücksichtigung der Veränderungen ihrer Lebenshaltungen. Zweiter Band. Stuttgart, Hobbing & Bückle, 1904.

Otto Sylwan:

Svensk literatur vid adertonhundratalets midt (1830—1860). N:o XVIII af Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola.

Recensioner i Nordisk Tidskrift och i Sydsvenska Dagbladet Snällposten.

Elis Wadstein:

Till tolkningen af Vedelspangstenen II. (I Nordiska Studier, tillägnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag d. 13 mars 1904).

Johan Vising:

Den provensalska trubadurdiktningen. N:o XX af Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola.

Artiklarne *Anglonormannisch* i Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie VI.

Har ock utgifvit denna *Årsredogörelse.*

Lars Wåhlin:

Har redigerat och utgifvit *Nordisk Universitetstidskrift* 4:e årg. samt författat smärre artiklar däri.

Bland sådana af Högskolans lärare under det gångna läsåret företagna resor och erhållna förtroendeuppdrag eller utmärkelser, hvilka stå i samband med deras vetenskapliga eller litterära verksamhet, må följande här anföras.

Erik Björkman: Utnämndes den 15 april till e. o. professor i nyeuropeisk lingvistik med undervisningsskyldighet i germanska språk.

A. U. Bååth: Har erhållit ett af Svenska Akademiens stipendier till vittra författare.

Gustaf Cederschiöld: Utnämndes den 1 dec. till riddare af k. Nordstjärneorden. Invaldes mars 1904 till utländsk medlem i Videnskabsselskabet i Kristiania.

Elof Hellquist: Har af K. Maj:t tillerkänts ett anslag af allmänna medel à 800 kr. såsom understöd till tryckningen af ett arbete öfver de svenska sjönamnens härledning och historia;
invalts till medlem af Geografisk-antropologiska sällskapet i Stockholm.

Rudolf Kjellén: Företog under sommarferien 1903, liksom föregående tvänne somrar, en del studieresor och utflykter för insamlande af material till ett geografiskt arbete. (Juli en vecka i Bohuslän, Augusti tre veckor i mellersta och norra Skandinavien, September en vecka i Skåne m. m.).

Evald Lidén: Utsågs af Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle att representera detsamma vid Internationella Amerikanistkongressen i Stuttgart år 1904.

Emil Rodhe: Företog sommaren 1903 en resa till Tyskland, som delvis afsåg språkstudier.

Ludvig Stavenow: Anmodades af humanistiska sektionen i Lund att såsom sakkunnig inkomma med utlåtande rörande de sökande till ordinarie professuren i historia därstädes.

Gustaf F. Steffen: Anmodades af Styrelsen för Stockholms Högskola att såsom sakkunnig inkomma med utlåtande rörande lämpligheten af att genom kallelse besätta den nyinrättade professuren i nationalekonomi med finansvetenskap vid Högskolan.

Otto Sylwan: Har kallats till korresponderande ledamot af Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Adolf Wallerius: Har på resestipendium ur Kungl. och Hvitfeldtska fonderna under sista delen af v. t. anträdt en vetenskaplig studieresa till Tyskland.

Johan Vising: Utnämndes i september till riddare af Franska Hederslegionen.

Till ledamöter af redaktionskommittéen för Högskolans *Årsskrift* har Lärarerådet för 1904 omvalt Professorerna *Vising* och *Norström* samt Bibliotekarien *Wåhlin* och till revisorer af *Årsskriftens* räkenskaper för 1903 utsett Professorerna *Sylwan* och *Kjellén* (Lärarer. prot. 2 jan.).

Årsskriftens nionde band, årgången 1903, har utkommit och innehåller:

1. De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808. Af *Carl Grimberg.*

2. Studier till Danmarks reformationshistoria från Fredrik I:s död till slutet af Grefvefejden. Af *Hjalmar Heden.*

3. Studier i den franska romanen om Horn. I. Af *Johan Vising.*

4. Beiträge zur Erklärung des Hildebrandsliedes. Von *Elis Wadstein.*

Årsredogörelse 1902—1903.

Af *Populärt vetenskapliga Föreläsningar vid Göteborgs Högskola* hafva häftena XVIII—XX under året utkommit. De innehålla:

XVIII. Svensk litteratur vid adertonhundratalets midt (1830—60). Af *Otto Sylwan.*

XIX. Komedier af Aristophanes. II. Af *Johannes Paulson.*

XX. Den provensalska trubadurdiktningen. Af *Johan Vising.*

Till ledamöter af redaktionskommittéen för denna publikation hafva utsetts Professorerna *Stavenow*, *Cederschiöld* och *Sylwan.*

Det *Filologiska Samfundet* har under läsåret haft 6 sammankomster, vid hvilka föredrag hållits af följande bland Högskolans lärare och lärjungar:

Elof Hellquist: Några etymologiska och mytologiska bidrag.

O. E. Lindberg: Kortfattad redogörelse för Sievers hebreiska metrik.

Josua Mjöberg: Ett folkloristiskt bidrag.

Hugo Pipping: Om Pilgårdsstenen.

Elis Wadstein: Till tolkningen af ett par danska runstenar.

Johan Vising: Om stil och stilistiker.

Dessutom hafva föredrag hållits af

O. P. Behm: Birkbeck Literary and Scientific Institution i London.

Vilh. Lundström: En ny gestalt i den byzantinska litteraturhistorien.

Rudolf Röding: Utgräfningarna på Kreta och Greklands äldsta historia.

Medlemmarnes antal utgör vid läsårets slut 46.

Af Högskolans undervisning hafva under året begagnat sig:

Lärjungar (Ordningsstadgan § 7) under h. t. 88, under v. t. 80. Af dessa äro 68 namn gemensamma för båda terminernas kataloger. De kvinnliga studerandes antal har varit 11 både h. t. och v. t.

Under h. t. inskrefvos 22 nya lärjungar, under v. t. 10.

Enligt uppgift till vårterminens katalog hafva lärjungarne beredt sig för följande examina:

Filosofie licentiatexamen	15
„ kandidatexamen	33
„ „ efterpröfning	5
Teologisk filosofisk examen	8
Juridisk „ „	1
„ preliminär „	2

Sexton studerande hafva icke uppgifvit sig afse någon särskild examen.

Samtlige studerande, som bereda sig för filosofie licentiatexamen, hafva aflagt filosofie kandidatexamen.

Auskultanter (Ordningsstadgan § 13) hafva under h. t. antecknat sig ett antal af 58, under v. t. till ett antal af 48. Största delen af höstterminens auskultanter och samtlige vårterminens auskultanter hafva utgjorts af elever vid härvarande Handelsinstitut och Chalmers tekniska läroanstalt, hvilka begagnat sig af undervisningen i nationalekonomi. Dessutom hafva under v. t. 46 biljetter lösts till Herr *Barriers* båda franska föreläsningsserier.

Såsom *åhörare* af de offentliga föreläsningarna (Ordningsstadgan § 14) hafva antecknat sig (utan frånräkning af samma namn, där det förekommer vid två eller flere serier) under h. t. till tvenne serier 605 personer, under v. t. till trenne serier 1173 personer.

Följande examina hafva under läsåret vid Högskolan aflagts:

Sept. 1903 (afslutad 4 sept.):

Fil. stud. *W. Cederschiöld* fil. kand.-ex.[2]
„ „ *Ester Carlberg* fil. kand.-ex.[2]
„ „ *Sigfrid Palmgren* fil. kand.-ex.[1]
„ „ *Axel L. Ahlmark* fil. kand.-ex.[1]
„ „ *P. Norberg* fil. kand.-ex.[1]
„ „ *Th. Gustaf Cederberg* teol. fil. ex.[1]
Fil. kand. *Viktor Fredborg* efterpröfning i latin.

December 1903 (afslutad den 5 december):

Fil. stud. *C. D. Marcus* fil. kand.-ex.[2]
„ „ *Alf Dannberg* fil. kand.-ex.[2]
„ „ *C. G. Larson* fil. kand.-ex.[2]
„ „ *P. R. G. Elander* fil. kand.-ex.[2]
„ „ *Sven Carlson* teol. fil. ex.[2]
„ „ *A. D. Jansson* teol. fil. ex.[2]
„ „ *Karl Rydin* jur. fil. ex.
„ „ *Gustaf Gyllenkrok* jur. fil. ex.
„ „ *Axel Levan* teol. fil. ex.[1]
Fil. kand. *Elias Törnquist* efterpröfning för fil. kand.-ex. i geografi.

Mars 1904 (afslutad 10 mars):

Fil. stud. *Th. G. Cederberg* teol. fil. ex.[2]
Fil. kand. *Carl Koch* fil. lic.-ex.[1]
Fil. stud. *Th. Celander* fil. kand.-ex.[1]
„ „ *Sigrid Braathen* fil. kand.-ex.[1]
Fil. kand. *C. G. Hellsten* efterpröfning i geografi.

Juni 1904 (afslutad 6 juni):

Fil. stud. *S. Palmgren* fil. kand -ex.[2]
" " *Sigrid Braathen* fil. kand.-ex.[2]
" " *Axel L. Ahlmark* fil kand.-ex.[2]
" " *P. Norberg* fil. kand.-ex.[2]
" " *A. Levan* teol. fil.-ex.[2]
" " *F. G. Forsberg* teol. fil.-ex.
Fil. kand. *J. Lundén* fil. lic.-ex.[1]
Fil. stud. *C. E. Naumann* fil. kand.-ex.[1]
" " *H. A. Ling* fil. kand.-ex.[1]
Fil. kand. *Anna Sörensen* efterpröfning i geografi.
" " *D. Celander* efterpröfning i romanska språk och tyska.

Den 7 juni aflade fil. lic. *Axel Lagerwall* disputationsprof för fil. doktorsgraden med en afhandling om *Transscendentalfilosofiens problem och metod hos Kant.*

Förut hafva på grund af särskild ansökan disputationsprof för doktorsgraden aflagts den 15 sept. 1902 af fil. lic. *Ad. Wallerius* med afhandling: *Platon mot Protagoras och sensualismen. Kritisk studie till den grekiska filosofiens historia;* den 3 juni 1903 af fil. lic. *Carl Grimberg* med afhandling *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—08;* den 4 juni 1903 af fil. lic. *Hj. Heden* med afhandling *Studier till Danmarks reformationshistoria från Fredrik I:s död till slutet af Grefvefejden;* den 5 juni 1903 af fil. lic. *K. Fredlund* med afhandling *Carl Fredrik Dahlgren, Hans lif och diktning, en litteraturhistorisk studie I.*

I följande fall, där Högskolan icke ägt själfskrifna examinatorer, har Examenskommissionens ordförande, med stöd af bestämmelserna i Kungl. Maj:ts resolution af den 17 juni 1893, till examinator förordnat annan lärare vid Högskolan, nämligen:

Sept. 1903	Docenten	*Wåhlin*	att	examinera	i *grekiska;*
	"	*Liljeqvist*	"	"	i *praktisk filosofi;*
	"	*Janzon*	"	"	i *latin;*
Dec. 1903	Docenten	*Wåhlin*	"	"	i *grekiska;*
	"	*Liljeqvist*	"	"	i *praktisk filosofi;*
	"	*Lönborg*	"	"	i *geografi;*
Mars 1904	Docenten	*Lönborg*	"	"	i *geografi;*
	"	*Liljequist*	"	"	i *praktisk filosofi;*

Mars 1904	Docenten	*Wallerius*	att	examinera	i	*teoretisk filosofi;*
	„	*Björkman*	„	„	i	*engelska;*
Juni 1904	Docenten	*Lönborg*	„	„	i	*geografi;*
	„	*Wåhlin*	„	„	i	*grekiska;*
	„	*Liljeqvist*	„	„	i	*teor. o. prakt. fil*
	„	*Janzon*	„	„	i	*latin;*
	„	*Wallerius*	„	„	i	*teoretisk filosofi;*
	Professor	*Björkman*	„	„	i	*engelska.*

Högskolans stipendier hafva af Lärarerådet utdelats på följande sätt:

af räntan å *David Carnegies* stipendiefond (Kr. 20,000) 400 Kronor till fil. lic. *A. Lagerwall*, 400 Kronor till fil. kand. *F. Palmér;*

af *James Carnegies* stipendiemedel, Kr. 1,500, 300 Kronor till hvar och en af studerandena *S. Brisman*, *W. Nyman*, *A. Ahlmark*, *S. Palmgren* och *C. G. Larson.*

Dessutom hafva af *Kungl. och Hvitfeldtska Stipendieinrättningen* efter förslag af Lärarerådet stipendier å 200 Kronor tilldelats fil. kand. *J. Lundén*, fil. stud. *Th. Celander*, fil. stud. *I. Peters* och fil. kand. *S. Brisman.*

Samma inrättning har af öfverskottsmedel tilldelat resestipendier åt följande Högskolans lärare och lärjungar: docenten *A. Wallerius* (500 Kr.), fil. lic. *A. Lagerwall* (1,000 Kr.), fil. kand. *S. Brisman* (750 kr.), fil. kand. *A. L. Molin* (400 Kr.).

Göthilda-stiftelsens stipendium, å Kr. 250, har tilldelats fil. kand. R. *Elander.*

Amanda Cervins stipendier, å Kr. 150, ha tilldelats studerandena *S. Carlson* och *G. Cederberg.*

"Ungdomsväns" stipendie- och premiemedel, med samma välvilja skänkta i år som föregående år, hafva fördelats på följande sätt: stipendierna, å Kr. 200, af Studentföreningen till studerandena *Th. Celander*, *J. Rahmn* och *Hj. Essén;* premiet, å Kr. 400, af Lärarerådet till fil. dr *C. Grimberg* för hans i december 1902 afslutade fil. licentiatexamen.

Ur den af bibliotekarien vid *Göteborgs Stadsbibliotek* — med hvilket Högskolans bibliotek är förenadt — till Stads-

fullmäktige afgifna årsberättelsen för kalenderåret 1903 må här anföras följande:

Antalet besökande har utgjort 19,497 (mot 17,255 år 1902) eller i medeltal 64,56 per dag (mot 57,13).

Till begagnande å stället hafva, utom referensbibliotekets böcker, framtagits 12,478 band (mot 9,697 år 1902); till utlåning ha utlämnats 6,932 (mot 5,406).

Från offentliga bibliotek å andra orter ha förmedlats 171 boklån (mot 99 år 1902). I elfva fall har Stadsbiblioteket kunnat göra återtjänst med lån till andra bibliotek.

Accessionskatalogen upptager 2,746 n:r (mot 2,739 år 1902). Härtill komma 159 tidskrifter och från Kungl. Justitiedepartementet erhållna landsortstidningar.

Dessutom hafva särdeles värdefulla gåfvor öfverlämnats till biblioteket, nämligen dels framlidne D:r Stuxbergs boksamling af en gifvare, som vill vara onämnd, dels framlidne öfverbibliotekarien Grefve C. Snoilskys bibliotek af Konsul *O. Ekman*, Fru *Sophie Ekman*, f. *Kurck*, samt andre sekreterarne i Kungl. Utrikesdepartementet Herrar *E. Hallin* och *H. Bildt*. Denna dyrbara boksamling har på ett synnerligen välkommet sätt kompletterat bibliotekets äldre svenska litteratur.

Bokinköp ha verkställts för Kr. 9,710: 13, bindning för Kr. 2,741: 32. Af Högskolans extra anslag för bokinköp ha dessutom utbetalts Kr. 461: 44.

Till ledamot af Biblioteksstyrelsen har Högskolans Styrelse omvalt Professor *Vising*, i tur att afgå, för åren 1904—05.

Högskolans fonder uppgingo, enligt Drätselkammarens till Styrelsen inlämnade redogörelse, vid ingången af år 1904 till följande belopp:

Edvard Magnus' fond	Kr.	334,100: —
Lundgrenska fonden	„	586,000: —
David Carnegies fond	„	552,944: 89
Oscar Ekmans fonder	„	455,000: —
Göteborgs undervisningsfond	„	39,091: 07
Transport	Kr.	1,967,135: 96

Transport	Kr.	1,967,135: 96
David Carnegies stipendiefond	„	20,000: —
Pensionsfonden	„	70,222: —
Göteborgs Högskolas Gustaf Adolfs fond	„	30,000: —
Olof Olofson Wijks minne	„	100,000: —
James Carnegies donationsfond	„	50,000: —
Aron Philipssons donationsfond	„	10,000: —
August Röhss' donationsfond	„	350,000: —
Olof Wijks donationsfond	„	150,000: —
Dispositionsfonden	„	209,943: 67
Summa	Kr.	2,957,301: 63

Motsvarande summa vid ingången af år 1903 var Kr. 2,896,538: 69.

Af Högskolans fonder voro den 31 dec. placerade mot hypotek af obligationer och inteckningar i fastigheter till 4½ % ränta Kr. 2,342,000: —; i Sveriges Allmänna Hypoteksbanks obligationer à 5% Kr. 202,500: —, à 4% Kr. 55,200; i Helsingborgs stads obligationer af 1902 à 4½% Kr. 292,000: —; innestående å giroräkning Kr. 65,601 : 63.

Behållningen å årsanslagets konto utgjorde vid samma tid Kr. 54,538: 18 (mot 45,356: 20 den 31 dec. 1902) och den kontanta behållningen i rektorsexpeditionens kassa Kr. 91: 70. Samtliga Högskolans tillgångar utgjorde således vid ingången af år 1904 Kr. 3,011,931: 51.

Till revisorer af Högskolans räkenskaper för år 1904 har Kungl. Maj:t utsett Lektor *J. Österberg* med Lektor *C. A. Mebius* som suppleant; Stadsfullmäktige hafva utsett Handlanden *Carl Ossian Kjellberg* och Rektor *Artur Bendixson* med Handlanden *Ralph O. Evers* som suppleant.

Undervisningen tager nästa hösttermin sin början torsdagen den 8 september.

Göteborg den 15 juni 1904.

Johan Vising.

Pris: 6 Kronor.

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B. 1904

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04891 1989